

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

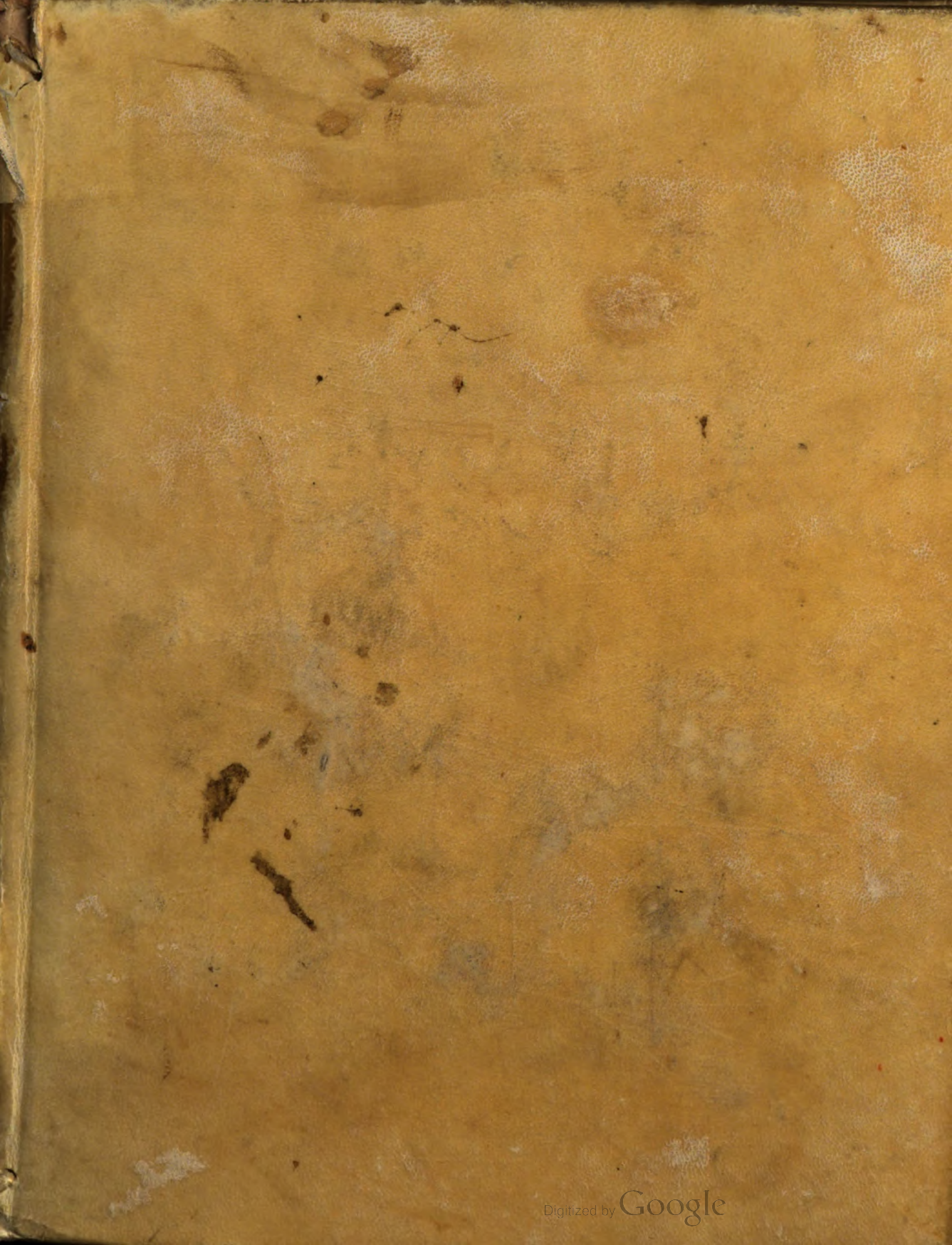
Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III

XXIV

D

26

NAPOLI

PHILOSOPHIA
PRACTICA
UNIVERSALIS,
METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATA.
PARS POSTERIOR,
PRAXIN COMPLECTENS,
QUA OMNIS
PRAXEOS MORALIS
PRINCIPIA INCONCUSSA
EX IPSA
ANIMÆ HUMANÆ NATURA
A PRIORI DEMONSTRANTUR.

AUTORE
CHRISTIANO L. B. DE WOLFF,

POTENTISSIMI BORUSSORUM REGIS CONSILIARIO INTIMO, FRIDERICIANÆ CANCELLARIO ET SENIORE, JURIS NATURÆ ET GENTIUM ATQUE MATHESIOS PROFESSORE ORDINARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HONORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISIENSIS, LONDINENSIS AC BORUSSICÆ MEMBRO.

EDITIO NOVA PRIORI EMENDATIOR.
CUM PRIVILEGIIS.

HALÆ MAGDEBURGICÆ,
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA
MDCCL.

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO

WILHELMO,

REGI BORUSSIÆ,

MARGGRAVIO BRANDENBURGENSI, S. R. I. ARCHI-
CAMERARIO ET PRINCIPI ELECTORI, SUPREMO PRINCIPI
ARAUSIONENSI, NOVI-CASTRI ET VALENGIÆ, GELDRIÆ,
MAGDEBURGI, CLIVIÆ, IULIACI, MONTIUM, STETTINI,
POMERANLÆ, CASSUBIORUM, VANDALORUM ET MEGAPO-
LIS, NEC NON IN SILESIA CROSNÆ DUCI, BURGGRAVIO
NORIMBERGENSI, PRINCIPI HALBERSTADII, MINDÆ, CAMINI,
VANDALÆ, SVERINI, RACEBURGI, OSTFRISLÆ ET MURSII,
COMITI HOHENZOLLERÆ, RUPPINI, MARCÆ, RAVENSBER-
GI, HOHENSTEINII, TECKLENBURGI, LINGÆ, SVERINI,
BÜRÆ ET LEERDAMI, DOMINO RAVENSTEINII, ROSTO-
CHII, STARGARDÆ, LAUENBURGI, BÜTOVLÆ,

ARLAYÆ ET BREDÆ

ETC. ETC. ETC.

REGI AC DOMINO CLEMENTISSIMO.

REX AUGUSTE,

uo inprimis sunt, quæ,
quod vulgo desideran-
tur in eruditis, me ad
scribendum impulerunt;
nimirum ut viva sit ve-
ritatis intime perspectæ cognitio, eidem-
que convenienter determinando actio-
nes suas ad vitæ perfectionem tanquam
ad

DEDICATIO.

ad metam indefesso studio contendatur, ne inanibus litigiis ac indecoris altercationibus mutua diffidia & odia foveantur, nec, quam profitemur, doctrina exemplo contrario in suspensionem ac contemptum adducatur. In hoc Volumine, quod ad MAIESTATIS TUÆ pedes humillima ac venerabunda mente depono, in omnem vitæ perfectæ rationem omni ratione inquirō, & quinam requiratur facultatum animæ usus ad eam degendam omni cura ac sollicitudine animis lectorum inculco, ut doctrina ad vitæ utilitatem tota componatur, sitque doctrinæ ac vitæ pulcherrimus consensus, una sit concordia, una consequentia, adeoque quod ab ore profunditur, exactis consequatur auctoritatem, & qui dignitate ac claritate natalium, vel etiam subactō iudicio ceteros præemi-

DEDICATIO.

ment, virtute moribusque compositis ceteris præeant, ad quorum quippe exemplum reliqui componuntur. Univerſus novit orbis, hæc MAIESTATIS TUÆ menti prorfus conſona eſſe, cujus cum interpres ſit præſens meorum operum philoſophicorum Volumen, doctrina, quam continet, ex auguſtiſſimo Nomine omnem conſequetur autoritatem. Quodſi igitur Nomine TUO, REX POTENTIſſIME, quod ſanctum haberi debet, omnibus ad doctrinam iſtam humano generi adeo utilem, immo ſcitu neceſſariam, facilius aliis perſuadendam & felicius latiusque propagandam uterer; non verendum mihi videbatur, ne quid a MAIESTATE TUA inclementer in me dicatur. Eſſi itaque abunde excuſaſſe videar hunc auſum, quod Nomen TUUM publico cultu venerari ſuſtineam;

DEDICATIO.

neam; fuere tamen adhuc rationes prægnantiores aliæ, quæ me a proposito averti non permiserunt. Nunquam enim memoria mea excidet, quod paucis abhinc annis MAIESTATI TUÆ placuerit me Halam revocare, oblati conditionibus tanti REGIS clementia & munificentia dignis, quibus & dignitas, & fortunæ augerentur atque exaggerarentur. Ubivis Terrarum ex eo apertissime collegerunt omnes, quam Numine sapienter ac benigne providente Halæ accipi, calamitatem non iræ MAIESTATIS TUÆ; sed suggestionibus inimicorum totam tribuendam esse, & quod antea constanter affirmaveram, nunc ultro confitebantur. Justitia prorsus singularis, quam hoc ipso, REX IUSTISSIME, orbi universo comprobasti, feris nepotibus deprædicantur.

DEDICATIO.

dicanda, summam mihi iniecit admirationem: clementiæ inexhaustæ documentum maximo me cumulavit gaudio. Non defuit mihi animus redeundi, & voluntati indulgentissimæ obsequendi; sed ut aliter statuerem, gratus in Potentissimum Suecorum Regem, Dominum meum longe clementissimum, & Divos manes Serenissimi Parentis animus imperavit. Neque enim unquam oblivioni tradendum, quod in angustiis constitutus generosissimo animo fuerim susceptus, dignitate ac fortunis auctus, omni protectione in hunc usque diem usus, ut, quod animo conceperam, opus arduum Philosophiæ reformandæ, in utilitatem generis humani, non obstantibus tot tantisque inimicorum machinationibus, & felicibus auspiciis aggredi, & non interrupto labore
con-

DEDICATIO.

continuare licuerit: quæ unica cura est, quæ me tangit, cum Deo & Publico, non mihi vivere ab ineunte ætate decreverim. Etsi itaque per me non steterit, ut fortunæ meæ rationem haberem; me tamen ad gratias publice agendas obstrictum sentio, quas nunc in conspectu totius orbis submissa mente persolvo, vt feri etiam intelligant nepotes me esse Justitiæ ac Virtutis heroicæ MAIESTATIS TUÆ præconem maxime sincerum. Enimvero aliud adhuc superest, quod gratias publicas efflagitat, absque ingratitude, quam semper detestatus sum, & quoad vixero detestabor, nota a me non intermittendas. Cum MAIESTATI TUÆ sinistra de Philosophia mea iudicia omni animi contentione denuo insinuarentur, & errores quinque fundamentales scripto consignati

b

ex-

DEDICATIO.

exhiberentur, antequam Viris probatæ doctrinæ ac vitæ examinandos tradi juberet, eosdem quoque mecum communicari imperasti, ne sententia altera parte inaudita lata diceretur, illosque ad animi sui sensa candide aperienda omni religione adstrinxisti, tanquam rationem reddituros sententiæ suæ & MAIESTATI TUÆ, & toti Ecclesiæ, & ipsi olim Deo, qui intima hominum corda scrutatur. Admiratus est orbis universus Justitiam ac Virtutem heroicam MAIESTATIS TUÆ, cumque sententia eorum, quibus hoc negotium demandatum fuerat, doctrinam meam ab erroribus mihi imputatis absolveret, non sine singulari Numinis providentia factum, ut plures animum ad legenda scripta mea appellerent ac veritati victas manus darent, ut adeo Deo omnia in bonum

DEDICATIO.

bonum finem dirigente Antagonista
meus maximi Philosophiæ meæ Pro-
motoris laudem sit consecutus, omnes-
que rerum æqui æstimatores mecum
vehementer doleant, quod, cum me-
ritis suis frui potuisset, imbecillitate
judicii seductus, aliorumque sugge-
stionibus nimis facilem præbens au-
rem, maculam quandam famæ suæ
adsperferit. In conspectu igitur to-
tius orbis, & Deo T. O. M. cujus
singularem providentiam ab eo tem-
pore expertus sum, ex quo interi-
tum mihi machinabantur inimici, &
MAIESTATI TUÆ, justitia prorsus
singulari mihi atque veritati prospici-
enti, gratias maximas ago, ne quid
a me prætermissum dici possit, quod
gratus animus jubet, cogit atque im-
perat ei, qui ab omni ingratitude
labe eum immunem præstat. Maxi-
mope-

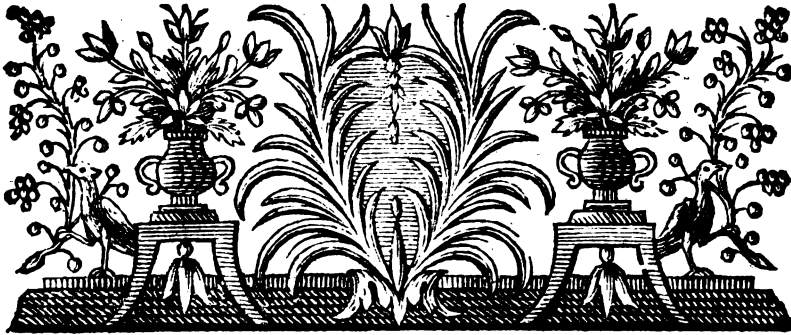
DEDICATIO.

mopere igitur confido, DOMINE CLEMENTISSIME, fore ut ausum meum non improbes, &, quod devotissima mente pono, gratiarum donum sereno vultu intuearis. Servet TE Deus, REX AUGUSTE, ut exemplo TUO doceas Gentes justitiam! Ita vovet

MAIESTATIS TUÆ

humillimus ac devotissimus cultor

CHRISTIANUS WOLFIUS.

PRÆFATIO.

Praxis moralis suis adstringitur legibus, quas homo in determinandis actionibus suis violare nequit, & secundum quas agit, etiamsi eas ignoret, nec quod eas observet sibi conscius sit. Actiones externæ motu organorum corporis perficiuntur, quem talem esse, qualem ferunt structura corporis & vires, nemo est qui ignoret, aut in dubium revocare audeat, nisi absurditatis manifestæ extemplo convinci velit. Pendent autem ab appetitionibus & aversionibus animæ, quas certæ legi esse subjectas & dudum agnoverunt veteres, & in Psychologia docuimus, & unusquisque in seipso quovis

PRÆFATIO.

vis momento experiri valet, modo non cœcuetat in iis discernendis, quæ in anima fiunt, nec sine peculiari quodam acuminis atque attentionis gradu advertuntur. Actus appetitus & aversationis utriusque a facultate cognoscitiva utraque pendent, singulas autem facultatis cognoscitivæ quasi partes inviolabili coërceri lege in Psychologia evicimus, ut nemo hoc ignoret nisi culpa sua. In determinationem adeo actionum humanarum omnes omnino facultates hominis influunt, quorum datur & usus, & abusus, & non usus, cum de earundum applicatione ad agendum & non agendum vi libertatis suæ disponere possit. Inde est, quod actionum humanarum detur rectitudo, quæ facultatum omnium usum requirit, cui per naturam destinantur, & ubi ab eadem defecerint actiones, culpa contrahatur. Eadem quoque ratio est, cur praxis moralis a priori demonstrari possit, ex ipsa hominis natura: id quod hætenus vel non agnitum, vel inter ea relatam, quæ sphaeram intellectus nostri transcendunt. Quoniam igitur mihi propositum est philosophiam universam methodo scientifica, quantum datur, pertractare; de eo quoque cogitandum erat, quomodo hunc defectum suppleturus praxin moralem a priori demonstrarem. Dantur autem sicuti Theoriæ, ita

PRÆFATIO.

ita etiam Praxeos principia generalia. Quemadmodum igitur in parte priorè Theoriæ; ita in hac posteriore Praxeos principia generalia exposuimus. Actiones humanæ duplici modo spectari possunt, nimirum aut in se citra omnem respectum ad actiones alias, quas vel antea commisimus, vel in posterum commitemus, vel quæ a nobis data occasione committi posse intelliguntur, aut in relatione ad alias, quas modo recensuimus. Et dum actiones humanæ in se considerantur, eas aut tanquam actus physicos spectamus, præcisâ omni moralitate, ita ut non habeatur ratio nisi determinationis actualitatis earundem, nulla vero relationis ad agentem ac statum ipsius externum, vel etiam homines alios eorundemque statum externum; aut moralitatem illarum insuper expendimus, ita ut inquiremus, quomodo sese habeant ad agentem hominesque alios statumque hominum externum. Quodsi actiones humanæ physice spectentur, quæ de iis concipiuntur, bonis atque malis communia sunt, ut regularum, quæ ad eas determinandas præscribuntur, non minus detur abusus, quam usus pro diversitate moralitatis earundem. Inde est, ut malis etiam actionibus insit, quod in bonis imitandum, & ex malis aliorum actionibus proficere liceat in recte agendi studio.

Immo

PRÆFATIO.

Immo eadem de causa actionum physice spectatarum datur rectitudo bonis & malis communis, ob quam actiones malæ laudantur, qua vero deficiente bonæ reprehenduntur, ac malæ præcisæ etiam moralitate censuram incurrunt. Consona hæc sunt non modo notionibus communibus, verum doctrinæ Christi. Ecquis enim est qui nesciat, dum facta latronum aliorumque hominum sceleratissimorum detestamur, subinde in iisdem deprehendi, quod, quia placet, ab abominatione aufert indignationem, quamdiu animum ad id advertimus, & in causa est, ut doleamus, quod eandem industriam ac circumspeditionem non attulerint ad bene agendum, qua in perpetrandis flagitiis abusi sunt, & ex adverso quædam ab iis prætermissa quasi culpæ tribuamus, quatenus delicto contraria notantur. Neque est qui ignoret, Christum laudare administratorem bonorum domini injustum ob male facta, quatenus prudentiam sapiunt, & quoad prudentiam generalem prærogativam tribuere improbis præ probis. Quodsi actiones hominum ad se invicem referantur, unam ab altera dependere deprehendimus, ita ut omnes simul seriem quandam constituent, quæ vita moralis appellatur, quatenus iisdem moralitas inhæret. In hac actionum serie vel una est concordia, vel discor-

PRÆFATIO.

discordia regnat. Unde nascitur notio perfectionis ac imperfectionis vitæ moralis. In vita perfecta nullus notatur defectus rectitudinis, sive actiones in se spectes, sive in earundem dependentiam a se invicem inquiras, ita ut nullibi habeas, quod in usu facultatum desideres. Ast in vita imperfecta rectitudo ista non uno modo deficit, ita ut nunc facultatum reprehendatur abusus, nunc redarguatur non usus. Et cum ante insinuaverimus, rectitudinem aliquam spectari posse etiam præcisa moralitate, alteram vero hanc præsupponere; vita perfecta utramque rectitudinem exigit, varius autem utriusque defectus imperfectionem vitæ moralis variat. Ad perfectionem contendere tenemur, ut ad eandem continuo propius accedamus: ipsam autem metam nunquam attingere licet pro præsentium statum. Necessè igitur est, ut constet, quænam ad perfectionem istam requirantur, & quænam esse debeat facultatum omnium usus, quo acquiritur, quænam vero sit ratio, cur usus iste nobis non semper concedatur. Hactenus dicta qui perpendit, haud difficulter assequetur, quænam in hac altera Philosophiæ practicæ universalis parte fuerint pertractanda, ut ea nomen suum tueatur. Qui attentam mentem perlustrare voluerit ea, quæ in præsentem Volumine continentur;

P R Æ F A T I O .

nentur ; ex dictis rationem reddet , cur de iis agendum nobis fuerit , ut adeo de ea reddenda non multum solliciti esse debeamus. Ubi vero eadem ad animum revocare , & accurata mentis lance perpendere voluerit ; quamnam faciem induere debeat Philosophia moralis , ut inter partes Philosophiæ locum mereatur , & certam discentibus spondeat utilitatem , prævidebit. Nec minus convincetur , praxin moralem non esse adeo facilem , ut nullo negotio acquiratur , quemadmodum vulgo putatur ; sed majore studio opus esse ad voluntatem perficiendam , quam ad animum literis ac doctrinis imbuendum. Patet etiam Philosophiam moralem offerre sublimia , in quibus non minus acumen suum exercere valeant ingenia profunda , quam in numerorum , figurarum & motuum scientia. Immo non dubito fore aliquos , qui indignabuntur Philosophis , quod culturam Philosophiæ moralis adeo turpiter neglexerint , a qua tamen generis humani felicitas tota pendet. Cumque gratia naturam non deprimat & evertat , sed elevant ac perficiat , ut facultatum uberior ac præstantior evadat usus ; qui in Theologia satis fuerint versati , posthac non verbis tantummodo extollent gratiam , sed quomodo eadem usus facultatum perficiatur , quo ad perfectionem vitæ

PRÆFATIO.

vita contenditur, & felicitatem consequi datur, distincte explicabunt, & luculentissime demonstrabunt. Quo facto non modo aliam faciem induet Theologia moralis, quæ ipsa pulchritudine sua sese commendabit etiam iis, qui sublimia tractant; verum etiam religionis christiænæ præstantia ac necessitas clarissime elucescet. Neque etiam aliam viam ad abditos mentis recessus indagandos dari, quam praxin moralem nostra methodo expositam, ex hoc ipso opere addiscet. Enimvero nemo a Philosophia practica universali expectet, quæ Philosophiæ moralis ac civilis sunt, ad tractationem specialem pertinentia. Etenim in universali Philosophia practica non traduntur nisi principia generalia, quæ notionum directricium loco sunt in specialibus investigandis, ut pateat qua sit eundum, nec ad quæsitâ denegetur aditus. Evolvimus notionem vitæ perfectæ, ut intelligatur, quæ ad eandem requirantur, nec ab eadem abesse possint. Docemus, quomodo dirigendæ sint actiones humanæ, ut vita perfecta vivatur. Exponimus usum omnium facultatum ad eam degendam necessarium. Monstramus abusum, quo ab eadem retrahimur. Distincte etiam explicamus, quomodo non usu facultatum ab eadem arcemur. Et quoniam summum bonum

PRÆFATIO.

sine studio vitæ perfectæ consequi non licet, a summo autem bono felicitas separari nequit: omnem summum bonum ac felicitatem terrestrem consequendi modum enucleamus: quænam obijciantur consecuturo impedimenta, & quomodo ea superentur monstramus. Custodia conscientiæ magnum ad felicitatem præsidium est, nec cum ea culpæ sensus consistit. Quamobrem omni quoque studio inculcamus, quomodo conscientiam custodire, & animum a sensu culpæ immunem præstare debeamus. Denique cum nullibi magis homines & sibi metipsi, & aliis imponant, quam moribus, unde tanquam ex fonte profluunt ipsorum actiones; nostrum quoque esse duximus in principia generalia artis conjectandi mores inquirere, eademque stabilire. Generalia hæc principia applicanda sunt ad diversa actionum humanarum genera, ut prodeant specialia, quorum promptus est in omni vita usus. Enimvero quis non videt, applicationem hanc fieri debere in Philosophia morali, quo fine hic traduntur generalia? Prævideo fore nonnullos, qui existimaturi sunt, praxin moralem, quæ omnium omnino hominum est, reddi difficilem, ut conveniat paucissimis: immo exigi ab hominibus, quæ ultra humanam sortem posita videntur. Sed non unum

P R Æ F A T I O.

unum habeo, quod repono. Per præcipitan-
tiam vix amplius condonandam, postquam Lo-
gicam & Metaphysicam universam ea luce col-
lustravimus, quæ ad dispellendas mentis nebu-
las abunde sufficit, confunduntur, quæ a se in-
vicem separanda sunt. Regulas, quibus conti-
netur praxis moralis, ex natura mentis huma-
næ eruere, arduum utique ac difficile est.
Enimvero hoc non omnium est, sed eorum,
quibus majus acumen, quam ceteris mortalium
largitum est Numen providentissimum. Ne-
que negamus, quod regularum demonstratio-
nes comprehendere, ut evidentix relinquunt
sensum, hæud quaquam facile sit, cum hoc Lo-
gicam & Metaphysicam universam tot volumi-
nibus comprehensam intime perspectam præsup-
ponat. Enimvero nec hoc omnium est, sed
eorum, quibus majorem, quam ceteris dili-
gentiam, & excellentiores animi dotes concessit
benignissimum Numen. Ceteri enim horum
reguntur exemplo, ad quorum imitationem
mores suos componunt, vel regulas sumunt
tanquam veras, autoritate aliena confisi, & veri-
tatis earundem a posteriori convincuntur, dum
eam in seipsis experiuntur. Veritates religio-
nis christianæ omnibus omnino cognitu neces-
sariæ, qui salutem æternam curæ cordique ha-
bent.

• P R Æ F A T I O .

bent. Ecquis vero illarum tam exasctam cognitionem requirit in quovis præcone verbi divini, ac in Theologo? Quis eandem illarum cognitionem exigit in quovis auditore ac in verbi divini præcone? Nemo sane affirmaverit, studium Theologiæ nimis difficile reddi, quod iis legibus adstringatur, quibus vulgus imperitum satisfacere nequit. Si quis eam saltem in Theologo urgeret veritatum revelatarum notitiam, quæ rudi plebi satisfacit; ejus utique sententia digna judicaretur, quæ contemneretur. Non igitur inique ferant contemptum, qui nostræ morum doctrinæ difficultatem obtendunt, quod tota ad captum plebis imperitæ non est composita. Ceterum dum in præsentī opere agimus, quod nostrum est, occasione ita ferente, multis scitu necessariis lucem affundimus, quæ forsā non quivis in illo quæsiuerit. Docemus, quale esse debeat systema legum naturalium, & quomodo, quaque mentis vi sit condendum. Explicamus notionem circumstantiarum, & quomodo eæ sint investigandæ ostendimus, aliaque de iis ad praxin moralem profutura inculcamos. Expendimus concursum ad actionem alterius; magni vtiq̄ue momenti non modo in ardua de imputatione doctrina, verum etiam in aliis praxeos moralis capitibus. Evoluimus

PRÆFATIO.

uimus notiones instrumenti, occasionis, imitationis, ardoris agendi & non agendi, cognitionis vivæ, æmulationis, morum, simulationis, & de singulis ea tradimus, quorum notitia carere nequit praxis moralis. Demonstramus, quodnam adjuvamentum ad virtutis culturam vitiatorumque fugam afferant exempla & experientia, præsertim domestica, quorum major vis est, quam quæ vulgo agnoscitur. Tradimus theoriam generalem motivorum & impedimentorum, mirifice profuturam iis, qui nec seipsum negligere, nec in aliorum moribus corrigendis inanem operam sumere voluerint. Exhibemus quoque theoriam fabularum & ceremoniarum hæcenus, ni toti fallimur, desideratam, & multiplicem eundemque vulgo non satis agnitum utriusque theoriæ usum in praxi morali, insignem prorsus nec omnibus expectatum, evincimus. Et, ut alia taceamus, arduum solvimus problema de reducendo intellectu cum sensu & imaginatione, ac appetitu sensitivo cum rationali ad consensum, de quo hæcenus non cogitarunt Philosophi, etsi in praxi morali omne ferat punctum, quique sibi consulere voluerit, omni animi contentione in id eniti teneatur, ne inter sensum & imaginationem atque intellectum, appetitum item sensitivum ac rationalem,

PRÆFATIO.

lem, & aversionem sensitivam atque rationalem ullus amplius superfit dissensus. Neque enim alio pacto ex servitute morali in veram libertatem teipsum vindicabis, ac dominus tui ipsius evades. Quodsi viam, quam monstro, calcaverint eruditi; tum fore confido, ut cessent altercationes indecoræ & mutua odia, quibus nomen eruditorum infamatur, & constans sit doctrinæ ac vitæ consensus. Dabam Marburgi Cattorum, d. 24. Martii A. 1739.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ UNIVERSALIS

PARS II.

PRAVIN DEMONSTRANS.

CAPUT I.

DE

GENERALI ACTIONUM HUMANARUM
DIRECTIONE.

§. I.

*H*omini hæc cura esse debet, ut actiones liberae Consensus
omnes & inter se, & cum naturalibus con-
sentiunt. Obligatur enim ad actiones qualis requi-
sitae intrinsece bonas committendas (§. 127. ratur-
Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem
cum actiones intrinsece bonæ omnes &
inter se, & cum naturalibus consen-
tiant (§. 114. Part. I. Phil. pract. univ.); hæc ipsi cura esse
(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

A

debet,

debet, ut actiones liberae omnes & inter se, & cum naturalibus consentiant.

Hic actionum consensus homini continuo ob oculos versari debet, siquidem vitam homine dignam vivere velit, facultatibus sibi a natura concessis recte usus. Non levis haec cura est, sed difficilis. Multae enim sunt homini facultates, quarum usus in agendo concurrat & a libertate nostra dependet. Is omnis nobis probe perspectus esse debet, ne aliqua emergat in actionibus contrarietas, ob quam censuram incurrat. Parum equidem de eo cogitant tantum non omnes; non tamen supervacaneum existimandum, quod vulgo non agnoscitur. Quis enim est acutiorum, qui non videat, actiones humanas multa imperfectionis labe esse infectas, quod haec cura abjiciatur, quam hic commendamus, immo urgemus. Nobis ea tradere constitutum est, quae veritati, non quae hominum opinioni consentanea sunt. Nulla est & contempnenda sciolorum quorundam objectio, quasi hac lege homo sceleratus mentem ac mores nunquam mutare debeat, ne actiones posteriores ab anterioribus dissentiant. Suam enim in dijudicando actionum consensu ac dissensu hebetudinem manifesto produnt. Consensus, quem hic requirimus, non nisi in actionibus locum habere potest, quae a rectitudine ne hilum quidem recedunt: in actionibus vero scelerati multa est contrarietas, si in se spectentur ac inter se conferantur, nedum si cum naturalibus componantur. Accedit, quod hic spectemus hominem ad actionum liberarum determinationem adhuc indifferentem, non vero quatenus aliquam agendi consuetudinem jam contraxit, quae num emendanda sit, an retinenda disquiritur. Parum est philosophus, qui, cum sibi Argus videatur, summa adhuc miscet imis, oscitatione minime condonanda.

§. 2.

*Quomodo
consensus
iste obtineatur.*

Si actiones hominis liberae omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentire debent, per easdem rationes finales determinanda sunt, per quas determinantur naturales, non vero per diversas.

versas. Etenim si actiones hominis liberæ omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentire debent, intrinsece bonæ sint necesse est (§. 114. Part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero si actiones per ipsam hominis rerumque essentiam atque naturam, adeoque intrinsece bonæ fuerint (§. 124. Part. 1. Phil. pract. univ.), per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales (§. 125. Part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem si actiones hominis liberæ omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentire debent, per easdem rationes finales determinandæ sunt, per quas determinantur naturales, adeoque non per diversas (§. 28. Ontolog.).

Patet adeo, quomodo consensus iste actionum, quem in propositione præcedente urgeamus, obtineatur. Non est quod obiectas eum obtinendi difficultatem: neque enim de eo nobis jam quaestio est, num difficilis sit obtentu, sed de modo, quo obtineri potest. Difficultas vero hæc superanda ei, qui theoriam actionum determinandarum specialem condere voluerit, non autem illis, qui secundum eam actiones suas determinare decreverint. Philosophia practica universalis generalia tradit principia, quæ notionum directricium loco sunt ad regulas speciales inveniendas, ad quas actiones in dato casu particulari componendæ. A generalibus progrediendum est ad specialia, suo loco suoque tempore inde derivanda.

§. 3.

Si actiones omnes legi naturæ fuerint conformes, & inter se, & cum naturalibus consentiunt, & contra. Etenim si actiones omnes legi naturæ fuerint conformes, nulla earum alio modo determinatur, quam quo eas determinari lex ista vult. Enimvero lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberæ per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diversas (§. 154. Part. 1. Phil. pract.).

pract. univ.). Quamobrem vult, ne ulla earum per alias rationes finales determinetur, quam per quas naturales determinantur. Enimvero si actiones liberæ omnes per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, non vero per diversas, intrinsece bonæ sunt (§. 124. 125. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque inter se & cum naturalibus consentiunt (§. 114. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si actiones omnes legi naturæ conformes fuerint, & inter se, & cum naturalibus consentiunt. *Quod erat unum.*

Quodsi actiones omnes inter se & cum naturalibus consentiunt, per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales (§. 2.), si actiones per easdem rationes finales determinantur, per quas determinantur naturales, non vero per diversas; agens legem naturæ servat (§. 155. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter actiones suas juxta eandem determinat (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum actiones sint legi naturæ conformes, quæ juxta eandem determinantur, eidem conformes omnes esse debent, si & inter se, & cum naturalibus consentiunt. *Quod erat alterum.*

Patet adeo consensum istum actionum, quem urgemus, requirere omnimodam actionum omnium cum lege naturæ convenientiam; consequenter si constet, actionem sic vel aliter determinatam esse legi naturæ conformem, eo ipso patet, eam nullum parere in actionibus nostris dissensum. Ubi vero conformibus miscentur diffformes, consensui, quem urgemus, locus non est.

§. 4.

Rigor in custodienda lege naturæ observandus. Si actiones liberæ omnes inter se & cum naturalibus consentire debent, a custodia legis naturalis nunquam recedendum. Etenim si actiones liberæ omnes inter se, & cum naturalibus consentire debent; omnes legi naturæ conformes sint necesse

neceſſe eſt (§. 3.). Quamobrem cum cuſtodia legis naturalis in determinatione actionum liberarum juxta naturæ legem conſiſtat (§. 138. Part. 1. Phil. pract. univ.), adeoque actiones liberæ tamdiu eidem conformes ſint, quamdiu a cuſtodia eius non receſſeris; evidens omnino eſt ab ea nunquam eſſe recedendum, ſi quidem actiones liberæ omnes non minus inter ſe, quam cum naturalibus conſentire debent.

Elucet adeo ſummus rigor in ſervanda lege naturæ obſervandus, ſi quidem id conſequi volueris, ut actiones tuæ omnes & inter ſe, & cum naturalibus conſentire debeant.

§. 5.

Quoniam a cuſtodia legis naturæ nunquam recedendum, ſi quidem actiones omnes cum inter ſe, tum cum naturalibus conſentire debent (§. 4.), ea autem homini cura eſſe debet, ut actiones liberæ omnes & inter ſe, & cum naturalibus conſentiant (§. 1.); *lex naturæ tota ſervanda eſt.*

Amplitudo legis naturalis per ea manifeſta eſt, quæ de ea demonſtravimus in parte prima. Unde intelligitur, quanta ſit cura, quam homo adhibere tenetur, ut actiones ipſius liberæ inter ſe atque cum naturalibus conſentiant.

§. 6.

Virtus requirit conſenſum actionum liberarum omnium & inter ſe, & cum naturalibus. Requirit enim ut actiones omnes legi naturali conformiter dirigantur (§. 327. Part. 1. Phil. pract. univ.) ſeu ut omnes eidem ſint conformes. Enimvero ſi actiones omnes legi naturæ fuerint conformes, & inter ſe, & cum naturalibus conſentiant (§. 3.). Virtus itaque requirit conſenſum actionum liberarum omnium & inter ſe, & cum naturalibus.

Apparet adeo, curare ut actiones liberæ omnes & inter ſe, & cum naturalibus conſentiant, atque virtuti ſtudere unum idemque eſſe. Cura igitur, quam paulo ante (§. 1.) præcipimus, a virtute

tis studio separari minime potest: Et si cujus animum cura ista tenet, is certus esse potest, sibi virtutem curæ cordique esse. Hanc itaque omnibus serio commendamus; quotquot virtutis cultura cordi fuerit, ne sibi eam adepti videantur, cum ab ea procul adhuc absint.

§. 7.

Vita moralis.

Vita moralis dicitur complexus actionum liberarum, quæ ab homine eduntur. Vocatur etiam *Vita* simpliciter, ubi ex contextu patet, de morali esse sermonem. Vernacula *der Wandel*, subinde etiam *der Lebens-Wandel* appellari solet, quamvis etiam phrasi latinæ convenienter *das Leben* dicatur, ubi scilicet ex contextu liquet, de actionibus liberis esse sermonem.

Hinc *vitam vivere* dicitur *peffimam*, cujus actiones sunt peffimæ: Germanice, et *führet ein ärgerliches Leben*.

§. 8.

Vita bona & mala.

Vita dicitur *bona*, si actiones hominis fuerint bonæ, *mala* vero, si eadem malæ fuerint. Similiter ab honestate actionum *vita honesta* appellatur; sicuti ab inhonestate actionum *inhonesta*.

Sunt & alia actionum humanarum epitheta, quæ vitæ tribuuntur morali. Cumque ex epithetis statim appareat, de vita morali sermonem esse; Vitam simpliciter dicimus (§. 7.). Equidem rigorose loquendo &, nisi vim inferre volueris notionibus vita hominis non poterat dici bona, nisi ubi omnes actiones liberæ fuerint bonæ & singulæ prorsus bonæ, ita ut nulla ex parte a rectitudine deficient, si singulos actus, qui eam ingrediuntur, species: quoniam tamen hoc humanam sortem superare videtur, vitam hominis bonam appellamus, si pleræque actiones fuerint bonæ, nec ea pejoribus contaminetur. Et ex adverso vitam ejus appellamus malam, cujus pleræque actiones malæ sunt: sit ita quod subinde malis interponantur bonæ. Neque enim quis adeo malus est, ut non subinde actiones quasdam bonas committat, nec quoddam malarum actionum genus aversetur. In theoria tamen notionibus strictè inhærendum.

§. 9.

§. 9.

Perfectio vitæ moralis consistit in consensu actionum liberarum omnium inter se & cum naturalibus. Etenim vita moralis est complexus omnium actionum liberarum, quæ ab homine eduntur (§. 7.), quarum magnam esse varietatem experientia domestica unumquemque docet. Enimvero in consensu, qui datur in varietate, seu qui est plurimum a se invicem differentium in uno, perfectio consistit (§. 503. Ontol.). Perfectio igitur vitæ moralis consistit in consensu actionum liberarum omnium inter se & cum naturalibus.

Hinc intelligitur, quanti sit momenti illa cura, quam initio commendavimus (§. 1.) & cur ab ea initium capere debuerimus praxin generalem disingendarum actionum tradituri. Etenim in id nobis enitendum est, ut vitam perfectam vivamus: Sit ita quod perfectionem ipsam, dum sumus mortales, nunquam consecuturi simus. Danda est opera, ut continuo propius ad eandem accedamus, nec nostra culpa remotiori intervallo ab ea distemus, quam facultatum nostrarum usus nobis concessus vel concedendus permittere debebat.

§. 10.

Cum perfectio vitæ moralis in consensu actionum liberarum omnium cum inter se, tum cum naturalibus consistat (§. 9.); *Cujus actiones liberæ omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentiunt, is vitam vivit perfectam.*

Probe hoc notandum est, ne quis sibi metipsum imponat, quasi metam jam attigerit, a qua longissimo adhuc intervallo distat, nec sine summo damno sibi videatur, qui non est.

§. 11.

Eodem modo patet, *quo plures hominis actiones liberæ cum naturalibus consentiunt, eo propius ipsum ad vitam moralem perfectionem accedere.*

Prin-
ta.

Principium hoc usui est in capiendi profectus experimento, & in profectibus aliorum tum inter se, tum cum propriis conferendis. Idem viam sternit ad cognitionem perfectionis vitæ moralis mathematicam, quam tamen in præfenti non curamus, utpote ab instituto nostro alienam. Excitandum tamen est eorum acumen, qui posthac philosophiam cum Mathesi copulaturi sunt.

§. 12.

Gradus remotionis a perfectione vitæ.

Ex adverso liquet, quo pauciores hominis actiones liberae cum inter se, tum cum naturalibus consentiunt, eo longius ipsarum a vitæ moralis perfectione distare.

Quæ de propositione præcedente modo (not. §. 11.) annotavimus, ea ad præsentem quoque trahenda. Proderit etiam præfens propositio cum præcedente ad vitanda temeraria de profectu aliorum judicia, nec patietur affectus influere in ea, quibus vulgo plurimum dare solent de vitæ morali aliorum sententiam suam pronuntiaturi. Animum præterea ad ulterius progrediendum addet iis, quibus vitæ perfectio curæ cordique est, quemadmodum omnibus esse debet. Absit itaque, ut quis per transennam adspiciens ea, quæ hic de actionum liberarum consensu demonstrantur, sibi persuadeat, quasi inanes ac steriles absque necessitate fingantur subtilitates.

§. 13.

Imperfectio vitæ moralis in quo consistat.

Imperfectio vitæ moralis consistit in dissensu actionum liberarum cum inter se, tum a naturalibus. Vita enim moralis est complexus actionum liberarum, quæ ab homine eduntur (§. 7.), quarum multiplicem esse varietatem nemo non novit. Quoniam itaque imperfectio est dissensus in varietate, seu plurium a se invicem differentium in uno (§. 504. Ontol.); imperfectio vitæ moralis consistere nequit, nisi in dissensu actionum liberarum omnium cum inter se, tum a naturalibus.

Quodsi

Quod si notionem perfectionis & imperfectionis vitæ, quam homo vivit, moralis intelligere volueris, quæ de notione perfectionis ac imperfectionis in genere tradita fuere in Ontologia, probe perpendenda sunt. Qui notiones ontologicas spernit, is sibi imputet, quod majorem desideret lucem in moralibus, absque iis non impetrandam. Quemadmodum vero vita moralis vitæ opponitur physicæ, ad quam actiones naturales referuntur; ita etiam perfectio & imperfectio vitæ moralis non confundenda est cum perfectione ac imperfectione vitæ physicæ seu naturalis, quarum illa ex consensu, hæc ex dissensu actionum naturalium æstimatur. Ostendemus suo loco, perfectionem vitæ naturalis ad corporis sanitatem redire. Unde est, quod & mens hominis sana dicatur, ubi omnes ejus facultates functiones suas rite obeunt, ita ut in actionibus animæ nullus observetur relictitudinis defectus. Hisce illustrandis inservire interea possunt, quæ de notione sanitatis proposuimus in Trimestri æst. A. 1729. horarum subsæcularum num. IV. Elegans apparebit analogia inter mentis ac corporis sanitatem, ita, ut utriusque finitas tanquam duæ species eidem generi subdi possint, servato notionum rigore. Plura vulgo pro metaphoricis habentur, quæ propriissime dicta agnoscit Philosophus principiis ontologicis, tanquam notionibus directricibus, convenienter determinans rerum notiones. A metaphysica enim, quæ ob tenebras vulgo contemnitur, unice expectanda est lux, qua in Philosophia omni profundiora rimantur, absque illa in apricum minime protrahenda.

§. 14.

Quoniam imperfectio vitæ moralis in dissensu actionum cum inter se, tum cum naturalibus consistit (§. 13.); *Quandonam vitæ moralis, cujus actiones liberæ inter se & a naturalibus dissentiant, is vitam sit imperfectam, vivit imperfectam.*

Patet adeo ex dissensu actionum liberarum cum inter se, tum a naturalibus intelligi; quod homo vivat vitam imperfectam. Quamobrem principium hoc maximi momenti est, siquidem serium tibi fuerit propositum vitæ moralis imperfectionem omni studio evitandi.

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

B

di,

di, quod utique esse debet, ubi vitam homine dignam agere volueris.

§. 15.

Gradus imperfectionis vitæ moralis. Hinc porro patet, quo plures actiones liberæ cum inter se, tum a naturalibus dissentiunt, eo procul a vitæ perfectione recedi, & eo majori imperfectioni hanc obnoxiam esse.

Quæ paulo ante de gradibus perfectionis vitæ æstimandis dicta sunt (not. §. II.); ea etiam ad gradus imperfectionis applicanda sunt.

§. 16.

Undenam sit minor imperfectio. Ex adverso, quo pauciores actiones liberæ cum inter se, tum a naturalibus dissentiunt, eo procul a vitæ imperfectione receditur, & eo minus imperfectioni hæc obnoxia est.

Atque adeo patet, quomodo dijudicanda sit vitæ imperfectio, ne quod ad eam pertinet cum iis confundas, quæ perfectionis sunt. Humanam sortem superat vita perfecta, si nullibi ne in minimis quidem defectus aliquis apparere debet. Quamvis perfectioni summa diligentia studeas, miscebuntur tamen, quæ imperfectionis sunt, ita ut agens ne quidem sibi conscius sit imperfectionis. Quod si ergo accuratiori discussione uti volueris, ut veritati quam maxime consentiat iudicium; principiis jam demonstratis utendum erit, quæ non obscura videbuntur, nec difficilem applicationem parient nisi ei, qui disciplinas metaphysicas neglexit, nec in parte prima philosophiæ practicæ universalis satis fuit versatus.

§. 17.

Quomodo ad vitam perfectam perveniat. Qui vitæ perfectæ studet, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere debet, seu actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur. Cum enim is vitam perfectam vivat, cuius actiones liberæ omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentiunt (§. 10.); qui vitæ perfectæ studet, ei hæc cura esse debet, ut actiones liberæ omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentiant. Enimvero si actiones omnes

omnes

omnes liberæ cum inter se, tum cum naturalibus consentire debent, a custodia legis naturalis nunquam recedendum (§. 4.). Quamobrem qui vitæ perfectæ studet, is a lege naturali nunquam, seu ne latum quidem unguem recedere debet, consequenter actiones suas omnes eidem conformare tenetur (§. 138. *Part. I. Phil. pract. univ.*).

Vides adeo, quomodo ad vitam perfectam perveniat, sollicita nimirum legis naturalis custodia. Tenendum vero legem naturæ sumendam esse in ea latitudine, quam ipsi in parte prima tribuimus, ut omnis omnino actionis liberæ, qualiscunque tandem sit, determinandæ norma sit; minime vero iis limitibus coercendam esse, quibus vulgo coarctatur præsertim ab iis, qui vel bonitatem & malitiam actionum intrinsicam non agnoscunt, aut non nisi per transennam inspicunt. Neque mirum videri debet, vitam esse perfectam, si omnes actiones exacte legi naturali conformentur, cum lex naturæ nos obliget ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diversas (§. 154. *Part. I. Phil. pract. univ.*), ita ut hæc determinatio sit principium juris & legum naturalium (§. 179. *part. cit.*), hac ipsa autem determinatione enascatur iste actionum liberarum inter se & cum naturalibus consensus (§. 2.), in quo perfectio vitæ moralis consistit (§. 9.). Non est, quod excipias, si vita perfecta sit, quando legi naturali ex asse conformis; non opus esse, ut de consensu actionum liberarum inter se & cum naturalibus simus solliciti, cum consensus iste sua sponte resultat. Etenim perfectionem vitæ moralis non percipimus, nisi quatenus hujus consensus nobis sumus conscii, & dum eundem agnoscimus certi sumus, nos actiones liberas omnes & singulas integras naturæ legi conformiter determinasse. Custodia legis naturalis medium est ad perfectionem vitæ moralis ducens: Ecquis vero medium confundet cum fine, cui consequendo destinatur? Venditur haud raro pro lege naturali, quæ non est, & actiones adeo eidem conformes existimantur, quæ non sunt. Determinatio vero, quam consensus iste requirit, nos certos reddit, quod a scopo non aberrat.

verimus. Accedit quod ex notione consensus hujus deduci possint, quæ ad perfectionem vitæ moralis spectant, ex custodia legis naturalis non deducenda.

§. 18.

*Medium propius acceden-
di ad vitam
perfectam.*

Quo magis homo actiones suas legi naturæ conformat; eo propius ad vitam perfectam accedit. Etenim si vitam perfectam vivere velit, ne latum quidem unguem a lege naturali recedere debet, sed actiones suas omnes quoad minima eidem conformare tenetur (§. 17.). Quamobrem quo magis actiones suas legi naturæ conformat; eo propius ad vitam perfectam accedit.

Ostenditur etiam hoc modo. Cum vitæ moralis perfectio in consensu actionum liberarum omnium inter se & cum naturalibus consistat (§. 9.), consequenter conformitatem omnium cum lege naturali requirat (§. 3.); quo magis actiones tuæ legi naturæ fuerint conformes, eo propius ad perfectionem vitæ moralis accedis.

Loquimur hic de *perfectione vitæ philosophica*, quæ lumine rationis nobis innotescit, & recto facultatum nostrarum usu obtinetur; non vèro de *theologica*, quæ non nisi lumine revelationis patefcit. Quod enim ea philosophicæ superaddat, quæ rationi obvia non sunt, ex iis intelligitur, quæ de differentia virtutis philosophicæ et theologicæ seu christianæ tradidimus parte prima (§. 338. 340.). Sed quæ de sublimiori ista perfectiõne dicenda sunt, ea Theologis discutienda relinquimus. Philosophus enim ultra cancellos suos progredi minime debet, sed circumspecte cavere tenetur, ne *μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος* committat. Plurimum refert a se invicem sollicite distingui, quæ sunt rationis & quæ sunt revelationis, ut dilucidius constet, quomodo gratia naturam juvet atque perficiat. Quanti vero hoc sit momenti, me tacente perspicient, quotquot differentiam naturæ ac gratiæ profundius rimati sunt.

§. 19.

§. 19.

Quo minus homo actiones suas legi naturæ conformat, eo procul a vita perfecta distat. Etenim quo magis eas legi naturæ conformes reddit, eo propius ad vitam perfectam accedit (§. 18.), consequenter quo minus easdem conformat, eo minus quoque ad eandem accedit. Quamobrem cum eo procul quis a meta distet, quo minus ad eandem accedit; quo quis minus actiones suas legi naturæ conformat, eo procul a vita perfecta distare debet.

Vides adeo, quam noxius sit neglectus servandæ legis naturalis, & quam necessaria sit circumspecta diligentia in actionibus suis eidem conformandis. Maxima homini cura esse debet, ut vitam vivat perfectam, & ad eam continuo propius propiusque accedat. Maxime igitur sollicitus esse debet, ut legem naturæ servet.

§. 20.

Quo magis hominis actiones legi naturæ difformes sunt, eo majori imperfectioni vita ejus obnoxia est. Etenim quo magis actiones hominis legi naturæ difformes sunt, eo pauciores & inter se, & cum naturalibus consentiunt (§. 3.). Ast quo pauciores actiones cum inter se, tum cum naturalibus consentiunt, eo majori imperfectioni vita hominis obnoxia est (§. 15.). Quamobrem quo magis actiones hominis legi naturæ difformes sunt, eo majori imperfectioni vita ejus obnoxia est.

Patet adeo transgressionem legis naturalis esse viam ad imperfectionem vitæ moralis (§. 139. Part. I. Phil. pract. univ.), cavendam adeo eis, qui ab eadem abhorrent: abhorreere autem tenentur omnes.

§. 21.

Ad vitam perfectam requiritur omnimoda actionum relictudo. Quodsi enim vita perfecta esse debeat, homo actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17.).

B 3

Quam-

*fectionem re-
quisita.*

Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad actionum liberarum rectitudinem (§. 189. Part. I. Phil. pract. univ.); vita moralis perfecta esse nequit absque omnimoda actionum rectitudine. Ad vitam igitur perfectam requiritur omnimoda actionum rectitudo.

Propositio hæc probe notanda est, ne quis perfectionem vitæ ex convenientia actionum externarum cum lege naturæ æstimer, sibi que & aliis imponat, quasi eum perfectionis gradum jam attigerit, a quo tamen procul adhuc distat. Inservit ea detegendis nævis, quibus actiones bonæ adhuc inficiuntur, sæpius latentibus, nec nisi hoc subsidio in apricum producendis.

§. 22.

*Pietas philo-
sophica ad
vitam perfe-
ctam requi-
sita.*

Ad vitam perfectam requiritur pietas philosophica. Etenim si vita perfecta esse debet, homo actiones suas omnes quoad minima legi naturæ conformare tenetur (§. 17). Quamobrem cum homo lege naturali obligetur ad directionem actionum suarum ad gloriæ divinæ manifestationem (§. 254. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque ad determinandum actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 919. Part. I. Theol. nat.); vita ejus perfecta esse nequit, nisi actiones singulæ determinentur per motiva ab attributis divinis desumpta. Enimvero pietas philosophica consistit in habitu conformandi actiones legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumptorum, quatenus lumine rationis innotuerunt (§. 339. Part. I. Phil. pract. univ.). Absque pietate igitur philosophica vita hominis perfecta esse nequit, consequenter ad vitam perfectam pietas philosophica requiritur.

Agimus hic de perfectione vitæ moralis, quatenus lumine rationis innotescit: id enim est Philosophi, qui ea demonstrat, quæ rationis sunt. Theologus superaddit, quæ, cum supra rationem sunt, nonnisi per revelationem innotescunt. Quoniam vero quod supra

supra rationem est, id non contra eandem est (§. 461. Part. I. Theol. nat.); Philosophus demonstrans, quæ sunt rationis, non excludit ea, quæ spheram rationis transcendentia Theologus superaddit, utpote eorum possibilitatem agnoscens & ultro largiens (§. 457 Part. I. Theol. nat.), immo ejus lumine adjutus ulterius progreditur (not. §. 455. Part. I. Theol. nat.). Primas igitur Theologo semper defert. Quamvis vero quæ de pietate philosophica demonstrantur, ea etiam urgeat scriptura sacra; pietas tamen theologica philosophicam minime excludit. Cum enim Christus urgeat in actionum determinatione omnem omnium facultatum usum, Luc. X, 27. nec naturalem excludit. Hunc enim qui intermittit, facultatum suarum usum non omnem facit, quem facere potest. Ceterum ne quis existimet, urgeri a nobis, quæ fieri nequeunt; probe perpendendum est, consuetudine agendi contracta agi vi motivorum præteritorum, quatenus confuse perceptorum memoriam habemus (§. 923. Psych. empir.), etsi, ubi quid jam sapius appetivimus, vel averfati fuimus aliquid, id denuo oblatum statim appetamus, vel aversemur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur, distincte expensa.

§. 23.

Ad perfectionem vitæ requiritur, ut actiones hominis sint decoræ. Etenim ut vita sit perfecta, homo actiones suas *vitam perfectam* omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17.). Quoniam itaque lex naturæ nos obligat ad actionem decoram indecoræ præferendam (§. 203. Part. I. Phil. pract. univ.); ad perfectionem vitæ utique requiritur, ut actiones hominis sint decoræ.

Vulgo hoc non agnoscitur, quod lex naturalis decori detur (§. 204. Part. I. Phil. pract. univ.), sed decorum omne ab hominum opinione dependere existimatur, quasi naturaliter decorum nihil sit: in quo quod fallantur qui sic sentiunt, abunde constat (§. 196. Part. I. Phil. pract. univ.). Equidem non diffiteor, minores esse nævos, quos vita moralis ab indecoro contrahit, quam quibus

quibus intrinseca malicia & defectus rectitudinis ac pietatis eandem inficit; negari tamen haudquaquam potest, novos etiam minores esse novos, & hos abesse debere, ubi nullis prorsus vita contaminari debet. Immo qui notionem vitæ perfectæ (§. 9.) & notionem decori (§. 194. Part. I. Phil. pract. univ.) rite expenderit, vitam perfectam novos istos non ferre agnoscet. Suo autem constabit loco majus momentum in decoro positum esse, quam vulgo putatur.

§. 24.

*Culpa cum
vita perfecta
non consi-
stens.*

Qui vitam perfectam vivere vult, ab omni culpa vacuum habere debet animum. Quoniam enim ad vitam perfectam omnimoda requiritur actionum rectitudo (§. 21.); qui vitam perfectam vivere vult, in ejus actionibus nullus notari debet actionum rectitudinis defectus. Quamobrem cum omnis culpa in defectu rectitudinis consistat (§. 696. Part. I. Phil. pract. univ.); ab eo, qui vitam perfectam vivere vult, culpa omnis abesse debet. Necessè igitur est, ut ab omni culpa vacuum habeat animum.

Vides adeo doctrinam de culpa non modo usui esse in Jure; verum etiam in moralibus apprimè esse necessariam, ut adeo in iis ferendus non sit ejus neglectus. Immo usus ejus in moralibus multo latior est, quam in Jure, quemadmodum non modo ex theoria, quam in parte prima tradidimus, intelligitur, sed & ex praxi deinceps in hac parte altera tradenda elucescet. Patebit etiam in sequentibus, quantum in eo situm sit, ut possideamus animum ab omni culpæ sensu vacuum.

§. 25.

*Cur dolus
culpa & cul-
pa media a
vita perfecta
abesse de-
beat.*

Quoniam & dolus (§. 701. Part. I. Phil. pract. univ.), & culpa in specie sic dicta (§. 717. Part. I. Phil. pract. univ.), & culpa media culpæ in genere sic dictæ species est (§. 784. Part. I. Phil. pract. univ.), qui vero vitam per-

perfectam vivere vult, ab omni culpa vacuum habere debet animum (§. 24.); *qui vitam perfectam vivere vult, is non modo ab omni dolo procul remotus esse debet, verum etiam a culpa & culpa media liber sit necesse est.*

Equidem culpæ omnis evitacione tantummodo arcetur defectus rectitudinis vincibilis; vitæ autem moralis perfectio, cum omnimodam actionum rectitudinem requirat (§. 21), nullum fert rectitudinis defectum: tenendum tamen maiorem vitæ perfectionem in homine urgeri non posse, quam patitur infirmitas naturalis, homini condonanda, non imputanda.

§. 26.

Qui virtutem colit, vitam perfectam vivere studet, & contra. Nexus vitæ
 Etenim cum virtus consensum actionum liberarum omnium *perfecta cum*
 tum inter se, tum cum naturalibus requirat (§. 6.); qui vir- *virtute.*
 tutem colit, operam dat, ut actiones suæ liberæ cum inter
 se, tum cum naturalibus consentiant. Quoniam itaque vi-
 tam perfectam vivit, cujus actiones liberæ omnes cum in-
 ter se, tum cum naturalibus consentiunt (§. 10.); qui vir-
 tutem colit, vitam perfectam vivere studet. *Quod erat unum.*

Ex adverso si quis vitam perfectam vivere studet, is
 operam dat, ut actiones vitæ omnes quoad minima cum
 lege naturæ conformes sint (§. 17.). Quamobrem cum vir-
 tutem colat, qui actiones suas omnes legi naturali confor-
 miter dirigere studet (§. 32. Part. I. Phil. pract. univ.); qui vi-
 tam perfectam vivere studet, is virtutem colit. *Quod erat*
alterum.

Apparet adeo nexus necessarius inter virtutem & vitam per-
 fectam, ita ut absque virtute vitam perfectam vivere non detur,
 & ex virtute procedere debeant actiones, quibus vita perfecta ab-
 solvitur, nec omnibus suis numeris absoluta sit virtus, nisi quæ
 cum vita perfecta conjungitur. Quoniam vero cum eadem cohæ-
 ret

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) C

ret virtus omnis, si qua virtutum absit, nec vita perfecta esse poterit. Quamobrem virtutem omnem colere debet, nulla prorsus excepta, qui vitam perfectam vivere voluerit.

§. 27.

Quod Deo vivere ad vitam perfectam spectet.

Qui vitam perfectam vivere studet, actionum committendarum & omittendarum motiva a voluntate DEI desumere tenetur.

Quoniam enim ad vitam perfectam requiritur pietas (§. 22.), & qui eam vivere studet, virtutem colit (§. 26.); qui vitam perfectam vivere studet, is pietatem cum virtute conjungere tenetur. Enimvero qui pietatem cum virtute conjungit, actionum committendarum & omittendarum motiva a voluntate DEI desumit (§. 341. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui vitam perfectam vivere studet, is actionum committendarum & omittendarum motiva a voluntate DEI desumere tenetur.

Vita adeo perfecta non est, nisi actiones legi naturæ conformes committantur, quia DEUS vult eas a nobis committi, nec eidem difformes omittit, quia DEUS vult eas a nobis omitti. Volentati adeo divinæ actionibus suis satisfacere studet, DEO non sibi vivens. Volentati itaque divinæ conformis esse debet vita, quæ perfecta esse debet, nec intentio satisfaciendi eidem a perfectione vitæ separari potest. Quamobrem etsi Sineses vitam perfectam vivere studuerint, ab ea tamen procul adhuc remoti fuerunt, quod actiones legi naturali conformes non ideo commiserint, quia DEUS eas a nobis committi vult, nec volentati divinæ satisfacere intenderint.

§. 28.

Finis ultimus actionum humanarum.

Finis ultimus actionum humanarum est perfectio sui aliorumque. Quoniam lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram tendunt, & omit-

omittendas eas, quæ per se ad imperfectionem nostram tendunt (§. 152. *Part. 1. Phil. pract. univ.*), perfectionem autem nostram conjunctis viribus promovere tenemur (§. 221. *Part. 1. Phil. pract. univ.*); actiones nostras omnes ad perfectionem nostram aliorumque dirigere tenemur, consequenter quicquid agimus, perfectionis nostræ aliorumque gratia agere tenemur. Quamobrem cum id finis sit, propter quod agimus (§. 932. *Ontol.*); perfectio sui aliorumque est finis actionum humanarum omnium & si quis alius actionis cujusdam finis est, is tandem in hunc resolvitur. Finis ultimus est, in quem tandem ceteri omnes resolvuntur (§. 943. *Ontol.*). Perfectio adeo sui ipsius aliorumque est finis actionum humanarum ultimus.

Vulgo dicitur, finem ultimum esse gloriam DEI, huic subordinari bonum publicum & utrique tandem bonum privatum, atque adeo non desunt, qui arguantur, perfectionem sui aliorumque minus recte pro fine ultimo haberi. Enimvero hi sunt, qui non satis perpendunt, quid sit gloria DEI, & quomodo actionibus humanis illustretur, nec considerant, in quonam hominis perfectio accidentalis, quæ actionibus nostris promoveri potest, consistat. Alias enim viderent, a perfectione nostra gloriæ divinæ illustrationem distingui minime posse, nec ei opponi bonum publicum tanquam quidpiam ab ea diversum, & quod promovere non possit, qui perfectioni sui studet. Qui ita sentiunt, vim ac potestatem perfectionis, quæ in hominem cadit, minime tenent. Pluribus ea patebunt tum ex modo demonstrandis, tum ex aliis, quæ suo loco tradituri sumus. Acutioribus ipsa notio perfectionis in philosophia prima tradita (§. 503. *Ontol.*) & ad hominem applicata aperiet oculos, præsertim ubi principiorum Théologiæ naturalis non fuerint ignari. Tenebræ in Philosophia practica non dispelluntur, nisi luce metaphysica affulgente.

§. 29.

*Distinctius
explicatur.*

Finis ultimus actionum humanarum consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem DEI summam, seu manifestandi gloriam ipsius. Etenim finis ultimus actionum humanarum est perfectio sui aliorumque (§. 28.). Enimvero perfectio hominis consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem DEI summam, seu manifestandi gloriam ipsius (§. 917. *Part. I. Theol. nat.*). Ergo finis ultimus actionum humanarum consistit in aptitudine repræsentandi perfectionem DEI summam, seu manifestandi gloriam ipsius.

Vides itaque, quomodo gloriæ divinæ manifestatio infit perfectioni nostræ, ut ab ea separari nequeat, sit ita quod hoc minime advertant, qui notiones rerum non satis profunde rimantur. Nimirum dum perfectioni tuæ studes, hoc ipso aptus evadis ad gloriam divinam manifestandam, & quatenus perfectionem tuam intime perspicias, te esse aptum ad gloriam divinam manifestandam agnoscis, modo summam DEI perfectionem & dependentiam creaturarum ab eadem agnoscis, quam in Theologia naturali abunde explicavimus. Ceterum ne quid in propositione præsentate relinquantur obscuri, non modo probe perpendenda est demonstratio de perfectione hominis in aptitudine perfectionem DEI summam repræsentandi consistente (§. 917. *Part. I. Theol. nat.*); verum etiam principia illa diligentissime discutienda, quæ eandem ingrediuntur.

§. 30.

*Quid homo
intendere
debeat in
omnibus suis
actionibus.*

Homo in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque directe intendere debet. Etenim perfectio sui aliorumque est finis ultimus actionum humanarum (§. 28.), adeoque fines ceteri omnes propter eundem sunt (§. 943. *Ontol.*). Quamobrem cum finis ab agente intendatur (§. 617. *Part. I. Phil. pract. univ.*), nec finis esse possit, nisi quod directe intenditur

ditur (§. 622. Part. I. Phil. pract. univ.); quin homo in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque directe intendere debeat, dubitandum non est.

Vides adeo, perfectionem sui aliorumque agenti continuo ob oculos versari debere, ita ut ad eam tanquam ad metam contendere teneatur. Quibus terminus perfectionis invisus est, ii non satis intelligunt, quid sibi velit, non nostra, sed sua culpa. Etenim nos sufficienter eundem explicavimus, & sparsim in Ontologia, Theologia naturali & parte primo Philosophiæ practicæ universalis tradidimus, quæ huc faciunt, singula quippe eo loco proponentes, ubi per anteriora intelligi & ex iisdem demonstrari possunt. Quamobrem si cui quid in iis, quæ jam docemus, fuerit obscuri; is sibi tribuat, quod ad Philosophiam practicam illotis manibus accedat.

§. 31.

Quoniam perfectio hominis in aptitudine repræsentandi perfectionem DEI summam, seu manifestandi gloriam eius consistit (§. 917. Part. I. Theol. nat.), in omnibus autem actionibus is perfectionem sui aliorumque directe intendere debet (§. 30.); *in omnibus suis actionibus homo directe intendere tenetur, ut efficiatur aptus aptique evadant alii ad perfectionem DEI summam repræsentandam, seu ut gloria ipsius per se & per alios manifestetur.* *Idem distinctius explicatur.*

Qui propositionem præsentem intelligere voluerit (plurimum vero refert, ut nemo non eandem intelligat); is cognita sibi & perspecta reddat, quæ de creaturarum a DEO dependentia, & modo per eandem repræsentandi perfectionem divinam diligentissime demonstravimus (§. 798. & seqq. Part. I. Theol. nat.). Ex iis patet hominem, qui eodem, quo creaturæ ceteræ, modo a DEO dependet, per essentiam atque naturam suam, ac inde fluentes actiones naturales perfectionem divinam repræsentare, ita ut non minus ex se, quam ex creaturis reliquis supremum Numen agnoscere

scere possit. Et in hac aptitudine representandi perfectionem Numinis perfectio ipsius essentialis consistit, quam communem habet cum creaturis omnibus, quarum nulla tam abjecta videri debet, quin eandem participet: id quod ex Viri summi & merito suo celeberrimi *de Reaumur* Commentariis Historiæ insectorum inservientibus, opere in omni Historia naturali sine pari, abundantissime elucet. Homo actiones suas liberas duplici modo determinare valet, vel ut cum naturalibus consentiant, vel ut ab iisdem dissentiant. Ubi liberae cum naturalibus consenserint, perfectio accidentalis illibata conservatur, & homo accidentaliter redditur perfectus, quem admodum essentialiter seu per essentiam & naturam suam, hoc est, quatenus est DEI opus, perfectus est. Unde non minus per actiones liberas & habitus, ex quibus fluunt, acquisitos perfectionem divinam representat, quam eandem representat per essentiam atque naturam suam ac hinc fluentes actiones naturales. Atque hoc pacto homo non deformat opus DEI, quod utique facit, si se reddat accidentaliter imperfectum. Utinam hoc omnes satis meditarentur, ut intelligerent, quid sit vitam homine dignam vivere! Qui hæc nondum intellecta spernit & subtilitatum metaphysicarum nomine infamare conatur, is suo abundet genio, permittat vero, ut philosophus, cui DEUS dedit, ut acutius videat, in deliciis habeat, quod in vita humana pulchrum est & ad ardua intimius perspicienda viam sternit.

§. 32.

*Quando vita
legi naturæ
conformis
nondum de-
gatur.*

Qui in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque directe non intendit; is vitam legi naturæ conformem nondum vivit. Quoniam enim directa intentio est, qua id intenditur, propter quod agens agit (§. 621. *Part. I. Phil. pract. univ.*); adeoque agens vult, ut id fiat, propter quod agit (§. 616. *Part. I. Phil. pract. univ.*); qui in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque directe non intendit, is quoque non vult, ut ipse atque alii fiant perfecti. Lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem

nem

nem nostram aliorumque tendunt, & ad eas omittendas, quæ per se ad imperfectionem nostram aliorumque tendunt (§. 152. 223. Part. I. Phil. pract. univ.). Qui adeo perfectionem suam aliorumque non vult, seu non vult, ut ipse alique fiant perfecti; is legi naturali minime satisfacit, consequenter qui in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque directe non intendit, is vitam legi naturali conformem nondum vivit.

Qui legi naturali actiones suas externas conformes tantummodo reddere studet, ne habeant alii, quod in iis reprehendant, nec seriam habet intentionem nil quicquam faciendi, quod legi naturali quomodocunque contrariatur; is legi naturæ nondum satisfacit, ad quod requiritur, ut id per actiones suas intendat, ad quod intendendum lex naturæ nos obligat, neque adeo vita ipsius legi naturæ conformis dici potest. Quamobrem cum lex naturæ nos obliget, ut actiones nostras ad nostram aliorumque perfectionem dirigamus, tum demum eidem conformis erit actionum liberarum complexus, adeoque vita moralis (§. 7.), ubi eam consequi & ut eandem consequantur alii pro virili studemus, adeoque ad eam tanquam ad metam contendamus, nil magis in voto habentes, quam ut apti efficiamur aptique efficiantur alii ad perfectionem Numinis creatoris ac conservatoris universi summam repræsentandam, nec aliunde majorem voluptatem percipientes, quam ex aptitudine eandem repræsentandi. Vides adeo, quo animo esse debeat, qui vitam legi naturæ conformem vivere velit. Animus hic fructus est subtilitatum istarum metaphysicarum, quas per contemptum sic appellant nonnulli scientiæ generi humano utilissimæ amplificandæ obicem posituri: id quod eo minus ferendum, si id faciant eo animo, ut videantur alius, qui non sunt.

§. 33.

Qui in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque Quando non intendit; is vitam perfectam vivere minime studet. Etenim tam perfectam vivere qui

non studeamus.

qui in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque non intendit, adeoque actiones suas ad eandem tanquam ad metam non dirigit (§. 621. 616. Part. I. Phil. pract. univ.); cum lex naturæ nos obliget ad committendas eas actiones, quæ per se ad nostram aliorumque perfectionem tendunt, ad eas vero omittendas, quæ per se ad imperfectionem nostram aliorumque tendunt (§. 152. 223. Part. I. Phil. pract. univ.), legi naturæ nondum satisfacit. Enimvero qui actiones suas omnes quoad minima legi naturæ conformes reddere non studet, is vitam perfectam vivere minime studet (§. 17.). Quamobrem qui in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque non intendit, is vitam perfectam vivere minime studet.

Brevius idem ostenditur vi propositionis præcedentis. Nimirum qui in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque non intendit, is vitam legi naturæ conformem nondum vivit (§. 32.). At qui vitam legi naturæ conformem nondum vivit, is nec vitam perfectam vivere studet (§. 17.). Quamobrem qui in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque non intendit, is vitam perfectam vivere minime studet.

Patet itaque quænam ejus intentio esse debeat, qui vitam perfectam ut vivat curæ cordique habet: lubet tamen hoc in sequente propositione demonstrare, ne quid insufficienter probatum admisisse videamur.

§. 34.

Directa intentio ejus, qui vitam perfectam studet.

Qui vitam perfectam vivere studet, in actionibus omnibus perfectionem sui aliorumque directe intendere debet. Qui vitam perfectam vivere studet, actiones suas omnes quoad minima legi naturæ conformes reddere tenetur (§. 17.), consequenter eidem conformem vitam vivat diligentissime studet.

studet (§. 7.). Enimvero qui vitam legi naturæ conformem vivere studet, is in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque directe intendit (§. 32.). Quare qui vitam perfectam vivere studet, is in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque directe intendere debet.

Homo cum intellectu præditus sit, intelligere potest, quæ vult; immo si libere quid velle debet, quod vult, intelligat necesse est. Non igitur sufficit, ut faciamus ea, quæ ad nostram aliorumque perfectionem tendunt; verum etiam requiritur, ut intelligamus hisce, quas committimus, actionibus perfectionem nostram aliorumque promoveri, consequenter ut velimus actiones, quatenus huc faciunt, adeoque perfectionem nostram aliorumque intendamus. Secus si fiat, non omnem facimus facultatum nostrarum usum, quem facere poteramus: id quod tamen exigitur, siquidem actiones humanæ esse debent, hoc est, tales, quales ab homine proficisci possunt, & si agendum est, prout hominem decet. Merentur quæ dico attentionem, neque enim exigui momenti sunt in praxi morali, quæ ad influxum omnium facultatum in actiones quaslibet pertinent, etsi pauci sint, qui huc animum advertunt, incogitantiz suæ haud raro pœnas dantes. Sed hæc & ex sequentibus, & suo loco ex speciali praxi clarius elucescent.

§. 35.

Qui vitæ perfectæ studet, ea, quæ faciunt ad perfectionem hominis, distincte cognoscere debet. Etenim qui vitam perfectam vivere studet, in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque intendere debet (§. 34.). Quamobrem cum intentio sit actus voluntatis, qua volumus id, propter quod agimus (§. 616. Part. I. Phil. pract. univ.), necesse est, ut, dum agimus, perfectionem nostram aliorumque velimus. Enimvero si quid appetere debemus, Distincta perfectionis hominis cognitio ad vitam perfectam requisita.

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)   D   id

id ante cognoscere debemus (§. 929. *Psych. empir.*), & distincte quidem cognoscendum est, quod velle debemus (§. 880. *Psych. empir.*). Quamobrem qui vitæ perfectæ studet, perfectionem humanam, hoc est ea, quæ faciunt ad eandem, distincte cognoscere debet.

Notionem perfectionis accidentalis hominis, de qua hic nobis sermo est, cognoscere minime valemus, nisi perfecta fuerit essentialis, quæ naturalis est homini. Perfectionem hominis neque essentialem, neque accidentalem cognoscere valemus, nisi notio perfectionis in genere fuerit perfecta, quam in Philosophia prima evolvimus. Atque adeo patet, redeundum tandem esse ad notiones metaphysicas. Perfectio humana, quam in Moralibus consideramus, potissimum ad animam spectat. Eam igitur absque animæ humanæ cognitione expectare non licet: quæ cum ex Psychologia tota haurienda sit, absque Ontologia non intelligenda, denuo ad Metaphysicam redeundum. Abunde igitur patet, quam sint necessariæ metaphysicæ notiones in Moralibus, ut adeo Metaphysicam continuo experiatur vindicem ejus contemtor. Non est, quod homines plebejos nobis opponas: quæ enim ipsis imputari minime possunt, ea tamen imputantur aliis, qui ampliorem facultatum suarum usum facere poterant ac ideo debebant. Quibus amplior conceditur facultatum usus, ab iis etiam plus exigitur.

§. 36.

Finis actionum primarius quinam sit, & quomodo perfectio intendi debeat.

Sui aliorumque perfectio est finis actionum humanarum primarius & ab agente immediate intendi debet. Est enim finis ultimus (§. 28.). Quare cum propter ultimum ceteri omnes sint (§. 943. *Ontol.*); quicumque præterea sunt actionum humanarum fines particulares, ii non intenduntur, nisi propter perfectionem nostram aliorumque (§. 617. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo præter perfectionem sui aliorumque non daretur actionum humanarum finis

finis alius, propter hunc solum agens ageret. Primarius est finis, propter quem quis ita agit, ut, si nullum alium sibi propositum haberet, ob hunc solum ageret (§. 942. Ont.). Sui ergo aliorumque perfectio est finis actionum humanarum primarius. *Quod erat unum.*

Cum perfectio sui aliorumque sit finis ultimus actionum humanarum (§. 28.), adeoque fines ceteri omnes propter ipsum intendantur, ipse vero propter alium non intendatur (§. 943. Ontol. & §. 617. Part. I. Phil. pract. univ.); perfectio sui aliorumque propter se intenditur. Quamobrem cum immediate intendatur, quod propter se intenditur (§. 627. Part. I. Phil. pract. univ.); sui aliorumque perfectio immediate intendi debet. *Quod erat alterum.*

Quoties de eo quaestio incidit, cur sit agendum, prima semper cogitatio esse debet, de perfectione sui aliorumque, qua apti effimur ad perfectionem Numinis summam repraesentandam per complexum actionum liberarum & habitus acquisitos, ex quibus procedunt (§. 31.): alias enim fieri nequit, ut vitam vivamus perfectam (§. 33.). Praesens adeo propositio probe notanda venit, ut immediatae intentionis semper memores circa mediatas nunquam a vero tramite aberremus.

§. 37.

Quoniam perfectio sui aliorumque est finis actionum humanarum primarius (§. 36.), finis vero primarius primario intendatur (§. 620. Part. I. Phil. pract. univ.); perfectio sui aliorumque primario intendi debet. *Intentio perfectionis proprio expenditur.*

In actionibus humanis ratio habenda semper est intentionis, quae si recta non sit, actionem alias in se bonam vitare potest. Ita elemosynam dare egenti bona utique actio est. Enimvero si dans non intendit aliud, quam ut videatur ab hominibus, actio alias bona vitiosa evadit. Quamobrem in Moralibus magni momenti est docere, quomodo quid intendi debeat.

beat. Principia rectificanda intentionis tradenda sunt in parte altera Philosophiæ practicæ universalis, quæ praxin generalem sibi vindicat. Generalia vero concipi nequeunt nisi terminis generalibus.

§. 38.

Uterius explicatur.

Et quia intentione primaria quid ita intenditur ab agente, ut, si nihil aliud præterea intendat, propter hoc solum agat (§. 619. Part. I. Phil. pract. univ.); perfectionem nostram aliorumque ita in actionibus omnibus intendere debemus, ut, si præterea nihil intenderemus, propter eam solam ageremus, consequenter si quid præterea intendimus, non nisi juxta eandem intendere debemus, adeoque nihil præterea intendere licet, nisi quod cum eadem consistere potest, nec aliter, nisi quatenus cum eadem consistit.

Videmus itaque ex perfectione nostra aliorumque estimandum esse, quidnam præter eam ab agente licite intendatur. E. gr. ad perfectionem corporis nostri pertinet sanitas, quemadmodum suo loco ostendetur. Unde eam intendere debemus primario, dum cibum ac potum capimus. Dum vero ex cibo ac potu, qui ad sanitatem corporis facit, voluptatem percipimus; eam juxta sanitatem, adeoque secundario intendere licet (§. 619. Part. I. Phil. pract. univ.). Qui vero hanc primario intendit, nullam vero sanitatis rationem habet; is a vero tramite deflectit, & actionis eventum omnem cæco casui committit. Hoc unico exemplo docemur, necessariam esse in moralibus de intentione tractationem, cujus generalia principia in Philosophia practicâ universali utique tradenda.

§. 39.

Quidnam mediate intendi debeat.

Quicquid ab agente mediate intenditur, ad perfectionem nostram aliorumque per modum medii sese habere debet. Quod imme-

immediate intenditur, per modum finis sese habet; quod vero intenditur mediate, id se habet per modum medii ad finem istum consequendum adhibiti (§. 629. Part. I. Phil. pract. univ.). In omnibus nostris actionibus perfectionem nostram aliorumque immediate intendere debemus (§. 36.), isque finis earundem ultimus est (§. 28.). Quamobrem quicquid agens mediate intendit, ad perfectionem nostram aliorumque per modum medii sese habere debet.

Vides adeo, quomodo agens fines omnes particulares ad finem ultimum referre debeat. Nimirum cum in actionibus suis omnibus sui aliorumque perfectionem semper tanquam metam respicere debeat, ad quam contendit; non alium sibi in particulari proponere debet finem, nisi qui sit medium perfectionem istam consequendi: sit ita, quod juxta hosce fines secundario intendere queat, quæ una cum ipsis consistere possunt (§. 38.). Hoc principium maximi momenti est in directione actionum nostrarum, ne circa intentionem aliquis notetur defectus, sed hæc recte sese semper habeat. Rectitudo enim intentionis aliunde æstimari nequit, nisi ex finis cum lege naturali conformitate. Ad actionem humanam requiritur etiam intentio, quamobrem cum nulla earum legi naturæ conformis esse possit, nisi singulæ simplices, quæ eam ingrediuntur, eidem convenient; quin etiam intentio ipsi convenire debeat, nemo in dubium revocabit.

§. 40.

Medium proximum dicitur, quod fini consequendo immediate destinatur. *Remotum* autem appellatur, quod facit ad consequendum aliud, quod demum ad finem consequendum adhiberi potest. Facile patet, media remotiora subinde esse posse plura, quorum unum alteri subordinatur, ita ut inter proximum & primum, quod adhibemus, plura in serie sibi invicem subordinatorum interjaceant.

Medii proximi & remoti definitio.

Affinis est hæc distinctio distinctioni finis in proximum & remotum, quem in Philosophia prima explicavimus (§. 943. *Ontol.*). Poteramus eandem ibidem explicare; sed quia eam omisimus, defectum istum supplere tenemur, ubi illa opus habemus: id quod a methodo Geometrarum minime abhorret, immo ut fiat, non inconsultum est, ne terminorum multitudinē oneretur memoria, antequam iisdem opus habemus, præsertim cum facile oblivioni dentur, si diu nullus earum occurrat usus. Ita nummos acquirere studet, qui literis operam dat, ut sibi libros comparet, ex quibus proficere possit. Scientia animum imbuat, ut muneri obeundo aptus sit. Finis est munere suo rite defungi, medium proximum scientiæ acquirendæ studium, medium remotum librorum emtio, medium remotius nummorum acquisitio. Vides autem medium unum alteri subordinari.

§. 41.

Medium medii quodnam sit.

Quoniam medium remotius est medium obtinendi ejus, quo tanquam propiori utendum (§. 40.); *media remotiora sunt media mediorum.*

Ita in exemplo dato acquisitio nummorum in usum librorum emendorum, ut inde scientiam haurias, est medium consequendi medii alterius. Et similiter emtio librorum, ut inde scientiam haurias, quæ te muneri tuo obeundo aptiorem reddit, est medium medii alterius consequendi.

§. 42.

Mediorum subordinatio.

Medium propius est finis remotioris, & proximum est finis omnium remotiorum, finis autem ultimus mediorum remotiorum & proximi finis est. Quoniam enim medium remotius ad consequendum propius adhibetur (§. 40.); dum agens remotiori utitur, propter propius agit. Quamobrem cum id finis sit agentis, propter quod is agit (§. 932. *Ontol.*); medium propius est remotioris finis. *Quod erat primum.*

Simi-

Similiter quia media remotiora omnia adhibentur propter proximum (§. 40.); agens eadem adhibens propter proximum agit. Eodem igitur, quo ante, modo patet, medium proximum remotiorum omnium finem esse. *Quod erat secundum.*

Denique quoniam media omnia tam remota, quam proximum, propter finem ultimum adhibentur (§. 40.), nempe propter finem medii proximi; mediis istis omnibus agens utitur, ut finem ultimum consequatur, seu propter hunc ipsum iisdem usus agit. Quamobrem de novo patet ut ante, finem ultimum esse finem mediorum omnium tam remotiorum, quam proximi. *Quod erat tertium.*

Manifesta igitur est mediorum subordinatio ad finem ultimum consequendum requisita. Exemplum, quod paulo ante dedimus, propositioni præsentem lucem omnem affundit, quæ desiderari potest, ut hujus subordinationis clara in animo nascatur idea. Etenim qui librorum coëditorum gratia nummos acquirere studet, librorum emtionem intendit tanquam finem, cujus gratia in nummis acquirendis omnem adhibet diligentiam. Dum libros coëmit, ut scientiam inde hauriat; hanc instar finis intendit. Et quia nummos acquirere studet, ut libros scientiæ inde hauriendæ gratia sibi comparet; scientia, qua animam imbuiere intendit, est quoque finis acquisitionis nummorum seu diligentia in iis acquirendis adhibita. Denique cum scientia animum imbuat, ut munere suo rectius defungatur; ex modo dictis patet, hunc esse finem & scientiæ, qua animus imbuitur, & emtionis librorum, ut scientia inde hauriatur, & acquisitionis nummorum, ut libri coëmi possint. Quoniam igitur hic finis jam supponitur ultimus (sit ita, quod is ad ulteriorem referri possit, immo etiam debeat §. 28.); finis ultimus est finis mediorum omnium tam remotiorum, scilicet acquisitionis nummorum & emtionis librorum, quam proximi, nimirum scientiæ, qua

qua animus lectione librorum imbuitur. Mediorum subordinatio maximi momenti est in moralibus, adeoque probe perpendenda ab iis, qui ad vitam perfectam adspirant. Eam igitur hic distinctius exponere debuimus, ne in re utilissima quicquam relinquantur, quod sit obscurum.

§. 43.

Finium subordinatio.

In serie finium sibi invicem subordinatorum propior quilibet est medium cujuslibet remotioris, & omnes intermedii simul sunt medium ultimi. Quoniam enim finis remotus non nisi alio mediante, vel aliis mediantibus intenditur (§. 943. *Ontol.*); sine quolibet propiore potiri studet agens, ut finem quemlibet remotiorem consequatur, adeoque ex eo, quod propiorem consecutus fuerit, intelligitur, cur remotiori potiri potuerit, consequenter propior in se continet rationem actualitatis cujuslibet remotioris (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum istud medium sit, quod rationem continet in se, cur finis actum consequatur (§. 937. *Ontol.*); in serie finium sibi invicem subordinatorum quilibet propior est medium cujuslibet remotioris, & intermedii simul sunt medium ultimi.

Ita in exemplo, quod dedimus (*not. §. 42.*), finis ultimus est, sese aptiorem reddere ad munus suum rite obeundum; fines autem intermedii sunt scientia, qua imbuitur animus, & emtio librorum, ut scientia inde hauriri possit. Est autem librorum emtio medium scientiæ acquirendæ, & acquisitio numerorum tam medium librorum coëmdorum, quam scientiæ eorum lectione sibi comparandæ, & hæc simul sumta media sunt sese aptum reddendi ad munus suum rite obeundum (*not. §. 40.*). Atque adeo manifesta est finium subordinatio, ut per eos ad ultimum tanquam ad metam contendatur.

§. 44.

Identitas subordinatio- nis finium & subordi-

Quoniam medium propius est finis remotioris, & proximum finis omnium remotiorum, finis autem ultimus est finis omnium remotiorum & proximi (§. 42.), in serie autem

autem finium sibi invicem subordinatorum propior quilibet est medium cujuslibet remotioris, & omnes remoti simul sunt medium ultimi (§. 43.); *subordinatio finium & subordinatio mediorum unum idemque est.* *nationis mediorum.*

Nimirum diverso respectu unum idemque appellatur nunc medium, nunc finis. Quod finis dicitur, quatenus intenditur ab agente, idem nuncupatur medium, quatenus non intenditur propter se, sed propter aliud. Ita si quis intendit emtionem librorum, dum nummis acquirendis operam impendit, librorum emtio finis est; sed quatenus per emtionem librorum intenditur scientia ex iis haurienda, eadem librorum emtio medium est. Atque hinc patet, unum idemque esse, sive fines ita sibi invicem subordinet, ut propiores sint media remotiorum, sive media hoc pacto sibi invicem subordinet, ut remotiora sint fines propiorum.

§. 45.

Qui virtutem colit, perfectionem sui aliorumque directe, immediate ac primario intendere debet, & qui hoc facit, virtutem colit. *Intentio virtutem colentium.* Etenim qui virtutem colit, vitam perfectam vivere studet (§. 26.). Enimvero qui vitam perfectam vivere studet, in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque directe intendere debet (§. 34.), nec eadem aliter ab agente intendenda, quam immediate (§. 36.) & primario (§. 37.). Quamobrem qui virtutem colit, perfectionem sui aliorumque directe, immediate ac primario intendere debet. *Quod erat unum.*

Ex adverbo qui in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque directe, immediate ac primario intendit; is perfectionis suæ aliorumque promovendæ gratia agit (§. 621. Part. I. Phil. pract. univ.), eamque propter se (§. 627. Part. I. Phil. pract. univ.) ac ita intendit, ut si nihil aliud præterea intenderet, propter hanc solam ageret (Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.) E (§. 619.

(§. 619. Part. I. Phil. pract. univ.). Nullas igitur committere vult actiones, nisi quas ad perfectionem sui aliorumque tendere novit; consequenter actiones suas legi naturali conformiter dirigit. Quamobrem cum virtutem colat, qui hoc facit (§. 321. Part. I. Phil. pract. univ.); evidens omnino est eum virtutem colere, qui perfectionem sui aliorumque directe, immediate ac primario intendit. *Quod erat alterum.*

Videmus adeo, quamnam intentio ad virtutem requiratur, ita ut si absit, nec virtus perfecta censi possit. Quodsi consideres, quid perfectio ista sit, & quomodo ei insit manifestatio gloriæ divinæ (not. §. 29.) intentionem istam intimius perspicere datur. Sed nostrum non est reperere, quæ tum ex anterioribus, tum ex alibi dictis nota esse merito supponuntur. Monemus tantummodo sedulam navandam esse operam, ut istam intentionem penitus perspectam nostram faciamus, & eandem teneris puerorum ac adolescentum animis ingeneremus. Neque enim hæc, quæ de philosophiæ moralis praxi demonstrantur, docemus ut sciantur; sed ut in determinatione ac directione nostrarum actionum diligentissime observentur.

§. 46.

Quanam cum perfectione sui aliorumque una intendantur.

Qui perfectionem sui aliorumque intendit, illud quoque intendat necesse est, quod cum eadem necessario coheret. Cum enim agens velit, ut fiat id, quod intendit (§. 616. Part. I. Phil. pract. univ.); qui perfectionem sui aliorumque intendit, is utique vult, ut ipse alique perfectionem consequantur. Quamobrem ubi cognoscit, quidpiam cum ea necessario nexu coherere, ita ut ab eadem separari minime possit, sed cum eadem necessario obtineatur; necesse utique est, ut idem quoque consequi velit. Enimvero quod agens actione sua consequi vult, id quin intendat dubi-

dubitari haud quaquam potest (§. cit.). Evidens itaque est ut is, qui perfectionem sui aliorumque intendit, illud quoque intendat necesse est, quod cum eadem necessario cohæret.

Non nego fieri posse, ut quis perfectionem sui aliorumque intendat, non tamen simul intendat, quod cum eadem necessario connectitur, si ignorat id ipsum indivulso nexu cohære cum ea. Enimvero tum intentio deficit ex parte intellectus: quoniam ea tum recta censeri debet, ubi agens penitus intelligit, quid intendat (*J. so. Part. I. Pbil. pract. univ.*). In theoria autem intentionem non consideramus, quatenus circa eam defectus quidam notantur; sed quatenus ea recte sese habet. Nec est quod excipias, furem nosse pœnam furti, non tamen eandem cum furto simul intendere, consequenter dum furti committendi gratia quid agit, non ideo ipsum hoc facere, ut pœnam furti subeat. Neque enim pœna furti adeo indivulso nexu cum delicto cohæret, ut, qui idem committit, pœnam nullo modo evitare possit. Vult igitur furtum committere, sed non vult pœnam furti subire. Unde quemadmodum furti committendi gratia facit, quæ ad hoc committendum necessaria iudicat; ita quoque facere non intermittit, quæ ad pœnam evitandam conducere arbitratur. Et ubi delictum committens novit, se pœnam effugere minime posse, eam saltem secundoario intendit. Aliter vero sese res habet in hypothesi propositionis præsentis, ubi id, quod intendimus, indivulso prorsus nexu cum alio cohæret, ita ut illud absque hoc consequi minime detur.

§. 47.

Immo in genere qui quid intendit, illud etiam intendat necesse est, quod cum eodem necessario cohæret. Ostenditur eodem prorsus modo, quo idem in casu speciali modo demonstravimus (§. 46.).

Principium generale simul necessario intencorum.

Principium hoc generale apponere visum est, propterea quod eius in aliis esse possit usus, et si consultum fuit principium speciale hic demonstrari, quo ad alia demonstranda habemus opus.

§. 48.

Nexus indivulsius perfectionis sui ac felicitatis.

Cum perfectione sui felicitas necessario coheret. Etenim qui perfectionem sui consequitur, is sibi conscius est ejusdem. Quamobrem cum voluptatem, eamque veram (§. 514. *Psych. empir.*) atque constantem (§. 513. *Psych. empir.*), percipiat (§. 511. *Psych. empir.*); felicitas vero sit status, quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*), seu vera & constans percipitur; qui perfectionem suam consequitur, una cum eadem felicitatem adipiscitur. Cum perfectione itaque sui felicitas necessario coheret.

Perfectio sui per ipsam hominis naturam felicitatem sibi connexam habet, nec hæc absque illa concipi potest. Qui vult felicitatem, perfectionem sui velit necesse est, & ex adverso qui vult perfectionem sui, hoc ipso etiam vult felicitatem. Nexus hic indivulsius felicitatis cum perfectione sui probe notandus, ne sine intento excidamus, dum felicitatem appetimus, de perfectione autem nostra non cogitamus: id quod, proh dolor! faciunt plurimi. Nemo est mortalium, qui non felix esse desideret: plerosque vero videas de perfectione sui parum esse sollicitos. Quamobrem nexus iste satis inculcari nequit, & eum semper animo nostro obversari necesse est.

§. 49.

Quinam alios felices reddere intendat.

Quoniam cum perfectione sui felicitas necessario coheret (§. 48.), adeoque hanc velle non potest, nisi & istam velit, siquidem contraria velle nolit, quorum unum absque altero ut consequatur, impossibile est; *Qui aliorum perfectionem promovere studet, eos felices reddere intendit* (§. 616. *Part. I. Phil. pract. univ.*).

Quemadmodum cum perfectione nostra felicitas nostra indivulso nexu coheret; ita etiam cum perfectione aliorum felicitas ipsorum connectitur. Quamobrem cum ob hunc nexum perfectionem nostram volentes felicitatem quoque nostram velimus; aliorum quoque felicitatem volumus, dum ipsorum perfectionem volumus.

§. 50.

§. 50.

Qui perfectionem sui & aliorum intendit, felicitatem quoque suam aliorumque intendat necesse est, & contra. Etenim qui perfectionem sui aliorumque intendit, illud quoque intendat necesse est, quod cum eadem necessario cohæret (§. 46.). Cum perfectione sui felicitas necessario cohæret (§. 48.). Quamobrem qui perfectionem sui intendit, felicitatem quoque suam intendat necesse est, & qui perfectionem aliorum intendit, eorundem quoque felicitatem intendat necesse est. *Quod erat unum.*

Felicitatis intentio quomodo sese habeat.

Similiter qui felicitatem suam aliorumque intendit, is intendit, quod cum perfectione sua aliorumque necessario cohæret (§. 48.) Enimvero qui quid intendit, illud etiam intendat necesse est, quod cum eodem necessario cohæret, seu, quod perinde est, cum quo ipsum necessario cohæret (§. 47.). Quamobrem qui felicitatem suam aliorumque intendit, is etiam perfectionem sui aliorumque intendat necesse est. *Quod erat alterum.*

Videmus adeo, qualis esse debeat intentio nostra, siquidem nos aliosque felices esse velimus, & qualis esse debeat intentio, qua nostram aliorumque felicitatem intendimus.

§. 51.

Qui vitam perfectam vivere studet, is felicitatem suam aliorumque directe intendit. Qui enim vitam perfectam vivere studet, is in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque directe intendit (§. 34.). Sed qui perfectionem sui aliorumque intendit, is quoque felicitatem suam aliorumque intendat necesse est (§. 50.) Quamobrem qui vitam perfectam vivere studet, is felicitatem suam aliorumque directe intendit.

Felicitatis intentio ad studium vite perfectæ pertinet.

Nimirum directæ intentioni perfectionis semper inest directa intentio felicitatis, si non expresse, saltem tacite. Etsi

itaque non necessarium videatur, ut intentio felicitatis exprimat, ubi in genere quaestio incidit de intentione agentis; utile tamen est, ut perpendatur, quod eidem insit, cum perfectionem sui aliorumque tanquam finem ultimum commendet felicitas, ab ea nullo modo separabilis.

§. 52.

*Subordina-
tio finium ad
vitam perfe-
ctam requi-
sita.*

Qui vitam perfectam vivere studet, nil agit absque fine, & fines particulares per modum mediorum ad finem remotiorem sibi invicem & ultimo subordinat, seu ita, ut fines propiores sint media cujuslibet remotioris, & omnes simul ultimi. Etenim qui vitam perfectam vivere studet, in actionibus suis omnibus perfectionem sui aliorumque tanquam finem ultimum intendere debet (§. 34. 28.). Quamobrem cum propter finem ultimum alii quoque intendi possint (§. 943. *Ontol.*); qui vitam perfectam agere studet, aut finem ultimum solum, aut propter eum adhuc alios intendit particulares. Nil igitur agit absque fine. *Quod erat unum.*

Enimvero perfectam qui vivere studet vitam, perfectionem sui aliorumque, finem actionum omnium ultimum (§. 28.), immediate intendit (§. 36.), & cum ceteros non intendat nisi propter hunc ultimum (§. 943. *Ontol.*), eos nonnisi mediate intendat necesse est (§. 627. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quod vero ab agente immediate intenditur, ad perfectionem sui aliorumque, actionum humanarum omnium finem ultimum (§. 28.), per modum medii sese habere debet (§. 39). Quamobrem qui vitam perfectam vivere studet, is fines particulares omnes per modum mediorum ultimo subordinare tenetur. Enimvero in serie finium sibi invicem subordinatorum propior quilibet est medium cujuslibet remotioris, & omnes simul sunt

sunt medium ultimi (§. 43.). Vitam igitur perfectam vivere studens fines particulares omnes ita sibi invicem subordinare debet, ut propior quilibet sit medium cujuslibet remotioris, & omnes simul medium ultimi. *Quod erat alterum.*

Vides itaque, oblata occasione agendi, primam in deliberando animum cogitationem subire debere de nostra aliorumque perfectione. Quodsi hæc actione patrandæ non immediate promovetur, de eo jam cogitandum est, num eadem mediate promoveri possit. Hoc igitur intenditur propter finem ultimum, eodem mediante, mediata intentione (§. 627. Part. I. Phil. pract. univ.), spectatur vero tanquam medium finem ultimum consequendi. Quodsi vero contingit, finem ultimum ab actione patrandæ longius distare, plura ab agente fiant necesse est, quorum unum continuo est propter alterum, adeoque unum intenditur propter alterum. Atque hinc nascuntur fines sibi invicem subordinandi ea lege, quam supra exposuimus (§. 43.) & in propositione præsentæ ad vitam perfectam applicamus. Ad hæc animum advertere debet, qui actionum suarum directionem distincte cognoscere atque penitus perspicere voluerit. Velle autem debet, qui potest, cum non unus sit distinctæ hujus cognitionis usus, quemadmodum suo loco abunde elucescet.

§. 53.

Qui vitam perfectam vivit, vitam naturæ suæ convenientem vivit. Etenim qui vitam perfectam vivit, actiones suas omnes quoad minima legi naturæ conformare tenetur (§. 17.). Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad committendas actiones essentiæ ac naturæ nostræ convenientes & ad omittendas eidem disconvenientes (§. 188. Part. I. Phil. pract. univ.); non alias committit actiones, quam quæ naturæ suæ conveniunt. Quamobrem cum in complexu actionum istarum vita moralis consistat (§. 7.);

Quenam sit vita hominis digna.

vita

vita ejus naturæ ipsius conveniens est. Atque adeo patet, qui vitam perfectam vivit, eum vitam naturæ suæ convenientem vivere.

Vides adeo, quod is demum vitam homine dignam vivat, qui vitam perfectam vivere studet: neque enim ab homine expectari potest, ut vita ipsius sit ex asse perfecta. Qui vel solum actionum rectitudinem meditatur, sine qua vita perfecta esse nequit (§. 21.), vel legis naturalis amplitudinem ad animum revocat, a qua ne latum quidem unguem recedere debet, qui illam vivere studet (§. 17.); is abunde convincetur, modo utramque ex theoria in parte prima proposita distincte cognoverit, omnimodam vitæ perfectionem esse metam, ad quam contendimus, sed quam, dum mortales sumus, non consequimur: Summum esse, quod expectari ab homine potest, ut continuo propius propiusque ad eandem accedat. Etsi autem vita perfecta & vita naturæ humanæ conveniens eodem vivatur modo; eadem tamen vita non eodem respectu dicitur perfecta & naturæ humanæ conveniens, seu eodem digna. Perfecta nimirum est, quatenus actiones omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentiunt (§. 9): essentia autem ac naturæ humanæ convenit, quatenus actiones omnes rationem sufficientem in ipsa essentia & natura humana agnoscunt (§. 65. Part. I. Phil. pract. univ.). Nemo igitur somniet, multiplicari entia præter necessitatem, dum a se invicem distinguimus quæ diversa sunt, etsi ita coherant, ut separari a se invicem nequeant, neque adeo unum esse possit absque altero.

§. 54.

Finis actionum naturæ humanæ conveniens.

Perfectio sui ipsius aliorumque est finis naturæ humanæ conveniens. Etenim lex naturæ nos obligat ad perfectionem nostram aliorumque promovendam (§. 152. 223. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum naturæ nostræ conveniat, ad quod lex naturæ nos obligat (§. 188. Part. I. Phil. pract. univ.); directio actionum ad nostram aliorumque

que perfectionem est naturæ nostræ conveniens. Enimvero perfectio sui ipsius atque aliorum actionum humanarum finis est (§. 28.). Est igitur finis naturæ humanæ conveniens.

Non datur alius finis actionum humanarum ultimus, qui sit naturæ nostræ conveniens, quam sui aliorumque perfectio. Etentim hic finis nobis præscribitur ipsa naturæ lege, nec præterea alius, cum lex naturæ directione actionum ad sui aliorumque perfectionem tota contineatur (§. 152. 223. Part. I. Phil. pract. univ.): id quod ex tractatione speciali magis magisque elucescet. Lex naturæ vero nos obligat ad eligendum finem ultimum, qui sit naturæ nostræ conveniens (§. 188. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque eidem non convenit nisi is, qui legi naturæ conformis. Quodsi adeo vitam homine dignam vivere velis, non alium finem ultimum intendere potes, quam tui aliorumque perfectionem. Velim hoc perpendant ii, quibus terminus perfectionis non satis intellectus exosus est. Neque enim facile erit, nisi inspicere velit, qui negaverit, hominem vivere debere vitam se dignam, & agere propter fines homine dignos.

§. 55.

Qui vitam perfectam vivit, secundum rationem vivit. Quenam vita sit secundum rationem.
 Qui vitam perfectam vivit, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedit (§. 17.). Quamobrem cum lex naturæ per rationem innotescat (§. 259. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque secundum rationem vivat is, cujus vita legi naturæ conformis; evidens est eum, qui perfectam vivit vitam, secundum rationem vivere.

Patet itaque, vitam, quæ est secundum rationem, (vernacula nostra ein vernünftiges Leben appellatur) a vita perfecta minime differre. Alio tamen respectu appellatur perfecta; alio respectu dicitur esse secundum rationem. Quo respectu perfecta vocetur, modo diximus (not. §. 53.); secundum rationem autem (Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) F est,

est, quatenus per rationem innotescit, qualis esse debeat directio actionum nostrarum, ne a rationis tribunali abhorreat.

§. 56.

Quenam vita sit voluntati divinæ conformis.

Qui vitam perfectam vivit, vitam voluntati divinæ conformem agit. Qui enim vitam perfectam vivit, secundum rationem vivit (§. 55.). Sed qui secundum rationem vivit, is actiones suas ad voluntatem Dei componit (§. 379. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter vitam agit voluntati divinæ conformem (§. 7.). Quamobrem qui vitam perfectam vivit, vitam voluntati divinæ conformem agit.

Patet itaque vitam perfectam & vitam voluntati divinæ conformem coincidere: una tamen eademque vita pro diverso respectu nunc perfecta, nunc voluntati divinæ conformis appellatur. Quo respectu dicatur perfecta, ex antea dictis patet (not. §. 53.). Voluntati autem divinæ conformis appellatur, quatenus Deus vult, ut hanc vivamus vitam, non aliam. Ex hactenus adeo demonstratis intelligitur, vivere secundum rationem, vivere ex præscripto legis naturalis, vitam suam juxta voluntatem Numinis componere, vitam naturæ suæ convenientem seu homine dignam, & vitam denique perfectam vivere, eodem redire. Sive itaque decreveris secundum rationem vivere, sive vitam legi naturali conformare, sive eandem juxta voluntatem Numinis componere, sive naturæ tuæ convenientem aut perfectam denique vitam vivere volueris, eodem semper vivendum modo. Quodsi tamen demonstrativa ratione inquirere volueris, quomodo secundum rationem, quomodo ex præscripto legis naturalis, quomodo juxta voluntatem Numinis, quomodo, ut decet hominem, vivatur; semper incidet in notionem vitæ perfectæ. Sine distincta igitur vitæ perfectionis notione penitus non intelliges, quid sit vita rationi, legi naturali, voluntati divinæ & naturæ tuæ conveniens. Satis aperta hæc sunt, modo ex parte prima Philosophiæ practicæ universalis didiceris, qualem actionum nostrarum directionem urgeat lex naturæ.

§. 57.

§. 57.

Vita perfecta & vita rationi, vita legi naturali, vita voluntati Numinis, vita naturæ humanæ conveniens iisdem regulis continetur. Pone enim vitæ rationi, vitæ legi naturali, vitæ voluntati Numinis, vitæ denique naturæ humanæ conformis alias esse regulas, quam vitæ perfectæ. Evidens est, eum qui vivit vitam perfectam, nondum vivere secundum rationem, nondum legi naturæ, nec voluntati Numinis, nec naturæ suæ convenienter: quod cum sit absurdum (§. 17. 53. 55. 56.), vita perfecta & vita rationi, itemque legi naturali, voluntati divinæ, nec non naturæ humanæ conveniens iisdem regulis contineatur necesse est.

Regularum vitæ perfectæ & rationi, voluntati Numinis, legi naturæ & naturæ humanæ conformis identitas.

Eadem igitur actionum directione opus est, si vitam juxta legem naturæ, si secundum rationem, si naturæ tuæ convenienter, si voluntati divinæ conformiter agere volueris, quæ ad vitam perfectam requiritur. Quamobrem quæ de vita perfecta demonstrantur, ea etiam de vita legi naturæ, rationi, naturæ humanæ & voluntati divinæ conformi tenenda sunt.

§. 58.

Si vitam perfectam vivere velis: 1. Constituendus est actio- num omnium finis ultimus ac primarius perfectio sui aliorumque, 2. nihil unquam agendum absque fine, & 3. fines particulares omnes ita sibi invicem subordinandi, ut propiores sint media remotioris, omnes autem simul medium perfectionis sui aliorumque, nec 4. quicquam secundario intendendum, nisi quod cum perfectione sui aliorumque consistere possit. Etenim qui vitam perfectam vivere vult, in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque directe (§. 34.) ac primario intendere debet (§. 37.).

Regula vitæ perfectæ.

actionum humanarum (§. 28.), idemque primarius fit perfectio sui aliorumque (§. 36.); non alium actionum suarum ultimum constituere potest, quam perfectionem sui aliorumque. Præterea qui perfectam vivere vult vitam, nil agere debet absque fine, & fines particulares ita sibi invicem subordinare tenetur, ut propiores sint media cujuslibet remotioris, omnes vero simul medium ultimi (§. 2.). Quoniam itaque finem ultimum eundemque primarium constituit perfectionem sui aliorumque, *per demonstrata*; nullum quoque intendere debet in actione particulari finem, nisi qui sit medium perfectionis sui aliorumque, & ubi plures fines sibi invicem subordinandi intenduntur, eos omnes ita sibi invicem subordinare tenetur, ut propiores sint medium cujuslibet remotioris, omnes autem simul medium perfectionis sui aliorumque. Quoniam vero præter perfectionem sui nihil intendere licet, nisi quod cum eadem consistere potest, nec aliter, nisi quatenus cum eadem consistit (§. 38.), hoc ipsum vero non nisi secundo intenditur (§. 619. *Part. I. Phil. pract. univ.*), cum illa primario intendatur (§. 36.); quicquid secundo intendit, qui vitam perfectam vivere vult, id ut cum perfectione sui aliorumque consistere queat necesse est.

Ecce igitur tibi regulas generales, quas is observare tenetur, cui curæ cordique est vitam vivere, quantum datur, perfectam. Continetur hisce directio generalis actionum nostrarum, ad quam animum advertere tenemur, quoties agendi occasio nobis offertur. Ita enim haud facile continget, ut mentem nostram non subeat eorum cogitatio, quorum in casu dato meminisse debemus, ne culpa nostra a vero tramite deflectamus & cupiditatum illecebris affectuumque impetu ad devia nos abripi patiamur. Majorem regularum harum usum experietur, qui

eas

cas ad praxin transferre voluerit, quam eidem promittimus, modo notionibus directricibus uti noverit.

§. 59.

Qui vitam perfectam vivit, actiones suas sapienter dirigit. Etenim qui vitam perfectam vivit, finem ultimum constituit actionum suarum perfectionem sui aliorumque, nec unquam quicquam agit absque fine, fines autem particulares omnes sibi invicem subordinat, ut propiores sint media remotioris, omnes autem simul medium perfectionis sui aliorumque: immo nec secundo intendit quicquam, nisi quod cum perfectione sui aliorumque consistere potest (§. 58.). Quamobrem cum perfectio sui ipsius sit finis naturæ humanæ conveniens (§. 54.), adeoque istiusmodi quoque sint, qui eidem per modum medii subordinantur; qui vitam perfectam vivit, intendit fines naturæ suæ convenientes. Enimvero qui actionibus liberis fines naturæ suæ convenientes præscribit & media ad eos ductentia eligit, finesque particulares ita sibi invicem subordinat, ut propiores sint remotiorum media, consequenter omnes simul medium finis ultimi, is actiones suas sapienter dirigit (§. 678. *Psych. rat.*). Ergo qui vitam perfectam vivit, actiones suas sapienter dirigit.

Sapiens actionum directio ad vitam perfectam necessariam.

Vides adeo vitam sapientis esse perfectam, si nulla ex parte unquam sapientiam in se desiderari patiat. Quemadmodum vero ultra humanam sortem posita videtur vita omnimode perfecta; ita nec ullus hominum in omnibus est sapiens. Vagus loquendi usus incautis imponit, quasi sapientia magis in potestate sit quam vita perfecta, cum tamen hæc tota ista contineatur. Quamdiu actiones nostras sapienter dirigimus, a vita perfecta non recedimus: quam primum vero hæc in nobis desideratur, defectus quoque in vita morali notantur. Patet hoc per conversam præsentis, quam subjicimus,

§. 60.

*Quando cum
vita perfecta
coincidat.*

Qui actiones suas omnes sapienter dirigit, vitam perfectam vivit. Etenim qui actiones suas omnes sapienter dirigit, is fines naturæ suæ convenientes iisdem præscribit & media ad eos ducentia eligit, finesque particulares ita sibi invicem subordinat, ut fines propiores sint media cujuslibet remotioris, adeoque omnes tandem simul medium finis ultimi (§. 678. *Psych. rat.*). Quoniam perfectio sui aliorumque est finis naturæ humanæ conveniens (§. 54.), isque actionum omnium humanarum ultimus (§. 28.) atque primarius (§. 36.), & quicquid ab agente mediate intenditur, ad perfectionem nostram aliorumque per modum medii sese habet (§. 39.); qui actiones suas omnes sapienter dirigit, is eam earundem finem ultimum constituit, nilque agens absque fine fines particulares ita sibi invicem subordinat, ut fines propiores sint media cujuslibet remotioris, omnes autem simul medium hujus finis ultimi. Enimvero qui hoc facit, vitam perfectam vivit (§. 58.). Ergo qui actiones suas omnes sapienter dirigit, vitam perfectam vivit.

Ne propositio præfens in perversum sensum trahatur, probe notandum est, supponi actionum omnium, quorum complexu tota vitæ moralis absolvitur (§. 7.), directionem istiusmodi, ut ne minimus quidem notetur sapientiæ defectus. Qui pro virili sapientiam seclatur &, quantum datur, eadem utitur in determinandis actionibus; is ad vitam perfectam contendit tanquam ad metam, & pro modulo sapientiæ adhibita vel propius ad eandem accedit, vel longius ab eadem distat. Nullam hic mentionem injicimus finium secundariorum, qui per se ad finem ultimum nihil conferunt, eidem tamen non repugnant. Hi enim salva sapientia intendi possunt, non vero quemadmodum ceteri intendi debent. Eorum itaque intentio ad vitam perfectam minime necessaria; vitæ tamen perfectioni minime obsunt. Unde ad

ad illos intendendos nulla datur obligatio naturalis, sed lex naturæ tantummodo permittit, ut intendantur. Sed hæc clariora evadent suo loco, ubi ad tractationem specialem descenderimus.

§. 61.

Qui vitam rationi, legi naturæ, voluntati divinæ ac naturæ humanæ convenientem vivere vult; actiones suas omnes sapienter dirigere tenetur, & contra. Etenim qui vitam perfectam vivit, actiones suas omnes sapienter dirigit (§. 59.). Enimvero vita perfecta & vita rationi, legi naturæ, voluntati divinæ ac naturæ humanæ conveniens iisdem regulis continetur (§. 57.). Quamobrem qui vitam rationi, legi naturæ, voluntati divinæ ac naturæ humanæ convenientem vivere vult, actiones suas omnes sapienter dirigere debet. *Quod erat unum.*

Sapiens actionum directio ad quid necessaria.

Ex adverso qui actiones suas omnes sapienter dirigit, vitam perfectam vivit (§. 60.). Quamobrem cum vita perfecta & vita rationi, legi naturali, voluntati divinæ atque naturæ humanæ conformis iisdem regulis contineatur (§. 57.); qui actiones suas omnes sapienter dirigit, vitam rationi, legi naturali, voluntati divinæ atque naturæ humanæ conformem agit. *Quod erat alterum.*

Elucet adeo summa necessitas sapientiæ ad vitam recte agendam.

§. 62.

Vita dicitur ordinata (vernacula ein ordentlicher Wandel), si in serie actionum sibi mutuo succedentium datur ordo, seu, si actiones omnes certo ordine fiant. In casu opposito autem *inordinata* appellatur.

Vita ordinata quid sit.

Vita moralis est complexus omnium actionum liberarum, quas committimus (§. 7.). Actiones istæ successivæ sunt (§. 569. Ontol.). Unde vita moralis series quadam successivorum est.

In

In hac ferie vel datur ordo, vel nullus datur. Quodsi ordo datur, vita ordinata vocatur, si nullus, inordinata.

§. 63.

Quanam vita sit ordinata.

Vita perfecta ordinata est. Si enim vita fuerit perfecta, actiones liberæ omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentiunt (§. 9.). Quamobrem cum actiones liberæ omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentiant, si per easdem rationes finales, non vero per diversas determinantur (§. 2.); ubi vita fuerit perfecta, actiones liberæ omnes cum naturalibus per easdem rationes finales determinantur, non vero per diversas, consequenter unicuique actioni suus locus in actionum serie constante regula determinatur (§. 475. *Ontol.*). Quamobrem cum ibi detur ordo, ubi in serie successivorum unicuique suus locus per certam quandam regulam determinatur (§. 478. *Ontol.*); in vita perfecta datur ordo. Quoniam itaque vita ordinata est, si in serie actionum sibi mutuo succedentium detur ordo (§. 62.); vita perfecta ordinata est.

Ostenditur etiam hoc modo. In vita perfecta actiones omnes ita sibi invicem subordinantur, ut præsentæ sint media futurarum & omnes simul media finis ultimi, perfectionis nimirum sui aliorumque (§. 58.). Quamobrem actiones ita sibi invicem succedunt, ut ex antecedentibus intelligatur, cur tales sint sequentes, consequenter in antecedentibus contineatur ratio sequentium (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque actiones omnes, quatenus sibi mutuo succedunt, eodem modo determinantur (§. 215 *Ontol.*), in illarum successione similitudo quædam obvia est (§. 217. *Ontol.*): quæ cum sit ordo (§. 472. *Ontol.*), in vita perfecta dari ordinem actionum se invicem sequentium manifestum est.

Enim-

Enimvero vita ordinata est, si in serie actionum sibi mutuo succedentium ordo detur (§. 62.). Vita igitur perfecta ordinata est.

Vides itaque, ordinem, qui vitam ordinatam efficit, ita connexum esse cum vita perfecta, ut cum eadem simul ponatur. Ubi de vita in genere sermo est, nec nisi generalia de ordine isto proferre licet. Et si autem eadem regula & perfectioni vitæ, & ordini determinandis destinetur, ordo tamen & perfectio non eodem respectu resultant. Perfectio enim vitæ nascitur, quatenus ex illa determinatione oritur consensus actionum omnium inter se & cum naturalibus (§. 9.); ordo autem resultat, quatenus in modo, quo actiones sibi invicem succedunt, similitudo quædam emergit. Quando hic de vita loquimur, de tota vita nobis sermo est, non de partibus vitæ. Quamobrem hic quoque nobis negotium cum ordine totius vitæ, non autem cum ordine, qui in partibus vitæ dari potest. Ordo particularis locum habere potest, etiam ubi vita perfecta non est. Sed tum quoque vitam non dicimus ordinatam; ordinem tribuimus agenti in certis negotiis, ubi eum observat. Immo non repugnat, ordinem quoque convenire posse particulari cuidam complexui actionum malarum: nunquam tamen vita mala ordinata esse potest, si totam spectes.

§. 64.

Qui virtutem colit, is vitam ordinatam vivere studet, actionesque suas sapienter dirigit. Qui enim virtutem colit, is vitam perfectam vivere studet (§. 26.). Enimvero qui vitam perfectam vivere studet, vitam ordinatam vivere studet (§. 63.), & actiones suas sapienter dirigit (§. 59.). Quamobrem qui virtutem colit, is vitam ordinatam vivere studet, actionesque suas sapienter dirigit.

Vitæ ordinatæ & sapientis actionum directionis nexus cum virtute.

Loquimur hic de virtute in genere, quæ omnes virtutum species sub se complectitur, non vero de una atque altera virtute
 (Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) G

tute particulari. Neque enim repugnat, ut, cujus vita inordinata est, & qui in actionibus suis dirigendis parum sapientem se probat, is non habeat animum ab hac vel ista virtute particulari non prorsus alienum. Non tamen omni defectu caret virtus particularis, quæ a vita perfecta, consequenter & ordinata ac sapiente omnium actionum directione sejungitur. Patebunt hæc suo loco: neque enim opus esse existimamus, ut in generalibus sumus nimis prolixi.

§. 65.

*Nexus vitæ
ordinatæ
cum sapiente
actionum di-
rectione.*

Qui vitam ordinatam vivit, actiones suas omnes sapienter dirigit, & qui actiones suas omnes sapienter dirigit, vitam ordinatam vivit. Qui enim vitam ordinatam vivit, ejus vita perfecta est (§. 63.). Sed cujus vita perfecta est, is actiones suas omnes sapienter dirigit (§. 59.). Ergo qui vitam ordinatam vivit, is actiones suas omnes sapienter dirigit. *Quod erat unum.*

Similiter qui actiones suas omnes sapienter dirigit, ejus vita perfecta est (§. 60.). Sed vita perfecta etiam ordinata est (§. 63.). Ergo qui actiones suas omnes sapienter dirigit, ejus vita ordinata est, consequenter vitam ordinatam vivit. *Quod erat alterum.*

Plurimum refert in praxi morali nosse, quænam inter se ita sint connexa, ut posito uno ponatur etiam alterum: etenim hoc pacto evitantur ambages & via tutissima eligitur.

§. 66.

*Vita imper-
fecta qualis
sit.*

Vita imperfecta est inordinata. Si enim vita fuerit imperfecta, actiones liberæ cum inter se, tum a naturalibus dissentiant (§. 13.), adeoque ad finem quendam ultimum omnes simul tendere nequeunt (§. 504. *Ontol.*). Quoniam itaque non eo modo determinantur omnes, ut se habeant

beant per modum medii ad finem ultimum; non omnes determinantur eodem modo (§. 215. *Ontol.*), adeoque nec in modo, quo se invicem consequuntur, similitudo quædam dari potest (§. 218. *Ontol.*), consequenter nullus in serie actionum, quarum complexu vita moralis absolvitur (§. 7.), ordo adesse potest (§. 472. *Ontol.*). Quoniam itaque vita inordinata est, si nullus in serie actionum sibi mutuo succedentium observatur ordo (§. 62.); vita imperfecta inordinata est.

Vidimus paulo ante (*not. §. 63.*), ex eadem actionum determinatione enasci perfectionem & ordinem vitæ moralis. Quodsi ergo actiones aliter determinentur, quam jubet perfectio, nec ordo amplius subsistere potest, sed cum illa hic tollitur. De ordine enim loquimur, qui totam respicit vitam, quemadmodum jam ante (*loc. cit.*) inculcavimus.

§. 67.

Qui actiones suas omnes sapienter minime dirigit, seu Vita sapientiam suam sapienter non instituit; ejus vita inordinata est. ter non instituta quavis sit.
 Pone enim si fieri potest, te vitam tuam insipienter instituentem, vitam tamen vivere ordinatam. Quoniam qui vitam ordinatam vivit, actiones suas omnes sapienter dirigit (§. 65.); actiones tuas omnes sapienter dirigis, consequenter vitam sapienter instituis. Enimvero fieri non potest, ut vitam & sapienter & insipienter instituas (§. 28. *Ontol.*). Ergo si vitam tuam sapienter non instituis, ordinata esse nequit.

Equidem satis superque inculcavimus, de tota vita in Philosophia practica universali sermonem esse, non de partibus vitæ; in gratiam tamen consequentiariorum nugivendulorum idem de novo inculcamus. Qui enim in scripta aliorum involant, ut reperiant, quæ carpant; non integra legunt, sed fugitivo oculo

eadem percurrentes iis inhiant, quæ nondum intellecta a se carpi posse sibi persuadent, infruuto boatu aliorum assensum extorsuri, ne alterius mentem pervertisse videantur. Experta me loqui, quis est qui nesciat. Equidem non minus expertus sum, quod Salomo *Prov XXVII, 22.* monet, si contuderis stultum in pila. quasi pisanas feriente desuper pilo, non aueri ab eo stultitiam ejus; danda tamen est opera, ne excusatius peccet, & ut protinus mendacii convictus in ruborem detur, qui asseverare non erubescit, se omnibus aliquoties perlectis ac probe perpensis dicere sententiam.

§. 68.

Nexus actionum cum fine ultimo.

Si actio aliqua fuerit medium finis, vel finis ultimi, sive proximum, sive remotum; cum fine, vel fine ultimo connectitur. Etenim medium & finis inter se connectuntur (§ 18. *Cosmol.*). Quamobrem si actio sit medium finis cujusdam, vel finis ultimi, sive remotum fuerit, sive proximum, cum fine isto vel fine ultimo connectitur (§. 348 *Log.*).

Nexus notionem satis evolvimus in *Cosmologia*. Quamobrem qui, quid sit nexus actionis cum fine sive in genere, sive cum ultimo in specie, penitus intelligere voluerit; ea relegat & meditetur, quæ de nexu rerum in genere ibidem demonstravimus. Qui sibi metuunt, ne actiones humanæ fati cœci legibus & inevitabili necessitati adstringantur, si omnes inter se & cum fine ultimo connectantur; eos non moramur. De re enim non satis intellecta, cum tamen sufficienter explicata sit, sua nonnisi culpa judicium præcipitant: temeraria autem judicia, præsertim ubi ex oscitantia minime condonanda proficiscuntur, contemnenda. Nostrum potius est ea demonstrare, quæ de nexu actionum humanarum tenenda sunt, ne quid prætermittamus, quod ad vitam sapienter instituendam apprime necessarium est.

§. 69.

Qualis esse

Qui vitam perfectam vivere vult, ejus actiones omnes cum debeat nexus perfectione sui aliorumque connecti debent. Etenim qui vitam per-

per-

perfectam vivere vult, is actionum suarum omnium finem ultimum constituere tenetur perfectionem sui aliorumque, & actiones omnes esse debent medium perfectionis hujus (§. 58.). Quamobrem cum actio cum fine ultimo connectatur, si ea fuerit eiusdem medium (§. 68.); actiones ejus omnes, qui vitam perfectam vivere vult, cum perfectione sui aliorumque connecti debent.

*actionum in
vita perfe-
cta.*

Vides adeo, ad vitam perfectam requiri universalem actionum omnium humanarum, qualescunque tandem illæ fuerint, modo voluntatis imperio subsint, cum perfectione sui aliorumque nexum. Hic igitur continuo agenti ob oculos versari debet, cui vitæ perfectio curæ cordique fuerit. De eo qui non cogitat, ubi vis impingit, nec erit actio, quæ non aliquam mereatur censuram.

§. 70.

Si actiones omnes cum perfectione sui aliorumque connectuntur, omnes etiam connectuntur inter se. Etenim si actiones omnes cum perfectione sui aliorumque connectuntur, cum ea sit finis actionum humanarum ultimus (§. 28.), omnes cum fine ultimo connectuntur. Quoniam itaque actiones cum fine ultimo connectuntur, si fuerint medium sive proximum, sive remotum finis ultimi (§. 68.); ubi actiones omnes cum perfectione sui aliorumque connectuntur, erunt omnes hujus medium sive proximum, sive remotum. Enimvero medium propius est finis remotioris cujuslibet, & proximum finis omnium remotiorum, finis autem ultimus est medium omnium remotiorum ac proximi finis (§. 42.). Quamobrem si actiones omnes cum perfectione sui aliorumque connectuntur, in serie actionum successivarum una se habet ad alteram per modum medii ad finem, seu una est finis alterius, altera

Idem ulterius explicatur.

vero ejusdem medium. Enimvero si actio aliqua fuerit medium finis, cum eodem connectitur (§. 68.). Patet itaque actiones omnes inter se connecti debere, si omnes cum perfectione sui aliorumque connectantur.

Apparet adeo, actiones omnes cum perfectione sui aliorumque connecti minime posse, nisi etiam inter se connectantur, ut adeo nexus earundem cum perfectione sui aliorumque nexum universalem omnium inter se contineat. Non est, quod excipias, non connecti inter se actiones, quæ singulæ sint medium proximum perfectionis sui aliorumque. Qui enim sic sentit, ignorantiam theoriæ de nexu rerum manifesto prodit, cum per eam inter se connectantur, quæ cum eodem tercio connectuntur (§. 12. *Cosmol.*). Vides itaque, nos non sine ratione theoriæ nexum rerum in genere commendasse iis (*not. §. 68.*), qui nexum actionum humanarum penitus perspicerent.

§. 71.

Nexus actionum cum fine ultimo qualis sit.

Immo in genere patet, si actiones quoscunque cum fine ultimo connectantur, eas inter se connecti. Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus.

Qui enim propositionis præcedentis demonstrationem perpendit, is animadvertet, actiones cum perfectione sui aliorumque connexas ideo inter se connecti debere, quia perfectio ista est actionum humanarum finis ultimus. Nexus adeo actionum inter se ex nexu earundem cum fine ultimo resultat. Cum homines non semper de tota vita deliberent, sed plerumque non nisi de partibus, immo particulis vitæ, fines quoque ultimi partium, immo particularum vitæ dantur: sit ita, quod hi ad perfectionem sui aliorumque, tanquam totius vitæ finem ultimum (§. 28.), per modum medii sese habere debeant. In gratiam igitur istarum deliberationum notandum est principium generale, quod ideo apponere visum est. Equidem qui de partibus vitæ deliberant, finem ultimum constituere possunt perfectioni nostræ

vel

vel aliorum adversum, & actiones omnes ad eandem tendentes inter se connectere; nil tamen hinc adversus nexum actionum ad vitam perfectam requisitum concluditur, cum in hoc consistat abusus, quo usum non tolli manifestum est. Ad vitam perfectam non sufficit particularis quarundam actionum nexus, sed requiritur universalis omnium omnino actionum (§. 72.), quem dari non posse, nisi ratio habeatur finis totius vitæ ultimi ex antea demonstratis abunde patet.

§. 72.

Ad vitam perfectam requiritur universalis actionum omnium nexus. Etenim si quis vitam perfectam vivere vult, ejus actiones omnes cum perfectione sui aliorumque connecti debent (§. 69.), atque adeo etiam omnes inter se connectuntur (§. 70.). Quamobrem cum nexus actionum sit universalis, si omnes inter se connectuntur; evidens est, ad vitam perfectam requiri universalem actionum omnium nexum.

Universalis actionum nexus ad vitam perfectam requisitus.

Si vita fuerit perfecta, actiones liberæ omnes cum inter se, tum cum naturalibus consentire debent (§. 10.), adeoque per easdem rationes finales, consequenter per sui aliorumque perfectionem (§. 28.), determinantur omnes. Unde sequitur in vita perfecta dari universalem actionum omnium tam liberarum, quam naturalium nexum, quamdiu scilicet organa corporis humani functiones suas omnes rite obeunt, seu corpus fuerit sanum, nec facultatis ullius animæ usus impeditur. Nimirum tum vita physica cum morali concordat. Equidem concordia ista violari potest absque culpa nostra: nullus tamen inde in vitam moralem defectus redundat. Sed de his disertius ut dicamus, præsentis instituti ratio non fert. Multa sunt, quæ ad theoriam generalem actionum humanarum spectant, in ea tamen præmittenda, cum ex speciali sua veluti sponte elucescant.

§. 73.

Idem requisitus ad sapientem vitam institutionem.

Sapiens vitam institutionem actionum omnium universalem nexum requirit. Etenim qui vitam suam sapienter instituit, adeoque actiones omnes sapienter dirigit (§. 7.), vitam perfectam vivit (§. 60.). Atat nexus omnium actionum universalis ad vitam perfectam requiritur (§. 72.). Ergo idem etiam requiritur ad sapientem vitam institutionem.

Quantum adeo nexus actionum ab universalitate deficit, in tantum agens vitam insipienter instituit. Qui adeo nexum istum tolli jubent, hominem vitam suam insipienter instituire debere volunt. Desipiunt itaque, qui nexum actionum universalem consequentis molestis infamant, in eum parum convenientibus. Qui igitur desipere, quam sapere malunt, per nos desipiant.

§. 74.

Idem requisitus ad vitam legi naturae, rationi, voluntati divinae & naturae humanae conformem.

Vita legi naturali, rationi, voluntati divinae, naturae humanae conformis nexum actionum omnium universalem requirit. Etenim qui vitam legi naturali, rationi, voluntati divinae, naturae humanae conformem vivere vult, actiones suas omnes sapienter dirigere (§. 6.), adeoque vitam sapienter instituire debet (§. 7.). Sed sapiens vitam institutionem actionum omnium universalem nexum requirit (§. 73.). Ergo eundem etiam requirit vita legi naturali, rationi, voluntati divinae, naturae humanae conformis.

Vides adeo, quam sit absurdum, a vita morali nexum universalem actionum remove velle. Si enim nexum hunc ferre nolis, nec exactam actionum omnium cum lege naturali convenientiam probas; non vis hominem vivere, quem admodum debet ens ratione praeditum; non probas, ut ad voluntatem Numinis vitam totam componat & omni facultatum suarum usu eidem satisfaciat; immo exosa tibi est vita homine digna. Omnia haec manifesta sunt vi propositionis pra-

presentis ei, qui distinctis notionibus conformitatis vitæ cum lege naturali, ratione, voluntate divina & natura humana animum habet imbutum. Hisce autem notionibus imbutus erit animus, ubi theoriam in parte prima traditam eodem comprehenderit, versatus antea in *Metaphysica*, cujus fundamentis ea superstructa. Paradoxum forsan videbitur nonnullis, quod, sublato nexu universali actionum omnium a vita morali, ea voluntati divinæ amplius convenire nequeat. Enimvero hi erunt, qui vitæ moralis notionem distinctam non habent, sed actiones singulas in se considerant, sine relatione ad ceteras, quasi ea sit chaos quoddam, non vero ens unum, verum atque perfectum. Datur nexus universalis rerum omnium in universo, ita ut absque eo mundus hic ad spectabilis minime concipi possit (§. 55. *Cosmol.*), ne quidem per ipsam naturam Dei (§. 317. *Part. II. Theol. nat.*). Nexus hic sapientia et bonitate divina constitutus est (§. 741. *Part. I. Theol. nat.*), & per eundem Deus rebus omnibus providet in hoc universo (§. 927. *Part. I. Theol. nat.*). Ideo naturæ universæ actiones omnes inter se connexæ sunt: quæ cum voluntati divinæ conformiter agat (§. 969. *Part. I. Theol. nat.*), complexus omnium actionum naturæ, quæ quasi ipsius vita est (§. 7.), voluntati divinæ conformis, quamdiu nexus iste subsistit. Homo igitur imitatur naturam, dum operam dat, ut actiones ipsius omnes tum inter se, tum cum fine ultimo connectantur. Et ita nascitur pulcherrima analogia inter vitam hominis moralem, quam ex voluntate Dei vivere debet, & quasi vitam naturæ, eidem voluntati divinæ conformem. Analogia hæc haud parum huc facit, ut intimius perspiciatur obligatio directionis actionum ad perfectionem totius universi (§. 989. *Part. I. Theol. nat.*): quæ hæcenus distincte expensa non est, etsi peccati magnitudinem mirifice manifestet, ut nullum leve videri possit, quantum etiam fuerit. Qui hebetioris sunt ingenii, quam ut veritatem horum perspicere possint, discant velim; dari etiam in *Moralibus* veritates abditas, non nisi acumine Philosophorum nostra me-

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

H

thodo

thodo philosophantium in apicum producendas, ad quas non cuivis promiscue patet aditus. Desinant itaque mirari, si philosophus ea proferat, de quibus ipsi nunquam cogitarunt. Quodsi quæ capere nequeunt, contemnere, immo damnare velint, per nos hoc faciant, modo sibi temperent a malitia: neque enim philosophus vel minimum voluptatis percipit ex cœco illorum applausu, qui nonnisi rationibus extrinsecis ad assensum permoventur, nec ægre fert dissensum, quem prævidet.

§. 75.

Nexus actionum ad virtutem requisitus.

Nexus actionum universalis a virtute sejungi nequit. Qui enim virtutem colit, vitam perfectam vivere studet (§. 26.). Enimvero ad vitam perfectam requiritur universalis omnium actionum nexus (§. 72.). Quamobrem nec fieri potest, ut idem a virtute sejungatur.

Virtutis adeo indolem nondum perspiciunt, qui nexum omnium actionum universalem ignorant, consequenter minus eandem sibi perspectam existimare debent, qui omni virtuti interitum ab eodem imminere sibi persuadent.

§. 76.

Nexus universalissimus actionum hominum omnium.

Omnium hominum actiones inter se connecti debent. Cum enim finis ultimus actionum humanarum sit non modo perfectio sui, verum etiam aliorum quorumcunque (§. 28.), & homines omnes conjunctis viribus eandem promovere tenentur (§. 221. Part. I. Phil. pract. univ.); ratio actionum hominum omnium in communi fine contineri (§. 56. Ont.), adeoque omnes cum eodem fine ultimo connecti debent (§. 10. Cosmol.). Quoniam itaque actiones quotcunque cum fine ultimo connexæ inter se connectuntur (§. 71.), & quæ connectuntur cum eodem tertio, ea inter se connexa sunt (§. 12. Cosmol.); actiones omnium hominum inter se connecti debere evidens est.

Cla-

Clarissime idem patet a posteriori, modo animum ad actiones hominum advertere volueris, quamvis in nexu hoc universalissimo actionum hominum omnium ingentes observentur defectus, propterea quod arctissima legis naturalis custodia desideratur. Videre enim licet, rationes actionum hominis unius resolvi in actiones alterius, & actiones eorum, qui nunc vivunt, dependere ab actionibus illorum, qui ante nos vixerunt. Quemadmodum hoc semper obtinet, si actiones humanæ physice spectentur; ita idem quoque obtinere poterat, immo debebat, sæpius etiam obtinet, si spectentur moraliter, hoc est, quatenus actiones legi naturæ conformes sunt (§. 244. Part. I. Phil. pract. univ.). Quodsi totum genus humanum nullo tempore ne latum quidem unguem a lege naturali recederet; actiones humanæ omnes moraliter spectatæ eodem modo inter se connecterentur, quo actiones rerum materialium in hoc mundo adspectabili inter se connectuntur. Atque tum vita moralis humani generis foret series actionum simultanearum & successivarum inter se connexarum, quemadmodum mundus est series rerum simultanearum & successivarum inter se connexarum (§. 55. Cosmol.), & mundum quasi quendam moralem constitueret: ad quem significatum vocabuli respexisse videtur Johannes, quando l. c. V, 19. mundus, inquit, totus in maligno positus est. Notionem mundi hujus morales lucidiorem consequemur, ubi mutua hominum erga se invicem & mutua Gentium erga se invicem officia penitius inspexerimus. Absit autem, ut quis universalissimum hunc actionum totius generis humani nexum moralem in numerum non entium referat, quod nullibi existat, vel inter tricas inanes reponat, quod nullum videat ipsius usum. Etsi enim non datur, non tamen ideo intrinsece impossibilis, nec actualitas eidem per se repugnat. Quemadmodum itaque arctissima legis naturalis custodia, immo vita perfecta, pro non ente minime habenda, propterea quod homines legem naturæ non tanta sollicitudine servant, ut ne latum quidem unguem ab eadem unquam recedant, quemadmodum exigit vita perfecta (§. 17.); ita nec universalissimus actionum generis humani nexum moralem non entibus

ibus accenseri debet, quia, hominibus legem naturæ transgredientibus, dari nequit. Majorem autem usum pollicetur notio hujus nexus, quam primo adspectu apparet. Eum qui penitus perspicit, multo clarius atque distinctius intelligit, quale foret genus humanum, si ad voluntatem Numinis vitam suam componeret, & quale nunc sit iudicio Dei, ubi abusu libertatis nexum istum continuo interrumpit: quem usum haud postremum esse videbunt facile Theologi perspicaciores, ad multa religionis revelatæ capita adversus empæctas hujus seculi defendendæ, & hujus necessitatem demonstrandam profuturum. Tacenus itaque usus alios magis e longinquo spectandos, quos in iis, quæ in posterum trademus versaturus, modo suam non patiar desiderari attentionem, haud difficulter animadvertet.

§. 77.

*Mentis acies
ad vitam
perfectam
requisita.*

Qui vitam perfectam vivere vult, eam mentis aciem acquirere tenetur, qua actionis cujuslibet cum fine ultimo, perfectione sui aliorumque, nexum perspicere valet. Qui enim vitam perfectam vivere vult, ejus actiones omnes cum perfectione sui aliorumque, fine earundem ultimo (§. 28.), connecti debent (§. 69.). Quoniam vero nemo operam dare valet, ut actiones suæ omnes cum eadem connectantur, nisi nexum istum perspiciat; extra omnem dubitationis aleam positum est, quod vitam perfectam acturus ea mentis acie instructus esse debeat, qua actionis cujuslibet cum fine ultimo, perfectione sui aliorumque, nexum perspicere valet. Et cum nemo non in seipso experiatur, hanc mentis aciem sibi non esse naturalem; eam utique acquirere tenetur, qui eadem instructus esse debet. Vitam igitur perfectam qui vivere vult, eam mentis aciem acquirere tenetur, qua actionis cujuslibet cum fine ultimo, perfectione sui aliorumque, nexum perspicere valet.

Hinc

Hinc intelligitur, quali opus sit cognitione, siquidem vitam perfectam vivere velis: quæ quo distinctior fuerit, eo utique melior, cum ita facilius evitetur error. Patet etiam culturam intellectus ab eo negligi minime posse, qui vitæ perfectæ studet. Atro igitur carbone notandus error illorum, qui culturam intellectus a studio vitæ perfectæ ac virtutis vel prorsus excludunt, quemadmodum faciunt Neo-Pharisæi, vel nimiam saltem aciem supervacaneam existimant, cum ea non cadat in plebem imperitam, quam tamen tenet legis naturalis obligatio. Quemadmodum enim facillime hypocritæ sunt, qui in dijudicando eo, quod rectum est, non satis sunt acuti; ita nemo est, qui nesciat nisi sua culpa, legem naturæ non tantummodo dispo- nere de actionibus, quas homines quicumque cum plebe habent communes, verum etiam de actionibus illorum, qui ultra fortem plebejam eminent. Harum vero major, quam illarum numerus est, & quis affirmare audeat, ad omnes omnino actiones rite determinandas sufficere intellectum plebejum?

§. 78.

Qui in dato casu actionis patrandæ nexum cum perfectione sui aliorumque perspicere debet; is opus habet principio, quod de istiusmodi actione in genere enunciat, quomodo sese habeat ad finem ultimum. Etenim qui in dato casu actionis patrandæ nexum cum perfectione sui aliorumque perspicere debet; is judicare debet, num actio ista sit medium perfectionem sui aliorumque promovendi (§. 68.). Ast ubi in dato casu actio quædam patrandæ, nobis saltem constat, actionem esse talem, qualis per circumstantias obvias determinatur. Agens igitur judicaturus, num actio perfectionem sui aliorumque promoveat, opus habet principio; quod de istiusmodi actione in genere enunciat, quomodo sese habeat ad perfectionem sui aliorumque, adeoque (§. 28.) finem ultimum (§. 360. 361. *Psych. empir.*).

Principia in dijudicando actionum cum perfectione sui aliorumque nexu necessaria.

Nimirum iudicium omne de nexu actionis patranda cum perfectione sui aliorumque hoc continetur syllogismo catholico :
 Omnis actio A perfectionem nostram, vel aliorum, aut
 utramque promovet.

Atqui actio patranda est actio A.

Ergo actio patranda perfectionem nostram, vel aliorum,
 aut utramque promovet.

Conclusio est iudicium, quod in dato casu requiritur, ubi nexum actionis patranda cum perfectione sui aliorumque perspicere volueris. Minor innotescit, dum ad circumstantias occasione agendi oblata obvias animum advertis, per eas enim patet, actionem patranda esse talem, hoc est sic determinatam, non aliter, quales in genere litera A indigitare voluimus. Ut igitur ex minore inferri possit conclusio, opus est majore, generali nempe principio, quod ubi cognitum tibi non fuerit, ante inveniendum est, quam ea inferri possit. Nihil igitur obscuri relinquitur ei circa propositionem praesentem, qui ratiocinii notionem distinctam ex Logica vel Psychologia empirica hausit, & iudicii intuitivi ac discursivi discrimen comprehendit (§. 51. Log.). Extemplo enim animadvertet, ad perspicendum in casu dato nexum actionis patranda cum perfectione sui aliorumque requiri iudicium discursivum, ad hoc autem requiri duas praemissas, ex quibus tanquam conclusio inferatur. Quamobrem cum agendi oblata occasio non nisi unam, minorem scilicet, insinuet; majoris, hoc est, principii generalis (§. 51. Log.), necessitatem ultro agnoscat.

§. 79.

*Qualia sint
 principia
 ista.*

Principia ad perspicendum nexum actionis patranda cum perfectione sui aliorumque in dato quolibet casu necessaria sunt leges naturales. Etenim principia ad perspicendum nexum actionis patranda in dato quolibet casu necessaria in genere enunciant, quomodo actio sese habeat ad finem ultimum (§. 78.), perfectionem scilicet sui aliorumque (§. 28.), consequenter num sit medium promovendi sui alio-

aliorumque perfectionem (§. 68.), adeoque ad eandem tendat. Quamobrem cum leges naturales sint istæ propositiones universales, quæ in genere determinant actiones ad perfectionem nostram aliorumque tendentes (§. 152. 223. Part. I. Phil. pract. univ.); principia ad perspicuum nexum actionis patrandæ cum perfectione sui aliorumque in dato quolibet casu necessaria sunt leges naturales.

Si quis cum nobis in demonstrandis legibus naturalibus non sumit, nisi quod lex naturæ nos obliget ad actiones committendas, quæ ad nostram aliorumque perfectionem tendunt, & ad eas omitendas, quæ eidem adversantur (§. 152. 223. Part. I. Phil. pract. univ.), & leges naturales alias ex aliis demonstrat, ita ut omnes inter se cohæreant, & ex eo, quod sumitur, tanquam ex fonte rivuli deducantur; is clarissime perspicit, leges naturales esse ista principia, quibus habemus opus actionis patrandæ in dato casu nexum cum perfectione sui aliorumque detesturi. Neque enim alia admittitur legi naturali conveniens actio, nisi quæ tanquam medium finem istum consequendi spectari potest. Quamobrem quæ a nobis de actionibus humanis legi naturali convenientibus demonstrabuntur; ea tuto adhiberi poterunt tanquam principia, ubi de nexu actionis patrandæ cum fine ultimo, nostra nimirum aliorumque perfectione, cogitatio animum subit. Demonstrationes nostræ, quas dabimus in speciali tractatione, nexum istum exponent, nec opus erit, ut in principiorum stabiliendorum applicatione distincta nexus hujus cogitatio animum subeat.

§. 80.

Si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quolibet casu actionis cujuscunque cum fine ultimo nexus perspiciatur;

Quomodo mentis acies, ad judicandum nexum actionum cum fine ultimo

1. perfectio humana qua animam, qua corpus & quoad statum hominis externum, nec non 2. actiones liberae omnes tam interne, quam externæ, itemque 3. res omnes, quibus quomocunque indigemus, in sua dividantur genera suasque species:

4. ex

requiratur. 4. ex horum generum atque specierum distinctis notionibus determinetur, quanam actiones ad nostram aliorumque perfectionem tendant, quanam eidem repugnent, atque 5. hæc iudicia universalia memoriæ insignantur. Quodsi enim perfectio humana tum qua corpus, tum qua animam, tum quoque statum externum, omnes quoque actiones liberæ tam internæ, quam externæ, itemque res omnes, quibus quomodocunque indigemus, in sua genera suasque species dividantur, & ex horum generum harumque specierum notionibus distinctis determinetur, quanam actiones ad nostram aliorumque perfectionem tendant, quanam eidem repugnent; nulla datur actio libera, de qua non constet, num ad perfectionem nostram aliorumque promovendam faciat, an vero eidem adversetur, consequenter num sit medium consequendi perfectionem nostram aliorumque (§. 937. *Ontol.*), finem agentis ultimum (§. 28.). Quamobrem si iudicia ista universalia memoriæ insignantur; nemo non ex seipso novit, quod eadem veluti sponte sua nobis succurrant, quoties de iisdem cogitandi occasio nobis offertur. Habemus adeo in dato quolibet casu principium, quod ad iudicium certum de actione partranda formandum requiritur, utrum ea sit medium perfectionis nostræ aliorumque, nec ne, consequenter num cum eadem, sine ultimo (§. 28.), connectatur (§. 68.). Patet itaque eo, quem in propositione præsentate diximus, modo mentis aciem ad hunc gradum elevari, ut in dato quolibet casu actionis cujuscunque cum fine ultimo nexus perspiciatur.

Qui regulis, quas præscribit præsens propositio, satisfacit, in systema legum naturalium methodo demonstrativa condit, easque sibi familiares reddit. Regulæ hæc cum doceant, quomodo leges naturales sint investigandæ; in numerum principiorum

rum heuristicoꝝ referendæ, quæ in philosophiâ practica universali tradenda (S. II. Part. I. Phil. pract. univ.). Quodsi systema legum naturalium veri nominis proster; acies mentis, quam intendimus, attenta ejus lectione comparatur, nec opus est, ut ipse agens principia ista generalia investiget proprio Marte, quibus, nexum actionis patrandæ cum perfectione sui aliorumque in dato casu perspecturus, habet opus. Unus igitur acumine suo prodest ceteris omnibus, si quidem quæ sibi innotuerunt publici faciat usus. Ceterum hinc simul elucet utilitas atque necessitas systematis legum naturalium methodo demonstrativa conditi, in quo actionum intrinseca moralitas demonstratur, modo ad animum revocaveris, acumine inde acquirendo ad vitam perfectam & sapientem actionum omnium directionem esse opus, & ex antea demonstratis intellexeris, quid sibi velit vita perfecta sapiensque actionum directio. Regulæ etiam, quas præscribimus, eum habere possunt usum, ut de systemate legum naturalium iudicium exasciatum ferre possis, & defectus, quibus laborat, detegere valeas. Absit itaque, ut carpas theoriam sublimem, quod non sit ad usum.

§. 81.

Per *systema legum naturalium* intelligo eam ipsarum compactionem, qua omnes inter se connectuntur. In genere nimirum *systema doctrinarum* est compactio veritatum, seu propositionum universalium inter se connexarum. Immo generalissime *systema* appellari suevit compactio rerum inter se connexarum.

Systema legum nature & systema in genere quid sit.

Notionem generalem dedimus alias in horis subsecivis An. 1729. Trim. brum. num. 3. §. 3. cum de intellectus systematici & non systematici differentia ageremus. Monuimus enim veritates universales, seu propositiones universales inter se connexas systema doctrinarum constituere. Et in hoc etiam sensu partem primam Theologiæ naturalis in parte altera sæpius diximus systema, & in ipso titulo illius posuimus, quod integrum systema complectatur, quia scilicet veritates de Deo, natura notæ,
 (Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) I inter

inter se connectuntur. In sensu generalissimo Medici systema nervorum, arteriarum, venarum vocant, si nervos, arterias, venas eo ordine describunt, quo per totum humanum corpus diffusi diffusa que inter se connectuntur, ut unum quoddam quasi ens constituant nervi inter se juncti, unum ab eo diversum arteriæ, & diversum ab utroque venæ. Quamobrem systema legum naturalium habebis, si leges naturæ omnes inter se connectantur.

§. 82.

Quomodo systema conditur.

Systema doctrinarum condi nequit nisi methodo demonstrativa. Etenim in systemate veritates universales, quæ dogmatum seu doctrinarum nomine veniunt (§. 743. Log.), inter se connectuntur (§. 81.). Enimvero veritates inter se connectuntur, si definitum unum ingreditur definitionem alterius, & propositio una demonstrationem alterius tanquam præmissa (§. 877. Log.). Quamobrem cum methodus philosophica, quæ cum mathematica, adeoque demonstrativa, eadem est (§. 139. Disc. prælim.), exigat, ut termini, qui ingrediuntur definitiones sequentes, explicentur per antecedentes (§. 119. Disc. prælim.), & propositiones, quæ ingrediuntur demonstrationem sequentium, demonstrantur in antecedentibus (§. 120. Disc. prælim.); Systema doctrinarum nisi methodo demonstrativa condi non posse liquet.

Ostenditur etiam hoc modo. In systemate doctrinarum veritates, seu propositiones universales inter se connexæ exhiberi debent (§. 81.). Quoniam itaque ea inter se connectuntur, quorum unum continet rationem sufficientem coexistentiæ vel successioni alterius (§. 10. Cosmol.); propositiones universales in systemate se invicem subsequentes inter se connexæ erunt, ubi ratio sufficiens veritatis

tatis sequentium continetur in antecedentibus, consequenter ubi veritas propositionum sequentium intelligitur per antecedentes (§. 56. *Ontol.*), adeoque antecedentes sunt principia cognoscendi sequentium (§. 876. *Ontol.*). Enimvero in demonstrando hoc obtinet, ut propositiones anteriores cum definitionibus fiant principia cognoscendi sequentium (§. 551. & *seqq. Log.*), ideo principia demonstrandi dictæ (§. 561. *Log.*). Patet itaque systema doctrinarum condi non posse, nisi veritates aliæ ex aliis demonstrantur, seu methodo demonstrativa.

Facile prævideo fore haud paucos, quos hæc offendet propositio, propterea quod systema condere volunt, aut a sui similibus condita arbitrantur, methodum tamen demonstrativam in sua minime habent potestate, nec eam in sui similibus potestate fuisse ultro agnoscunt. Enimvero quis non videt, eos ideo offendi, quod videri volunt, qui non sunt, consequenter a fastu petendam esse offensæ rationem, quem parum cauti nobis exprobrant, quod veritatem candide profiteremur? Quasi vero sine fastu doceri non possint, quæ multorum vires superant, propterea quod ipsi vereantur, ne alii moderatius de ipsis, quam ipsi de se sentiant: id quod ad sui contemptum referunt, quem crimen acerbum ponunt, etsi sibi alios impune contemnendi licentiam largiri velint.

§. 83.

Quoniam inter systemata doctrinarum systema quoque legum naturalium est (§. 81.), systema vero doctrinarum condi nequit, nisi methodo demonstrativa (§. 82.); ideo *systema quoque legum naturalium condi nequit, nisi methodo demonstrativa.* *Methodus systemati legum naturalium conveniens.*

Agnovit hoc ipse *Grotius* & pro ea, quæ virorum summorum est modestia, ultro confitetur in conclusione operis sui de iure belli & pacis, jactis a se fundamentis superstrui posse

opera speciosiora, et si methodi ignarus non satis viderit, quidnam sit illud, quod opus quoddam de Jure Naturæ ac Gentium efficiat suo speciosius.

§. 84.

*Quomodo
systema con-
datur.*

Si leges naturales, vel dogmata quæcunque alia demonstrantur, systema legum naturalium, vel doctrinarum aliarum prodit. Etenim si leges naturales, vel dogmata quæcunque alia demonstrantur, eo ordine compingi debent, ut per anteriores propositiones demonstrantur posteriores (§. 551. & seqq. Log.), tanquam per principia (§. 561. Log.), consequenter veritatis legum naturalium sequentium, vel dogmatum quorumcunque aliorum sequentium ratio in antecedentibus contineatur (§. 866. Ontol.). Quamobrem cum inter se connexa sint, quorum unum in se continet rationem coexistentiæ vel successione alterius (§. 10. Cosmol.); leges naturales, vel doctrinæ quæcunque aliæ eo ordine compactæ, inter se connexæ sunt. Enimvero compactio legum naturalium, vel doctrinarum quarumcunque aliarum systema legum naturalium vel doctrinarum est (§. 81.). Quamobrem si leges naturales vel dogmata quæcunque alia demonstrantur, systema legum naturalium, vel dogmatum istorum prodit.

Patet itaque leges naturales & in genere doctrinas quæcunque alias in systema redigi, si aliæ ex aliis demonstrantur. Methodus adeo demonstrativa est medium condendi systema veri nominis, nec dari præter hoc medium aliud ex propositionibus anterioribus (§. 82. 83.) liquet, quarum conversa præsens est. Defectui methodi demonstrativæ tribuendum, quod systemata veri nominis hætenus desiderentur. Sit ita quod hoc nomen nonnulli tribuerint collectioni veritatum universalium inter se minime connexarum, sed in subsidium memoriæ in certas tantummodo classes redactarum. Per se autem patet, systema requi-

requirere demonstrationes exactas, quæ legibus in Logica præscriptis perinde satisfaciunt, ac demonstrationes Geometrarum. Qui veritates universales colligit, materiem quasi ædificii exstruendi suppeditat, qui rationes earum genuinas indicat, calcem & arenam affert ad testas & cæmenta coagmentanda, qui denique rationibus illis usque veritates universales in eum redigit ordinem, ut aliæ ex aliis demonstrantur, ædificium tandem excitat. Vides itaque, etsi systemata præferantur aliis veritatum universalium collectionibus; non tamen ideo has contemni, quemadmodum nugantur systematum ofores. Simile, quod ipsorum gratia in medium adduximus, eos docebit, quomodo diversa illorum merita sint æstimanda, qui in propagandis veritatibus universalibus operam suam collocant. Absurdum vero est alieno merito censeri velle.

§. 85.

Mentis acies ad hunc gradum elevatur, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur, ope systematis legum naturalium. Etenim si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur, investigandæ sunt propositiones universales, quibus enunciatur, quænam actiones ad nostram aliorumque perfectionem tendant, quænam eidem adversentur, atque hoc determinandum est ex notionibus distinctis generum ac specierum perfectionis animæ, corporis ac status externi hominis, actionum quoque tam internarum, quam externarum, rerumque illarum, quibus quomodocunque indigemus, notionibus (§. 80.), consequenter propositiones istæ sunt demonstrandæ (§. 126. Ontol.). Quoniam itaque propositiones istæ, quæ nexum actionum patrandarum cum perfectione sui aliorumque in dato quocunque casu manifestant, leges naturales sunt (§. 79.), naturæ autem leges si demonstrantur, earum systema conditur (§. 84.); si

Systematis Legum naturalium usus in acuenda mente ad perspiciendum nexum actionum cum fine ultimo.

mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur, systema legum naturalium condendum. Quamobrem patet, mentis aciem ad hunc gradum elevari, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur, ope systematis legum naturalium.

Quoniam qui vitam perfectam vivere vult, eam mentis aciem acquirere tenetur, qua actionis cujuslibet cum fine ultimo, perfectione sui aliorumque; nexum perspicere vult (§. 77); ope autem systematis hæc ipsa mentis acies acquiritur (*per pras.*); utilitas systematis legum naturalium abunde patet. Arque ea ratio nos impulit, ut ad idem condendum animum appulerimus.

§. 86.

Quandonam ope ejus systematis nexus actionum cum fine ultimo perspiciatur.

Qui ex systemate Leges naturales sibi perspektas reddit, demonstrationes tamen insuper habet, ejus equidem actiones cum fine ultimo connectuntur, nexum tamen ipse minime perspicit: qui vero una demonstrationum vim percepit, is demum eundem perspicit. Etenim in systemate leges naturales omnes inter se connectuntur (§. 81.), adeoque omnes cum lege generali de committendis actionibus ad perfectionem sui aliorumque tendentibus (§. 152. 223. *Part. I. Phil. pract. univ.*) connectuntur (§. 12. *Cosmol.*); consequenter in systemate manifestatur nexus actionis cujuslibet cum perfectione sui aliorumque, fine actionum humanarum ultimo (§. 28.). Quamobrem si ex systemate leges naturales sibi perspektas reddit, dubium nullum superesse potest, quin actiones juxta easdem determinatæ cum fine ultimo connectantur. *Quod erat primum.*

Quoniam tamen systema non conditur, nisi quatenus leges naturales demonstrantur (§. 83. 84.), consequenter

ter nexus earum non perspicitur, nisi vi demonstrationum (§. 81.), adeoque nec actionis cujuslibet cum fine ultimo nexus aliter, quam vi demonstrationis percipi potest (*per demonstrata*); qui vim demonstrationum percipit, is quoque nexum actionum cum fine ultimo perspicit, qui vero illas insuper habet, eundem perspiciere nequit. *Quod erat secundum atque tertium.*

Non est, quod excipias, si agens nexum actionis committendæ cum fine ultimo perspiciere velit, eum omnem demonstrationum seriem distincte perpendere debere: id quod ut in dato quolibet casu fiat impossibile esse nemo non ultro concedet. Etenim sufficit, nexum hunc distincte perspectum fuisse antea, quam agendi occasio sese offerret, & perspectum fuisse successive, non uno intuitu. In actiones enim humanas præsentis influunt etiam præcedentes, quantocunque intervallo ab iisdem remotæ, & reſtitudo præsentium a reſtitutione præcedentium, quæ in eas influunt, dependet. Ultra humanam vero conditionem positum est, nexum actionis cujuslibet cum fine ultimo uno obtutu distincte comprehendere: id enim solius Dei est omnia simul cognoscentis (§. 160. Part. I. Theol. nat.) atque intuitive (§. 207. Part. I. Theol. nat.). Non tamen ideo perinde est, sive vi demonstrationum nexum istum perspexeris, sive his insuper habitis familiares experiaris propositiones, quibus actiones cum fine ultimo connexæ determinantur. Etenim qui nexum istum nunquam perspexit, in ejus actionem præsentem nec influere possunt actiones intellectus præteritæ, quibus perspicitur, consequenter in reſtitutione actionis præsentis ex parte intellectus quidam notatur defectus, quatenus ea omnem facultatum nostrarum usum requirit, etsi ommissio invincibilis agendi non imputetur (§. 550. Part. I. Phil. pract. univ.). Qui ea rite perspexit, quæ de successiva assensus generatione alibi (§. 992. 993. Log.) demonstravimus & in Horis subsec. A. 1729. Trim. vern. num. 3. uberius explicavimus; de hac dicta ad perspicientiam nexus actionis patrandæ cum fine ultimo haud difficulter applicabit. Quem-
admo-

admodum enim qui veritati propositionis a principiis primis procul distantis assentitur, ejus nexum cum principiis perspicit, quatenus demonstrationum antea perceptarum recordatur; ita nexum actionis præsentis cum fine ultimo quoque perspicit agens, quatenus meminit se vi demonstrationum antea distincte expensarum nexum actionum legi naturali conformium cum fine earundem ultimo certo cognovisse. Si quis in hisce lucem majorem desiderat, is obscuritatem, quæ menti ipsius offunditur, non nobis, sed sibi imputet, quod aliis nondum cognitis intelligere velit, quæ nonnisi aliis ante cognitis intelliguntur, & uno intellectus actu comprehendere velit, quæ nonnisi actu multiplici successive comprehenduntur. Id autem velle perinde est, ac prætere, ne lumen solis, quod aquila intuetur, nocturæ caliginem offundat.

§. 87.

Acumen ad mentem acuendam, ut nexus actionum cum fine ultimo perspicatur, requisitum.

Si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quolibet casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspicatur, acumine opus est. Etenim si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quolibet casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspicatur, perfectio quoad animam, corpus & statum externum, actiones liberæ omnes tam internæ, quam externæ & res præterea omnes, quibus quomodocunque indigemus, dividendæ in sua genera suasque species (§. 80.). Enimvero genera constituuntur per similitudinem specierum (§. 234. *Ontol.*) & species per similitudinem individuorum (§. 233. *Ontol.*); adeoque illa per ea, quæ in speciebus, hæc autem per ea, quæ in individuis eadem sunt (§. 195. *Ontol.*). Mentis adeo aciem ad gradum desideratum elevaturus distincte cognoscere tenetur, quæ & in individuis, & in speciebus eadem insunt. Quoniam itaque acumine distinguntur, quæ in diversis eadem sunt (§. 332. *Pfych. empir.*); si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu

casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur, acumine opus est.

Nemo non videt, qui ad demonstrationem animum advertit, sermonem hic esse de acumine ejus, qui theoriam condere voluerit ad dijudicandum nexum actionum cum fine ultimo necessariam, quando agendi occasio offertur (§. 79.), juxta regulas, quas eo fine exhibuimus (§. 80.). Acumen hoc prærequiritur, antequam illud acquisitu possibile, quod in dijudicando actionum nexu cum fine ultimo requiritur.

§. 88.

Si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur, ingenio est opus. Si enim mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur; tum perfectio hominis, qua animam, corpus & statum externum, tum actiones liberæ internæ atque externæ, tum denique res, quibus quomodocunque indigemus, in sua genera suasque species dividendæ sunt (§. 80.). Quamobrem cum species in similitudine individuorum (§. 233. *Ontol.*), genera in similitudine specierum consistant (§. 234. *Ontol.*); mentis aciem ad datum gradum elevaturus facilitate observandi rerum similitudines pollere debet, consequenter cum ingenium in facilitate observandi similitudines rerum consistat (§. 476. *Psych. empir.*), ingenio valeat necesse est. Patet itaque ingenio opus esse, si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ad præsentem quoque transferenda: id quod etiam de sequente tenendum.

§. 89.

Ars inveniendi ad idem requisitu.

Si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur; arte inveniendi opus est. Si enim mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu nexus actionis, cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur, ex distinctis notionibus generum & specierum perfectionis animæ, corporis ac status externi, nec non actionum tam internarum, quam externarum, rerumque, quibus quomodocunque indigemus, eruendum seu ratiocinando colligendum est, quænam actiones ad nostram aliorumque perfectionem tendant, quænam eidem adversentur (§. 80.). Enimvero arte inveniendi ex notionibus acquisitis colligitur veritas adhuc incognita (§. 461. *Psych. empir.*). Quamobrem si mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur, arte inveniendi opus est.

Equidem hic nobis de arte inveniendi a priori potissimum sermo est (§. 461. *Psych. empir.*), quæ habitum ratiocinandi ac soliditatem supponit (§. 463. *Psych. empir.*); non tamen ideo excluditur ars inveniendi a posteriori, quæ veritatem eruit ex observationibus & experimentis (§. 457. *Psych. empir.*). Etenim in cognitione humana experientia & ratio ubivis concurrunt, ubi a Mathesi pura recesseris, adeoque perpetuo viget rationis & experientiæ connubium. Absque experientia nihil profeceris in theoria actionum humanarum; sed parum præstabis, nisi ratiocinatio accesserit.

§. 90.

Quomodo in disjudicando nexu actionum cum

Qui mentis aciem ope systematis legum naturalium ad hunc gradum elevat, ut in dato quocunque casu nexum actionis cujuslibet cum fine ultimo perspicere possit, alieno acumine

atque

atque ingenio & arte inveniendi aliena juvatur. Etenim cum principia ad perspiciendum nexum actionis patrandæ cum perfectione sui aliorumque, adeoque fine ultimo (§. 28.), in dato quocunque casu necessaria sint leges naturales (§. 79.), adeoque in systemate legum naturalium contineantur (§. 81.); qui ope hujus systematis mentem acuit ad pervidendum nexum actionis patrandæ in dato quolibet casu, principia ista ex systemate haurit, non vero ex notionibus generum & specierum perfectionis animæ, corporis ac status externi actionumque liberarum & rerum, quibus quomodocunque indigemus, eruit ipse, quemadmodum requiritur, ubi nullum adhuc systema prostat (§. 80.). Enimvero qui per se mentis aciem ad istam nexus actionum cum fine ultimo perspicientiam elevare debet, consequenter principia ista investigare, quibus ad eum dijudicandum habemus opus, & quæ in systema legum naturalium compinguntur, acumine (§. 87.), ingenio (§. 88.) & arte inveniendi habet opus (§. 89.). Acumine igitur isto, ingenio & arte inveniendi opus non est ei, qui principia ab aliis investigata & demonstrata sibi cognita, perspecta atque familiaria reddit. Defectum adeo proprii acuminis ac ingenii, artisque inveniendi propriæ supplet acumen & ingenium alienum, ars inveniendi aliena. Patet igitur, qui mentis aciem systematis legum naturalium ope ad hunc gradum elevat, ut in dato quocunque casu nexum actionis cujuslibet cum fine ultimo perspicere possit, alieno acumine atque ingenio, arte inveniendi aliena juvari.

Hac propositione tollitur difficultas, quam nonnulli adversus ea movent, quæ de elevanda mentis acie ad perspiciendum nexum actionis cujuslibet cum fine ultimo in dato quocunque casu demonstravimus. Ostendimus nimirum ad hæc requiri acu-

men, ingenium, artem inveniendi (§. 87. & seqq.). Constat enim a posteriori, hæc animi dotes parca admodum manu inter mortales esse distributas, cum tamen acies ista requiratur ad vitam perfectam (§. 77.), ad quam adspirare debet, quicumque virtutem colere (§. 26.) & ab omni culpa vacuum habere animum voluerit (§. 24.). Virtutem autem colere debet homo omnis, & magni interest unumquemque nullius sibi culpæ conscium esse. Videri adeo poterat virtutis studium & animum a sensu culpæ vacuum ad paucos, immo paucissimos restringi, quod tamen utrumque omnibus commune esse debebat. Enimvero ex propositione præsentè intelligitur, plerisque alieno auxilio juvari, ut, in quo sibi soli minime sufficiebant, id eodem consequantur. Non opus est, ut singuli sint veritatum moralium inventores & systematum conditores: pauci sua opera ceteris sufficiunt omnibus. Immo illud acumen, illud ingenium, illa ars inveniendi, sine quibus nexus actionum humanarum cum fine ultimo detegi nequit, nec in systemate demonstrari potest, non unius est hominis, sed multorum, quorum unusquisque pro ea, quam natura ipsi concessit, facultate symbolam confert. Id enim proprium est intellectus finiti, ut, qui pluribus subjectis inheret, subeat vicem unius. Unde ab intellectu humano expectari possunt, quæ cujuslibet hominis in se spectati intellectum longe superant, & hebetioribus prodest acumen eorum, quibus interiora rimari datum est, ad quæ illis accessus negatur. Huc velim animum advertant, qui, quæ de praxi morali in genere præcipiuntur, ardua nimis ac difficilia existimant, ne præcipitato iudicio damnent, quod veritati consentaneum.

§. 91.

Cognitio modi, quo sine quaesito potiamur, ad vitam perfectam requisita.

Qui vitam perfectam vivere voluerit, ei constare debet, quomodo sine quaesito potiamur. Etenim qui vitam perfectam vivere vult, nihil unquam agere debet absque fine, fines autem particulares omnes ita sibi invicem subordinare tenetur, ut propiores sint media remotioris, omnes autem simul

simul medium perfectionis sui aliorumque, finis actionum omnium ultimi (§. 58.). Quoniam itaque per se patet, non agi propter finem, nisi ea intentione (§. 617. Part. I. Phil. pract. univ.), ut eodem potiamur, cumque ideo media velimus, quia finem volumus (§. 941. Ontol.), finium particularium subordinatio non alia de causa præcipitur, quam ut finibus omnibus intermediis tandemque ultimo potiamur; qui vitam perfectam vivere voluerit, ei utique constare debet, quomodo sine quaesito potiamur.

Quid juvat intendere finem, & finem unum intendere propter alterum, nisi sine, quem intendis, potiaris? Sane qui finem intendit, sed quomodo eodem potiat, ignorat; is nec dici potest agere propter finem. Perfecta igitur vita concipi nequit sine cognitione modi finem, quem intendis, consequendi. Non jam quaeritur, quid in hominis potestate positum sit, sed quid ad vitam perfectam requiratur, unde iudicium pendet de perfectione vite, quatenus in potestate nostra existimari potest. Multum nocet virtuti nimis anxie nonnullorum sollicitudo de limitibus usus facultatum nostrarum in componendis actionibus ad legem naturalem, qua nulla opus est: successus enim, qui conanti vel datur, vel negatur, optimus est magister, ubi doceri volueris, quantum valeant humeri, quantum ferre reculent.

§. 92.

Si quis sine quaesito potiri voluerit: 1. sollicite distinguere debet casus omnes in executione actionis possibiles, 2. investigare tenetur media, in quolibet casu via brevissima ad finem ducentia, 3. detegat necesse est impedimenta, quae in casu unoquoque sese offerre possunt, tandemque 4. inquirat opus est in remedia, seu modum, quo impedimenta ista remouentur. Etenim si omnes casus possibiles habuerit perspectos, nullus ipsi ex improviso occurrere potest, ad quem sese non præparaverit. Quamobrem cum media quoque investigaverit in quolibet

Quid fieri debeat, ut sine quaesito potiamur.

bet casu via brevissima ad finem ducentia, per media autem finem certo consequamur, nisi quid obstiterit (§. 937. ult. 726. Ontol.); perspectum ipsi est, quomodo finem certo consequi detur, modo nullum obijciatur impedimentum. Quodsi ergo impedimenta detexerit & in modum, quo tollantur, inquisiverit; nec ipsum fugit, quid fieri debeat, ne impediri possit, quo minus mediis usus finem sibi propositum consequatur. Quamobrem cum omnia noverit, quæ ad finem certo consequendum requiruntur; ubi mediis casui, qui sese offert, convenientibus utitur, & remedia ad impedimenta tollenda adhibet, quæ ipsi obijciuntur; quin sine quæsito potiat, dubitandum non est. Patet itaque, si quis sine quæsito potiri voluerit, eum facere debere, quæ de casibus a se invicem distinguendis & de mediis, impedimentis ac remediis investigandis præcipiuntur.

Solutio problematis, quam hic proponimus, generalis, non spectata moralitate actionis, aliunde dignoscenda. Quales enim sint fines, qui ab agente intendi debent, ex anterioribus abunde patet, suo autem loco docebitur, quanam sint virtutum media, quæ in studio virtutis obijciantur impedimenta, & quibus adversus ea utendum sit remediis. Pertinet propositio præsens ad principia heuristica philosophiæ practicæ, quæ animum nostrum dirigunt in praxi morali rite tradenda.

§. 93.

*Quomodo
actionis di-
stincta ac-
quiratur no-
tio.*

Si actionis distinctam notionem acquirere velis: 1. ea resolvenda est in simplices, ex quibus componitur, 2. si in harum numero fuerint, quæ denuo ex aliis componuntur, eadem itidem in eas resolvenda, donec ad tales perveneris, quæ ulterius resolvi nequeunt, aut quas ulterius resolvi in dato casu non est opus; 3. de-

3. denique perpendendum, quo ordine actiones sese invicem excipiant. Etenim si actionem datam in simpliciores resolvis, ex quibus quasi componitur, & si ulterius resolubiles in numero harum sint, eas denuo resolvas, donec ad tales perveneris, quas resolvere non opus est, earumque ordinem tibi perspectum reddis; ea, quæ in notione actionis sigillatim enunciabilia insunt, distinguis. Quamobrem cum rem distincte percipiamus, si, quæ in eadem sigillatim enunciabilia insunt, a se invicem distinguamus (§. 38. *Psych. empir.*); quin ista actionum resolutione & ordinis in successione determinatione notio earundem distincta acquiratur, dubitandum non est.

In propositione precedente præcepimus, quæ fieri debeant, ut sine quaesito potiamur. Distinguendi sunt casus, inveniendæ sunt media, detegenda impedimenta, investiganda remedia (§. 92.). Quoniam vero ad praxin transferri nequit problema, nisi ea, quæ in resolutione præcipiuntur, in potestate sint (§. 875. *Log.*); doceri jam porro debet, quomodo determinandi sint casus diversi, quomodo inveniendæ media, detegenda impedimenta, investiganda remedia. Etsi enim in scripto dogmatico problemata ita ordinanda sint, ut solutiones posteriorum non præcipiant, nisi quod fieri possit per præcedentia (§. 876. *Log.*); ubi tamen analytice procedere volueris (quod subinde fieri consultum est, ut ad artem inveniendi præparemur), in posterioribus quoque doceri potest, quomodo satisfiat iis, quæ in anterioribus præcipiuntur, præsertim ubi hoc ordine collocata subsidium memoriz præstant, quod, ubi ad praxin transferenda, non exiguum habet usum: qui casus obtinet in Philosophia practica universalis. Sufficit nimirum non præcipi, nisi quæ per anteriora intelligi possunt, & in demonstrandis sequentibus evitari circum viciosum. Quamobrem ut nunc porro doceri possit, quomodo iis satisfiat, quæ in resolutione problematis præcedentis requiruntur; ea nobis præmittenda sunt, quæ tanquam cognita præsup-

præsupponenda. Eo fine igitur præsentem quoque appoſuimus propositionem, ſaltem non alia de cauſa præſentem obtinuit locum. Uſus enim ejus latius patet, quem mox faciemus. Immo in ſequentibus diſtinctæ notionis actionum uſus clariffime eluceſcet, veluti ubi de evitauda culpa agemus. Quemadmodum enim diſtinctis notionibus evitantur errores, in quos confuſa nos præcipites dant in theoria; ita etiam diſtinctis actionum notionibus cavetur, ne in praxi a rectitudine aberremus.

§. 94.

*Determina-
tiones actio-
num quomo-
do differant.*

Determinationes intrinſecæ actionis ſunt actus tam interni, quam externi ſimplices, qui compositam ingrediuntur: *Extrinſecæ* autem ſunt, quæcunque ex accidente ſuperveniunt & in actionem quomodocunque influunt. *Influit autem in actionem*, quod ad determinandam actualitatem vel moralitatem actionis quidpiam confert.

E. gr. Die dominica ire in templum actio composita eſt: ad eam enim requiruntur intellectus judicium de moralitate hujus actus, actus voluntatis & varii motus corporis, quibus id ex ædibus in templum confertur. Atque hi actus omnes ſunt determinationes intrinſecæ actionis, quæ essentialium nomine veniunt (§. 143. *Ontol.*), ipſamque actionis ſpeciem conſtituunt (§. 236. 247. *Ontol.*). Enimvero ſi eo tempore, quo te in templum conferre vis, pluit & procella ſævit, neque valetudine uteris ſatis firma; tempeſtatis immitis & valetudinis vacillantis in determinanda volitione vel nolitione habetur ratio, adeoque in actionem influit. Unde eadem ad extrinſecæ actionis determinationes referuntur, quas ad actum eandem in templum per ſe non requiri, ſed ex accidente ſupervenire nemo non agnoſcit. Per eas igitur, quas dedimus, definitiones determinationes intrinſecæ ab extrinſecis in quovis caſu dato facile diſtinguntur. Qui notionem entis cum in genere, tum entium univerſalium in ſpecie notionem ex philoſophia prima cognitas atque perſpectas habet, ei haud difficile fuerit actiones per determinationes intrinſecæ concipere.

cipere & ab iis, quæ extrinsecus superveniunt, distinguere nullo negotio poterit. Neque enim differentia determinationum intrinsecarum & extrinsecarum solis actionibus propria, sed in omni ente consideratur: inde enim est differentia propositionum categoricarum & hypotheticarum in Logica, cum determinationes extrinsecæ non minus influant in prædicatum subiecto tribuendum, quam in actionem.

§. 95.

Circumstantia dicitur quælibet determinatio extrinseca actionis. Quamobrem cum determinationes extrinsecæ actionis in eandem influant, adeoque ad determinandum ejusdem actualitatem vel moralitatem aliquid conferant (§. 94.); *Circumstantiæ ad determinandum actualitatem actionis & moralitatem ejusdem aliquid conferunt.* *Circumstantia.*

Vides hinc, quam ad circumstantias referri debeant, si quidem agendi occasio offertur. Et satis liquet, modo ad actiones hominum, quas committunt, vel omittunt, animum advertere velis, eos circumstantias non aliunde dijudicare, quam ex eo, num quid ad actualitatem actionis vel ejus moralitatem conferant, ut adeo a communi notione minime recesserimus. Opus autem est distincta circumstantiæ notione, ut in circumstantiis observandis sis acutior: id quod omnino requiritur, si a culpa omni immunis esse velis. Exempli loco esse potest, quod ad definitiones præcedentes (§. 94.) in medium attulimus. Etenim tempestas minus favens & valerudo vacillans sunt circumstantiæ in determinando actu eundi in templum observandæ & ab hominibus observari solitæ. Circumstantia inter terminos difficiles refertur. Unde *Armandus* in Declaratione terminorum difficilium eandem quoque explicare conatur: quæ vero affert, etsi obicuriora videantur, cum nostra definitione in gratiam redeunt & per eandem intelliguntur. Quicquid, inquit, non pertinet ad substantiam actus, ut est in specie naturæ, & tamen aliquo modo attingit ipsum actum, dicitur circumstantia. Per substan-

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

L

tiam

tiam intelligit, quod nos essentiam appellamus (§. 143. *Ontol.*). Quando itaque dicit, circumstantiam non pertinere ad substantiam actus, ut est in specie naturæ; eam eximit ex numero essentialium determinationum, per quas genera & species constituuntur (§. 236. 247. *Ontol.*). Dum vero addit, quod aliquo modo attingat ipsum actum; eo ipso innuit, quod in actualitatem & moralitatem ejus influat. Hinc negat circumstantias ulla esse actui internas, quod attinet ad essentiam actus (unde patet, essentiam & substantiam ab eodem promiscue dici), nec mutare ejus speciem quoad esse naturæ (quoniam scilicet actio per easdem determinationes essentielles concipitur, circumstantiis istis sive præsentibus, sive absentibus). Et hoc ipso circumstantias pro determinationibus extrinsecis declarat; quemadmodum & nos fecimus. Dum vero affirmat, quasdam circumstantias actui esse intrinsecas, quod bonitatem vel malitiam moralem attinet, hanc addens rationem, quod eam mutare, vel novam addere priore non mutata possit; hoc ipso indigitat, circumstantias per modum determinationum intrinsecarum considerari posse, quatenus in moralitatem actionum influunt. Nil tamen obstat, quo minus moralitas actionis intrinseca a determinationibus extrinsecis dependeat, ut adeo non opus sit, determinationes extrinsecas, quæ ad notionem actionis determinatam requiruntur, quatenus moralitas ejus spectatur, intrinsecas seu internas appellari, quoniam sic notio circumstantiæ magis intricatur, quam explicatur.

§. 96.

Determinationes actionis intrinsecæ a circumstantiis pendentes. Si quis actus notionem actionis ingreditur propter circumstantiam præsentem, qua absente ex eadem exularet; actus iste determinatio actionis intrinseca est, nec ipse in numerum circumstantiarum referendus. Etenim si quis actus notionem actionis ingreditur propter circumstantiam præsentem; qua absente ex eadem exularet, cum actio composita ex actibus simplicibus constet, sine eo in dato casu actio concipi nequit.

nequit. Quamobrem cum actus, qui actionem compositam ingredientur, sint determinationes ejus intrinsecæ (§. 94.); si quis actus notionem actionis ingreditur propter circumstantiam præsentem, qui alias ex eadem exularet, is ipse determinatio actionis intrinseca est. *Quod erat unum.*

Enimvero actionis determinationes intrinsecæ non sunt extrinsecæ (§. 94.). Quoniam itaque nonnisi extrinsecæ actionis determinationes circumstantiæ sunt (§. 95.), actus autem, qui actionis notionem ingrediuntur propter circumstantiam præsentem, alias ex eadem exulaturi, intrinsecæ ejusdem determinationes sunt (*per demonstrata*); si quis actus notionem actionis ingreditur propter circumstantiam præsentem, qua absente ex eadem exularet, is ipse actus circumstantia non est. *Quod erat alterum.*

E. gr. Ponamus furtum committi cum effractione violenta cistæ, in qua res ablatae recondebantur. Effraçtio ista tanquam actus, sine quo furtum in dato casu committi minime poterat, notionem furti ingreditur, quæ tamen in aliis casibus ex eadem exulat. Est igitur ea in numero determinationum intrinsecarum, per quas furtum in dato casu concipitur: sine ea enim notio ejus in dato casu determinata non est. Ipsa tamen effraçtio circumstantia non est: sed claustra a cista revellenda, antequam res in eadem depositæ auferri poterant, in circumstantiarum numero sunt. Equidem non nego, vulgo pro circumstantia haberi, quod furtum cum effractione violenta fuerit commissum; sed inconstantia loquendi fert, ut actus cum circumstantia, quæ eidem locum fecit, confundatur. Philosophi vero est, ut accurate cogitare, ita etiam accurate loqui: neque enim philosophia inconstantiam loquendi admittit (§. 143. *Disc. prelim.*). Ceterum hoc exemplo patet, quomodo circumstantia, aut, si accuratius loqui volueris, actus positivus, cui locum fecit circumstantia, moralitatem novam superaddat priore manente (*not. §. 95.*), majorem nempe malitiæ gradum.

§. 97.

*Circumstan-
tiarum fon-
tes.*

Circumstantiæ dependent vel a personis, agente scilicet atque aliis, vel a rebus, vel a loco atque tempore. Etenim actio committitur, vel omittitur ab agente, nec fieri potest, nisi in tempore atque in loco certo, sæpeque a rebus aliis non uno modo dependet: id quod a posteriori satis notum absque ulteriori probatione sumi potest. Quamobrem si quid ex accidente supervenire debet, quod notionem actionis per se non ingreditur, & ad actualitatem vel moralitatem ejus quidpiam confert, adeoque in eandem quomodocunque influit (§. 94.); id vel a persona agentis, qualitatibus ejusdem atque statu, vel a personis aliis, vel a certis rebus, vel denique a loco atque tempore derivandum. Quoniam igitur determinationes extrinsecæ sunt, quæ ex accidente superveniunt & in actualitatem vel moralitatem actionis influunt (§. 94.); determinationes extrinsecæ actionum a personis, agente scilicet, atque aliis, a rebus, a loco atque tempore petendæ. Quamobrem, cum circumstantiæ sint quælibet determinationes extrinsecæ, quæ scilicet ad actualitatem & moralitatem ejus aliquid conferunt (§. 95.); circumstantiæ dependent a personis, a rebus, a loco atque tempore.

Habes hic fontes circumstantiarum, quas omnes ad has quatuor classes reduci debere vi demonstrationis propositionis præcedentis liquet. Equidem vulgo circumstantiæ hoc versiculo continentur:

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando;
ubi quis circumstantiam personæ agentis, ubi circumstantiam loci,
quando circumstantiam temporis, quibus auxiliis circumstantiam personarum aliarum denotat, adeoque adhuc restant circumstantiæ vocabulis quid, cur & quomodo indicatæ, consequenter numero septem constituuntur illarum fontes: non tamen
ideo

ideo existimandum est, quasi numerum circumstantiarum immi-
nerimus. Patebit enim deinceps, ubi evicerimus, quomodo
circumstantiæ influant in actualitatem & moralitatem actionis, quæ-
nam sint istæ, quæ vocabulis quid, cur & quomodo respondeant.
Versiculus iste circumstantias minime explicat, sed earum notio-
nes aliunde jam notas in memoriam revocat. Nostrum est ex-
plicare notiones, quæ sunt directrices in casibus determinandis
& ad alia demonstranda aptæ.

§. 98.

Circumstantiæ personarum dicuntur, quæ vel a qualita-
te ac statu agentis, vel ab aliis personis desumuntur. *Cir-
cumstantiæ rerum* sunt, quæ petuntur a rebus ad actionem
quomodocunque spectantibus. *Circumstantia loci* est, quæ
a loco petitur: *Circumstantia denique temporis*, quam tem-
pus suppeditat.

*Circumstan-
tiarum ge-
nera.*

§. 99.

*Quicquid motivum præbet volitionis vel nolitionis, vel ad
actionem absolvendam aliquem sui præbet usum, aut ad eandem
alio quocunque modo concurrat; id in actualitatem actionis in-
fluit.* Etenim cum actio libera, de qua jam nobis sermo
est, a libertate animæ dependeat (§. 12. *Part. I. Phil. pract.
univ.*), anima autem in volendo ac nolendo libera sit
(§. 942. *Psych. empir.*); actio libera non committitur, nisi
anima volente, nec omittitur, nisi eadem nolente, con-
sequenter quod ad determinandum actum volitionis vel
nolitionis aliquid confert, id in actualitatem actionis in-
fluit (§. 94.). Enimvero motiva sunt ratio sufficiens
actum volitionis ac nolitionis (§. 887. *Psych. empir.*), qui-
bus convenienter anima sese determinat ad volendum, vel
nolendum (§. 932. *Psych. empir.*). *Quicquid igitur moti-
vum præbet volitionis vel nolitionis, id in actualitatem
actionis influit. Quod erat unum.*

*Quomodo
quid influat
in actualita-
tem actionis.*

Quod ad actionem absolvendam aliquem sui præbet usum, ab eo actualitas actionis dependet (§. 646. *Part. I. Theol. nat.*), consequenter ratio in eo continetur, cur actio actu sit (§. 851. *Ontol.*), adeoque ad eam determinandam aliquid confert (§. 116. *Ontol.*), consequenter in eandem influit (§. 94). *Quod erat secundum.*

Denique quod ad actionem quocunque modo concurrat, id ad ejus actualitatem determinandam quidpiam conferre debere dubium non est (§. 113. *Ontol.*). Patet igitur, quod in eandem influat (§. 94). *Quod erat tertium.*

Quoniam in circumstantiarum numero sunt determinationes extrinsecæ, quæ in actualitatem actionis influunt (§. 95.); propositione præsentis utimur in eruendis circumstantiis. Agendum itaque exemplo quodam eandem illustremus. Si quis furtum committit inopia pressus, ut non habeat, unde vivat; inopia motivum præbet furti committendi, adeoque in ejus actualitatem influit. Quodsi inops nummos auferat diviti, quod iis commode carere posse existimet, nec jacturam eorum ipsi admodum damnosam arbitretur, divitiæ alterius motivum præbent furti committendi in ædibus divitis, adeoque in ejus actualitatem influunt. Quodsi fur scalas applicet, per quas in contignationem ædium superiorem ascendit, quo sine iis pervenire non poterat; scalæ usum præbent ad furtum committendum, adeoque in ejus actualitatem influunt. Denique si Titius furi scalas apporet, per quas furtum commissurus ascendit; ad furtum committendum hac actione sua concurrat, adeoque in ejus actualitatem influit. Similiter si is fure præsentis narret, quæ Mævius in loco quodam ædium suarum recondita possidet, & fur consilium furti in ædibus Mævii committendi inquit, de quo alias non cogitasset; Titius ad furtum committendum aliquid confert, seu narratione sua ad idem concurrat, adeoque in actualitatem ejus influit. Nimirum omne id, ex quo intelligitur, cur furtum fuerit commissum, & quod ideo rationis loco est, cur commissum fuerit,

rit, etsi ratio unica non sit, nec sola sufficiens (*§. 56. Ontol.*); id in actualitatem quoque actionis influit. Idemque in genere intelligitur in omni actionum humanarum genere.

§. 100.

Quicquid huc facit, ut actio aliqua tendat ad perfectionem nostram aut alterius cujuscunque; id in moralitatem actionis influit. Quicquid enim huc facit, ut actio aliqua tendat ad perfectionem vel imperfectionem agentis aut alterius cujuscunque; id efficit, ut eidem legi naturæ sit conformis, vel difformis (*§. 152. 233. Part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero quatenus actio legi naturali conformis, eatenus moraliter bona est, & quatenus legi naturali difformis, eatenus moraliter mala est (*§. 244. Part. 1. Phil. pract. univ.*). Quicquid igitur huc facit, ut actio aliqua tendat ad perfectionem vel imperfectionem nostram aut alterius cujuscunque, id ad moralitatem actionis determinandam quidpiam confert, consequenter in actionis moralitatem influit.

Quenam in moralitatem actionis influant.

Per propositionem præsentem in genere intelligitur, quanam in moralitatem actionis influant. Quodsi itaque in specie demonstratum fuerit, quanam ad perfectionem hominis accidentalem requirantur, & quanam ad imperfectionem ejus pertineant, consequenter constiterit, quandonam actio aliqua ad illam, quando ad hanc tendat; influxus in actionum moralitatem ex principiis specialibus dijudicabitur.

§. 101.

Quoniam actio legi naturæ conformis ad perfectionem agentis vel alterius cujusdam, eidem autem difformis ad imperfectionem alterius tendit (*§. 152. 233. Part. 1. Phil. pract. univ.*); quicquid vero huc facit, ut actio aliqua tendat

Idem adhuc, aliter definitur.

tendat ad perfectionem vel imperfectionem nostram, aut alterius cujuscunque, id in moralitatem ipsius influit (§. 100. Part. I. Phil. pract. univ.): *quicquid efficit, ut actio aliqua sit legi naturali conformis vel difformis, id in moralitatem ejus influit.*

Quamobrem si systema legum naturalium fuerit conditum & in eodem contineatur principium, quod definit moralitatem actionis per determinationem quandam accidentalem (§. 123. Part. I. Phil. pract. univ.); determinatio ista accidentalis erit id, quod influit in moralitatem actionis. Quod si adeo in systemate legum naturalium extent propositiones determinatae & demonstrationibus suis munitae; ex notione subjecti & demonstratione intelligitur, quid influat in moralitatem actionis & ex hac inprimis elucescit, quomodo in eandem influat, siquidem demonstratio in prima sua principia reducitur. Ceterum ex ipsa demonstratione propositionis praesentis, quae per modum corollarum ex praecedente infertur, patet, eam non esse spectandam tanquam principium a priori diversum, quod ex alio fonte deducat influxum in moralitatem actionis; sed tanquam principium proprius, ex eodem fonte influxum deducens, etsi non adeo manifesta ratione. Etenim si influxum distinet, aut si mavis, adaequate concipere volueris, redeundum est ad principium prius. Atque hinc denuo colligitur necessitas systematis legum naturalium, in quo ex notione perfectionis humanae demonstrativa methodo eadem deducuntur.

§. 102.

Principium generale determinandi circumstantias.

Determinationes extrinsecae, quae praebent motivum volitionis vel nolitionis, aut ad actionem absolvendam aliter quem sui usum, aut ad eandem alio quocunque modo concurrunt, & quae huc faciunt, ut actio aliqua tendat ad perfectionem vel imperfectionem agentis aut alterius cujuscunque, seu ut actio sit legi naturali conformis aut difformis, circumstantiae sunt. Etenim si determinatio praebet motivum

tivum volitionis vel nolitionis, vel aliquem sui ad absolvendam actionem usum, aut ad eandem alio quocunque modo concurrat, in actualitatem actionis influit (§. 99.); si vero huc facit, ut actio aliqua tendat ad imperfectionem vel perfectionem agentis, aut alterius cujuscunque, seu ut actio aliqua sit legi naturali conformis aut difformis, in moralitatem actionis influit (§. 100. 101.). Quamobrem cum determinationes extrinsecæ in actualitatem vel moralitatem actionis influentes circumstantiæ sint (§. 95.); in omni hypothese propositionis præsentis determinationes extrinsecæ actionis circumstantiæ sunt.

Habemus adeo principium generale investigandi circumstantias, per quas determinantur casus in quolibet actionum genere. Quoniam tamen hæud raro conversa utendum est, si accurata lege ratiocinari volueris; ne quid prætermisisse videamur, quod apprime usui est, eandem demonstrare lubet. Quoniam vero ad eam demonstrandam convertenda sunt principia; præmittenda est propositio sequens.

§. 103.

Quod in actualitatem actionis influit, vel præbet motivum volitionis aut nolitionis, vel alium quendam sui usum ad actionem absolvendam, vel quocunque modo alio ad eandem concurrat. Et quod in moralitatem actionis influit, id huc facit, ut actio aliqua tendat ad perfectionem vel imperfectionem nostram, aut alterius cujuscunque, seu efficit, ut actio aliqua sit legi naturali conformis aut difformis. Etenim quod in actualitatem actionis influit, adeoque ad eam determinandam ali-
quid confert (§. 94.), id rationem aliquam continere debet, cur actio ab agente committatur, vel omittatur, seu committi vel omitti potuerit (§. 116. Ontol.). Enimvero ratio sufficiens actuum volitionis & nolitionis est motivum (§. 887. Psych empir.) sine quo nulla datur volitio
(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) M tio

Influxus in actualitatem & moralitatem actionis videntur sic:

tio atque nolitio (§. 889. *Pfych. empir.*); consequenter nec ulla actio libera, utpote a libertate animæ (§. 12. *Part. I. Phil. pract. univ.*), quæ eidem quoad volitionem & nolitionem competit (§. 942. *Pfych. empir.*), dependens. Et si quid aliquem sui præbet usum ad actionem absolvendam, vel alio quocunque modo ad eandem aliquid confert, ex eo intelligitur, cur actio ab agente committi vel omitti potuerit, adeoque denuo rationem aliquam continet, cur actio ab agente committi vel omitti potuerit (§. 56. *Ontol.*). Patet itaque quod in actualitatem actionis influit, id præbere vel motivum volitionis aut nolitionis, aut aliquem sui usum ad actionem absolvendam, aut alio quocunque modo ad eandem concurrere. *Quoderat primum.*

Quodsi quid in moralitatem actionis influit, ad eam determinandam aliquid confert (§. 94.). Quamobrem cum moraliter bonum sit, quod legi conforme, moraliter vero malum, quod eidem disforme (§. 244. *Part. I. Phil. pract. univ.*); quod in moralitatem actionis influit, id huc facere debet, ut actio aliqua fiat legi naturali (de hac enim sola in philosophia practica nobis sermo est, nisi expresse contrarium moneatur) conformis aut disformis. Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram ac aliorum tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram aliorumque tendunt (§. 152. 223. *Part. I. Phil. pract. univ.*); quod in moralitatem actionis influit, huc facere debet, ut eadem ad imperfectionem vel perfectionem agentis aut alterius cujuscunque tendat. *Quoderat secundum.*

Habes adeo notionem directricem, quotiescunque inquirendum est, num quid in actualitatem, vel moralitatem actionis influat.

§. 104.

Circumstantie aut præbent motivum volitionis vel nolitionis, aut aliquem sui usum ad actionem absolvendam, aut alio quocunque modo ad eandem concurrunt, aut efficiunt, ut actio aliqua tendat ad perfectionem vel imperfectionem nostram aliorumque, seu, ut actio sit legi naturali conformis vel difformis. *Circumstantias discernendi principium.*

Etenim circumstantiæ aliquid conferunt ad determinandum actualitatem vel moralitatem actionis (§. 95.), consequenter in alterutram influunt (§. 94.). Enimvero quicquid in actualitatem actionis influit, vel præbet motivum volitionis aut nolitionis, vel aliquem sui usum ad actionem absolvendam, vel ad eandem alio quocunque modo concurrat: & quicquid in moralitatem actionis influit, id efficit, ut actio aliqua tendat ad perfectionem vel imperfectionem nostram, aut alterius cujuscunque, seu ut ea sit legi naturali conformis aut difformis (§. 103.). Quamobrem circumstantiæ aut præbent motivum volitionis, aut aliquem sui usum ad actionem absolvendam, aut alio quocunque modo ad eandem concurrunt, aut efficiunt, ut actio aliqua tendat ad perfectionem nostram aliorumque, seu, ut actio aliqua sit legi naturali conformis aut difformis.

Abunde igitur docuimus, quomodo in circumstantias sit inquirendum: id quod non modo usui est in condendo systemate, verum etiam in praxi morali. Ad systema legum naturalium condendum perfectus esse debet influxus circumstantiarum in moralitatem actionum, quoniam hæc in eodem demonstranda, is autem efficit, ut actio in se indifferens abeat in bonam, vel malam, aut gradum moralitatis jam aliunde pendens intendat vel minuat, aut moralitati aliunde pendenti novam superaddat, quemadmodum suo loco per se patebit. Ad praxin prodest nosse influxum circumstantiarum in actualitatem actionis, etsi eadem nihil conferant ad moralitatem. Etenim haud raro contingit, ut circumstantiæ simul & in actualitatem, & in moralitatem,

litatem influant, immo quæ in moralitatem influunt, semper quoque in actualitatem influere possunt, quatenus moralitas præbet motivum volitionis vel nolitionis (§. 80. *Psych. empir.*). Ne autem quis existimet, quasi propositio præsens non sufficienter determinet circumstantiarum in actionum moralitatem & actualitatem influxum; quædam adhuc annotari consuetudine ducimus. Cum omnis actionum moralitas pendeat ex eo, quod per eas promoveatur perfectio vel imperfectio agentis, aut alterius cujuscunque (§. 152. 223. 244. *Part. I. Phil. præct. univ.*); nec fieri potest, ut circumstantia aliter influat in moralitatem actionis, quam ubi aliquid ad hoc confert, ut actio perfectionem vel imperfectiorem agentis aut alterius cujuscunque promoveat, consequenter legi cuidam naturali conformis aut difformis evadat. Si quæ actio ab agente actus committenda, necesse est, ut agere velit, & si ad agendum rebus quibusdam aliis indigeat, aut aliorum opera opus habeat, illarum usum facere tenetur, & hi operam suam conferre debent. Quamobrem si quid in actualitatem influat, aut motivum, aut sui usum præbet, aut ad actionem quocunque modo concurrat. Quod si quis ad exempla ubivis obviam animum advertere velit, abunde intelliget, non alium dari in actionem agentis influxum, quam quem in propositione præsentate definivimus. Sed operæ pretium non est, ut in re satis manifesta simus prolixiores.

§. 105.

Circumstantias personarum detegendi principium.

Qualitas & status personarum, tam agentis, quam aliarum, quatenus præbent motivum volitionis & nolitionis, & quatenus illam, vel hunc, aut etiam agentem respectu alterius actio decet, aut dedecet, sunt circumstantiæ personarum. Etenim circumstantiæ personarum desumuntur a qualitate vel statu agentis (§. 98.). Quamobrem cum circumstantiæ sint, quæ præbent motiva volitionis & nolitionis (§. 104.); qualitas & status personarum, tam agentis, quam aliarum, sunt circumstantiæ personarum, quatenus præbent motivum volitionis & nolitionis. Quod erat unum.

Qua-

Quatenus actio decet, vel dedecet qualitatem aut statum agentis, vel etiam agentem respectu qualitatis aut status personæ alterius, eatenus decora vel indecora est (§. 194. 195. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad actionem decoram indecoræ præferendum (§. 203. Part. I. Phil. pract. univ.); actio legi naturæ conformis aut difformis evadit, quatenus qualitatem aut statum agentis decet aut dedecet, aut etiam agentem decet vel dedecet respectu alterius. Quoniam itaque circumstantiæ faciunt, ut actio aliqua sit legi naturali conformis aut difformis (§. 104.); qualitas aut status agentis, cum personarum aliarum sunt circumstantiæ, si actio qualitatem vel statum agentis decet vel dedecet, aut etiam agentem decet vel dedecet respectu alterius. *Quod erat alterum.*

Propositionem præsentem cum aliis sequentibus non alio fine apponimus, quam ut usui sint in circumstantiis investigandis: tum etiam ut excitetur attentio, qua agens uti debet, ubi earum rationem habere voluerit, ne inadvertentiæ reus fiat, & ea agat, quorum postea pœniteat. Quamobrem consultum ducimus quædam in medium proferre exempla. Non decet adolescentem loqui nisi interrogatum, ubi viri in dignitate constituti verba miscent. Moralitas actionis hic determinatur per circumstantiam desumptam a statu adolescentis & statu virorum colloquentium. Si quis propter inopiam, qua premitur, furtum committit, status egeri motivum præbet ipsi ad furtum committendum, & circumstantia hæc facit, ut excusatus peccet alio, qui idem delictum committit. Dedecet Theologum factus magis, quam alium, iudicio omnium: nemo enim est, qui non eundem magis reprehendat in Theologo, quam in Medico aut Jure. Moralitatis gradus hic dependet a circumstantia agentis.

§. 106.

*Concursus ad
actionem al-
terius.*

Si quis actione quadam sua ad determinandum actualitatem actionis alterius quidpiam confert; is ad actionem alterius concurrat, & contra. Etenim si quis actione quadam sua ad determinandum actualitatem actionis alterius quidpiam confert, ex ipsius actione ex parte intelligitur, cur agens agat, adeoque in eadem aliquid rationis continetur, cur hic agat (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum ad actionem alterius is concurrat, in cujus actione continetur quidpiam rationis, cur alter agat (§. 872. *Part. I. Theol. nat.*); qui actione quadam sua ad determinandum actualitatem actionis alterius quidpiam confert, is ad actionem alterius concurrat. *Quod erat unum.*

Quod si quis ad actionem alterius concurrat, in actione quadam ipsius continetur aliquid rationis, cur alter agat (§. 872. *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum posita ratione sufficiente ponatur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ontol.*); actio alterius non ponitur, nisi posita simul actione concurrentis. Necesse igitur est, ut, qui ad actionem alterius concurrat, is ad determinandum actualitatem ejusdem quidpiam conferat. *Quod erat alterum.*

Patet adeo, quomodo detegatur concursus ad actionem alterius: inquirendum scilicet est in rationem sufficientem actionis agentis, sciscitando cur egerit vel agat. Ita nimirum constabit, num actio quædam alterius aliquid ad hoc contulerit, ut alter egerit. Et vice versa, si expenderit, quænam sint actiones, quibus aliquid ad hoc conferri potest, ut alter agat, in theoria detegatur concursus. Quæ vero in eadem de eodem demonstrantur, proderunt etiam ad inquirendum in concursum in dato casu singulari.

§. 107.

§. 107.

Quoniam actio humana ex actionibus intellectus, voluntatis vel noluntatis, atque facultatis locomotivæ consistit (§. 70. Part. I. Phil. pract. univ.); qui vero ad actionem alterius concurrat, is ad determinandum actualitatem ejusdem quidpiam confert (§. 106.); *qui ad actionem alterius concurrat, vel ad actum intellectus, vel voluntatis aut noluntatis, vel facultatis denique locomotivæ quidpiam confert.* Et vicissim cum ad actionem alterius concurrat, qui ad determinandum actualitatem ejus actione quadam sua quid confert (§. cit.); *qui vel ad determinandum actum intellectus, vel voluntatis aut noluntatis, vel facultatis locomotivæ quidpiam confert actione quadam sua, is ad actionem alterius concurrat.*

Specialius explicatur.

Habes hic principia, per quæ detegendum est, quot modis quis ad actionem alterius concurrere possit. Concurfus cum consistat in actione concurrentis, actiones autem vel positivæ sint, vel privativæ (§. 24. Part. I. Phil. pract. univ.), ubi in illum inquirimus, non minus actionum privativarum, quam positivarum habenda est ratio. Ita non minus ad actionem alterius concurrat, qui cum alterum admonere posset periculi aëuro imminenti, hoc tamen minime facit; quam qui alterum instruit, quomodo insidias struere possit inimico, vel ad alterum injuria afficiendum adhortatur. Etenim si periculi admonitus fuisset, idem non subiisset, adeoque ab agendo destitisset, consequenter actio privativa influit in determinationem actualitatis alterius.

§. 108.

Concurfus ad actionem alterius respectu hujus ad circumstantias personarum pertinet. Etenim si quis ad actionem alterius quomodocunque concurrat, actione quadam sua ad determinandum actualitatem actionis alterius quidpiam confert (§. 106.). Enimvero cum alterius actio non sit in numero actuum agentis, qui actionem ejus absolvunt, in numero deter-

Principium alterum detegendi circumstantias personarum.

determinationum intrinsecarum actionis agentis non est, sed ad extrinsecas referenda (§. 94.). Quamobrem cum determinatio actionis extrinseca quocunque modo ad actionem agentis concurrens circumstantia sit (§. 102.); concursus ad actionem alterius respectu hujus circumstantia est. Ad circumstantias vero personarum referenda est, quæ desumitur a personis quibuscunque aliis, quam agente (§. 98.). Quamobrem concursus ad actionem alterius respectu hujus ad circumstantias personarum pertinet.

Patet itaque, ubi in circumstantias personarum inquirere volueris, rationem quoque habendam esse concursus aliorum ad actionem agentis. Et sane concursus hic inter circumstantias personarum amplissimum locum occupat, & multam casuum diversitatem inducit. Etenim plura sunt ejusdem generis (§. 107.), quæ in plures denuo abeunt species. Idem vero non modo in actualitatem actionis influit, verum etiam in moralitate ejusdem determinanda haud exiguum sæpissime habet momentum; præsertim ubi de imputatione agitur. Ad eum igitur respiciendum non modo in theoria actionum, verum etiam in praxi morali. Abunde hoc patebit suo tempore suoque loco.

§. 109.

*Significatio
sufficiens
actus inter-
ni.*

Actus internus animæ sufficienter significari dicitur, si ex actu significantis externo sive positivo, sive privativo certo colligi possit, qualis sit actus internus.

E. gr. Si quis alteri dicit tuum de actione patrandâ judicium, is eidem actum intellectus sufficienter significat: etenim ex verbis alterius intelligit, quid de actione patrandâ sentiat, utrum scilicet eam habeat pro bona, an pro mala; utrum censeat eam esse committendam, an vero omittendam. Si quis alterius consensum requirit, nutu idem sufficienter significatur (§. 667. Part. I. Phil. pract. univ.). Si quis vultu non mutato tacet, ubi consensum aut dissensum declarare debet, is consentit (§. 669. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque con-

sen-

sensus sufficienter significatur actu quodam privativo, ex quo certo colligitur. Consensus actus voluntatis est (§. 658. Part. I. Phil. pract. univ.). Habemus adeo exempla actus voluntatis actu quodam externo positivo & privativo sufficienter indicati.

§. 110.

Qui ad actionem alterius concurrit, aut actu quodam intellectu, aut voluntatis vel noluntatis, seu appetitus & aversationis in genere sufficienter significato, aut actu quodam externo concurrat sive positivo, sive privativo. Etenim qui ad actionem alterius concurrit, is actione quadam sua ad determinandum actualitatem ejusdem quid confert (§. 106.), consequenter concursus in actione quadam ejus consistit. Actio humana ex actionibus intellectus, voluntatis vel noluntatis atque facultatis locomotivæ constat (§. 70. Part. I. Phil. pract. univ.) & ad actus animæ actus quoque appetitus sensitivi vel aversationis sensitivæ, quales sunt affectus (§. 603. Psych. empir.), pertinent. Quamobrem qui ad actionem alterius concurrit, is actu quodam intellectu, vel voluntatis aut noluntatis, aut appetitus & aversationis in genere, vel actu quodam externo concurrat. Enimvero quoniam actus interni, quales sunt actus intellectus & actus voluntatis vel noluntatis, aut appetitus vel aversationis in genere ad determinandum actualitatem alterius nihil conferre possunt, nisi eidem innotescant; necesse est eas vel verbis vel actu quodam alio externo sufficienter significari (§. 109.). Actum adeo interno qui concurrat ad actionem alterius, eundem alteri sufficienter significare debet.

Quo modo
quis concurrat
ad actionem
alterius.

Videmus adeo in determinando concursu ad actionem alterius non minus dispiciendum esse, qua actione sive interna, sive externa quis concurrat, quam ad quamnam actionem sive
(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) N inter-

internam, sive externam concurrat (§. 107.). Qui igitur ad hæc principia animum advertit, eum non fugiet, quo vertere debeat animum in casu dato concursum ad alterius actionem detururus. Ceterum si quis ad actionem alterius concurrat, præter concursum qualitas quoque & status concurrentis in actualitatem actionis influere potest, quatenus præbet agenti motivum volitionis & nolitionis (§. 105.). Quamobrem ubi in concursum alterius ad actionem agentis inquiritur, non negligenda est circumstantia altera, cujus haud raro magnum momentum est in imputationibus actionum, ut alia taceamus, quæ suo loco per se patebunt.

§. III.

*Quomodo
quis concurrat
ad actionem
alterius
actu intellectu.*

Quicumque id dicit, seu alio quocunque actu externo significat, sine quo alter destitueretur notitia ad actionem committendam vel omittendam requisita; is actu intellectus ad actionem alterius concurrat. Etenim si quis id dicit, seu alio quocunque actu externo significat, sine quo alter destitueretur notitia ad actionem committendam vel omittendam requisita; ex ejus actu intellectus sufficienter significato intelligitur, cur alter non destitutus fuerit ea notitia, sine qua actionem committere vel omittere minime potuisset, consequenter in quadam ejus actione continetur rationis quidpiam, cur agens actionem commiserit vel omiserit (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum ens unum ad actionem alterius concurrat, quatenus in actione ipsius continetur aliquid rationis, cur alterum agat (§. 872. *Part. I. Theol. nat.*); si quis id dicit, seu alio quocunque actu externo significat, sine quo alter destitueretur notitia ad actionem committendam vel omittendam requisita, ad actionem alterius concurrat, & quidem actu intellectus (*per demonstrata*).

Habet

Habes hic principium generale, quod ambitu suo complectitur omnem concursum ad actionem alterius actu intellectus factum. Diximus in superioribus ad furtum a fure commissum concurrere eum, qui eidem narrat, ubinam Mevius nummos suos vel res alias pretiosas recondiderit. Pertinet hoc exemplum ad illustrandam propositionem presentem. Etenim nisi hoc furi dictum fuisset, nec is de furto in ædibus Mevii committendo cogitare potuisset. Destiturus enim fuisset ea noticia, sine qua furti cogitatio animum ejus subire minime poterat, scilicet quod Mevius habeat pecuniam paratam, vel res pretiosas alias, & ubi istas reconditas servet. Similiter qui alteri consilium dat vel de eo, quid sibi videatur de actione, utrum sit committenda, an vero omittenda, vel de modo agendi; is agenti suggerit eam notitiam, qua ad agendum opus habet, adeoque ad actionem ejus concurrit actu intellectus. Similiter si quis alteri signo quodam indicat, non tutum esse ipsius accessum propter presentiam inimici, ut salvus abire possit; is in abitum hujus influit actu intellectus. Probe autem notandum est, nos non omnem concursum ad actionem alterius referre ad intellectum seu facultatem cognoscitivam concurrentis, quando alteri quid verbis aut signo quodam alio indigitamus: etenim patebit deinceps sermonem quoque per se, quatenus spectatur ut actus externus, etsi significandi naturam retineat, influere in actionem alterius. Hic enim tantummodo nobis sermo est de concursu ad theoriam actionis, atque adeo nos quoque alteri non significare supponimur, nisi quæ ad eam facere possunt: id quod etiam fieri potest absque ulla intentione ad alterius actionem concurrendi, veluti in exemplo furis, quod modo in medium attulimus. Etenim fieri potest, ut quis presente fure, quem non novit, in caupona vel diversorio loquatur de nummis & rebus pretiosis Mevii, quo in casu inscius ac præter omnem intentionem ad furtum concurrat. Unde concursus in foro ipsi non imputatur, etsi in conscientia non semper vacet ab omni culpa, quatenus improvidentiæ se reum agnoscit.

§. 112.

Quando quis actu voluntatis ad actionem alterius concurrat.

Si quis alteri sufficienter significet, quid ab eo fieri velit vel nolit; is actu voluntatis vel noluntatis, aut appetitus & averfationis in genere ad actionem alterius concurrat, quatenus voluntas vel noluntas aut appetitus & averfatio in genere est agenti motivum agendi vel non agendi. Etenim si quis alteri significet, quid velit, vel nolit fieri, aut affectu quodam proddit actum appetitus sensitivi vel averfationis sensitivæ (§. 603. Pſych. empir.) actione committenda vel omittenda elicatum, & voluntas seu noluntas, aut actus appetitus sensitivi seu averfationis sensitivæ illius fuerit alteri motivum agendi seu non agendi, in actu appetitus seu averfationis in genere ipsius continetur ratio cur alter egerit, vel non egerit (§. 887. Pſych. empir.). Quoniam itaque ens unum ad actionem entis alterius concurrat, quatenus in actione ipsius continetur aliquid rationis, cur agat alterum (§. 872. Part. I. Theol. nat.); qui alteri sufficienter significat, quid ab eo fieri velit, vel nolit, is actu voluntatis vel noluntatis, aut appetitus & averfationis in genere ad actionem alterius concurrat, quatenus voluntas vel noluntas aut appetitus vel averfatio ipsius in genere est agenti motivum agendi vel non agendi.

Principium hoc itidem generale est, ut ambitu suo complectatur concursum omnem ad actionem alterius actu voluntatis ac noluntatis, aut, si mavis, appetitus & averfationis in genere factum. Non jam disquirimus, quænam sint rationes, cur voluntas vel noluntas tua sit alteri motivum agendi vel non agendi: etenim hoc in dato casu quocunque vi notionis motivi colligitur (§. 890. Pſych. empir.). Id tantummodo monemus, quod etiam actu voluntatis vel noluntatis privativo concurrere possumus ad actionem alterius, quatenus scilicet eum non significamus, ubi poterat alteri esse motivum agendi vel non agendi. Sed demus

demus exemplum. Si quis facere nolit, quæ tibi displicent, ne animum tuum a se alienet; ei noluntas tua non minus, quam voluntas loco motivi est. Quamobrem ubi eidem dissuades ne faciat, vel suades, ut faciat; actu noluntatis, vel voluntatis tuæ ad actionem ipsius concurris. Ita legislator alterum obligans ad aliquid faciendum, vel non faciendum, actu voluntatis & noluntatis ad ejus actionem concurrit. Hinc & Theologi ad concursum Dei ad actiones hominum referunt, quod bonas præcipiat, malas prohibeat, quia voluntas Dei motivum est actionum committendarum, noluntas vero actionum omittendarum. Sed hæc uberius elucescent ex sequentibus, quæ de motivis actionum committendarum vel omittendarum tradituri sumus.

§. 113.

Si alter absque facto tuo, vel etiam non facto agere vel non agere non potuisset; actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurris. Etenim cum facultas locomotiva sit potentia localiter movendi corpus ejusque partes (§. 66. Part. I. Phil. pract. univ.); omne factum in motu quodam corporis vel quarundam ejus partium consistit, consequenter omne non factum in omissione illorum motuum, qui a libera tua dependebant voluntate (§. 24. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter factum est actus facultatis locomotivæ positivus, non factum privativus. Quamobrem si alter absque facto tuo, vel etiam non facto, agere vel non agere non potuisset; ex actu facultatis locomotivæ tuæ intelligitur, cur egerit, vel non egerit, consequenter eodem rationis quidpiam continetur, cur agere, vel non agere potuerit (§. 56. Ontol.). Quamobrem cum ens unum ad actionem entis alterius concurrat, quatenus in actione ipsius continetur aliquid rationis, cur agat alterum (§. 872. Part. I. Theol. nat.); si alter absque facto vel etiam non facto tuo agere vel non agere non potuisset, actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurris.

Quando quis actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurrat.

Principium hoc etiam generale est, ut ambitu suo complectatur concursum omnem ad actionem alterius, qui facultati locomotivæ debetur. Innumera sunt actiones hominum externæ, & totidem actiones sunt privativæ, quot positivæ (§. 24. Part. I. Phil. pract. univ.). Unde haud obscure intelligitur, quam late pateat propositionis præsentis usus. Sed agendum exemplis aliquot eandem illustremus. Si quis furi concedit usum scalæ suæ, sine qua in ædes alterius ascendere non poterat, vel etiam ipse scalas applicat, & in situ fixo detinet, ut ascendere possit; is actu facultatis locomotivæ, eodemque positivo, ad furtum concurrit. Quodsi clamando vel alio quodam facto efficere potuisset, ut fur per scalas applicatas ascensurus aufugisset, id vero facere intermitterit; denuo actu facultatis locomotivæ, sed negativo ad furtum concurrit. Si quis alteri mutuo dat nummos, ut iter ingredi possit; is actu facultatis locomotivæ ad iter alterius concurrit. Similiter si nummos dare nolis, ut iter intermittere cogatur; actu facultatis locomotivæ negativo ad actionem alterius privativam concurris. Qui in bivio stat furi signum daturus adventantium hominum, qui in ipso furti actu eum deprehendere poterant; ad furtum actu facultatis locomotivæ concurrit, tum positivo, quatenus se contulit in bivium, tum privativo, quatenus nullum dat signum, nemine adventante.

§. 114.

*Quomodo
ope consilii
ad actionem
alterius quis
concurrat.*

Si quis alteri consilium dat, is actu intellectus ad actualitatem ejus concurrat. Qui enim alteri consilium dat, is eidem significat, quid sibi videatur de actione patranda (§. 983. Part. I. Theol. nat.). Quoniam vero consilium datur de eo, utrum quid facere debeat alter, nec ne, aut de modo exequendi propositum; qui alteri consilium dat, aut eidem significat, num judicet, actionem datam esse committendam, an vero existimet, eam esse omittendam, aut ipsum docet, quomodo propositum suum exequi debeat, consequenter id ipsi dicit, sine quo alter destitue-

stitueretur notitia ad actionem committendam, vel omit- tendam requisita. Enimvero qui id dicit, sine quo alter destitueretur notitia ad actionem committendam, vel omittendam requisita; is actu intellectus ad actionem al- terius concurrat (§. III.). Quamobrem qui alteri consilium dat, is actu intellectus ad actualitatem ejus concurrat.

Docuimus hactenus, quomodo quis ad actionem alterius concurrat vel actu intellectus, vel actu voluntatis aut voluntatis, vel actu facultatis locomotivæ, non alio fine, quam ut ope horum principiorum excitetur attentio atque acumen, quando in con- cursum ad actionem alterius inquirendum. Enimvero ut acu- men tanto facilius excitetur, specialia addi non inconsultum du- cimus. Eo igitur fine hic docemus actu intellectus nos concur- rere ad actionem alterius, quando alteri consilium damus. Un- de liquet, quoties inquirendum num quis ad actionem alterius concurrerit; sciscitandum quoque esse, num quis eidem confi- lium dederit, & quale fuerit consilium. Quo etiam pertinet, num consilii sui attulerit rationes & quales istæ fuerint, an nul- las dederit. Plurimum enim refert nosse, ubi quis consilium alterius secutus, num id rationibus firmaverit, & quænam fue- rint istæ rationes, an vero nullas adjecerit: nec minus interest idem nosse, ubi agens consilium alterius sprevit. Huc respi- ciendum est & in imputationibus actionum ex parte agentis, & ex parte consilium dantis, tum etiam consilii ipsius. Immo ubi certi esse voluerimus, quod conscientia nos excuset, huc quo- que animum advertere debemus. Prodest etiam notasse hanc differentiam, ubi de consiliorum usu agendum. Consilium ra- tionibus munitum propius ad suasionem accedit, quemadmo- dum ex notione suasionis haud obscure colligitur (*S. 983. Part. I. Theol. nat.*). Qui enim rationes consilii adfert, is alteri confi- lium suum si non persuadere nititur, eum tamen docere inten- dit, quod consilium suum non sit inane, nec temere idem se- quatur alter. Alia jam tacemus, quæ vel experientia suggerere poterit oculata.

§. 115.

*Quomodo
ad actionem
alterius con-
curratur no-
tionem actio-
nis animo
ejus insi-
nuando.*

Qui alterius animo verbis insinuat actionis, quam ignorat, notionem; is actu intellectus ad actionem ejus concurrat. Per se patet, neminem committere posse actionem, quam ignorat, id quod etiam ex eo patet, quod nemo appetere vel averfari possit, quod nondum cognovit (§. 929. *Psych. empir.*), consequenter cujus nullam habet notionem (§. 51. *Psych. empir.*), quodque adeo ignorat (§. 27. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui alterius animo verbis insinuat actionis, quam ignorat, notionem, is ipsi dicit id, sine quo destitueretur notitia ad actionem committendam vel omitteendam requisita. Quoniam itaque qui hoc facit actu intellectus ad actionem alterius concurrat (§. 111.); qui alterius animo verbis insinuat actionis, quam ignorat, notionem, is actu intellectus ad ejus actionem concurrat.

Quoniam nobis propositum est de concursu ad actionem alterius actu intellectus facto specialiora proponere (*not. §. 114.*); studio dico animo alterius notionem verbis insinuari. Unde qui alterum docet vitia, quæ ignorat, adeoque nunquam fovisset, si ea ignorasset; is ad actus vitiosos alterius concurrat. Nondum hic loquimur de moralitate hujus concursus. Alterius enim loci est ostendere, quatenus doceri vitia possint, ne concursus vitium contrahat. Et si enim multis proficit ignorantia haud raro vitiorum magis, quam aliis studium virtutis; sæpe tamen etiam juvat nosse vitia, quæ fugienda sunt. Sane si vitia doceri nunquam esset licitum, nec Philosophiam moralem excolere liceret, quæ non minus fugam vitiorum, quam studium virtutis inculcare debet. Suo autem loco constabit, turpitudinem vitii innotescere non posse nisi ei, qui distinctam ejus habet notionem.

§. 116.

Alius casus.

Quoniam perinde est, sive verbis, sive facto tuo notionem actionis alterius animo ingeneras, ad actionem vero

vero alterius concurrat, qui eandem verbis insinuat (§. 115.); quin ad alterius actionem quoque concurrat, qui facto suo notionem actionis alterius animo ingenerat, non dubitandum. Quoniam vero facta sunt actus facultatis locomotivæ (§. 66. Part. I. Phil. pract. univ.); qui facto suo alterius animo notionem actionis, quam ignorat, insinuat, ad actionem alterius concurrat actu facultatis locomotivæ.

Etsi propositio hæc non pertineat ad concursum actionis alterius actu intellectus factum, quem jam explicandum suscepimus; eam tamen præcedenti subungere visum est, quod per modum corollarii ex eadem deducatur. Utilis est propositio præsens, ubi inquirendum, quomodo alteri exemplo tuo prodesse, vel obesse possis: id quod nosse maximi momenti est in moralibus. Magna enim exemplorum vis est in omni actionum genere, quemadmodum inferius ostendetur, & experientia abunde docet. Facto autem alterius animo actionis notionem insinuari, si alter videt, quid faciamus, me non monente intelligitur, ut adeo sine probatione sumi possit hoc principium, ubi eodem opus habemus. Neque facile quis in dubium revocaverit, facto alterius animo actionis ideam magis claram insinuari, quam verbis, ita ut proprio facto dispellatur obscuritas, quæ notioni adhuc adhæret, ubi nonnisi verbis ab altero nobis insinuada fuerit: id quod nemo non in seipso experitur, modo ad omnia, quæ percipit, animum attentum afferre consueverit.

§. 117.

Qui alteri dicit circumstantias in dato casu obvias, is actu intellectus ad actionem alterius concurrat: Quodsi eas alteri perspectas reddit facto quodam suo, ad eandem actu facultatis locomotivæ concurrat. Etenim circumstantiæ ad determinandum actualitatem actionis aliquid conferre possunt (§. 95.). Quamobrem ubi alteri circumstantias in dato casu obvias dicit, id ipsi dicit, sine quo destitueretur notitia ad actionem

Quomodo aperiendo circumstantias ad factum alterius concurratur.

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

O

nem

nem committendam vel omittendam requisita. Quoniam itaque actu intellectus ad actionem alterius concurrit, qui id ipsi dicit, sine quo destitueretur notitia ad actionem committendam vel omittendam requisita (§. 111.); qui alteri dicit circumstantias in dato casu obvias, is actu intellectus ad actionem alterius concurrat. *Quod erat unum.*

Quod vero ad eandem concurrat actu facultatis locomotivæ, qui circumstantias facti quodam suo alteri perspectas reddit, eodem modo patet, quo in propositione præcedente (§. 116.) ostendimus, eum concurrere ad actionem alterius actu facultatis locomotivæ, qui facti suo notionem actionis, quam ignorat alter, ejusdem animo insinuat. *Quod erat alterum.*

Prioris exemplum habemus in eo, qui præsentem fure loquitur de nummis & rebus pretiosis a Mævio possessis & refert, ubinam easdem asservet, commemoratis adhuc aliis circumstantiis, veluti quod eas penes se habeat in cubiculo, ubi solus dormit, remotus ab omnibus domesticis & aliis, qui in iisdem habitant ædibus. Ecquis enim non videt, notitiam harum circumstantiarum esse e se furis, qui absque ea de furto in ædibus Mævii committendo alias non cogitasset, nec consilium de eo committendo cum sociis inire potuisset? Quodsi apertis foribus vel fenestris, per quas ex aliis ædibus in conclave introspicere licet, aperias cistam, in qua nummos vel res pretiosas alias reponis, & hoc videat, qui furandi animum habet, facti tuo eum circumstantias doces, quantum in furto committendo rationem habere debet. Ceterum hæc ipsa exempla docent, quod principia de concursu ad actiones alterius profint, ne improvidentia nostra vel nobismet ipsis, vel aliis noceamus. Nemo itaque per præcipitantiam judicet, quasi præter necessitatem principia sterilia multiplicemus, quod eorum usum prævidere nequeat.

§. 118.

Qui alterum instruit de bonitate vel malitia actionis, sive Quomodo vera dicat, sive falsa; is ad actionem alterius concurrat actu intellectu. Quod si vero facto suo alteri persuadeat actionis alicujus bonitatem vel malitiam; is actu facultatis locomotivæ ad eandem concurrat. Quoniam nil volumus, nisi quod repræsentamus tanquam bonum, nec quicquam nolumus, nisi quod nobis repræsentamus tanquam malum (§. 892. Psych. empir.), ita ut ne appetitus quidem sensitivus feratur nisi in bonum, nec averfatio sensitiva abhorreat nisi a malo (§. 893. Psych. empir.); nec malum appetamus nisi sub ratione boni, nec bonum aversemur nisi sub ratione mali (§. 896. Psych. empir.), ad actionem vero humanam actus voluntatis & noluntatis requiritur (§. 70. Part. I. Phil. pract. univ.); qui alterum instruit de bonitate vel malitia actionis, sive vera dicat, sive falsa, is ipsi id dicit, sine quo destitueretur notitia ad actionem commitendam vel omittendam requisita. Quamobrem cum actu intellectus ad actionem alterius concurrat, qui id ipsi dicit, sine quo destitueretur notitia ad actionem commitendam vel omittendam requisita (§. 111); qui alterum instruit de bonitate vel malitia actionis, sive vera dicat, sive falsa; is ad actionem alterius concurrat actu intellectu. Quod erat unum.

Quod vero actu facultatis locomotivæ ad eandem concurrat, si facto vel non facto suo alteri persuadeat actionis alicujus bonitatem vel malitiam, eodem modo patet, quo paulo ante (§. 116.) ostendimus, eum concurrere ad actionem alterius actu facultatis locomotivæ, qui facto suo notionem actionis, quam ignorat alter, ejusdem animo insinuat. Quod erat alterum.

Concurfus hic probe notandus eft, cum vulgo ad eum animum non advertant, qui vel ore vel fcriptis alios inftaurant. Etenim fi quis ad errorem feducit alios, ipfi imputabuntur actiones ex errore commiffæ ab aliis, aut in pofterum committendæ. Idem tenendum eft de iis, qui exemplo fuo feducunt alios, aut exemplo fuo defunt aliis (§. 650. Part. I. Phil. pract. univ.). Ceterum conftat, concurfum hunc ad actionem alterius efle frequentiffimum. Quis enim eft, qui nesciat, plerosque in iudicio aliorumque facta imitari? Pauciores profecto funt, quam vulgo putatur, qui bonitatis ac malitiæ actionum convincuntur. Sane a priori veritatis nemo convincitur nifi demonstrationibus (§. 990. Log.). Quotquot vero funt, qui demonstrationes capere poffunt? Et ubinam demonstrationes magis hucusque defiderantur, quam in theoria actionum humanarum? Immo quis eft, qui nesciat, dari plurimos, qui veritates morales demonftrari poffe negant?

§. 119.

Quomodo quis concurrat ad actionem alterius docendo ipsum motiva actionum committendarum vel omittendarum.

Qui alterum docet motiva actionis committendæ vel omittendæ, actu intellectus ad ejus actionem concurrat. Quodsi vero factum ejus vel non factum alteri motivum actionis committendæ vel omittendæ præbet, actu facultatis locomotivæ ad eandem concurrat. Quoniam ad actionem humanam requiritur actus voluntatis vel noluntatis (§. 70. Part. I. Phil. pract. univ.), voluntas vero & noluntas per motiva determinatur (§. 932. Psych. empir.); qui alterum docet motiva actionis committendæ vel omittendæ, is ei dicit id, sine quo deftitueretur notitia ad actionem committendam vel omittendam requifita. Quamobrem cum actu intellectus ad actionem alterius concurrat, qui eidem dicit id, sine quo notitia ad actionem committendam vel omittendam requifita deftitueretur (§. 111.); qui alterum docet motiva actionis com-

committendæ vel omittendæ, is actu intellectus ad actionem alterius concurrat. *Quod erat unum.*

Quod vero actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurrat, qui facto suo vel non facto alteri præbet motivum actionis committendæ vel omittendæ, eodem modo patet, quo supra (§. 116.) ostendimus, ad actionem alterius actu facultatis locomotivæ concurrere eum, qui facto suo alterius animo insinuat notionem actionis, quam ignorat. *Quod erat alterum.*

In hoc concursu ad actionem alterius non consideramus re-
sultantiam actionis, consequenter nec quæstio nobis jam est de
moralitate motivorum. Cui enim motiva sint repræsentatio
boni ac mali distincta (§. 890. *Psych. empir.*); per errorem quo-
que bonum atque malum apparens haberi possunt pro vero.

§. 120.

Quoniam motivum nolitionis in repræsentatione *Concursus*
mali consistit (§. 890. *Psych. empir.*), qui alterum admonet *per admoni-*
mali ex actione aliqua emerfuri, eum docet motivum actio- *tionem.*
nis omittendæ, consequenter actu intellectus ad actionem ejus
concurrat.

Hoc corollarium non aliò sine addimus, quam ut appareat,
principia generalia lato ambitu multa specialia sub se comprehen-
dere. Excitanda enim attentio est, qua opus, ut omnem eorum
faciamus usum, quem habere possunt. Casus corollarii præsen-
tis sunt, si alterum admonemus periculi, quod incurrere potest,
vel damni, quod ex actione emergit.

§. 121.

Qui agentem docet impedimenta in dato casu sese of- *Quomodo ad*
ferentia, is actu intellectus ad actionem alterius concurrat. *actionem al-*
Etenim *terius con-*

*curratur do-
cendo impe-
dimenta.*

Etenim qui sine quæsito potiri voluerit, nosse quoque debet impedimenta, quæ in casu dato sese offerre possunt (§. 92.). Quamobrem qui agentem eadem docet, is ei dicit id, sine quo destitueretur notitia ad actionem committendam requisita. Enimvero qui alteri dicit id, sine quo destitueretur notitia ad actionem committendam requisita, is actu intellectus ad actionem ejus concurrat (§. 111.). Ergo qui alterum docet impedimenta in dato casu sese offerentia, is actu intellectus ad actionem ipsius concurrat.

Notitia impedimentorum agenti scitu maxime necessaria, nisi temere agere voluerit. Ea igitur cum influat in actualitatem actionis, nec dubitandum, quin ad eandem concurrat, cui eam acceptam referimus.

§. 122.

*Concurfus
quis sit do-
cendo alte-
rum media
& remedia.*

Qui alterum docet media & modum tollendi impedimenta, is actu intellectus ad actionem ipsius concurrat. Qui enim alterum docet media & modum tollendi impedimenta, is ipsi consilium dat de executione propositi (§. 983. Part. I. Theol. nat.). Enimvero qui alteri consilium dat, is actu intellectus ad actionem ejusdem concurrat (§. 114.). Quamobrem qui alterum docet media & modum tollendi impedimenta, is actu intellectus ad actionem ipsius concurrat.

Idem ostenditur vi principii generalis de concursu ad actionem alterius actu intellectus facto (§. 111.) eodem prorsus modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus (§. 92.).

Abunde igitur docuimus, quomodo quis actu intellectus ad actionem alterius concurrat. Ex iis autem, quæ specialius ostendimus, nemo non videt, principium generale, quod dedimus (§. 111.), omnibus casibus specialibus abunde sufficere:

ex

ex eo enim specialia deduximus, testibus demonstrationibus. Horum adeo principiorum ope facile obtinebimus, ne nostrum in detegendo concursu alieno ad aliorum actiones desiderari patiamur attentionem, nec nostrum deficiat acumen. Ceterum ex eadem tractatione una elucescit, quomodo intellectus alterius fungatur vice intellectus nostri, consequenter quomodo quis intellectu suo prodesse possit aliis.

§ 123

Infigare alterum dicitur, qui dat operam, ut alterum permoveat ad aliquid committendum adversus alterum, quod sua sponte non fuerat facturus, aut quod num facturus sit adhuc dubitatur. Vernacula dicimus, *verhagen*, item, *aufhegen*.

Infigare,
quid significet.

Instigamus ad actionem alteri vel damnosam, vel quocunque modo molestam, seu ex qua mali quidpiam redundat in alterum. Unde instigatio locum saltem habet in certo actionum genere. Requiritur autem, ut alter de actione ista committenda vel prorsus non cogitet, vel saltem ad eam committendam non sit pronus, vel ab eadem omnino abhorreat, vel ut dubitet, num idem sit facturus. Qui igitur id agit, ut alterum permoveat ad actionem istam committendam, suppeditando motiva, quibus determinetur voluntas, vel etiam simpliciter jubendo, si voluntas ejus possit esse motivum determinandæ voluntatis alterius, & eximendo scrupulos, qui alteri adsunt; is eum instigat. Nimirum non eadem semper adsunt circumstantiæ, ob quas instigatione est opus. Ex. gr. Si Rex unus omnem movet lapidem, ut Regem alterum permoveat ad bellum inferendum tertio cuidam, contra quem arma sua sponte non fuerat sumpturus; ille hunc ad bellum inferendum instigare dicitur. Similiter, si Titium eo adducere coneris, ut injuria afficiat Mævium; a qua inferenda erat alienus; eum ad injuriam inferendam instigas. Quodsi Titius equidem mallet injuria afficere Mævium, adsunt tamen rationes in contrarium, ob quas hoc facere veretur,

tur, tu autem omnem des operam, ut hisce non obstantibus eundem ad hoc faciendum adducas; eundem adhuc instigas. Actus nimirum instigandi variat pro diversis circumstantiis agentis, ut adeo instigatio omnis non fiat eodem modo.

§. 124.

*Instigantis
quod sit velle
factum alte-
rius.*

Quoniam qui alterum instigat operam dat, ut alterum ad aliquid committendum adversus alterum permoveat, quod sua sponte non erat facturum, aut quod num facturus sit adhuc dubitatur (§. 123.); *Qui alterum ad quid faciendum instigat, is omnino vult ut alter hoc faciat, & sese hoc velle eidem sufficienter significat* (§. 109.).

Propositio hæc axiomatis loco est (P. 262. Log.). Neque enim operam dare poteris, ut alterum ad aliquid faciendum instigares, nisi hoc ab eodem fieri velles.

§. 125.

*Adhortatio
& Dehortatio
quid sit.*

Adhortari alterum dicimus, si verbis ipsi significamus, seriam & constantem nobis esse voluntatem, ut hoc faciat, ad quod faciendum obligatur. Vernacula dicimus, *vermahnen*. Ex adverso autem *Dehortari alterum* dicimus, si noluntatem nobis esse seriam & constantem verbis ei significamus, ne hoc faciat, ad quod non faciendum obligatur. Vernacula dicimus, *abmahnen*.

Ita pater moribundus adhortatur filium, si eidem significet, velle sese, ut matri se mortuo obsequium præstet, ad quod præstandum lege naturali obligatur, & ut Dei in omnibus actionibus suis meminerit, quod ut faciat, non minus eadem lege obligatur. Idem vero dehortatur filium, si eidem significet, nolle sese, ut cuidam injuriam faciat, ad quod omittendum lege naturali obligatur. Similiter Dux exercitus adhortatur milites, si ipsis significet velle sese, ut in prælio fortes

fortes se præsent, id quod ut faciant officii ipsorum est. Dehortatur, si significet, nolle se ut prædæ inhient, quod ne faciant non minus ipsorum est officii. Adhortamur adeo alios ad actiones bonas committendas; dehortamur a malis committendis. Sumitur autem hic tam bonum, quam malum in omni sua latitudine, quam significatus utriusque vocabuli admittit in philosophia morali,

§. 126.

Orare alterum dicitur, ut quid faciat, vel non faciat, si ita significet alteri seriam ac constantem voluntatem suam, ut quid faciat, vel noluntatem, ne faciat, ut intelligat, interesse volentis, vel nolentis, ut hoc faciat, vel non faciat. Vernacula dicimus, bitten.

Orare alterum, ut quid faciat, vel non faciat, ut intelligat, interesse volentis, vel nolentis, ut hoc faciat, vel non faciat, quid sit.

Interest parentum, ne liberi fiant infelices. Quamobrem si lugubri voce eos dehortantur a facinore committendo, eos simul orant, ne hoc faciant. Quodsi ex Titii facto in te quod redundat mali quidpiam, eum oras, ne hoc faciat: sin ex adverso boni quidpiam ex eodem in te proficiscitur. eum oras, ut faciat. Orans alterum ut quid faciat, vel non faciat, factum alienum semper ad se refert, & quale sit respectu sui perpendit, atque hoc ipsum motivum est, ut velit vel ut nolit hoc ab altero fieri. Alio igitur respectu alterum adhortamur & dehortamur; alio eundem oramus. Quoniam vero respectus unus non repugnat alteri, neque enim repugnat, ut, qui perpendit, factum alterius sibi fore proficuum, vel damnosum, simul perpendat obligationem alterius ad quid faciendum, vel omittendum; alterum simul orare & adhortari vel dehortari valemus.

§. 127.

Qui amat alterum, ejus interest, ne is actionem quandam committat, ex qua in ipsum quidpiam redundat mali, & ne committat actionem, ex qua boni quidpiam in ipsum redundat.

Quomodo intersit amanti, ne amatus quid

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) P Ete-

*faciat vel
non faciat.*

Etenim qui alterum amat, is eundem considerat tanquam seipsum (§. 659. *Psych. empir.*), adeoque quod alteri bonum est, id sibi bonum esse existimat, & quod alteri malum est, id sibi malum esse arbitratur. Quamobrem si ex actione alterius quidpiam resultat, quod agenti bonum, vel malum est; ex ea quodque resultare existimat, quod sibi bonum, vel malum est. Qui igitur alterum amat, ejus interest, ne is actionem quandam committat, ex qua in ipsum quidpiam redundat mali, & ne omittat actionem, ex qua in ipsum boni quidpiam redundat.

Nimirum qui alterum amat, ex ejus voluptate ipsemet voluptatem (§. 640. *Psych. empir.*), & ex tædio alterius ipsemet tædium percipit (§. 642. *Psych. empir.*). Atque hoc nomine quod alteri bonum est, nobis quoque bonum existimamus, & quod alteri malum est, nobis quoque malum putamus. Inde est quod alterum, quem amamus, per propriam oremus salutem, ut quid faciat; vel ut quid non faciat. Hoc probe notandum est, ne quis arbitretur, quasi definitio præcedens ab usu loquendi recedat, cum etiam alterum oremus, ut quid faciat, vel ne faciat, etiamsi nostra non interfit, ut hoc faciat, vel non faciat, cum ex alterius factio nihil boni vel mali in nos redundet.

§. 128:

*Cujusnam sit
orare alte-
rum, ut quid
faciat vel
non faciat.*

Amantis est orare amatum, ut quid faciat vel non faciat.
Etenim qui alterum amat, ejus interest, ne is actionem quandam committat, ex qua in ipsum mali quidpiam redundat, & ne actionem omittat, ex qua boni quidpiam in ipsum redundat (§. 127.). Quoniam itaque alterum orat, ut quid faciat vel non faciat, cuius interest, ut alter id faciat, vel non faciat (§. 126.); amantis utique est orare amatum, ut quid faciat, vel non faciat.

Quo-

Quoniam parentum est amare liberos, eos nec dedecet orare liberos, ut quid faciant, vel non faciant per ipsorum salutem: quamvis prudentia exigat, ne intempestive adhortationi ac praecepto & prohibitioni jungant preces, quibus tum demum locus est, ubi amore flectenda est eorum voluntas. Ita Pastori Ecclesiae, qui amare debet gregem curae suae commissum, convenit cum adhortatione orare suos, ut faciant quod voluntati divinae conforme, omittant autem, quod eidem contrariatur. Similiter amicus orat amicum, ut quid faciat, vel non faciat. Quando vero hoc sit amoris signum, ex definitione paulo ante (§. 126.) tradita colligitur.

§. 129.

Exhortari dicitur alterum, qui adhortationi jungit motiva, quibus agens ad lubenter agendum determinatur. *Exhortari quid sit.*
 Vernacula dicimus, einen aufmuntern etwas zu thun.

Equidem vulgo dicitur exhortari idem esse ac valde adhortari; sed hæc termini explicatio nimis adhuc vaga est. Exhortatio enim gradu differre debet ab adhortatione, sed in quoniam gradus iste consistat, explicandum erat. Defectum hunc supplet definitio nostra. Apparet enim, exhortationem eo tendere, ut alter permoveatur ad lubenter faciendum, quod ab eo fieri volumus. Neque enim semper lubenter agit, qui autore alio agit. Dum vero lubenter agimus, proprio veluti motu agimus; & ex actione voluptatem percipimus. Unde & animam addit agenti, qui exhortatur.

§. 130.

Quoniam exhortatio adhortationem in se continet (§. 129.), qui vero alterum adhortatur, is vult, ut alter hoc faciat (§. 125.); ideo, qui alterum exhortatur, vult ut alter hoc faciat. *Quod exhortator velit alterum agere.*

Addit exhortator rationes, cur velit alterum hoc facere, quæ eidem adeo evidentes videntur, ut eum ad lubenter agendum inducant, atque adeo bonitatem actionis persuadeant.

§. 131.

*Comminatio
quid sit.*

Comminari alteri dicitur, qui eidem significat se vel alium ipsi inflicturum mali quidpiam ob actionem vel perpetrata, vel perpetranda. Vernacula dicimus, *drohen*. Unde *sub comminatione alterum adhortatur vel dehortatur*, qui adhortationi vel dehortationi jungit comminationem.

Ita Orator sacer (quem Prædicatorem, itemque Concionatorem vulgo vocant), sub comminatione divina adhortatur auditores, si ipsis significat mala a Deo non facientibus immittenda. Et idem sub comminatione divina dehortatur auditores suos, si hisdem annunciat mala a Deo ipsis infligenda, nisi actiones quasdam omiserint, aut si eas commiserint, veluti si scortati & moechati fuerint.

§. 132.

*Blandimentum
quid dicitur.*

Blandimenta dicuntur actus quilibet externi, ad id unice compositi ut alteri placeant. Istiusmodi actus qui edit, alteri *blanditur*.

Nimirum qui blanditur alteri, is intendit actibus suis, ut eidem placeant (§. 616. Part. I. Phil. pract. univ.) adeoque, non alio fine hæc potius loquitur, quam alia, & hoc potius facit, quam aliud, quam ut quæ loquitur & quod facit placeant alteri (§. 617. Part. I. Phil. pract. univ.). Unde qui blanditur alteri, solam sequitur in determinandis actibus externis opinionem ejus, cum quo ipsi negotium est, nulla habita ratione veritatis.

§. 133.

*Blandimentorum
effectus.*

Qui blanditur alteri, ejus amorem sibi conciliare studet.
Etenim qui alteri blanditur actus externos ad id unice
com-

componit, ut alteri placeant (§. 132.). Enimvero si alteri actus, quos in ipsius gratiam edis, placent, amore tui capitur (§. 645. *Psych. empir.*). Quamobrem patet, blandientem velle, ut alter amore sui capiatur. Qui adeo alteri blanditur, ejus amorem sibi conciliare studet.

Non jam inquirimus, cur qui alteri blanditur, ejus amorem sibi conciliare studeat: neque enim semper rationes sunt eadem. Neque nego blandimentorum effectum a blandiente intendi tanquam finem. Etsi enim modo dixerimus, blandimenta adhiberi eo fine, ut placeant alteri (*not. §. 132.*); non tamen repugnat, ut finis unus sit propter alterum, & unus alteri subordinetur per modum medii (§. 58.). Præterea acutiores haud difficulter vident, si quis tanquam finem intendit, ut alteri placeant actus sui externi, hos nondum spectari ut blandimenta, sed ipsum finem intentum, dum ad eos accedit, efficere ut sint blandimenta. Notandum denique blandimentorum effectum non esse in potestate blandientis, adeoque fieri posse, ut effectu suo destituantur. Effectus iste a blandiente intenditur, quatenus vult, ut is illorum sit effectus. Sed non una de causa accidit, ut idem frustra speretur, tum quod blandimenta ferre nequit alter, tum quod non sunt ad alterius palatum. Sed hic locus non est, quo blandimentorum theoria tradenda, ubi eorum tantummodo habetur ratio, quatenus in concursum ad actionem alterius influunt.

§. 134.

Allicere alterum dicitur, qui blandimentis eum per- *Allicere quid*
 movere vult ad aliquid faciendum. *fit.*

Quoniam jam explicavimus, quid sibi velint blandimenta (§. 132.), haud difficulter intelligitur, quomodo alterum alliciamus. Nimirum ea loquimur, ea facimus, quæ alteri placent, ut amore nostro captus non modo verbis nostris facilem habeat fidem, verum etiam voluntas ejus inclinetur ad faciendum, quod volumus. Et quoniam naturam rerum & animantia nobis ima-

ginamur tanquam entia libere agentia; ideo ob actuum cum humanis similitudinem etiam ipsis tribuimus blandimenta & allectationem, quatenus iidem nobis placent & propterea nos permovent ad faciendum, quod alias non faceremus, quemadmodum natura quoque & animantibus tribuere solemus amorem.

§. 135.

*Concurfus
suadentis ad
actionem al-
terius.*

Qui alteri simpliciter suadet, ut actionem aliquam committat, is actu voluntatis ad actionem alterius concurrat. Quodsi vero rationes addat, cur suadeat; actu simul intellectus ad eundem concurrat. Etenim qui alteri suadet, ut actionem aliquam committat; is eidem significat, quid fieri velit, in eius tamen arbitrio relinquit, quid facere velit (§. 983. Part. I. Theol. nat.). Quodsi ergo actu facis, quia alter suadet, atque adeo alter simpliciter suadet; voluntas simpliciter suadentis est tibi motivum agendi (§. 887. Psych. empir.). Quamobrem cum actu voluntatis ad actionem alterius concurrat, qui alteri sufficienter significat, quid ab eo fieri velit, quatenus voluntas ipsius est agenti motivum agendi (§. 112.); qui alteri simpliciter suadet, ut actionem aliquam committat, is actu voluntatis ad actionem alterius concurrat. Quod erat unum.

Quodsi simul rationes addat, cur suadeat, consequenter cur velit hoc ab altero fieri (§. 983. Part. I. Theol. nat.); motiva simul volendi eum docet (§. 887. Psych. empir.). Quoniam itaque ad actionem alterius actu intellectus concurrat, qui eum docet motiva actionis committendæ (§. 119.); qui rationes addit, cur suadeat, is simul actu intellectus ad actionem alterius concurrat. Quod erat alterum.

Qui alteri suadet, ut hoc faciat, vult utique, ut idem faciat, adeoque non vult, ut non faciat (§. 28. Ontol.); in ipsius tamen

tamen arbitrio relinquit, num facere velit, ne ipsi imputare possit actionem suam, ubi ejusdem poenituerit. Etenim ubi in arbitrio ipsius relinquit, num facere velit, utique vult, ut alter se sua sponte & quasi independenter a voluntate alterius determinet ad agendum, ne dicere possit, se ideo fecisse, quod alter voluerit: Subinde in suasionem alterius determinationem voluntatis nostræ resolvimus, ubi ancipites hæremus, quid facere debeamus, quemadmodum quoque in simili casu sorti relinquimus decisionem, num quid fieri debeat, an non. Quodsi suadens addat rationes, cur hoc ab altero fieri consultum judicet; casus non amplius simplex est, sed compositus: etenim cum simplici suasionem conjungitur consilium (§. 983. Part. I. Theol. nat.). Unde nec mirum videri debet, quod duplex sit concursus, quorum alter fit actu intellectus, alter vero actu voluntatis. Ceterum etsi suadens nolit, alterum ipsi imputare actionem suam, hoc tamen non obstante recte eidem imputatur, etsi minus, quam si jusserit (§. 656. Part. I. Phil. pract. univ.). Immo nemo est, qui nesciat, suadentem sibi imputare factum alienum, ubi ex eo consequitur, quod alteri bonum, & ideo alterum sibi obligatum existimare, quod suaserit, etsi ex adverso se excuset, ubi factum alienum ipsi imputatur, si quid mali ex eo fuerit consecutum. Ex. gr. suades alteri, ut cum Sybilla matrimonium inear. Ubi hoc fecerit alter, & matrimonium voto respondet; tibi imputas, quod negotium adeo anceps ipsi feliciter cesserit. Enimvero si male cesserit, te excusas, quod in ipsius arbitrio positum fuerit, quid facere vellet, nec te ipsum coëgisse, ut faceret, & ubi rationes, cur suaderes, in medium attulisti, ad exitum illud confugis: Consilia non necessitant.

§. 136.

Qui alteri simpliciter dissuadet actionem committendam; si Dissuadentis actu voluntatu ad actionem alterius concurrat. Quodsi vero rationes addat, cur dissuadeat; actu simul intellectus ad eandem actionem concurrat. Etenim qui alteri dissuadet actionem committendam, is ei significat nolle se, ut hoc faciat, ita tamen

ut

ut in ejus arbitrio positum relinquat, utrum id omittere velit, nec ne (§. 985. *Part. I. Theol. nat.*). Quodsi ergo simpliciter dissuadente altero non agis, voluntas ejus tibi motivi loco est (§. 887. *Pfych. empir.*). Enimvero actu voluntatis ad actionem alterius concurrit, qui sufficienter eidem significat, quid ab eo fieri nolit, quatenus voluntas ipsi motivum est non agendi (§. 112.). Quamobrem qui alteri simpliciter dissuadet actionem committendam, is actu voluntatis ad actionem alterius concurrit. *Quod erat unum.*

Quodsi vero rationes addat, cur dissuadeat, consequenter cur hoc ab altero fieri nolit (§. 985. *Part. I. Theol. nat.*), motiva nolendi ipsum docet (§. 887. *Pfych. empir.*). Enimvero qui alterum docet motiva nolendi, seu actionis non committendæ, is actu intellectus ad ejus actionem concurrit (§. 119.). Quare qui rationes addit, cur dissuadeat; is actu intellectus simul ad actionem alterius concurrat. *Quod erat alterum.*

Quæ ad propositionem præcedentem annotata sunt, ea mutatis mutandis ad præsentem quoque trahenda. Suademus & dissuademus, quando ratio nulla est, cur alter secundum voluntatem nostram agere teneatur, ut ideo in ipsius arbitrio sit relinquendum, quid facere velit. Quoniam tamen homines plus sibi juris haud raro sumunt, quam ipsis competit; voluntatem quoque & nolentiam suam pro imperio alteri esse volunt, ubi nullum ipsis in alterum imperium est. Atque adeo extra limites suasionis ac dissuasionis egrediuntur. Unde non repugnat, ut, quemadmodum ad propositionem præcedentem monuimus, eo fine in alterius arbitrio ultro relinquat, quid facere velit, ut ab imputatione sint immunes. In actionibus hominum non semper spectanda est veritas: videndum quoque, quid eorum tribuendum sit opinioni. Opinionibus autem hominum haud raro contradictoria insunt, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ ad pro-

posi-

positionem præcedentem annotata sunt. Ceterum in præfente sermonem esse de actionibus privativis, nemo non videt (§. 24. Part. I. Phil. pract. univ.).

§. 137.

Qui alterum simpliciter jubet, ut hoc faciat, vel præcipit: actū voluntatis ad actionem ejus concurrit. Quodsi jussus vel præcepti rationes addat, aut agenti præmium promittat, non agenti pœnam comminetur; actu simul intellectus ad eandem concurrat. Etenim qui jubet alterum, ut hoc faciat, quid fieri velit eidem significat, in ejus tamen arbitrio non relinquit, quid fieri velit (§. 983. Part. I. Theol. nat.), & ubi præcipit, alterum obligandi jus habet (§. 984. Part. I. Theol. nat.). Quodsi ergo facis, quod simpliciter jubet, vel præcipit alter; voluntas ejus tibi loco motivi est (§. 887. Psych. empir.). Enimvero ad actionem alterius actu voluntatis concurrat, quatenus voluntas sua alteri motivum est agendi, qui alteri sufficienter significat, quid ab eo fieri velit (§. 112.), & tanto majus motivum est voluntas alterius, ubi is in arbitrio tuo non relinquit, quid facere velis, immo adhuc fortius, ubi te obligandi jus habet (§. 973. 954. Part. I. Theol. nat.). Quamobrem actu voluntatis ad actionem alterius concurrat, qui simpliciter jubet vel præcipit, ut alter hoc faciat. *Quod erat unum.*

Concursus
jubentis &
præipientis
ad actionem
alterius.

Quodsi jussus vel præcepti rationes addat, consequenter alteri significet, cur velit hoc ab ipso fieri, vel cur non in arbitrio ipsius relinquat, num facere velit (§. 983. 984. Part. I. Theol. nat.); alterum docet motiva agendi (§. 887. Psych. empir.). Quodsi agenti præmium promittat, vel non agenti pœnas comminetur, cum non minus pœnæ (§. 287. Part. I. Phil. pract. univ.), quam præmia

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) Q mia

nia sint motiva actionum committendarum (§. 296. Part. I. *Phil. pract. univ.*): eum quoque docet motiva agendi. Quamobrem cum actu intellectus ad alterius actionem concurrat; qui ipsum docet motiva actionis committendæ (§. 119.); qui jussus vel præcepti rationes addit, aut agenti præmium promittit, non agenti pœnam comminatur, actu simul intellectus ad alterius actionem concurrat. *Quod erat alterum.*

Jussus a præcepto distinximus in Theologia naturali, ubi notiones hæc explicavimus (§. 983. 984. Part. I.), nec absque ratione. Etenim haud raro hominibus facultas physica est imponendi alteri necessitatem agendi moralem, in qua obligatio consistit (§. 973. Part. I. *Theol. nat.*), etsi desit facultas moralis eandem imponendi, quæ juris obligandi nomine venit (§. 954. Part. I. *Theol. nat.*). Nec inutiliter jussus a præcepto distinguitur: sæpe enim adsunt rationes haud leves, cur voluntati alterius satisfacere velis, etiamsi nullum te obligandi jus habeat, ubi nosti eum in arbitrio tuo non relinquere, num quod vult, facere velis. Metuenda est jactura amicitiae, quæ plurimum tibi prodest; metuenda inimicitia, quæ plurimum obesse potest. Sed talia suo loco luculentius patebunt, ubi demonstraverimus ea, unde illorum veritas pendet. Moneri tamen lectorem conducit ad avertendam præcipitantiam in judicando, ipsi magis, quam nobis nocuum. Cum enim nos præcoces aliorum censuras, quas facile prævidemus, æquo ferre animo dudum didicerimus; non minus tamen dolemus, si qui utilia contemnent, quæ non satis intelligunt, sibi viam ad ulteriora præcludunt. Lectoris adeo utilitati, non famæ nostræ consultum volumus. Quemadmodum enim fama, quam servare tenemur, a frivolis aliorum judiciis minime pendet; ita nec philosophi est studere, ut placeat imperitis. Non jam inquirimus in rationes, cur jubeant, qui præcipere nequeunt, nec cur jussui obtemperent, qui ad obsequium non obligantur: neque enim earundem discussio hujus loci est.

§. 138.

Qui simpliciter vetat vel prohibet, ne alter hoc faciat, actu voluntatis ad ejus actionem concurrat. Quodsi vetationi vel prohibitioni rationes addat, aut agenti pœnam comminatur, non agenti prœmium promittit, actu simul intellectu ad eandem concurrat. Etenim qui vetat, ne alter hoc faciat, voluntatem suam eidem ita significat, ut in ejus arbitrio positum non relinquat, utrum id omittere velit, nec ne, & ubi prohibet, alterum obligandi jus habet, ne faciat (§. 98. Part. I. Theol. nat.). Quodsi ergo non facis, quod vetatur vel prohibetur, quia vetatur vel prohibetur; voluntas simpliciter vetantis vel prohibentis tibi motivi loco est (§. 887. Psych. empir.). Enimvero actu voluntatis ad actionem concurrat, qui sufficienter eidem significat, quid ab eo fieri nolit, quatenus voluntas ipsi est motivum non agendi (§. 112.). Qui igitur simpliciter vetat vel prohibet, ne alter hoc faciat, actu voluntatis ad ejus actionem concurrat. *Quod erat unum.*

*Concurfus
vetantis &
prohibentis
ad actionem
alterius.*

Quodsi vetatio non fuerit simplex, nec prohibitio, sed addantur rationes, cur vetetur, vel prohibeatur, ne hoc fiat; qui vetat vel prohibet, alterum quoque docet motiva nolendi (§. 887. Psych. empir.). Et quia non minus pœnæ (§. 287. Part. I. Phil. pract. univ.); quam prœmia sunt actionum omitterendarum motiva (§. 296. Part. I. Phil. pract. univ.); si agenti pœnam comminetur, non agenti prœmium promittat, denuo motiva non agendi ipsum docet. Sed qui alterum docet motiva nolendi, seu actionis non committendæ, is actu intellectus ad ejus actionem concurrat (§. 119.). Qui ergo vetationi vel prohibitioni rationes addit, aut agenti pœnam comminetur,

Q²

non

non agenti præmium promittit; is actu simul intellectus ad actionem alterius concurrat. *Quod erat alterum.*

Cur vetationem a prohibitionem distinguamus alibi jam docuimus (not. § 985. Part I. Theol. nat.). Opponimus vetationem jussui, prohibitionem præcepto. Unde quæ paulo ante (not. §. 137.) de differentia jussus & præcepti inculcavimus mutatis mutandis de vetatione ac prohibitionem etiam tenenda sunt. Vetans & prohibens, sive addat rationes, cur vetet, vel prohibeat, sive non addat, sive poenam comminetur aut præmium promittat, sive neutrum horum faciat, semper vult, ut voluntas ipsius sit noluntas tua, seu ut tu quoque nolis, quod ipse non vult, quemadmodum ex adverso jubens & præcipiens constanter intendit identitatem voluntatis tuæ cum sua, seu ut idem velis, quod ipse vult. Addantur rationes in utroque casu, spes excitatur præmiorum, metus incutitur poenarum non alio fine, quam ut voluntate & noluntate alterius utaris tanquam motivo, hoc est, ideo agas, quia te agere vult alter, & ideo non agas, quia te agere non vult. Ex intentione adeo jubentis ac præcipientis, vetantis atque prohibentis voluntas & noluntas ipsius semper esse debet motivum agendi & non agendi. Unde concursus ad actionem alterius constanter in actu voluntatis & noluntatis consistit (§. 112.).

§. 139.

Sollicitatio ad agendum.

Sollicitare ad agendum dicitur, qui omnem dat operam, ut alterum permoveat ad faciendum id, a quo animam habet alienum, seu quod facere non vult. Est vero *Sollicitatio* vel *nuda*, ubi tantum verbo imperativo sæpius repetito ad faciendum alterum permovere conamur: vel *vestita*, si motiva tam generalia, quam specialia hujus ipsius actus, a circumstantiis nempe particularibus detumta adhibentur. Germani dicunt *einem ansiegen*, daß er etwas thue.

Divi-

Dividimus sollicitationem in nudam & vestitam, quia experientia constat, nos in sollicitando vel nullis uti motivis, vel motivis locum dare. Unde etiam in anterioribus iussionem & vetationem, præceptum & prohibitionem, suasionem & dissuasionem eodem modo dividere poteramus. Terminos autem mutamus a JCtis, qui pacta in nuda & vestita dividere solent.

§. 140.

Quoniam qui alterum instigat, omnem dat operam, ut alterum permoveat ad aliquid committendum adversus alterum, quod sua sponte non fuerat facturus, aut quod num facturus sit adhuc dubitatur (§. 123.), qui vero alterum ad agendum sollicitat, omnem dat operam, ut eum ad faciendum id permoveat, a quo animum habet alienum, seu quod facere non vult (§. 139.); *Instigatio sollicitationis quaedam species est (§. 241. Ontol.)*

Instigatio sollicitationis species.

Unde apparet, instigationem quoque distingui posse in nudam, ubi tantum verbo imperativo celeriter repetito alterum ad committendam quid adversus alteram permovere conamur, & in vestitam, ubi motiva adjicimus, seu ea proferimus verba, quibus appetitum sensitivum alterius stimulamus.

§. 141.

Si quis alterum nuda sollicitatione ad agendam simulat, actu voluntatis ad actionem alterius concurrat. Quodsi vero vestita utatur sollicitatione, actu intellectus simul concurrat. Etenim qui nuda sollicitatione utitur, is tantummodo verbo imperativo sæpius repetito ad agendum alterum permovere conatur (§. 139.), adeoque ipsi seriam ac constantem suam voluntatem significat, quod scilicet velit, ut alter agat, cumque nullo utatur motivo alio (§. cit.), vult utique, ut voluntas sua sit alteri loco motivi.

Concursus sollicitantis ad actionem alterius.

Q3

actu

actu voluntatis ad actionem alterius concurrit, qui alteri sufficienter significat, quid ab eo fieri velit, quatenus voluntas ipsius alteri est motivum agendi (§. 112.). Quamobrem si quis alterum nuda sollicitatione ad agendum stimulat; is actu voluntatis ad actionem alterius concurrit.
Quod erat unum.

Quodsi vero sollicitatione utatur vestita, motiva tam generalia, quam specialia adhibet, quibus alterum ad agendum permoveat, qui agere non vult (§. 139.). Quamobrem cum actu intellectus ad actionem alterius concurrat, qui eum motiva agendi docet (§. 119.); qui alterum ad agendum sollicitans sollicitatione vestita utitur, actu etiam intellectus ad actionem alterius concurrit.
Quod erat alterum.

Modos sollicitandi ut hic distinctius exponamus, instituti nostri ratio non est, ubi id agimus, ut ad observandum concursum ad alterius actionem attentionem provocemus: id quod in presenti sufficit.

§. 142.

*Instigantis
concurfus ad
actionem al-
terius.*

Quoniam instigatio sollicitationis ad agendum quædam species est (§. 140.), qui alterum *instigat ad quid faciendum, actu voluntatis ad actionem alterius concurrit, ubi instigatio nuda est; actu simul intellectus, ubi vestita* (§. 141.).

Poterat idem eodem modo demonstrari, quo propositionem precedentem demonstravimus. Et quæ modo de sollicitatione ad agendum annotavimus (*not. §. 141.*), ea etiam de instigatione tenenda.

§. 143.

*Qualis sit
adhortatio*

Qui sub comminatione alterum adhortatur, is eum exhortatur. Etenim qui sub comminatione alterum adhortatur, is adhortationi jungit comminationem, adeoque signi-

significat, se vel alium ipsi inflicturum mali quidpiam, si *sub comminatione.* actionem committere recuset (§. 131.). Quoniam itaque repræsentatio mali est motivum nolitionis (§. 890. *Pfych. empir.*), adeoque in præsentî casu non omittendæ actionis, consequenter motivum actionis committendæ; qui alterum sub comminatione adhortatur, adhortationi motivum jungit, quo alter ad agendum lubenter determinatur, quatenus scilicet placet evitare malum alias metuendum (§. 938. *Pfych. empir.*). Exhortatur alterum, qui adhortationi jungit motiva, quibus agens ad lubenter agendum determinatur (§. 129.). Quamobrem qui alterum sub comminatione adhortatur, is eum exhortatur.

Quædam circa demonstrationem propositionis præsentis adhuc monendæ sunt, ne perversa interpretatione in dubitationem adducantur, quæ certa sunt. Qui alterum exhortatur, iis uti debet motivis, quibus agens ad lubenter agendum determinatur (§. 129.). Qui lubenter quid facit, quod sibi placet, facit: minus vero lubenter facit, qui facit, quod in se spectatum ipsi displicet (§. 938. *Pfych. empir.*). Enimvero qui comminatur alteri, mala infligenda prædicat non acturo (§. 131.), consequenter qui comminationi cedit, facere videtur, quod in se displicet, consequenter minus lubenter agere videtur. A veritate adeo alienum videtur, quod adhortatio sub comminatione facta sit exhortatio: Atat! quamvis hoc dubium veritatis speciem mentiatur, statim tamen evanescit, ubi accuratius examinatur. Alterum adhortamur ad id, ad quod faciendum obligatur (§. 125.), consequenter malum, quod ipsi comminamur, aliud non est nisi pœna (§. 285. *Part. I. Phil. pract. univ.*), quam ut evitet, alter vult, qui eum adhortatur. Quamobrem qui alterum sub comminatione adhortatur, non indignabundo idem facit animo, qui in aliis comminationibus locum habet; sed benevolo potius, qui amorem adhortantis prodit, immunitatem alterius a malo, quod incurrere poterat, intendentis. Hæc ipsa

ipsa cum in bonorum numero sit, nemine diffidente, bonum vero, ex quo voluptatem percipimus, quamprimum cognoscitur (§. 558. *Pfych. empir.*), nobis placet (§. 542. *Pfych. empir.*); quin immunitas a malo, consequenter actio, quæ eam præstat, nobis placere debeat, dubitandum non est. Ad eam igitur respiciens, quemadmodum ad eandem animum ab agente adverti vult sub comminatione adhortans, libenter agit (§. 938. *Pfych. empir.*). Majore acumine opus est in moralibus, quam in aliis veritatum generibus, ne diversa inter se confusa pro iisdem habeantur. Etenim eadem actio externa diversam admodum induit formam pro diversitate actuum interiorum, qui eandem influunt & plurimum variant. Ceterum cum actus isti interni haud raro difficulter pateant, nec cujusvis sit ex signis externis eadem colligere; ideo inconstantia loquendi nullibi magis, quam in hoc genere regnat, nec mirum videri debet, si definitiones perperam applicatæ non videntur genuinæ.

§. 144.

*Concurfus
adhortantis
& exhortantis
ad actionem
alterius.*

Qui alterum adhortatur, actu voluntatis ad alterius actionem concurrat: qui vero exhortatur, vel etiam sub comminatione adhortatur, actu simul intellectus ad alterius actionem concurrat. Etenim qui alterum adhortatur, verbis significat, seriam sibi & constantem esse voluntatem, ut hoc faciat, ad quod faciendum obligatur (§. 125.), consequenter ut obligationi suæ satisfaciatur. Quatenus itaque adhortatione alterius agens permovetur, ut eidem satisfaciatur, voluntas adhortantis aliqua ratio est, cur agens obligationi suæ satisfacere voluerit (§. 56. *Ontol.*), consequenter aliquod motivum præbet (§. 887. *Pfych. empir.*). Actu voluntatis ad actionem alterius concurrat, qui eidem sufficienter significat, quid ab eo fieri velit, quatenus voluntas agenti motivum est agendi (§. 112.). Quamobrem qui alterum adhortatur, actu voluntatis ad alterius actionem concurrat. *Quod erat primum.*

Qui

Qui alterum exhortatur, adhortationi jungit motiva, quibus ad lubenter agendum determinatur (§. 129.), adeoque ipsum docet motiva lubenter agendi. Sed qui motiva agendi, adeoque & lubenter agendi alterum docet, is actu intellectus ad actionem alterius concurrit (§. 119.). Qui ergo alterum exhortatur, actu simul intellectus ad actionem alterius concurrit. *Quod erat secundum.*

Enimvero qui sub comminatione alterum adhortatur, is eum exhortatur (§. 143.). Quoniam itaque actu simul intellectus ad alterius actionem concurrit, qui eundem exhortatur (*per demonstrata n. 2.*), qui alterum sub comminatione adhortatur, actu simul intellectus ad actionem alterius concurrit. *Quod erat tertium.*

Qui alterum adhortatur, is minime intendit docere alterum, ad quodnam faciendum obligetur; sed permovere, ut satisfaciatur obligationi suæ. Unde alterum adhortamur ad faciendum id, ad quod sese obligatum esse, quod norit, satis superque novimus. Equidem fieri potest, ut is quem adhortamur, non norit, se ad hoc faciendum esse obligatum, adeoque ex nostra demum adhortatione id ipsi pateat; sed non jam nobis de eo quæstio est, ad quemnam actum agentis quis concurrat, sed quo actu quis concurrat ad alterius actionem. Deinde probe hic perpendendum est, ad motiva agendi plurima concurrere, & quæ ad eadem concurrunt, non semper concurrere eodem modo. Quamvis itaque voluntas adhortantis sola non sit motivum agendi, nec adhortans alterum velit, ut ideo tantummodo agat, quod ipse vult eum agere; hoc tamen non obstante adhortantis voluntas influit in motivum actionis alterius.

§. 145.

Qui alterum simpliciter debortatur, actu voluntatis concurrat ad alterius actionem: Quodsi debortationi addat motiva debortantis non agendi, actu simul intellectus ad eandem concurrat. Etenim ad actionem alterius.

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

R

nim

nim qui alterum dehortatur, is ei significat seriam sibi ac constantem esse voluntatem, ne hoc faciat, ad quod omitendum obligatur (§. 125.); adeoque vult, ne alter actionem omittat. Unde porro patet eodem modo, noluntatem dehortantis esse aliquod motivum non agendi, quo in propositione præcedente collegimus, adhortantis voluntatem esse motivum agendi. Quamobrem cum actu voluntatis ad actionem alterius concurrat, qui eidem sufficienter significat, nolle sese ut agat, quatenus voluntas sua ipsi motivum est non agendi (§. 112.); qui alterum simpliciter dehortatur, actu voluntatis ad actionem alterius concurrat. *Quod erat unum.*

Quodsi dehortationi addat motiva non agendi, eum insuper docet non agendi motiva. Quoniam itaque actu simul intellectus ad actionem alterius, privativam scilicet, concurrat, qui eundem non committendæ actionis motiva docet (§. 119.); qui dehortationi addit motiva non agendi, actu simul intellectus ad actionem privativam concurrat. *Quod erat alterum.*

Quæ ad propositionem præcedentem de adhortatione annotavimus, ea etiam de dehortatione tenenda sunt. Ceterum voluntas dehortantis motivum est, quatenus ea, si quis non attenda dehortatione actionem committit, ad quam omitendam obligabatur, in causa est, ut actio ipsi magis imputetur, & conscientia eum magis accuset, consequenter majora tædia creet. Et eodem respectu voluntas adhortantis est motivum agendi, quatenus efficit, ut, qui non attenda adhortatione actionem committit, quam omittere tenebatur, non reperiat, quo omissionem actionis excusare possit: qua de causa denuo actio privativa ipsi magis imputatur, & conscientia magis eum accusat, pluraque tædia creat. Accidit quod non minus adhortans, quam dehortans ipsa adhortatione prodat amorem suum erga eos,

eos, quos adhortatur & dehortatur, simulque amorem sui in hisce excitet: id quod in causa est, ut voluntas ipsius hisce sit motivum agendi & non agendi. Hæc omnia ex principiis Psychologiæ empiricæ atque theoria de imputatione & conscientia, quam in parte prima philosophiæ practicæ universalis dedimus, demonstrari possunt, & experientia confirmantur. Sed nostrum jam non est hæc & alia demonstrare, ubi theoriam adhortationis & dehortationis minime condimus; sed ea tantummodo in medium asserre constituimus, quæ modum concursus adhortantis & dehortantis ad actionem alterius definiunt. Non tamen silentio prorsus prætermittenda fuere, ne quis existimet, perperam in demonstratione propositionis præsentis ac præcedentis voluntatem adhortantis haberi pro motivo agendi, noluntatem dehortantis pro motivo non agendi. Non defunt plura, quæ de influxu adhortantis & dehortantis in motivum agendi & non agendi addi poterant; sed cum eum data opera nunc explicare non constituerimus, ea, quæ diximus, abunde sufficiunt.

§. 146.

Qui alterum orat, ut quid faciat, vel non faciat, is & actu voluntatis, vel noluntatis, & actu intellectus ad actionem alterius concurrat. Etenim qui alterum orat, ut quid faciat, vel non faciat, alteri seriam ac constantem suam voluntatem, ut quid faciat, vel noluntatem, ne faciat, ita significat, ut intelligat interesse volentis vel nolentis, ut hoc faciat, vel non faciat (§. 126.). Vult igitur, ut hoc faciat alter, quia ipse vult ut faciat, & non vult, ut faciat, quia ipse non vult, ut faciat, consequenter ratio, cur hoc facere, vel non facere debeat, est ipsius voluntas, vel noluntas (§. 56. Ontol.), adeoque voluntas ipsius, vel noluntas motivum alteri esse debet (§. 887. Psych. empir.). Quamobrem cum actu voluntatis vel noluntatis ad actionem alterius concurrat, qui eidem sufficienter significat

Orantis concursus ad actionem alterius.

R 2

velle

velle sese, ut hoc faciat, vel nolle sese, ut faciat, quatenus voluntas & noluntas alteri motivum agendi vel non agendi est (§. 112.); qui alterum orat, ut quid faciat, is actu voluntatis ad actionem alterius concurrit. *Quod erat unum.*

Quoniam vero voluntatem & noluntatem suam alteri ita significat, ut intelligat interesse volentis aut nolentis, ut hoc faciat vel non faciat (§. 126.); eo ipso vult, ut per hoc, quod ipsius intersit, ut hoc fiat, vel non fiat, actionem committendam vel omittendam sibi repræsentet tanquam bonam vel malam. Quare cum repræsentatio boni sit motivum volitionis, repræsentatio mali motivum nolitionis (§. 890. *Psych. empir.*); motivum agendi vel non agendi ipsum docet. Enimvero qui alterum docet motivum agendi & non agendi, actu intellectus ad actionem ejus concurrat (§. 119.). Ergo qui alterum orat, ut quid faciat, vel non faciat, actu intellectus etiam ad actionem alterius concurrat. *Quod erat alterum.*

Ut concursus hic duplex distincte percipiatur, exemplo uno atque altero eundem declarari consultum ducimus. Si Titius orat Sempronium, ut Cajo amico suo certam pecuniæ vim credat; nemo dubitat, quin Titius velit amico suo nummos quarenti esse consultum, adeoque ipsius interesse, ut a Sempronio pecunia eidem credatur. Motivum adeo Sempronio esse debet, ut Cajo pecuniam credat, quod Titii intersit, ut hoc fiat. Enimvero hoc non obstante etiam voluntas Titii eidem Sempronio motivum est credendæ pecuniæ Cajo, quatenus interest Sempronio, ut faciat, quod ipsi placet, vel ne faciat, quod displicet. Motivum hoc posterius generale est, in omni casu locum habens, quo quis alterum orat, ut faciat hoc, vel non faciat. Ast motivum prius valde variat pro varietate circumstantiarum. Similiter si Titius orat Sempronium, familiarem suum ne faciat, quod offendat Cajum, quia hac offensa alienabitur ab ipso orante; denuo patet, quod intersit Titii,

ne

ne Sempronius Cajum offendat. Voluntas Titii Sempronio motivam est non offendendi Cajum, quatenus hic non vult facere, quod ille agre fert. Enimvero actionem, qua Cajum offendit, sibi representat tanquam malam, quatenus eadem animus Caji a Titio alienatur. Quomodo interfit amantis, ut is, quem amat, quid faciat, vel non faciat, etiamsi in se nullum inde redundet emolumentum vel damnum, in superioribus jam docuimus (§. 127.), ut adeo opus non sit hic tolli difficultates, quas unus alterve adversus demonstrationem propositionis præsentis facessere hinc poterat.

§. 147.

Qui alteri comminatur, nisi quid fecerit, aut ubi fecerit; & actu voluntatis vel noluntatis, & intellectus ad actionem alterius concurrat. Etenim qui alteri comminatur, nisi quid fecerit, aut non fecerit, is eidem significat, sese vel alium ipsi inflicturn quidpiam mali nisi hoc fecerit, aut ubi fecerit (§. 131.). Nemo non videt, nos metu mali alterum in casu priori permovere velle, ut quid faciat, in altero autem ne faciat. Cum malum istud ex intentione comminantis habeat rationem pœnæ (§. 285. Part. I. Phil. pract. univ.); pœnæ autem sint motiva tam actionum committendarum, quam omittendarum (§. 287. Part. I. Phil. pract. univ.); patet utique comminantem & serio velle, ut hoc facias, vel nolle ut facias, & simul te docere motiva agendi vel non agendi. Unde porro liquet eodem prorsus, quo in propositione præcedente modo, eum, qui comminatur alteri, nisi quid fecerit, aut ubi fecerit, & actu voluntatis vel noluntatis, & actu intellectus ad actionem alterius concurrere.

*Concurrat
comminantis
ad actionem
alterius.*

Nimirum voluntas vel noluntas comminantis alterum permovere debet ad agendum vel non agendum, adeoque agens actionem sibi ideo representare debet tanquam bonam, quia vo-

luntati ejus conformis, & ex adverso tanquam malam, quia noluntati ipsius conformis, seu, quod perinde est, voluntati ejusdem difformis (§. 890. *Psych. empir.*). Atque adeo comminans hoc intendit, ut voluntas sua sit alteri motivum agendi, noluntas vero non agendi. Quoniam vero vel prævidet, vel suspicatur, solam voluntatem non fore motivum agendi, nec noluntatem solam motivum nolendi, ideo comminatione utitur. Unde patet voluntatem & noluntatem agentis influere in actionem alterius per modum motivi. Et hoc tenendum est mutatis mutandis in aliis casibus, sicuti ex adverso ad præsentem quoque applicari possunt in anterioribus dicta. Voluntas tua & noluntas in actionem alterius influere nequit, nisi per modum motivi (§. 112). Enimvero voluntas & noluntas tua per se motivum agendi & non agendi alteri esse nequit (§. 896. *Psych. empir.*). Quamobrem semper adesse debet aliqua ratio, cur motivi indolem induat, quæ pro diversitate circumstantiarum variat, & vel manifesta est alteri, ut eam eundem doceri non sit opus, vel manifesta non est, adeoque significanda est agentis. Qui adeo in casu dato satis circumspexit se præbet, & acuminæ sufficiente pollet, is rationes haud difficulter detegit, ob quas voluntas, vel noluntas alicujus fiat motivum agendi vel non agendi alteri, ut eadem ad actionem alterius concurrere possit. Id adhuc probe considerandum est, voluntatem & noluntatem tuam non posse influere in voluntatem & noluntatem alterius, ut ejus voluntas voluntati tuæ & noluntas noluntati tuæ identificetur, seu ut alterius voluntas quasi in tuam voluntatem & noluntas alterius quasi in noluntatem tuam degeneret, nisi mediante intellectu alterius (§. 892. *Psych. empir.*). Unde adfinit esse rationes alteri perspectæ, ob quas voluntatem vel noluntatem tuam sibi representare potest tanquam bonam vel malam, aut potius conformitatem actionis cum voluntate, aut difformitatem ejusdem tanquam bonam vel malam sibi. Rationes istæ ubi per se manifestæ fuerint, sola voluntate tua ad actionem alterius concurris. Ubi vero per se non patent, atque

adeo

adeo alterum eas demum docere teneris, actu simul intellectus ad eandem concurris.

§. 148.

Qui alterum allicit ad aliquid faciendum, is & actu intellectus, & voluntatis ad alterius actionem concurrat. Etenim qui alterum allicit ad aliquid faciendum, is eum blandimentis ad hoc permovere vult (§. 134.). Unde patet, eum alteri significare voluntatem suam, ut hoc faciat, consequenter eodem prorsus modo, quo in anterioribus colligitur, quod actu voluntatis suæ ad actionem alterius concurrat, ubi is allicienti morem gerit. Quod erat unum.

Concursus allicientis ad actionem alterius.

Enimvero quoniam blandimenta sunt actus externi, quibus alterius amorem blandiens sibi conciliare studet (§. 133.). & his ipsis eum permovere vult ad aliquid faciendum (§. 134.); ubi alter iisdem locum dat, ejus vicissim amore capitur (§. 645. *Psych. empir.*), adeoque voluptatem eidem creaturus (§. 652. *Psych. empir.*), quod vult facit. Quoniam itaque ex blandimentis intelligitur, cur faciat, quod vult alter, ea ratio sunt, cur facere velit, quod vult alter (§. 56. *Ontol.*), consequenter motiva volendi (§. 887. *Psych. empir.*). Qui alterum docet motiva volendi, seu, quod perinde est, alterius animo eadem insinuat, is actu intellectus ad actionem alterius concurrat (§. 119.). Quamobrem qui alterum allicit ad aliquid faciendum, is actu intellectus ad alterius actionem concurrat. *Quod erat alterum.*

Qui alteri blanditur sive verbis, sive factis, ut eum ad aliquid faciendum permoveat, is sibi blandimenta repræsentat tanquam medium, quo voluntas alterius flecti possit, consequenter ea habet pro motivo volitionis. Unde non blanditur alio sine, quam ut alterius animo insinuet motivum volendi. Non est, quod

quod excipias, motiva esse representationem boni (§. 890. *Psych. empir.*); actionem vero non effici bonam per blandimenta allicientis. Neque enim in actionibus humanis semper spectanda est veritas; sed sufficit opinionis hominum rationem haberi. Experientia docemur, blandimentis permoveri homines ad faciendum, quod vult alter, atque adeo hinc intelligitur, quod propter blandimenta actionem in blandientis gratiam factam sibi representare debeant tanquam bonam (§. 892. 893 *Psych. empir.*). Rationes omnibus non sunt eadem, cur blandimentis capiantur. Effectus enim blandimentorum ab hominum opinione pendent: opiniones autem variant. Alibi erit locus de iisdem dicendi disertius. Ceterum abunde satis docuimus, quomodo quis voluntate sua ad actionem alterius concurrat, quatenus nempe is contradistinguitur appetitui sensitivo, quamvis hic plerumque rationali permisceatur in actionibus hominum.

§. 149.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam blandimentis utimur ad alterum alliciendum (§. 134.), blandimenta autem sunt quilibet actus externi ad id unice compositi, ut placeant alteri (§. 132.), & qui actu externo influit in actionem alterius actu facultatis locomotivæ ad eandem concurrat (§. 113.); *Qui alterum allicit, ad aliquid faciendum, is etiam actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurrat.*

Quemadmodum plures sunt actus, qui alteri placent, nec omnibus placent omnes; plures quoque sunt modi alliciendi alios ad quid faciendum, itemque variant pro diversitate subjectorum alliciendorum. Sed ad specialia jam non descendimus, ubi generalia tradere instituti nostri est.

§. 150.

Concursus ad actionem poterat commode, aut tam brevi temporis spatio, & in operas

ras tuas confers; actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius alterius me-
 concurris. Quodsi enim solus quid facere non poterat, diantibus
 vel non facere poterat commode, aut tam brevi tempo- operis ue-
 ris spatio, & tu operas tuas confers, absque facto tuo age- stri.
 re non potuisset vel simpliciter, vel saltem non eo modo,
 quo egit, vel non eo temporis spatio, quo actionem ab-
 solvit. Quamobrem cum actu facultatis locomotivæ ad
 actionem alterius concurras, si alter absque facto tuo age-
 re non potuisset (§. 113.); si quis solus facere quid non pot-
 erat, vel non facere poterat commode, aut tam brevi
 temporis spatio, & tu operas tuas confers; actu facultatis
 locomotivæ ad actionem alterius concurris.

Tam multiplicia sunt actionum humanarum genera, ad
 quas aliena ope indiget homo, ut amplissimum campum ingre-
 deremur, si de singulis agere vellemus. Enimvero ubi princi-
 pia generalia satisfaciunt, ibi opus non est, ut ad specialia de-
 scendamus. Abunde autem sufficit propositio præsens, ut in
 casu quocunque animum advertamus ad concursum, qui in præ-
 statione operarum consistit. Sed ut rectius intelligatur, demus
 exempla. Si quis trabem elevaturus vires suas non sufficere ex-
 peritur, solus ad agendum sibi non sufficit. Quare si vires tuas
 viribus alterius jungis, & eum in elevanda trabe adjuvas; actu
 facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurris. Quodsi
 in elevanda trabe nimis defatigaretur, agere quidem poterat abs-
 que opera tua, sed non adeo commode. Quamobrem si denuo
 eum adjuvas, non minus actu facultatis locomotivæ ad actionem
 ipsius concurris, quam in casu altero. Quodsi socias præstas
 operas agenti, ne ipse solus omnia facere teneatur, quæ ad
 actionem absolvendam requiruntur, veluti si furi affers scalas &
 ædibus applicas, ut per eas ad fenestram ascendere possit, si res,
 quas furto aufert, ex fenestra dejectas tollis & in locum securum
 exportas; tibi debetur, quod breviori temporis spatio furtum
 committere potuerit, etsi hæc omnia solus facere potuisset, at-
 que

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

S que

que adeo ad furtum concurris actu facultatis locomotivæ. Nimirum si actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurris præstitis operis, aut ea facis, quæ ipse etiam facere potuisset, aut ea, quæ ab ipso fieri non potuissent. In casu adeo priore concursus tuus hoc præstat, ut commodius & breviori temporis spatio agere possit alter; in posteriore, ut simpliciter agere possit. Propositio adeo præfens est directrix in omni concursu ad actionem alterius detegendo, qui fit præstatione operarum. Quoniam in illarum quoque actionum moralitatem inquirendum est, quibus ad factum alienum concurrimus; propositionis præfentis usus etiam elucefcet in condenda theoria Legum naturalium, aut, si mavis, Juris naturalis, in qua adeo plura occurrent exempla, quibus ea illustratur.

§. 151.

*Concursus
ad actionem
alterius ope-
rerum no-
strarum.*

Si quis usum rei suæ alteri concedit, vel eandem dat, ut facere possit, quod alias facere non poterat, vel non facere poterat adeo commode, aut tam brevi temporis spatio; actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurrat. Dare quid alteri, aut usum rei suæ alteri concedere actus externus est, adeoque ad facultatem locomotivam pertinet (§. 66. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si quis usum rei suæ alteri concedit, vel eandem dat, ut facere possit, quod alias facere non poterat, vel non facere poterat adeo commode, aut tam brevi temporis spatio; ex actu facultatis locomotivæ ipsius intelligitur, cur agere potuerit, consequenter in eodem aliqua actionis suæ ratio continetur (§. 56. Ontol.). Quoniam itaque ens unum ad actionem alterius concurrat, quatenus in actione ipsius continetur aliquid rationis, cur agat alterum (§. 872. Part. I. Theol. nat.), qui usum rei suæ alteri concedit, vel eandem dat, ut agere possit, actu facultatis locomotivæ ad eandem concurrat.

Osten-

Ostenditur etiam hoc modo. Qui usum rei suæ alteri concedit, vel eandem dat, ut facere possit, quod alias facere non poterat, vel non poterat facere adeo commode, aut tam brevi temporis spatio, evidens est, quod alter absque facto tuo agere non potuisset. Quamobrem cum actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurrat, qui absque facto tuo agere non potuisset (§. 113.); si usum rei tuæ concedis vel eandem das, ut facere possit, quod facere non poterat, vel non facere poterat adeo commode, aut tam brevi temporis spatio, actu facultatis locomotivæ ad actionem alterius concurris.

Ex. gr. Si alteri usum gladii tui concedis, quo alterum vulnerat, quem absque gladio vulnerare non poterat; actu facultatis locomotivæ ad vulnerationem concurris. Si alteri mutuo das pecuniam, ut iter facere possit, ad iter ejus locomotivæ facultatis actu concurris. Si nummos alteri largiris, ut comedix interesse possit, ad ejus frequentationem actu facultatis locomotivæ concurris. Vi propositionis præsentis facile in quolibet casu detegitur concursus, quem alteri præstas ope rerum tuarum. Quamobrem cum actu externo, qui facultatis locomotivæ est (§. 66. Part. 1. *Phil. pract. univ.*), aliter ad actionem alterius concurrere nequeas, nisi vel actione, vel re quadam tua, quam vel das alteri, vel cujus usum concedis; propositio præsens cum præcedente sufficit ad investigandum in casu quolibet dato concursum omnem, qui facultati locomotivæ tribuitur. Equidem omnis actus facultatis locomotivæ, quatenus in actionum liberarum numero est, actus quoque internos intellectus & voluntatis præsupponit, quemadmodum ex adverso actus internus intellectus & voluntatis influere nequit in actionem alterius nisi accedente actu quodam externo, seu facultatis locomotivæ; non tamen hinc colligi potest, concursum ope actus intellectus vel voluntatis & ope actus facultatis locomotivæ factum perperam a se invicem distingui. Etenim in casu dato probe consideran-

dum est, num actus externus qua talis influat in actionem alterius, ut per se ad eam nil conferat actus intellectus & voluntatis, a quo is pendet, & num actus intellectus & voluntatis itidem qua talis influat in alterius actionem, ita ut externo actu non sit opus nisi ad istum alteri significandum. Unde omnino necesse est distinguere a se invicem concursum, qui fit ope actus cujusdam intellectus, qui fit ope actus cujusdam voluntatis vel etiam voluntatis & qui fit ope actus cujusdam facultatis locomotivæ. Ceterum ex iis, quæ de concursu positivo ad actiones alterius dicta sunt, etiam intelliguntur ea, quæ de privativo tenenda sunt, ut adeo de hoc disertius dici non sit opus.

§. 152.

*Concursus
rerum quæ-
cumque
ad actiones
hominum.*

Si res quæcumque in universo actione quadam sua ad determinandum actualitatem actionis nostræ quidpiam confert, ea ad actionem nostram concurrat, & contra. Quodsi enim res quæcumque in universo actione quadam sua ad determinandum actualitatem actionis nostræ quidpiam confert, ex actione illa intelligitur ex parte, cur actionem quandam commiserimus vel omiserimus, consequenter in illa continetur rationis quidpiam, cur eandem commiserimus, vel omiserimus, ubi scilicet de privativa sermo est. Quamobrem cum ad actionem alterius entis concurrat ens quodcumque, in cujus actione continetur quidpiam rationis, cur alterum agat (§. 872. Part. I. Theol. nat.); res quæcumque in universo ad actionem nostram concurrat, quæ actione quadam sua ad actualitatem actionis nostræ quidpiam confert. *Quod erat unum.*

Ex adverso, si quæ res in universo ad actionem nostram concurrat, in actione ipsius continetur rationis quidpiam, cur nos agamus (§. 872. Part. I. Theol. nat.). Enimvero posita ratione sufficiente, ponitur etiam id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. Ontol.), adeo-

adeoque actio nostra non ponitur, nisi posita actione rei in universo. Necessè igitur est, ut res ista ad determinandum actualitatem actionis nostræ aliquid conferat (§. 113. Ontol.). *Quod erat alterum.*

Principium hoc generale est detegendi concursum rerum ad actiones nostras, quare is ad circumstantias rerum pertinere eodem modo intelligitur, quo supra evicimus, concursum personarum ad actionem nostram pertinere ad circumstantias personarum (§. 108.). Exempli loco esse potest, quod Lutherus eligeret vitam monasticam, cum in itinere socius prope ipsum fulmine tactus obiret. Etenim fulmen actione sua concurrebat ad electionem vitæ monasticæ. Similiter, si quis terræ semem committit, quod pluviam imminere prævidet; pluvia imminens ad actionem ipsius concurrit, quatenus ea terram madefacit, ut semen felicius germinare possit, & hæc actio pluvie motivum præbet semen nunc absque mora terræ committendi. Nimirum res in hoc universo non minus influere possunt in actiones nostras, quam personæ aliæ, cum quibus nobis negotium est. Atque concursus istius in agendo non minus habenda est ratio, quam concursus personarum. Quoniam de rebus in universo in genere loquimur, nemo non videt, propositionem præsentem intelligendam esse non minus de rebus animatis, quæ sunt animantia bruta, quam inanimatis. Non verò opus esse existimamus, ut de concursu rerum in hoc universo ad actiones nostras specialiora tradamus: neque enim hic ea occurrit diversitas, quæ in actionibus personarum spectatur, sed omnis differentia ex parte nostri est.

§. 153.

Actio dicitur *Factum*, quatenus ea quidpiam ab agente diversum ad actum perducitur, quod ante non erat. Ut adeo actio sit vocabulum generale, quod actionem in specie sic dictam & factum tanquam duas species sub se

Actionis & facti differentia,

comprehendit. Unde *Factum omne actio est, sed non actio omnis factum.* Germanice agere est thun; facere machen. Sed utrobique inconstantia loquendi vocabulorum uis non semper accurate discernitur.

Ex. gr. Sartor actione sua ad actum perducit vestem, sutor calceum; Orator componit orationem; hortulanus plantat arborem. Hi omnes itaque faciunt aliquid. Ast qui orat, qui meditat, qui arborem contemplatur, tantummodo agit. Qui fistulam inflat, agit, quatenus eandem inflat, ast quatenus sonum producit & certo modo modificat, facit aliquid. Vulgo dicitur, quod is faciat aliquid, qui producit effectum sensibilem: enimvero non minus facit, qui effectum producit minime in sensus incurrentem, veluti qui alterius animum imbuit doctrina, quatenus actio ad eandem tanquam ad effectum refertur. Quoniam subinde necesse est factum ab actione distingui; igitur ejus ab hac differentiam hic exponere visum est.

§. 154.

Instrumentum quid sit.

Instrumentum dicitur res, qua agens utitur ad agendum vel faciendum, seu qua mediante agit vel facit, ita ut sine ea agere vel facere nil possit. Quod si res fuerit naturalis, *Instrumentum* dicitur *naturale*; si vero artificialis, *artificiale*.

V. gr. Si pumice laevigamus metallum, pumex dicitur instrumentum, cumque is sit res naturalis, instrumentum naturale vocatur. Utimur autem hoc instrumento naturali ad aliquid faciendum; quia laevitas est effectus, qui ope ejusdem producit. Malleus & incus sunt instrumenta, quia iisdem utimur ad cudendum ferrum, & quidem artificialia, quia tam malleus, quam incus arte paratur. Utimur autem hisce instrumentis ad aliquid faciendum, quia ferro, dum cuditur, nova inducitur figura, quam antea non habebat, adeoque effectus quidam producit, qui nondum aderat. Qui fistula canit, ad cantum suum eandem adhi-

adhibet, nec sine ea hoc modo canere poterat. Est igitur ea instrumentum, idque artificiale, cum artis opus esse fistulam nemo ignoret. Quatenus verò qui canit, nil facit, sed tantummodo agit (§. 153.); instrumento hoc utitur ad agendum. Equidem subinde vocabulum instrumenti sumitur in sensu restrictiori pro re, quæ actione quadam sua concurrat ad actionem agentis, non tamen vi propria agit, sed vi in ipso actu aliunde accepta, nimirum ab ipso agente principali, quemadmodum fieri solet, si idem pro causa efficiente instrumentali habetur (§. 890. 891. *Ontol.*): fert tamen non modo communis loquendi usus, veluti cum incudem instrumentum vocent omnes, quum tamen in cudente ferro non nisi quiescere constat, sed etiam, ubi de circumstantiis agitur, apprime consultum est, ut significatus instrumenti amplietur. Qui acutiores fuerint, forsitan regerent, eundem non ampliari, propterea quod incus, dum ferrum malleo cuditur, reagit, reactio autem determinatur vi cudentis, cum ante cudentis actionem nuda insit incudi reagendi potentia. Sciant igitur, quod nos non habeant refragantes, etsi ad evitandas subtilitates, quæ non sunt ad omnium palatum, reactionis rationem habere noluerimus, sed significatum latiore a restrictiori distinguere maluerimus. Ad salvandam tamen universalitatem notionum philosophiæ primæ ejus utique habenda ratio est. Et mos hic exemplo Mathematicorum defenditur.

§. 155.

Instrumenta ad actionem agentis concurrunt. Etenim instrumenta eum præbent agentis usum, ut sine iis agere vel facere quid minime potuisset (§. 554.), consequenter ex instrumenti actione aut reactione intelligitur, cur agens agere potuerit (*not. §. cit.*), adeoque in actione vel reactione ipsius continetur aliqua ratio, cur agere potuerit (§. 56. *Ontol.*). Enimvero ens unum dicitur concurrere ad actionem alterius, quatenus in actione ipsius adeoque

Concursus instrumentorum ad actionem.

&

& in reactione ejusdem continetur aliquid rationis, cur agat alterum (§. 872. Part. I. Theol. nat.). Instrumenta igitur ad actionem agentis concurrunt.

Concursum hic eodem modo extendimus, quo notionem instrumenti ampliavimus (not. §. 154.), reactionem habentes pro specie actionis, quod a veritate minime abhorret. Usus autem instrumenti in ipsa actione vel reactione consistit, quæ vi agentis & ad actionem suam instrumentum adhibentis determinatur: quod nemo non admittit. Concurrit adeo instrumentum ad actionem agentis usu suo, quem eidem præbet. Ita malleus concurrat ad actionem cudentis ferrum, quatenus eodem ferrum contunditur, & incus ad eandem concurrat; quatenus contusioni resistit, ut vis contudentis in ferrum cudendum impendatur, id quod sine reactione actioni cudentis æquali fieri minime poterat, si quod tenditur corpori molli imponatur, quod tusioni cedit.

§. 156.

*Quod is ad
circumstan-
tias perti-
neat.*

Concursum instrumentorum ad actionem agentis ad circumstantias rerum pertinet. Etenim instrumenta eum præbent agenti usum, ut sine iis agere vel facere quid minime potuisset (§. 154.), consequenter ad actionem absolvendam aliquem sui præbent usum, sicque ad actionem istam concurrunt (§. 155.). Enimvero cum concursus iste determinatio extrinseca sit (§. 94.) & determinatio extrinseca, quæ agenti ad actionem aliquam absolvendam aliquem præbet usum, circumstantia est (§. 102.); concursus instrumentorum ad actionem agentis circumstantia est. Quoniam vero instrumenta sunt res (§. 154.), & circumstantiæ, quæ desumuntur a rebus, rerum circumstantiæ sunt (§. 98.); concursus instrumentorum ad actionem agentis ad circumstantias rerum pertinet.

Sub.

Subinde nonnulli ipsa instrumenta ad circumstantias referunt; sed vaga locutione. Neque enim in circumstantiis expendendis eorum habetur ratio, nisi quatenus in actionem influunt. Influunt autem nonnisi usu suo, in quo eorum concursus consistit (§. 154.), adeoque circumstantia est, quod hunc concursum præstiterit instrumentum, quemadmodum concursus alterius ad actionem tuam circumstantia est (§. 108.).

§. 157.

Concursus rerum in universo ad actiones nostras ad circumstantias rerum pertinet. Quoniam actio, qua res quæcunque in universo ad actionem nostram concurrat (§. 152.), determinatio extrinseca est (§. 94.); omnis autem determinatio extrinseca ad actionem nostram quomodocunque concurrens circumstantia est (§. 102.): concursus rerum in universo ad actiones nostras circumstantia est. Et quia circumstantiæ rerum sunt, quæ a rebus desumuntur (§. 98.); concursus rerum in universo ad actiones nostras ad circumstantias rerum pertinet.

Quod concursus rerum in universo ad actionem nostram sit circumstantia.

Instrumenta naturalia sub rebus in universo ad actiones nostras concurrentibus continentur, atque adeo pars propositionis præcedentis sub præsentibus continetur. Ceterum cum perinde sit siue persona quædam alia, siue res quædam in universo ad actionem nostram concurrat, ex eo, quod concursus personæ cuiusdam ad actionem nostram ad circumstantias pertinet (§. 108.), colligi poterat, concursum quoque rerum quarumcunque in hoc universo ad eandem inter circumstantias referendum esse.

§. 158.

Occasio est oblatio circumstantiarum, ob quas fieri potest, ut agens tunc actu agat, vel ut actio facilius aut commodius tunc absolvatur.

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

T

Occa-

Occasio dum sese offert agendi, a nemine non agnoscitur; ubi vero explicari debet, quid sit, tantum non hæsitant omnes. Apparet hoc ex definitionibus, quas congeffit *Goclenius* noster in *Lexico Philosophico*. Occasionem definit per opportunitatem loci vel temporis. Sed ipse dubium movet, quod haud raro occasio multis studiis quærat, adeoque definitio angustior sit definito. Addi potest, quod non tam tempus, vel locus offerat occasionem, sed alia potius, quæ isto tempore, vel loco adsunt, ut agens commode ac facile, vel etiam simpliciter agere possit. *Piscatori* occasio est tempestivitas seu opportunitas agendi casu oblata: quæ definitio eodem laborat defectu, quem in anteriore notat *Goclenius*. Immo non clarius intelligitur, quid sit tempestivitas vel opportunitas agendi, quam quid sit occasio. *Melanchthon* occasionem esse ait causam minus principalem, vel aliquam levem, vel circumstantiam temporis & loci, quæ agentibus facultatem præbet: quæ definitio ad veritatem propius accedit, non tamen satis intelligitur, nisi per nostram explicetur. *Beuthusius* eandem definit per argumenti fructum, quod ea possit esse e causis, effectis, subjectis adjunctis, & ceteris etiam argumentis; *Scaliger* per tempestivitatem, quæ causam circumstat; *Plato* per florem ipsum temporis, rebus agendis conferentem tempus bonum quandam ferens opem; *Franciscus Patrius* per id, quod negotio omnia recte perficit; *Polanus* per causam per accidens, quæ præter naturam suam aliquid causat, cum non sit sua natura destinata, nec feratur ad hunc effectum producendum; *Petrus Martyr* per momentum temporis, quod ad rem faciendam, seu facile expediteque producendam ad finem magnam præbet commoditatem. Sed quis non videt, definitiones istas, etsi ab obscuritate recesseris, qua laborant, non satisfacere in omni casu, ubi occasionem agendi adesse nemo non agnoscit? Sed agendum definitionem nostram exemplis illustremus. Si quis in Academia studiis operam navare tenetur, ubi quæ ad Mathesin sublimiorem ducunt, non docentur, nec librorum mathematicorum copia haberi potest; occasio discendi Mathesin sublimiorem deesse dicitur. Ecquis vero non videt, deficere

deficere hic circumstantias, quæ ad Mathesin sublimiorem addiscendam requiruntur? Occasionem adeo non esse aliud, nisi oblationem circumstantiarum, ob quas agens actu agat, in præsentī casu patet. Ponamus exempli loco, te studiis operam dare in Academia, ubi philosophia solide ac perspicue docetur, ita ut juxta alia, quæ discenda sunt, omnes philosophiæ partes commode ac facile addiscere possis; nemo non affirmabit, esse tibi occasionem addiscendi philosophiam. Patet denuo, occasionem hic in eo consistere, quod tales adsint circumstantiæ, quæ ad actionem facile ac commode absolvendam requiruntur. *Go-cientius* furandi occasionem exempli loco affert, si quis scilicet solus & maxime in tenebris opes alienas sibi expositas habet, ut nemine sentiente auferre eas alioque transferre possit. Adsunt hic circumstantiæ, ob quas furtum facile ac commode committi potest. *Occasio* igitur non consistit, nisi in eo, quod tales offerantur circumstantiæ, ob quas actio facile ac commode absolui potest. Similiter nemo diffitetur, fuisse *Davidi* occasionem occidendi *Saulis*, cum in spelunca solum dormientem deprehenderet, ut ipso minime sentiente alam pallii ejus abscinderet. *Ecquis* vero non videt, in hoc etiam casu occasionem constituisse in oblatione illarum circumstantiarum, quæ ad actionem facile ac commode absolvendam requiruntur? *Exempla* abunde loquuntur, definitionem nostram clare ac perspicue explicare, quid sit occasio? *Occasionis* magnum momentum est in moralibus & in omnibus negotiis humanis. De notione itaque distincta & fecunda ejus nobis erat cogitandum, ne quid prætermisisse videamur, quod apprime usui esse potest.

§. 159.

Circumstantiæ, quæ faciunt, ut agens actu agere, vel actionem facilius & commodius absolvere possit, dicuntur *favorabiles*. Unde ex aduerso *minus favorabiles* sunt, quæ faciunt, ut agens actionem difficulter & parum commode absolvere possit. *Adverse* autem vocantur circumstantiæ, quæ obstant, quo minus agere possis.

*Favorabiles
& minus fa-
vorabiles cir-
cumstantiæ,
item adver-
sa.*

T 2

Exem-

Exempla circumstantiarum favorabilium sunt ea, quæ ad illustrandam definitionem occasionis in medium attulimus (nos. §. 158.). Ita circumstantiæ favebant Davidi, quod Saulem solum et profundo somno oppressum in spelunca deprehenderet, ad eum interficiendum. Inde vero etiam intelligitur, quænam circumstantiæ sint minus favorabiles. Nimirum Davidi non favissent circumstantiæ, si Saulus in spelunca non fuisset solus, & saltem is, qui penes eum erat, non dormivisset, aut, si solus in spelunca dormiens, Davide in eam ingressuro, expergefactus fuisset. Adversæ prorsus fuissent circumstantiæ, si excubitores aditum ad speluncam præclusissent.

§. 160.

*Occasionis
brevior de-
finitio.*

Quoniam occasio est oblatio circumstantiarum, ob quas fieri potest, ut agens tunc actu agat, vel ut actionem facilius et commodius absolvat (§. 158.), circumstantiæ autem favorabiles sunt, quæ faciunt, ut agens actu agere, vel actionem nunc facilius & commodius absolvere possit (§. 159.); *Occasio est oblatio circumstantiarum favorabilium agendi.*

Definitio hæc brevior est anteriore, quia supponit definitionem circumstantiarum favorabilium, adeoque ob usum termini: reipsa autem cum anteriore coincidit. Hunc tamen præstat usum, ut memoriæ facilius infigatur, eademque retineatur.

§. 161.

*Quando oo-
casio deficiat.*

Hinc consequitur, *deficientibus circumstantiis favorabilibus, consequenter, multo magis præsentibus minus favorabilibus, deficere occasionem.*

Conformia hæc sunt notioni communi: id quod patet, si ad communia de occasione deficiente judicia animum advertas. Unde etiam colligitur, definitionem nostram occasionis esse notioni

tioni communi conformem, & distincte explicare, quod in communi confusa continetur.

§. 162.

Et quoniam circumstantiæ adversæ obstant, quo minus agens actu agere possit (§. 159.), occasio autem requirit circumstantias, quæ minime obstant, sed ad agendum, immo ad facile & commode agendum (§. 158.); *occafio agentis adversa est, si adversæ sese offerunt circumstantia.* *Quando occasio adversa.*

Nec hoc a communi loquendi usu abhorret, saltem in vernacula nostra, qua in casu propositionis præsentis dicere solemus: Wir haben ganz niedrige Gelegenheit gehabt, hoc est, occasionem agendi nobis fuisse adversam.

§. 163.

Occasio non est in potestate agentis. Occasio enim non est nisi oblatio circumstantiarum favorabilium (§. 160.). *Occasio non sit in nostra potestate.* Enimvero nemo non novit, ut tales potius, quam aliæ sint circumstantiæ, & ut hæ potius, quam aliæ concurrant, seu simul sese nobis offerant, non a nostra dependere voluntate, seu in nostra non esse potestate positum, efficere, ut hæ potius sint circumstantiæ, quam aliæ. Occasio igitur in potestate agentis non est.

E. gr. Si quis ad munus aliquod obeundum fuerit maxime aptus, ut cum successu idem ambiat, necesse est ut Patronus, a cujus voluntate pendet collatio, velit dignissimum eidem præficere, ut præterea habeat fautorem, cujus commendationi plenam fidem tribuit Patronus. Sed ut Patrono ea sit voluntas, ut favore istiusmodi gaudeat, in ipso potestate positum non est. Quamobrem ubi contingit talem patronum, talemque fautorem reperiri ab eo, qui munus, quod vacat, ambit; fortunæ acceptum refertur, quæ hanc agenti occasionem subministrat. Ita occasio interficiendi Saulum, qui in spelunca profundo somno oppressus jacebat, non pendeat a voluntate Davidis, in cujus

quippe potestate positum non erat efficere, ut Saulus solus speluncam ingrederetur, ibique somno indulgeret, utque somnus esset profundus. Atque hinc factum est, ut occasio casui tributa a multis (not. §. 158.). Exceptio *Goclenii* contra casum supra allata quid valeat, ex sequente intelligitur propositione.

§. 164.

Quinam occasionem studio querat.

Qui omnem adhibet operam, ut circumstantias favorabiles detegat agendi; occasionem studio querit. Etenim occasio in oblatione circumstantiarum favorabilium agendi consistit (§. 160.). Quamobrem qui omnem adhibet operam, ut circumstantias favorabiles agendi detegat; is occasionem detegere studet, consequenter eam studio querit.

Hinc patet occasionem studio queri posse, atque adeo etiam offerri studio querenti, etsi concursus iste circumstantiarum, in quo occasio consistit (§. 160.), sit extra potestatem agentis. Unde *Goclenii* exceptio, de qua diximus (not. §. 163.), propositionem præcedentem minime ferit: ea enim eos tangit, qui ipsam circumstantiarum favorabilium oblationem casui tribuunt, non vero earundem actum & concursum. Atque id satis congruit menti veterum, qui occasionem fronte capillatam dixerunt, ut excitarent studium querendi; posthac vero calvam, ut indigitarent eam esse extra potestatem agentis. Nemo dubitat, fortunam esse in numero eorum, quæ potestati nostræ subiecta non sunt: omnes tamen reprehendunt soporem eorum, qui fortunam querere negligunt, perinde ac illorum oscitantiam, qui ad oblatam animum minime advertunt. Occasio, sicuti fortuna, non minus casu offertur non cogitanti de ea, quam eandem querenti. Modus tamen, quo tibi offertur, occasionem in se non variat. Occasionem querere in nostra potestate est, sed eam invenire extra eandem positum. Unde etiam frustra querimus occasionem, quæ nulla datur; aut ubi latentem detegere minime valemus.

§. 165.

§. 165.

Occasionem studio quæsiturus & nosse debet, quenam sint in eo genere actionis, quam meditatur, circumstantiæ favorabiles agendi, & inquirere tenetur, ubinam & quando hæ circumstantiæ reperiantur. Etenim occasio consistit in oblatione circumstantiarum favorabilium agendi (§. 160.), & qui eam studio quærit, circumstantias istas detegendi omnem adhibet operam (§. 164.). Quoniam igitur easdem agnoscere debemus, si quidem nobis offeruntur, & quod quærimus non ignotum esse debet; igitur necesse est, ut occasionem quæsiturus noscat, quanam sint in eo genere actionis, quam meditatur, circumstantiæ favorabiles agendi: id quod nemo non admittit, & principiorum logicorum gnarus admittere tenetur. Enimvero cum circumstantiæ istæ actu adesse debeant, occasione præsentē (§. 160.); porro requiritur, ut hanc quæsiturus inquirat, ubinam & quando circumstantiæ istæ reperiantur.

Quomodo occasio studio quaratur.

Nimirum occasio agnoscitur hoc Syllogismo:

Si hæ adsint circumstantiæ, occasio agendi adest,

Atqui hæ circumstantiæ hic & nunc adsunt,

Ergo hic & nunc adest occasio agendi.

Qui occasionem adeo quærit, ante nosse debet, propositionem conditionalem, si hæ adsint circumstantiæ, occasio agendi adest, ut num hic & nunc ponatur antecedens judicare queat. Deinde vero inquirat, ubinam & quando reperiantur circumstantiæ istæ, ut judicare valeat: hic & nunc ponuntur circumstantiæ istæ. Incipit ergo a theoria, quam vel aliunde notam possidet, vel proprio Marte detegere tenetur: deinde partim a priori, partim a posteriori detegere conatur, ubinam & quando circumstantiæ istæ actu adsint, pro earum diuersitate & cognitionis suæ modulo.

§. 166.

§. 166.

Quinam occasione agendi arripiat.

Qui circumstantiis favorabilibus agendi obviis in rem suam utitur, is occasionem arripit. Etenim cum occasio in oblatione circumstantiarum favorabilium agendi consistat (§. 160.); qui circumstantiis favorabilibus agendi obviis in rem suam utitur, is occasionem elabi minime patitur, consequenter eam arripit.

Poteramus propositionem præsentem sumere pro definitione nominali arripiendæ occasionis, cum ex ipsa notione occasionis pateat, eam aliter arripi non posse, quam si agamus, ubi circumstantiæ favorabiles agendi adsunt, adeoque iisdem in rem nostram utamur. Etenim si circumstantiæ favorabiles agendi adsunt, aut iisdem utimur, aut non utimur. Si non utimur, occasionem elabi patimur, moram nobis nocuam neccentes. Quodsi ergo utamur iisdem, eam arripimus.

§. 167.

Quomodo occasio agendi arripitur.

Occasionem arrepturus sollicitè observare debet circumstantias obvias, easque ad actionem suam referre. Cum enim occasio in circumstantiarum favorabilium oblatione agendi consistat (§. 160.); occasio agendi adesse non intelligitur, nisi perspectæ nobis sint circumstantiæ præsentès, & eas esse favorabiles agnoscamus. Quamobrem ut agens intelligat, adesse occasionem, circumstantias obvias & sollicitè observare, & quomodo sese habeant ad actionem suam (§. 159.) inquirere, consequenter eas ad actiones suas referre tenentur. Enimvero per se patet, quod nemo occasionem arripere queat, nisi qui eam adesse agnoscit. Eam igitur arrepturus observare debet, & circumstantias obvias, easque ad actiones suas referre.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Qui circumstan-

stantias sollicitè observat obvias, easque ad actiones suas refert, is judicare valet, num faciant, ut nunc vel simpliciter agere, vel ut facilius & commodius agere possit, consequenter utrum circumstantiæ sint favorabiles, nec ne (§. 159.). Enimvero qui circumstantiis favorabilibus agendi obviis in rem suam uti vult, nosse utique debet circumstantias adesse favorabiles: id quod per se patet, & ex principiis quoque psychologicis liquet (§. 930. *Psych. empir.*). Quoniam itaque occasionem arripit, qui circumstantiis favorabilibus agendi obviis in rem suam utitur (§. 166.); occasionem arrepturus circumstantias obvias sollicitè observare, easque ad actiones suas referre tenetur.

Non nego iudicium, num actiones obviæ huc faciant, ut vel simpliciter, vel ut facile ac commode agere possis, consequenter utrum sint favorabiles, nec ne (§. 159.), ratiocinio colligi, adeoque supponere principium, quod tales circumstantiæ, quales nunc obviæ sunt, sint favorabiles. Opus nimirum occasionem arrepturo eodem est Syllogismo, quo utitur eandem quaesiturus (*not.* §. 165.). Sed quemadmodum occasionem quaesiturus primum cogitat de principio, deinde vero inquirat, num istiusmodi circumstantiæ adsint, quæ ad agendum simpliciter, vel ad facile & commode agendum requiruntur; ita ex adverso occasionem arrepturus primum animum advertit ad circumstantias obvias, & deinde de principio cogitat, vi cuius de favorabilitate earundem statuit. Principia ista vel ex Philosophia practica nobis esse debent perfecta; vel experientia innotuere, rerum practicarum magistra. Et qui propriis oculis videre nequit, is uti debet alienis. Absolum vero foret, si quis omnium negotiorum humanorum theoriam completam in Philosophia practica universali requireret, notionibus directricibus contenta, quarum indolem atque usum exposuimus in Horis subsecivis A. 1729. Trim. Vern. num. IV.

§. 168.

*Animum
agendi qui-
nam habent.*

Animum agendi habere dicitur qui actionem aliquam committere decrevit, adeoque voluntatem suam ad agendum jam determinavit (§. 497. Pars. I. Theol. nat.): ut adeo *Animus agendi* sit voluntas ad agendum determinata.

Ita *animum occidendi habere* dicitur, qui alterum interficere vult, adeoque voluntatem suam ad homicidium committendum jam determinavit, antequam alterum aggreditur, vel etiam in ipso aggressionis actu determinat. Similiter *animum scortandi habere*, qui scortari vult, adeoque voluntatem suam ad hoc scelus committendum jam determinavit: sit ita, quod quædam obstant, quo minus actu committat. *Animus enim agendi* absque actu externo subsecuto subsistere potest.

§. 169.

*Quando ani-
mus ad agen-
dum disposi-
tus.*

Animus ad agendum dispositus dicitur, si in promptu sint motiva, per quæ oblata agendi, vel de actione cogitandi occasione voluntas ad agendum determinatur. *In promptu autem sunt motiva*, quæ *animum statim subeunt*, ubi de actione incidit cogitatio.

Ex. gr. *Animus ad scortandum dispositus* est, ubi motiva eum statim subeunt, per quæ voluntas ad scortandum determinatur, siquidem occasio scortandi vel de scortatione cogitandi offertur.

§. 170.

*Quando oc-
casio casu of-
feratur.*

Si de actione quadam non cogitanti circumstantiæ favorabiles agendi offerantur, occasio casu offertur. Etenim qui de actione quadam non cogitat, is nec de circumstantiis favorabilibus ad agendum sollicitus est (§. 159.). Quamobrem cum nec ipse eo fine quicquam agat, ut circumstantiæ favorabiles ipsi offerantur, nec præterea causæ, a qui-

quibus oblatio circumstantiarum istarum pendet, ideo agant, ut id fiat; quæcunque causæ ad oblationem circumstantiarum favorabilium concurrunt, alterius causa agunt. Concurfus causarum ad effectum alterius gratia agentium casus est (§. 460. Part. II. Theol. nat.). Circumstantiæ igitur agendi favorabiles de actione non cogitanti casu offeruntur. Quoniam itaque oblatio circumstantiarum favorabilium agendi occasio est (§. 158.); si de actione quadam non cogitanti circumstantiæ agendi favorabiles offeruntur, occasio casu offertur.

Ita si quis de scortatione non cogitans in diversorio offendit foeminam, quæ ipsum allicit ad scortandum; scortandi occasio casu offertur. Adesse enim hic scortandi occasionem nemo diffiteatur, & ex definitione occasionis atque circumstantiarum favorabilium liquet (§. 158. 159.). Ceterum ex propositione præsentate intelligitur, quandonam casu incidamus in occasionem, & cur subinde ejus oblatio casui sit tribuenda. Patet etiam, aliam esse quæstionem, qua quæritur, num circumstantiarum favorabilium concursus, in quo occasio consistit (§. 160.), casui sit tribuendus, aliam vero esse eam, qua quæritur, num in occasionem casu incidamus. De posteriori intelligenda est exceptio, quam contra casum in occasione asserti *Goelenius* (not. §. 158.).

§. 171.

Qui animum agendi habet, vel saltem animum ad agendum dispositum; eum occasio ad agendum impellit. Qui enim animum habet agendi, ejus voluntas ad agendum jam determinata est (§. 168.). Quamobrem si circumstantiæ ipsi offerantur quomodocunque, ob quas jam actu agere, vel etiam facile ac commode agere potest, adeoque favorabiles agendi circumstantiæ (§. 159.); non modo nil amplius obstat, quo minus jam actu agat, verum etiam circumstantiis

Quemnam occasio ad agendum impellit.

præsentibus, præsertim in casu posteriori permovetur, ut jam actu agat. Enimvero circumstantiæ, ob quas fieri potest, ut agens nunc actu agat, vel etiam facile & commode agat, favorabiles sunt (§. 159.), & circumstantiarum favorabilium agendi oblatio occasio est (§. 160.). Patet itaque occasionem ad agendum impellere eum, qui animum agendi habet. *Quod erat unum.*

Cujus animus ad agendum dispositus est, ei in promptu sunt motiva, per quæ oblata agendi occasione voluntas ad agendum determinatur (§. 169.). Quodsi ergo ipsi occasio agendi offeratur, de actione cogitatio incidit, consequenter cum motiva in promptu sint, ea animum ejus subeunt (§. cit.), atque adeo voluntas ad agendum determinatur (§. 932. *Psych. empir.*). Quamobrem cum quis animum agendi habeat, cujus voluntas ad agendum determinata est (§. 168.); quam primum occasio agendi offertur ei, cujus animus ad agendum dispositus est, idem quoque agendi animum habet. Enimvero si occasio præsens est ei, qui animum agendi habet, eadem ad agendum impellitur, (*per demonstrata*). Patet itaque occasionem agendi oblatam ad agendum quoque impellere eum, qui animum ad agendum dispositum habet. *Quod erat alterum.*

Ex. gr. Occasio furandi offertur furi, si solus & maxime in tenebris opes alienas sibi expositas habet, ut nemine sentiente auferre eas alioque transferre possit. Quoniam fur animum furandi habet, quin occasio oblata ipsum impellat ad furtum committendum, nemo est qui dabit. Ponamus vero Titium nondum equidem decrevisse, quod furtum committere velit, adeoque animum furandi nondum habere; in promptu tamen esse motiva, per quæ voluntatem ad furtum committendum determinare possit, veluti quod rem quandam lubenter habere vellet, desint tamen nummi, ut eam emere possit, eumque a furto com-

mit-

mittendo non habere animum alienum. Quodsi jam offertur occasio rem istam nemine sentiente in loco peregrino, ubi non diu commoratur, auferendi & secum aliorum transferendi, quin eum occasio ad furtum committendum impellat, denuo non facile quisquam dubitabit. Quamvis vero occasio ad agendum impellat, non tamen ad agendum necessitat, cum impulsui resistere possit, qui libere agit homo. Sed qui animum agendi habet, aut eum saltem ad agendum dispositum, is resistere non vult, adque cedit impulsui.

§. 172.

Qui animum agendi, vel saltem ad agendum dispositum habet, is occasionem arripit. Etenim qui animum agendi, vel saltem ad agendum dispositum habet, eum occasio ad agendum impellit (§. 171.), consequenter cum occasio in oblatione circumstantiarum favorabilium agendi consistat (§. 160.), circumstantiis istis utitur in rem suam. Enimvero qui circumstantiis favorabilibus agendi obviis in rem suam utitur, is occasionem arripit (§. 166.). Ergo qui animum agendi habet, vel cujus animus saltem ad agendum dispositus est, is occasionem arripit.

Atque adeo patet, quænam in agente præsupponantur, ut occasionem oblatam arripiat, & circumstantiis istis favorabilibus utatur. Exempla, quæ dedimus (not. §. 171.) id satis declarant. Et alia quotidie obvia sunt, ut non opus sit, nisi animum ad ea adverti.

§. 173.

Quoniam consuetudo agendi consistit in habitu agendi ex determinatione præterita (§. 923. *Psych. empir.*), adeoque qui ex consuetudine agit, animum agendi jam habet, dum occasio offertur (§. 168.), qui vero animum agendi habet, occasionem oblatam sibi arripit (§. 172.): ideo

Consuetudo agendi quid faciat ad occasionem.

patet, *eum occasionem arripere, qui ex consuetudine agit, seu agendi consuetudinem contraxit.*

Non exigui momenti est in praxi morali, ut constet, quinam sint illi, qui occasionem oblatam avidè arripiunt. Quamobrem consultum est, ut id doceamus, ubi de occasione agendi nobis dicendum. Quoniam vero animus agendi confirmatus est, ubi ex consuetudine agitur, ita ut voluntas agendi constans & perpetua sit; qui consuetudinem agendi jam contraxit, multo quoque avidius occasionem arripit, quam alius, cui quidem jam animus agendi est, nulla tamen adhuc agendi consuetudo. Poteramus hoc uberius demonstrare, sufficiunt enim demonstrationi abundè notiones consuetudinis agendi & voluntatis constantis ac perpetuæ atque animi agendi, a nobis satis evolutæ (§. 923. *Pfych. empir. §. 1062. Part. I. Theol. nat. & §. 168. b.*). Tenendum vero, rationem jam non haberi eorum, quæ ex accidente superveniunt, ex aliis principiis dijudicanda, quæ suo loco traduntur, & ab eo, qui satis circumspèctum sese præbet, facile applicanda in casu quolibet obvio. In actiones hominum multa admodum influunt, quemadmodum jam alias monuimus, & hæud raro actiones diversæ inter se colliduntur, ut exceptione fit opus (§. 510. *Ontol.*), sicque voluntas agentis ita determinatur, ut in agendo parum sibi constet agens. Quamobrem quæ certa sunt & explorata ab iis, qui de rebus nonnisi per transfennam conspèctis judicare solent, in dubitationem adducuntur. Sed judicia istiusmodi præcipitata nullo loco habenda sunt.

§. 174.

Quinam animus agendi habeant.

Qui occasionem agendi quærit, animum agendi habet.
Etenim qui occasionem agendi quærit, is agere vult: alias enim agendi occasionem non quæreret (§. 158.). Qui agere vult, ejus voluntas ad agendum jam determinata est (§. 112. *Ontol.*). Quoniam itaque agendi animum habet is, cujus

cujus voluntas ad agendum jam determinata est (§. 168.); qui occasionem agendi quærit, animum agendi habet.

Non licet propositionem invertere, quod qui animum agendi habet, occasionem quærat: neque enim hoc obtinet semper. Dantur nimirum rationes complures, cur quis habeat animum agendi, non tamen quærat agendi occasionem, pro varietate actionum & agentium plurimum variantes. Immo subinde videas defectum occasionis molestum esse iis, qui agendi animum habent, nec tamen eo ad illam quærendam impelli.

§. 175.

Qui animum agendi habet, & affectu quodam ad agendum stimulat; occasionem agendi quærit. Etenim qui animum agendi habet, ejus voluntas ad agendum determinata est (§. 168.), adeoque agere vult. Quod si ergo præterea affectu quodam ad agendum stimulat, voluntatem quoque suam ipso opere exequi vult. Quamobrem cum hoc fieri minime possit, nisi adsint circumstantiæ, ob quas fieri potest, ut actu agat, in harum vero circumstantiarum oblatione occasio consistat (§. 158.); qui animum agendi habet, & affectu quodam ad agendum stimulat, occasionem quærit.

Qui occasionem agendi quærat.

Ex gr. Qui animo vindictæ cupido alterum injuria afficere decrevit, & cupidine vindictæ ad hoc faciendum stimulat, is quoque occasionem quærit injuria alterum afficiendi. Similiter qui scortandi animum habet, atque actu venereo ad scortandum stimulat; occasionem scortandi quærit.

§. 176.

Qui animum agendi habet, & secundum rationem actiones suas moderatur; is occasionem quærit. Etenim qui agendi animum habet, ejus voluntas ad agendum jam determinata

Idem ulterius expenditur.

minata

minata est (§. 168.), adeoque agere vult (§. 112. *Ontol.*). Quodsi ergo secundum rationem actiones suas moderatur, probe etiam perpendit, ut actu agat, adesse debere circumstantias, per quas fieri potest, ut agat; consequenter præsto esse debere agendi occasionem (§. 158.). Quamobrem cum agnoscat occasionem esse quærendam, quin eam quærat dubium non est. Atque adeo patet, eum, qui animum agendi habet, & secundum rationem actiones suas moderatur, occasionem agendi quærere.

Alii actiones suas affectuum impetu, alii ratione moderantur. Quod illis præstat impetus affectuum; hoc hiæ ratio. Quemadmodum itaque illos affectus stimulat ad occasionem quærendam; ita hos ratio incitat ad idem faciendum. Quæ vero paulo ante monuimus (*not.* §. 174.); ea hic quoque tenenda.

§. 177.

Quinam occasionem oblatam non arripiant.

Qui voluntatem constantem & perpetuam habent actionem quandam non committendi; illi occasionem agendi oblatam non arripiunt. Etenim qui perpetuam habet voluntatem actionem quandam non committendi, is in omni casu eandem committere non vult (§. 1062. *Part. I. Theol. nat.*). Quodsi præterea constans fuerit voluntas, nec in dato aliquo casu voluntatem suam mutat (§. *cit.*). Quamvis adeo offeruntur circumstantiæ, per quas admodum facile ac commode eandem committere poterat, adeoque maxime favorabiles (§. 159.); agere tamen non vult, nec ut velit se adduci patitur, adeoque circumstantiis istis in rem suam minime utitur. Quamobrem cum is occasionem minime arripiat, qui circumstantiis favorabilibus obviis in rem suam non utitur (§. 166.); qui constantem ac seriam habet voluntatem actionis alicujus non committendæ, occasionem agendi oblatam non arripit.

Exem-

Exemplum nobis præbet Josephus, qui occasionem committendi adulterium cum uxore heri sui oblatam minime arripiebat. Etenim constans & perpetua ipsi erat voluntas nil quicquam faciendi, quod voluntati divinæ contrariatur. Quamobrem cum ipsi abunde perspectum esset, adulterium voluntati divinæ repugnare, & hoc scelere peccatum in Deum committi, in adulterium consentire recusabat, ad quod ipsum uxor heri sui alliciebat, immo vi adducere conabatur. Fuisse hanc commodam adulterii committendi occasionem, nemo diffitetur, & per ipsam occasionis notionem patet (§. 158.). Eam tamen non arripiebat, ob constantem & perpetuam adulterii non committendi voluntatem. Idem docet exemplum Davidis, qui Sauli interficiendi occasionem nactus, cum in spelunca solus alto somno oppressus jaceret, eam minime arripiebat, non alia certe de causa, quam ob constantiam & perpetuitatem voluntatis non occidendi Saulum.

§. 178.

Si, ob rationes quasdam singulares alicui non videtur commodum agere, vel parum consultum, ut nunc agat; is occasionem oblatam minime arripit. Etenim si ob rationes quasdam alicui non videtur commodum agere, vel etiam parum consultum, ut nunc agat, is nunc agere non vult, etsi alias habeat animum agendi. Quamobrem quamvis ipsi offerantur circumstantiæ, ob quas nunc agere poterat, immo ob quas facile & commode agere poterat; hisce tamen circumstantiis ut in rem suam utatur, quamvis favorabilibus (§. 159.), se determinare nequit. Quamobrem cum occasionem oblatam non arripiat, qui circumstantiis favorabilibus agendi obviis in rem suam non utitur (§. 166.); cui ob rationes quasdam commodum non videtur agere, vel parum consultum ut agat, is occasionem oblatam minime arripit.

Alius casus.

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

X

Quem-

Quemadmodum rationes longe plurimæ sunt, ob quas etiam ei, qui alias agendi animum habet, vel non commodum videtur, vel parum consultum, ut hic agat & nunc agat, ita propositionis hujus usus quam latissime sese extendit. Subinde levis aliqua causa ob stare potest, quo minus quis nunc agat, si occasionem agendi mox iterum redituram existimat: inde est, quod dicat, se actionem in aliud sibi commodius tempus differre. Subinde quis occasionem oblatam avide arriperet, sed motiva non agendi fortiora censentur motivis agendi: unde est, quod dicat, lubenter sese agere velle, immo quam lubentissime, modo hoc non ob staret, sæpiusque indignetur, quod ob stet. Vides igitur, cur non semper arripiat occasionem oblatam, qui animum agendi habet, immo cur eam non arripiat, etsi maxime optatam, qui ex consuetudine agit.

§. 179.

*Quomodo
tempus & lo-
cus influant
in actiones
hominum.*

Tempus & locus influunt in actiones hominum, quatenus res, per quas tempus & locus præsens in rerum natura designatur, & ab alio tempore vel loco distinguitur; & ea, per quæ tempus præsens atque hic locus determinantur, agenti vel præbere possunt motivum agendi vel non agendi, vel ad actionem absolvendam usui sunt, aut ob ea decet vel minime decet istiusmodi actionem nunc & hic committi. Quoniam in actionem humanam influit, quod ad determinandam actualitatem vel moralitatem actionis quidpiam confert (§. 94.); nec tempus, neque locus aliter in eandem influere potest, nisi quatenus ad determinandum actualitatem vel moralitatem actionis quidpiam confert. Quoniam partes temporis actualis nullæ sunt, nisi quæ per existentias rerum actu designantur (§. 583. *Ontol.*); nec tempus unum ab altero distingui potest, nisi per ea, quæ uno sunt, vel fiunt, altero autem non sunt, vel non fiunt. Similiter quia spatii actu-

actualis partes nullæ sunt, nisi quæ per res extensas existentes actu designantur (§. 612. *Ontol.*), consequenter locus, quatenus eum tanquam partem spatii imaginamur, non nisi per res extensas actu existentes designatur; locus unus ab altero distingui nequit, nisi per ea, quæ hic sunt, alibi vero non sunt. Unde patet, tempus & locum non influere posse in actionem humanam, nisi quatenus ea, per quæ tempus præsens atque hic locus in rerum natura designatur, & per quæ tanquam hoc tempus & tanquam hic locus determinatur, ad actualitatem vel moralitatem actionis aliquid conferunt. Enimvero ista, per quæ tempus atque locus determinatur, & ab alio tempore & loco distinguitur ad actualitatem actionis nil conferre possunt, nisi quatenus præbent motivum agendi vel non agendi, vel ad actionem istam absolvendam usui sunt (§. 103.), nec ad moralitatem actionis quicquam conferre possunt, hoc est, efficere, ut actio aliqua sit legi naturali conformis aut difformis (§. 244. *Part. I. Phil. pract. univ.*), nisi quatenus agentem decet, vel dedecet ob rerum istarum præsentiam hic & nunc agere vel non agere (§. 194. 195. 203. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Patet itaque tempus & locum influere in actiones hominum, quatenus res, per quas tempus & locus præsens in rerum natura designatur, & ab alio tempore atque loco distinguitur, eaque, per quæ tempus præsens ac hic locus determinantur, agenti vel præbere possunt motivum agendi aut non agendi, vel ad actionem absolvendam usui sunt, aut ob ea decet, vel minime decet istiusmodi actionem hic & nunc committi.

Si tempus in abstracto consideratur, notioni imaginariæ convenienter, pars una temporis ab altera minime differt, nec

X 2

quic-

quicquam eidem inest, quo vel in actualitatem, vel moralitatem actionis influere posset. Ac idem dicendum est de loco, si tanquam pars spatii imaginarii consideratur. Inde est, quod vulgo quidam sibi persuadeant, quolibet quolibet loco & tempore licere, cum tempus unum ab altero, nec locus unus ab altero in se minime differat. Enimvero quamvis notio imaginaria spatii, loci atque temporis Geometris satisfaciatur; in Moralibus tamen nulli est usui, sed hic requiritur non minus loci, quam temporis realis notio, quemadmodum ex demonstratione propositionis presentis liquet. Sed hic imprimis e re esse videtur, ut propositionem uno alteroque exemplo illustremus. Si quis festo natiuitatis Christi ea hora, qua sacra celebrantur in templo, convivium agit; ob circumstantiam temporis hoc improbat. Tempus hic determinatur per sacra in memoriam natiuitatis Christi celebranda, & ideo influit in moralitatem actionis, quatenus convivium agere minime decet hominem Christianum, quando memoriam natiuitatis Christi pie recolere & sacris in templo interesse debet. Similiter, si quis eodem tempore scortatur, magis scelus ipsi imputatur, quam si alias idem perpetraverit, propterea quod memoria natiuitatis Christi, quam tempus insinuat, & eo sine celebranda sacra motivum non agendi præbere poterant. Et tempus influit in actualitatem actionis privativæ, quatenus hoc motivo occasionem scortandi oblatam minime arripit, qui vel scortandi animum habet, vel ad scortandum saltem dispositum. Tempus nocturnum determinatur per tenebras & per somnum hominum plerorumque. Influit in furtum, quando fur nocturno tempore furtum committit, quod tunc securius res alienas auferre & in alium locum transferte possit. Hic ea, per quæ tempus determinatur, usui sunt ad actionem commodius absolvendam. Satis ex hisce intelligitur, quomodo tempus influat tum in actualitatem, tum in moralitatem actionis tam privativæ, quam positivæ, atque adeo iisdem veritas propositionis presentis confirmatur. Non absimili modo improbat, si quis in templo cum aliis garrat & cachinnat. Templum est locus cultui divino destinatus, & per hoc hic locus differt ab aliis.

Parum

Parum vero decet garrere & cachinnare, ubi cultus divini gratia convenitur. Circumstantia adeo loci influit in moralitatem actionis, quatenus minime decet hoc agere, quod alias non erat illicitum. Similiter, si fur furtum in templo committit, quia ab aliis ædibus remotum & nemo in eo præsens est, cum sic securius committere possit; circumstantia loci in actualitatem influit, quatenus usui est ad actionem facilius & commodius absolvendam. Si quis templum præteriens apertum, in idem intrat, & preces ad Deum fundit, quatenus recordatur hunc esse locum, qui cultui divino destinatus est; circumstantia loci in actualitatem actionis influit, quatenus præbet motivum agendi. Scelus ingens habetur scortari in templo, quia motivum præbere poterat a scortatione abstinendi, quatenus in memoriam revocat Deum casta mente colendum, nec decet ibi flagitiis indulgere, ubi Deum sincere colere debemus. Ex hisce intelligitur, quomodo circumstantia loci influere possit cum in actualitatem, tum in moralitatem actionis tam privativæ, quam positivæ. Propositio adeo præsens principium est determinandi circumstantiam temporis atque loci, & qui eodem utitur, de utraque hac circumstantia haud difficulter iudicium feret in casu quocunque dato, modo eorum notitia non careat, quam datus casus requirit, aliunde haurienda.

§. 180.

Casus in Moralibus dicitur concursus omnium circumstantiarum ad actionem quandam, quæ vel actu committitur vel omittitur. Unde casus variant pro varietate circumstantiarum, quibus presentibus agens agit, vel non agit. Et casus quilibet determinatur, si determinentur circumstantiæ, sub quibus actio aliqua possibilis.

Casus in Moralibus quid dicatur.

Non variatur hic significatus casus, quem vocabulo in genere tribuimus (S. 460. Part. II. Theol. nat.). Etenim casum simpliciter dictum definivimus per concursum causarum ad effectum alterius gratia agentium. Hujus igitur definitionis vi circumstantiæ omnes ad actionem agentis casu concurrunt, atque

earum concursus casui tribuendus. Quemadmodum vero effectus a casu pendens per inconstantiam loquendi casus dici solet (§ cit.); ita etiam factum, quod sub datis circumstantiis contigit, casus dici solet. Inde est, quod casum funestum dicamus, si quis alterum occidit, veluti dum nuper Consul quidam Ulmenfis Collegam suum in curia sclopeto exploso vita privabat.

§. 181.

*Quomodo casus omnes
possibiles in
executione
actionis detegantur.*

Si quis inquirat in omnes circumstantias, quæ in actionem quandam datam influere possunt, seu sub quibus actio ista committi potest, eademque omni possibili modo inter se combinantur; casus omnes in executione possibiles detegantur. Etenim si omnes circumstantiæ, sub quibus actio aliqua committi potest, detegantur, omnique possibili modo inter se combinentur, omnes circumstantiarum variationes patent, sub quibus actio data committi potest. Quamobrem cum quilibet casus determinetur circumstantiis, sub quibus agens actionem committere valet (§. 180.); ubi omnes circumstantiæ, quæ in actionem aliquam influere possunt, sollicita inquisitione detegantur & omni possibili modo inter se combinentur, casus omnes in executione possibiles detegantur.

De circumstantiis in anterioribus satis prolixè tradidimus ea, quæ ad easdem investigandas usui sunt, ut adeo exinde intelligatur, quomodo in circumstantias sit inquirendum, sub quibus actio data committi potest. Per eadem vero principia itidem patet, quomodo combinationes circumstantiarum utiles ab inutilibus distinguantur, ne casus temere multiplicemus. Utilis est præsens propositio in theoriis negotiorum humanorum completis condendis, & in theoria quoque Juris naturalis condenda usum haud postremum habet. Non nego, quod haud facile sit propositionis præsentis facere usum; sed de eo jam non sumus solli-

solliciti. Neque enim talia eo sine traduntur, ut unus quisque eadem proprio Marte ad praxin transferat. Utatur iis, qui potest. Repetenda hic sunt, quæ in superioribus inculcavimus, cum de mentis acie ad eum gradum elevanda ageretur, ut de actionis cujuslibet cum fine ultimo nexu judicium ferri possit. Sæpe tanta deprehenditur circumstantiarum varietas, ut earum multitudine defatigetur patientia ejus, qui in longa admodum rerum meditarum serie attentionem suam conservare valet. Haud raro etiam circumstantiæ quædam adeo latent, ut nonnisi difficillime in apicum protrahantur.

§. 182.

Qui in circumstantias inquirere vult, notionem distinctam actionis committendæ habere debet. Etenim circumstantiæ ad determinandum actualitatem vel moralitatem actionis aliquid conferunt (§. 95.). Quoniam actio humana ex actibus intellectus, voluntatis vel noluntatis, & facultatis locomotivæ constat (§. 70. Part. I. Phil. pract. univ.), circumstantiæ tum in actus intellectus, tum voluntatis & noluntatis, tum facultatis locomotivæ influere possunt (§. 94.). Cum itaque per hoc detegantur circumstantiæ, quod in hocse actus quomodocunque influat (*per demonstrata*); singuli actus simplices, ex quibus actio aliqua componitur, perspecti esse debent ei, qui in circumstantias inquirere vult. Distinctam habet actionis notionem, qui eam in simpliciores, ex quibus constant, resolvere valet (§. 93.). Quamobrem qui in circumstantias inquirere vult, notionem distinctam actionis habere debet.

Quidnam ad circumstantias investigandas requiratur.

Quomodo actionis notio distincta acquiratur, docuimus in superioribus (§. 93.), adeoque hic præsupponi potest, ubi de circumstantiis investigandis agitur. E. gr. Si quis munus aliquod ambire voluerit, is ante omnia nosse debet, quid munus ambire sibi velit. Constat itaque munus ambire idem esse, ac ea facere, que

quæ ex parte nostra fieri possunt, ut ad idem evehamur. Quoniam collatio muneris a voluntate Patroni pendet, nemo non videt, id nobis esse agendum, ut 1) inquiramus, quinam sit patronus, seu is, penes quem stat, ut ad munus istud evehamur, 2) ut eidem voluntas nostra innotescat, 3) ut favorem ejus nobis conciliemus. Circumstantiæ dati casus docebunt porro, in quosnam actus alios singuli hi sint resolvendi. Haud difficulter hinc colligitur, notionis distinctæ investigationem sæpe esse difficilem. Deteguntur autem hæ circumstantiæ ope eorum, quæ de actione jam distincte cognovimus, & quæ per circumstantias hæcce eruuntur, & ad circumstantias ulterius eruendas profunt. Pendet nimirum investigatio notionis distinctæ actionis & circumstantiarum a se invicem. Unde haud raro admodum perplexa est disquisitio, & nisi experientia juvantur in casu dato, sapissime disquirentes adeo perplexi redderentur, ut quo se vertere debeant, minime viderent. Dolendum vero, quod, quæ experientia suggerit non annotentur, & examini subjiciantur ab iis, quibus ea mentis vis est, ut universalia a singularibus abstrahere & hinc ad alia a priori investiganda ansam arripere valeant. Neglectui huic tribuendus est defectus theoriæ negotiorum humanorum, quorum eventus nunc magis fortunæ relinquatur, quam necesse erat, siquidem de illa condenda hætenus solliciti fuissent philosophi, aut ii, quibus multa agenda sunt, de negotiis suis philosopharentur. Nobis in hac altera philosophiæ practicæ universalis parte, quæ praxin tradit, hoc quoque propositum est, ut necessitatem ac utilitatem philosophandi de negotiis nostris inculcemos, & ad hoc studium eos manu ducamus, qui de genere humano mereri optime volunt. Philosophia practica amplissimum offert veritatum inveniendarum campum, in quo utiliter versarentur, qui arte inveniendi pollent.

§. 183.

*Quomodo
cujus præ-*

*Si quis actionis notionem distinctam habet, & personarum, rerum, loci ac temporis scrutatur circumstantias
nunc*

nunc obvias; is casum præsentem agnoscit. Quoniam enim in circumstantias inquisiturus, notionem distinctam actionis committendæ habere debet (§. 182.); qui eandem in dato casu habet, circumstantias obvias agnoscere valet. Quodsi ergo in circumstantias personarum, rerum, loci atque temporis nunc obvias inquirat, cum præter hæc non dentur aliæ (§. 97. 98.), circumstantias omnes perspectas habet, quæ in præsentem actionem ad animum sunt revocandæ. Quamobrem cum casum præsentem determinare valeamus, si circumstantias, sub quibus actio nunc possibilis, detegimus (§. 180.), adeoque hæc cognitæ casum quoque præsentem agnoscimus; evidens est, nos casum præsentem agnoscere debere, si actionis committendæ notionem distinctam habemus, & personarum, rerum, loci ac temporis circumstantias nunc obvias scrutamur.

Circumstantias in dato casu obvias scrutamur a posteriori, sed beneficio principiorum, quæ de circumstantiis prolixè satis demonstravimus. Etenim ea non modo ad hõc conducunt, ut, quænam in circumstantiarum numero sint, per quas casus præsens constituitur (§. 180.), dignoscantur, ne superfluas cumulemus, vel necessariarum rationem minime habeamus; verum etiam attentionem provocant & mentem dirigunt, ne ignoremus, quo vertenda sit, ut circumstantiæ nobis innotescant. Quodsi theoria juxta propositionem anteriorem (§. 181.) condita prostraret, multo facilius casus præsens agnosci poterat: sed ea deficiente, ea via incedendum, quam præsens propositio monstrat. Quodsi equidem beneficio notionis distinctæ actionis & principiorum anteriorum de circumstantiis fuscè satis explicatorum prævidemus, necessariam adhuc esse circumstantiarum quarundam noticiam, ut casum præsentem animo comprehendamus, sed hæc a nobis detegi minime posse, cum omni diligentia adhibita cognoscere minime valeamus, quæ nonnisi experientia innotescere nobis possunt; nemo non videt, impossibile nobis esse, ut casum præsentem

(Wolfsi Phil. Pract. Univ. Pars II.)

Y

deter-

determinemus. Nemo vero a nobis desideraverit, ut doceamus, quomodo fieri possit, ut detectu impossibilia detegamus. Sufficit nos per ea, quæ docuimus, certos esse posse, quod nihil eorum prætermiserimus, quæ in nostra sunt potestate. Ubi certitudo haberi nequit, fortunæ & casui aliquid dandum. Nec hoc turbare potest tranquillitatem animi, ubi quis convictus fuerit, fortunam (§. 932. Part. I. Theol. nat.) & casum subesse providentiæ divinæ (§. 462. Part. II. Theol. nat.), adeoque huic committi, quæ istis relinquuntur.

§. 184.

Quando in determinando casu præsentem aberramus.

Qui per errorem sumit circumstantias præsentis, quæ non sunt, aut se omnes perspectas habere sibi persuadet, quibusdam tamen adhuc deficientibus; is casum præsentem minime agnoscit. Cum enim casus quilibet determinetur per circumstantias, sub quibus actio nunc possibilis (§. 180.); qui per errorem sumit circumstantias præsentis, quæ non sunt, casum a præsentem diversum pro præsentem habet, adeoque præsentem minime agnoscit. Quod erat unum.

Similiter cum casum præsentem minime agnoscat, qui vel unam circumstantiam ignorat, quæ ad determinandum casum præsentem requiritur (§. 180.), nemo non videt, se casum præsentem minime agnoscere, si quis sibi persuadet, se circumstantias omnes perspectas habere quibusdam tamen adhuc deficientibus. *Quod erat alterum.*

§. 185.

Modus investigandi medium.

Si notionem finis distinctam quæras & inde colligas, quam actione vel quibusnam actionibus opus sit, ut is ad actum perducatur, tandemque inquiras, num actiones istæ sint in tua potestate, & quemnam sint præterea personæ vel res aliæ, a quibus actiones istiusmodi proficisci possunt, quibusque rebus ad agendum habeas

habeas opus; media a te investigantur. Etenim finis, quatenus consideratur tanquam ad actum a te producendus, spectatur tanquam effectus producendus (§. 886. *Ontol.*). Quoniam igitur effectus actione causæ efficientis producitur (§. *cit.*); si ex notione finis distincta colligas, quibus actionibus opus sit, ut is ad actum perducatur, ac deinde inquiras, num actiones istæ a te, vel ab aliis personis aut rebus proficisci possint, & quibus rebus ad agendum habeas opus, quin hoc modo ea detegas, in quibus ratio actualitatis finis continetur, dubitandum non est (§. 56. *Ontol.*). Enimvero medium est, in quo ratio actualitatis finis continetur (§. 937. *Ontol.*). Patet itaque, hoc pacto media a te investigari.

Quod si ea præstare non poteris, quæ in hypothese propositionis præsupponuntur, per se patet, mediorem investigationem non esse in potestate tua. Ceterum hic docemus, quomodo a priori, experientia tamen obstetricante, detegantur media. Neque enim diffidendum est, eadem quoque experientia sola magistra haud raro addisci, & quando iisdem opus habemus, ad usus nostros adhiberi. Haud raro etiam aliena juvamus experientia, quando aliorum consilio utimur, dum nobismetipsis minime sufficimus. Nec inconsultum est, immo maxime suademus, ut in mediorem cognitione experientia magistra proficiamus, qua hæcenus utuntur tantum non omnes. Per se autem patet, ubi ea observamus, quæ experientia nobis offert, necesse non esse, ut finis distinctam notionem habeamus, quamvis utilitate non careat, si quæ experiundo didicimus, ad notiones distinctas revocemus. Enimvero cum hæc non modo de mediorem cognitione vera sint, sed in genere de omni cognitione a posteriori hausta tenenda; locus hic non est, ut de utilitate ista disertius dicamus. Maxime autem e re nostra est, ut propositionem præsentem exemplo illustremus. Si favorem Titii tibi conciliare volueris, eum intendis tanquam finem. Et

Y 2

quate-

quatenus efficere vis, ut tibi faveat Titius, favorem consideras tanquam effectum a te producendum. Dum vero inquiris, quid a te fieri debeat, ut fauor Titii tibi concilietur, de medio sollicitus es. Notionem favoris distinctam suppeditat Psychologia empirica (§. 792.). Oritur nimium favor ex representatione boni ab altero praestiti, vel fieri soliti citra relationem ad nos. Hinc intelligitur, si Titii favorem tibi conciliare volueris necesse esse, ut quid a te fiat, quod ipsius iudicio bonum existimatur, & quod adeo in aliis ipsi placet, vel ut a te tale quid factum fuisse, eidem innotescat. Vides itaque, qua actione opus sit ad favorem Titii tibi conciliandum. Judicaturus itaque, num ea in tua sit potestate, an vero alieno auxilio & re quadam alia habeas opus, inquirendum ante omnia, quamnam potissimum sint, quae Titio placent in aliis. Quodsi ergo cognoveris, munerum oblationem eidem perplacere; hinc innotescit, medium sibi favorem Titii conciliandi esse muneris oblationem. Quodsi porro scruteris, quo munerum genere maxime delectetur; ex eo tibi constabit, qua re ad agendum habeas opus. Nec quisquam dubitat medium, quod quaesivisti, a te satis distincte cognosci. Quodsi quis videt, Maevium sibi conciliasse favorem Titii oblato munere, eoque solo; medium favorem huius sibi conciliandi experientia addiscit. Si rationem consulat, animum ad favoris notionem distinctam advertendo; propositionem determinatam generalem hinc elicit, quod muneris oblatio sit medium conciliandi favorem ejus, qui muneribus delectatur. Ecce utilitatem connubii rationis & experientiae in cognoscendis mediis! Similiter, si quis intendit vulnerare corpus alterius, vulneratio est finis, quem sibi proponit. Ex notione vulnerationis intelligit opus esse actione, qua continuum in cute ac carne dissolvitur. Quodsi ergo recordatur hoc fieri posse ope globi ex bombardam vi pulveris pyrii explosi; explosionem globi ex bombardam vi pulveris pyrii factam medium vulnerandi corpus alterius esse agnoscit, & se ad hanc actionem opus habere globo plumbeo, pulvere pyrio atque bombardam intelligit. Qui videt alterum globo ex bombardam exploso vi pulveris pyrii, quo onerabatur vulnerari;

nerari; idem a posteriori discit. Qui primus hoc detexit, rationis usu hoc fecit, a vi, quam pulveris pyrii ope acquirit globus, aliunde perspecta ad hunc effectum argumentatus. Per ab usum loquendi accidit, ut res, quarum usus ad finem obtinendum requiritur, dicantur media. Ita qui caret libris, quorum lectione in studio Matheseos proficere poterat, quam discere intendit, mediis destitutus dicitur ad Mathesin addiscendum necessariis, & libri referuntur inter media addiscendi Mathesin, cum proprie loquendo medium non sit nisi lectio librorum.

§. 186.

Quando actione naturæ producitur effectus, quem tanquam finem intendimus; ex parte nostri medium est actio, qua efficitur, ut natura agere possit. *Concurfus naturæ ad media.* Etenim si effectus producitur actione naturæ, quem tanquam finem intendimus; per eam intelligitur, cur finis actum consequatur, consequenter ea rationem continet, cur hoc fiat (§. 56. Ontol.). Quamobrem cum medium sit, quicquid rationem continet, cur finis actum consequatur (§. 937. Ontol.); actio ista naturæ medium est consequendi finem. Quoniam tamen natura per se non agit, nisi actione nostra concurrente (*per bypoth.*) per actionem nostram intelligitur, cur natura actione sua effectum istum, quem tanquam finem intendimus, producere potuerit, consequenter in actione nostra quoque continetur ratio, cur finis actum fuerit consecutus (§. 56. Ontol.). Quamobrem cum medium sit, quod rationem continet, cur finis actum consequatur (§. 937. Ontol.); ex parte nostri utique medium est actio ista, qua obtinetur, ut natura agere possit.

Huc animum advertimus in propositione anteriore, cum diximus, inquirendum esse in res, quarum actione id efficitur, quod intendis. Ex presente autem clarius intelligitur, quinam

fit naturæ concursus ad media. Ceterum exempla quotidie obvia præsentem illustrent. Qui linteum madidum exiccari vult, exiccationem intendit tanquam finem. Exiccatur linteum actione solis radiis suis aquam, qua madet, in vapores resolventis. Sed ut hoc fiat, necesse est, ut radiis solaribus exponatur. Unde medium exiccandi linteum habetur ipsum exponere radiis solaribus. Similiter. medium calefaciendi aquam est vas, in qua continetur, admovere igni eo fini suscitato. Actio ignis naturæ actio est, & ea ad actionem nostram concurrat, qua tanquam medio utimur ad finem obtinendum.

§. 187.

Actio contraria quænam dicatur.

Actio actioni contraria dicitur, quæ eam irritam reddit vel totam, vel ex parte. *Irrita autem redditur actio*, si effectus eadem producendus vel prorsus non produci-
tur, vel non produciatur integer.

Definitio intelligitur tum de actionibus hominum, quam naturæ, seu rerum quarumcunque in universo existentium, tum & de concursu actionum humanarum & actionum naturæ. Ita commendationi contraria est laudum ac meritorum extenuatio atque obretractio, si quis enim huic majorem habeat fidem, quam illi, qui ex illa sperari poterat effectus ob hanc cessat. Similiter, actio aquæ contraria est actioni ignis, dum incendium, quo ædes conflagraturæ erant, restinguitur aqua vel imbre. Immo reactio omnis contrariis actionibus accensetur, quatenus reagens resistit agenti, veluti dum medium, per quod movetur mobile, motum ejusdem retardat. Porro actio venti ex plaga adversa spirantis contraria est remigationi, & ætus nimis contrarius plantationi.

§. 188.

Quomodo actiones impediuntur.

Quæcunque actionem impediunt, vel actionem actioni agentis contrariam edunt, vel præsentia sua in causa sunt, ne agens agat, & contra. Quoniam enim impedimentum in se
fe

se continet rationem, cur aliquid non existat, cujus existentiae ratio sufficiens ponebatur (§. 726. *Ontol.*); quaecunque actionem impediunt, rationem in se continere debent, cur actio agentis non sequatur, quæ alias sequeretur. Quamobrem cum agens vel actu agat, vel tantummodo agere possit, impedimento remoto; necesse est, ut, quod actionem impedit, in casu priori efficiat, ne effectus actione producendus producat, adeoque eam irritam reddat, consequenter ut actionem actioni agentis contrariam edat (§. 187.), vel ut rationem in se contineat, cur, quæ alias ab agente edi poterat actio, non edatur (§. 70. *Ontol.*), consequenter ut præsentia sua in causa sit, ne agens agat (§. 881. 866. *Ontol.*). *Quod erat primum.*

Ex aduerso, si quid actionem actioni agentis contrariam edit, eam irritam reddit, adeoque effectus eadem producendus vel integer non producitur, vel saltem non producitur ex parte (§. 187.). Adeoque ex actione ipsius intelligitur, cur effectus actione agentis alias producendus, vel prorsus non producat, vel saltem non producat integer, consequenter effectus non producti rationem continet (§. 56. *Ontol.*). Similiter, si præsentia sua, in causa est, ne agens agat, eidem insint necesse est, per quæ intelligitur, cur agens non agat, qui alias ageret (§. 881. 866. *Ontol.*), consequenter denuo rationem in se continet, cur actio non sequatur, alias secutura (§. *cit.*). Quoniam itaque impedimentum in se continet rationem, cur quid non existat, cujus existentiae ratio sufficiens ponebatur (§. 726. *Ontol.*); in utroque casu actio agentis impeditur. *Quod erat alterum.*

Exempla quotidie obvia propositionis veritatem confirmant.
Qui extenuat alterius laudes vel merita, aut iisdem obrectat,
quem

quem tu commodaveras Patrono; is impedit, quo minus commendatio tua valeat, ubi extenuationi aut obtestationi Patronus habuerit fidem. Inundatio impedit, quo minus ad urbem accedere possis, quo tendis. Præsentia alterius impediris, quo minus dicere possis Mævio id, cujus causa eundem adire volueris.

§. 189.

Quotuplici modo actio humana impediatur.

Quicquid actionem humanam impedit, vel impedit actum intellectus, vel voluntatis, vel facultatis locomotivæ. Actio enim humana ex actibus intellectus, voluntatis & facultatis locomotivæ constat (§. 70. Pars. I. Phil. pract. univ.). Quicquid ergo eandem impedit, vel actum intellectus, vel voluntatis, vel facultatis locomotivæ impedit.

Ita affectus attentionem ab eo, quod agendum, avocantes impediunt actum intellectus. Præsentia ejus, quem celare vis alteri dicenda, impedit actum voluntatis, quo minus scilicet ea alteri dicere velis. Inundatio impedit actum facultatis locomotivæ, accessum scilicet ad urbem. Propositio præsens usus est, ubi impedimenta actionum humanarum detegenda. Excitat enim attentionem, ne quid facile præterlabatur, & mentem dirigit ad inquirendum in ea, quæ agenti obstaculo esse possunt: id quod experientur, quotcumque animum ad impedimenta agendi detegenda appellent.

§. 190.

Quanam actum intellectus impediunt.

Quæcumque in causa sunt, ut notio actionis determinata, vel principium generale de bonitate & malitia istius actionis, aut tam illa, quam hoc deficiat; ea actum intellectus impediunt. Etenim iudicium de bonitate & malitia actionis in dato casu singulari ope ratiocinii definitivi elicitur ex notione actionis, cujus patranda occasio offertur, ope principii generalis, quod bonitatem vel malitiam actionis istiusmodi deter-

determinat (§ 82. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque deficiente vel notione actionis, cujus committendæ occasio offertur, determinata, vel principio generali, quo bonitas vel malitia utriusque actionis determinatur, consequenter multo magis deficiente utroque deficit etiam actus intellectus, qui ad actionem committendam requiritur, cum appetere vel averfari nequeamus, quod non cognoscimus (§. 929. 930. Psych. empir.), neque actionem externam edimus, nisi quam volumus (§. 567. Part. I. Theol. nat.). Quicquid vero in causa est, ut notio actionis determinata, vel principium generale de bonitate vel malitia istiusmodi actionis, aut tam illa, quam hoc deficiat; illud rationem continet, cur vel illa, vel hoc, vel utrumque deficiat (§. 881. Ontol.), consequenter cur deficiat actus intellectus (per demonstrata). Enimvero quod rationem continet, cur actus iste intellectus deficiat, id eundem impedit (§. 726. Ontol.). Quamobrem actum intellectus impedit, quicquid in causa est, ut notio actionis determinata, vel principium generale de bonitate & malitia actionis, vel tam illa, quam hoc deficiat.

Habemus hic principium generale determinandi impedimenta actus intellectus. Specialia inde deducemus suo loco.

§. 191.

*Quicquid nobis præbet motivum nolendi, quod lubenter agere malle- Quomodo
re malle- id actum voluntatis impedit. Quoniam enim actus volun-
motivum nolendi est ratio sufficiens nolitionis (§. 887. tatis impe-
Psych. empir.); quicquid motivum nolendi nobis præbet, diatur.
quod lubenter agere malle- id continet rationem, cur
nolimus hic & nunc agere, quod alias lubenter agere mal-
lemus. Enimvero id impedimento est, quod in se con-
(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) Z tinet*

tinet rationem, cur aliquid non existat, cuius existentiae ratio sufficiens ponebatur (§. 726. *Ontol.*). Quare patet id actum voluntatis impedire, quod nobis præbet motivum nolitionis illius, quod lubenter agere mallems.

Nimirum si quod jam agere mallems, modo nihil obstat, motivum adest volitionis (§. 889. *Pfych. empir.*). Per hypothesein autem jam adest, quod præbet motivum nolitionis: quod cum motivum volitionis vincat, eodem fortius est, quatenus malum ex commissione actionis hic & nunc facta metuendum majus censetur bono per eandem obtinendo. Quemadmodum vero varia admodum sunt hominum de bono & malo judicia, cum non omnes ductum rationis sequantur; ita quoque hic opinionis judicantium habenda ratio est, nisi in applicatione principii aberrare volueris. Est vero hoc principium generale determinandi impedimenta actus voluntatis. Nimirum duo sunt in anima actus contrarii, alter volitionis, alter nolitionis. Sed actus nolitionis fortior vincit actum volitionis, ut externus minime consequatur. Hoc minime pugnat cum principio contradictionis, vi cuius impossibile, ut idem simul velimus & nolimus, neque enim idem volumus & nolumus eodem, sed diverso respectu. Atque adeo nobismetipsis quasi resistimus. Et vis interna animæ æquipollet vi externæ, qua actus externus cohibetur: id quod tamen in præjudicium veritatis non nimis extendendum est. Exempla quotidie obvia sunt, & paulo ante aliquod in medium attulimus (*not.* §. 188).

§. 192.

Quomodo actus facultatis locomotivæ impediatur.

Quodcumque extra nos vel actionem actioni externæ contrariam edit, vel alio quocumque modo in causa est, ne actus externus, quem elicere volumus, consequi possit; id actum facultatis locomotivæ impedit. Etenim quodcumque extra nos vel actionem actui externo contrariam edit, vel alio quocumque modo in causa est, ne is, etiamsi agere velimus, conse-

consequi possit; id actum externum impedit (§. 188.). Enimvero actus externus est actus facultatis locomotivæ (§. 66. Part. I. *Phil. pract. univ.* & §. 567. Part. I. *Theol. nat.*). Quamobrem quicquid extra nos vel actionem actioni externæ contrariam edit, vel alio quocunque modo in causa est, ne actus externus, quem volumus elicere, consequi possit, id actum facultatis locomotivæ impedit.

Nimirum tres dantur casus, in quibus facultas locomotiva impeditur. Aut enim actu agimus, sed actio redditur irrita, ne effectus producat, qui eadem produci poterat: vel conatum agendi adhibemus, sed vi externa agenti resistitur, ne actio ipsa consequatur: vel denique aliquid nobis objicitur, quod in causa est, ut agere volentes actum externum elicere non valeamus. In casu primo atque secundo agens impeditur actione contraria agentis alterius; in tertio autem aliud quid in causa est, ne actum externum, quem volumus, elicere possimus. E. gr. Titium commendasti Mævio, cujus filiam uxorem ducere vult. Sempronius obtestatione sua commendationem irritam facit, ut voti sui compos minime reddatur. Impedit hic actum facultatis locomotivæ Mævii Sempronius actione contraria. Similiter semina committis agro omni diligentia adhibita, ne quid in ea desiderari possit, ut messe læta potiaris. Quodsi grando segetem omnem prosternit, ut messis nulla sit; actione naturæ contraria actio tua impeditur. Si ira permotus gladio ferire vis Cajum, sed Mævius brachium, quod extendis, arripit, & ne movere possis, vi majore, quam ad movendum adhibes, detinet; actio tua actione contraria impeditur. Denique si inundatio obstat, quo minus ad urbem accedere possis, quo tendis; actio causæ externæ impedit, ne actio facultatis locomotivæ eliciatur. Exempla hæc loquuntur quot modis actus facultatis locomotivæ impediri possit. Est adeo propositio præsens principium generale detegendi impedimenta actus facultatis locomotivæ.

§. 193.

Modus detegendi impedimenta.

Impedimenta detecturus inquirere debet, quænam sint in causa, ut vel notio actionis determinata, vel principium generale de bonitate & malitia actionis istiusmodi, vel tam illa, quam hoc deficiat, quænam agere volenti motiva nolitionis præberi possint, & quænam extra ipsum sive personæ, sive res in universo existentes vel actionem contrariam edere, vel alio modo in causa esse possunt, ne actus externus eliciatur. Quoniam enim ea, quæ actionem humanam impediunt, aut actum intellectus, aut actum voluntatis, aut actum denique facultatis locomotivæ impedire debent (§. 189.); impedimenta detecturus inquirere debet, quænam actum intellectus, quænam actum voluntatis & quænam actum facultatis locomotivæ impedire valeant. Enimvero actum intellectus impediunt, quæ in causa sunt, ut notio actionis determinata, vel principium generale de bonitate aut malitia istiusmodi actionis, vel non minus hoc, quam ista deficiat (§. 190.): actum voluntatis impedit, quicquid præbet motivum nolendi, quod lubenter agere malleamus (§. 191.): actum denique facultatis locomotivæ impedit, quæcumque persona vel res in universo existens actioni nostræ contrariam actionem edere, vel alio quocunque modo in causa esse potest, ne actio externa, quam elicere vis, consequi possit (§. 192.). Quamobrem impedimenta detecturus inquirere tenetur, quænam sint in causa, ut vel notio actionis determinata, vel principium generale de bonitate & malitia actionis, vel non minus hoc, quam ista deficiat, quænam agere volenti motiva nolitionis præberi possint, & quænam extra ipsum sive personæ, sive res in universo existentes vel actionem contrariam edere, vel alio modo in causa esse possunt, nec actus externus eliciatur.

Impe-

Impedimenta prævidere non semper licet, quoniam haud raro casu obijciuntur agenti. Qui experientiam consulit, eadem magistra in cognitione impedimentorum plurimum proficere potest, & ubi rationis auxilio accurate determinat, quandonam unicuique impedimento locus sit, theoria impedimentorum locupletatur.

§. 194.

Remedium dicitur actio, qua impedimentum tollitur, ne actioni agentis amplius obstet.

Remedium quid sit.

Ex. gr. Si quis manu sua brachium tuum fortiter tenet, ne movere possis, tu vero altera manu arrepto baculo digitos ipsius percutis, ut manum retrahat; percussio remedium est, actio quippe, qua tollitur impedimentum agendi. Similiter, si fors adversa, quam experiris, scrupulos movet de bonitate Dei atque fiducia in Deum, impedimentum tollitur, ubi convinceris, Numen providentissimum calamitates dirigere in bonum finem. Hæc ergo convictio remedium est.

§. 195.

Impedimentum tollitur vel actione contraria ei, qua se exerit, vel actione, qua efficitur, ne amplius sit præsens. Quicquid enim actionem agentis impedit, vel actionem contrariam edit, vel præsentia sua in causa est, ne agens agat (§. 188.). Quamobrem si impedimentum non amplius agenti obstare, adeoque tolli debet, aut actio ista contraria irrita reddenda, qua sese exerit, ut actione tua producendo effectui sit locus, consequenter actione eidem contraria opus est (§. 187.), aut curandum, ne amplius præsens sit. Patet itaque impedimentum tolli vel actione contraria ei, qua se exerit, vel actione, qua efficitur, ut non amplius sit præsens.

Quomodo impedimentum tollatur.

Ad casum priorem pertinent exempla, quibus definitionem remedii illustravimus (not. §. 194.). Casus posterioris tale est

exemplum. Si præsentia Titii obstat, quo minus Cajo dicere possis, quæ dicenda habes, & illum avocari cures; impedimentum tollis actione, qua efficis, ne id amplius præfens sit. Neutrum si facere tibi integrum sit, in utroque casu tollere impedimentum in potestate tua non est.

§. 196.

*Quomodo
remedia in-
vestigantur.*

Quoniam remedium in sublatione impedimenti consistit, ne agenti amplius obstat (§. 194.), impedimentum autem tollitur vel actione contraria ei, qua se exerit, vel actione, qua efficitur, ne amplius sit præfens (§. 195.); *remedium investigaturus inquirere debet in actionem ei, qua impedimentum se exerit, contrariam, vel in actionem, qua efficitur, ne id amplius sit præfens.*

Ita si obtestatio obstat commendationi, inquirendum est, quomodo obtestatoris fides reddatur suspecta. Hanc enim actionem obtestationi contrariam esse patet (§. 187.). Similiter si præsentia Titii obstat, quo minus agere possis; inquirendum est, quomodo effici possit, ut abeat. Nimirum impedimenta duplici modo impediunt actionem agentis, vel actione contraria, vel sola præsentia sua (§. 188.). Unde duplicis quoque generis remediis opus est, aliis nempe ad irritam reddendam actionem impedimenti, aliis ad ejus præsentiam tollendam.

§. 197.

*Impedimen-
torum divi-
sio.*

Impedimenta finis sunt, quæ immediate impediunt, ne finem consequi possis. *Impedimenta vero mediolorum* sunt, quæ impediunt, ne media sortiantur suum effectum, vel ne iisdem uti possis.

Exemplo differentia fit manifesta. Diximus paulo ante, obtestationem, cui Patronus fidem habet, esse impedimentum, quo minus ad munus, quod ambis, eveharis, quod illa commenda-

commendationem tui irritam facit. Obtentio muneris finis est, commendatio medium finem obtinendi. Hic adeo impeditur medium, quo minus effectum sortiri possit. Enimvero si Patronus commendationi plenam habet fidem & in eo est, ut munus tibi conferatur, subito autem moritur, vel alius ipsi commendatur ab eo, cujus commendationi ob rationes singulares deesse non potest; finis immediate impeditur, nec impedimentum medium petit. Vides adeo impedimenta non semper medio opponi, & hoc irrito facto finem impedire, quin sæpe etiam finem immediate evertere, medio intacto. Ne igitur circa impedimentorum investigationem tibi desis, ea in impedimenta finis & impedimenta mediorum, quæ iisdem obijciuntur vel in ipso executionis actu, vel ubi iisdem jam usus fueris, a se invicem esse distinguenda.

§. 198.

Quoniam impedimenta alia finem immediate, alia media feriunt (§. 197.); *In impedimentis investigandis tam inquirendum est in ea, quæ finem immediate impediunt, tum in hac, quæ executioni mediorum opponuntur.* *Quenam in impedimentorum investigatione observanda.*

Impedimenta finis magis casui obnoxia sunt ex parte agentis, quam impedimenta mediorum, ac difficilius prævideri possunt. Sunt tamen remedia generalia, quæ haud raro satisfaciunt, veluti si maturetur negotium, si consiliorum tuorum neminem facias participem, & quæ sunt his gemina. Remedia, quæ exempli loco proferimus, faciunt ad illustrandum exemplum, quod de impedimento finis modo proposuimus (§. 197.).

§. 199.

Remedia sunt impedimentorum impedimenta. Etenim remedia impedimenta tollunt, ne actioni agentis amplius obstent (§. 194.), adeoque per ea intelligitur, cur hæc *Remediorum ad impedimenta reductio.* agen-

agenti non obstant, consequenter rationem continent, cur hoc non fiat (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum impedimentum sit, quod in se continet rationem, cur aliquid non existat, cujus existentiae ratio sufficiens ponebatur (§. 726. *Ontol.*); remedia utique sunt impedimenta impedimentorum.

Reductio remediorum ad impedimenta principium heuristicum est (§. 472. *Pfych empir.*). Considerantur nimirum impedimenta absolute, citra omnem relationem ad finem vel media, quae per ipsa irrita fieri debent, tanquam id, quod impediti debet. Unde remedia impedimentis contraria (§. 194.), quemadmodum impedimenta contrariantur fini atque mediis (§. 197.), pro impedimentis impedimentorum habentur.

§. 200.

*Alius modus
investigandi
remedia.*

Quoniam remedia sunt impedimenta impedimentorum; eodem modo deteguntur, quo impedimenta (§. 193.).

Ecce utilitatem reductionis remediorum ad impedimenta! Postquam igitur ostendimus, quomodo circumstantiae detegantur (§. 102. 108. & seqq.), quomodo casus omnes possibiles investigentur (§. 181.), & casus praesens agnoscatur (§. 183.), quomodo media eruantur (§. 185.), quomodo impedimenta in apri-cum producantur (§. 193.), quomodo denique remedia inveniuntur (§. 196. 200.); abunde docuimus, quomodo satisfiat iis, quae supra praecipimus sine quaesito potituro (§. 92.). Non diffiteor, regulas, quas tradidimus esse admodum generales; sed haec, non aliae conveniunt instituto praesenti. Regulae speciales ex veritatibus specialibus eruenda (§. 474. *Pfych empir.*); atque adeo non intelliguntur, nisi istis demonstratis. Faciunt autem generales ad speciales investigandas. Quamobrem qui generalibus frequenti usu satisfacere didicit, veritatibus specialibus cognitis, unde pendent regulae speciales, in has propria meditatione incidet.

§. 201.

§. 201.

*Si quis casum præsentem accurate determinare, vel media Eventus ne-
eidem convenientia invenire, vel impedimenta prævidere, vel gotii quan-
remedia reperire nequit, aut plura horum in potestate sua mini- do dubius.
me habet; is nec certus esse potest, se sine quaesito potiturum.*
Patet hoc ex iis, quæ fieri debere supra præcipimus (§. 92.),
ut sine quaesito potiamur. Multis autem modis contin-
gere, ut ea in potestate nostra non sint, ex iis perspici-
tur, quæ de casibus determinandis, mediis inveniendis,
impedimentis investigandis & remediis eruendis prolixè
in anterioribus docuimus.

Atque hinc redditur ratio, cur eventus negotiorum hu-
manorum sit admodum dubius, & cur spes, quæ alit agentem,
varios admodum admittat probabilitatis gradus. Minor foret
incertitudo, si negotiorum humanorum theoria omnibus nume-
ris absoluta proflaret, qualis hæcenus desideratur. Nulla ta-
men theoria eadem tollitur, cum etiam pendeat ab applicatione
principiorum generalium, quæ ipsa suppeditat. Applicatio prin-
cipiorum generalium ratiocinando absolvitur. Ratiocinii majo-
rem dat theoria, minorem suggerit experientia recto facultatum
cognoscendi tam inferiorum, quam superiorum usu. Expe-
rientia non semper in agentis potestate est, etsi in usu faculta-
tum cognoscendi nihil desideretur. Plurimum juvat animum
huc advertere, ubi de eo agitur, quantum agenti imputandum
sit, quod sine quaesito exciderit, vel quod eundem consecutus
fuerit. Plura huc spectantia trademus, quando de prudentia
acturi sumus. Nec deerit alibi locus dicendi, quæ huc faciunt.

§. 202.

Quoniam non modo ex anterioribus abunde patet; *Quod ple-
quam arduum sit & difficile, casus accurate determinare, rumque sit
media invenire, impedimenta omnia prævidere & reme- incertus.*
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) A a dia

dia reperire, verum etiam experientia docet, quam raro singula simul sint in potestate agentis; certus tamen is esse nequit, se sine quæsito potiturum, nisi ipsi constet, nihil in istis desiderari (§. 201.); *Eventus negotiorum humanorum plerumque incertus est, nec evitare incertitudinem in agentis potestate positum.*

Principium hoc maximi momenti est non in una praxis moralis parte. In futurum adeo usum, quem amplissimum experiemur, probe notandum.

§. 203.

*Quomodo
investigetur
ratio, cur
sine quæsito
non fuerit
usus potiti.*

Si quis sine quæsito minime potitus fuerit, rationem, cur eodem non fuerit potitus, detecturus inquirere debet, num casum præsentem, antequam ageret, rite determinaverit, hoc est, circumstantias omnes, per quas determinatur, habuerit cognitatas atque perspectas, num mediis eidem convenientibus fuerit usus, num impedimenta, quæ ipsi sese obtulerunt, præviderit, & num remedia noverit isque usus fuerit. Etenim si quis sine quæsito minime potitur, is vel casum præsentem ob circumstantias non rite cognitatas atque perspectas non accurate determinavit, adeoque mediis convenientibus non fuit usus, nec impedimenta prævidit, quæ alias prævidere poterat, vel media per errorem elegit, quæ non satisfaciunt, aut magis nocuerunt, quam profuerunt, vel alia de causa impedimenta non prævidit, aut eorum nullam habuit rationem, neque adeo de remediis cogitavit; vel in remediis, quæ elegit, cespitavit (§. 92.). Quamobrem cum ex hisce intelligatur, cur sine quæsito non fuerit potitus; in hisce etiam contineri debet ratio, cur eodem exciderit (§. 56. Ontol.). Eam igitur detecturus inquirere utique debet, num casum præsentem, antequam age-

ageret, rite determinaverit, num mediis eidem convenientibus usus fuerit, num impedimenta præviderit & remedia genuina adhibuerit.

Qui ex casu tam suo, quam alieno sapere voluerit, rationem investigare tenetur, cur sine, quem intendebat, exciderit, ac propositum male cesserit. Eum igitur in finem addenda erat propositio præsens. Usus quoque hunc præstabit, ut iudicio minime fallaci definias, utrum tibi, vel alteri imputari possit, quod sine quæsito non fueris potitus. Cum lex naturæ nos obliget ad actiones omnes committendas, quæ quomocumque ad perfectionem nostram tendunt (*J. 167. Part. I. Phil. pract. univ.*); extra omnem dubitationem positum est, quod etiam obligemur ad inquirendas rationes, cur proposito non responderit eventus, siue nos sine quæsito exciderimus, siue exciderit alius. Mirifice enim prodest ad evitandum omnem culpæ sensum, quantum datur, hæc disquisitio, etsi plerisque sit valde molesta, præsertim ab initio. Oppido autem falluntur, qui inanem in ea operam sumi sibi persuadent, propterea quod semel facta a nobis infecta reddi nequeunt, nec amplius integrum est malo afferre medelam.

§. 204.

Imitari alterum dicitur, qui actionem suam ad alterius actionem conformat. *Imitatio* quatenus itaque nosmetipsos nunc agentes tanquam diversos consideramus ab alio tempore agentibus, & actionem præsentem ad præteritam conformamus; nosmetipsos imitamur. Est igitur *imitatio* actionis nostræ ad alienam, vel etiam præsentis ad præteritam propria conformatio.

Equidem vulgo imitari non dicimur, nisi alios; in Philosophia tamen non inutile est imitationem ad nosmetipsos etiam produci, quatenus fictione non fallaci nos nunc agentes consideramus tanquam diversos ab illo tempore agentibus. Hac enim

enim fitione admiffa, notioni imitationis communi nulla vis inferitur. Inconstantia autem loquendi tribuendum, quando facta aliorum imitari dicimur, vel etiam habitus, ex quibus eorum actiones procedunt, veluti temperantiam Aristidis aut Cornari. Nec obstat, si vel maxime actionem, quam agentem frequentius dicamur imitari. Inconstantia enim loquenti haud raro contingit, ut abusus vocabulorum praevaleat adversus usum, veluti cum brachylogia hoc suadet, quemadmodum in casu praesente, ne per ambages dicendum sit, quamvis in re imitemur alterum. Ceterum qui imitatur alterum, actiones alterius pro norma habet actionum suarum, ut alienas suis representet. Actiones imitatoris sunt quasi effigies actionum alienarum.

§. 205.

*Quinam
alios imitantur.*

Qui empirici sunt in actionibus suis, alios imitantur. Etenim qui in actionibus suis empirici sunt, secundum experientiam actiones suas moderantur (§. 502. *Psych empir.*). Quamobrem cum ea experiamur, quae sola attentione ad perceptiones nostras patent (§. 664. *Log.*); qui in actionibus suis empirici sunt, eas ad aliorum actiones conformare debent, eas scilicet edentes, quas ab aliis edi vident. Enimvero qui actiones suas ad aliorum actiones conformant, alios imitantur (§. 204.). Imitantur ergo alios, qui in actionibus suis empirici sunt.

Quoniam plerique hominum in actionibus suis empirici sunt maxima ex parte, immo nemo mortalium est, qui non in multis empiricus esse debeat; imitatio magnum momentum affert ad negotia humana. Quamobrem ubi de generali actionum humanarum directione agimus; imitationis quoque habenda ratio est, ut constet, quibus cancellis circumscribenda sit, ne a regula exorbitet. Quemadmodum promiscua imitatio admodum periculosa, cum non quemvis imitari liceat, nisi omnem actionum humanarum differentiam intrinsecam tollas, abunde
satis

fatis demonstratam in parte priori; ita incauta quoque imitatio, quæ in se nihil vitii habet, damnosa. Et hic inprimis doceri debet, quandonam opportuna sit, quandonam præpostera. Damna ex præpostera propululantia in negotiis maxime arduis quotidie observare licet.

§. 206.

Imitatores sunt empirici in agendo, si rationes actionum negligunt. Etenim qui alios imitatur, actiones suas ad aliorum actiones conformat (§. 204.). Quodsi ergo rationes actionum negligit, non quærit, cur hoc potius sit agendum, quam aliud, & hoc potius agendum sit modo, quam alio (§. 56. Ontol.), consequenter non agit hoc, quam quia agere videt alterum, nec agit hoc modo, quam quia alterum videt hoc modo agere, adeoque sola experientia actiones suas moderatur (§. 664. Log.). Est vero empiricus in agendo, qui actiones suas sola experientia moderatur (§. 502. Psych. empir.). Ergo imitatores sunt empirici in agendo, si rationes actionum negligunt.

Imitatores quando sint empirici.

Videmus itaque omnes empiricos in agendo esse imitatores. Sed non ex adverso imitatores omnes esse empiricos. Etenim tum demum nudæ sunt empirici, ubi seposito omni rationis usu imitantur alios, cum ipsis non alia sit agendi ratio, quam quia hoc vident facere alios, nec alia ratio agendi hoc modo, quam quia alios vident hoc modo agere.

§. 207.

Imitatores non sunt empirici in agendo, si in rationes actionum inquirunt, nec alios imitantur, nisi quatenus actiones ipsorum rationi conformes deprehenderunt. Si enim in rationes actionum alienarum inquirunt, & alios non imitantur, consequenter actiones suas ad actiones aliorum conformare

Quando non sunt.

mare student, nisi quatenus eas rationi conformes deprehendunt; secundum rationem actiones suas moderantur, non secundum nudam experientiam, etsi obstetricante experientia juventur. Enimvero is demum in agendo empiricus est, qui sola experientia actiones suas moderatur (§. 502. *Psych. empir.*), non vero ratione. Imitator itaque non est empiricus in agendo, si in rationes actionum alienarum inquirat, nec imitatur alios, nisi quatenus ipsorum actiones rationi conformes deprehendit.

Etenim ubi imitator actiones alienas rationis examini subijcit, ad aliorum actiones suas conformat, quatenus certus est, eos actiones suas secundum rationem moderari, ipseque etiam suas secundum eandem moderari vult. Actio enim conformis actioni, quæ rationi conformis est, & ipsa eidem conformis. Neque enim de eo quaestio est, an experientia magistra actionem quandam primum cognoverimus; sed num in ea acquieverimus, & num hoc nobis sufficiat ad agendum, quod viderimus alios hoc agere, vel agere hoc modo.

§. 208.

*Imitationis
divisio.*

Imitatio rationalis est, si in rationes actionum alienarum inquirimus, nec alios imitamur, nisi quatenus eorum actiones rationi conformes deprehendimus. *Empirica* vero est *imitatio*, si rationes actionum negliguntur, & hac sola de causa agis, quia agunt alii, hocque agis modo, quia hoc modo agunt alii.

Imitatio laudatur, sed rationalis, non cæca. Cæca periculosa est, at rationalis periculo caret. Non opus est, ea demum demonstrari, cum levi attentione animadvertantur.

§. 209.

*Casus qui-
nam similes
& dissimiles.*

Casus similis est, qui per easdem circumstantias determinatur, per quas determinatur alter: *dissimilis*, qui per diversas
aut

aut non prorsus per eandem. Casus enim determinatur per circumstantias (§. 180.), adeoque unus ab altero distingui nequit, nisi per circumstantias concurrentes. Quodsi ergo circumstantiæ in uno casu fuerint prorsus eadem, quæ sunt in altero, ea utique eadem sunt, per quæ a se invicem discerni debebant, si vero non prorsus eadem sunt, ea diversa sunt, per quæ a se invicem discernendi. Quamobrem cum similia sint, in quibus ea eadem sunt, per quæ a se invicem discerni debebant (§. 195. *Ontol.*), dissimilia vero, in quibus ea diversa sunt, per quæ a se invicem discerni debent (§. 211. *Ontol.*); casus unus alteri similis, qui per eandem circumstantias determinatur, per quas determinatur alter; dissimilis vero, qui non prorsus per eandem.

Habemus adeo principium casus similes a dissimilibus, seu, ut vulgo loquuntur, eundem a diverso discernendi, quod definitionem casus similis & dissimilis exhibet, cujus realitas hic a priori demonstrata. Vocamus vulgo casum eundem, quatenus eum consideramus iustar entis singularis, quod redit, dum abfuerat. Et in oppositione diversus appellatur, qui idem non est.

§. 210.

Quando itaque ob circumstantias quasdam cognitæ, aliis non animadvertis, casus pro simili habetur; similis tantummodo sus videtur videtur, quia scilicet supponitur non alias adesse circumstantias, quam quæ observantur, contra hypothesein (§. 209.). *Quando co-*
similis.

Plurimi hominum casus in eodem genere actionis non condonanda oscitantia omnes pro simili casu habent a circumstantiis, per quas determinantur, animum avocantes. Unde cetera sequitur aliorum imitatio (§. 208.), eaque maxime periculosa, quoniam circumstantiæ non minus in actualitatem, quam
mora-

moralitatem actionis influunt (§. 95.), ita ut facile magno conatu nihil agas, vel quod rectum non est, agas.

§. 211.

Imitatio rationali æquipollens.

Si alterum, quem sine suo potitum nosti, imitaris in casu simili, imitatio rationali æquipollent. Quodsi enim alterum, quem sine suo potitum nosti, imitaris in casu simili, ut similiter sine quæsito potiaris, actiones tuas conformas actionibus alterius in casu simili (§. 204.), consequenter actiones tuas dirigis per actiones olim in casu simili patratas, adeoque actionum tuarum directio in expectatione casuum similium consistit (§. 503. *Psych. empir.*). Æquipollent vero expectatio casuum similium rationi, si casus præsens revera fuerit similis præterito (§. 507. *Psych. empir.*), adeoque perinde est, ac si hoc ageres & hoc modo ageres, quatenus rationi conformis est actio alterius. Quoniam itaque imitatio rationalis est, si in rationes actionum alienarum inquiras, nec alios imiteris, nisi quatenus eorum actiones rationi conformes deprehendis (§. 208.); imitatio rationali æquipollent, si alterum, quem sine suo potitum nosti, in casu simili imiteris.

Quodsi demonstrationem æquipollentis expectationis casuum similium cum ratione olim datam (§. 507. *Psych. empir.*), animo recolas; æquipollentiam imitationis in casu simili cum rationali clarius percipies.

§. 212.

Expectatio casuum similium quidnam sit.

Expectatio casuum similium est quædam imitatio. Consistit enim in modo dirigendi actiones per olim facta in casu simili (§. 503. *Psych. empir.*), adeoque conformatio quædam est actionis suæ ad alienam, vel præsentis nostræ ad præteritam. Enimvero conformatio actionis suæ ad alienam,

nam, vel præsentis nostræ ad præteritam imitatio est (§. 204.). Quamobrem expectatio casuum similium est quædam imitatio.

Qui casus similes expectat, actiones suas dirigit per aliorum actiones seu actiones suas præteritas (§. 503 *Psych. empir.*), adeoque actionibus aliorum vel etiam suis præteritis utitur tanquam norma agendi. Idem facit, qui alios imitatur (*not. §. 204.*). Quamobrem alios imitatur, qui casus similes expectat. Clarissime adeo perspicitur, expectationem casuum similium in imitatione consistere.

§. 213.

Quoniam expectatio casuum similium est quædam imitatio (§. 212.), imitatio vero tum demum rationali æquipollet, si alterum, quem sine suo potitum nosti, imiteris in casu simili (§. 211.); *Ad expectationem casuum similium apprimè necessaria est accurata casuum determinatio.*

Quid expectatio casuum similium requirat.

Vides itaque, quæ de casibus accurate determinandis & de circumstantiis investigandis tradidimus, maximo esse usui. Equis enim est, qui nesciat, expectationem casuum similium hætenus sustinere vicem theoriæ in negotiis maxime arduis, præsertim ubi de mediis, & impedimentis atque remediis disquisitio sollicitum tenet agentis animum? Quod vero sæpissime adeo fallax deprehendatur, & non nisi casui acceptus referatur eventus; non alia de causa accidit, quam quod casus per suas circumstantias non accurate determinentur, atque adeo dissimiles cum similibus, seu, ut vulgo loqui amant, iidem cum diversis confundantur.

CAPUT II.

DE

MODO CONSEQUENDI SUMMUM
BONUM ET FELICITATEM
TERRESTREM.

§. 214.

*Finis ad
summum bo-
num adhi-
rantis.*

Qui summum bonum consequi vult, in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque intendere debet. Cum enim summum bonum consistat in non impedito progressu ad majores continuo perfectiones (§. 374. Part. I. Phil. pract. univ.); qui summum bonum consequi vult, is unice in votis habet, ut ad majores continuo perfectiones progrediatur. Quicquid igitur agit, id ideo agit, ut majorem indies perfectionem consequatur, cumque perfectio ista obtineri minime possit, nisi conjunctis viribus (§. 220. Part. I. Phil. pract. univ.), non minus propter perfectionem aliorum, quam propter propriam agit. Quamobrem cum finis id sit, propter quod agens agit (§. 932. Ontol.); summum bonum consecuturi finis est perfectio sui aliorumque in actionibus omnibus. Et quia finis ab agente intenditur (§. 617. Part. I. Phil. pract. univ.); summum bonum consecuturus in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque intendere debet.

Videmus adeo, quemnam sibi finem constituere debeat, cui serio propositum est summum consequi bonum, cujus in hac vita sumus participes, & quo adeo omnem suam cogitationem vertere teneatur. — Hæc intentio cum in omnibus actio-

actionibus locum habeat, & perpetua esse debet, & constans eo sensu, quo voluntatem perpetuam & constantem diximus (§. 1062. Part. I. Theol. nat.).

§. 215.

Qui summum bonum consequi vult, is vitæ perfectæ studere debet. Etenim qui vitæ perfectæ studet, in omnibus actionibus suis perfectionem sui aliorumque directe intendit (§. 34.), ita ut studium vitæ perfectæ cesset, quam primum perfectio sui aliorumque non amplius intenditur (§. 33.). Quoniam itaque summum bonum consecuturus in omnibus suis actionibus perfectionem sui aliorumque intendere debet (§. 214.); qui summum bonum consequi vult, ad eandem metam contendit, ad quam contendit qui vitam perfectam vivere studet. Quamobrem patet, quod, qui summum bonum consequi vult, vitæ perfectæ studere debeat.

Medium consequendi summum bonum.

Vides adeo, medium consequendi summi boni esse vitæ perfectæ studium. Quamobrem quæ de eodem præcepimus in capite anteriori, ea observanda sunt ei, qui summum bonum consequi voluerit. Relegenda igitur sunt, quæ ibidem dicta, ut pateat modus summum bonum consequendi. Nota tamen summum bonum idem est cum vita perfecta. Vitam enim perfectam nemo mortalium vivit, quæntocunque tandem polleat usu facultatum suarum. Nemo hoc in dubium vocabit, qui eam intimius perspexit, ut norit, quid sibi velit ille actionum liberarum omnium & inter se, & cum naturalibus consensu, in quo eadem consistit (§. 9). Enimvero summum bonum, quod in continuo & non impedito progressu ad majores perfectiones consistit, in potestate nostra est, & quamprimum id sumus consecuti (neque vero ejus consecutio adeo facilis, quemadmodum forsan nonnullis videri poterat), ad vitam quoque perfectam continuo magis magisque appropinquamus.

mus. Qui ex parte prima Philosophiæ practicæ universalis didicit; quæ de summo bono demonstravimus, & ex capite præcedenti sibi familiaria reddidit, quæ de vita perfecta inculcantur; nihil in his, quæ dicimus, deprehendet obscuri.

§. 216.

*Quenam sit
unica cura
ad summum
bonum ad-
spiranti.*

Qui summum bonum consequi vult, ei unice curæ cordique esse debet, ut omnes actiones suas quoad minima legi naturæ conformet. Qui enim summum bonum consequi vult, is vitæ perfectæ studere debet (§. 215.). Sed qui vitæ perfectæ studet, actiones suas omnes quoad minima legi naturæ conformare tenetur (§. 17.). Quamobrem qui summum bonum consequi vult, is unice curæ cordique habere debet, ut actiones suas omnes quoad minima legi naturæ conformet.

Ostenditur etiam hoc modo. Summum bonum acquiritur custodia legis naturalis (§. 376 Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque hæc custodia unice curæ cordique esse debet ei, qui summum bonum consequi vult. Enimvero legem naturæ custodit, qui actiones liberas juxta eandem determinat (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui summum bonum consequi vult, ei unice curæ cordique esse debet, ut actiones suas omnes juxta naturæ legem determinet, adeoque quoad minima eidem conformet.

Vides adeo, quanam cura & sollicitudo tenere debeat eum, qui summum bonum consequi voluerit. Sane ubi ea nondum adesse intelligitur, ibi nec adest voluntas summi boni consequendi seria. Quanta vero sit hæc cura, is demum perspicit, qui omnem legis naturalis amplitudinem, quam in parte prima monstravimus, animo comprehendit.

§. 217.

§. 217.

Summum bonum & felicitas simul & una eademque opera *Felicitatis*
acquiruntur. Summum enim bonum acquiritur custodia *cum summo*
legis naturalis (§. 376. Part. I. Phil. pract. univ.), & felicitate *bono acqui-*
eadem legis naturalis custodia consequimur (§. 396. *sitio.*
Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si summum bo-
num consequi velis, actiones tuas omnes juxta naturæ
legem determinare debes, & ubi felicitatis compos fieri
velis, eandem juxta eandem determinare teneris (§. 138.
Part. I. Phil. pract. univ.). Et quamprimum actiones omnes
juxta naturæ legem determinas, summi boni pariter
atque felicitatis particeps evadis (§. cit.). Una igitur ea-
demque opera atque simul summum bonum & felicitas
acquiruntur.

Non igitur necesse est, ut is, cui summum bonum curæ
cordique est, de felicitate sua multum sit sollicitus: etenim de
eadem ne cogitantem quidem sua veluti sponte sequitur, ubi
illius particeps evadit. Neque tibi verendum est, ne felicitatis
fucata specie fallaris: summi enim boni indivulsa comes non
est nisi vera felicitas, quæ nomen suum tuetur. Illud tamen
tenendum est, non dissentire a nobis eos, qui in moralibus tan-
quam finem spectant felicitatem nostram, & ad eam referri vo-
lunt omnes nostras actiones, modo legis naturalis notionem eam
habeant, quam in parte prima insinuavimus. Cum enim cu-
stodia legis naturalis felicitas, quæ nomen suum tuetur, acqui-
ratur (§. 396. Part. I. Phil. pract. univ.), & eadem quoque ac-
quiratur summum bonum, si vel maxime de eodem non cogi-
tes (§. 376. Part. I. Phil. pract. univ.); ex ipsa quoque notio-
ne curæ felicitatis deducitur summum bonum esse prosequen-
dum. Tuncque patet, felices nos esse haud quaquam posse,
nisi quatenus summi boni reddimur participes, consequenter
qui felix esse cupit, omni animi contentione in id incumbere

B b 3 debe-

debere, ut summi boni fiat particeps. Enimvero ex iis, quæ in parte prima demonstravimus, intelligitur, naturæ rerum magis convenire, ut in summum bonum primum mentis nostræ aciem dirigamus, & felicitatem tanquam ejus fructum spectemus.

§. 218.

Ardor quid sit.

Per *Ardorem* (animi scilicet) intelligimus actum voluntatis cupiditate, & noluntatis fuga vehemente sitipatum.

Actus voluntatis & noluntatis ad appetitum & averfationem rationalem spectat (§. 880. 881. *Pfych. empir.*), cupiditas & fuga affectus sunt (§. 810. 818. *Pfych. empir.*), adeoque actus appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ sunt (§. 603. *Pfych. empir.*). Requirit adeo ardor animi consensum appetitus rationalis & sensitivi, atque averfationis rationalis & sensitivæ. Quamobrem cum actus appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ admittant gradus, quos recipit omnis affectus ob vehementiam in appetendo & averfando (§. 603. *Pfych. empir.*); ardor quoque suos habet gradus, quos nempe a cupiditate & fuga recipit. Major itaque ardor est, ubi major fuerit cupiditas vel fuga.

§. 219.

Quando ardori sit locus.

Ardori locus non est, nisi quod volumus amemus, & quod nolumus, oderimus. Quodsi enim ardori locus esse debet, ad actum voluntatis accedere debet cupiditas, ad actum vero noluntatis fuga (§. 218.). Enimvero cupiditas ex amore (§. 807. *Pfych. empir.*); fuga ex odio nascitur (§. 815. *Pfych. empir.*), adeoque ad actum voluntatis non accedit cupiditas, nisi quod volumus amemus, nec ad actum noluntatis accedit fuga, nisi quod nolumus oderimus. Ardori igitur locus esse nequit, nisi quod volumus amemus, & quod nolumus oderimus.

Vide.

Videmus itaque ardorem animi excitari minime posse, nisi ante excitetur amor ejus, quod volumus, & odium ejus, quod nolumus.

§. 220.

Qui ex virtute vel vitio voluptatem percipit, virtutem vel vitium amat, qui ex virtute vel vitio tedium sive molestiam percipit, virtutem vel vitium odit. Nimirum si in re inanimata quidpiam deprehendimus, quod nobis multam affert voluptatem, rem istam amamus (§. 654. *Psych. empir.*): si vero in eadem quidpiam deprehendimus, unde tedium sive molestiam percipimus, eandem odimus (§. 679. *Psych. empir.*). Per se patet, virtutem atque vitium rerum inanimatarum numero esse. Quamobrem si ex virtute vel vitio voluptatem percipimus, virtutem vel vitium amamus: si vero ex virtute vel vitio tedium sive molestiam percipimus, virtutem vel vitium odimus.

Quinam virtutem vel vitium ament, quinam oderint.

Experientia propositionem presentem abunde confirmat, quæ cum quotidie ac ubivis obvia sit, non opus est, ut exempla in medium afferamus.

§. 221.

Qui ex vita perfecta voluptatem percipit, eandem amat; qui ex imperfecta tedium sive molestiam percipit, eam odit. Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositionem anteriorem ostendimus.

Quinam vitam perfectam amet, imperfectam oderit.

Propositionem hanc non alio fine addimus, quam ut ardorem vivendi vitam perfectam intimius perspiciamus, quantum ad studium ejus sufficit.

§. 222.

Qui ex vita perfecta vel virtute nondum voluptatem percipit, is nec ardore vitam perfectam vivendi, vel virtutem colendi flagrare potest. Etenim qui ex vita perfecta vel virtute nondum

Quinam ardore vitam perfectam vivendi, vel

virtutem colendi flagrare nequeat.

dum voluptatem percipit, is vitam perfectam (§. 221.), vel virtutem nondum amat (§. 220.). Quamobrem cum ardori locus esse nequeat, nisi quod volumus, amemus (§. 219.); qui ex vita perfecta, vel virtute voluptatem nondum percipit, is nec ardore vitam perfectam vivendi, vel virtutem colendi flagrare potest.

Videmus adeo indispensabilem necessitatem amoris vitæ perfectæ atque virtutis, siquidem ardore istam vivendi atque hanc colendi flagrare velis. Quamobrem ferendus non est amor istius neglectus. Eum insuper habent, qui nonnisi comminationibus ac pœnis ad actiones legi naturæ conformes alios adducere conantur. Neque enim ex iisdem voluptatem percipiunt, qui inviti ad eas committendas compelluntur. Quamobrem nec ullum in ipsis observas ardorem eas committendi; quin potius haud raro observare licet, quod cum indignatione agant, quod omittere mallent.

§. 223.

Quintum ad agendum promptissimus sit.

Qui ardore agendi flagrat, fortius actionem appetit, & ad agendum promptissimus est. Etenim cum ardor sit actus voluntatis cupiditate stupatus (§. 218.), cupiditas vero sit affectus (§. 80. *Psych. empir.*), adeoque appetitus sensitivi actus vehementior (§. 603. *Psych. empir.*); voluntas seu appetitus rationalis (§. 880. *Psych. empir.*) & appetitus sensitivus inter se consentiunt ad idem tendentes (§. 908. *Psych. empir.*). Appetitus fortior est, ubi rationalis & sensitivus inter se consentiunt (§. 912. *Psych. empir.*). Quamobrem qui ardore agendi flagrat, fortius actionem appetit. *Quod erat primum.*

Nemo non novit, se ideo agere, quia agere vult, seu actionem appetit. Quamobrem cum anima lubenter velit, quod vult (§. 939. *Psych. empir.*); quo fortius actionem appetit, eo quoque lubentius agere vult. Enim vero

unus-

unusquisque tam in se ipso, quam in aliis experitur, quod ad agendum tanto simus promptiores, quanto lubentius agere velimus. Quoniam itaque qui ardore agendi flagrat, fortius actionem appetit (*per demonstrata*); quin ad agendum promptissimus sit, dubitari nequit. *Quod erat alterum.*

Propositionem presentem experientia satis superque confirmat. Acumine tamen opus est, ne eandem ad casus diversos trahamus, sit ita quod inconstantia loquendi hoc ferat. Neque enim hic de simplici affectus impetu nobis sermo est, qui suos admittit gradus; sed de eo, qui actum voluntatis seu appetitus rationalis socium habet. Enimvero quemadmodum ipse quoque ardor suos habet gradus, quos non modo a cupiditate nuda, verum etiam ab aliis affectibus, qui eidem varii pro diversitate circumstantiarum permiscuntur, recipit; ita quoque gradus promptitudinis pro diversitate graduum ardoris variant, optime discernendi per impatientiam moræ, quæ agenti injicitur. Promptitudinem agendi vulgo tempore æstimamus. Enimvero cum tempus vix observabile a natura actu dividatur in partes multas nobis minime perceptibiles; hæc æstimatio in moralibus non sufficit. Unde nisi ad ea respicias, quæ in ardorem influunt, eadem videri poterit agendi promptitudo, quæ tamen gradu admodum diversa est. Cum gradus promptitudinis a gradu ardoris dependeat; ardoris quoque gradus ex eadem moræ impatientia æstimantur: id quod etiam vulgo fieri solet. Unde vernaculo dicere solemus, er ist so hitig darauf, daß er es gar nicht erwarten kan; hoc est, tanto flagrat agendi ardore, ut tempus, quo agendum, expectare nequeat.

§. 224.

Qui ardore agendi flagrat, non facile a proposito suo se dimoveri patitur: Etenim qui ardore agendi flagrat, actionem fortius appetit (§. 223.). Sed qui actionem fortius appetit ab appetitione se non facile dimoveri patitur (§. 911. *(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)* C c *Pfych.* *Idem ulterius expenditur.*

Pfych. empir.). Quamobrem cum propositum sit actus voluntatis, quo determinatur executio decreti (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*), consequenter volitionis agendi (§. 497. *Part. I. Theol. nat.*); qui ardore agendi flagrat, is non facile a proposito suo se dimoveri patitur.

Experientia itidem confirmat veritatem propositionis presentis, & qui rationem consulit, non miratur difficultatem a proposito suo abstrahendi eum, qui ardore agendi flagrat. Etenim si eum a proposito suo dimoveri velis, ratio sufficiens mutandi propositi adesse debet. Sed in consensu rationalis & sensitivi appetitus, qualis in ardore adest (*not. §. 218.*), difficillime ea reperitur, immo haud raro nobis impossibile est aliquam reperiri. Patebit hoc ex sequentibus luculentissime.

§. 225.

Ardoris effectus circa actiones primitivas.

Qui ardore non agendi flagrat, actionem fortius averfatur, & ad agendum difficillime adducitur. Etenim cum ardor non agendi sit actus noluntatis fuga stipatus (§. 218.), fuga vero affectus sit (§. 818. *Pfych. empir.*), adeoque actus averfationis sensitivæ vehementior (§. 603. *Pfych. empir.*); noluntas, seu averfatio rationalis (§. 881. *Pfych. empir.*), & averfatio sensitiva inter se consentiunt, utpote in eodem objecto concurrentes (§. 915. *Pfych. empir.*). Averfatio sensitiva rationalem fortiolem efficit (§. 914. *Pfych. empir.*). Quamobrem qui ardore non agendi flagrat, actionem fortius averfatur. *Quod erat unum.*

Nemo non novit, se ideo non agere, quia agere non vult, seu actionem averfatur. Quamobrem quo fortius eandem averfatur, eo magis ab agendo remotum habet animum. Quoniam itaque actionem fortius averfatur, qui ardore non agendi flagrat (*per demonstrata*); idem quoque ab agendo quam maxime remotum habet animum, con-

consequenter ad agendum nonnisi difficillime adducitur.
Quod erat alterum.

Experientia adstipulatur, modo acumine utaris, ne quod a simplici affectuum impetu proficiscitur, ad ardorem non agendi referas: sit ita, quod id ipsum non improbet inconstantia loquendi. Nobis enim hic de impetu affectus, qui est fuga, non sermo est, nisi quatenus ad actum voluntatis accedit (§. 218.). Ceterum hic quoque ardor suos habet gradus, quos non modo a fuga nuda, verum etiam ab aliis affectibus, qui eidem pro diversitate circumstantiarum permiscens, recipit, atque pro diversitate graduum ardoris variant quoque gradus difficultatis ad agendum adducendi eum, qui ardore non agendi flagrat. Gradus hi optime æstimantur ex resistantia, quam is adhibet, ubi eum ad agendum adducere volueris, quam non semper esse eandem, nemo non novit.

§. 226.

Qui ardore non agendi flagrat, is non facile a proposito suo se dimoveri patitur. Etenim qui ardore non agendi flagrat, ad agendum difficillime adducitur (§. 225.). Quamobrem cum propositum agendi sit actus voluntatis, quo executio decreti determinatur (§. 503. Part. I. Theol. nat.), adeoque propositum non agendi actus voluntatis, quo decretum non agendi firmatur; qui agere nolentem ad agendum adducere vult, eum a proposito suo dimovere debet. Patet itaque quod difficillime a proposito suo se dimoveri patitur, qui ardore non agendi flagrat. *Idem ubi-
rius expen-
ditur.*

Experientia idem manifesto loquitur, & qui rationem consultit, non ab simili modo intelligit difficultatem alterum a proposito non agendi divellendi, quo ante innotescere diximus difficultatem alterum revocandi a proposito agendi.

§. 227.

Si quis ardore agendi & ardore non agendi contrarium flagrat; is omnium difficillime a proposito suo se dimoveri patitur. *Quinam
omnium dif-
ficillime*

a proposito
dimoveretur.

Etenim qui ardore agendi flagrat, is non facile a proposito suo agendi se dimoveri patitur (§. 224.). Et qui ardore non agendi flagrat, is itidem non facile a proposito suo non agendi se dimoveri patitur (§. 226.). Quamobrem si quis ardore agendi & ardore non agendi contrarium simul flagrat; is & difficulter a proposito agendi, & a proposito non agendi avocari potest. Enimvero si, qui ardore agendi & ardore non agendi simul ardet, a proposito suo dimoveri debet; is & propositum agendi, & propositum non agendi mutare debet, antequam ad agendum contrarium adducatur. Patet itaque omnium difficillime a proposito suo avocari, qui simul ardore agendi & non agendi contrarium ardet.

Nimirum duplex in casu presenti superanda difficultas, altera quæ obicitur a proposito agendi alterum avocaturus, ut actionem omittat, ad quam committendam promptissimus est (§. 223.), altera quam experitur a proposito non agendi alterum dimoviturus, ut is actionem contrariam committat, ad quam committendam difficulter adduci sese patitur (§. 226.). E. gr. Si quis ardore flagrat temperanter vivendi, simulque intemperanter non vivendi; is omnium difficillime a proposito suo se dimoveri patitur, ut intemperanter vivat, quam si tantummodo ardore temperanter vivendi flagret. Exemplum nobis præbet *Cornarius*. Etenim cum commoda vitæ temperantis expertus esset, difficulter sese a proposito temperanter vivendi dimoveri patiebatur. Cum tamen damnis ex intemperantia metuenda nondum satis explorata haberet, occasione invitante a conueta sibi temperantia recedebat. Enimvero postquam in morbum periculosissimum incidere, temperantia legibus non amplius adeo stricte observatis, adeoque ardor intemperanter non vivendi ardori temperanter vivendi accedebat; posthac nullo pacto a proposito leges temperantia rigorosissime observandi avocari se patiebatur.

§. 228.

§. 228.

Qui ardore agendi & ardore non agendi contrarium simul flagrat, is actionem committendam amat, contrariam odit. Etenim cum ardori locus non sit, nisi quod volumus amemus, & quod nolumus oderimus (§. 219.); qui ardore agendi flagrat, actionem, quam committere vult, amat, & ex adverso qui ardore non agendi flagrat, actionem, quam committere non vult, odit. Quamobrem qui ardore agendi & ardore non agendi contrarium simul flagrat; is actionem committendam amat atque contrariam odit.

*Status animi
ardore agen-
di & non
agendi con-
trarium fla-
grantis.*

Clarius hinc perspicitur fons difficultatis majoris, ubi a proposito suo revocandus, qui & ardore agendi, & ardore non agendi contrarium simul flagrat. Etenim pugnandum tibi est cum amore actionis committendæ & cum odio actionis contrariæ, consequenter duo extirpandi sunt affectus, immo subinde necesse est, ut odium actionis contrariæ vertatur in amorem, vel amor actionis committendæ in odium. Quam vero sit difficile, immo sæpe prorsus impossibile affectum in casu particulari extirpari, vel in contrarium verti, suo loco abunde constabit. Quodsi plures affectus cupiditati vel fugæ permisceantur, quibus ardor agendi vel non agendi multo magis intenditur; eodem modo patet, cur difficultas revocandi alterum a proposito suo major reddatur. Accurata graduum ardoris determinatio longe difficillima foret, propterea quod hi dependent a gradibus admodum diversis haud paucorum, quæ in ardorem influunt, quæ singula pro varietate circumstantiarum mirum quantum variari possunt. Sed de ea hic ut solliciti simus ne quidem opus est, cum sufficiat perspexisse rationes graduum, ut in casu dato colligatur inde, quænam sint rationes gradus præsentis. Tollenda nimirum causa, si vis tolli malum ab eadem pendens.

§. 229.

*Ardor qui-
nam ad sum-
mum bonum
consequen-
dum requi-
ratur.*

Qui summum bonum consequi vult, ardorem in se excitare debet nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi eidem conforme. Etenim qui summum bonum consequi vult, ei unice curæ cordique esse debet, ut omnes suas actiones quoad minima legi naturæ conformet (§. 216.), consequenter nil quicquam agat, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittat, quod eidem convenit. Necesse igitur est, ut voluntatem ad hoc agendum, & noluntatem ad illud non agendum determinaverit, adeoque hoc agere, illud non agere decreverit (§. 497. Part. I. Theol. nat.), & executionem hujus decreti serio velit, consequenter firmum ipsi sit propositum nil quicquam agendi, nisi quod legi naturali convenit, nec quicquam omittendi, nisi quod eidem adversum. Quoniam itaque omnium difficillime a proposito suo se dimoveri patitur, qui ardorem agendi & non agendi contrarium simul habet (§. 227.); summum bonum consecuturus excitare in se debet ardorem agendi, quod naturæ legi conforme, & ardorem non agendi, quod eidem difforme, seu, quod perinde est, ardorem nil quicquam omittendi, quod legi naturæ conveniens, nec quicquam agendi, quod eidem contrarium.

Vides necessitatem ardoris agendi & non agendi in summi boni prosecutione, quoniam inde pendet firmitas propositi, ut haud facile mutari possit. Propositum enim cum in se spectatum semper sit mutabile, immutabile effici nequit. Ceterum nemo non videt, ardorem, quem in præsentem propositionem commendamus, requiri ubivis, ubi custodia legis, naturalis opus est. Ardor robur suum acquirit non modo a motivis, quibus determinatur actus voluntatis & noluntatis, verum etiam a cupiditate & fuga ceterisque affectibus, qui pro varietate circumstantiarum cupiditati & fugæ permiscetur. Et ab hisce imprimis pendet,

ne

ne propositum mutetur facile, quemadmodum ex his elucescet, quæ de impedimentis custodia legis naturalis mox demonstraturi sumus.

§. 230.

Qui vitæ perfectæ studere vult, ardorem in se excitare debet nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi eidem conforme. Qui enim vitæ perfectæ studet, is actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare debet (§. 17.). Unde eodem modo porro ostenditur, quod ardorem in se excitare debeat nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi eidem conforme, quo idem in propositione præcedente de eo ostendimus, qui summum bonum consequi vult (§. 229.).

Quoniam ardor requiritur ad vitam perfectam.

Patet idem ex eo, quod summum bonum consecuturus vitæ perfectæ studere debeat (§. 215.). Quoniam enim prosecutio summi boni & studium vitæ perfectæ indivulso nexu inter se coherent, ut sine hoc illud consequi non detur; qui facit ad consequendum summum bonum ardor, idem etiam ad studium vitæ perfectæ requiritur. Nimirum ardor consequendi summum bonum & ardor vivendi vitam perfectam ab ardore custodiendi legem naturalem pendet, quatenus finem qui vult medium quoque velit necesse est, sine quo illum consequi minime datur (§. 941. Ontol.). Esse enim studium vitæ perfectæ instar mediæ consequendi summum bonum, quod tanquam finis intenditur, ex supra demonstratis (§. 215.) vi notionis mediæ colligitur (§. 937. Ontol.).

§. 231.

Qui virtutem colere vult, & qui felicitatis compos fieri desiderat, ardorem in se excitare debet nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi, quod eidem conforme. Ad virtutem requiritur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ

Qualis ardor requiritur ad virtutem colendam.

CON-

conformes sunt (§. 328. *Part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter qui virtutem colere vult, actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur. Unde porro ut ante (§. 229.) colligitur, qui virtutem colere vult, eum in se excitare debere ardorem nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi eidem conforme. *Quod erat unum.*

Similiter felicitas legis naturalis custodia acquiritur (§. 396. *Part. I. Phil. pract. univ.*), eademque conservatur, nec sine ea conservari potest (§. 397. *Part. I. Phil. pract. univ.*), neque etiam acquiri (§. 398. *Part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter qui felix esse vult, actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur. Unde porro ut ante (§. 229.) colligitur, qui felicitatis compos fieri vult, eum in se excitare debere ardorem nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi eidem conforme. *Quod erat alterum.*

Ardor adeo nil quicquam agendi, nisi quod legi naturali conforme est, seu committendi actiones, quæ eidem conformes sunt, & omittendi eas, quæ eidem contrariæ sunt, tum ad studium vitæ perfectæ, tum ad culturam virtutis, tum ad consequendum summum bonum atque felicitatem, requiritur. Etenim studium vitæ perfectæ, cultura virtutis, consecutio summi boni & felicitatis firmissimo vinculo inter se coheret, & eodem medio & vita perfecta, & virtus, & summum bonum, & felicitas, nempe custodia legis naturalis acquiritur, quemadmodum abunde demonstratum est tum in parte prima, tum in capite præcedente partis hujus alterius. Maximi adeo momenti est ardor nil quicquam agendi, nisi quod legi naturali conforme. Et plurimum nocet, quod hujus ardoris cura tam parum sollicitos teneat pleborumque animos. Defectui hujus ardoris tribuendum, quod quidam aliquas virtutes particulares colant, quædam tamen vitia adhuc familiaria experiantur, nec studium virtutum, quas colunt, sit satis sincerum.

§. 232.

Qui ardore flagrat nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi, quod eidem conforme; *petua sit ei constans & perpetua est voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt.* Qui ardore flagrat, nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi, quod eidem conforme; *is in omni casu vult eas committere actiones, quæ legi naturæ conveniunt, eas vero omittere, quæ eidem repugnant (§. 218.), consequenter quoad omnes actiones voluntas ejus eadem (§. 181. Ontol.). Quamobrem cum voluntas perpetua sit, quæ in omni casu, seu quoad omnes actiones eadem (§. 1062. Part. I. Theol. nat.); qui ardore flagrat nil quicquam agendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi, quod eidem conforme; ei perpetua est voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt.* *Quod erat unum.*

Porro qui ardore flagrat nil quicquam agendi, quod legi naturæ adversum, is flagrat ardore non committendi actiones eidem difformes, & qui ardore flagrat non omittendi quod eidem conforme, is ardore flagrat committendi actiones legi naturæ conformes. Qui vero ardore agendi & non agendi contrarium flagrat, is omnium difficillime a proposito suo se dimoveri patitur (§. 227.), nempe non dimovendus, nisi ardor iste extingatur. Quamobrem qui ardore flagrat committendi actiones legi naturæ conformes & non committendi eidem difformes, a proposito suo dimoveri, consequenter voluntatem suam mutare nequit in dato casu, quamdiu ardor iste subsistit (§. 503. Part. I. Theol. nat. & §. 291. Ontol.). Quoniam itaque voluntas constans est, quatenus in dato casu quoad actionem

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

Dd nem

nem datam minime mutatur (§. 1062. Part. I. Theol. nat.); qui ardore flagrat committendi actiones legi naturæ conformes & non committendi eidem contrarias, consequenter nil quicquam agendi quod legi naturæ adversum, nec quicquam omittendi quod eidem conforme, ei constans est voluntas non committendi actiones nisi legi naturæ conformes. *Quod erat alterum.*

Non est quod excipias ardorem consistere in consensu appetitus rationalis & sensitivi, atque averfationis rationalis & sensitivæ (§. 218.). Ast Deum esse sanctissimum (§. 1065. Part. I. Theol. nat.), adeoque omnium maxime eidem convenire voluntatem constantem & perpetuam non agendi, nisi quod rectum est (§. 1063. Part. I. Theol. nat.), carere tamen appetitu sensitivo & averfatione sensitiva, ita ut ne quidem per eminentiam tam ille, quam hæc eidem tribui possit (§. 197. 198. Part. II. Theol. nat.). Etenim hæc obiectio propositionem præsentem minime ferit. Ecquis non videt, nos minime contendere, quod simpliciter impossibile sit, ut voluntas absque ardore sit constans & immutabilis; sed tantummodo demonstrare, posito ardore poni constantiam voluntatis?

§. 233.

*Constantis ac
perpetuæ vo-
luntatis ra-
tio generalis.*

Immo in genere tenendum est: *Si quis flagret ardore agendi & non agendi contrarium, ejus voluntatem esse perpetuam atque constantem.* Quoniam enim qui ardore agendi & non agendi contrarium flagrat, omnium difficillime a proposito suo se dimoveri patitur (§. 227.), adeoque quamdiu ardor iste durat, ab eodem minime dimovetur; ex propositionis præcedentis demonstratione porro intelligitur, quod in genere voluntas constans & perpetua fit illi, qui ardore agendi & non agendi contrarium flagrat.

Experientia aperte loquitur, modo ad eandem animum advertere velis, in actionibus etiam pravis constantem & perpetuam hominibus esse agendi voluntatem, ita ut inanem operam sumas,

sumas, si eos a malo proposito revocare volueris. Quodsi autem in rationem ejusdem inquisiveris, non aliam deprehendes, quam ardorem agendi conjunctum cum ardore non agendi contrarium: etsi non diffiteamur, ardorem istum non semper eadem habere sui causas, & quantitatem gradus a diversis etiam causis pendere.

§. 234.

Gloria ardorem intendit agendi quæ legi naturæ conformia sunt. Est enim stimulus ad præclara præstanda absque spe lucri (§. 771. *Psych. empir.*), hoc est, ideo quod recta & bona intelligantur. Quamobrem si gloria ad ardorem accedit, novus ad agendum additur stimulus, consequenter gradus ardoris major fit (§. 746. *Ontol.*). Quoniam itaque ardor intenditur, si gradus ejus major fit (§. 758. *Ontol.*); gloria intendit ardorem agendi quæ legi naturæ conformia sunt. *Quod gloria ardorem intendat.*

Ostenditur etiam hoc modo. Gloria est gaudium, quod ex benigno aliorum de nobis nostrisque judicio percipitur (§. 765. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis gloria ducitur ad committendam actionem, quam legi naturæ conformem agnoscit, is prægustum habet gaudii ex benigno aliorum judicio de actione committenda percipiendi, adeoque benigna ista judicia cupit (§. 805. *Psych. empir.*). Enimvero in ardore agendi, quod legi naturæ conforme est, adest cupiditas actionis committendæ (§. 218.). Quamobrem cum gloria superaddat cupiditatem benignorum de actione nostra judiciorum (*per demonstrata*); quin gradum ardoris augeat, adeoque eundem intendat (§. 758. *Ontol.*), dubitandum non est.

Testem appellamus experientiam, quæ abunde confirmat, non majorem deprehendi agendi ardorem, quam in iis, qui affectu gloriæ ducuntur. Sufficit provocasse ad exempla, quæ

in medium attulimus a posteriori confirmaturi, quod gloria stimulum addat ad præclara præstanda absque ulla spe lucri. Qui in arduis ac difficilibus superandis patientiam suam defatigari minime patiuntur, quod faciunt, qui affectu gloriæ ducuntur; ardore præclara præstandi flagrant. Ceterum cum hominum de eo, quod præclarum est, judicia subinde fallant, non mirum videri debet, si gloria accendat & augeat ardorem agendi, quæ legi naturæ parum sunt consentanea. Neque hæc exempla obstant veritati propositionis præsentis.

§. 235.

Ardor accendi quando dicatur.

Ardorem accendere idem est, ac in volente excitare cupiditatem & in nolente fugam.

Nimirum actus voluntatis in ardorem degenerat, dum affectus cupiditatis eidem superaccedit, & actus noluntatis in ardorem abit, dum affectus fugæ eidem se socium præbet, unde actus voluntatis & noluntatis præsupponuntur, antequam ardor accendi possit, atque adeo accenditur, dum cupiditas & fuga istis jungenda excitatur. Quemadmodum autem actus voluntatis tum demum constans & perpetuus est, si rationem prædominari supponas, aut, quemadmodum in Deo obtinet, appetitus sensitivus nullus est, appetitio sensitiva nulla, sed rationali tantummodo locus conceditur, ubi cum actu voluntatis conjungitur actus noluntatis contrarius; ita etiam ad accensionem ardoris constantis & perpetui requiritur excitatio cupiditatis & fugæ simultanea. Habet actus voluntatis peculiaris & propria sibi motiva, talia quoque sunt actui noluntatis (§. 890. *Psych. empir.*). Illa cum sint ratio sufficiens volitionis, hæc vero ratio sufficiens nolitionis (§. 887. *Psych. empir.*), actus voluntatis & actus noluntatis contrarii non ponuntur simul, nisi positis utrisque motivis simul (§. 118. *Ontol.*). Quamobrem cum actus noluntatis contrarii ab actu voluntatis abesse possit; cupiditati quoque fugæ contrarii non necessario jungitur. Quod si tamen quoad appetitum nihil desiderari debet, necesse est ut actui voluntatis jungatur actus noluntatis contrarii, & hinc etiam tum demum in ardore

ardore nihil amplius desideratur, si cupiditatis comes fuerit fuga contrarii. Unde ad ardorem accendendum requiritur & cupiditatis, & fugæ contrarii excitatio, nec excitari potest nisi in volente & contrarium nolente, siquidem plenum desideres.

§. 236.

Si quis vult actionem legi naturæ conformem committere, vel agere vult; gloria ardorem accendit. Etenim qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de se suisque judicia placent (§. 772. *Psych. empir.*), consequenter placent agere volenti judicia benigna de actione sua, quæ prævidet, aut saltem prævidere sibi videtur. Enimvero si quod nobis placet, nondum habeamus, habere tamen velimus, id cupimus (§. 806. *Psych. empir.*), consequenter gloria excitat in agere volente cupiditatem. Quoniam itaque ardorem accendit, quod in volente cupiditatem excitat (§. 235.); gloria ardorem accendit in eo, qui agere vult, seu si quis actionem legi naturæ conformem committere vult.

Quando gloria ardorem accendat.

Demonstravimus paulo ante (§. 234.), quod gloria ardorem agendi intendat: id quod obtinet, si alia de causa cupiditas jam fuerit excitata, & eidem sese etiam præbet gloria. Quodsi vero cupiditas nulla adhuc de causa fuerit excitata, gloria eidem excitandæ abunde sufficit, atque tum ardorem accendit. Equidem non accendit plenum, cum posita cupiditate nondum ponatur fuga contrarii (*not. §. 235.*); accendit tamen & ad agendum sufficit, etsi propositum agendi magis firmum evadat, ubi fuga contrarii accesserit, quæ jam accensum magis inflamat.

§. 237.

Pudor intendit ardorem non agendi, quæ legi naturæ difformia sunt, vel simpliciter non agendi. Qui enim ardore non agendi flagrat, ejus actus voluntatis fuga stipatur (§. 218.), adeoque is præsentit tædium vel tristitiam ex

Pudor ardorem non agendi intendens.

actione percipiendam, ubi eam commiserit (§. 813. *Pfych. empir.*). Enimvero pudor consistit in tristitia, vel tædio, quod ex sinistro aliorum de nobis nostrisque iudicio percipitur, quatenus actiones nostras minus rectas iudicant alii (§. 774. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque qui pudore commoveretur, ex sinistro aliorum de actione, ubi eam commiserit, iudicio præviso tristitiam seu tædium præsentit; prægustus tædii vel tristitiæ ex actione committenda incrementa capit, consequenter gradus fugæ major fit (§. 746. *Ontol.*), adeoque intenditur (§. 758. *Ontol.*). Quamobrem cum ardor non agendi fugæ debeat (§. 218.); evidens est, quod pudor intendat ardorem non agendi, consequenter etiam ardorem non agendi, quæ legi naturæ difformia sunt.

Affectus pudoris opponitur affectui gloriæ, quemadmodum ex collatione definitionum utriusque (§. 769. 774. *Pfych. empir.*) patet. Quemadmodum itaque gloria agendi ardorem intendit; ita pudor ardorem non agendi auget. Quamobrem propositio præsens eo etiam modo demonstrari poterat, quo supra evicimus, gloria intendi ardorem agendi (§. 234.). Non iam de eo quæstio est, quandonam gloria agendi, pudor non agendi ardorem intendat; supponimus enim eum casum, ubi utrique locus est. Alibi enim docebimus quinam sint illi, qui gloria & pudore ducuntur: neque enim gloria & pudor omnes tangit.

§. 238.

Quando pudor ardorem non agendi accendat.

*Si quis agere non vult, vel actionem legi naturali contrariam committere non vult; pudor ardorem non agendi, vel non committendi actionem legi naturæ difformem accendit. Quoniam enim pudor consistit in tristitia, vel tædio, quod ex sinistro aliorum de nobis nostrisque iudicio percipitur, quatenus actiones nostras minus rectas iudicant alii (§. 774. *Pfych.*)*

Pfych. empir.); qui eodem commovetur, ex sinistro aliorum de actione, ubi eam commiserit, iudicio præviso tristitiam seu tædium præsentit, adeoque in ipso datur prægustus tædii sive tristitiæ ex malo absente percipiendæ, si ipsi præsens fieret. Ad actum itaque voluntatis accedit fuga (§. 813. *Pfych. empir.*) a pudore excitata. Quamobrem cum actus voluntatis fuga stipatus ardor sit (§. 218.), atque ardor non agendi accendatur, si in nolente fuga excitatur (§. 235.); si quis agere non vult, vel actionem legi naturæ contrariam committere recusat, pudor ardorem non agendi, vel non committendi actionem legi naturæ difforem accendit.

Supponimus hic, actum voluntatis fuisse determinatum per motivum (§. 889. *Pfych. empir.*), distinctam scilicet mali repræsentationem (§. 890. *Pfych. empir.*), nullam vero adesse causam fugæ. Etenim nisi hic fuga excitaretur vi pudoris, prorsus cessaret, adeoque nec ardori esset locus (§. 218.). Alius ergo casus est, ubi jam alia de causa ad actum voluntatis accessit fuga, ne demum vi pudoris sit suscitanda. Atque hic ille ipse est, in quo pudor ardorem intendit (§. 237.).

§. 239.

Acquiescentia in seipso ardorem agendi in agere volente accendit. Etenim qui agere vult, actionem, quam committere vult, sibi repræsentat tanquam bonam (§. 892. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum acquiescentia in seipso oriatur, si actiones a nobis perpetratas judicamus bonas (§. 751. *Pfych. empir.*), eaque in gaudio ob actionem bonam a nobis patrata consistat (§. 749. *Pfych. empir.*); agere volens, ubi ad iudicium de actione patrata a se ferendum animum advertit, præsertim si affectus hujus antea percepti memoriam habet, gaudium istud seu voluptatem istam præsentit,

Acquiescentia in seipso ardorem accendens.

tit, consequenter in ipso datur prægustus voluptatis vel gaudii ex bono absente, quod nobis præsens esse malle-
mus. Enimvero cupiditas in hoc prægustu consistit (§. 805. *Psych. empir.*), adeoque in agere volente cupiditas excita-
tur. Quoniam itaque ardor accenditur excitata in vo-
lente cupiditate agendi (§. 235); acquiescentia in seipso ar-
dorem agendi in agere volente accendit.

Accidit hoc, ubi animum advertimus ad statum futurum
eumque perpendimus. Quamobrem cum affectus jucundissimus
sit acquiescentia in seipso (§. 753. *Psych. empir.*), ubi ejus sua-
vitatem jam antea fuerimus experti, vel in aliis, vel (quod mul-
tum præstat) in nobismetipsis, ad cupiditatem agendi excitan-
dam abunde sufficit, etiamsi multa adhuc alia de causa eadem
fuerit excitata. Cui adeo ardor agendi, quod legi naturæ con-
forme est, curæ cordique est; ei suademus, ut hunc affectum
in se sæpius excitet (§. 751. *Psych. empir.*), & ad eum animum
advertat, quoties in minimis ad conservandam constantiam vo-
luntatis opus habet (§. 232.).

§. 240.

*Eadem ar-
dorem inten-
dens.*

Acquiescentia in seipso ardorem agendi intendit. Etenim
cum acquiescentia in seipso consistat in gaudio ob bonum,
quod patravimus (§. 749. *Psych. empir.*), qui ad hunc affe-
ctum animum advertit, præsertim ubi præteriti jam me-
moriæ habet, gaudium ex actione patrata percipiendum
præsentit. Quamobrem cum cupiditas in prægustu vo-
luptatis vel gaudii ex bono absente, quod nobis præsens
esse mallems, consistat (§. 805. *Psych. empir.*); novus istius-
modi prægustus accedit, adeoque gradus cupiditatis ma-
jor fit (§. 746. *Ontol.*). Quoniam itaque ardor agendi in-
tenditur, si ejus gradus, quem a cupiditate habet (§. 218),
major fit (§. 758. *Ontol.*); acquiescentia in seipso ardorem
agendi intendit.

Nemo

Nemo non intelligit, si affectus ad cupiditatem accedens eandem intendit, quod tanto magis eandem intendere debeat, quo magis auget prægustum gaudii vel voluptatis ex actione prætrata percipiendæ (§. 805. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum acquiescentia in seipso affectus longe jucundissimus sit (§. 753. *Pfych. empir.*); quin a cupiditate jam præsentem ardorem mirifice augeat extra omnem controversiæ aleam positum est. Maxima autem in hisce vis est experienciæ domesticæ: Quod etsi a priori haud difficulter probari possit, a posteriori tamen hic sumi potest. Unde cui serium est propositum agendi, quod legi naturæ conforme, is operam dare tenetur, ut omnia in seipso experiatur, quæ de ardore agendi & non agendi præcipiuntur.

§. 241.

Pœnitentia ardorem non agendi in agere nolente accendit. Etenim qui agere non vult, actionem, cujus patrandæ occasio offertur, sibi repræsentat tanquam malam (§. 892. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum pœnitentia consistat in tristitia ex eo, quod a nobis male vel minus recte factum existimamus, orta, vel saltem in tædio inde percepto (§. 755. *Pfych. empir.*), qui ad eam animum advertit, præsertim ubi præteritæ memoriam habet, tristitiam istam vel tædium istud præsentit, adeoque prægustum habet tædii vel tristitiæ ex malo absente percipiendæ, si nobis præsens foret. Quoniam itaque in hoc prægustu fuga consistit (§. 813. *Pfych. empir.*), pœnitentia prævisa in agere nolente fugam excitat. Enimvero ardorem non agendi accendit, quod in agere nolente fugam excitat (§. 235.). Patet itaque pœnitentiam in agere nolente ardorem non agendi accendere.

*Pœnitentiæ
ardorem non
agendi ac-
cendens.*

Pœnitentia affectus molestissimus est (§. 758. *Pfych. empir.*), qui animum admodum inquietum reddit (§. 762. *Pfych. empir.*),
(*Wolffii Phil. Præf. Univ. Pars II.*)   **Ee**   & cui

& cui difficulter medelam afferre licet, cum is, quem facti poenitet, factum infectum reddere mallet (§. 761. *Psych. empir.*): id quod absolute impossibile esse nemo non agnoscit. Quod si ergo agere nolens ad hunc affectum animum advertit, praesertim ubi experientia ipsi memoriam praeteriti suggerit, ut eum abunde habeat perspectum; maximum erit ad constantiam conservandam praesidium. Unde est, quod veteres maximo studio inculcaverint, non facienda esse ea, quorum posthac nos poeniteat. Et enim hoc ipso excitare voluerunt attentionem agentis, ut consideret, qualis sit futurus ipsius status ab actione perpetrata, non alio certe sine, quam ut ardorem non agendi vel accenderent, vel jam accensum augerent, immo ut ardorem agendi restinguerent, ardore non agendi suscitato. Cum parum consultum sit, ut domestica experientia hic utamur, ne nostro demum damno sapiamus; nemo non, qui felicitatis suae rationem habet, in exempla eorum, quos poenitentia vexat, quotidie pro dolor! ac ubivis obvia, omnem mentis aciem intendant, ut ex alieno casu discat, quae ad ardorem non agendi accendendum adeo proficua sunt.

§. 242.

Eadem ardorem non agendi intendens.

Poenitentia ardorem non agendi intendit. Consistit enim poenitentia in tristitia ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum existimamus, orta, vel saltem taedio inde percepto (§. 755. *Psych. empir.*), adeoque qui futurum prospicit, praegustum tristitiae vel taedii ex actione, si eam patra- ret, posthac percipiendi habet. Enimvero in hoc praegustu fuga consistit (§. 813. *Psych. empir.*), adeoque poenitentiam praevidens, qui ardore non agendi flagrat, praegustum istum auget, ut sit majoris gradus. Quoniam itaque gradus ardoris hoc ipso efficitur major, quem a fuga (§. 218.), in istiusmodi praegustu consistente (§. 813. *Psych. empir.*), habet; quin non agendi ardorem poenitentia intendat dubitandum non est (§. 758. *Ontol.*).

Ex

Ex iis, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, intelligitur, magnam esse pœnitentiæ prævisæ vim in ardore non agendi intendendo. Quamobrem hic quoque valent, quæ de pœnitentiæ in agendo habenda ratione ibidem inculcantur.

§. 243.

Affectus jucundi, quibus pro datis circumstantiis agentis locus est, ardorem agendi; molesti vero, qui pro iisdem obtinent, affectus ardorem non agendi intendunt. Affectus enim jucundi in appetendo, molesti in averfando consistunt (§. 608. 609. *Pfych. empir.*), non tamen locum habent nisi pro datis agentis circumstantiis, adeoque non omnes in dato quocunque casu, quemadmodum ex definitionibus eorundem realibus in *Pfychologia empirica Part. II. Sect. 1. C. 3.* passim traditis manifestum est. Quoniam itaque affectus omnes sunt actus animæ, quibus quid vehementer appetit vel averfatur, seu actus vehementiores appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ (§. 603. *Pfych. empir.*), qui pro datis circumstantiis agentis locum habent affectus jucundi, faciunt utique ut agens actionem vehementius appetat, & qui in molestorum numero sunt, id præstant, ut idem eandem vehementius averfetur, quam si affectus isti in dato casu abessent. Quoniam cupiditas affectus est (§. 810. *Pfych. empir.*), isque utpote in prægustu quodam voluptatis vel gaudii consistens (§. 805. *Pfych. empir.*) jucundus (§. 608. *Pfych. empir.*), & fuga non minus affectus est (§. 818. *Pfych. empir.*) isque utpote in prægustu quodam tædii vel tristitiæ consistens (§. 813. *Pfych. empir.*) molestus (§. 609. *Pfych. empir.*); qui quid cupit, is idem vehementius appetit, quam absque cupiditate appeteret, & qui quid fugit, is idem vehementius averfatur, quam absque fuga averfaretur. Quamobrem patet, affectus jucundos, quibus pro datis agentis circumstantiis

Quinam affectus ardorem agendi & non agendi intendant in dato casu.

locus conceditur, cupiditatem agendi efficere majorem; & ex adverso molestos, qui pro iisdem obtinent, fugam majorem reddere. Quoniam itaque ardor agendi incrementa capit, dum cupiditas & fuga efficitur major (§. 218.), seu gradus ejus crescit; id vero ardorem intendit, quod gradum ipsius majorem efficit (§. 758. *Ontol.*); evidens est, affectus omnes jucundos, quibus pro datis circumstantiis agentis locus est, ardorem agendi, & ex adverso affectus quoslibet molestos, quibus pro eorundem diversitate locus conceditur, ardorem non agendi intendere.

Habemus hic principium generale de influxu affectuum in intensiorem ardoris. Quodsi idem applicare volueris, inquirendum omnino est, quibusnam pro datis agentis circumstantiis possit esse locus: hi enim affectus excitandi sunt, ut ardor magis inflammetur. Non tamen existimandum est, quasi ea, quæ de gloria & acquiescentia in seipso, nec non de pudore & pœnitentia tradidimus in specie, superflua sint: etenim affectus isti magis universalem habent usum in ardore agendi atque non agendi ceteris. Quamobrem principiis quoque istis ardorem accendendi vel jam accensum magis inflammandi sapius utemur, adeoque eadem a nobis demonstrari ex ipsis istorum affectuum notionibus apprime necessarium fuit. Propositio vero præsens usui erit in detegendis affectibus, qui gloriæ atque acquiescentiæ in seipso, nec non pudori ac pœnitentiæ ad ardorem accensum magis inflammandum jungi possunt in dato quocunque casu.

§. 244.

Cognitio viva & mortua quid sit.

Cognitio viva dicitur, quæ fit motivum voluntatis, vel noluntatis. Ast *mortua* vocatur *cognitio*, quæ non fit motivum voluntatis vel noluntatis.

Denominatio hæc desumpta est ex foro Theologorum, ubi scriptura præeunte introducta. Jacobus enim fidem absque operibus

ribus rem mortuam appellat. Ex mente igitur Apostoli mortua est cognitio de Deo & Christo, nisi fiat motivum voluntatis & noluntatis, ut actiones tuæ cognitioni isti respondeant. Unde Johannes mendacem vocat, qui affirmat, se posse Deum, eum tamen non amat, propterea quod ipsa Dei cognitio hominem impellit ad amorem, quemadmodum suo loco ostendemus. In Philosophia vero etiam practica utile est inter cognitionem vivam & mortuam distingui. Cum enim hic agatur de voluntate hominis flectenda ad actiones legi naturæ conformes committendas, & ad actiones eidem contrarias omittendas, in motiva voluntatis & noluntatis inquirendum (§. 889. *Psych. empir.*). Quoniam vero non quælibet cognitio motivum voluntatis & noluntatis præbet, ipsa experientia teste; ideo inquirendum est in rationem, cur ea nunc sit motivum volendi & nolendi, nunc vero non sit. Cognitio igitur, quæ sit motivum voluntatis vel noluntatis, distinguenda est ab altera, quæ non sit motivum voluntatis & noluntatis, ut influxus intellectus in voluntatem atque noluntatem distincte percipiatur. Quia quæ diversa sunt diversis nominibus a se invicem discernenda; nominibus opus erat ad hanc cognitionis diversitatem designandum. Quamobrem cum recepta cognitionis vivæ & mortuæ appellatio satisfaciatur; ea retinenda atque in philosophiam introducenda fuit.

§. 245.

Si vera esse agnoscimus, quæ agnoscimus; cognitio viva est: si vero vera esse non agnoscimus, quæ agnoscimus, sed de veritate eorum adhuc dubitamus, cognitio mortua est. Si quid enim agnoscimus, aut illud verum esse agnoscimus, aut non agnoscimus (§. 53. *Ontol.*), consequenter in casu posteriore ignoramus, utrum affirmativæ, an negativæ contradictionis parti assensum præbere debeamus, etsi eundem alteri præbere velimus, adeoque de veritate ejus adhuc dubitamus (§. 417. *Part. II. Theol. nat.*). Quamobrem ubi solliciti sumus de eo, quod velle aut nolle debemus, cum id

Quando cognitio sit viva, quando mortua.

nobis tanquam bonum repræsentare debeamus, quod volendum, & tanquam malum, quod nolendum (§. 892. *Pfych. empir.*); in casu priore agnoscimus revera illud bonum vel malum esse, quod cognoscimus, in posteriore autem adhuc dubitamus, utrum revera bonum vel malum sit, nec ne. Cum motivum volitionis sit distincta boni, motivum nolitionis distincta mali repræsentatio (§. 890. *Pfych. empir.*); nemo non videt cognitionem boni non esse motivum volitionis, nisi agnoscas revera illud bonum esse, quod pro tali venditur, nec cognitionem mali esse motivum nolitionis, nisi agnoscas revera illud malum esse, quod pro tali habetur. Enimvero viva est cognitio, quæ fit motivum voluntatis vel noluntatis; mortua vero, quæ non fit motivum voluntatis vel noluntatis (§. 244.). Quare viva est cognitio, si vera esse agnoscimus, quæ cognoscimus; aut ex adverso mortua, si vera esse nondum agnoscimus, quæ cognoscimus, sed de veritate eorum adhuc dubitamus.

Quoniam differentia inter cognitionem vivam & mortuam, qualem sumimus in definitione utriusque nominali (§. 244.), experientia confirmatur, nihil vero sit absque ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*); actui cognitionis aliquid inesse debet, quando ea viva est, quod eidem non inest, quando mortua (§. 56. *Ontol.*). Actus cognitionis ejusdem rei unus non differt ab altero, nisi quod ad unum accedat agnitio veritatis ejus, quod cognoscimus, ab altero vero eadem adhuc abest, ita ut in casu priore ad assensum propositioni cognitæ præbendum compellamur, in posteriore autem adhuc dubitemus, utrum eidem assensum præbere debeamus, nec ne. Quamobrem cum ante cognoscere debeamus, quod appetere vel averfari debemus (§. 929. *Pfych. empir.*); ecquis non videt, eam demum cognitionem sufficere ad actum voluntatis vel noluntatis elici-

ciendum, qui cum agnitione veritatis conjunctus, minime autem alterum, qui dubitationi adhuc obnoxius est, consequenter illum fieri motivum volitionis vel nolitionis (§. 887. *Psych. empir.*), hunc autem minime, adeoque istum esse actum cognitionis vivæ, hunc autem mortuæ (§. 244.)? Experientia quoque abunde confirmat, qui adhuc dubitant, utrum quid bonum vel malum sit, eos in determinanda voluntate & noluntate hæzere, nisi aliqua adfit ratio, quæ dubitatione non obstante determinationem exigit: de quo jam nobis quæstio non est. Nec minus experimur eos, qui agnoscunt, revera bonum esse, quod pro tali venditur, vel revera malum esse, quod pro tali habetur, illud velle, hoc nolle, etsi hæud raro adsint rationes, cur quod volueramus non agamus, & quod nolueramus agamus: de quo itidem nobis jam quæstio non est. Qui in Moralibus experientia magistra proficere studet, is accurate a se invicem discernere debet, quæ ad actionem datam concurrunt. Id vero acumen non consequetur, nisi principiis psychologicis & ontologicis probe imbutum possiderit animum.

§. 246.

Quoniam cognitio certa est, si fuerit conjuncta cum *Undenam sit,* agnitione veritatis (§. 564. *Log.*), viva vero etiam est, si *quod cognitio* vera esse agnoscimus, quæ agnoscimus (§. 245.); *cognitio sit viva.* *viva certa est viva,* consequenter *certitudo cognitionem vivam officit.*

Patet adeo, cur certitudini cognitionis in Philosophia practica studere debeamus, quodque operam minime inanem sumat, qui in eadem acquirenda patientiam suam defatigari minime patitur. Qui hæc perpendit, is minime reprehendet, quod adeo scrupulose in tradenda doctrina morali certitudinem venemur.

§. 247.

Similiter quia incerta est cognitio, si non fuerit conjuncta cum agnitione veritatis (§. 564. *Log.*), sed potius cum *Undenam sit,* *quod cognitio* dubi- *fit mortua.*

dubitatione, utrum verum sit, quod cognoscimus, nec ne (§. 417. *Part. II. Theol. nat.*), mortua vero est cognitio, si vera esse non agnoscimus, quæ cognoscimus, sed de veritate eorum adhuc dubitamus (§. 245.); *cognitio incerta mortua est, consequenter incertitudo cognitionem mortuam efficit.*

Hinc intelligitur, quam nocua sit incertitudo cognitionis in Philosophia practica. Et experientia loquitur, non alia de causa homines incidere in Deismum & Indifferentismum moralem practicum, hodie proh dolor! adeo communem. Profligandus itaque est Scepticismus, si profligari debet Deismus & Indifferentismus practicus moralis, quem Libertinismum vulgo dicunt. Scepticismus autem profligatur, si ad certam rerum cognitionem perducamur, sublata incertitudine, quæ hæcenus in disciplinis regnat.

§. 248.

Convictio ad cognitionem vivam requisita.

Quoniam convicti sumus, quam primum propositio aliqua nobis certa est (§. 982. *Log.*), cognitio vero viva est, quæ certa est (§. 246.); *cognitionem vivam minime habet, nisi veritatis convictus est.*

Videmus adeo sine convictione non dari cognitionem vivam. Unde qui ad vivam cognitionem alios perducere voluerit, is omnes ingenii nervos in id intendere debet, ut eos veritatis convincat.

§. 249.

Quomodo cognitio viva acquiratur.

Qui cognitionem vivam acquirere voluerit, demonstrationes eorum, quæ cognoscit, sibi familiares reddere & res, quarum notio exhibetur, vel de quibus judicatur, coram intueri debet. Etenim qui ad cognitionem vivam perducendus, veritatis eorum, quæ cognoscit, convinci debet (§. 248.), consequenter si cognitionem vivam ipsemet acquirere volueris, veritatis eorum, quæ cognoscis, temet-

metipsum convincere debes. Enimvero a priori veritatis convincimur vi demonstrationis (§. 990. *Log.*), a posteriori autem, si res presentēs, quarum notio exhibetur, vel de quibus judicatur, coram intuemur (§. 985. *Log.*). Et quoniam vel a priori, vel a posteriori cognoscitur, quicquid a nobis cognoscitur (§. 435. *Psych. empir.*); ubi & a priori, & a posteriori te convincis veritatis eorum, quæ cognoscis, nihil amplius in convictione desiderari potest. Patet itaque, eum, qui cognitionem vivam acquirere vult, demonstrationes eorum, quæ cognoscit, sibi familiares reddere, & res, quarum notio exhibetur, vel de quibus judicatur, coram intueri debere.

Elucet hinc indispensabilis necessitas demonstrativæ methodi in disciplinis, præsertim in Philosophia practica. Nemo est, qui in dubium revocaverit, cognitionem vivam ad praxin moralem apprime necessariam esse, modo ejusdem notionem habuerit distinctam, paulo ante explicatam (§. 244.). Quamobrem cum ex disciplinis viva cognitio hauriri minime possit, nisi ex methodo demonstrativa tradantur; qui contradictoria tueri non vult, agnoscere tenetur indispensabilem ejus in disciplinis, Philosophia præsertim practica, tradendis necessitatem. Qui itaque methodo demonstrativæ adversantur, cognitionem vivam eliminari volunt: quod quam sit damnosum, ex iis intelligitur, quæ paulo ante annotavimus (*not. §. 247.*). Enimvero removendus adhuc nobis est scrupulus aliquis, qui nonnullorum animos offendere poterat. Ad cognitionem vivam requirimus convictionem non minus a posteriori, quam a priori. Convictio a priori fit vi demonstrationis, adeoque vel exemplo Mathematicorum constare poterat, eam solam sufficere, nec opus esse convictione a posteriori, quæ tanquam superflua abesse possit. Enimvero patebit deinceps impedimenta, quo minus agamus, quod rectum agnoscimus, nobis obijci a facultatibus inferioribus. Omnem igitur operam dare convenit, ut facultates inferiores cum superioribus

(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) Ff riori-

rioribus consentiant. Et vel hac sola de causa necesse est, ut cognitionem vivam acquiratur veritatis eorum, quæ cognoscit, non minus a posteriori, quam a priori convincatur, ut omnimoda sit convictio. Tacemus alia, quæ alio loco rectius tradentur.

§. 250.

*Exempla
quid sint.*

Exempla dicuntur singularia sub notionibus universalibus comprehensa, quatenus iisdem universalibus insunt, seu quatenus ea, quæ notioni universali insunt, intuenda exhibent.

Exemplum hic definire libuit in omni sua latitudine, quam habere potest. Ita in Arithmetice exemplum dicitur casus singularis sub problemate comprehensus, ad quem regulæ in resolutione præscriptæ applicantur, ut jam intuitive intelligantur, quæ antea non nisi vi intellectus comprehendebantur. Similiter in Geometria figuræ juxta hypothesin theorematis constructæ sunt exempla, quæ ad intuitivam cognitionem reducunt, quæ in propositione sumuntur & enunciantur, atque demonstrantur. In moralibus temperantia *Cornari* est exemplum temperantiæ, quod intuendum exhibet, quæ in notione temperantiæ comprehenduntur. Actiones singulares hominum, ad quas provocamus in Philosophia practica, sunt exempla, quæ ad intuitum reducunt in notione generali illius actionis contenta. Similiter in Physica observationes de factis naturæ sunt exempla, quibus veritates universales vi intellectus agnitæ ad intuitivam cognitionem reducuntur, quando iisdem confirmantur, quæ demonstrata in genere fuerunt. Vides adeo definitionem exempli a nobis datam esse generalem, quæ omni in casu satisfacit. Atque hic vocabuli significatus usui loquendi conformis est, quemadmodum ex modo in medium allatis perspicitur, & satis manifestum evadit, ubi ad eos casus animum advertere lubet, quando in communi sermone hoc vocabulo utimur.

§. 251.

§. 251.

Veritas dicitur confirmari, si, sufficienter jam probata, alio adhuc modo adstruitur. Et cognoscens in veritate confirmari dicitur, si consensus, quem præbet, alio adhuc modo elicitur. *Confirmatio veritatis quid sit.*

Ita veritas propositionis a priori demonstratæ a posteriori confirmatur. Etenim propositio, quæ demonstratur, vera est (*§. 544. Log.*), etiam si indirecta fuerit demonstratio (*§. 557. Log.*). Veritas adeo sufficienter probata, ubi propositio demonstrata fuit. Sed non minus veram esse agnoscimus propositionem, dum prædicatum subiecto convenire observamus (*§. 517. Log.*). Quamobrem si propositionis jam demonstratæ veritas a posteriori etiam evincitur, sufficienter jam probata alio adhuc modo adstruitur. Unde a posteriori confirmari dicuntur, quæ a priori jam fuere demonstrata. Similiter, si a posteriori ostendimus propositionem esse veram, veritas ejus sufficienter probata, etsi veritatem ipsam non agnoscamus (*§. 517. Log.*). Quodsi ergo rationem ejus, quod a posteriori verum esse agnoscimus, reddimus; alio adhuc modo eadem adstruitur. Unde quæ a posteriori nobis innotuere, ratione confirmari dicuntur. Qui demonstrationis vim jam percipit, propositioni assentitur. Qui eam a posteriori veram esse agnoscit, eidem non minus assentitur. Quamobrem ubi a posteriori verum esse agnoscit, quod a priori demonstratum tanquam verum amplectitur; assensus, quem jam præbet, alio adhuc modo elicitur, adeoque in veritate agnita confirmari dicitur. Idem eodem modo patet in casu altero, ubi quis rationem eorum perspicit, quæ a posteriori vera esse cognovit.

§. 252.

Definitiones & propositiones illustrari dicuntur, si notionibus, quæ iisdem respondent, major claritas affunditur. *Illustratio definitionum & propositionum quid sit.*

Ita in Geometria figuræ definitiones & propositiones illustrant, dum quæ in hypothese propositionum sumuntur; & quæ in eadem

de subiecto enunciantur, vel etiam quæ in definitione continentur ad figuras applicantur. Inde est, quod veteres omnimodæ claritati & evidentiæ studentes demonstrationi propositionum præmiserint *ἔκθεσιν*, seu expositionem, quæ non est nisi applicatio eorum, quæ in propositione continentur, ad schema delineatum. Et nos subinde in philosophia ad exempla applicavimus definitiones & propositiones in notis adjectis, quorum locum in Geometria tuentur figuræ (not. §. 250).

§. 253.

Undenam sit claritas cognitionis.

Cognitio intuitiva per se clara est: Symbolica vero claritatem suam habet ab intuitiva, vel quatenus cum intuitiva coniungitur, vel quatenus hujus tanquam præteritæ memoriæ habemus. Etenim rem intuitive cognoscimus, quatenus ideæ ejus quam habemus, nobis sumus conscii (§. 286. *Psych. empir.*). Quamobrem cum rem non agnoscamus, & a perceptibilibus aliis distinguamus, nisi perceptio, seu idea (§. 48. *Psych. empir.*), quam habemus clara sit (§. 31. *Psych. empir.*); si eandem intuitive cognoscimus, necesse est ut ideæ, quarum nobis conscii sumus, sint claræ. Patet itaque cognitionem intuitivam per se claram esse. *Quod erat unum.*

Cognitio symbolica terminatur actu, quo verbis tantum enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus, ideas non intuemur (§. 289. *Psych. empir.*). Quamobrem cum vocabula sint signa nostrarum perceptionum, vel idearum (§. 271. *Psych. empir.*), & auditis vocabulis rerum, quas denotant, meminimus (§. 273. *Psych. empir.*); per ea res iisdem denotatas non agnoscimus, nisi quatenus vel harum ideas in nobis suscitatas intuemur, vel iisdem auditis earundem meminimus. Nemo non fatetur verba esse obscura, si non satis constat, quænam

nam ideæ per eadem denotentur, consequenter claram fieri cognitionem, si vel ideas claras iisdem respondentem intuemur, aut meminerimus, quod easdem intuiti fuerimus. Quamobrem cum intuitiva sit cognitio, quæ idearum intuitu absolvitur (§. 286. *Psych. empir.*); evidens omnino est, cognitionem symbolicam non habere claritatem suam nisi ab intuitiva, quatenus scilicet ea vel cum intuitiva jungitur, vel quatenus hujus tanquam præteritæ memoriam habemus.

Poteramus propositionem præsentem absque probatione instar axiomatis sumere. Nihil sane cognoscimus, nisi quatenus ejus ideam claram habemus, ut rem agnoscere & ab aliis distinguere valeamus. Quamobrem cognitionis claritas in claritate idearum consistit, quas si ipsas præsentem intuemur, intuitiva est cognitio. Ad ideas denotandas utimur vocabulis. Quasi ergo significatus nobis patere debet, aut ideæ ipsæ nobis præsentem sint necesse est, aut earundem saltem meminisse debemus. Atque adeo patet cognitionem intuitivam per se claram esse, symbolicam vero ab hac claritatem mutuare, vel quatenus ea ipsi jungitur, vel quatenus cum ea hujus meminerimus.

§. 254.

Quæcumque ipsimet experimur, ea intuitive cognoscimus. Quæ experimur intuitive cognoscuntur.
Etenim quæ ipsimet experimur, ea cognoscimus, dum ad perceptiones nostras, quas habemus, attenti sumus (§. 664. *Log.*), consequenter quatenus nobis sumus conscii idearum, quas actu habemus (§. 48 *Psych. empir.*). Enimvero quicquid cognoscimus, quatenus idearum, quas habemus, nobis conscii sumus, id intuitive cognoscimus (§. 286. *Psych. empir.*). Quamobrem quæ ipsimet experimur, ea intuitive cognoscimus.

Non tamen propositionem invertere licet: intuitiva enim cognitio latius patet, quam experientia, cum etiam vi imagina-

tionis debeatur. Unde fieri potest, ut etiam, quæ ab aliis experta nobis commemorantur, & quæ a priori nobis innotescunt, ad intuitivam cognitionem revocentur, modo ideæ in potestate nostra sint, quæ ad eam requiruntur.

§. 255.

Modus primus cognitionem symbolicam ad intuitivam reducendi.

Quando itaque curamus, ut ea, quæ ex aliorum scriptis vel ore hausimus, ipsimet experiamur, cognitio symbolica ad intuitivam reducitur. Etenim quæ ex aliorum scriptis vel ore hauritur cognitio symbolica est (§. 289. *Psych. empir.*). Quæcunque vero ipsimet experimur, ea intuitive cognoscimus (§. 254.). Quodsi ergo curamus, ut, quæ ex aliorum scriptis vel ore haurimus, ipsimet experiamur; cognitio symbolica ad intuitivam reducitur.

Ex. gr. Si quis audit, magnetem attrahere ferrum, ei huius attractionis nonnisi symbolica est cognitio. Quodsi vero fuerit præsens, dum ista attractio experimentis ostenditur, ut ipsemet visu & tactu dignoscat ad eam spectantia; cognitio symbolica ad intuitivam reducitur. Similiter, si in demonstrationis forma describenda concatenationis syllogismorum fit mentio, vel si de vi demonstrationis in extorquendo assensu verba fieri audimus; cognitionem concatenationis syllogismorum & vis demonstrationum in extorquendo assensu symbolicam habemus. Ast ubi demonstrationibus ordinatis expendendis operam damus, ut ipsimet experiamur, quomodo concatenationes istæ fiant (§. 799. *Log.*); cognitio concatenationis symbolica in intuitivam abit. Similiter, ubi vi demonstrationum extorquemus assensum nostrum, & dum hoc contingit, ad eam animum advertimus; cognitio symbolica vis demonstrationum in extorquendo assensu ad intuitivam reducitur. Hic modus facillimus atque maxime tutus est cognitionem symbolicam ad intuitivam reducendi, modo experientia sit in potestate, & ubi acumine quodam opus, ac singulari attentionis gradu, ut quædam experiri detur, acumine isto ac attentionis gradu uti detur.

§. 256.

§. 256.

Si vi imaginationis excitantur ideæ, quæ vocabulis aut aliis signis respondent, quibus cognitio symbolica comprehenditur; cognitio symbolica ad intuitivam reducitur. Etenim si vocabulis vel signis aliis, quibus cognitio symbolica comprehenditur, respondentes ideas in nobis vi imaginationis excitamus, eorum scilicet, quæ verbis efferimus, vel aliis signis nobis repræsentamus; ea jam cognoscimus ipsas rerum verbis sive signis istis indigitarum ideas intuendo. Quamobrem cum intuitiva sit cognitio, quæ ipso idearum intuitu absolvitur (§. 286. *Psych. empir.*); evidens omnino est, cognitionem symbolicam ad intuitivam reduci, si vi imaginationis excitantur ideæ; quæ vocabulis aut aliis signis respondent, quibus cognitio symbolica comprehenditur.

Modus hic frequentior est, parum tamen tutus. Neque enim semper ideæ, quæ vocabulis respondentes vi imaginationis a nobis producuntur, præcise sunt eadem, quæ præsentés esse debent in cognitione intuitiva: unde contingit aut nos non satis intelligere, quæ verbis efferuntur, aut erronea haud raro admiscere. Ex. gr. Si quis audit magnetem attrahere ferrum, nunquam tamen ipse hoc phænomenon vidit, is in se excitans ideam actus cuiusdam attractionis, quo ipsemet vel alius rem quandam ad se traxit, non eam præcise ideam intuetur, quæ attractioni magnetis respondet. Unde vel fatetur, se non satis capere, quomodo ferrum a magnete attrahi possit, aut prorsus eam pro impossibili habet, propterea quod ideam, qua actus attractionis repræsentatur, lapidi, qualem magnetem esse novit, convenire minime posse agnoscit. Similiter, qui coronam in eclipsi solis totali eidem circumdatam ipse nunquam observavit, nec accurato schemate expressam unquam vidit; is vi imaginationis non producet accurate ideam ejusdem, ut, ubi eam posthac ipsemet observaverit, ultro fateatur, se longe aliter eandem sibi repræsentasse.

tasse. Quamobrem haud infrequenter multa cautione opus est, ne in cognitione symbolica ad intuitivam reducenda a veritatis tramite aberremus. Modus itaque primus, quem in propositione præcedente exposuimus (§. 255.), alteri huic semper præferendus. Et in moralibus, ac in genere veritatibus omnibus prædicis, apprimè necesse est, ut, quæ ex aliorum scriptis vel ore haurimus, ea ipsimet experiri conemur. Eadem etiam de causa in Physicis commendatur, ut ipsimet experimenta oculis nostris subjiciamus, & quæ ab aliis observata sunt, ut ipsimet observemus, curemus. Plura addi poterant, quæ lubricitatem modi præsentis cognitionem symbolicam ad intuitivam reducendi in apricum protrahunt; sed in tantas ambages descendere instituti nostri ratio minime permittit. Qui in Philosophia nostra versatus in observando satis circumspectum se præbuerit, multa huc spectantia addiscet.

§. 257.

*Quomodo
universalia
in singulari-
bus intuea-
mur.*

Universalia in singularibus intueri dicimur, si ea, quæ notionibus distincte enunciata insunt, in ideis, quæ animo præsentibus observantur; attentione nostra distinguimus.

Universalia non existunt (§. 235. *Ontol.*), nisi in singularibus (§. 56. *Log.*). Quamobrem universalia intueri minime datur, nisi in singularibus. Ideæ repræsentant res singulares, sive sensuales fuerint, sive vi imaginationis productæ, seu phantasmata. Quare universalia intueri nobis non datur, nisi quatenus animum advertimus ad ideas rerum, quæ animo præsentibus sunt, sive ope sensuum, sive vi imaginationis fuerint excitatæ. Universalia pluribus singularibus communia sunt, singularibus vero præter ea alia adhuc insunt (§. 321. *Ontol.*). Illa igitur in his qui intueri voluerit, animum ad hæc advertere, & attentione sua ea quæ notionem ingrediuntur, ab iis separare tenetur, quæ ad eandem minime spectant. Intuitus adeo singularium in universalibus, quem definitivimus, possibilis est, & ipsa definitio loquitur, quo-

quomodo eundem in potestatem nostram redigamus. Ceterum non satis commendari potest exercitium, quo habitus universalia in singularibus intuendi comparatur: maximum enim adjuvmentum affert ad certitudinem cognitionis, & ad evitandum errores, qui alias difficulter præcaventur. Qui in arenam descendere voluerit, satis superque experietur, exercitium istud non esse adeo facile, quemadmodum primo adspectu videri poterat, immo quo magis se in intuendis singularibus in universalibus profecisse apprehendet, eo fortius convincetur, occurrere casus, qui maxime exercitato difficultatem facessant. Multo plures certam rerum cognitionem consequerentur, nisi exercitium istud negligeretur.

§. 258.

Qui definitiones ac propositiones ad exempla applicat, universalia in singularibus intuetur. Etenim qui definitiones ad exempla applicat, cum exempla sint singularia sub universalibus comprehensa, & quæ universalibus insunt, ea in se continent (§. 250.), solerter dispicit, num in singularibus istis obvia sint, quæ in definitionibus continentur (§. 1218. 1219. Log.), adeoque attentione sua in ea directa, quæ notis in definitione contentis respondent, ea a ceteris, quæ insunt, distinguit. Verum enim vero universalia in singularibus intuetur, qui ea, quæ notioni distincte enunciabilia insunt, in ideis, quæ animo præsentibus observantur, attentione sua distinguit (§. 257.). Definitiones itaque ad exempla qui applicat, universalia in singularibus intuetur. *Quod erat unum.*

Effectus applicationis notionum ad exempla.

Omnis propositio ex duabus constat notionibus, notione scilicet subjecti & prædicati (§. 198. 200. Log.), quæ in affirmativis conjunguntur, in negativis separantur (§. 204. Log.). Quamobrem ubi eam ad exemplum applicas, quod tanquam singulare sub universali sub propositione
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) G g tione

tione ista continetur (§. 250.); denuo solerter dispicis, utrum ea, quæ in notione subjecti & prædicati distincte enunciantur, singulari isti insint, ubi propositio fuerit affirmativa, nec ne; an insint, quæ notio subjecti continet, non vero insit, quod prædicatum indigitat, ubi negativa fuerit propositio. Patet igitur ut ante, propositionem ad exempla applicantem universalialia in singularibus intueri.

Diximus superius figuras in Geometria, quæ delineantur, & ad quas definitiones & propositiones applicantur, ut clarius intelligantur, tueri vicem exemplorum (*not. §. 250.*). Expositio adeo, qua ad figuras oculo subjectas applicantur definitiones ac propositiones, in applicatione definitionum & propositionum ad exempla consistit. Qui ad hanc animum advertit, ei constat, quod universalialia, quæ definitionibus & propositionibus exhibentur, in figuris tanquam singularibus intueatur. Neque aliud ista expositione, quam hoc intenditur.

§. 259.

Ufus primus exemplorum. *Exempla definitiones ac propositiones illustrent etiam in Philosophia practica.* Etenim si definitiones ac propositiones ad exempla applicantur, universalialia in singularibus intuemur (§. 258.), consequenter cognitio symbolica ad intuitivam reducitur (§. 286. 289. *Pfych. empir.*). Enimvero cognitio symbolica claritatem suam habet ab intuitiva, vel quatenus cum intuitiva conjungitur, vel quatenus hujus tanquam præteritæ memoriam habemus (§. 253.), adeoque major claritas eidem affundi nequit, quam si universalialia, quæ offert cognitio symbolica, in singularibus intuemur. Quamobrem cum definitiones & propositiones illustrentur, si notionibus, quæ iisdem respondet, major claritas affunditur (§. 252.); evidens est exempla definitiones ac propositiones illustrare.

Et

Et quoniam hoc in genere verum est de omnibus definitionibus & propositionibus (*per demonstrata*); quin exempla etiam definitiones ac propositiones in Philosophia practica illustrent, dubitandum non est.

Definitiones ac propositiones verbis efferuntur, quibus singulis suæ respondent notiones ab ideis rerum, quas habuimus, derivatæ. Quatenus igitur harum meminimus, definitiones ac propositiones suam habent claritatem (§. 253.), adeoque a nobis intelliguntur. Enimvero si ad exempla applicentur, major adhuc accedit claritas (*J. cit.*), ac inde est, quod exemplis illustrentur (§. 252.), & sic omnis tandem dispellatur obscuritas, quæ vocabulorum simul sumtorum significatui adhuc adherere poterat. Videmus adeo primum exemplorum usum, qui in eo consistit, ut definitiones ac propositiones nobis evadant clariore; aut, si mavis, ut notiones iisdem respondentes fiant clariore. Quemadmodum in omnibus disciplinis, quæ docentur & in futurum usum addiscuntur, non sunt nisi definitiones & propositiones; ita quoque doctrinæ morales in universum, quæ in Philosophia practica inculcantur, ad definitiones ac propositiones redeunt. Atque adeo manifestum est, veritates morales omnes exemplis illustrari. Hinc elucet, quam late pateat in Moralibus exemplorum usus.

§. 260.

Si ad exempla animum advertimus, quæ docentur rectius intelliguntur. Etenim exempla definitiones ac propositiones, adeoque quæcunque docentur, ea illustrent (§. 259.). Quamobrem cum definitiones & propositiones, seu, quæcunque in disciplinis, adeoque etiam in Philosophia practica docentur, illustrentur, si notionibus, quæ iisdem respondent, major claritas affunditur (§. 252.), exempla omnibus eorum, quæ in disciplinis, Philosophia etiam practica docentur, notionibus majorem claritatem af-

*Quod pro-
sint ad do-
Arinas re-
ctius intelli-
gendas.*

fundit. Quoniam beneficio notionum clararum res agnoscimus, & ab aliis distinguimus (§. 31. *Psych. empir.*); exempla si perpendimus, quæ docentur agnoscimus, & ab aliis distinguimus, ne scilicet cum aliis unquam confundantur. Patet itaque si animum ad exempla advertimus, quæ docentur, rectius intelligi.

Hinc elucet maximus exemplorum usus in veritatibus moralibus, tam theoreticis, quam practicis. Nimirum exempla claras eorum notiones animo ingenerant, quæ beneficio intellectus distinctæ efficiuntur, ita ut nihil obscuritatis relinquatur, quod confusionem notionum pariat, & in errorem nos seducat.

§. 261.

Experientia domestica universalia in singularibus intuentibus exhibens.

Si ea, quæ notiones definitionibus ac propositionibus respondentes continent, ipsimet experimur; universalia in singularibus intuemur. Etenim si ea, quæ notiones definitionibus ac propositionibus respondentes continent, ipsimet experimur; eadem intuitive cognoscimus (§. 254.). Quamobrem cum intuitive quid cognoscamus, quatenus ideæ ejus, quam habemus, nobis sumus conscii (§. 286. *Psych. empir.*); ea, quæ notiones definitionibus ac propositionibus respondentes continent, adeoque distincte enunciata iisdem insunt, in ideis, quæ animo præsentibus obversantur, attentione nostra distinguimus. Quoniam itaque universalia in singularibus intuemur, si ea, quæ notionibus distincte enunciata insunt, in ideis, quæ animæ præsentibus obversantur, attentione nostra distinguimus (§. 25.); si ea, quæ notiones definitionibus ac propositionibus respondentes continent, ipsimet experimur, universalia in singularibus intuemur.

Qui eam ad propositionem præsentem affert attentionem, qua opus est facile videbit, supponi nos habere distinctam veritatis universalis notionem, qua dirigitur attentio in contemplandis

plandis ideis, dum, quæ in notione ista continentur, experiri conamur. Cæca erit experientia, nisi intellectus ferat opem, & ratio cum experientia concurrat. Unde utilitatem connubii rationis & experientiæ, quod in isto concursu consistit (*§. 497. Psych. empir.*), summopere commendavimus iis, qui ad certam cognitionem aspirant (*not. §. cit.*). Sane qui distincta notione ejus, quod experiri vult, destituitur, intuitive cogniturus, quæ ex aliorum ore vel scriptis hausit, aut ipsemet invenit, non novit, ad quænam dirigere debet attentionem, ideas, quæ jam animo ipsius obversantur, contemplaturus ut certus reddatur, eadem adesse: id quod tanto magis requiritur, ubi, quæ observari, & a ceteris actu attentionis vocabulorum ope separari debent, non sua sponte in sensus incurrunt, præsertim si sub aliis quasi sepulta sunt. Notent hoc velim, qui theoriæ præsertim subtilis hostes sunt, & in experientia sola omnem fiduciam collocant. Nos & rationis, & experientiæ usum simul experti utramque magnificimus, neutri tamen in præjudicium alterius pretium statuimus. Inprimis autem utriusque connubium maximi facere didicimus in veritatibus practicis, etiam in hisce multo difficilius sit, quam in theoreticis. Homini non minus datæ sunt facultates cognoscendi superiores, quam inferiores, cumque non gratis eidem concedantur utraque, utrarumque etiam usum facere tenetur. Neque actiones humanæ censentur omnibus numeris absolutæ, nisi omnium facultatum eum feceris usum, quem habere possunt. Ceterum cum facultates animæ primumdemque usum patefaciat Psychologia, præsertim empirica, nemo non hinc intelligit, quam utile ac necessarium sit Psychologiæ, præsertim empiricæ studium, inprimis in Philosophia practica, quæ tota ad hunc scopum collineat, ut actiones nostræ ad omnimodam rectitudinem reducantur. Ad hanc cum ipsa naturæ lege obligemur (*§. 189. Part. I. Phil. pract. univ.*); non in nostro arbitrio positum est, utrum omnem facultatum nostrarum usum facere velimus, quem habere possunt, nec ne (*§. 118. Part. I. Phil. pract. univ.*), sed eum facere tenemur, & omnis

danda est nobis opera, ut facere possimus. Sed de hoc alibi plura inculcabuntur.

§. 262.

Experientia domestica usus in illustranda cognitione universali.

Experientia domestica veritates universales, definitiones nimirum ac propositiones, etiam in Philosophia practica illustrat. Quoniam experientia domestica universalia in singularibus intuemur (§. 261.), quemadmodum contingit iis, qui universales veritates aliunde haustas ad exempla applicant (§. 258.); eodem prorsus modo ostenditur, experientiam domesticam veritates universales, definitiones scilicet ac propositiones, illustrare, quo paulo ante demonstravimus, quod exempla easdem illustrent, etiam in Philosophia practica (§. 259.).

Ostenditur etiam hoc modo. Quæ ipsimet experimur, ea intuitive cognoscimus (§. 254.). Quamobrem cum cognitio intuitiva ipso idearum intuitu absoluta (§. 286. *Pfych. empir.*), ubi ad symbolicam accedit, quæ ex aliorum ore vel scriptis hauritur, eidem maximam claritatem affundat, quam acquirere valet (§. 253.); experientia domestica veritatibus universalibus, definitionibus scilicet ac propositionibus, in ipsa etiam Philosophia practica, maximam affundit claritatem, quam earum cognitio acquirere valet. Quoniam itaque definitiones ac propositiones illustrantur, si notionibus, quæ iisdem respondent, major claritas affunditur (§. 252.); experientia domestica veritates universales, definitiones nimirum ac propositiones, etiam in Philosophia practica, illustrat.

Quæ de definitionibus ac propositionibus illustrandis per exempla paulo ante annotavimus (*not. §. 259.*), ea quoque ad propositionem præsentem trahenda sunt. Exempla ad experientiam reducuntur, si vera fuerint; non tamen semper ad domesticam. Neque exemplorum semper requiritur veritas: immo in Philosophia practica exempla fingimus, modo sint possibilis, ut vi imaginationis eorum ideam formare valeamus.

§. 263.

§. 263.

Si ea, quæ docentur, ipsimet experimur, ea rectius intelligimus. Eodem id patet modo, quo paulo ante (§. 260.) collegimus, rectius intelligi quæ docentur, si ad exempla animinum advertimus.

*Experientiæ
adjumentum
ad ea, quæ
docentur,
rectius intel-
ligenda.*

Inde est, quod nos in omni Philosophia inculcemus, dandam esse operam, ut ea, quæ didicimus, ipsimet experiamur, modo experientia sit in potestate nostra: neque enim semper in arbitrio nostro situm esse, ut, quæ didicimus, a posteriori quoque experientia magistra usi addiscamus, nemo est qui nesciat, Alienis adeo oculis videntum, ubi propriis videre non datur.

§. 264.

Quæ de actionibus humanis in Philosophia practica, & de anima nostra in Psychologia inprimis empirica docentur, omnium rectissime intelliguntur, ubi ea in nobismetipsis experimur. Etenim actiones humanæ ex actionibus intellectus, voluntatis vel noluntatis atque facultatis locomotivæ constant (§. 70. Part. I. Phil. pract. univ.), & quæ de aliis Philosophiæ practicæ capitibus, veluti de virtute & vitio, beatitudine ac felicitate, dolo & culpa, & ita porro demonstrantur, aut animam unice respiciunt, aut talia tamen admixta semper habent, quæ animæ insunt: id quod sola attentione animadvertitur. Psychologia empirica ea tradit, quæ indubia experientiæ fide agnoscimus (§. 1. Psych. empir.). Quamobrem cum ea, quæ animæ insunt, a nobis cognosci possint, quantum eorum in nobis conscii nobis sumus, adeoque experientiæ nonnisi domesticæ pateant, ea autem, quæ docentur, rectius a nobis intelligantur, si ea ipsimet experimur (§. 263.); evidens omnino est, quæ de actionibus humanis in Philosophia practica docentur, & Psychologia inprimis empi-

*Necessitas
experientiæ
domesticæ ad
veritates
morales &
psychologi-
cas intelli-
gendas.*

empirica de anima traduntur, ea omnium rectissime intelligi, ubi eadem in nobismetipsis experimur.

Necessitatem experientiae domesticae in veritatibus moralibus ac civilibus recte intelligendis jam olim apud Sinas agnovit *Confucius*, qui disertis docuit verbis discipulos suos, non posse quemquam alios docere philosophiam moralem atque civilem, nisi omnia, quae docet, ipsemet fuerit expertus. Ac ideo ipse quoque omnem movit lapidem, ut nihil eorum, quae alios docebat, relinqueretur inexpertum. Non alia certe de causa administrandae Reipublicae subinde operam dedit, quam ut ipsemet experiretur, quae hic occurrunt, negotia, & eorum, quae mente conceperat, experimentum faceret. Hinc intelligitur, quam parum consulatur Academiis, si Professioni Philosophiae moralis & civilis praeficiantur, qui Philosophiae practicae experimentali nullam adhuc operam dederunt, immo de ea ne per somnium quidem adhuc cogitarunt. Pessime autem consulitur, si huic muneri admoveantur homines, qui deliciis diffluunt & voluptatibus corporis unice indulgent, omnia cupiditarum inordinatarum desideria explentes. Pecoribus pascendis hos utilius praeficiendos esse dixeris, quam juvenibus ad virtutem ac prudentiam adducendis. Ceterum experimenta moralia & civilia cum psychologicis constanter conjungenda, quae mutuam sibi operam praestant. Ego nihil magis inculcare soleo de veritatum practicarum quolibet genere, quam ut unusquisque earum veritatem in semetipso experiri cogatur, non modo ob utilitatem, quam spondet praesens propositio, verum etiam ob eas, quas mox demonstraturus sum. Cui adeo vita perfecta, a qua pendet omnis felicitas, curae cordique est, iis hoc experimentale studium quam commendatissimum esse debet, quod nunquam satis commendari potest. Plurimum falluntur, qui philosophiam experimentalem intra Philosophiae naturalis, quam Physicam vulgo vocant, cancellos contineri arbitrantur, cum in Psychologia & Philosophia practica, imo in omni Philosophiae genere regnet, & tum de-

mum

mum recte philosophabuntur homines, ubi non loquentur nisi de expertis.

§. 265.

Exempla realitatis notionum nos convincunt. Etenim cum exempla sint singularia, quæ ea intuenda exhibent, quæ notioni universali insunt (§. 250.), ubi notionem ad exempla applicamus, perinde est, ac si eam denuo reflectendo super iis, quæ percipiuntur, formaremus (§. 716. Log.). Quamobrem cum notio per reflexionem formata possibilis & vera sit (§. 717. Log.); ubi notionem ad exempla applicantur, earum realitatem agnoscimus, res, quarum notio nobis exhibetur, quasi coram intuendo. Enimvero a posteriori convincitur realitatis notionum, qui res, quarum notio ipsi exhibetur, coram intuetur (§. 985. Log.). Quamobrem patet, quod exempla realitatis notionum nos convincant.

Exemplorum usus secundus in notionum realitate percipienda.

Notionum realitatem agnoscere tenetur, qui in disciplinis certa ab incertis distinguere & a notionibus seductricibus sibi cavere voluerit. Unde insignis est exemplorum usus, quem habent in notionum realitate percipienda. Facile autem apparet, exempla hic requiri vera, non ficta, quæ experientia nobis suggerit, imprimis domestica, ne alienis oculis videamus, ubi propriis videre & consultum, & necesse est.

§. 266.

Quoniam in Philosophia practica plurimum refert nosse, utrum notionem sint reales sive possibiles, nec ne, exempla autem realitatis notionum nos convincunt (§. 265.). in Philosophia practica consultum est, animum continuo ad exempla adverti, ut quænam ab hominibus fieri possint intelligatur.

Cur in Philosophia practica realitatis notionum a posteriori detegenda.

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

H h

Quod

Quod in Philosophia practica plurimum interfit nosse, utrum possibiles sint notiones, nec ne, ratio in promptu est. Quæ enim in eadem docentur, non eo fine addiscuntur, ut sciantur, sed ut ad praxin transferantur. Quodsi ergo notiones non fuerint possibiles, nec ea a nobis fieri possunt, quæ inculcantur, adeoque omni conatu nihil agitur, vel male agitur, ubi bene agere propositum nobis erat. Æstimanda autem est notionum possibilitas ex usu facultatum humanarum: præcipiuntur enim, quæ homini agenda sunt, & modus agendi hominibus præscribitur. Quamobrem non opus est, ut multum disputes, utrum per usum facultatum humanarum quid sit possibile, an vero eodem superius, ubi præclara exempla docent, hæc ab hominibus facta esse vel etiamnum fieri. Ab actu enim ad potentiam semper valet consequentia (§. 170. Ontol.). Et quamvis idem facultatum usus non promiscue concedatur omnibus, ipsa tamen exempla docent, modo in ea mentis aciem intendas, quibusnam concedatur. Acuunt autem mentem principia psychologica & attentionem ad ea dirigunt, quæ in exemplis eo fine discernenda. Nec minus prava exempla nos convincunt, quænam abusu facultatum fieri possunt, ut peiores fiant homines, quam putabatur. Utraque cognitio apprime necessaria, illa ad virtutum culturam, hæc ad vitiorum fugam. Nunquam igitur satis commendari potest, ut notionum practicarum possibilitas ab exemplis derivetur.

§. 267.

Experientia domestica quantum proficit ad cognoscendum facultatum suarum usum.

Experientia domestica nos omnium optime convincit in Philosophia practica, quænam usu facultatum nostrarum a nobis fieri possint, & quænam earundem usus nobis concedatur. Si enim de rebus practicis sermo fuerit, a posteriori convincimur, ubi earum veritatem in nobismetipsis experimur (§. 985. Log.). Quamobrem si in Philosophia practica docetur, quænam facultatum humanarum usu fieri possint, omnium optime vincemur, quænam usu facultatum nostrarum

nostrarum a nobis fieri possint, & ubi is non promiscue conceditur omnibus, quinam nobis concedatur, si in nobismetipsis experimur, quid a nobis fieri possit, consequenter experientia domestica nos omnium optime convincit in Philosophia practica, quænam usu facultatum nostrarum fieri queant, & quinam earundem usus nobis concedatur.

Non adeo consultum est de imbecillitate virium humanarum nimias movere querelas, & iis adducere alios, ut de facultatibus suis desperent. Modo enim notiones distinctas veritatum practicarum animo agentis insinues, metuendam non est, ut de facultatibus suis plus sibi persuadeat, quam in iis est. Videmus ex adverso, Neo-Phariseos, quos nostro ævo Ecclesia Protestantium alit, etsi imbecillitatem virium humanarum continuo crepent, cum rationis jurati hostes notiones distinctas damnant, sibi videri, qui non sunt, ac plus tribuere facultatibus suis, quam in iis est, sanctitate superbientes, quæ ipsis nulla est, quasi fides, qua gloriantur, nequitix sanctitatis speciem inducat. Abominandum hominum genus, quo deterius nunquam vidit orbis terrarum, & quod Christus sceleratissimis quibusvis hominibus deterius judicavit, consensum actuum internorum cum externis urgens, cum, ut Scholastici loquuntur, bonum non sit nisi ex integra causa.

§. 268.

Quoniam experientia domestica nos omnium optime convincit in Philosophia practica, quænam usu facultatum nostrarum a nobis fieri possint, & quinam earundem usus nobis concedatur (§. 267.); *danda est opera, ut facultatibus nostris pro virili utamur, antequam judicemus, quænam earum usu a nobis fieri possint, & quinam earundem usus nobis concedatur, consequenter omnia tentanda indefessa prorsus opera, antequam de facultatibus nostris desperemus.*

Usus experientia domestica, quem facere teneamur.

Cui vita perfecta curæ cordique est, (esse autem debet omnibus, qui felicitati propriæ minime adversantur); illi ad summam perfectionem obtentu possibilem adspirent opus est (§. 28). Vana igitur est cura, utrum facultatum suarum usu consequi detur hunc vel istum virtutis gradum, nec ne, & num idem sufficiat huic vel isti vitio profligando, & huic vel isti culpæ evitandæ. Veniendum enim in rem præsentem, & tentanda sunt omnia: experientia optime nos docebit, quantum valeant humeri, quid ferre reculent. In studio vitæ perfectæ nunquam improbandus est ausus, sed potius summopere laudandus, etiamsi is successu destituatur. Valet enim hic tritissimum illud: *In magnis & voluisse sat est.* Et quemadmodum vulgo inculcatur: *Audaces fortuna juvat, timidosque repellit;* ita veritatem asserti experiri datur in studio vitæ perfectæ. Qui parum fidunt facultatibus suis, & de meta attingenda desperantes nihil agunt; illi summum bonum nunquam consequentur, & felicitate semetipfos privant, cuius compotes fieri poterant, si nihil intentatum reliquissent. Nemo igitur de usu facultatum suarum, quousque porrigatur, iudicium sibiumat, nisi experientia propria convictus, nec aurem præbeat querelis intempestivis de imbecillitate virium humanarum,

§. 269.

Exemplorum usus in convictione de veritate dogmatum Philosophiæ practicae.

Exempla nos convincunt veritatis eorum, quæ in Philosophiæ practica docentur. Etenim exempla nobis intuenda exhibent, quæ notionibus insunt (§. 250). Quamobrem ubi oculos convertimus in exempla eorum, quæ in Philosophiæ practica docentur; quod ea ita sese habeant, consequenter quod vera sint (§. 505. Log.) agnoscimus. Quoniam itaque propositio nobis certa est, quam veram esse agnoscimus (§. 564. Log.); exempla efficiunt, ut ea, quæ in Philosophiæ practica docentur, nobis sint certa. Enimvero alterum convincit veritatis propositionis aliqujus, qui efficit ut ea ipsi certa evadat (§. 982. Log.).

Evi-

Evidens itaque est, exempla nos convincere veritatis eorum, quæ in Philosophia practica docentur.

Ecce tibi novum exemplorum usum præter eos, quos in anterioribus jam evicimus, non minus præclarum ceteris & in Philosophia practica inprimis magni faciendum, immo maximi, ut adeo ob eundem quoque non satis commendentur exempla. Operæ autem pretium faceret, qui Philosophiam practicam exemplarem conscriberet, in qua ea, quæ in eadem demonstrantur, ex exemplis deducerentur.

§. 270.

Veritas eorum, quæ in Philosophia practica demonstrata cognovimus, exemplis confirmatur, & nos per ea in eadem confirmamur. Etenim quæ demonstrantur, sufficienter probantur, id quod ex notione demonstrationis constat (§. 498. Log.). Quamobrem quæ in Philosophia quoque practica demonstrantur, ea sufficienter probata sunt. Enimvero exempla ea, quæ universaliter in Philosophia practica demonstrantur, in singularibus intuenda exhibent (§. 250.), ut ea experientia etiam addiscamus (§. 664. Log.). Quamobrem cum a posteriori probetur, quod per experientiam probatur (§. 434. Psych. empir.); exempla alio adhuc modo adstruunt, quod in Philosophia practica jam sufficienter fuit probatum. Enimvero veritas confirmatur, si sufficienter probata alio adhuc modo adstruitur (§. 251.). Patet itaque veritatem eorum, quæ in Philosophia practica demonstrata fuere, exemplis confirmari. *Quod erat unum.*

Usus tertius exemplorum in veritate confirmanda.

Quoniam quod demonstratur verum est (§. 544 Log.), & si quæ demonstrata fuere cognoscimus, ea nobis certa sunt (§. 568. Log.); nullum superest dubium, quin is, qui veritatem eorum, quæ in Philosophia practica demonstrata cognoscit, eidem assensum præbeat. Enimvero

Hh 3

exem-

exempla ea, quæ universaliter in Philosophia practica demonstrantur, in singularibus intuenda exhibent (§. 230.). Quamobrem qui eadem ad ea, quæ universaliter demonstrata cognovit, applicat, assensum alio adhuc modo elicit (§. 567. Log.). Quoniam itaque in veritate confirmatur cognoscens, si consensus, quem præbet, alio adhuc modo elicitur (§. 251.); evidens est, quod per exempla in veritate eorum, quæ in Philosophia practica demonstrata cognovimus, confirmemur. *Quod erat alterum.*

Posterius etiam ostenditur hoc modo. Quoniam vi demonstrationis convincimur a priori (§. 990. Log.), eorum quoque, quæ in Philosophia practica demonstrata cognoscimus, convicti sumus, adeoque assensum iisdem præbemus. Enimvero exempla nos convincunt veritatis eorum, quæ in Philosophia practica docentur (§. 269.), adeoque si ad ea animum advertimus, assensum alio adhuc modo eliciunt. Quare cum in veritate confirmemur, si assensus, quem præbemus, alio adhuc modo elicitur (§. 251.); exempla nos in veritate eorum, quæ in Philosophia practica docentur, confirmant.

Ex demonstratione propositionis præsentis apparet, eam ad alias quascunque veritates applicari posse, quæ ad Philosophiam practicam non spectant, etiamsi eandem ad hoc veritatis genus pro ratione instituti restringere libuerit. Relegenda vero hic sunt, quæ supra annotavimus, cum explicaremus, quomodo veritas confirmetur, & nos in veritate confirmemur (*not. §. 251*). Quoniam exempla ad intuitivam cognitionem referenda, a qua omnem suam claritatem habet symbolica (§. 253.); major quoque esse solet certitudo, quæ ab exemplis pendet, quam quæ a demonstrationum vi proficiscitur. Omnium autem maxima est, si utraque concurrat, facultatibus cognoscendi omnibus conspirantibus, ubi exempla ab experientia domestica petuntur.

tuntur. Quantum autem interfit, ne sensus atque imaginatio obstant certitudini, quam demonstrationi acceptam ferimus in Philosophia practica; ex inferius demonstrandis clarius elucescet, ubi de impedimentis vitæ honestæ sumus acluri. Quamobrem Philosophia practica exemplaris, quam paulo ante commendavimus (*not. §. 269.*), ex eorum genere est, quæ satis commendari nunquam possunt. Supponit autem ea Philosophiam practicam demonstrativam, neque enim exemplari utiliter manum admovere potest, nisi qui in demonstrativa fuerit versatus.

§. 271.

Veritatis eorum, quæ in Philosophia practica docentur, omnium optime convincimur, si ea in nobis ipsis experimur. A posteriori convincimus alterum, si de rebus practicis sermo fuerit, ubi eum eo adducimus, ut earum veritatem in seipso experiatur (§. 285. *Log.*). Quamobrem patet, nos veritatis eorum, quæ in Philosophia practica docentur, convinci, si ea in nobis ipsis experimur. Enimvero de veritate eorum, quæ in nobis ipsis experimur, nulla superesse potest dubitatio (§. 417. *Part. II. Theol. nat.*). Cum igitur omnium optime convincamur, ubi nihil relinquitur, quod nos in dubitationem adducere possit; evidens omnino est, nos veritatis eorum, quæ in Philosophia practica docentur, omnium optime convinci, si ea in nobis ipsis experimur.

Usus experientia domestica in convictione veritatum moralium.

Non est quod excipias, demonstrationis quoque eam esse vim, ut omnem dubitationem excludat, ad exemplum demonstrationum Euclideanum provocans, quibus omni ævo Elementa Euclidis legentium animi adeo convicti sunt veritatis eorum, quæ in ii continentur, ut nemo unquam contra eorundem veritatem dubium aliquod movere ausus fuerit, ne quidem circa ea, quæ experimento subijcere non licet. Etenim alia longe ratio est veritatum mathematicarum, alia moralium ratio. Hic multa sunt præjudicia, quæ animum hominis perturbant, ut sibi metipso in
ratio-

ratiocinando diffidat, saltem vim ratiocinorum non amplius sentit, quorum tantummodo recordatur, ubi sensuum ac cupiditatum illecebris in transversum agitur, aliisque affectibus in contraria rapitur. Quantum vero hic valeat experientia domestica, non rectius patet, quam ubi eius vim ipsimet percipimus. Quamobrem opera hic imprimis danda est, ut nihil non eorum, quæ in Philosophia practica docentur, in nobismetipsis experiamur. Qui in Philosophia naturali vim experientiae propriae expertus est, eam multo magis necessariam iudicabit in Philosophia practica, ob rationes modo indigitatas, quæ ex iis clarius elucescent, quæ deinceps de impedimentis vitae perfectæ ac virtutis demonstraturi sumus.

§. 272.

Usus experientiae propriae in confirmandis veritatibus Philosophiae practicae.

Experientia propria in veritate eorum, quæ in Philosophia practica demonstrata cognoscimus, confirmamur. Etenim cum vi demonstrationis convincamur a priori (§. 990. Log.); qui veritates in Philosophia practica demonstratas cognoscit, demonstrationum vi ad assensum compellitur. Enimvero qui ea, quæ in Philosophia practica docentur, in seipso experitur, veritatis eorundem omnium optime convincitur (§. 271.), adeoque denuo ad assensum compellitur, quem iam veritati agnitæ præbet. Quamobrem cum in veritate confirmetur is, cujus assensus, quem eidem iam præbet, alio adhuc modo elicitur (§. 251.); quin experientia propria in veritate eorum, quæ in Philosophia practica demonstrata cognoscimus, confirmemur, dubitari nequit.

Plurimum refert nos habere animum in veritate confirmatum, ubi vitae perfectæ studere voluerimus. Quamobrem & danda opera est, ut quæ in Philosophia practica demonstrantur, a priori cognoscamus, ut evidentia rationis ad assen-

assensum compellamur, & omni animi contentione id agendum, ut, quamprimum veritatem a priori cognovimus, eandem quoque in nobismetipsis experiamur.

§ 273.

Ad cognitionem vivam faciunt exempla, & omnium maxime conducit experientia propria, præsertim qua in nobis ipsis experimur, quæ de rebus practicis docentur. Etenim si ad exempla animum advertimus, quæ docentur rectius intelliguntur (§. 260.), quænam ab homine fieri possint, agnoscuntur (§. 266.), & in veritate eorum, quæ in Philosophia practica docentur, confirmamur ejusdem ulterius convicti (§. 269. 270.). Quoniam convictio cognitionem reddit cognoscenti certam (§. 982. Log.), id autem ante intelligere debemus, de cuius veritate convincendi sumus, antequam convictioni sit locus (§. 997. Log.); exempla cognitionem acquisitam nobis certam reddunt. Quamobrem cum certitudo cognitionem efficiat vivam (§. 246.); exempla facere ad cognitionem vivam dubitari nequit. *Quod erat unum.*

Exempla & experientia propria ad cognitionem vivam requisita.

Similiter experientia propria efficit, ut omnium rectissime intelligantur, quæ in Philosophia practica docentur, præsertim ubi ea in nobismetipsis experimur (§. 263. 264.). Eadem nos omnium optime convincit, quænam usu facultatum nostrarum a nobis fieri possint, & quinam earundem usus nobis concedatur (§. 267.), immo omnium optime nos convincit veritatis eorum, quæ in Philosophia practica docentur (§. 271.), & in veritate eorum, quæ demonstrata cognovimus, nos confirmat (§. 272.). Quamobrem cum certitudo tota pendeat a convictione veritatis sufficienter intellectæ (§. 982. 997. Log.), vivam autem cognitionem efficiat certitudo (§. 246.); experientia propria omnium maxime conducit ad cognitionem vivam, præsertim

(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

li

sertim

fertim ea, qua in nobismetipsis experimur, quæ de rebus practicis docentur. *Quod erat alterum.*

Cognitionis vivæ gratia ea potissimum inculcavimus, quæ de usu exemplorum & experientiæ domesticæ hucusque demonstravimus. Etenim cum exempla, tum experientia domestica faciunt, ut, quæ docentur, certo ac immoto assensu amplectamur in Philosophia practica: supponimus enim exempla esse vera, nec nos de veritate eorum dubitare, sive eadem ipsimet viderimus, sive ab aliis fide dignis acceperimus. Quemadmodum vero experientia domestica ubivis palmam præripit; ita etiam præstant exempla, quæ ipsimet coram intuemur. Et quavis defectu talium primo locus concedendus sit talibus, quæ ab aliis accepimus; danda tamen deinceps opera est, ut, quantum datur, experientia quoque domestica exempla nobis comparemus.

§. 274.

Quomodo ad cognitionem vivam perducamur.

Quoniam ad cognitionem vivam conducunt exempla & omnium maxime conducit experientia, præsertim ea, qua in nobis experimur, quæ de rebus practicis docentur (§. 273.); *alterius animo cognitionem vivam ingeneraturus, quæ ipsi demonstravit, ad exempla eidem præsertim nota applicare ipsique eo adducere debet, ut eorum veritatem in semetipso experiatur, & similiter qui ipsemet cognitionem vivam acquirere studet, ea quæ demonstrata cognoscit, ad exempla sibi nota applicare & omni animi contentione id agere tenetur, ut quamprimum eorum veritatem in seipso experiatur.*

Non sine ratione inculco, dandam esse operam, ut veritatem eorum, quæ demonstrata cognoscimus, quamprimum in nobismetipsis experiamur. Etenim ubi veritatis convicium sumus vi demonstrationis, sensus certitudinis nullo adhuc modo labefactatus est; quod in moralibus facile accidit. Unde ubi convicium a posteriori statim superaccedit, sensus iste maxime corroboratur, nec postea fieri potest, ut tam facile labefactetur.

in

In Philosophia practica theoria cum praxi statim conjungenda, antequam hæc reddatur difficilis. Quoniam enim appetitus sensitivus plurimas vexas creat rationali, & ipsi intellectui nebulas offundit, ut veritas, quam certam agnoveramus, reddatur dubia; alia longe ratio est, cur tantopere studendum sit certitudini cognitionis, & cur mature studendum, quam in aliis disciplinis. Non est quod objicias, perpaucos esse, qui de cognitione viva acquirenda adeo solliciti sunt. Ecquis enim est, qui ignorat, veram virtutem, quæ nulla labe notatur, esse avem rarissimam in his terris, & plerosque hominum quoad virtutem a fortunæ potestate pendere?

§. 275.

Qui ad exempla animam advertit in iis, quæ certo modo fieri debent; eum exempla modum agendi optime docent. Etenim exempla ea, quæ notioni universali insunt, intuentia exhibent (§. 250). Quamobrem si in iis, quæ certo modo fieri debent, ad exempla advertimus animum, modum agendi in idea, quæ oculis quasi obversatur, coram quasi intuemur. Quoniam itaque eundem nemo nos melius docere potest, quam si eum nobis coram intuentium exhibet; exempla modum agendi optime docent, si in iis, quæ certo modo fieri debent, animum ad ea advertimus.

Exemplorum usus in cognoscendo modo agendi.

Ubi quædam certo modo fieri debent, plures requiruntur actiones, quæ certo ordine se invicem excipiunt, & actiones ipsæ certas admittunt determinationes, in quibus nihil immutandum. Quodsi ergo mentis aciem in exemplum convertis, & ordinem perspicis, quo actiones se invicem excipiunt, & determinationes actionum singularum, in quibus nihil variandum, accurate discernis. Modus adeo agendi patet, & idea ejus quasi oculis oberrat, ut nonnisi attentione opus sit, siquidem eundem cognoscere velis, & ubi in ipso actu constitutus es, singula, quæ observanda sunt, animum ad exemplum advertenti

sua veluti sponte sese offerunt, & absque ullo labore in oculos incurrunt. Ecquis ergo dubitet modum agendi omnium optime doceri exemplis? Vim exemplorum quoad modum agendi docet Astronomia, si resolutionibus problematum subjiciatur typus exemplorum, qui, quæ vi regularum observanda sunt, oculis spectanda subjicit, quemadmodum a nobis factum est in Elementis Astronomiæ. Etsi autem ex iis, quæ modo diximus, satis superque appareat, in quonam modus agendi consistat; non inconsultum tamen ducimus ejus definitionem in futurum usum subjici, præsertim cum e re quoque esse videatur, ut ea catenæ veritatum inseratur.

§. 276.

Modus agendi in quo consistat.

Modus agendi est ordo, quo actiones simplices quoad omnia rite determinatæ se invicem consequuntur in actione composita.

Plerasque hominum actiones, si non omnes, etiam maxime communes, esse compositas, seu ex pluribus simplicibus constare, nemo non novit, qui non sine attentione ad actiones suas agit: id quod de actibus externis palam est, præsertim ubi notionibus distinctis per reflexionem formandis adjuvetis fueris (§. 678. Log.), de internis autem paulo majore acumine detegitur, præsertim ubi notionibus psychologicis distinctis imbutum possides animum. Actiones istæ, quæ compositam ingrediuntur, certum requirunt ordinem, ita ut aliæ præcedant, aliæ sequantur. Et si eadem, ut rite determinentur, denuo plures requirunt actiones, idem quoque de his tenendum. Patet igitur modum agendi distincte concipi, ubi non modo singulas actiones a se invicem discernis, ex quibus composita constat, & singulas determinaciones perspicias, quas una quælibet earum exigit, ne aliqua ex parte deficiat; verum etiam intelligis, quænam earum alteram præcedere, quænam eandem subsequi debeat (§. 682. 683. Log.). Modus adeo agendi definitione nostra sufficienter explicatur. Omnes problematum resolutiones modum agendi describunt, siquidem exactæ fuerint. Quamobrem cum reso-

resolutiones problematum exactæ in Mathesi doceantur, & nos inprimis in nostris Matheseos Elementis id egimus, ut resolutiones istæ quam facillime distincte percipiantur a legentibus; qui in iis versatus fuerit, ei non deerunt idæ exemplares, quibus definitioni nostræ plurimum lucis affunditur. Et eadem a posteriori ipsum convincent, exempla omnium optime docere modum agendi, si cum typo exemplorum regulas in resolutione præscriptas conferat, ac præterea notet, regularum ad schemata delineata applicationem tueri vicem applicationis ad exempla, schematis in charta delineatis & oculo subjectis exemplorum locum sibi vindicantibus (*not. §. 250.*). Obiter observamus, Matheseos studium, si ita tractetur, ut methodi cognoscendæ intimius ratio habeatur, quemadmodum a nobis factum est, cultoribus Matheseos inexpectatas prorsus afferre utilitates in Philosophia & omni cognitione reliqua.

§. 277.

Qui aliorum actiones pro bonis habent, iis exemplum eorum præbet motivum agendi. Etenim qui sibi persuadet, alterius actiones esse bonas; is actionem aliquam sibi tanquam bonam repræsentat, quod eam vidit committi ab altero. Quoniam itaque repræsentatio boni est motivum volendi, adeoque repræsentatio actionis tanquam bonæ motivum agendi (§. 890. *Psych. empir.*); quin exemplum alterius ipsi præbeat agendi motivum dubitandum non est (§. 250.).

Quibusnam exempla præbeant motivum agendi.

Non omnibus, qui agunt, quod agere vident alios, exemplum aliorum est motivum agendi. Etenim fieri potest, ut alia sint motiva, per quæ voluntas determinatur ad agendum, quod agunt alii, licet aliorum exemplo se tueantur, ubi rationem reddere debent, cur egerint. Si exemplum motivum esse debet, non alia adest ratio, cur quis agat, quam quod alios eandem actionem committere videt. Quoniam vero quoties quid appetimus, id nobis tanquam bonum repræsentamus (§. 893.

Pfych. empir.); qui ideo quid agit, quia agit alius, is sibi persuadere debet actionem alterius esse bonam. Nimirum appetitus sui naturæ sibi conscius ex eo, quod alter agit, colligit, eum actionem istam sibi repræsentare tanquam bonam, adeoque eandem pro bona habet etiam ipse iudicio alterius confisus. Ceterum propositionem præsentem generaliter enunciamus, non attentis rationibus, ob quas aliorum actiones pro bonis habemus: etenim hæc variæ esse possunt pro diversa agentis & agentem imitantis conditione.

§. 278.

*Quinam
exemplis
tanquam
motivis
utantur.*

Cui exemplum alterius est motivum agendi, is actionem alterius sibi tanquam bonam repræsentat ideo, quod ab altero eandem committi videt. Etenim cui exemplum alterius est motivum agendi, is ideo actionem committere vult, quia eandem committi videt ab alio, cum motivum sit ratio sufficiens volitionis (§. 887. *Pfych. empir.*), qua posita ponitur actus volitionis (§. 118. *Ontol.*). Enimvero quoties quid volumus, id nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 892. *Pfych. empir.*), adeoque actionem nobis repræsentamus tanquam bonam, quam committimus. Quamobrem cui exemplum alterius est motivum agendi, is actionem, quam ab altero committi videt, ideo sibi repræsentat bonam, quia ab eodem committitur.

Propositio hæc est conversa anterioris, cujus veritas jam patebat per ea, quæ ad præcedentem annotavimus. Eandem tamen subjungere consuevit visum, cum subinde usui esse possit,

§. 279.

*Cur alieno
iudicio stan-
tibus exem-*

Qui aliorum opinionem in determinandis actionibus sequuntur, is exemplum aliorum motivum agendi præbet. Etenim qui aliorum opinionem in determinandis actionibus sequuntur,

quuntur, ii actiones pro bonis habent, adeoque eas committendas esse censent, quia eas ab aliis committi vident: quod per se patet. Sed qui aliorum actiones pro bonis habent, iis exemplum aliorum motivum agendi præbet (§. 277.). Quamobrem qui aliorum opinionem in determinandis actionibus sequuntur, iis exemplum aliorum motivum agendi præbet.

*placita sunt loco
motivi.*

Nimirum qui aliorum opinionem in determinandis actionibus sequuntur, aliorum iudicium de actionibus committendis pro vero habent, ac ideo idem amplectuntur tanquam verum. Quamobrem cum per ea, quæ paulo ante annotavimus (not. §. 277.), constat, eos ex actionibus ab aliis commissis colligere, quod eas pro bonis habeant; quin pro bonis habeant actiones, quas ab aliis committi vident, dubitandum non est, sit ita quod nullam prorsus noverint rationem, cur eas pro bonis habeant. Eorum autem, qui non proprio, sed alieno iudicio de actionibus committendis, vel omittendis statuunt, maximus est numerus. Unde plurimi alieno exemplo ad agendum permoventur, cumque multitudo idem facientium foveat atque augeat præiudicium, exemplorum multitudo motivum fortius præbet. Probe autem notandum est, quod jam ante inculcavimus, supponi hic eum casum, ubi præter exemplum nullum adest motivum aliud, ne casuum diversorum confusione nascatur error, aut difficultates fingantur inanes in re manifesta.

§. 280.

Quoniam ii, quibus imbecille est iudicium, ut ipsimet de actionibus committendis, vel omittendis statuere nequeant, aliorum opinionem in determinandis actionibus sequi tenentur; iisdem quoque aliorum exemplum agendi motivum præbet.

*Imbecillis
iudicii boni-
nibus cur
exempla sunt
motiva.*

Fœcundissimum hoc est principium in præxi morali, quemadinodum uberius elucescet, quando eodem alibi utemur. Qui ipsimet

ipsimet actiones suas dijudicare valent, ii opus minime habent, ut aliorum potius, quam propria stent sententia, nisi singularis quædam adfuerit ratio, cur sententiam aliorum contrariam suæ præferre malint: cum quo tamen casu nobis in præsentem nullum est negotium.

§. 281.

Cur dubium de actionibus iudicium admittat exempla tanquam motiva.

Quibus proprium de actionibus committendis vel omittendis iudicium adhuc dubium videtur, iis exemplum aliorum, quos majore mentis perspicacia pollere arbitrantur, vel exemplorum multitudo motivum agendi præbet. Cui enim proprium de actionibus committendis vel omittendis iudicium adhuc dubium videtur, ii ignorant, utrum affirmativæ, an negativæ contradictionis parti firmum assensum præbere debeant (§. 417. Part. II. Theol. nat.). Quodsi ergo aliis majorem mentis perspicaciam, quam sibi tribuant; eorum quoque opinionem in determinandis actionibus sequi malunt, quam sua stare sententia. Et ubi multos actionem aliquam committere vident, multorum quoque iudicio plus tribuunt, quam suo, quod dubitationi adhuc obnoxium experiuntur, adeoque denuo eorundem potius opinionem in determinandis actionibus sequi malunt, quam proprio stare iudicio. Enimvero qui aliorum opinionem in determinandis actionibus sequuntur, iis exemplum aliorum motivum agendi præbet (§. 279.). Præbet adeo motivum agendi aliorum exemplum, qui majore mentis perspicacia pollere existimantur; vel etiam exemplorum multitudo iis, quibus proprium de actionibus committendis vel omittendis iudicium adhuc dubium videtur.

Nemo miretur, quod multitudo idem sentientium æquiparetur perspicaciæ unius vel alterius. Neque enim nobis hæc quæstio est de eo, quidnam veritati consentaneum; sed quid inter homines obtineat, quorum lubrica sunt iudicia, utpote per-

perspicacia propria destitutorum. Judicant illi probabiliter. Equis vero est, qui nesciat pervulgatum istud: oculos plures plus videre, quam oculum? Nimirum hoc principio utimur, ubi plures perspicacia censentur pares. Utimur etiam eodem, ubi experientia edoceri sumimus, perspicacem in aliis posse tamen cœcutire in quibusdam, ad quæ aliorum minus licet perspicacium exporrigitur perspicacia. Unde fluxit non modo tritum illud, quod bonus subinde dormitet Homerus; verum etiam alterum, sæpe etiam olitorem valde opportuna esse locutum: quæ principia quantum valeant, in Logica probabilium dijudicandum, quippe quæ principia probabilitatis, non minus generalia, quam particularia stabilire debet, ut ejus sit in negotiis humanis usus, ubi demonstratio locum habere nequit, non culpa agentis, sed ob circumstantias eidem insuperabiles. Ampliores enim sunt Logicæ probabilium limites, quam vulgo putatur. Nec ad eam condendam accedere licet, nisi Philosophia universa in systema redacta, & negotiis humanis tam privatis, quam publicis ad notiones distinctas revocatis. Quemadmodum vero omnia, quæ meditando & experiundo deteguntur, tandem in notiones communes resolvuntur, ita ut primi inventores aliis, quam hisce principiis uti non potuerint in quocunque scientiarum genere; ita etiam Logica probabilium ex notionibus communibus deducenda, sed per principia in systemate demonstrata limatis, & ad eam certitudinem vi demonstrationis deductis, quam habere possunt ac debent, siquidem earum usus ab earundam abusu semper discernendus.

§. 282.

Si quis capere nequit, cur actionem quandam adeo lubenter committant alii, ei exemplum aliorum motivum suggerere potest actionem eandem committendi, ut id experiatur. Etenim si quis videt, quod alii actionem quandam adeo lubenter committant; ex eo colligit, quod eam judicent valde bonam, omnino ob id, quod actione ista consequuntur (§. 892. 893. Psych. empir.). Quoniam tamen capere nequit,
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

*Quibusnam
motivum
quid tentan-
di prabeant
exempla.*

K k cur

cur eandem adeo bonam judicent; cum non rectius idem intelligere detur, quam ubi ipsemet id experitur (§. 263.), ut certus fiat, eandem committere vult. Exemplum adeo aliorum ipsi motivum suggerit actionem committendi, quam cur alii adeo lubenter committant capere nequit, ut id in semetipso experiatur.

Experientia confirmat veritatem propositionis præsentis. Etsi enim non semper contingat, ut, qui capere nequeunt, cur alii actionem quandam adeo lubenter committant, eorum exemplo permoveantur, ut idem experturi eandem committant; non tamen hinc veritas propositionis præsentis labefactatur. Adesse enim possunt rationes, cur quis malit in ignorantia versari, quam propria experientia ab eadem liberari. Quodsi vero nulla istiusmodi ratio adfuerit, potius videbitur ab ignorantia liberari, quam in eadem persistere.

§. 283.

*Quomodo
motivum
agendi for-
tius redda-
tur exemplo.*

Si quis ad agendum dispositum habet animum, sed ratio quædam obstat, quo minus agere consultum existimet, rationem autem hanc exemplo alterius elidi posse existimat; exemplum alterius eum permovet ad agendum. Etenim si quis ad agendum dispositum habet animum, ei motiva in promptu sunt, per quæ oblata agendi vel de actione cogitandi occasione voluntas ad agendum determinatur (§. 169.). Quamobrem ubi occasio offertur, cum motivum sit ratio sufficiens volitionis (§. 887. *Psych. empir.*), agere vult (§. 118. *Ontol.*). Quoniam tamen ratio quædam obstat, quo minus agere consultum existimet, cum ea sit motivum nolendi (§. 887. *Psych. empir.*), actus voluntatis impeditur (§. 191.), ut adeo actionem, quam alias lubenter committere mallet, non committat, aut saltem eam committere vereatur. Quamobrem ubi exemplo alterius rationem istam

istam elidi posse existimat; impedimentum istud tollitur, consequenter ad exemplum alterius animum advertens non amplius inconsultum existimat, ut agat, atque adeo eodem ad agendum permovetur.

Veritatem propositionis presentis experientia abunde confirmat. Neque enim frequentius quidpiam observamus, quam ut homines, qui agere mallent, nisi quædam ratio obstaret, quo minus consultum arbitrarentur, actionem committere non amplius dubitent, ubi aliorum exemplo se tueri posse arbitrantur. Unde & se excusaturi, vel actionem suam defensuri ad aliorum provocant exempla. Hoc in casu exemplum equidem non præbet motivum agendi, quippe quod jam adesse supponitur; motivum tamen fortius præstat, ut contrarium non agendi, vincat, aut impedimento tollendo sufficiat. Obtinet casus præsens, ubi quis ob circumstantias singulares actionem committere veretur, quam alias lubenter committeret, veluti cum agnoscit, dedecere factum dignitatem suam, vel non satis convenire ætati.

§. 284.

Qui alios cæco impetu imitantur, iis exemplum aliorum præbet motivum agendi. Etenim qui cæco impetu imitantur alios, rationibus actionum neglectis hac sola de causa agunt, quia agunt alii (§. 208.), consequenter in determinandis actionibus suis unice sequuntur aliorum opinionem. Sed qui aliorum opinionem in determinandis actionibus suis sequuntur, iis exemplum aliorum motivum agendi præbet (§. 279.). Quamobrem iis, qui cæco impetu imitantur alios, exemplum aliorum agendi præbet.

Aliorum cæcis imitatoribus exempla præbent motiva agendi.

Videmus adeo imitationem cæcam aliorum esse admodum periculofam, cum nemo facilius seducatur pravis exemplis, quam cæcus aliorum imitator, & fortunæ tribuendum sit, si bonis exemplis permoveatur ad bonas actiones committendas.

§. 285.

*Empiricis in
agendo cur
motivum
sunt exempla.*

Qui empirici sunt in agendo, iis exemplum aliorum agendi motivum præbet. Etenim qui empirici sunt in actionibus suis, alios imitantur (§. 205.), adeoque actiones suas ad aliorum actiones conformant (§. 204.). Et quia tantummodo secundum experientiam actiones suas moderantur (§. 502. *Pfych. empir.*), adeoque rationes earundem negligunt, hac sola de causa agunt, quia alios agere vident. Quoniam itaque cæco impetu alios imitantur, qui neglectis actionum rationibus hac sola de causa agunt, quia agunt alii (§. 208.); qui sunt empirici in agendo, cæco impetu imitantur alios. Enimvero qui alios cæco impetu imitantur, iis exemplum aliorum motivum agendi præbet (§. 284.). Præbet igitur exemplum aliorum motivum agendi iis, qui in agendo empirici sunt.

Nimirum empirici nudi in agendo, quales hic supponi manifestum est, sunt cæci aliorum imitatores, non rationales, quippe qui secundum rationem actiones moderantur, cui convenienter deprehendunt aliorum actiones, examine instituto (§. 208.).

§. 286.

*Exemplorum
efficacia
in iis, qui
gloria ducuntur.*

Qui gloria ducitur, ejus ardorem paria cum aliis, immo magis præclara præstandi, præclara aliorum exempla accendunt. Etenim cum gloria stimulus sit ad præclara præstanda (§. 771. *Pfych. empir.*), qui gloria ducitur, ei stimulus est ad præclara præstanda. Quoniam exempla realitatis notionum nos convincunt (§. 265.), adeoque certos reddunt, quidnam facultatum humanarum usu fieri possit (§. 982. *Log.*); qui ad exempla præclara aliorum animum advertit, certus est talia facultatum humanarum usu præstari posse. Quamobrem si quis gloria ducitur, ei exemplum alterius stimu-

stimulo est ad paria præstanda, adeoque eadem præstare etiam vult. Enimvero si quis agere vult, gloria ardorem accendit (§. 236.). Quodsi ergo ad exempla aliorum præclara animum advertit, qui gloria ducitur; ardor cum iis paria præstandi accenditur. Patet itaque præclara aliorum exempla ardorem cum iis paria præstandi accendere in his, qui gloria ducuntur. *Quod erat unum.*

Porro qui gloria ducitur, ei stimulus est ad præclara quæcunque præstanda (§. 771. *Psych. empir.*); adeoque non modo ad ea, quæ ab aliis præstari videt, verum etiam ad hisce præclariora. Quamobrem ubi animum advertens ad ea, quæ ab iisdem fieri videt, iisdem præclariora sibi repræsentat; quin ardor eadem præstandi, adeoque iis, quæ ab aliis præstantur, præclariora præstandi eorum exemplo accendatur, dubitandum non est. *Quod erat alterum.*

Experientia iis, quæ modo demonstrata sunt, profus consentit. Videmus enim eos, qui gloria ducuntur, flagrantes ardore cognoscendi ea, quæ ab aliis præstantur; & omni animi contentione id agentes, ut non modo paria, verum etiam magis præclara ipsimet præstent. Inde est, quod unus alterum exemplo suo animet ad tentanda ea, de quibus alias nulla animum ipsius subiisset cogitatio. Nunquam igitur exemplorum præclarorum major vis observatur quam in eos, qui gloria ducuntur.

§. 287.

Æmulus dicitur, qui ardore flagrat, ut par sit alteri, immo etiam eodem superior. Unde *alterum emulari* dicitur, qui omni animi contentione id agit, ut eidem par, vel etiam superior eodem sit. Atque hinc porro intelligitur, quid sit *emulatio*, scilicet studium, quod in eo collocamus, ut aliis pares, vel etiam iisdem superiores evadamus. *Æmulus qui nam sit.*

Ita Mathematicus æmulatur Mathematicos alios, qui ubi videt eos inventis eximiis inclaruiffe, omnem movet lapidem, ut similibus inventis, immo magis præclaris & ipse inclarescat, ne dici possit, eos inventorum gloria ipsum præcellere. Similiter si quis videt, alterum virtute excellere, ac nihil in se desiderari patitur, quod prodesse potest, ut & ipse virtute excellat, immo alterum antecellat; hunc æmulari dicitur.

§. 288.

Convenientia æmulationis cum imitatione, & ejus ab eadem differentia.

Quoniam qui alterum æmulatur, eundem se superiorem ferre nequit (§. 287.); eadem agere studet, quæ agit alter, adeoque actiones suas ad alterius actiones conformat. Quamobrem cum alterum imitetur, qui actiones suas ad actiones alterius conformat (§. 204.); æmulus imitatur alterum, atque adeo æmulatio imitatio est. Enimvero æmulus ardore flagrat, ut sit aliis par, immo etiam iisdem superior (§. 287.). Quoniam tamen necesse non est, ut qui actiones suas ad alterius actionem conformat, adeoque eundem imitatur (§. 204.), actui voluntatis, quo eadem cum altero agere vult, cupiditatem agendi jungat, consequenter ardore eadem agendi flagret (§. 218.); *Æmulatio imitationi superaddit ardorem agendi ob molestiam alterum se superiorem agnoscendi evitandam.*

Manifesta adeo est differentia inter imitationem simplicem & æmulationem, quæ istam includit. Ceterum & æmulatio imitationem efficit accuratiorem, qui enim ardore flagrat, ut alteri par sit, vel etiam superior altero, is non modo summa, qua uti potest, attentione actiones alterius considerat, verum etiam omni animi contentione id agit, ne suæ ab iisdem vel in minimis deficiant,

§. 289.

Usus exemplorum in æmulando.

Qui gloria ducuntur, eos exempla præclara ad æmulationem excitant. Etenim qui gloria ducuntur, eorum ardorem

rem paria cum aliis, immo magis præclara præstandi præclara aliorum exempla accedunt (§. 286.). Quamobrem cum æmulus sit, qui ardore flagrat, ut par sit alteri, vel eodem etiam superior (§. 287.); præclara exempla efficiunt æmulos eos, qui gloria ducuntur. Et quoniam æmulatione in studio consistit, quod in eo ponitur, ut par evadat alteri, immo eodem superior (§. cit.); quin eos ad æmulationem excitent præclara aliorum exempla, qui gloria ducuntur, dubitandum non est.

Propositionis veritatem abunde confirmat experientia: eam tamen convertere non licet, propterea quod causæ æmulationis etiam aliæ sint, quam gloria. Quemadmodum vero æmulatio, de qua hic nobis sermo est, bona est; ita quoque egregius prorsus exemplorum usus est in ea excitanda, qui nunquam satis commendari potest.

§. 290.

Qui alterum vehementer odit, is eum æmulatur in iis, in quibus parem, adeoque multo magis superiorem ferre nequit. *Quando odium fit æmulationis causa.*
Etenim qui alterum vehementer odit, is ex tædio ejus gaudium percipit (§. 664. *Psych. empir.*), & tædium ejus vehementius appetit (§. 659. *Psych. empir.*). Quoniam itaque tædium alterius sibi repræsentat tanquam bonum (§. 892. 893. *Psych. empir.*), & ex repræsentatione boni absentis oritur cupiditas (§. 810. *Psych. empir.*); actui voluntatis, qui tendit in tædium alterius, cupiditas accedit. Quodsi ad actum voluntatis cupiditas accedit, ardor agendi oritur (§. 218.). Patet itaque eum, qui alterum vehementer odit, flagrare ardore ea agendi, ex quibus tædium percipit alter. Quamobrem ubi novit, alterum parem aliqua in re ferre non posse, adeoque multo minus ferre posse se superiorem, consequenter tædium percipere ex eo, quod

quod in ea alterum sibi parem, immo profus se superiorum agnoscere teneatur; ardore flagrat omni animi contentione id agendi, ut ea in re alteri par, immo eodem superior evadat. Enimvero alterum æmulatur, qui ardore flagrans omni animi contentione id agit, ut eidem par, immo eodem superior sit (§. 287.). Qui adeo alterum vehementer odit, in iis eum æmulatur, in quibus parem, adeoque multo magis superiorem ferre nequit.

Non desunt hujus æmulationis exempla nimis frequentia, modo experientiam obviam consulere volueris. Habemus adeo hic aliam æmulationis causam, quam gloriam. Neque hæc æmulatio versatur circa præclara aliorum facta, quamvis eidem in hisce etiam locus esse possit; sed ad ea etiam extenditur, quæ opinione hominum æstimationem recipiunt, etiamsi in vitio ponantur coram tribunali rationis. Exempli loco sit luxus, quo quis aliorum existimationem sibi conciliare studet. Neque negamus, fieri posse, ne odium sortiatur effectum, si is alia de causa impeditur: quæ tamen impedimenta hic seponimus, & leges methodi seponi jubent. Immo si æmulatio nascatur ex odio etiam quoad præclara facta, non diffitemur, eam labe infectam esse, & a rectitudine actionis deficere, cum ex adverso a labe ista immunis sit, nec a rectitudine actionis abeat, quæ a gloria ortum suum trahit. Unde etsi initio toleranda sit hæc æmulatio, ut studio præclararum actionum adfuescat alter, qui alias ægre ad idem adduceretur; danda tamen deinceps opera est, ut studium istud a labe, quæ eidem adhæret, purgetur: id quod multo facilius, quam a labe immune excitare.

§. 291.

Quando invidia sit æmulationis causa.

Quod quis alteri invidet, eidem tamen auferre nequit, nec quo minus consequatur impedire valet; in eo alterum æmulatur. Quod quis enim alteri invidet, ad id ipsi auferendum, aut quo minus hoc obtineat impediendum pronus

nus

nus est (§. 716. *Psych. empir.*). Quoniam vero id, quod alteri invidemus, bonum judicamus (§. 714. *Psych. empir.*), & quod bonum existimamus volumus (§. 891. *Psych. empir.*), cumque invidia appetitum faciat vehementiorem, cupimus (§. 810. *Psych. empir.*); ardore flagramus ipsimet idem habendi (§. 218.). Quamobrem si ipsum alteri non auferre, nec quo minus consequatur, impedire valemus; quo minus solus idem habeat, cupimus. Flagramus adeo ardore, ut in eo alteri simus pares, aut, si fieri possit, superiores, consequenter omni animi contentione id agimus, ut pares, immo si fieri possit, ea in re altero superiores evadamus. Quamobrem cum alterum æmuletur, qui omni animi contentione id agit, ut alteri par, immo eodem superior fiat (§. 287.); evidens est, quod alterum æmuletur, qui ipsi invidet, quod eidem auferre nequit, nec quo minus consequatur, impedire valet, & quidem in hoc ipso.

Hujus æmulationis exempla frequentissima sunt, & ubivis obvia. Quotidie enim videas unum alteri invidere vestes pretiosas vel suppellectilem pretiosiore, immo splendidius vivendi genus. Cum per se pateat, in ipsius potestate non esse positum, ut impediatur, quo minus alter splendido vestitu incedat, & suppellectile pretiosiore utatur, immo vitam cum splendore transigat; invidia adducitur, ut eum æmuletur, etsi alias ea non curaret. Quodsi quædam obstent, quo minus hoc facere possit, adest tamen voluntas, nec absque tædio hoc ferre potest in altero. Hæc æmulatio admodum damnosa & lerna malorum est, luxus valde nocui causa, quo opes privatorum dilapidantur, & civitates integræ depauperantur.

§. 292.

Qui ex invidia alterum æmuletur, ex bono alterius tedium sive tristitiam percipit. Etenim qui alterum æmuletur, ardore *Qualis sit animus æmu-*

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) L1

lantis alterum ex invidia.

dore flagrat, ut par sit alteri (§. 287.), adeoque bonum, quod habet alter, suum esse mallet. Quoniam itaque qui ex invidia alterum æmulatur, bonum, quod ipse habet, invidet (*per hypothesin*), invidia vero tristitia ac tædium est ex alterius felicitate perceptum (§. 705. *Psych. empir.*); qui ex invidia alterum æmulatur, ex bono alterius tristitiam percipit.

Experientia idem confirmat: videmus enim æmulos ægre ferre, si penes alterum deprehendant id, quo ipsi carent. Effectus hic invidiæ debetur, quatenus ad æmulationem accedit. Unde hoc minime observatur in iis, qui sola gloria ducti alios æmulantur.

§. 293.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam æmulus superiorem ferre nequit, qui ex invidia alterum æmulatur (§. 287. b. & §. 714. *Psych. empir.*); ideo patet, quod tanto majorem tristitiam vel tædium tanto majus ex eo percipere debeat, si alter potiatur bono, quod ipse cupiverit, & quo carere debet, vel, si idem bonum, quod penes alterum est, ipse consequi nequit.

Adstipulatur denuo experientia: unde jam Cicero æmulationem, quæ ex invidia est, per hanc ipsam animi ægritudinem definit.

§. 294.

Quid sit admiratio, & quamnam ejus causa.

Admiratio oritur, si qua esse vel fieri observamus, quæ esse vel fieri posse non putaveramus. Unde cum ignorantia in absentia notionis consistat (§. 27. *Part. I. Phil. pract. univ.*), nullam vero ejus notionem habemus, quod esse vel fieri posse non putamus; *admiratio ex ignorantia proficitur*, seu *ignorantia admirationem gignit*, ideo mater admirationis dicta.

Cartesius admirationem in numerum affectuum retulit, reclamantibus aliis, cum affectus sint actus appetitus sensitivi & aver-

averfationis fenfitivæ (§. 603. *Pfych. empir.*), in quorum tamen numero admiratio non eft. Quoniam igitur admirationem non definivimus, cum de affectibus ageremus; ejus definitio hic apponenda nobis fuit, ubi eadem opus habemus. Patet autem realitas a posteriori, & hinc fimul elucet, eam ufui loquendi efle conformem.

§. 295.

Qui gloria ducitur, ea, quæ in aliis admiratur, æmulatur. Qui enim gloria ducitur, quæ præclara in aliis videt æmulatur (§. 289.). Quoniam quæ quis admiratur, efle vel fieri poffe non putaverat (§. 294.); ea fupra modum ipfius judicio excellunt, feu maxime præclara exiftimantur. Quamobrem qui gloria ducitur, ea, quæ in aliis admiratur, æmulatur.

Quando æmulatio ex admiratione oriatur.

Patet adeo æmulationem, quæ ex admiratione proficifcitur, efle cafum particularem ejus, quæ a gloria ortum fuum derivat. Immo non tam admiratio, quam gloria caufa eft æmulationis, quatenus tamen cum hac concurrit, ardorem, qui in æmulatione adefl (§. 287.); magis accendit. A vero igitur aberrant, qui omnem æmulationem virtutis, feu eam, quæ labe caret, ab admiratione deducunt, ita ut nonnifi duas æmulationis caufas agnofcant, admirationem atque invidiam.

§. 296.

Ad excitandam æmulationem requiritur exemplorum notitia, & quo magis præclara fuerint, eo magis profunt iis, qui gloria ducuntur. Etenim æmulatio confiftit in ftudio, quod in eo collocamus, ut pares fimus aliis, immo aliis fuperiores evadamus (§. 287.). Quamobrem cum exempla ea, quæ notionibus univerfalibus infunt, intuenda nobis exhibeant (§. 250.), & dum ad ea animum advertimus, intelligamus, quænam ab hominibus fieri poffint (§. 266.);

Necessitas exemplorum eorumque utilitas in excitanda æmulatione.

quænam præclara in hominum potestate sint, & ab aliis in eandem redacta fuerint, exempla docent, consequenter per ea nobis patet, ad quid aspirare teneamur, siquidem aliis pares, immo iisdem superiores fieri velimus. Exemplorum itaque notitia ad æmulationem excitandam requiritur. *Quod erat unum.*

Im qui gloria ducuntur, ea æmulantur, quæ in aliis admirantur (§. 295.). Quamobrem cum in aliis admiremur, quæ esse vel fieri posse non putaveramus (§. 294.); qui gloria ducuntur, in iis æmulantur alios, quæ maxime præclara sunt. Quoniam igitur exempla ad excitandam æmulationem requiruntur (*per demonstrata*); quò magis ea præclara fuerint, ad eo præclariorem æmulationem eos excitant, qui gloria ducuntur. Atque adeo patet, quò magis præclara fuerint exempla, eo magis eadem prodesse iis, qui gloria ducuntur.

Quoniam æmulatio virtutis nunquam satis commendari potest, modo absit invidia, nec ulla intercedat obtrectatio; præclarorum exemplorum maxima hinc elucescit in studio virtutis utilitas, ita ut ea maximum sint ad vitam perfectam contendentibus præfidium. Absit autem invidia ab iis, qui gloria ducuntur, quamdiu in ambitionem non degeneraverit.

§. 297.

Compendiosa cognitio per exempla.

Exempla uno obtutu comprehendenda exhibent, quæ multis demonstrationibus evincenda, & pluribus regulis præcipienda. Etenim si plura in eadem re consideranda, veluti si plures actiones simplices compositam ingrediuntur, singula sigillatim demonstranda sunt, & singula, quæ fieri debent, regulis singulis adeoque pluribus præcipienda, antequam illius notionem integram formare possis: id quod nemo ignorat, qui in disciplinis accurata methodo propositis fue-

fuerit versatus. Enimvero exempla ea, quæ notioni universali insunt, nobis intuenda (§. 250.), adeoque uno obtutu comprehendenda exhibent. Quæ igitur multis demonstrationibus evincenda, & pluribus regulis præcipienda, uno obtutu comprehendenda exhibent.

Novus hic elucescit exemplorum usus, isque non contemnendus: unde intelligitur, quod dixit *Seneca*, longum esse iter per præcepta, breve per exempla. Non tamen inconsultum est, ut utrumque iter ingrediatur, qui certo tramite progredi voluerit. Nimirum ex iis, quæ via demonstrationis per ambages cognovimus, formanda notio est distincta, eaque completa, ut praxi sufficiat. Applicanda deinde ad exempla sunt, quæ hoc modo cognovimus, ut in animo nascatur idea exemplaris eaque lucida, quæ ad praxin sese accingentis attentionem trahit ad ea, quorum meminisse debet, ne quid prætermittatur eorum, quæ requiruntur, ut recte fiant omnia. Ita enim obtinetur, ut ad exemplum animum advertens uno statim obtutu comprehendas, & a se invicem discernas, quæ observanda sunt. Distincta confirmant typi exemplorum ita propositi in *Mathesi*, quemadmodum a nobis factum est, ut, quæ uno obtutu comprehendenda sistuntur, distincte tamen agnoscantur: quo ipso praxis mire facilitatur, & idearum exemplarium idea animo sua veluti sponte ingeneratur, quæ in omni praxi, qualiscunque tandem ea fuerit, eximium præstat usum. Etenim nos *Mathematica* ita tradere voluimus, ut maximum polliceantur usum extra *Mathesin* etiam iis, qui eam prævidere nequeunt, adeoque nec intendunt. Unde non curamus iudicia illorum, qui, quorum usum non capiunt, quippe in lineis & calculis consenescentes, aut consenescere volentes, ea pro puerilibus habent, quod iis se carere posse experiantur, ubi nonnisi cognitionem mathematicam curæ cordique habent. Novi aliter sensitse *Leibnitium* pro ea, quæ ipsi erat, in omni scientiarum genere perspicacia, quamvis timidior publice dicere nolebat, quæ ab Heroibus scientiæ mathematicæ contemptum iri prævidebat. Ego vero me-

mor illius *Epicteti*, quod philosophaturus cogitare debeat, se derisui fore multis, utilitatis discipulorum rationem potius habere soleo, quam famæ ad aliorum opinionem relatæ. Haud raro maxime ardua & longe utilissima sunt, quæ puerilia videntur, & majus acumen probant attentæ mente eadem perpenderitibus, quam putatur.

§. 298.

*Exempla
quomodo sint
subsidiis
memoriæ.*

Quoniam *exempla* uno obtutu comprehendenda exhibent, quæ multis demonstrationibus evincuntur, & regulis pluribus præcipiuntur (§. 297.); ideo *memoriæ succurrunt, ne cujusdam obliviscamur, cujus ad recte agendum meminisse debebamus.*

Maximus hic exemplorum usus est, præsertim ubi habitum agendi nondum fueris consecutus, vel minime quotidiana sunt, quæ agenda veniunt, aut in agendo casus accurate discernendi, qui modum agendi variant. Huc igitur animum advertant velim, qui eundem ipsimet experiri voluerint. Alia adhuc addi poterant, quæ eundem commendant, veluti quod insignem prorsus experiamur, ubi agendum celeriter, nec deliberandi spatium conceditur, & ubi plurima adsunt, quæ attentionem nostram impediunt. Sed opus non est ut prolixius inculcemus, quæ sua sponte sese offerrent eis, qui veritati aurem benignam præbere voluerint.

§. 299.

Reductio sensuum & imaginationis ad consensum cum intellectu.

Si, quæ in disciplinis demonstrata cognovimus, exemplis confirmantur; sensus atque imaginatio ad consensum cum intellectu reducitur. Quoniam exempla in singularibus nobis intuentia exhibent, quæ notioni universali insunt (§. 250.), si, quæ in disciplinis demonstrata cognovimus, exemplis confirmantur, in singularibus intuemur, quæ vi demonstrationis cognovimus. Nemo non novit singularia, si fuerint præsentia, a nobis sensu (§. 59. 65. *Psych. empir.*), si ablen-

absentia, vi imaginationis percipi (§. 92. *Psych. empir.*), universalia autem beneficio intellectus cognosci (§. 55. *Log.*). Quamobrem ubi exemplis confirmantur, quæ in disciplinis demonstrata cognovimus; quæ beneficio intellectus vera cognoveramus (§. 544. *Log.*), nunc quoque sensuum & imaginationis vi vera agnoscimus (§. 517. *Log.* & §. 251. *b.*). Patet itaque sensum atque imaginationem ad consensum cum intellectu reduci, si, quæ in disciplinis demonstrata cognovimus, exemplis confirmantur (§. 658. *Part. I. Phil. pract. univ.*).

Quoniam consensus proprie loquendo actus voluntatis est, quo idem fieri vel non fieri volumus, quod fieri vel non fieri vult alter (§. 658. *Part. I. Phil. pract. univ.*); quando de consensu sensuum & imaginationis cum intellectu loquimur, dictioni aliquid fictionis adhæret, cum intellectum & sensum cum imaginatione fingamus instar duarum personarum idem volentium, re satis pensitata. Non vero opus est, ut ideo improprium significatum nova definitione ad significatum proprium revoce- mus (§. 148. *Log.*): neque enim infrequens est istiusmodi fictionum usus, quæ imaginarii quid citra præjudicium veritatis notionibus admiscunt. Ceterum deinceps clarius elucescet, quantum interfit, ut sensus atque imaginatio ad consensum cum intellectu reducat. Maximi momenti in Philosophia practica est propositio præsens, etsi non satis expensa, sed fere neglecta hætenus fuerit a Philosophis, quod non eum fecerint Pŷchologia in Philosophia practica usum, quem habere potest ac debet, ubi praxin ad notiones distinctas revocare, & ad certitudinem reducere volueris. Abunde jam docuimus exemplorum usum non modo in universum, verum etiam imprimis eum, quem in Philosophia practica habent. Qui singula, quæ de eodem hætenus demonstrata fuere, perpendere voluerit, is tantum deprehendet, quantum non putaverat. Non minus autem intelliget, eundem usum expectandum non esse nisi ei, qui vi demonstrationis veritatis fuerit convictus, vel ejus utitur auxilio

in

in exemplis considerandis, qui notiones universales ex Philosophia practica sibi comparavit, ubi ipsemet demonstrationibus animo concipiendis non sufficit.

§. 300.

*Alius modus
reducendi
sensum &
imaginatio-
nem ad con-
sensum cum
intellectu.*

Si ea, quæ vi demonstrationis vera esse cognovimus, ipsimet experimur; experientia domestica sensus & imaginatio ad consensum cum intellectu reducitur. Quoniam ea, quæ experimur, singularia sunt (§. 665. Log.), quemadmodum exempla (§. 205.); propositio præsens eodem modo demonstratur, quo antecedentem demonstravimus.

Nimirum quæ vi demonstrationis vera esse cognovimus, actu intellectus vera esse judicamus. Quæ experimur, seu observamus, sensuum quoque actu pro veris agnoscuntur. Et quatenus ea, quæ sensu a nobis percepta fuere, vi imaginationis representantur, imaginationis quoque actu pro veris habentur. Atque adeo cum intellectu sensus atque imaginatio consentiunt. Quæ igitur superius de experientia domestica demonstravimus, ea huc faciunt, ut constet, quomodo sensus atque imaginationem ad consensum cum intellectu reducamus. Ceterum quæ de hoc consensu modo annotavimus (not. §. 299.); ea etiam ad præsentem propositionem trahenda sunt. Exempla non semper supponunt experientiam propriam, sed debentur etiam alienæ. Quemadmodum vero propria experientia præferenda alienæ quoad certitudinem assensus, qui ab eadem pendet; ita quoque consensus sensuum atque imaginationis cum intellectu firmiori nititur solo, qui ab experientia domestica proficiscitur. Quamobrem quo magis consensus iste requiritur ob utilitatem, quam nobis præstat; eo magis etiam danda est opera, ut ipsimet experiamur, quæ intellectus vera judicat. Et ob utilitatem, immo subinde ob necessitatem hujus consensus maximi fieri debet experientia domestica, quamvis in aliena acquiescendum sit, quamdiu domestica negatur.

§. 301.

§. 301.

Si sensus & imaginatio cum intellectu consentit, assensus, quem propositioni præbimus demonstratæ, multo firmiter efficitur. Etenim quæ vi demonstrationis cognoscimus, ea nobis certa sunt (§. 568. Log.), & quæ observamus, adeoque sensu cognoscimus, ea quoque nobis certa sunt (§. 567. Log.), consequenter etiam certa sunt, quæ tanquam sensu olim percepta imaginatio nobis repræsentat (§. 92. Psych. empir.). Quem adeo assensum præbimus vi intellectus veritati agnitæ, eundem quoque præbimus eidem ob sensuum testimonium, quod ipsi perhibent, consequenter cum præter sensus ac pendentem inde imaginationem atque intellectum nulla detur alia cognoscendi facultas, hisce consentientibus verendum non est, ne ex aliqua facultatis cognoscitivæ parte assensus reddatur suspectus, atque vacillet. Patet itaque eundem multo firmiorem reddi, si consensus & imaginatio cum intellectu consentit.

Consensus sensuum & imaginatio- nis cum in- tellectu as- sensum præ- stat magis firmum.

Incrementum hoc assensus, quo firmiter efficitur, nemo non in seipso percipit, cumque is perfectionis nostræ indicium sit, non sine voluptate firmitatem istam agnoscimus (§. 511. Psych. empir.). Immo haud raro de eadem gaudemus (§. 614. Psych. empir.). Accidit frequenter, ut ratiociniis intellectus, quibus absolvitur demonstratio, non satis fidamus, præsertim ubi ea, quæ demonstrantur, præconceptis nostris opinionibus repugnant, quarum ipsimet non satis clare nobis conscii sumus, ut ignoremus, cur quandam assentiendi repugnantiam in nobis animadvertamus, dum demonstratio nos ad assensum compellit. Ista autem repugnantia prorsus evanescit, quamprimum veritas experientia confirmatur, præsertim domestica, ut sensus & imaginatio cum intellectu ad consensum reducantur. Idem quoque accidit, ubi principia quædam, quibus in demonstrando utimur nobis adhuc suspecta sunt, etsi non sufficiens adsit ratio, cur ea in dubium vocemus. Ceterum exempla, quæ non ex-

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

Mm

perien-

perientiæ domesticæ, sed alienæ debentur, vi tantummodo imaginationis representantur, atque adeo per ea tantummodo imaginatio ad consensum cum intellectu reducitur, non vero sensus.

§. 302.

Fabula quid sit.

Fabula dicitur expositio facti cujusdam ficti, veritatis, præsertim moralis docendæ gratia. Dicitur etiam *Apoloquæ* & *Fabella* a Phædro.

Fabula æquivocum admittit apud autores Latinos significatum, quem nos ad determinatum revocare debuimus pro instituti ratione. In eo igitur vocabulum sumimus, quem definitio explicat, & eidem constanter inhærebimus. Opponitur autem in hoc significato fabula historiæ. Etenim facta, quæ recensentur, vel vera sunt, vel ficta. Si vera recensentur facta, historiam habet (§ 744. Log.); si ficta, fabulam. Notandum vero fictum opponi vero non eodem sensu, quo falsum. Etenim qui falsâ narrat, pro veris ea vel ipse habet, vel ab iis, quibus narrat, haberi vult. Ast qui ficta narrat, & novit, ea vera non esse, hoc est, minime contigisse, nec vult pro veris habeantur ab aliis. Quoniam vero facta finguntur vel utilitatis cujusdam gratia, vel nullius, non autem decet hominem ratione utentem, consequenter nec Philosophum fingere absque fine intento, adeoque talia, quæ nullum habent usum; ideo eorum expositio, quæ nullius utilitatis gratia finguntur, dicuntur *Fabulæ aniles*, atque hic nullam merentur attentionem. Quæ vero utilitatis cujusdam gratia finguntur quasi facta, cum facta non sunt, immo subinde talia, quæ fieri nequidem possunt, nimirum veritatis docendæ gratia; eorum expositio sola attentionem Philosophi meretur, consequenter nec is novit fabulas, nisi quæ hunc finem habent, ut doceant veritatem. Neque vero est, quod existimes, immutari a nobis significatum vocabuli receptum, & alium introduci, qui sit ab usu loquendi alienus. Etenim is, quem vocabulo tribuimus, dudum ei tributus fuit. Sane *Aphthonius*, qui *Progymnasmatum* primum fabulam facit, non alium vocabuli admittit significatum. Unde fabulam definit, quod sit sermo

mo

mo falsus, veritatem effingens. Falsus nimirum sermo est, quatenus commemorantur facta, quæ vera non sunt, sed quæ tantummodo finguntur: quo ipso fabula ab historia distinguitur. Veritatem autem effingit sermo iste, quatenus ficta illa facta veritatis cuiusdam ideam animo audientis ingenerant, ut adeo facta ficta verum factum significant. Exemplo sunt Fabulæ Æsopi in vulgus notæ, quibus definitio nostra cum Aphthoniana consentiens, sed eadem clarior & magis perspicua convenit, & quas Apologos dicere solent, Phædrus autem fabellas appellavit. Et hoc sensu etiam *Grotius* parabolas Christi, quas vocamus, fabellas dixit, quia sub definitione earum continentur: sit ita quod consultius ab hac appellatione abstinemus, ne Latinitatis probæ parum gnari in perversum sensum eandem trahant, fabellam cum fabulis anilibus confundentes.

§. 303.

Fabulæ jam ab Aphthonio divisæ in rationales, morales & mixtas. Nimirum si facta fingimus, aut subjectis tales tribuimus actiones & passiones, qualium sunt capaces, seu in genere talia prædicata, quæ ipsis convenire possunt; aut talia, quæ iisdem convenire nequeunt. In casu priore *Fabulæ* sunt *rationales*; in posteriore *Morales* appellantur: quæ vero ex rationalibus & moralibus componuntur, vocantur *mixtæ*.

*Fabularum
divisio.*

Ex. gr. Homines loquuntur, sed non bruta. Quodsi ergo hominibus tribuas sermonem, fabula non habet, quod rationi repugnet, adeoque rationalis dicitur: ast si bruta inter se colloquencia fingas, cum bruta verba invicem miscere nequeant, fabula moralis erit, quales fabulæ complures sunt apud Æsopum. Enimvero si brutis tribuas actiones, quales edere possunt, præterea vero etiam loquelam, cuius non sunt capaces, in primis verba animi sensu experimentia, qualia brutum nullum naturaliter proferre potest; ex rationali & morali mixta erit fabula, ac ideo nomen mixtæ sortitur, qualis est illa Æsopica de gallo gallinæo

unionem in fineto inveniēte. Significatus harum appellationum usu loquendi invaluit, neque adeo temere immutandus: sit ita quod verborum significatus extra compositionem alium fundat sensum, qui a vero non abhorret. Ita fabula omnis, si ab anilibus discesseris, quoad significatum & rationalis, & moralis erit, cum veritatis cujusdam moralis gratia fingantur facta, quæ facta non sunt, & veritas ista sit rationi conformis, immo ipsa quoque fictio a ratione minime abhorreat. Equidem *Aphthonius* fabulam rationalem definit, qua fingimus hominem aliquid facere; *moraalem* vero per eam, quæ ratione carentium morem imitatur, adeoque rationalem ad ea, quæ de hominibus, moralem vero ad ea, quæ de rationis expertibus finguntur, restringere videtur: non tamen hinc inferri potest, quod nos a significato recepto recesserimus. Cum enim nunquam difficilius sit mentem suam accurate exprimere, quam ubi definitiones condere jubemur, ut ideo definitiones difficillimæ habeantur in Philosophia omni, ac aliis etiam disciplinis, si a Mathesi recesseris; in expendendis veterum præsertim definitionibus non tam videntur, quid dixerint definitionum conditores, quam quidnam dicere voluerint. Absit enim ut negemus accurate cogitasse, qui non satis accurate loquuntur. Puerile est erroris redarguere eum, qui ab errore immunem possedit animum, propterea quod parum apta succurrerint verba, quibus mentem suam exprimere poterat. Quodsi ergo non tam ex verbis *Aphthonii*, quam ex mente ipsius differentiam fabularum explicare volueris, non aliæ condendæ sunt definitiones, quam quas nos tradidimus. Etenim *Aphthonius* omnem fabularum differentiam sua divisione in rationales, morales atque mixtas exhaurire voluit. Quodsi vero ad fabulas *Æsopi* vel aliunde quotcunque congestas animum advertas, vel ipsam etiam rationem audias species ex notionem generis deducens (§. 712. Log.); non aliam deprehendes differentiam divisioni isti aptam, quam eam, quæ a nobis explicata fuit: quod expressius ut doceamus, minime opus esse existimamus.

§. 304.

Fabule seu apologi interpretatio est explicatio significatus ejusdem, seu illius veritatis, cujus docendæ gratia inventa, indicatio. Quodsi ea fabulæ præmittitur, *Præfabulatio*; si eidem postponitur, *Adfabulatio* vocatur.

Fabula interpretatio quid sit, & quomodo dicatur.

Significatus fabularum non adeo manifestus est, ut rudioribus, quorum potissimum gratia eadem conduntur, per se pateat. Explicandus itaque est, ut intelligatur, & finem fabulæ consequi detur, qui est persuadere veritatem istam rudioribus, quos vi demonstrationis convincere non licet. Atque ideo interpretatione opus est, ne fabula destituatur suo usu. Hanc vero fabularum autores nunc præmittunt, nunc postponunt, atque ideo diversa sortitur nomina. E. gr. Fabula de mure urbano rusticum hospitio excipiente apud *Æsopum* inculcat, inopiam cum securitate præferendam esse copiæ cum anxietate: ubi monueris, fabulam hoc docere, eandem interpretaris. Quodsi hoc dogma initio inculces, antequam fabulam narres, diceretur interpretatio præfabulatio; si vero hoc ipsum fabula significari monueris, ubi eandem narraveris, adfabulatio appellabitur.

§. 305.

Fabula notionem veritatis cujusdam, præsertim moralis alterius animo ingenerare, & assensum ipsi præbendum elicere debet. Fabula enim veritatis cujusdam moralis docendæ gratia invenitur (§. 302.). Quamobrem cum alterum doceamus veritatem, dum eum ad ejus cognitionem perducimus, & ad assensum ipsi præbendum permovemus; auctor fabulæ alios, quibus eandem narrat, ad veritatis cujusdam, præsertim moralis cognitionem perducere, & ad assensum eidem præbendum permovere intendit (§. 616. Part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque rem cognoscimus, dum ejus notionem vel ideam rei acquirimus

Fabula effectus.

(§. 32. *Psych. empir.*), cumque assentiri non possimus, nisi assensus eliciatur, quod per se patet; fabula & notionem veritatis cujusdam moralis alterius animo ingenerare, & assensum ipsi præbendum elicere debet.

Hinc igitur intelligitur, quinam sit fabulæ effectus, quem tanquam finem intendit autor, probe norandus, ut judicium fieri possit, num fabula nomen suum tueatur, an aliqua ex parte deficiat. Interpretatio equidem veritatem v. gr. moralem verbis apertis declarat, quam fabula docet; sed cum vocabula, ex quibus constat oratio, notionibus distinctis minime explicentur, notionem veritatis, quam inculcat, ipsa fabula animo alterius ingenerare debet, siquidem velis, ne quid obscuritatis in interpretatione remaneat. Quoniam vero eadem interpretatio nullam addit rationem, cur verum sit, quod fabula inculcat, ut assensus eliciatur; necesse est ipsam fabulam ad eliciendum assensum esse aptam, ne dogma istud morale pro vero admittere hæsites. Quodsi ergo ex altera parte deficiat fabula, nomen suum minime tuetur. Si ex adverso neutra ex parte notetur aliquis defectus, omni ex parte satisfacit. Vides itaque fabulis dijudicandis inservire propositionem præsentem, immo eandem quoque usui esse in fabulis inveniendis. Qui adeo fabulas *Æsopi* aliasque veterum ad examen revocare voluerit, interpretationem cum ipsa fabula conferat, & probe perpendat, num per eam significatum vocabulorum in complexu orationis intelligat, & num ad assensum asserto præbendum permoveatur, etfi nullas adhuc perspiciat rationes, cur dogma istud pro vero habere debeat. Proderit quoque hoc examen, ut ipsam fabularum vim in animos hominum in seipso experiatur.

§. 306.

Ex quibusnam fabula constare debeat.

Quæ in fabula finguntur, in vulgus nota esse debent. Etenim fabula veritatis cujusdam, præsertim moralis notionem animo ingenerare debet (§. 305.). Quamobrem necesse est, ut qui eam narrare audit, ideam ejus sibi formare possit,

possit, seu ea, quæ narrantur, sibi repræsentare valeat. Quoniam itaque vocabulo audito vi imaginationis non resuscitatur nisi idea ejus, quod antea sæpius cum eodem perceptum (§. 273. 92. *Psych. empir.*); ideo opus est ut ea, quæ in fabula finguntur, si sigillatim spectentur, antea jam sæpe perceperimus, adeoque in vulgus nota esse debent.

Quodsi fabula contineret talia, quorum ideam vi imaginationis fuscitare non posses, quid ea sibi velit, ignorares, consequenter absente idea nec tibi exhibebit ea, quæ notioni veritatis moralis inculcandæ respondent. Et quoniam vulgi potissimum gratia conducuntur fabulæ, etsi non minus prosint perspicacioribus, quemadmodum mox ostendemus; fabula componi debet ex iis, quæ in vulgus nota sunt. Quodsi fabulas *Æsopi* vel alias, quas nobis reliquit antiquitas, vel fugitivo oculo parcurrere volueris; statim animadvertes, eas ad popularitatem maxime compositas esse. Idem observat Christus in parabolis, quas sub fabularum notione comprehendere supra annotavimus (*not. S. 302.*). Atque ideo eximium fabulæ usum habent, quatenus singularem præbent modum, eumque perfacilem notionem rerum conceptu non adeo facilius ingenerandi animo etiam rudiorum per ideas maxime vulgares. Usus hunc prævidit, qui fabulas primus invenit, *Homerus*, & idem se postea probavit ceteris, qui ejus exemplo permoti plures composuere.

§. 307.

Fabule veritatem, quam inculcant, ad cognitionem intuitivam reducunt. Etenim per res in vulgus notas ea nobis exhibent, quæ notioni veritatis, quam docent, insunt (§. 305. 306.), ut adeo ad ideam fabulæ respondentem animus advertentes eandem cognoscamus. Quoniam itaque intuitiva est cognitio, quæ ipso idearum intuitu absolvitur (§. 286. *Psych. empir.*); quin fabulæ veritatem, quam docent,

Cognitionis ad intuitivam reductionem per fabulas.

docent, ad cognitionem intuitivam reducant, dubitandum non est.

Intuitiva cognitio maxime convenit vulgo, unde fabulæ ad vulgi palatum maxime compositæ, præsertim cum nec loquantur nisi de vulgo notis (§. 306.). Sed cum intuitiva cognitio maximum sit ad certitudinem præsidium, in univèrsùm omnibus, etiam eruditionibus insignem utilitatem adferunt. Conveniunt in eo cum exemplis, quemadmodum exemplorum speciem easdem constituere jam ante annotavimus (*not. §. 302.*). Quamobrem quæ de exemplis supra demonstravimus, ad fabulas etiam applicari possunt, veluti quod *profunt ad veritates univèrsales rectius intelligendas (§. 269.), ad realitatem notionis ostendendam (§. 265.), & ad veritatem aliunde agnitam confirmandam (§. 269.)*. Unde fabulæ in hilce exemplorum vicem sustinent, etsi in quibusdam eadem antecellant, præsertim ubi tibi res fuerit cum vulgo imperito, & in aliis quoque veritatibus ad cognitionem intuitivam reducendis locum habent, ubi exemplis non conceditur usus. Latius enim patet fabularum, quam exemplorum usus, cum per fabulas doceri possint, quæ exemplis doceri nequeunt: cujus ratio ex notione fabularum moralium perspicitur (§. 303.), etsi quoque notio rationalium eandem jam insinuet. Sane Christus efficaciam verbi divini, & quomodo impediatur, parabola de agricola semen agro committente clarissime docet, quæ per exempla vix ac ne vix quidem doceri poterat.

§. 308.

Fundamentum significatus fabularum.

Quæ in fabula finguntur, similitudinem habere debent cum iis, quæ docet. Etenim fabulæ veritatis illius, quam docent, ideam animo ingenerare debent (§. 305.), consequenter necesse est ut ea, quæ notioni veritatis istius insunt, contineant. Quoniam igitur similitudo constituitur per ea, quæ in entibus eadem sunt (§. 159. *Ontol.*); quæ in fabulis finguntur, similitudinem habere debent cum iis, quæ docent.

Videmus itaque, quodnam sit significatus fabularum fundamentum, nempe similitudo ficti & veri: id quod exempla

pla fabularum illustrant & confirmant. Fabula Æsopica de mure rustico urbanum hospitio excipiente inculcat, inopiam cum securitate copię cum anxietate præferendam. Repræsentat copiam esculentorum, qua abundat mus urbanus, sed caret rusticus. Commemorat strepitum in terra & latratum canum inter epulandum auditum, & amborum trepidationem & fugam, ut, quo se vertere debeant, vix reperiant, ut repræsentetur anxietas cum copia conjuncta, a qua immunis est rusticus, qui malle sese declarat inopiam cum securitate, quam copiam cum anxietate. Ponamus jam casum verum. Titijs in loco degit, ubi ea fruitur sorte, ut nihil ipsi desit eorum, quæ ad vitæ necessitatem ac commoditatem facere possunt, & ubi nihil ipsi periculi imminet ab inimicis, nec ulla creantur tædia. Offertur ipsi alio in loco conditio alia multo pinguidior & honoratior, sed ubi insidiæ continuo metuendæ sunt & periculum fortunæ splendidæ, qua plurimorum invidiam incurrit, imminet. Prudentia suadet, ut sorte tenuiori, quæ periculis ac tædiis vacat, contentus eam cum pinguiori, quæ tot ac tantis periculis exposita, non commutet. Quodsi casum verum cum fabula, verum adeo cum ficto componere volueris, similitudinem obviam animadvertes.

§. 309.

Fabulam inventurus sumere debet veritatem, quam al- *Quomodo fa-*
seri persuadere vult, eam deinde applicare ad casum quendam bula invenia-
verum, & dispicere num ex iis, quæ in vulgus cognita sunt, effin-
gere possit alium, qui similitudinem cum vero quoad ea, quæ do-
core vult, habet. Quoniam enim fabula veritatis cujusdam
docendæ gratia invenitur (§. 302.); eam inventurus uti-
que nosse debet, quamnam veritatem alteri persuadere ve-
lit, adeoque eandem sumere tanquam principium, unde
fabulam deducat. Quoniam vero quæ in fabula fingun-
tur, in vulgus nota esse (§. 306.), & similitudinem quandam
cum iis, quæ docet, habere debent (§. 308.), veritatem,
quam alteri persuadere vult, ut ad casum quendam verum
(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)   N n   appli-

applicet, ac deinde dispiciat opus est, num ex iis, quæ in vulgus nota sunt, casum alium effingere possit ipsi similem quoad ea, quæ docere intendit.

Patet adeo, fabularum inventionem esse arduam, immo haud raro difficillimam. Experientia dabit fidem oculatam, ubi quis ad eas inveniendas animum appulerit, præferim ubi ipsi curæ cordique fuerit, ne quid in invento ejusdem jure desideretur.

§. 310.

*Principium
inveniendi
fabulas.*

Fabulae inveniuntur ope principii reductionis. Etenim fabula invenitur, si casus quidam verus veritatis cujusdam universalis reducitur ad alium fictum, qui notionem istius veritatis cum eo communem habet (§. 309.). Enimvero principium reductionis est artificium, quo objectum aliquod, de quo quid quæritur, reducitur ad aliud notionem quandam communem habens, ut ea, quæ de hoc nobis innotuere, vi notionis communis ad illud quoque applicari possint (§. 472. *Psych. empir.*). Patet itaque fabulas ope principii reductionis inveniri.

Videmus adeo, quò artificio utantur fabularum inventores, principio nimirum reductionis: quod quemadmodum ad inveniendum in genere utilissimum, ita ad fabulas inveniendas absolute necessarium est. Quoniam in arte inveniendi principium reductionis amplissimum sibi locum vindicat, abque hoc principio autem nulla effingitur fabula; nemo in dubium revocare poterit fabularum autores inter inventores locum habere. Neque est quod inventores abjecte de fabularum inventoribus sentiant: quodsi enim fabula nomen suum tueri, nec quicquam in eadem desiderari debet, haud exiguæ sæpe artis est eam invenire, ita ut in aliis veritatibus inveniendis excellentes hic vire suas deficere agnoscant, ubi in rem præsentem veniunt. Fabulæ aniles nugæ sunt,

sunt, quæ nihil veritatis continent, & earum autores in nugatorum, non inventorum veritatis numero sunt. Absit autem ut hisce æquipares inventores fabularum vel fabellarum, cum quibus in præsentem nobis negotium est, & quas vel inviti in Philosophiam practicam admittere tenemur, nisi praxi officere velimus.

§. 311.

Fabularum inventores ingeniosi esse debent. Utuntur enim principio reductionis, nec absque ejus ope quicquam efficiunt (§. 310.). Quoniam ope principii reductionis objectum aliquod, de quo quid quæritur, reducit ad aliud notum, quod notionem communem cum isto habet (§. 472. *Psych. empir.*); inventores fabularum ea discernere debent, quæ in rebus diversis eadem sunt, consequenter earundem similitudinem pervidere (§. 195. *Ontol.*). Enimvero qui rerum similitudinem facile observat, ingeniosus est (§. 476. *Psych. empir.*). Inventores itaque fabularum ingeniosi esse debent.

Cur inventores fabularum ingeniosi esse debeant.

Ostenditur etiam hoc modo. Quæ in fabulis finguntur, similitudinem habere debent cum iis, quæ docent (§. 308.). Fabularum itaque inventores similitudinem rerum facile observare tenentur. Quamobrem cum ingeniosus sit, qui similitudinem rerum facile observat (§. 476. *Psych. empir.*); fabularum inventores ingeniosi esse debent.

Prima demonstratio eadem est, qua evicimus inventores in genere ingeniosos esse debere, seu ingenio opus habere (§. 481. *Psych. empir.*). Unde confirmatur, quod ad propositionem præcedentem de autoribus fabularum, inter inventores veritatis locum sibi vindicantibus, annotatum fuit (*not. §. 310.*). Nec minus hinc elucescit ratio, cur subinde aliis inventoribus tantum non impossibile sit fabulas invenire, quæ sint omnibus suis numeris absolutæ. Dantur enim inventores, qui cum ingenio non satis polleant,

laboriosa demum artificiorum alienorum imitatione metam attingunt, nescientes quo se vertant, ubi alieno auxilio destituuntur.

§. 312.

Quarum rerum notitia inventor instructus esse debeat.

Fabulas inventurus rerum vulgarium notitiam habere debet. Etenim quæ in fabula finguntur, in vulgus nota, seu, quod perinde est, res vulgares esse debent (§. 306.). Patet itaque fabulas inventurum rerum vulgarium notitiam habere debere.

Res vulgares hic dicimus eas, quas vulgo norunt omnes, quæque adeo communi experientia addiscuntur. Istiusmodi sunt, quæ ad historiam muris urbani & rustici seu in agris degentis spectant, & indolem muris cujuslibet concernunt in fabula Æsopica, ad quam paulo ante provocavimus (not. §. 308.). Talia quoque sunt, quæ communi pastorum experientia constant, veluti de lupis, qui ovibus insidiantur, de canibus, qui eos custodiunt, de ovium inermium timiditate. Quo etiam pertinent ea, quæ ruri a rusticis, in urbe a civibus & incolis, in-mo in aula ab aulicis fiunt. Quamobrem patet, fabularum inventores omnem sibi experientiam comparare debere, quæ ubivis inter omne viget hominum genus.

§. 313.

Quarum universalis cognitio Fabularum inventori esse debeat.

Fabularum inventores veritatum scitu maxime utilium cognitione instructi esse debent. Fabulæ enim inveniuntur veritatum, præsertim moralium docendarum gratia (§. 302.), & eas inventurus notionem veritatis, quam docere vult, ad ideam rerum vulgarium reducere debet (§. 309.). Necessè igitur est, ut fabularum inventores veritatum scitu maxime utilium cognitione sint instructi.

Ita videmus *Æsopum* fuisse instructum regularum prudentiæ cognitione, quæ hominibus observandæ, nisi per imprudentiam damna & pericula incurrere velint. Exempli loco esse potest fabula

bula de mure rustico & urbano, supra in medium allata (not. §. 308.). Prudentiæ enim præceptum est admodum salutare, quod inopia cum securitate præferenda sit copiæ cum multa anxietate. Immo Christus veritates theologicas maxime arduas hac methodo proposuit. Exempli loco esse potest parabola de zizaniis inter triticum, qua doctrina de permissione mali Philosophis ac Theologis captu omnium difficillima visa, & quæ summam habet utilitatem in religione tam naturali, quam revelata ad versus empæctas aliosque homines profanos quoscunque defendenda, & in multa hominum officia influit, ad ipsum vulgi captum reducitur (§. 601. Part. I. Theol. nat.). Nisi enim vocabulo offenderis, vel offendas alios, a cujus incauto usu scandali evitandi gratia abstinendum esse supra jam inculcavimus (not. §. 302.), parabola ista exemplum præbet exquisitissimum fabulæ rationalis (§. 303.). Ceterum ex hac propositione intelligitur, fabularum inventoribus non sufficere notitiam rerum vulgarium, etsi eadem instructi esse debeant (§. 312.), sed requiri etiam in iis veritatum sublimium & maxime arduarum intimiorem cognitionem, quæ scitu maxime necessaria & longe utilissima sunt. Qui adeo ex vulgari tantummodo notitia fabulas æstimant, & de inventoribus earundem statuunt; oppido falluntur. Aliter sentiunt, qui *Æsopum* meritis encomiis condecorare solent, & cur ita sentiant, abunde intelligitur ex iis, quæ a nobis de fabulis earumque inventoribus hætenus demonstrata sunt. Nos nemini meritas invidemus laudes, & suo unumquodque æstimamus pretio, neminem extollentes cum opprobrio aliorum, nec veritatis quoddam genus extollentes in contemptum veritatum ceterarum, quemadmodum facere solent, qui idololatræ cultu suam tantummodo prosequuntur Minervam.

§. 314.

Si historia quedam ad veritatem quandam significandam adhibetur, quæ ex eadem nullo ratiocinio colligi potest; in fabulam rationalem convertitur. Etenim si veritas illa, quam docere intendis, ex historia nullo ratiocinio colligi potest, ut ad eam significandam apta evadat, circumstantias fingas

Quomodo historia in fabulis convertantur.

neceffe est, quæ in eadem desiderantur. Enimvero quod veritatis docendæ gratia fingitur, fabula est (§. 302.). Historia igitur in fabulam convertitur, ubi eam ad veritatem quandam significandam adhibes, quæ ex eadem nullo ratiocinio colligi potest. Quoniam vero hisce subjectis non tribuuntur nisi talia prædicata, qualia ipsis convenire possunt, rationalis vero fabula est, qua subjectis non tribuuntur, nisi quæ convenire possunt, prædicata (§. 303.); historia in fabulam rationalem convertitur, ubi ad significandam veritatem quandam adhibetur, quæ nullo ratiocinio ex eadem colligi potest.

Ita P. *Abramus & S. Clara*, Ordinis Augustinianorum discalceatorum, *Leopoldo* Imperatori quondam a Concionibus sacris, qui ingenio excelebat, rerum vulgarium notitia maxime instructus erat, & dogmata moralia scitu utilissima probe perspecta habebat, historiam evangelicam de centurione Capernaïtico in fabulam convertit, dum ad inculcandum promptam militum obedientiam ob promptam stipendiorum solutionem eandem transferebat. Neque enim in historia ista ullæ occurrunt circumstantiæ, ex quibus colligi potest, promptam stipendiorum solutionem fuisse promptæ obedientiæ causam. Nemo tamen negaverit, si historia ista consideretur instar fabulæ rationalis, ei hunc usum imponi posse. Quamobrem cum Pater iste, qui iis dotibus instructus erat, quas in fabularum inventoribus requisiveris, dependentiam promptæ obedientiæ militum a prompta stipendiorum numeratione inculcare intenderet; quo minus translationem historiæ ad hunc significatum pro fabula rationali habeamus, nihil præorsus obstat.

§. 315.

Vis persuadendi veritatem quanta sit fabulis.

Fabule magnam vim habent veritatem aliis persuadendi.
Cum enim fabulæ quæ fingunt in vulgus nota sint (§. 306.), vera esse, quæ fabula cum vero communia habet (§. 309.), nemo

nemo non videt ac lubenter concedit. Quamobrem ubi fictum ad verum reducit interpretatio (§. 304.), adeoque fabula veritas, quam inculcat, ad cognitionem intuitivam reducit (§. 307.), ut eam in idea, quæ animo obversatur, ob animadversam veri cum ficto similitudinem (§. 309.) quasi coram intueamur (§. 286. *Psych. empir.*), quin eam pro certissima habeamus dubitari nequit (§. 567. *Log.*). Quoniam itaque fortem elicit assensum veritati nondum probatæ præbendum, magnam omnino vim habent veritatem aliis persuadendi (§. 1001. *Log.*).

Confirmatur idem a posteriori. Neque enim alia re opus est, quam ut attenta mente fabulam aliquam perlustremus, & ad nosmetipsos animum advertamus, ut vim, quam fabulæ tribuit propositio præsens, in nobismetipsis experiamur. Qui paulo majore acumine utitur, ipsam quoque demonstrationem in exemplo, ad quod eandem applicat, quasi coram intuebitur, ut rationem istius vis intuitive agnoscat.

Ob vim hanc persuadendi veteres tanto in pretio habuere fabulas, adeoque iisdem usi sunt in rebus maxime arduis. Ad hanc potissimum respicere tenentur inventores, cum præstantia fabulæ æstimetur ex magnitudine vis istius, & fabula tota ad persuadendum veritatem alteri composita esse debeat (§. 305.). Quo major fuerit vis persuadendi, quam habet fabula, eo majus quoque censetur acumen & ingenium inventoris, eoque magis fabula delectat etiam philosophos acutiores.

§. 316.

Si fabulae regulas prudentiæ a contrario desumpto argumento aliis persuadent; stultissimam contra eas agentis palpabilem reddunt. Quodtamen fabula regulam quandam prudentiæ argumento a contrario desumpto persuadere debet aliis. fingendæ

*Fabularum
usus in re-
darguenda
hominum
stultitia.*

gendæ sunt actiones hominum, brutorum vel rerum aliarum regulæ prudentiæ, quam docere intendis, contrariæ. Et quoniam fabula notionem veritatis ejus, quam docet, alterius animo ingenerare & assensum ipsi præbendum elicere debet (§. 305.); fabula regulam prudentiæ argumento a contrario desumpto inculcatura absurditatem actionis contrariæ docere debet, consequenter cum in vulgus nota sint, quæ finguntur (§. 306.), & veritas, quæ inculcatur ad cognitionem intuitivam reducatur (§. 307.), absurditatem istam in iis, quæ hominibus etiam plebejis nota sunt, veluti coram intuendam exhibent. Quamobrem ubi stultitiam rides in hominibus, brutis vel rebus aliis, de quibus loquitur fabula, & interpretatione mox fictum reducitur ad verum (§. 304.); quin stultitia contra regulas prudentiæ agentis palpabilis reddatur, dubitandum non est.

A posteriori veritatem propositionis præsentis loquuntur fabulæ, quæ sunt hujus furfuris, veluti *Æsopica* de cane frustum carnis ex faucibus in fluvium demittente, dum umbræ majori in eodem visæ inhiat, ad redarguendam stultitiam eorum, qui spe lucri incerti, quod majus videtur, boni præsentis, quo fruuntur, jacturam facere nulli dubitant. Etenim nemo non ridet canem in fabula, & stultitiam accusat. Quoniam vero negare haud quaquam potest, hominem spe lucri, quod majus apparet, bonum præsens, quo fruitur, amittentem, cani in fabula simillimum esse; quin hujus stultitia palpabilis sit, negare nequit, nisi iis contradicere velit, quæ in seipso experitur.

Quæ de maxima fabularum vi in persuadendo sese exerente in propositione præcedente evicimus (§. 315.); ea imprimis in hoc fabularum genere manifesta sunt. Quamobrem ubi fabularum inventores ea inculcare volunt, quorum veritas rectius persuadetur argumento a contrario desumpto, hoc

hoc genere uti tenentur, si fini fabulæ satisfacere voluerint (§. 305.). Plurimæ sunt veritates morales, quæ rectius docentur per contrarium, cujus manifesta absurditas est. Pertinent huc imprimis regulæ decori, quarum veritas haud facilius agnoscitur, quam indecori oppositi absurditate manifesta agnita. Et quæ prudentiæ sunt, earum veritas non magis in oculos incurrit, quam ubi in oppositam stultitiam oculos convertis. Sunt etiam quædam bona, quorum magnitudo vix agnoscitur, nisi malis oppositis perceptis. Fabularum adeo genus, quod veritatem per contrarium docet, latius patet, quam putaveras: sit ita quod in propositione majoris perspicuitatis gratia ad regulas prudentiæ docendas idem restrinxerimus. Nemo autem non videt, eandem subsistere demonstrationem, si propositioni omnem latitudinem tribuere volueris, quam habere potest.

§. 317.

Si, quæ fabula docet, vi demonstrationis vera esse cognovimus; sensus atque imaginatio ad consensum cum intellectu reducitur. Etenim fabulæ veritatem, quam inculcant, ad cognitionem intuitivam reducant (§. 307.). Quamobrem cum in vulgus nota sint, quæ in iis finguntur (§. 306.), & cognitio intuitiva ipso idearum intuitu absolvatur (§. 286. *Psych. empir.*); si, quæ fabula docet, vi demonstrationis vera cognovimus, eadem nobis in ideis rerum vulgarium quasi coram intuenda exhibet. Quoniam itaque nemo est qui nesciat, nos harum rerum ideas sensui debere, & vi imaginationis reproducere; quæ beneficio intellectus vera cognoveramus (§. 544. *Log.*), nunc quoque beneficio sensuum & imaginationis vera agnoscimus (§. 517. *Log.*). Patet adeo, sensum atque imaginationem ad consensum cum intellectu reduci, si quæ fabula docet, vi demonstrationis vera esse cognovimus.

Reductio sensuum & imaginationis ad consensum cum intellectu.

Conveniunt in hoc fabulæ cum exemplis (§. 299.), atque experientia domestica (§. 300.), immo exemplis præstant, quatenus similitudinis cum rebus vulgaribus etiam aliquis est effectus, qualem modo demonstravimus (§. 316.). Atque hinc patet, fabulas non modo convenire plebi ac idiotis, ut persuadeas ipsis ea, quorum convinci nequeunt; verum etiam usum insignem præstare haud raro iis, qui veritatis convicti sunt: patebit enim inferius quam necessarius etiam his sit consensus sensuum atque imaginationis cum intellectu. Neque est, quod excipias, fabulas contemni ab iis, qui veritatis aliunde convinci possunt. Quod si enim sibi caveant a præcipitantia in judicando, eas minus recte contemni animadvertent. Nec contemptus eorum, qui per præcipitantiam judicant, vera quæ sunt, falsa efficere potest. Qui fabularum usum facere nolunt, quem facere poterant, immo debebant, sibi impudent, si damnum ex contemptu sentiant. Exempla fabularum, ad quæ in anterioribus provocavimus, propositionem quoque præsentem illustrent.

§. 318.

*Plena fabulæ
cognitio unde
pendet.*

Qui notionem ejus, quod fabula docet, distinctam aliunde jam habet; similitudinem ficti & veri distincte cognoscit. Qui enim notionem ejus, quod fabula docet, distinctam aliunde jam habet is quæ sigillatim enunciabilia eidem insunt, a se invicem distinguere valet (§. 38. *Psych. empir.*). Quamobrem cum quæ in fabula finguntur, similitudinem cum iis habeant, quæ docent (§. 308.), consequenter quæ finguntur, ea continent, quæ ad notionem ejus, quod docetur, spectant (§. 195. *Ontol.*); attentione sua etiam in ficto distinguit, quod ad notionem veri pertinet. Quoniam itaque distinctam similitudinis notionem habet, qui ea, quæ communia rebus insunt, a se invicem distinguit (§. 195. *Ontol.* & §. 38. *Psych. empir.*); qui notionem ejus, quod fabula docet, distinctam aliunde jam habet, similitudinem veri & ficti distincte agnoscit.

Distincta

Distincta similitudinis cognitio non cadit in eum, qui notionem ejus, quod fabula docet, distinctam minime habet. Unde patet, aliter sese habere fabulam ad intellectum ejus, qui notionem distinctam ejus, quod fabula docet, instructus est, quam ad intellectum alterius, qui eadem caret. Quoniam fabulam interpretatur, qui veritatem illam, quam docet, indicat (§ 304); nemo non videt, accuratorem fore interpretationem ejus, qui similitudinem ficti & veri distincte cognoscit, quam qui in confusa ejus perceptione acquiescit, consequenter qui notionem ejus, quod fabula docet, distinctam aliunde jam habet, quam qui eadem destituitur.

§. 319.

Qui notionem ejus, quod fabula docet, distinctam aliunde jam habet, eam uberius & accuratius interpretari potest alitero, qui eadem destituitur, immo fabulam breviter prolatam rite dilatare potest. Etenim qui notionem ejus, quod fabula docet, distinctam aliunde jam habet, similitudinem ficti & veri distincte agnoscit (§ 318). Quamobrem cum distincta sit notio, si in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguimus (§ 38. *Psych. empir.*), ea, quæ ad similitudinem ficti & veri spectant, a se invicem distinguere & sigillatim enunciare valet. Enimvero fabula veritatem docet vi similitudinis ficti cum vero (§ 309.) & eandem interpretatur, qui significatum hunc explicat (§ 304.). Quamobrem qui distinctam similitudinis ficti & veri notionem habet, is accurate & quoad singula, consequenter uberius, fabulam interpretari valet quam alius, qui eadem destituitur. *Quod erat unum.*

Uberioris interpretationis ac dilationis fabularum genuinum fundamentum.

Porro qui distinctam veri & ficti notionem habet, is accurate novit, quænam sint in iis, quæ finguntur, eadem cum vero, quod significari debet (§ 195. *Ontol.* & § 38. *Psych. empir.*). Quamobrem si fabula breviter profertur, quæ-

nam uberius commemoranda sint, ubi dilatari debet, eadem constat, qui distinctam veri, quod fabula docet, notionem jam aliunde habet, consequenter verendum est minime, ne vel extra oleas vagetur narrando, quæ ad rem minime faciunt, vel quædam prætermittat, quæ narrari debebant. Fabulam adeo rite dilatare potest, qui notionem ejus, quod docet, distinctam aliunde jam habet. *Quod erat alterum.*

Accurata fabulæ interpretatio requirit, ne similitudo ficti cum vero extendatur ultra suum tertium: hoc autem pervidere nequit, nisi qui notionem veri distinctam aliunde jam habet, neque enim plura, nec pauciora ex iis, quæ finguntur, ad significatum trahi possunt, quam quæ eadem sunt cum iis, quæ notionem veri ingrediuntur. Similitudo non fingitur ad arbitrium, sed per se adest, nisi falsâ habere velis pro veris. Cumque uberius interpretationis gratia dilatetur fabula, nec aliunde quam ex notionem distincta veri aliunde jam cognita perspicere licet, quam præter ea, quæ proferuntur, adhuc commemorari possint ac debeant, ut similitudo distinctam exhibeat veri notionem eamque completam. Quantum hic peccetur, exemplo suo docent concionatores Protestantium imperiti, qui in interpretandis parabolis Christi haud raro extra oleas vagantur, easque ultra scopum dilatant inutiliter, ut dicendo tempus sermoni sacro destinatum teratur. Propositio etiam præsens inservit dijudicandis regulis, & ubi a vero minime abeunt, demonstrandis, quas pro dilatandis fabulis præscribunt Progymnasmatum *Aphthonii* interpretes ac commentatores. Sed nostrum non est ea hic inculcare disertius, quæ ad usum oratorium faciunt, ubi fabulas non consideramus, nisi quatenus in præxi morali certissimum usum pollicentur. Unicum tantummodo addere lubet, ut aliorum acumen juvemus, cum fabula magnam vim habere debeat persuadendi aliis veritatem (§. 315.), adeoque non tantummodo ad ejusdem ideam alterius animo ingenerandam, verum etiam ad eliciendum assen-

assensum ipsi præbendum compositæ sint, requiratur (§. 305.), in dilatanda fabula rationem quoque habendam esse eorum, quæ vim persuadendi amplificanc ac roborant. Quicquid enim huc facit, id in uberiori fabulæ interpretatione explicandum, cuius gratia cum dilatetur fabula, quemadmodum modo observavimus, quin illorum in eadem dilatanda recte habeatur ratio, extra omnem dubitationis aleam positum est.

§. 320.

Exempla, quæ propriæ debentur experientiæ, præferenda sunt exemplis, quæ debentur alienæ, & in genere experientiæ propria præferenda alienæ. Quoniam ea experimur, quæ ad perceptiones nostras attentè cognoscimus (§. 664. Log.), exempla, quæ propriæ experientiæ debentur, talia continent, quæ ipsimet observavimus. Quamobrem cum ea nobis certa sint, quæ ipsimet observavimus (§. 567. Log.); ea, quæ exempla docent, quæ propriæ experientiæ debentur, nobis certa sunt. Enimvero si ea, quæ docent exempla, quæ alienæ experientiæ debentur, pro veris habemus; assensum iis præbemus propter autoritatem narrantis. Quamobrem cum hic assensus fides sit (§. 611. Log.); non majorem certitudinem habemus eorum, quæ exempla docent, quam quæ fidei est. Quoniam itaque multa sunt requisita hominis fidei digni, quæ in dato casu difficulter haud raro applicantur (§. 613. & seqq. Log.); fides facile vacillat, ubi rationes quædam adlunt, quæ assensum in contrarium trahunt, aut saltem alliciunt. Nemo igitur dubitaverit, exempla, quæ propriæ debentur experientiæ, præstare iis, quæ debentur alienæ, adeoque illa hisce esse præferenda. *Quod erat primum.*

Quanam exempla aliis præferenda & quanam experientiæ præstet altera.

Enimvero quæ de prærogativa exemplorum experientiæ propriæ debitorum præ exemplis alienæ debitis de-

monstrata fuere, hoc unice nituntur fundamento, quod major nobis sit certitudo eorum, quæ ipsimet experti sumus, quam quæ expertos fuisse alios didicimus, quemadmodum statim patet, ubi ad demonstrationem præcedentem animum advertere libuerit. Quamobrem vi ejusdem demonstrationis admittendum quoque est, experientiam domesticam, sive propriam præferendam esse alienæ. *Quod erat alterum.*

Vides adeo experientiam propriam non esse negligendam, ubi haberi potest: at ubi haberi nequit, aliena contenti esse debemus, danda tamen tunc opera est, ne autoritas alterius, unde eam accepimus, nobis sit suspecta, consequenter quæ homines fide digni se expertos profitentur, ea præferenda sunt iis, quæ narrantur ab hominibus autoritatis ignotæ. Usui hic sunt ea, quæ de autoritate ejus, cui fides habenda, alibi docuimus (S. 613. & seqq. Log.). Ceterum hinc intelligitur, quam solers ac indefessus eorum, quæ fiunt, actionum inprimis alienarum & eorum, quæ ex iis consequuntur, spectator esse debeat, qui in veritate cognoscenda ab experientia omne auxilium expectat, quod afferre potest. Non tamen propterea contemnenda est experientia aliena, quin potius eam cum propria conjungi præstat: plurimum enim hoc habet utilitatis. Etenim experientia aliena nos reddit ad propriam oculatiores, & propriam confirmat. In praxi inprimis morali maxima est experientiæ domesticæ præ aliena prærogativa, quoniam non deunt rationes, cur aliena nobis facile suspecta reddatur. Quamobrem si prostraret philosophia practica exemplaris, danda tamen esset opera, ut exemplis, quæ propriæ experientiæ accepta ferimus, ibidem proposita confirmarem, adeoque suo loco statim annotarem, quæ a nobis observata fuere, quemadmodum in Philosophia experimentalis suaderetur, ut, quæ ibidem leguntur, repetitis experimentis ac observationibus a nobis confirmarentur, ne ulla nobis supersit dubitandi ratio de veritate eorum, quæ ab aliis recensentur. Non diffi-

diffiteor nimis longum visum iri plurimis hoc iter: sed qui ad certitudinem omnimodam contendit tanquam ad metam, ei longa non videtur via, quæ ad eandem sola ducit.

§. 321.

Fabulæ æquipollent exemplis, quæ debentur experientia domestica sive propria. Fabulæ enim veritatem, quam docent in iis, quæ in vulgus nota sunt, intuendam exhibent (§. 306. 307.), quemadmodum exempla universalis in singularibus intuenda sistunt (§. 250.). Quoniam in vulgus nota vel ipsimet experti sumus, vel ea saltem a nemine in dubium vocantur, adeoque eadem facilitate tanquam vera admittuntur, qua tanquam vera amplectimur, quæ ipsimet experimur; evidens omnino est fabulas æquipollere exemplis, quæ debentur experientiæ propriæ.

Æquipollentia fabularum cum exemplis experientia domestica.

Nimirum dum fabulas cum exemplis conferimus, unice respicimus ad certitudinem, quam de veritate eorum habemus. Quamobrem quod eadem certitudine admittimus, quam qua exempla domestica experientiæ gaudent, id iisdem æquipollent, ita ut quoad hanc certitudinem iisdem substitui possit. Sane in Philosophia practica exemplis non alia de causa pretium statuitur, quam quod nos ad certam ducant cognitionem eorum, quæ in eadem docentur.

§. 322.

Quoniam fabulæ æquipollent exemplis, quæ debentur experientiæ domestica sive propria (§. 321.), exempla vero, quæ experientiæ domestica debentur, præferuntur iis, quæ debentur alienæ (§. 320.); *Fabulæ etiam præferenda sunt exemplis, quæ debentur experientiæ alienæ, consequenter quæ ex historia petuntur.*

Quibusnam exemplis fabula præferenda.

Quoniam qui autoritatem divinam scripturæ sacræ agnoscunt, de certitudine eorum, quæ in eadem narrantur, dubitare nullo modo possunt; nemo non videt, exempla ex scriptura sacra petita æquipollere iis, quæ propria experientia nobis comparavimus. Unde exem-

exem-

exemplorum ex scriptura sacra defumtorum magna est autoritas penes eos, qui divinitatis ejusdem sunt convicti: id quod ideo monemus, ne, quæ de exemplis ex historia petitis dicuntur, ad exempla, quæ historia sacra Christianis suppeditat, perperam applicentur.

§. 323.

Quando cognitio viva omnibus suis numeris fit absoluta.

Cognitio viva omnibus suis numeris absoluta est, si veritatis ejus, quod cognoscimus, vi demonstrationis convincimur, & exemplorum domesticæ experientiæ atque fabularum ope in eadem confirmamur. Etenim si vi demonstrationis convincimur veritatis, beneficio intellectus certi reddimur, vera omnino esse, quæ pro veris habemus (§. 982. 564. 498. Log. & §. 434. 438. *Psych. empir.*). Enimvero si quæ in disciplinis demonstrantur exemplis, præsertim experientiæ domesticæ, quæ ceteris præferuntur (§. 320.), atque fabulis, quæ hisce æquipollent (§. 321.), confirmantur, sensus & imaginatio cum intellectu ad consensum reducitur (§. 299. 300. 317.). Major itaque certitudo cognoscenti esse nequit, quam si veritatis vi demonstrationis convincitur, & exemplorum domesticæ experientiæ atque fabularum ope in eadem confirmatur. Quamobrem cum certitudo cognitionem vivam efficiat (§. 246.), hæc omnibus numeris absoluta erit, si veritatis ejus, quod cognoscimus, vi demonstrationis convincimur, & exemplorum domesticæ experientiæ atque fabularum ope in eadem confirmamur.

Patet hinc, quem in finem adeo operose adstruxerimus, quæ de exemplis, experientia domestica atque fabulis hætenus tradidimus. Maximi cum sit momenti in omni praxi morali cognitio viva; nihil quoque eorum prætermittendum, quod ad eam acquirendam prodest. Absit itaque, ut quis sibi persuadeat, vel aliis persuadere conetur, nos hic, tradidisse, quæ a scopo præsentis sunt aliena.

§. 324.

§. 324.

Felicitatem homines omnes per naturam suam appetunt. Appetitus
 Ea enim est hominis voluntas (§ 891. *Psych. empir.*), is etiam naturalis fe-
 appetitus sensitivus, ut quam primum sibi aliquid repræsen- licitatis.
 tat tanquam bonum, id velit & appetat (§. 589. *Psych. empir.*).
 Enimvero si bonum cognoscimus, ex eo voluptatem perci-
 pimus (§. 558. *Psych. empir.*), quæ vera est, si bonum, quod
 cognoscimus, fuerit verum, apparens vero, adeoque pro
 vera habetur, etsi non sit, si bonum tantummodo apparens
 fuerit (§. 559. *Psych. empir.*). Id igitur per naturam suam ap-
 petit homo, unde voluptatem percipit. Quamobrem cum
 felicitas sit status, quo voluptas vera perdurat, & apparens
 felicitas status sit, quo quis voluptate apparente fruitur
 (§. 636. *Psych. empir.*); evidens est homines per naturam suam
 felicitatem appetere.

Nemo mortalium est, qui non felix esse cupiat, nec felicitatis appetitus ab homine separari potest. Quod vero tam multi felicitatem veram nihili faciant, & infelicitatis suæ fabri existant, non alia accidit de causa, quam quod voluptatem apparentem cum vera confundant, adeoque felicitatem apparentem dum veræ præferunt, infelices fiant præter intentionem omnem votumque suum. Scholastici ideo homini instinctum naturalem tribuunt, quo is fertur in felicitatem: sed quid sit *instinctus iste naturalis*, ex demonstratione propositionis præsentis intelligitur. Denotat nempe determinationem naturalem appetitionis felicitatis, quæ quomodo fluat ex natura voluntatis & appetitus, ex demonstratione præsentis perspicitur, clarius autem intelligitur, si principia, quæ eam ingrediuntur, ex Psychologia habueris perspecta.

§. 325.

Infelicitatem homines omnes per naturam suam aver- Aversatio
santur. Ea enim est hominum noluntas, ea aversatio sen- naturalis in-
 (Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.) Pp fiti-felicitatis.

sitiva, ut, quamprimum sibi aliquid repræsentat tanquam malum, id nolit & aversetur (§. 590. 881. *Pfych. empir.*). Enimvero si malum cognoscimus, vel etiam cognoscere nobis videmur, tædium ex eo percipimus (§. 569. 570. *Pfych. empir.*), quod constans est, si ex malo vero, mutabile vero, si ex apparente percipitur (§. 571. *Pfych. empir.*). Id igitur per naturam suam averfantur homines, unde tædium percipiunt. Quamobrem cum infelicitas sit status, quo tædia perdurant (§. 637. *Pfych. empir.*); evidens est homines per naturam suam infelicitatem averfari.

Nemo mortalium est, qui infelix esse velit, nec averfatio infelicitatis a natura humana separari potest. Cum enim quilibet felix esse cupiat, nec felicitatis appetitus ab homine separari possit (*not. §. 324.*), impossibile autem sit, ut idem simul sit & non sit (*§. 28 Ontol.*); nec fieri potest, ut quis infelicitatem appetat, adeoque eandem necessario averfatur. Qua vero de causa accidat, ut seipfos infelices reddant mortalium longe plurimi, ad propositionem præcedentem jam annotavimus. Scholasticorum phrasi dicendum est, hominem instinctu quodam naturali averfari infelicitatem; sed quid sibi velit hic *instinctus naturalis*, ex demonstratione propositionis liquet. Denotat nimirum determinationem naturalem aversionis infelicitatis, quæ quomodo fluat ex natura aversionis demonstratio præfens docet.

§. 326.

Motivum custodiae legis naturalis.

Felicitas est motivum committendi actiones legi naturæ conformes. Etenim felicitatem homines omnes naturaliter appetunt (§. 324.). Quamobrem cum quoties quid volumus (§. 892. *Pfych. empir.*), vel etiam actu appetitus sensitivi appetimus, id nobis repræsentemus tanquam bonum (§. 893. *Pfych. empir.*); necesse est ut homines in universum omnes felicitatem sibi repræsentent tanquam bonam, conse-

sequenter etiam id, quod ad felicitatem consequendam & conservandam facit. Quoniam itaque felicitatem legis naturalis custodia consequimur (§. 396. Part. I. Phil. pract. univ.) & conservamus (§. 397. Part. I. Phil. pract. univ.), ita ut sine ea nec eam consequi (§. 398. Part. I. Phil. pract. univ.) nec conservare licet (§. 397. Part. I. Phil. pract. univ.), neque absque ea quisquam felix esse possit (§. 399. Part. I. Phil. pract. univ.); custodiam legis naturalis veritatum harum convictus sibi repræsentare nequit nisi bonam. Enimvero repræsentatio boni est motivum volitionis (§. 890 Psych. empir.). Quamobrem felicitas, per quam custodiam legis naturalis nobis repræsentamus tanquam bonam (*per demonstrata*), est motivum custodiæ legis naturalis, consequenter committendi actiones legi naturæ conformes (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.).

Cui ea probe perspecta sunt, quæ de custodia legis naturalis in parte prima demonstrata sunt, ei felicitas non potest non esse motivum committendi actiones legi naturæ conformes. Quod vero tot sint homines, qui, etsi felicitatem naturaliter appetant omnes (§. 324.), non tamen ideo felicitate permoventur ad actiones suas legi naturali conformandas, non alia de causa contingit, quam quod felicitatis veræ notione destituantur, & vel ignorent, vel saltem pro certo minime habeant, non dari medium aliud consequendi ac conservandi felicitatem suam, quam custodiam accuratam legis naturalis. Ecquis enim est, qui nesciat, longe plurimos sibi persuadere, quasi lex naturæ impediatur, quo minus felices esse possint, cum voluptatem nocuam ab innocua minime discernentes tum demum sese felices arbitrentur, ubi ipsis integrum eas committere actiones, ad quas ipsos trahit sua voluptas. Non vero nobis jam quæstio est de eo, num agnoscat vulgo, felicitatem esse motivum custodiæ severæ legis naturalis, sed potius de hoc, num tale sit. Veritatem enim profiteamur in Philosophia, non quæ perverfis hominum opinionibus consen-

tanea sunt docemus, quas veritatem demonstrando ac inculcando corrigere studemus. Ceterum ipsa demonstratio clarissime docet, quam ad hoc requirantur, ut felicitas, quæ motivi indolem habet, etiam sit motivum agenti. Supponimus hic agenti veritatem, quam in parte prima evicimus, esse perspectam, nec ullum ipsi circa eandem superesse dubium. Quodsi quis ejusdem fuerit convictus, in seipso experietur, quantum motivum committendi actiones legi naturali conformes sit felicitas, ubi in eam mentis aciem convertit. Motivum omne vivam supponit cognitionem (§. 244.), & sola certitudo, quam convictioni deberi novimus (§. 982. Log.), cognitionem vivam efficit (§. 246.). Ecquis ergo desideret, ut alia sit ratio felicitatis, quando tanquam motivum custodiæ legis naturalis spectatur?

§. 327.

Motivum non transgrediendi legem naturæ.

Infelicitas est motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias. Etenim infelicitatem naturaliter averfantur homines omnes (§. 325.). Quamobrem cum quoties quid nolumus (§. 892. Psych. empir.), vel etiam actu averfamur, id nobis repræsentemus tanquam malum (§. 893. Psych. empir.); necesse est ut homines in universum omnes infelicitatem sibi repræsentent tanquam malam, consequenter etiam id, quod nos infelices reddit. Quoniam felicitas amittitur transgressione legis naturalis (§. 401. Part. I. Phil. pract. univ.), eademque homo fit infelix (§. 405. Part. I. Phil. pract. univ.); transgressionem legis naturalis harum veritatum convictus sibi representare nequit nisi malam. Enimvero repræsentatio mali motivum nolitionis est (§. 890. Psych. empir.). Quamobrem infelicitas, per quam transgressionem legis naturalis nobis repræsentamus tanquam malam (*per demonstrata*), est motivum non transgrediendi legem naturæ, consequenter omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 139. Part. I. Phil. pract. univ.).

Quæ

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ea mutatis mutandis ad præsentem quoque applicari possint. Si omnes infelicitatis notionem minime fallacem haberent, & quomodo transgressio legis naturæ sit ejus causa agnoscerent, cane ac angue pejus fugerent actiones legi naturæ contrarias, quas nunc lubenter committunt, propterea quod se felices existimant, dum voluptate nocua fruuntur easdem committendo.

§. 328.

Felicitas est motivum culturæ virtutis. Est enim motivum committendi actiones legi naturæ conformes (§. 326.). Enimvero cum virtus sit habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. Part. I. Phil. pract. univ.); qui virtutem colit, actiones legi naturæ conformes committit. Est igitur felicitas motivum culturæ virtutis.

Motivum generale culturæ virtutis.

Quoniam sine virtute nemo felix esse potest, nec felicitas a virtute sejungi potest (§. 400. Part. I. Phil. pract. univ.); eodem etiam modo ostenditur, felicitatem esse motivum culturæ virtutis, quo ante evicimus, eandem esse motivum custodiæ legis naturalis (§. 326.).

Habemus adeo motivum generale colendæ virtutis. Hoc nimirum utimur, quando virtutem in genere consideramus, & voluntas in genere determinanda, ut virtuti nos dedere eamque colere velimus. Quamdiu adeo de actionibus legi naturæ conformibus committendis sermo est, & nondum quæritur, quamnam sint istæ actiones in specie; motivum istud sufficit. Ubi vero ad diversas virtutum species descendimus; particularia sese offerunt motiva, quibus utendum determinaturis voluntatem ad has vel istas actiones in specie committendas. Non tamen ideo existimandum, motivum generale esse superfluum, si singulis virtutibus sua convenient propria motiva, atque iisdem utendum sit, ubi hanc vel istam virtutem in specie colere volueris. Etenim motivum generale requiritur ad propositum generale colendi virtutem.

tem. Hoc autem propositum minime superfluum, sed potius apprime necessarium, ubi omnem virtutem colere volueris, nec felicitatem tuam nullo modo turbendam ac interrumpendam duxeris.

§. 329.

Motivum generale vitiorum fugiendorum.

Infelicitas est motivum vitiorum fugiendorum. Est enim motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327.). Enimvero cum vitium in habitu actiones suas ratione contraria dirigendi consistat, quam lege naturali præscribitur (§. 322. Part. I. Phil. pract. univ.); qui vitium fugit, actiones legi naturæ contrarias omittit. Est igitur infelicitas motivum vitiorum fugiendorum.

Quoniam vitium hominem reddit infelicem (§. 406. Part. I. Phil. pract. univ.), ita ut vitio deditus felix esse nequeat (§. 403. Part. I. Phil. pract. univ.); eodem modo ostenditur, infelicitatem esse motivum vitiorum fugiendorum, quo paulo ante evicimus, eandem esse motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327.).

Non est quod mireris, homines in universum omnes per naturam suam averfari infelicitatem (§. 325.); & hoc tamen non obstante non permoveri infelicitate ad vitia fugienda. Quoniam enim vitia nocua voluptate delectant, plerique mortalium non agnoscunt infelicitatem esse vitiorum sobolem.

§. 330.

Motivum prosequendi summi boni.

Felicitas motivum est prosequendi summi boni. Etenim felicitas est motivum committendi actiones legi naturali conformes (§. 326.). Enimvero cum summum bonum legis naturalis custodia acquiratur (§. 376. Part. I. Phil. pract. univ.) & conservetur (§. 379. Part. I. Phil. pract. univ.), nec sine ea acquiri (§. 378. Part. I. Phil. pract. univ.), nec conservari pos-

possit (§ 379. *Part. I. Phil. pract. univ.*), qui summum bonum prosequitur, actiones legi naturali conformes committit. Est igitur felicitas motivum prosequendi summi boni.

Quoniam qui summum bonum consequitur, felix est (§ 395. *Part. I. Phil. pract. univ.*); eodem etiam modo ostenditur, felicitatem esse motivum summi boni consequendi, quo paulo ante ostendimus, felicitatem esse motivum committendi actiones legi naturæ conformes (§ 326.).

§. 331.

*Summum bonum per se appetibile est, sui que ipse moti-
vum est, si distincte cognoscitur.* Etenim summum bonum hominis consistit in non impedito progressu ad majores continuo perfectiones (§ 374. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quoniam illud bonum est, quod nos statumque nostrum perficit (§ 554. *Pfych. empir.*), idemque verum sit bonum, si nos statumque nostrum perficit revera (§ 557. *Pfych. empir.*); quin progressum ad majores continuo perfectiones pro summo bono habeat, quod homini consequi licet, ut nomen suum tueatur, qui distincte idem cognoscit fieri nequit. Quamprimum aliquid distincte nobis repræsentamus tanquam bonum, idem volumus (§ 891. *Pfych. empir.*). Quare ut summum bonum consequi velimus, non alia ratione opus est, quam ut idem distincte cognoscamus. Enimvero per se appetibile est, quod tale est, ut idem velimus, quamprimum distincte cognoscimus, quale sit (§ 94. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Summum igitur bonum per se appetibile est. *Quod erat primum.*

Summum bonum cur sit sui ipsius motivum.

Et quoniam ratio sufficiens actus volitionis motivum est (§ 887. *Pfych. empir.*), præter distinctam vero summi boni cognitionem non requiritur ratio alia, ut idem consequi velimus (*per demonstrata*); evidens omnino est, summum bonum

bonum esse suiipsius motivum, si distincte cognoscatur.
Quod erat alterum.

Demonstravimus in propositione præcedente (§. 330.), felicitatem esse motivum summi boni prosequendi, hic vero ostendimus, ipsum esse suiipsius motivum, si distincte cognoscitur, atque per se appetibile, ut alio motivo minime indigeat. Erunt igitur forsitan aliqui, qui sibi persuadebunt, hæc invicem pugnafe: nec deerunt alii, qui felicitatem motivum superfluum pronunciaturi sunt, propterea quod summum bonum, modo distincte cognoscatur, alio motivo non indiget, sed sibimetipsi motivum est. Enimvero dubium hoc sua sponte in auram abit, modo attentionem nostram desiderari non patiamur. Plura enim eisdem actus volitionis dantur motiva, nec omnia profunt omnibus, cum non eadem sit hominum omnium indoles. Præterea si motiva plura ad eundem volitionis actum concurrunt, motivum ex iis compositum fortius est simplici. Atque hinc abunde intelligitur, non obstare, quo minus felicitas sit summi boni prosequendi motivum, etiamsi hoc per se appetibile sit sui que ipsius motivum, nec felicitatem esse motivum superfluum, quia summum bonum suiipsius motivum est. Haud raro experimur, motivum subinde ob circumstantias quasdam emergentes vim suam non exerere, quod alias satis validum erat ad volitionis actum determinandum, tum vero aliud motivum efficax deprehendi, quod circumstantiis istis convenit. Qui naturam humanam cognitam atque perspectam habet, nec minus novit difficultatem flectendi voluntatem, non flectendam nisi per motiva; is de multitudinis motivorum nunquam conqueretur. Enimvero nimis prolixum foret talia hic demonstrare, neque ut demonstrarentur opus esse arbitramur, propterea quod sua sponte olim ex tractatione speciali patebunt.

§. 332.

*Motivum
fugiendi*

Infelicitas est motivum summi mali fugiendi. Infelicitas enim est motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327).
 Enim-

Enimvero cum in summum malum homines incidant transgressione legis naturalis (§. 377. *Part. I. Phil. pract. univ.*), ad eoque committendo actiones eidem contrarias (§. 139. *Part. I. Phil. pract. univ.*); qui summum malum fugit, actiones legis naturæ contrarias committere non vult. Est igitur infelicitas motivum fugiendi summi mali.

Summum malum opponitur summo bono, prouti ex collatione definitionum utriusque patet (§. 374. 375. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Unde & motivum prosequendi summum bonum, quod felicitas est (§. 330.), opponitur motivo fugiendi summi mali, quod est infelicitas, (*vi presentis*). Quemadmodum vero, qui felicitate motivo prosequendi summi boni uti voluerit, ad animum revocare debet, quod felicitas vera cum summo bono indivulso nexu cohæreat (*not. §. 398. Part. I. Phil. pract. univ.*); ita ex adverso is, cui infelicitas summi mali fugiendi motivum esse debet, probe perpendere tenetur, infelicitatem a summo malo separari minime posse (§. 407. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Vides adeo, quam necessaria sit theoria Philosophiæ practicæ ad praxin, ita, ut bonus practicus non sit, nisi idem fuerit bonus theoreticus. Quodsi excipias dari bonos theoreticos, qui mali deprehendantur practici, in notione boni theoretici error latet. Bonum v. gr. theoreticum appellas, qui theoriam novit, sed veritatum, quas complectitur, minime convictus est, ut adeo theoriæ cognitionem non habeat vivam (§. 248.), sed nonnisi mortuam. Quamobrem cum viva demum cognitio fiat motivum voluntatis vel noluntatis, mortua vero non fiat (§. 244.); quid mirum, si, qui tibi bonus videtur theoreticus, malus practicus deprehendatur. Præterea bonum fortan appellas theoreticum, qui aliquid theoriæ perspexit, completam vero non possidet. Ast is demum bonus dicitur theoreticus, qui & completam, & perfectam tenet theoriam. Denique etsi impossibile non sit, ut praxis theoriam, quam quis animo firmiter tenet, minime adæquet, non tamen hinc sequitur, bonum practicum non simul bonum theoreticum esse debere.

(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

Qq

§. 333.

§. 333.

*Summum
malum cur
fit per se
aversabile.*

Summum malum per se aversabile est, atque ipsum est motivum idem nolendi, si distincte cognoscatur. Summum malum hominis consistit in continuo progressu ad majores indies imperfectiones (§. 375. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quoniam malum est, quod nos statumque nostrum sive externum, sive internum imperfectiorem reddit (§. 565. *Pfych. empir.*), idque verum, si revera nos statumque nostrum imperfectiores reddit, non tantummodo reddere videtur (§. 568. *Pfych. empir.*); qui summum malum distincte cognoscit, id sibi tanquam malum non potest non repræsentare. Quamobrem cum quid nolimus, quamprimum id tanquam malum nobis repræsentamus (§. 892. *Pfych. empir.*), immo etiam actu aversationis sensitivæ idem aversamur, dum hoc fit (§. 893. *Pfych. empir.*); fieri haud quaquam potest, quin summum malum nolimus, quamprimum id distincte cognoscimus. Quia igitur per se aversabile est, quod tale est, ut distincte cognitum aversamur, seu idem nolimus, quamprimum distincte cognoscimus, quale sit (§. 95. *Part. I. Phil. pract. univ.*); summum malum per se aversabile est. *Quod erat unum.*

Et quoniam ratio sufficiens actus nolitionis motivum est (§. 887. *Pfych. empir.*), præter distinctam vero mali summi cognitionem non requiritur ratio alia, ut idem fugere velimus, seu idem nolimus (*per demonstrata*); evidens omnino est, summum malum; si distincte cognoscatur, esse ipsummet motivum idem nolendi. *Quod erat alterum.*

Quæ paulo ante de summo bono per se appetibili annotavimus (*not. §. 331.*), ea etiam de summo malo per se aversabili tenenda sunt.

§. 334.

§. 334.

Felicitas est motivum vitæ perfectæ. Felicitas enim est *Motivum vitæ perfectæ.* motivum committendi actiones legi naturæ conformes (§. 326.). Enimvero qui vitæ perfectæ studet, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere debet, seu actiones suas omnes quoad minima eidem conformare tenetur (§. 17.), consequenter non vult committere actiones nisi eidem legi conformes. Est igitur felicitas motivum vitæ perfectæ.

Vitæ perfectæ medium est custodia legis naturalis, consequenter animi sollicitudo non committendi actiones nisi naturali legi conformes (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.). Qui vult finem, media etiam velit necesse est (§. 94. Ontol.), immo ubi cognoscit se finem aliter nisi per hæc media consequi posse, eadem etiam actu vult. Quamobrem motiva finis sunt etiam motiva mediorum. Cum itaque ostenderit felicitatem esse motivum custodiæ legis naturalis (§. 326.); nullum superesse poterit dubium, quin etiam sit motivum vitæ perfectæ. Equidem adsunt subinde rationes, cur media aversemur, etsi velimus finem, adeoque motiva nobis sunt nolendi media, non obstante, quod finem velimus; non tamen ideo necesse est, ut cogitemus de peculiaribus motivis appetendi media. Etenim non alia re opus est, quam ut animum advertentes ad motiva finis constantem ejus voluntatem efficiamus. Quodsi enim deinceps constet, finem aliter nos consequi minime posse, nisi etiam media velimus; ea tandem admittimus, non obstantibus rationibus, ob quas eadem advertamur. Experientia quotidie obvia hoc satis superque confirmat. Etenim non videmus usum mediorum aliis persuasuros uti motivis aliis, quam ut ipsos doceant, absque hisce mediis finem obtineri minime posse. Quodsi enim constanter velint finem, necessitati mediorum inculcandæ unice insistent. Enimvero ubi contingit alterum affirmare, quod potius sine potiori nolit, quam mediis hisce uti; tunc demum ad motiva mediorum inculcanda sese convertunt.

§. 335.

Motivum generale volitionis & electionis, quod quid placeat.

Quod quid nobis placet, id est motivum volitionis, & quod magis placet, vel maxime placet, motivum electionis. Quoniam enim anima ex pluribus possibilibus eligit, quod ipsi maxime placet; & quia ipsi placet, nec vult, nisi quia ipsi placet, quod vult (§. 937. *Psych. empir.*); per hoc, quod quid ipsi placet, intelligitur, cur id velit, adeoque ratio sufficiens volitionis est, quod quid nobis placet, & ratio sufficiens electionis est, quod magis placet aliis, vel quod omnium maxime placet (§. 56. *Ontol.*). Enimvero ratio sufficiens actus volitionis motivum est (§. 887. *Psych. empir.*), adeoque ubi quid volumus præ aliis, motivum electionis. Quare quod quid nobis placet, id est motivum volitionis, & quod quid magis placet, vel omnium maxime placet, id est motivum electionis.

Experientia propositionis præsentis veritatem abunde confirmat. Videas enim quotidie, homines permoveri ad actiones committendas, quod ipsis placeant; & ideo ex multis eligere, quod ipsis maxime placet. Inde est, quod qui in notionibus confusis acquiescunt, nec ipsimet distincte norunt, cur quid ipsis placeat, interrogati cur hoc faciant, vel eligant, non aliud respondent, quam quod hoc ipsis placeat, vel in casu electionis quod magis placeat ceteris; aut quod maxime placeat. Cave tamen, ne cum nonnullis hinc inferas, quasi quid velimus, vel eligamus absque ratione sufficiente. Etenim cum nihil sit absque ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*), semper quoque datur ratio, cur quid nobis nobis placeat, & cur magis vel omnium maxime placeat. Et ubi in eam inquisiveris, ut distincte intelligas, cur quid placeat, vel cur magis aut maxime placeat, deprehendetur, quod placet bonum, quod magis placet melius, quod maxime placet, optimum haberi, consequenter si pro motivo volitionis venditur, quod quid placet, id minime

nime contrarij ei, quod alibi (§. 390. *Psych. empir.*) demonstravimus, motiva volitionis esse representationem boni.

§. 336.

Quoniam quod nobis placet, pulchrum est (§. 543. *Psych. empir.*), motivum vero volitionis est, quod quid nobis placet (§. 335.); ideo patet, *pulchritudinem esse motivum volitionis.* Et eodem modo patet, *pulchritudinem quoque esse motivum electionis* (§. cit.).

Pulchritudo motivum volitionis.

§. 337.

Quoniam tamen pulchritudo alia vera est, alia apparens (§. 546. *Psych. empir.*); *ubi pulchritudo motivum volitionis vel electionis est, probe discernendum num vera sit pulchritudo.*

Cautio circa hoc motivum adhibenda.

Quomodo pulchritudo vera ab apparente discernatur, per definitiones utriusque patet (§. 546. *Psych. empir.*). Quod si eas applicare volueris, distincta rerum cognitione opus esse intelliges, nisi vana specie deludi velis. Quam parum enim fidentum sit pulchritudini, nisi distincta rerum cognitione nitatur, abunde probat pervulgatum illud: *suum cuique pulchrum*: ad quod etiam provocare videas eos, qui alias acumine præstant, probaturos quod nulla detur pulchritudinis ratio firma, sed ea unice hominum opinionibus nitatur. Aliter tamen sentiet, qui ad animum revocaverit, quæ de pulchritudine tradidimus in *Psychologia empirica*. Hisce probe intellectis, pulchritudo etiam tuto admitteretur tanquam motivum volitionis & electionis in *Philosophia practica*.

§. 338.

Quod quid nobis displicet, id est motivum nolitionis. Anima enim non vult, nisi quia displicet, quod non vult (§. 937. *Psych. empir.*). Quoniam itaque per hoc, quod quid ipsi displicet, intelligitur, cur id nolit; ratio sufficiens nolitionis

Motivum generale nolitionis, quod quid displicet.

tionis est, quod quid nobis displicet (§. 56. Ontol.). Est vero ratio sufficiens actus nolitionis motivum (§. 887. Ppsych. empir.). Quod quid igitur nobis displicet, id est motivum nolitionis.

Experientia hujus quoque propositionis veritatem abunde confirmat. Videas enim quotidie homines ad actiones quasdam committendas adduci minime posse, quod ipsis displiceant. Quamobrem interrogati, cur hoc facere nolint, qui in notionibus confusis acquiescunt, nec ipsimet distincte norunt, cur displiceat, respondere solent, se hoc facere nolle, quod facere displiceat. Male autem hinc inferunt nonnulli, actum nolitionis non semper requirere rationem sufficientem, adeoque animam sese determinare posse ad nolendum absque motivo. Cum enim necesse sit, dari rationem, cur, quod displicet, displiceat (§. 70. Ontol.); ubi in eam inquisiveris, deprehendes quod displicet malum judicari, ut adeo propositio præiens non contrarietur ei, quod de motivo nolitionis alibi demonstratum, scilicet quod sit representatio mali (§. 890. Ppsych. empir.).

§. 339.

*Deformitas
motivum nolitionis.*

Quoniam quod nobis displicet, deforme est (§. 543. Ppsych. empir.), motivum vero nolitionis est, quod quid nobis displicet (§. 338.); ideo patet, deformitatem esse motivum nolitionis, quemadmodum pulchritudinis defectus est ratio, cur actus volitionis cesset, præsertim in electione (§. 336. b. & §. 889. Ppsych. empir.).

Hinc in casu electionis audias hanc rationem reddi, cur quis ad hoc eligendum sese determinari nequeat, quod pulchrum non sit; ex adverso autem cur hoc eligere nolit, rationem hanc reddat, quod sit deforme. Nolitio enim non est nuda volitionis omisio (§. 884. Ppsych. empir.), adeoque ratio, quam requirit (§. 885. Ppsych. empir.), tanquam actus positivi positiva esse debet.

AR

Ast omissio volitionis cum actus privativus sit, rationem quoque non habet nisi deficientem. Ubi de motivis quaestio est, probe distinguenda est volitionis omissio ab actu nolitionis, etsi non desint casus, in quibus actus positivus cum privativo facile confunditur. Et tum rationem actus privativi allegari audias, quod non placeat, vel non placeat satis, idiomate vernaculo dicere solemus: Es will mir nicht recht gefallen, ich will es lieber lassen.

§. 340.

Quoniam deformitas vera ab apparente differt (§. 549. *Psych. empir.*), nec defectus pulchritudinis deformitas est, quemadmodum ex collatione definitionum pulchritudinis & deformitatis liquet (§. 545. 548. *Psych. empir.*); ubi deformitas motivum nolitionis est, probe discernendum num vera sit deformitas, & sollicite cavendum ne deformitas cum defectu pulchritudinis confundatur.

Cautio circa hoc motivum adhibenda.

Quomodo deformitas vera ab apparente discernatur, per definitiones utriusque patet (§. 549. *Psych. empir.*), quomodo autem a defectu pulchritudinis distinguatur, ex collatione definitionum pulchritudinis & deformitatis liquet (§. 545. 548. *Psych. empir.*). Deprehendes autem in hac quoque definitionum applicatione, quam necessaria sit distincta rerum cognitio, nisi a vero aberrare velis.

§. 341.

Vita perfecta pulchra est. Etenim cum perfectio vitae moralis in consensu actionum liberarum omnium inter se & cum naturalibus consistat (§. 9.); qui perfectionem vitae moralis sibi repraesentat, verae ejusdem perfectionis sibi conscius est (§. 503. *Omol.*). Quamobrem cum voluptatem percipiamus, quando perfectionis ejusdem nobis consci sumus (§. 511. *Psych. empir.*), eamque veram, si vera fuerit perfectio (§. 514. *Psych. empir.*); quin ex vita perfecta volu-
pta-

Pulchritudo vita perfecta.

voluptatem percipiamus, quando perfectionis ejusdem nobis consci sumus (§. 511. Psych. empir.)

ptatem veram percipiamus, si quidem eandem cognoscamus, dubitari nequit. Enimvero id, ex quo veram voluptatem percipimus, per se aptum est ad voluptatem in nobis producendam, adeoque vita perfecta per se apta est ad voluptatem in nobis producendam. Quare cum aptitudo producendi in nobis voluptatem sit pulchritudo rei (§. 545. *Pfych. empir.*), vitam perfectam pulchram esse patet.

Ostenditur etiam hoc modo. Si perfectionis vitæ moralis nobis conscii sumus, voluptatem ex ea percipimus (§. 511. *Pfych. empir.*), eamque veram (§. 514. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum nobis placeat id, ex quo voluptatem percipimus (§. 542. *Pfych. empir.*), & quidem per se, si vera fuerit voluptas; vita perfecta per se nobis placere debet. Quod placet, pulchrum est (§. 543. *Pfych. empir.*), & quidem vere pulchrum est, non tantummodo videtur, si per se placet. Vita igitur perfecta pulchra est.

Prædicamus vulgo pulchritudinem de vita perfecta. Philosophi igitur est inquirere, num subsit veritas, cumque verum esse iudicium negari non possit, demonstrandum utique est, & ad usum aliquem transferendum. Ceterum qui demonstrationem præsentem perpendit, haud difficulter percipiet, cur pulchritudo vitæ perfectæ cognitæ difficillima sit, ut pauci omnino dentur qui eandem cognoscunt. Multo clarius autem hoc constabit, ubi notionem vitæ perfectæ superius expositam rite evolveris, demonstrationes in sua principia resolvendo. Quamobrem videri mirum haud quaquam potest, si paucissimi reperiantur, qui hac pulchritudine capiuntur.

§. 342.

Motivum vitæ perfectæ pulchritudo ejus.

Quoniam vita perfecta pulchra est (§. 341.), pulchritudo autem motivum volitionis (§. 336.). *Pulchritudo vitæ perfectæ motivum est vitam perfectam vivendi, adeoque eadem fundentur.*

Quo-

Quoniam pauci pulchritudinem vitæ perfectæ capiunt (not. §. 341.); in paucis etiam motivum hoc efficax. Non tamen inficiari potest, quod sit longe efficacissimum, si quidem pulchritudinem istam distincte percipias & ejusdem fueris convictus. Maximopere igitur commendandum est, ut omnem adhibeamus diligentiam, quo eandem cognoscamus. Etenim non efficacius deprehenditur medium constantiam voluntatis vivendi vitam perfectam conservandi, quam viva pulchritudinis hujus cognitio, præsertim ubi ad præclara præstanda dispositus fuerit animus. Immo a vero non aberrat, qui affirmaverit, cognitionem certam hujus pulchritudinis haud parum conferre ad augendam felicitatem hominis, cum purissima sit voluptas, qua animus perfunditur, ubi perfectionem vitæ moralis, a cujus sensu pender pulchritudinis istius idea, intuemur. Quicquid vero veram hominis voluptatem auget, id felicitatem ejus auget. Accedit quod ipsa pulchritudinis hujus cognitio perfectionem intellectus nostri aperte loquatur, adeoque sincera voluptate cognoscentem perfundat (§. 511. *Psych. empir.*). Nemo igitur reprehenderit proponi a nobis, quæ paucis profunt: sufficit quod multis prodesse possint, si multi facere velint, quod debent. Etenim ad vitam perfectam vivendam obligantur omnes, qui vero vitam perfectam vivit, ut ejus ideam in seipso intueatur, is intuebitur & pulchritudinem illius, atque efficaciam hujus motivi in se experietur.

§. 343.

Vita imperfecta deformis est. Cum enim imperfectio vitæ moralis in dissensu actionum liberarum cum inter se, tum a naturalibus consistat (§. 13.), qui ad sibi cognitam atque perspectam animum advertit, veræ imperfectionis sibi conscius est (§. 504. *Ontol.*). Quamobrem cum in intuitu imperfectionis tædium consistat (§. 518. *Psych. empir.*), adeoque ad tædium creandum per se aptum sit, quod veræ imperfectioni obnoxium est; vita imperfecta apta est

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

R r

ad

ad tædium nobis creandum, ubi eandem cognoscimus. Enimvero deformitas rei in aptitudine tædium in nobis producendi consistit (§. 548. *Psych. empir.*). Vita igitur imperfecta deformis est.

Ostenditur etiam hoc modo. Qui vitam imperfectam cognoscit, & ad cognitam sibi atque perspectam animum advertit, is imperfectionis veræ sibi conscius est (*per demonstrata*), consequenter ex ea tædium percipit (§. 518. *Psych. empir.*). Quoniam itaque id disciplet, ex quo tædium percipitur (§. 542. *Psych. empir.*); vita imperfecta eam cognoscenti displicet. Quod displicet deforme est (§. 543. *Psych. empir.*). Vita igitur imperfecta deformis est.

Deformitatem vitæ imperfectæ pauci capiunt. Eam nonnisi acutioribus pervidere datum est. Abunde hoc elucet ex iis, quæ de vita imperfecta tradita sunt in superioribus. Satis abstracta est notio, quæ ad paucorum est palatum. Equidem de vitæ imperfectæ deformitate tantum non loquuntur omnes; sed non satis intelligunt, quid loquantur. Opponitur deformitas pulchritudini, quemadmodum imperfectio perfectioni, unde non mirum, deformitatis vitæ imperfectæ notionem distinctam & satis adæquatam ejusdem esse difficultatis, qua notionem distinctam & satis adæquatam pulchritudinis vitæ perfectæ laborare paulo ante monuimus (*not. §. 342.*).

§. 344.

Deformitas vitæ imperfectæ motivum eam fugiendi.

Deformitas vitæ imperfectæ est motivum vitam imperfectam fugiendi. Etenim deformitas in genere est motivum nolitionis (§. 339.). Quamobrem & deformitas vitæ imperfectæ motivum est eandem cognoscenti, cur vitam imperfectam vivere nolit, consequenter motivum est vitam imperfectam fugiendi.

Quo-

Quoniam paucissimis datur deformitatem vitæ imperfectæ distincte cognoscere (not. § 343.), paucissimis quoque motivum hoc prodest. Quamobrem quæ paulo ante de pulchritudine vitæ perfectæ vivendæ motivo annotavimus (not. §. 342.): ea quoque de deformitate vitam imperfectam fugiendi motivo tenenda sunt. Qui vitæ perfectæ studet, ut intuitive cognoscat ejus pulchritudinem, & animum advertit ad vitam imperfectam, ut idea deformitatis vitæ imperfectæ animo ejus ingeneretur, cui idea pulchritudinis vitæ perfectæ lucem affundit; is efficaciam hujus motivi in seipso experietur, & quantum juvet constantiam ac perpetuitatem voluntatis vivendi vitam perfectam, ipso opere convincetur.

§. 345.

Felicitas est motivum vitæ rationi & voluntati Numinis conformis, atque vitæ convenientis naturæ humanæ. Est enim felicitas motivum vitæ perfectæ (§. 334.). Sed vita rationi, vita voluntati Numinis, & vitæ humanæ naturæ conformis iisdem regulis continetur cum vita perfecta (§. 57.), consequenter qui vult vitam perfectam vivere, is etiam vult vitam vivere rationi, voluntati divinæ ac naturæ humanæ conformem, adeoque idem est motivum vitæ, quæ rationi, voluntati Numinis atque naturæ humanæ conformis, quod est vitæ perfectæ (§. 887. *Psych. empir.*). Felicitas igitur est motivum vitæ conformis rationi, voluntati divinæ atque naturæ humanæ.

Motivum vitæ rationi, voluntati Numinis, naturæ humanæ convenientis.

Nimirum una eademque vita diverso respectu perfecta, rationi ac voluntati divinæ conformis, atque naturæ humanæ convenientis est, seu perfectio, convenientia cum ratione, cum voluntate divina, cum humana natura sunt diversa ejusdem vitæ prædicata. Quamobrem qui vult vitam unam, is etiam vult alteram quamcunque. Non igitur opus est, ut diversis motivis unus idemque actus voluntatis determinetur. Non tamen ideo

negatur, quod pro diverso respectu unius ejusdemque vitæ diversa dentur motiva, seu, si accuratius loqui velis, diverso respectu considerata una eademque vita diversa quoque suppeditet eam vivendi motiva. Sane vidimus modo, vitam moralem, si spectetur ut perfecta, motivum nobis præbere eam vivendi, quod in pulchritudine ipsius consistit (§. 341. 342.). Pulchritudo autem ista non perspicitur, nisi mentis aciem in perfectionem vitæ rationi, vel voluntati Numinis, aut naturæ humanæ conformis intendas. Etenim vita rationi conformis non intelligitur pulchra, nisi quatenus perfecta, & idem dicendum est de vita voluntati Numinis conformi, & de vita naturæ humanæ conveniente.

§. 346.

Motivum fugiendi vitam imperfectam.

Infelicitas est motivum fugiendi vitam imperfectam. Et enim infelicitas est motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327.). Enimvero quo magis hominis actiones legi naturæ difformes sunt, eo majori imperfectioni vita ejus obnoxia est (§. 20.), consequenter qui vitam imperfectam vivere non vult, is velit necesse est omittere actiones legi naturæ contrarias, & vicissim qui vult omittere actiones legi naturæ contrarias, is vult etiam fugere vitam imperfectam. Est igitur infelicitas motivum fugiendi vitam imperfectam.

Non opus esse duximus de vita imperfecta prolixè differere, cum alias oppositum eorum, quæ de perfecta demonstravimus, de imperfecta ostendi potuisset. Unde infelicitatis cum vita imperfecta nexus hic non supponi potest, etsi is plurimum faceret ad intimius inspiciendam veritatem propositionis præsentis.

§. 347.

Motivum vitæ rationi, voluntati

Infelicitas est motivum fugiendi vitam rationi & voluntati Numinis contrariam, ac naturæ humanæ minime convenientem. Qui vitam perfectam vivit, secundum rationem vivit (§. 55.), volun-

voluntati divinæ conformem (§. 56.) & naturæ suæ convenientem vivit vitam (§. 53.). Ex adverso igitur qui vitam vivit imperfectam, is vitam rationi & voluntati divinæ contrariam, ac naturæ suæ minime convenientem vivat necesse est. Quod si ergo quis noluerit vivere vitam imperfectam, is etiam nolit necesse est vivere vitam rationi ac voluntati divinæ contrariam, naturæque suæ parum convenientem. Unde patet idem esse debere motivum fugiendi vitam imperfectam, atque vitam rationi, voluntati divinæ naturæque humanæ contrariam. Quoniam itaque infelicitas est motivum fugiendi vitam imperfectam (§. 346); erit eadem motivum fugiendi vitam rationi, voluntati divinæ naturæque humanæ contrariam.

Numinis, naturæ humane difformis fugiendi.

Quæ paulo ante de felicitate motivo vitæ & perfectæ, & rationi, voluntati divinæ ac naturæ humanæ conformis annotavimus (§. 345.); ea mutatis mutandis huc quoque trahi possunt.

§. 348.

Omne bonum per se appetibile est, sui que ipsius motivum, ubi distincte cognoscitur. Etenim quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589. *Psych. empir.*), & si eandem distincte tanquam bonam nobis repræsentamus, volumus (§. 891. *Psych. empir.*). Quamobrem cum per se appetibile sit, quod tale est, ut idem velimus, quamprimum distincte cognoscimus, quale sit (§. 94. *Part. I. Phil. pract. univ.*); bonum omne per se appetibile est. *Quod erat unum.*

Bonum motivum sui ipsius.

Porro repræsentatio distincta boni est motivum ut idem velimus (§. 890. *Psych. empir.*). Sed omne bonum, ubi distincte cognoscitur, tanquam bonum distincte nobis repræsentatur. Ergo omne bonum est motivum sui ipsius, ut idem velimus, ubi distincte cognoscitur. *Quod erat alterum.*

Bona igitur vera nullo indigent motivo, modo distincte cognoscantur. Quod vero videas plurimorum animos a veris bonis esse alienos, ut non modo negligantur, verum etiam haud raro contemnantur; non alia accidit de causa, quam quod distincta eorundem cognitione destituantur. Distinctam bonorum verorum cognitionem non esse adeo facilem, praetertim cum viva esse debeat (§. 244.), adeoque certa (§. 247.), ut convicti simus ea vera bona esse (§. 248.), ex universa Philosophia practica innotescet, & in Philosophia partibus anterioribus probe versatus haud obscure colliget ex industria, quae ad ea, quae demonstrantur, comprehendenda usus fuit. Unde quoque pauci sunt, qui bona vera per se appetunt, nec alio indigent motivo.

§. 349.

Felicitas motivum verorum bonorum appetendum.

Felicitas est motivum vera bona appetendi. Quoniam enim homines omnes felicitatem naturaliter appetunt (§. 324.), utique ratio sufficiens cur quid appetatur est, si nos felices reddere agnoscitur. Enimvero bona vera hominem felicem reddunt (§. 402. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem felicitas ratio sufficiens est, cur vera bona appetamus, consequenter, cum ratio sufficiens actus volitionis motivum sit (§. 887. Psych. empir.), motivum est vera bona appetendi.

Hoc igitur motivo excitanda est appetitio bonorum verorum, qua porro excitabis studium bona vera cognoscendi, ut se ipsa commendent cognoscenti (§. 348.). Dubium oriri poterat, an felicitas motivum esse possit bona vera appetendi, antequam distincte cognoscantur, consequenter antequam se ipsa commendent cognoscenti, ut alio motivo non sit opus, nisi ad volitionem firmiorem praestandam. Etenim quod bona vera hominem reddant felicem, ex eo demonstratur, quod ex bono vero veram percipiamus voluptatem, quando idem cognoscimus, quicquid autem homini veram voluptatem creat, id ad felicitatem ejus quid con-

conferat (§. 402. Part. I. Phil. pract. univ.). Antequam igitur convinci possis (sine convictione autem non datur viva cognitio (§. 248.), quæ sola (§. 244.) motivum præbet), bona vera nos felices reddere, notionem boni veri distinctam habere debes. At in salvo res est. Quod felicitas sit verorum bonorum soboles, a posteriori quoque convinci potes, aut saltem persuaderi: id quod initio sufficit. Quodsi deinde accedat cognitio a priori, appetitus rebus acquirit, & immotus redditur, ut voluntas, quæ fertur in bona vera, constans & perpetua sit (§. 1062. Part. I. Theol. nat.). Enimvero cum hoc non satis potest omnibus, ne quid prætermisisse videamur, quod ad praxin moralem apprime necessarium, ut idem disertius doceamus e re esse existimamus.

§. 350.

Alterum felicitate ad bona vera appetenda permoturus, Quomodo qui demonstrationem a priori nondum capit, quod ea nos reddant felices, 1) sume per modum definitionis nominalis, vera bona nos reddere felices; 2) exemplis atque fabulis eum doce differentiam inter voluptatem nocuam atque innocuam; 3) iisdem ostende, quod quædam, quæ habentur pro bonis, nonnisi nocuam afferant voluptatem; ex adverso autem nulla adsit ratio, cur ex bonis, quæ pro veris venditas, percepta voluptas ullo modo sit suspecta. Dico hoc pacto ipsum differentiam inter bona vera & apparentia agniturum, & quod felices nonnisi verorum possessione reddamur agniturum, atque felicitate ad vera appetenda permotum iri. Quoniam enim bona vera sola hominem reddunt felicem, atque hoc ipso ab apparentibus distingui possunt (§. 402. Part. I. Phil. pract. univ.); per modum definitionis nominalis sumere licet, vera bona nos reddere felices (§. 197. Log.). Cum homines omnes felicitatem per naturam suam appetant (§. 324.), nemo non ultro concedet, illa bona, quæ nos felices reddunt, esse appetenda, consequenter appetenda esse

esse bona, quæ tu vera appellas. Enimvero cardo rei jam in eo versatur, ut, unde agnoscat, quod bona quædam nos reddant felices, alia vero, quæ pro bonis habentur, non reddant. Quoniam homines omnes tunc se felices existimant, quando voluptate fruuntur; infelices vero, quando tædiis torquetur animus; ubi fabulis atque exemplis alterum doces differentiam inter voluptatem nocuam atque innocuam, scilicet quod ista in tædium degeneret, vel tædium pariat (§. 383. Part. I. Phil. præf. univ.), hæc vero nunquam in tædium degeneret, nec tædium unquam pariat (§. 384. Part. I. Phil. præf. univ.); hanc differentiam non modo rectius intelligit (§. 260. 305.), verum etiam tanquam certam admittit (§. 265. 305.), consequenter ultro concedet innocuam voluptatem nocuæ esse præferendam, adeoque saltem concedet, eum semper esse felicem, qui nonnisi innocua fruitur voluptate, alium vero alio tempore infelicem esse debere, ut alio felix esse possit, felicitatem veram apparente nondum satis distinguens (§. 636. 637. *Psych. empir.*). Quodsi ergo porro exemplis atque fabulis eundem docueris, quædam eorum, quæ pro bonis habentur, nonnisi nocuam afferre voluptatem, esse vero alia, ubi nulla prorsus adest ratio, cur verendum sit, ne voluptas sit innocua; horum præ illis præstantiam & capiet (§. 260. 305.), & admittet tanquam veram (§. 265. 305.). Quamobrem cum naturaliter felicitatem appetat (§. 324.), quin etiam apperere debeat bona vera felicitatis consequendæ gratia (§. 891. *Psych. empir.*), & bona vera præferre apparentibus, dubitandum non est (§. 898. *Psych. empir.*). Atque adeo patet eo, quem in propositione declaramus, modo alterum ad bona vera appetenda adduci posse, qui demonstrationem a priori nondum capit, quod ea nos reddant felices.

Vides

Vides adeo, quomodo felicitas tanquam motivum appetendi bona vera etiam proponi possit iis, qui demonstrationes a priori in Philosophiæ practicæ parte prima traditas nondum capiunt. Atque hoc exemplo docemur, quomodo idem observari debeat in veritatibus aliis persuadendis, ubi via demonstrationis calcari nequit. Qui demonstrationes habet perspectas, ac principia, quæ suppeditat Philosophia nostra, animo firmiter infixæ tenet, eaque sibi familiaria experitur; ei haud difficile fuerit idem præstare in casibus aliis, quod circa felicitatem bonorum verorum appetendorum motivum inculcat propositio præsens. Ita cum summum bonum felicitate nos beet maxima, quam in hac vita consequi datur (§. 395. Part. Phil. pract. univ.), ita ut ipsum cum felicitate valgo confundatur (not. §. cit.); eodem prorsus modo principiis nostris in parte prima Philosophiæ practicæ universalis propositis insistendo ad summum bonum prosequendum felicitate permovere eos, qui demonstrationes ibidem datas nondum capiunt. Absit autem, ut plura expectes, quam a motivo expectare licet. Etsi enim sine motivis anima sese determinare nequeat ad volendum & nolendum (§. 889. Psych. empir.), & ad utrumque sese determinet iisdem convenienter (§. 932. Psych. empir.), non tamen animam cogunt ad appetendum vel aver-sandum (§. 931. Psych. empir.), ut adeo multæ adhuc esse possint rationes, cur vi motivorum resistatur, ut earum efficacia reddatur irrita. Quodsi ergo has rationes non removeris, nec voto respondebit eventus (§. 118. Ontol.). Quænam vero sint istæ rationes, & quomodo removeantur, ex iis intelligetur, quæ de impedimentis paulo inferius demonstraturi sumus. Hisce tollendis nisi parem te deprehenderit, nec efficere poteris, ut felicitate alterum permoveas ad bona vera appetenda,

§. 351.

Qui gloria ducuntur, iis benignum aliorum de actionibus Motivum e-suis iudicium eas committendi motivum est. Etenim qui gloria ducuntur, gaudio afficiuntur, ubi benignum aliorum, ria ducuntur.
 (Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) Ss quod

quod prævident, judicium de actionibus suis sibi repræsentant (§. 765. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum gaudium in nobis oriatur, si quod habemus, vel certo nos obtenturos prævidemus, ut perinde sit, ac si ejusdem jam compotes essemus, tanquam bonum insigne nobis repræsentamus (§. 616. *Pfych. empir.*); qui gloria ducitur, non solum benignum aliorum de actionibus suis judicium sibi bonum existimat, verum etiam bonum ideo arbitratur, ut actiones istas committat. Quoniam itaque repræsentatio boni motivum volitionis est (§. 890. *Pfych. empir.*), qui gloria ducitur, ei benignum aliorum de actionibus suis judicium eas committendi motivum est.

Experientia veritatem propositionis præsentis abunde confirmat, eademque docet, non esse motivum aliud fortius, quam benignum aliorum de actionibus nostris judicium, ubi ad gloriam dispositus est animus. Neque dedecet hominem hoc motivum, quin potius maxime decet, modo sibi caveat, ne affectus gloriæ ambitionem gignat. Sane ipse Deus, qui non agit, nisi quod ipsum decet (§. 335. *Part. I. Theol. nat.*), mundum hunc produxit, ut perfectionem suam absolute maximam patefaceret (§. 608. *Part. I. Theol. nat.*), consequenter ut creaturæ intelligentes judicarent, actiones ipsius ipsum decere (§. 332. *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum benignum sit aliorum de actionibus agentis judicium, si ea, quæ alter fecit, bene ac recte ab ipso facta esse (§. 765. *Pfych. empir.*), consequenter agentem decere (§. 950. 332. *Part. I. Theol. nat.*) judicant; quin benignum creaturarum de actionibus Dei judicium sit ipsi Deo agendi motivum dubitari nequit. Hæc in eorum gratiam addere visum est, qui hebetiores sunt, quam ut differentias rerum perspiciant, quarum limites facile confunduntur, ne nos vitis patrocinari arguantur, dum veritatis eum facimus usum, quem habere potest ac debet.

§. 352.

Qui gloria ducitur, ei sinistrum aliorum de actionibus suis iudicium est motivum non agendi. Etenim qui gloria ducitur, seu ad eandem pronus est, idem ad pudorem pronus est (§. 781. *Psych. empir.*). Enimvero qui ad pudorem pronus est, ex sinistris aliorum de actionibus suis iudiciis tristitiam percipit (§. 774. *Psych. empir.*), adeoque iudicia ista sibi tanquam mala repræsentat (§. 621. *Psych. empir.*). Quoniam itaque repræsentatio mali est motivum nolendi (§. 890. *Psych. empir.*); sinistrum aliorum de actionibus suis iudicium est motivum non agendi ei, qui gloria ducitur.

Sinistra aliorum iudicia quibusnam sint motivum non agendi.

Qui gloria ducitur seu ad eandem pronus est, is vult, ut alii de actionibus suis benignum ferant iudicium; sed non vult, ut ferant sinistrum. Quamobrem ubi novit, hæc actiones esse tales, ut alii de hisdem benignum iudicium sint laturi, istas vero esse istiusmodi, ut sinistro aliorum iudicio obnoxie sint futuræ; in casu priori actiones sibi repræsentat tanquam medium benigna aliorum de se iudicia eliciendi, in posteriori autem tanquam medium sinistra præcavendi. Quamobrem cum necesse sit, ut velit medium, dum vult finem (§. 941. *Ontol.*); actiones priores committere vult, posteriores autem committere non vult. Quemadmodum itaque benigna aliorum de actionibus committendis iudicia sunt ipsi motivum eas committendi; ita ex adverso sinistra sunt motivum eas non committendi, seu omittendi. Diximus benignum aliorum de actionibus iudicium esse motivum fortissimum eas committendi. Non minus forte motivum actionum omittendarum est sinistrum aliorum de iisdem iudicium.

§. 353.

Si sinistrum aliorum de actionibus iudicium motivum non agendi, benignum autem motivum agendi esse debet, probe dispiendum, ut sit verum. Ponamus enim sinistrum aliorum de actionibus iudicium non esse verum, sed falsum. Quoniam

Cautio circa motiva eorum, qui gloria ducuntur, adhibenda.

niam sinistrum est iudicium, si actiones iudicant malas & minus rectas (§. 774. *Psych. empir.*), necesse est ut malæ non sint, nec a rectitudine deficiant, adeoque bonæ & rectæ esse possunt vel simpliciter, vel sub certis circumstantiis spectatæ. Quodsi ergo sinistrum aliorum iudicium est motivum non agendi (*per hypothesin*), te omittere actiones bonas & rectas contingit, quæ committendæ fuerant (§. 153. 123. 189. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Patet itaque, si sinistrum aliorum iudicium de actionibus committendis motivum non agendi esse debet, probe dispiciendum esse, ut idem sit verum. *Quod erat primum.*

Ponamus similiter benignum aliorum de actionibus iudicium esse falsum. Quoniam benignum est iudicium, si actiones bonas & rectas iudicant (§. 765. *Psych. empir.*), necesse est ut bonæ & rectæ non sint. Quodsi ergo iudicium istud est motivum agendi (*per hypothesin*), te committere actiones malas & minus rectas contingit, quæ omittendæ fuerant (§. 153. 123. 189. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Denuo igitur patet, si benignum aliorum iudicium motivum agendi esse debet, probe dispiciendum esse, ut idem sit verum. *Quod erat alterum.*

Videamus adeo, uti aliorum iudicio de actionibus, quarum committendarum occasio offertur, tanquam motivo agendi vel non agendi, non idem esse ac actiones suas ex aliorum opinione determinare, & vitam vivere opinioni hominum conformem. In hoc enim nonnisi abusus motivi consistit, qui usum minime tollit. Non est, quod excipias, si quis aliorum iudicio ad agendum non debet permoveri, nisi ubi idem fuerit verum, nec ab agendo deterreri, nisi ubi verum fuerit, necesse esse ut in casu priori jam agere velit, quod bonum & rectum est, in posteriori autem agere nolit, quod bonum & rectum est, quicquid tandem de actionibus suis sentiant alii, adeoque aliis opus esse motivis

(S. 889.)

(*S. 889. Psych. empir.*), & iudicium aliorum esse motivum superfluum: etenim non unum est, quod reponere licet. Quoniam iudicium aliorum de actionibus suis ei, qui gloria ducitur, fortissimum est agendi & non agendi motivum (*not. 351. 352.*), voluntas ad agendum jam propendens & noluntas ab agendo abhorrens fortius adhuc impellitur, illa quidem ad agendum, hæc vero ad non agendum, ut in casu priori agendi propositum, in posteriori non agendi propositum reddatur magis firmum. Cumulatio motivorum nunquam est superflua, præsertim talium, quæ genio agentis maxime respondent. Haud raro etiam accidit, ut, ubi actionum bonitas intrinseca & rectitudo non est motivum satis efficax agendi, nec actionum malitia intrinseca & defectus rectitudinis motivum satis efficax non agendi, iudicio tandem aliorum efficax in casu utroque reddatur. Præterea ubi voluntas ad agendum iudicium aliorum allicitur, agens tamen motivo huic non cedit, nisi ubi cognoverit ipsum esse verum; iudicium aliorum benignum de actionibus; quarum patrandarum occasio nobis offertur, incitamento est, ut in earum bonitatem & rectitudinem inquiramus. Accedit quod recte sentientium de actionibus nostris iudicium confortet animum, ut in proposito bene & recte agendi perseveremus, etiamsi malevolorum criminationes ac machinationes eundem ab eodem facile avertere possent. Ecquis ergo non videt, exceptionem esse nullam, quæ magnam præ se speciem ferebat? Qui, quæ experti loquimur, probe perpenderit, eum illa non amplius morabitur. Poteramus addere plura, nisi ea sufficerent, quæ in medium protulimus. Ceterum ex præsentè propositione liquet, quam necessaria sit exacta boni ac recti theoria, ut motivi adeo præstantis legitimum facias usum, & satis caveas, ne is in abusum degeneret. Quamobrem ipsum hoc motivum accendet ardorem theoriæ perfectæ, quantum datur, acquirendæ.

§. 354.

Acquiescentia in seipso prævisa est motivum in bene & recte Motivum ge-
agendi proposito perseverandi. Etenim acquiescentia in seipso nerale, in
Ss 3 oritur,

*agendi pro-
posito per-
sistendi.*

oritur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam bene & recte facta (§. 751. *Pfych. empir.*), est quoque affectus omnium jucundissimus (§. 753. *Pfych. empir.*), consequenter qui summa voluptate animum demulcet (§. 608. *Pfych. empir.*). Qui adeo bene & recte egit, & actiones a se commissas contemplatur, summa ista voluptate fruitur, adeoque non modo eam rectius intelligit (§. 263.), intuitive eam cognoscens (§. 254.), verum etiam omnium optime convincitur, si bene & recte agere perrexerit, se voluptatem istam ex actionibus a se perpetratis posthac percepturum (§. 271.). Quamobrem cum ex hoc intelligat, actionibus istis felicitatem suam promoveri (§. 638. *Pfych. empir.*), hanc vero per naturam suam appetat (§. 324.); quin in proposito bene & recte agendi perseverare velit dubitandum non est. Quoniam itaque acquiescentia in seipso prævisa est ratio sufficiens in bene ac recte agendi proposito perseverandi (§. 56. *Ontol.*), ratio autem sufficiens ætus volitionis motivum est (§. 887. *Pfych. empir.*); acquiescentia in seipso utique motivum est in bene ac recte agendi proposito perseverandi.

Acquiescentiam in seipso vix prævidere potest, nisi qui eandem in seipso fuerit expertus. Quamvis enim a priori demonstravimus, si quis a se facta bene facta opinatur, eundem iis gaudere, vel ex iis voluptatem percipere (§. 750. *Pfych. empir.*), atque adeo convictio a priori ad eam prævidendam sufficit (§. 990. *Log. & §. 435. Pfych. rat.*); ea tamen hic prævidendi modus supponit, quæ in illo ægre reperias, qui nondum aliquid bene ac recte fecit, nec voluptatem istam gaudiumque istud satis capit, nisi qui domesticæ experientiæ sensum utriusque debet. Quamobrem acquiescentia in seipso non tam motivum bene & recte agendi præbet ei, qui nihil adhuc bene ac recte fecit, & bene ac recte a se facta perpendit, ut ad bene & recte agendi studium provocetur; quam

quam motivum in bene ac recte agendi proposito perseverandi, postquam dulcedinem hujus affectus fuimus experti, ut suo eundem pretio aestimare valeamus. Efficaciam ejus non melius experimur, quam ubi nobis adversus iniquas aliorum censuras, criminationes atque calumnias solamini est, ubi affectus molestos inde orituros supprimit, ut robur suum acquirere animumque turbare nequeant. Etsi enim affectus nascentes gradum voluptatis ex bene ac recte a se factis percipiendæ imminuere videantur; tantum tamen abest, ut, quod molesti admiscetur, ejus pretium deteriorare possit, ut potius singularem quandam animi tranquillitatem causetur, maxime appetibilem, qua non obstantibus iniquis criminationibus, calumniis, immo machinationibus malevolorum, in proposito bene ac recte agendi confirmamur. Hic status animi quodammodo comparari potest cum eo, quo præ gaudio effuso lachrymæ funduntur, etsi ab eo plurimum differat. Quamvis ex principiis nostris talia a priori demonstrari possint; non tamen opus est in iis inculcandis esse prolixioribus, ad quæ in seipso experienda ducunt a nobis demonstrata, ut experientia domestica magistra addiscantur. Qui nostra methodo in posterum philosophaturi sunt, & principiis nostris utentur, dabunt iis, quæ dedimus, longe profundiora, exemplo Mathematicorum recentiorum, qui veterum inventis usi longius progrediuntur, & iis longe sublimiora indies detegunt, ad quæ ipsis non pateret aditus, si veterum auxilio destituerentur. Ceterum hic quoque patet, ne acquiescentia in seipso fallaci specie blandiatur, præsupponendam esse theoriam certam bene ac recte agendi.

§. 355.

Pœnitentia prævisa motivum est a male ac minus recte agendi proposito desistendi. Motivum generale a male proposito desistendi.
Pœnitentia enim oritur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam male, aut minus recte facta (§. 759. *Psych. empir.*), estque affectus molestissimus (§. 758. *Psych. empir.*), consequenter qui maximo tædio animum replet (§. 609. *Psych. empir.*). Qui adeo male ac

ac minus recte egit & ad actiones a se commissas animum advertit, tædio isto molestat, adeoque non modo idem rectius intelligit (§. 263.), intuitive ipsum cognoscens (§. 254.), verum etiam omnium optime convincitur, si male ac minus recte agere perrexerit, se tædium istud ex actionibus a se perpetratis posthac percepturum (§. 271.): id quod etiam illorum exemplo addiscit, quorum animum pœnitentia vexat. Quamobrem cum ex hoc intelligat, actionibus istis infelicitatem suam promoveri (§. 639. *Pfych. empir.*), hanc vero per naturam suam aversetur (§. 325.); quin in proposito male & minus recte agendi perseverare nolit, consequenter ab eodem desistere malit, dubitandum non est. Quoniam itaque pœnitentia prævisa est ratio sufficiens a male ac minus recte agendi proposito desistendi (§. 56. *Ontol.*), ratio autem sufficiens actus nolitionis motivum est (§. 887. *Pfych. empir.*); pœnitentia omnino motivum est a male ac minus recte agendi proposito desistendi.

Quæ modo de prævisione acquiescentiæ in seipso annotavimus (*not. §. 354.*); ea etiam mutatis mutandis ad prævisionem pœnitentiæ applicari possunt, quamvis hic facilius locus sit exemplis, quæ nobis innouere de aliis, quam in casu prævisionis acquiescentiæ in seipso, propterea quod tædia, quæ sentiunt ii, quos pœnitet factorum, non modo facilius observantur, quam voluptas, quam percipiunt in seipsis acquiescentes, verum etiam ista magis commovent animos observatorum, quam hæc commovere solet, ut adeo molestiam pœnitentiæ etiam non experti facilius admittant, quam dulcedinem acquiescentiæ in seipso. Potior tamen etiam in casu pœnitentiæ est experientia propria, utut consultius sit ex alieno casu discere, quæ vitanda sunt. Theoriæ autem, quam in casu acquiescentiæ in seipso commendavimus, usus quoque elucet in casu pœnitentiæ prævisæ, ne scilicet prævidere tibi videaris, quod non est, & omittas ea, quæ quod omiſsa fuerint, posthac meliora edoctum pœnitet. Sine theoria certa

certa nusquam in praxi tuto progredi licet. Quamobrem ea nunquam satis commendari potest, nec superfluum videri debet, quod idem quacunq; data occasione inculcetur, propterea quod plerorumq; animos occupavit opinio, quasi in Moralibus adeo scrupulosa ac spinosa theoria non sit opus, qualem nos condimus, ad quam non omnibus promiscue patet aditus, & quam accessu difficilem experiuntur. Quodsi experientiam propriam non requisiveris, sed exemplis alienis contentus fueris; pœnitentia etiam motivum præbet actiones malas & minus rectas omittendi. Immo idem obtinet, ubi alterum rationibus convincere potueris, fore, ut facti sive positivi, sive privati ipsi posthac pœnitear.

§. 356.

Utilitas est motivum rei appetendæ. Quoniam enim utile est, cujus aliquem facere possumus usum (§. 262. *Part. I. Phil. pract. univ.*), hic ipse usus ratio sufficiens est, cur id habere velimus (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum ratio sufficiens actus volitionis motivum sit (§. 887. *Psych. empir.*); usus iste sive utilitas, quæ in aptitudine præstandi nobis aliquem usum consistit (§. 262. *Part. I. Phil. pract. univ.*), est motivum rei appetendæ.

A posteriori patet, homines maxime moveri ad agendum utilitate. Sane quicquid rerum appetimus, propter usum, quem nobis præstare possunt, appetimus, adeoque earum utilitas nos movet ad appetendum.

§. 357.

Quoniam sola utilitas non est ratio sufficiens juris, seu non ideo jus ad quid habes, quia tibi utile (§. 265. *Part. I. Phil. pract. univ.*); injustus autem est, qui quid facit contra jus alterius perfectum, iniquus vero, qui quid facit contra jus alterius imperfectum (§. 239. *Part. I. Phil. pract. univ.*); nisi injustus vel iniquus esse velit, utilitas motivum rei

Cautio circa idem adhibenda.

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) T t appe-

appetenda esse non debet, ubi eam appetere nequis, nisi jus alterius violando, hoc est, idem vel tollendo, vel diminuendo, vel usum ejus quomodocunque impediendo.

Hoc probe observandum est, ne motivo isto abutaris. Nihil frequentius est, quam ut homines utilitate metiantur omnia, & hac simpliciter moveantur ad agendum, parum solliciti de jure suo & de jure aliorum, ut scilicet non agant nisi jure suo, nec jus alterius tollant, nec diminuunt, nec alterum quomodocunque in usu juris sui impediunt. Hæc vero ratio est, cur injustitia & iniquitas adeo invalescat, & unus commodum suum quærat cum detrimento alterius, nulla legis naturalis reverentia. Quamobrem ubi utilitas te movet ad agendum, vel etiam non agendum, probe dispiciendum est, num jure tuo & non violato jure alterius agere possis. Tunc enim demum motivo huic locus concedendus. Quodsi ergo tibi fuerit justii ac æqui amor, injusti atque iniqui odium; numquam commovebit te utilitas ad agendum, quod justitiæ atque æquitati repugnat. Sed hæc clarius patebunt suo loco, ubi ad specialia descendemus. Non alio autem fine in theoriam legum naturalium ac nascentis inde juris inquirimus, quam ne utilitatem juri exæquemus, errore perniciosissimo, etsi nostro ævo admodum familiari, si praxin spectes, & ne sola utilitate ad agendum moveamur.

§. 358.

*Quod utile
judicetur bo-
num.*

Porro quoniam utilitas est motivum rei appetendæ (§. 356.), quicquid vero appetimus, id nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 892. 893. *Psych. empir.*); *quod nobis utile est, propter usum, quem habere potest, habetur pro bono (§. 262. Part. I. Phil. pract. univ.).*

Utile si in se spectantur, pro bono omnino recte habetur. Ex accidente adeo est, propter circumstantias scilicet emergentes, ne licite id appetere possimus. Quænam vero sint illæ circumstantiæ, ex speciali actionum humanarum theoria patebit. Non tamen

tamen aberraveris unquam, siquidem actiones cum lege naturali componas, quam utilitati cedas. Per se autem patet, in ipsa etiam utilitate dijudicanda veritatis rationem esse habendam, ne utile judicetur, quod non est, vel profus damnosum existit.

§. 359.

Inutilitas non est motivum nolendi, sed saltem ratio omit-
tendi actum volitionis. Quoniam enim inutile est, quod nobis nulli usui esse potest, utile autem, quicquid usui *Inutilitas*
cuidam nostro inservit (§. 262. *Pfych. empir.*); quod inutile *num sit mo-*
est, id utile esse nequit. Quamobrem cum utilitas sit *tivum no-*
motivum volitionis (§. 356.); si quid judicatur inutile, *lendi.*
motivum saltem abest volitionis, consequenter actus vo-
litionis cessat (§. 889. *Pfych. empir.*). Est igitur inutilitas
ratio omissi actum volitionis (§. 56. *Ontol.*). *Quod erat*
unum.

Enimvero nuda volitionis omissio nolitio non est
(§. 884. *Pfych. empir.*). Inutilitas igitur non est ratio suffi-
ciens nolitionis (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum moti-
vum nolitionis esse nequeat, quod ratio sufficiens ejus-
dem non est (§. 887. *Pfych. empir.*); inutilitas non est mo-
tivum nolendi. *Quod erat alterum.*

Inutilitatem itaque representando tantummodo alterum a
volendo avocamus, non vero ad nolendum adducimus. Ni-
mirum propter usum bonum habetur, quod utile judicatur (§. 358).
Ostendendo igitur, nullum esse usum, quem alter facere possit,
eidem persuademus id, quod alter appetit, non esse bonum,
quemadmodum ipsi videtur, consequenter motivum volitionis
tollimus (§. 890. *Pfych. empir.*), sine quo non ponitur volitionis
actus (§. 889. *Pfych. empir.*). Quoniam vero actus nolitionis
non ponitur, nisi quid habeatur pro malo (§. 5. *cit.*), ideo au-
tem pro malo quid nondum habetur, quod nullus sit ejus nobis
usus; nec sola inutilitas motivum nolitionis esse potest. Aliud

est omittere actionem, quod cur eam committamus, ratio nulla adest; aliud vero eandem omittere, quod adsit ratio sufficiens eam non committendi. In praxi morali plurimum refert hos casus a se invicem distingui.

§. 360.

Quando quis ad actionem, quam vult omittere, adduci nequeat, nisi motivo nolit.

Si quis propter voluptatem nocuam quid appetit, vel etiam propter usum, quem licite facere nequit; ad actionem omittere adduci nequit, nisi ad nolendum adducatur. Etenim si quis propter voluptatem nocuam quid appetit, voluptas prævisa motivum volitionis est (§. 887. *Psych. empir.*). Quamobrem cum negari non possit, id quod appetit esse tale, ut voluptas inde percipiatur; sed tantummodo ostendi queat, quod ea sit in tædium degeneratura, vel tædium five molestiam paritura (§. 383. *Part. I. Phil. pract. univ.*); propter tædium vero inde secuturum pro malo habetur, quod propter voluptatem inde percipiendam habetur pro bono; ostendendo voluptatem esse nocuam, non tantummodo tollitur motivum volitionis, verum etiam ponitur motivum nolitionis (§. 890. *Psych. empir.*). Quamobrem si quis propter voluptatem nocuam quid appetit, ad actionem omittere adduci nequit, nisi ad nolendum adducatur. *Quod erat unum.*

Similiter si quis propter usum, quem licite facere nequit, quid appetit, usus prævisus motivum volitionis est (§. 887. *Psych. empir.*). Quamobrem cum negari nequeat, id quod appetit ipsi usui esse, sed tantummodo ostendi possit, quod eandem licite facere nequeat (*per hypothesein*), ut actionem, quam vult, committere nolit, motivo quodam opus est, ut nolit usum, quem licite facere nequit. Ad actionem igitur, quam committere vult, omittere adduci nequit, nisi ad nolendum adducatur, qui

qui propter usum quid appetit, quem licite facere non potest. *Quod erat alterum.*

Vides adeo dari casus, in quibus impossibile est, ut ad omittendam actionem alterum adducas nisi ope motivi nolitionis. Casus autem hi admodum generales sunt, qui longe plurimos speciales sub se comprehendunt. Quamobrem propositio præsens jure suo locum in Philosophia practica universali tanquam principium praxis generale tuetur. Revocari tamen potest ad generalius, quod in futuros usus hic apponere lubet.

§. 361.

Si propter rationem, ob quam quid pro bono habetur, pro malo potius habendum, vel adsint præterea rationes aliæ, ob quas in dato casu pro malo haberi debet, quod alias pro bono haberi poterat; ad actionem omittendam, quam quis committere vult, adduci nequit, nisi ad nolendum adducatur. Si quis enim propter rationem quandam pro bono habet, per quam pro malo haberi debebat; motivum volitionis tolli nequit, nisi ostenderis malum esse, quod pro bono habetur (§. 890. *Psych. empir.*). Quoniam vero repræsentatio mali motivum nolitionis est (§. cit.), motivum volitionis non tollitur nisi motivo nolitionis. Quamobrem cum motivo volitionis sublato actio omittatur (§. 889. *Psych. empir.*); ad eam omittendam adduci nequit, qui propter rationem quid pro bono habet, ob quam pro malo idem habere debebat, nisi ad nolendum adducatur. *Quod erat unum.*

Principium generale avocandi alterum ab actione committenda eum adducendo ad nolendum.

Similiter si præter rationem, ob quam quid pro bono habetur, adsint præterea rationes aliæ, ob quas in dato casu pro malo haberi debet, quod alias pro bono haberi poterat; motivum volitionis non tollitur (§. 890. *Psych. empir.*), consequenter actus volitionis, adeoque inde pendens actio non omittitur (§. 889. *Psych. empir.*), nisi alterum

docueris, ob rationes istas, quas jam adesse negare nequit, pro malo habendum, quod alias pro bono haberi poterat. Quamobrem cum motivum nolitionis sit repræsentatio mali (§. 890. *Psych. empir.*), ad actionem omittendam, quam alter committere vult, eum non adducis, nisi ope motivi nolitionis. Enimvero cum motivum nolitionis sit ratio sufficiens nolitionis (§. 887. *Psych. empir.*), adeoque eodem posito ponatur actus nolitionis (§. 118. *Ontol.*); si præter rationem, ob quam pro bono habetur, adsint præterea rationes aliæ, ob quas in dato casu pro malo habere debet, quod alias pro bono haberi poterat, ad actionem omittendam, quam quis committere vult, adduci nequit, nisi ad nolendum adducatur. *Quod erat alterum.*

Exemplum casus prioris est, si quis propter voluptatem nocuam quid appetit, quam inde percipere datur. Unde pars prior propositionis præcedentis per modum corollarii sub parte priori præsentis subsumi poterat. Similiter exemplum casus posterioris est, si quis propter usum, quem licite facere nequit, quid appetit. Unde pars posterior propositionis præcedentis per modum corollarii subsumi poterat sub præsentis. Non tamen supervacaneum censei debet, quod ea demum demonstraverimus, quæ per modum corollarii subsumi poterant. Neque enim solum demonstrationes speciales lucidiores sunt generalibus, ut fortius compellant ad assensum, quæ in Moralibus apprime necessariæ sunt, ubi proclivitas appetitus sensitivi in contrarium facile suspectam reddit veritatem quam dicat ratio; verum etiam inventoribus prodest nosse, quomodo veritates speciales detectæ nos deducant ad generalium cognitionem. Id autem in omni Philosophia nobis propositum est, ut lectoribus attentis artem quoque inveniendi instillemus, & leges methodi perfectas atque familiares reddamus. Et hac de causa nullam prætermissimus occasionem, qua vel ad methodum intimius perspiciendam,

dam, vel ad artificia heuristicæ cognoscenda proficua annotari possunt.

§. 362.

Si quis ob rationem quandam actionem pro bona habet, quæ in dato casu locum minime habet; is ad actionem omittendam adducitur, nullo actu volitionis elicit. Etenim si ratio in dato casu non obtinet, ob quam pro bona actio habetur; falsum est actionem esse talem, qualem sibi agere volens repræsentat (§. 507. Log.), consequenter stante principio, quo quid bonum esse iudicat, ea pro bona haberi nequit (§. 539. Log.). Quamobrem si ipsum conviceris rationem hanc in dato casu locum minime habere, actionem quoque pro bona non amplius habere potest (§. 983. Log.). Quoniam itaque motivum volitionis est, quod actionem sibi tanquam bonam repræsentet (§. 890. Psych. empir.); motivum volitionis tollitur, consequenter ipse quoque actus volitionis cessat (§. 889. Psych. empir.). Agere itaque volens ad actionem omittendam adducitur, nullo actu volitionis elicit.

Quando quis sine actu volitionis ad actionem omittendam adducatur.

Nimirum iudicium de bonitate actionis discursivum est, & hoc nititur syllogismo catholico:

Quæcunque actio talis est, ea bona est.

Atqui actio hæc talis est;

Ergo actio hæc bona est.

In casu propositionis præsentis minor est falsa (*per hypothesin*). Quamobrem ut alterum convincas iudicium de bonitate actionis, quod syllogismi conclusio est, esse falsum, ostendendum est falsam esse minorem, hoc est, actionem non esse talem, qualem supponit, nec opus est, ut de maiore sis sollicitus, utrum ea vera sit, an falsa. Ubi enim agere volens falsitatis minoris fuerit convictus, nullum amplius agendi motivum habet, consequenter cum fine motivo ut agere velit, fieri haud quaquam queat; quin ab agendi proposito desistat (§. 889. Psych. empir.), dubi-

dubitandum non est. Nimirum non alia ratio est, cur agere velit, quam quod actio ipsi talis videtur. Quamobrem ubi agnoscit eam talem non esse; nulla quoque ratio adest, cur agere velit, adeoque actionem omittit. Nemo autem non videt, nullum hic elici actum positivum nolitionis, sed hoc tantum effici, ut actus volitionis cesset. Habemus adeo principium generale alterum adducendi ad actionem omittendam, nullo actu nolitionis elicitio.

§. 363.

Casus speciales actionem omittendi absque motivo nolitionis.

Quodsi quis propter voluptatem percipiendam actionem quandam pro bona habet, quæ inde percipi non potest, vel propter utilitatem, quam inde sperare non licet; ad actionem omittendam adducitur nullo actu nolitionis elicitio.

Etenim si quis actionem quandam committere vult voluptatis, vel utilitatis cujusdam percipiendæ gratia; voluptas vel utilitas ratio est, cur eam committere velit (§. 56. Ontol.), consequenter ob quam eandem pro bona habet (§. 892. Psych. empir.). Quamobrem si voluptas ista, vel utilitas inde percipi nequit; ratio quoque, ob quam actionem pro bona habet, qui eam committere vult, in dato casu locum minime habet. Sed si quis ob rationem quandam pro bona habet actionem committendam, quæ in dato casu locum minime habet, ad actionem istam omittendam adducitur, nullo actu nolitionis elicitio (§. 362.). Ergo si quis propter voluptatem percipiendam actionem quandam pro bona habet, quæ inde percipi non potest, vel propter utilitatem, quam inde sperare non licet, ad actionem omittendam adducitur, nullo actu nolitionis elicitio.

Quodsi principium generale non fuisset præmissum (§. 362.), propositionem præsentem quoad utramque partem eodem modo ostendere licuisset, qua generale principium demonstravimus. Nimirum si terminis generalibus in demonstratione generali substituantur termini speciales in utroque casu

casu prodit demonstratio specialis. In casu priori agere volentis
judicium definitivum nititur hoc syllogismo:

Quæcunque actio hac voluptate perfundit agentem, ea
bona est.

Atqui hæc actio hac voluptate perfundit agentem;
Ergo hæc actio bona est.

Alterum eo adducturus, ut ab agendi proposito desistat, negat
propositionem minorem, & convincit eundem, voluptatem, cu-
jus percipiendæ gratia agere vult, inde percipi minime posse,
sicque tollit motivum agendi. Similiter in casu posteriore agere
volentis judicium definitivum hoc infertur syllogismo;

Quæcunque actio hanc affert agenti utilitatem, ea bona est.
Sed hæc actio hanc affert agenti utilitatem;
Ergo ea bona est.

Alterum ab agendi proposito advocaturus denuo impugnat mi-
norem, ostendendo eam utilitatem, ob quam agens agere vult,
sperari in dato casu minime posse, ut adeo sublato agendi mo-
tivo cesset quoque actus volitionis, & actio omittatur. Nemo
miretur nos ad syllogismum confugere in praxi morali. Ejus
enim præclarus usus est in maxime arduis ejusdem capitibus,
quemadmodum suis locis abunde constabit. Atque hic ipse
usus documento est, syllogismum non scholæ disci, quemadmo-
dum plurimi sibi persuadent, nec solis tyronibus utilem esse ad
veritates intellectu faciles leviori attentione agnoscendas, quem
usum solum concedit *Cartesius*; sed absque eo in omni vita
moralis haud raro cæcutire, immo hallucinari, saltem incer-
to tramite incedere eos, qui ad formam syllogisticam animum
non advertunt. Logicæ igitur communissimis regulis opus ha-
bemus in maxime arduis negotiis, in quibus haud raro com-
mittuntur lapsus, qui ope syllogismi evitari poterant. Monito
hoc excitamus attentionem eorum, qui veritatis cognoscendæ
cupidi in rationes inquirere volunt, cur voto agentis non respon-
derit eventus: id quod maximi usus est, ubi ex alieno casu sa-
pere velis, præsertim ubi ex eodem addiscere constitueris, quæ
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) U u vites,

vites, immo etiam ubi philosophiam practicam novis theorematibus ac problematum resolutionibus ditare decreveris.

§. 364.

Alius casus.

Quodsi quis finis cujusdam gratia actionem quandam committere vult, quem eadem consequi nequit; ad actionem omit- tendam adducitur nullo volitionis actu elicito. Ostenditur hæc propositio eodem prorsus modo, quo anteriorem demon- stravimus (§. 363.).

Nimirum propositio præsens perinde corollarium est prin- cipii generalis paulo ante demonstrati (§. 362.), ac præcedens (§. 363.). Quamobrem hic quoque non alia ratione opus est, quam ut ostendatur, eam sub principio generali contineri. Am- bitus tamen propositionis præsentis late patet, ut denuo plurimos casus specialiores sub se comprehendat, veluti si quis cupidine vindictæ agere vult, quod alteri molestum accidat, molestum tamen minime accidit, vel si gloria ductus laudis consequendæ gratia agit, quam tamen minime consequetur. Principia hæc propter evidentiam suam facile admittuntur tanquam vera, & quia intellectu non difficilia contemnuntur, præsertim ab iis, qui nonnisi sublimi rerum cognitione sibi placent, aliisque placere student. Videas tamen contra ea turpiter peccari etiam ab hisce contemtoribus. Experta loquor, nec deessent exempla, qui- bus fidem facere poteram dictis, nisi essent odiosa. Pro certo nimirum haberi velim, quotiescunque de rebus facti verba facio, toties mihi facti cujusdam, quod domestica experientia suggerit, ideam animo obversari, etsi nunc prudentia, nunc amor, nunc æquitas, nunc alia moralitatis ratio suadeat, ut facti circumstan- tias singulares taceam.

§. 365.

Aliud prin- cipium gene- rale a propo-

Si quis ob rationem quandam, que in dato casu locum ha- bet, pro bono habet, quod propter eam pro bono haberi nequit; ad actionem omit- tendam adducitur, nullo actu volitionis elicito.

Etenim

Etenim si ratio, ob quam actionem committendam pro bona habet, in dato casu obtinet; verum est actionem esse talem, qualem iudicat agens (§. 506. Log.). Quoniam tamen hæc actio ob rationem istam pro bona haberi nequit, falsum est actionem talem esse bonam (§. 505. Log.). Quamobrem si hoc ostenderis, ut alter de falsitate fuerit convictus; actionem, quam pro bona habet, bonam non esse agnoscit (§. 983. Log.). Quoniam itaque actionem, quam committere vult, non amplius sibi repræsentat tanquam bonam, motivum agendi sublatum est (§. 890. Psych. empir.), adeoque actionem omittet (§. 889. Psych. empir.). Ad eam igitur omittendam adducitur, nullo nolitionis actu elicitio.

sic revocandi alterum absque moti. vo nolitionis.

Aliud nimirum est ostendere actionem esse malam, aliud eandem non esse bonam. Illud motivum nolitionis præbet; hoc solum ratio est, cur volitio cesset. Multo evidentius patet veritas propositionis præsentis, ubi iudicium definitivum agentis ad syllogismum formalem revoces, quo tanquam conclusio inferitur. Syllogismus idem est, quem supra in medium adduximus:

Quæcunque actio talis est, ea bona est.
Atqui hæc actio talis est;
Ergo bona est.

Quoniam ratio, ob quam agere volens actionem pro bona habet, in dato casu obtinet (*per hypothesein*), hanc actionem esse talem, verum est, adeoque vera est propositio minor. Sed quia ob rationem istam actio haberi pro bona nequit, falsum est actionem istiusmodi esse bonam, adeoque falsa est maior. Quodsi falsam esse majorem ostenderis, ut alter convictus idem concedere teneatur; nec conclusionem tanquam veram amplecti potest. Cessat adeo ratio, cur eam committere velit: nulla vero adhuc adest ratio, cur actu positivo eam committere nolit.

§. 366.

Casus specialis.

Quodsi quis donis alterius favorem aucupari voluerit, qui donis se capi minime patitur, ad donationem omittendam adducitur, nullo actu nolitionis elicit. Etenim si quis donis alterius favorem sibi conciliare intendit, actum donationis pro bono habet, quod favore alterius potiatur, adeoque favor alterius obtinendus ratio est, cur dona dare eidem velit (§. 56. *Ontol.*). Quodsi ergo donaturum convincere potueris, donorum nullum fore effectum, sed ea superflua haberi debere; ratio cessat, cur dona dare velit, consequenter motivum donandi tollitur (§. 887. *Psych. empir.*). Dona igitur non dat, qui dare voluerat (§. 889. *Psych. empir.*). Ad donationem adeo omittendam adducitur, nullo actu nolitionis elicit.

Casum hunc specialem exempli quasi loco attulimus, ut propositio præcedens rectius intelligatur, & ejus applicatio reddatur facilior. Alias enim eundem terminis generalioribus enunciare poteramus, quemadmodum ex sequente propositione apparet.

§. 367.

Idem generalius enunciatus.

Si quis finis cujusdam gratia agere voluerit, actione autem sua tanquam medio eundem consequi nequit; ad eam omittendam adducitur, nullo actu nolitionis elicit. Etenim tum actionem, quam committere vult, pro bona habet, quatenus eam medium finem, quem intendit, consequendi existimat. Quamobrem ubi eum conviceris, quod ea medium non sit finem istum consequendi, pro bona ob hanc rationem habere eandem non potest. Quamobrem cum ad actionem omittendam adducatur, nullo actu nolitionis elicit, qui eam pro bona habet ob rationem, propter quam pro bona haberi nequit (§. 365.); qui finis cujusdam gratia agere vult, per actionem autem suam tanquam

quam medium eundem consequi nequit, ad eam omittendam adducitur, nullo actu nolitionis elicitō.

Abunde igitur docuimus, actionem omitti subinde nullo motivo nolitionis proposito, sublato saltem motivo volitionis; subinde autem requiri, ut non modo motivum volitionis tollatur, verum etiam motivum nolitionis exhibeatur, quia scilicet illud non nisi per hoc tollitur.

§. 368.

Motiva legitima appellamus, quæ legi naturæ conveniunt, seu ad quæ adhibenda ipsa naturæ lege obligamur.

Motiva legitima quænam dicantur.

Non perinde est, quibusnam motivis utaris ad actiones legi naturæ conformes committendas, eidemque difformes omittendas, ne in convenientia actionis cum lege naturali quicquam desiderari possit; sed requiritur omnino, ut ipsa etiam motiva eidem conveniant. Subinde tamen necesse est, ut alia motiva admittantur, mali impediendi, boni promovendi gratia, ubi propter agentis inscitiam vel malitiam, per saltum non emendandam, legitima non satis efficaciâ deprehenduntur. Sed hæc clara evadent suo loco, & ex mox dicendis ex parte patebunt.

§. 369.

Legitimum motivum actionum committendarum est earundem bonitas, omittendarum vero malitia. Etenim si in actione recta ex parte voluntatis nihil desiderari debet, voluntas determinari debet per ipsam bonitatem actionis (§. 73. *Part. I. Phil. pract. univ.*), & si ex parte noluntatis nihil desiderari debet, noluntas determinari debet per ipsam malitiam actionis (§. 74. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Enimvero lex naturæ nos obligat ad actionum liberarum rectitudinem (§. 189. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Ergo etiam nos obligat ad determinandam voluntatem per ipsam bonitatem

Legitima motiva quænam sint.

actionis, ad determinandam vero voluntatem per ipsam malitiam actionis. Quare cum anima sese determinare nequeat nisi per motiva (§. 889. *Pfych. empir.*), & motiva volitionis sint representatio boni, motiva vero nolitionis representatio mali (§. 890. *Pfych. empir.*); lex naturæ nos obligat, ut ipsa actionum bonitate utamur motivo volitionis, ipsa actionum malitia motivo nolitionis. Quoniam itaque motiva legitima sunt, ad quæ adhibenda ipsa naturæ lege obligamur (§. 368.); bonitas actionum est earundem committendarum, malitia vero earundem omitendarum motivum legitimum.

Ostenditur etiam hoc modo. Lex naturæ nos obligat ad actiones intrinsece bonas committendas, intrinsece vero malas omittendas (§. 153. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum lex naturæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura agnoscat (§. 135. *Part. I. Phil. pract. univ.*), actiones vero intrinsece bonæ & malæ propter determinationes earundem essentielles & accidentales, sine quibus concipi nequeunt, tales deprehendantur (§. 57. 59. *Part. I. Phil. pract. univ.*); lex naturæ utique vult, ut actiones bonas committamus, quia bonæ sunt, malas vero omittamus, quia malæ sunt. Bonitas itaque actionum ratio est, cur ad eas committendas nos obliget lex naturalis; malitia vero ratio est, cur ad eas omittendas nos eadem obliget (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem bonitas est motivum actionum committendarum, malitia actionum omitendarum, ad quod adhibendum ipsa naturæ lege obligamur (§. 887. *Pfych. empir. & per demonstrata.*). Enimvero legitimum est motivum, ad quod adhibendum ipsa naturæ lege obligamur (§. 368.). Bonitas itaque actionum est motivum legitimum eas committendi;

tendi; malitia vero earundem motivum legitimum eas omittendi.

Quodsi homines omnes sufficiente acumine pollerent, nec pravis cupiditatibus se in transversum abripi paterentur; nullum prorsus dubium est, quin non alio uterentur motivo agendi, quam bonitate actionum, nec alio motivo non agendi, quam malitia actionum intrinseca. Sed non omnibus datum est eandem in casu quocunque perspicere, immo nec fieri potest, ut, qui eandem agnoscat, in omni casu eam persuadeat alteri cuicumque. Quamobrem non una ratio est, ut de motivis aliis subinde sit cogitandum.

§. 370.

Motiva legitima detestur inquirere tenetur, utrum actiones aliqua ad perfectionem nostram statusque nostri atque aliorum, an vero ad imperfectionem nostram statusque nostri atque aliorum tendant: istud enim agendi, hoc non agendi motivum erit. *Quomodo legitima detestur.*

Etenim lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ per se ad perfectionem nostram statusque nostri tendunt, & ad omittendas actiones, quæ per se ad imperfectionem nostram statusque nostri tendunt (§. 152. *Part. I. Phil. pract. univ.*), nec minus ratio habenda est perfectionis & imperfectionis aliorum statusque eorundem (§. 223. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Ex eo autem, quod actiones tendant ad nostram statusque nostri perfectionem, intelliguntur bonæ (§. 554. *Psych. empir.*), & ex eo, quod tendant ad nostram statusque nostri imperfectionem, intelliguntur malæ (§. 565. *Psych. empir.*), consequenter id motivum agendi est, quod actio committenda tendat ad perfectionem nostram statusque nostri, id vero motivum non agendi est, quod actio omittenda tendat ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 890. *Psych. empir.*). Et idem eodem modo intelligitur de actionibus, quatenus tendunt ad

ad aliorum vel status eorundem perfectionem aut imperfectionem. Lex igitur naturæ nos obligat, ut utamur motivo agendi, quod actio aliqua tendat ad nostram aliorumque ac status nostri aliorumque perfectionem, & tanquam motivo non agendi, quod eadem tendat ad nostram aliorumque ac status nostri aliorumque imperfectionem. Legitimum adeo cum sit motivum, ad quod adhibendum ipsa naturæ lege obligamur (§. 368.); legitima motiva detecturus inquirere tenetur, utrum actio aliqua tendat ad perfectionem suam aliorumque, vel ad perfectionem status sui aliorumque, an vero tendat ad imperfectionem nostram aliorumque, vel imperfectionem status nostri aliorumque.

Ostenditur etiam hoc modo. Motivum legitimum actionum committendarum est earundem bonitas, motivum vero legitimum actionum omittendarum est earundem malitia (§. 369.). Quamobrem motiva legitima agendi & non agendi detecturus in actionum bonitatem atque malitiam inquirere debet. Enimvero actiones bonæ sunt, quæ tendunt ad perfectionem hominis statusque ejusdem (§. 554. *Pfych. empir.*), adeoque tam ad perfectionem propriam statusque proprii, quam ad perfectionem alterius cujuscunque atque status ejusdem. Et similiter malæ sunt actiones, quæ tendunt ad imperfectionem hominis statusque ejusdem (§. 565. *Pfych. empir.*), adeoque tam ad imperfectionem propriam statusque proprii, quam ad imperfectionem alterius cujuscunque atque status ejus. Utrobique vero nos obligat lex naturæ (§. 152. 223. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Motiva igitur agendi & non agendi detecturus inquirere tenetur, num actiones tendant ad perfectionem nostram statusque nostri atque aliorum, an vero ad imperfectionem nostram statusque nostri atque aliorum. Istud enim agendi, hoc non agendi motivum est (§. 890. *Pfych. empir.*).

Actio.

Actionem aliquam esse lege naturali præceptam per hoc demonstratur, quod ad perfectionem nostram statusque nostri atque perfectionem alterius cujuscunque statusque ejusdem tendat (§. 167. 223. Part. I. *Pbil. pract. univ.*), & ex aduerso actionem aliquam esse lege naturali prohibitam per hoc evincitur, quod tendat ad imperfectionem nostram statusque nostri atque ad imperfectionem alterius cujuscunque & status ejusdem (§. 168. 223. Part. I. *Pbil. pract. univ.*). Quamobrem si theoria legum naturalium a priori demonstratur, demonstrationes motiva agendi & non agendi legitima continent, ut adeo non modo ad assensum compellant intellectum, verum etiam voluntatem & noluntatem una determinent. Videmus itaque utilitatem theoriæ demonstratiuæ legum naturalium, quæ a theoria alia expectari minime potest. Istiusmodi autem theoria cum hæcenus desideretur, non utiliore operam a nobis collocari posse existimavimus, quam in ea condenda. Et quamvis eadem non sit ad omnium palatum (erit autem ad palatum plurium, si quidem adolescentes ac iuvenes ad solidam eamque veram philosophandi rationem tempestive adducantur); theoriæ hujus gnari pleraque in ea tradita ad usum aliorum transferent, quibus eam suam facere non conceditur: quod quomodo fieri possit, in tractatione speciali Philosophiæ moralis, quæ Ethica dici solet, luculenter docebimus. Vi demonstrationis a priori bonitatis actionum lege naturæ præceptorum & malitiæ actionum eadem lege prohibitarum convincimur (§. 990. *Log.*), atque adeo cognitionem vivam tam bonitatis, quam malitiæ actionum acquirimus (§. 248.). Quid ergo mirum, quod cognitio hoc pacto acquisita fiat motivum voluntatis atque noluntatis (§. 244.)?

§. 371.

Motiva quæcunque detesturus inquirere debet in ea, quæ Motiva in ex actione aliqua sive per se, sive ob circumstantias præsentis con- genere, quod sequuntur, ac porro difficiendum, utrum ea sint agenti aut cui- modo detestam alteri quocunque modo bona, an mala. Quæ enim ratio- gantur.

(*Holsii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

XX

nem

nem boni habent, motiva agendi sunt; quæ habent rationem mali, motiva non agendi præbent. Etenim si ex actione, quam committendi occasio offertur, sive per se, quatenus scilicet talis actio est, sive propter circumstantias particulares, sub quibus agendum, consequuntur, quæ tibi vel alteri bona sunt, per hæc ipsâ actionem tibi repræsentabis tanquam bonam, quippe tanquam medium consequendi bonum. Quamobrem cum repræsentatio boni motivum sit volitionis (§. 890. *Pfych. empir.*); erit id ipsum, quod ex actione consequitur, motivum volitionis. Similiter si ex actione, cujus patrandæ occasio offertur, sive per se, quatenus scilicet talis est actio, hoc est, actio hujus generis, vel hujus speciei, vel propter circumstantias particulares, sub quibus agendum, consequuntur, quæ tibi, vel alteri mala sunt, per hæc ipsâ actionem tibi repræsentabis tanquam malam, quippe malorum causam. Quamobrem cum repræsentatio mali motivum nolitionis sit (§. 890. *Pfych. empir.*); erit id id ipsum, quod ex actione consequitur, motivum nolitionis. Motiva igitur in utroque casu detecturus inquirere debes in ea, quæ ex actione data sive per se, sive ob circumstantias præsentem consequuntur, ac porro dispiciendum, utrum ea sint agenti aut cuidam alteri bona, an mala.

Videtur hæc propositio coincidere cum anteriore. Etenim cum bonum sit, quod nos statumque nostrum, vel etiam alium quemcunque aut statum ejusdem perficit (§. 554. *Pfych. empir.*), malum vero, quod nos statumque nostrum, aut alium quemcunque vel ejusdem statum imperfectiorem reddit (§. 565. *Pfych. empir.*); inquirere in bona vel mala, quæ ex actionibus nostris consequuntur, idem est ac inquirere in ea, quæ nos vel alios, aut statum nostrum vel statum aliorum perfectiorem aut imperfectiorem reddunt. Enimvero propositio præsens latius patet,

patet, quam antecedens. Etenim hic non semper attendimus ad veram boni notionem, sed etiam rationem habemus eorum, quæ opinione hominum talia sunt, nec tantummodo respicimus ad ea, quæ semper ex actione aliqua consequuntur, verum etiam rationem habemus eorum, quæ nonnisi casu consequuntur, immo non modo in censum veniunt ea, quæ certo consequuntur, sed & quæ consequi possunt probabiliter. Horum enim omnium habenda est ratio, tum ubi motiva agentium vel non agentium cognitu nobis utilia vel scitu necessaria sunt, tum ubi aliorum non minus, quam propriam voluntatem vel noluntatem flectere debemus in contrarium propensam. Neque enim hic, quemadmodum in propositione præcedente, quæritur, quænam motiva esse debeant agentis vel non agentis, ut actio nullo laboret defectu rectitudinis ex parte voluntatis, vel noluntatis; sed quænam motiva agentium vel non agentium esse soleant, & in dato quocunque casu etiam singulari esse possint.

§. 372.

Si cui seriatim est voluntas legem naturæ servandi, ei convenientia actionis cum lege naturali est motivum agendi. Cum enim legem naturæ servet, qui nullas committit actiones, nisi ad quas committendas per eam obligatur (§. 138. *Part. I. Phil. pract. univ.*); cui seriatim est voluntas legem naturæ servandi, is actionem committere vult, quam legi naturæ convenire agnoscit cognitione viva (§. 244.), adeoque convenientiæ ejusdem cum lege naturali convictus (§. 248.). Quoniam itaque ratio, cur quis actionem committere velit, est motivum agendi (§. 887. *Psych. empir.*), si cui seriatim est voluntas legem naturæ servandi, ei convenientia actionis cum lege naturali est motivum agendi.

Quando convenientia cum lege natura sit motivum agendi.

Nimirum cui seriatim est voluntas legem naturæ servandi, ejus voluntas ad committendas actiones generaliter determinata est, quemadmodum per naturam suam generaliter determinata est ad bonum appetendum. Sicuti itaque homo propter hanc deter-

minationem generalem in casu dato appetit, quod bonum esse agnoscit (§. 904. *Pfych. empir.*); ita cujus voluntas generaliter determinata est ad legem naturæ servandam, ea agere vult, quæ eidem convenire certo cognoscit. Quodsi enim voluntas ejus generaliter determinata sit ad naturæ legem servandam, necesse est ut bonum judicet committere actiones, quæ legi naturali conformes sunt (§. 892. *Pfych. empir.*). Unde patet, quomodo convenientia actionis cum lege naturæ sit motivum agendi (§. 890. *Pfych. empir.*). Elucet hinc utilitas determinationis generalis voluntatis ad naturæ legem servandam, quam in Philosophia practica universali intendimus. Enimvero nemo non videt, ubi voluntas ad custodiam legis naturalis generaliter determinata est, & homo ex ista determinatione generali agit, non adhibitis motivis particularibus, operam dandam esse, ut convenientia actionum cum lege naturali citra errorem cognoscatur. Quodsi enim per errorem judicet, actionem aliquam cum lege naturali convenire, eam committit, etiamsi eidem contrarietur, nec a proposito suo sese avocari patitur, nisi ubi eum erroris sui convinceris. Ejus scilicet judicium definitivum practicum hoc continetur syllogismo:

Omnis actio legi naturæ conveniens est committenda.

Atqui hæc actio legi naturæ conveniens est;

Ergo hæc actio committenda.

Quodsi minor fuerit falsa, falsa quoque conclusio est (§. 539. *Log.*): Falsitatem tamen conclusionis non agnoscit, nisi ubi convictus fuerit minorem falsam esse. Ceterum hinc denuo perspicitur necessitas theoriæ demonstrativæ legum naturalium, quam condere constituimus.

§. 373.

Disconven-
nientia cum
lege natura
quando mo-
tivum non
agendi.

Si cui seria est voluntas legem naturæ servandæ, vel noluntas eam transgrediendæ, ei disconvenientia actionis cum eadem est motivum non agendi. Etenim qui naturæ legem servat, is actiones omittit, ad quas omittendas per eandem obligatur (§. 138. *Part. I. Phil. pract. univ.*), adeoque is, cui
seria

seria est voluntas illam servandi, actiones committere non vult, quæ eidem contrariæ sunt, consequenter ubi disconvenientiam actionis alicujus agnoscit cognitione viva, adeoque ejusdem fuerit convictus (§. 248.), hæc ipsi est motivum nolendi committere actionem (§. 244.). Atque adeo patet, si cui est voluntas seria legem naturæ servandi, ei disconvenientiam cum eadem esse motivum non agendi.

Similiter qui legem naturæ transgredi non vult, is non vult committere actiones eidem contrarias (§. 139. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo agnoscit cognitione viva actionem aliquam cum lege naturæ pugnare, consequenter disconvenientiæ ejusdem cum eadem fuerit convictus (§. 248.), hæc ipsa disconvenientia fit motivum actionis non committendæ (§. 244.). Unde denuo patet, ei, cui voluntas est legem naturæ transgrediendi, disconvenientiam actionis cum lege naturali esse motivum non agendi.

Nimirum cui seria est voluntas legem naturæ servandi, ejus voluntas generaliter determinata est ad non committendas actiones legi naturæ contrarias, quemadmodum per naturam suam generaliter determinata est ad malum averſandum. Sicuti itaque homo propter hanc determinationem generalem in casu dato averſatur, quod malum esse agnoscit (§. 590. *Pſych. empir.*); ita is, cujus voluntas generaliter determinata est ad non committendas actiones legi naturæ contrarias, consequenter ad legem naturæ non transgrediendum (§. 139. *Part. I. Phil. pract. univ.*), ea agere non vult, quæ eidem contraria agnoscit. Quodsi enim voluntas ejus generaliter determinata sit ad naturæ legem non transgrediendum, necesse est, ut malum judicet committere actiones legi naturæ adverſas (§. 907. *Pſych. empir.*). Unde patet, quomodo disconvenientia cum lege naturali sit motivum non agendi (§. 890. *Pſych. empir.*). Elucet hinc utilitas determinationis generalis voluntatis ad naturæ legem transgrediendam,

X x 3

quam

quam in Philosophia practica universali intendimus. Enimvero nemo non etiam hic videt, ubi voluntas ad legem naturæ transgrediendum generaliter determinata est, & homo ex ista determinatione generali non agit, non adhibitis motivis nolitionis particularibus, maximam curam esse habendam, ut disconventia actionum cum lege naturali citra errorem cognoscatur. Quodsi enim per errorem iudicet, actionem aliquam legi naturæ contrariam esse, eam omittet, nec committere volet, etiamsi eidem conveniat, immo ad eam committendam sese adduci minime patietur, nisi ubi eum erroris conviceris. Iudicium ejus definitivum practicum hoc nititur syllogismo:

Quæcunque actio legi naturæ contraria, ea omittenda, non vero committenda est.

Atqui hæc actio legi naturæ contraria est;

Ergo hæc actio omittenda, non committenda est.

Quodsi minor fuerit falsa, falsa conclusio est (*S. 339. Ug.*), adeoque conclusionis falsitatem non agnoscit, nisi ubi convictus fuerit minorem esse falsam. Perspicitur quoque ex hisce, quam necessaria sit theoria demonstrativa legum naturalium, ut vera & certa habeatur disconventiæ actionum cum eadem cognitio. Ex antea demonstratis (*S. 360 & seqq.*), ad actionem non committendam, adeoque ad eam omittendam eum, qui eandem committere vult, adduci vel sublato tantummodo motivo volitionis, adeoque ipso volitionis actu, nullo actu nolitionis elicito, vel actu nolitionis elicito. Qui legem naturæ servare vult, hoc ipso omittere vult actiones eidem contrarias: enimvero ubi eandem transgredi non vult, hoc ipso actu positivo non vult committere actionem eidem contrariam. In priori casu voluntas generaliter determinata est per motiva generalia ad non agendum, nisi quod legi naturali convenit, adeoque agens non agit, nisi ubi præ certo habet actionem legi naturæ convenire: in casu posteriori voluntas generaliter determinata est per motiva itidem generalia ad non committendas actiones legi naturæ contrarias, adeoque agens non agit, ubi pro certo habet, actionem aliquam legi naturæ contrariam esse. In utroque casu disconventia actionis

actionis cum lege naturali motivum non agendi, sed non eodem modo. Etenim in casu voluntatis generaliter determinatæ ad legem naturæ transgrediendum disconvenientia actionis cum lege naturali per se motivum est non agendi: in casu autem voluntatis ad legem naturæ servandam generaliter determinatæ disconvenientia actionis cum lege naturali non est motivum non agendi, nisi quatenus motivum agendi deest.

§. 374.

Qui vitam perfectam vivere vult, ei convenientia actionis cum lege naturali est motivum agendi, disconvenientia motivum non agendi. Qui vitæ perfectæ studet, actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17.), consequenter qui eam vivere vult, is non vult committere actiones legi naturali contrarias, vult autem committere actiones eidem convenientes, adeoque ipsi seria est voluntas servandi legem naturæ (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.) atque noluntas seria transgrediendi eandem (§. 139. Part. I. Phil. pract. univ.). Enimvero cui seria est voluntas legem naturæ servandi, ei convenientia actionis cum lege naturali est motivum agendi (§. 372.), & cui noluntas seria legem naturæ transgrediendi, eidem quoque disconvenientia actionis cum ista lege est motivum non agendi (§. 373.). Quare convenientia actionis cum lege naturali agendi, disconvenientia actionis cum eadem lege non agendi motivum est ei, qui vitam perfectam vivere vult.

Motivum agendi & non agendi ejus, qui vitam perfectam vivere vult.

Nimirum si voluntas determinata fuerit ad vivendum vitam perfectam, generaliter quoque determinata est ad legem naturæ servandam, & ad eam nullo modo transgrediendam, quatenus evidens est vitam perfectam non vivi, nisi lex naturæ servetur, nec contra eam quicquam agatur (§. 17.). Quamobrem quæ de voluntate servandi, & noluntate transgrediendi legem naturæ generaliter

raliter determinata quoad motiva demonstrata fuerunt, ea etiam de voluntate ad vitam perfectam vivendam determinata valent.

§. 375.

Virtutem colentis motivum.

Qui virtutem colit, ei convenientia actionis cum lege naturali agendi, disconvenientia non agendi motivum est. Qui enim virtutem colit, ei constans & perpetua est voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque voluntas serâ, legem naturæ servandi (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.), noluntas eam transgrediendi (§. 139. Part. I. Phil. pract. univ.). Sed cui voluntas serâ est legem naturæ servandi, ei motivum agendi est convenientia actionis cum lege naturali (§. 372.), motivum vero non agendi disconvenientia actionis cum eadem lege (§. 373.). Ergo qui virtutem colit, ei convenientia actionis cum lege naturali motivum agendi, disconvenientia non agendi motivum est.

Ostenditur etiam hoc modo. Qui vitam perfectam vivere studet, virtutem colit, & contra qui virtutem colit, vitam perfectam vivere studet (§. 26.). Quamobrem eadem sunt motiva agendi & non agendi virtutem colenti, atque vitam perfectam vivere studenti. Sed ei, qui vitam perfectam vivere vult, convenientia actionis cum lege naturali est motivum agendi, disconvenientia motivum non agendi (§. 374.). Ergo etiam ei, qui virtutem colit, motivum agendi est convenientia actionis cum lege naturali, motivum vero non agendi disconvenientia cum eadem.

Ostenditur porro hoc modo. Qui virtutem colit, ei constans & perpetua est voluntas non committendi actiones, nisi legi naturæ conformes (§. 328. Part. I. Phil. pract. univ.).

univ.). Quoniam itaque bonum judicamus, quod volumus (§. 892. *Psych. empir.*); necesse est, ut qui virtutem colit, bonum existimet committere actiones legi naturæ conformes & omittere eidem difformes. Quamobrem cum repræsentatio boni motivum sit (§. 890. *Psych. empir.*); evidens omnino est virtutem colenti motivum agendi esse convenientiam actionis cum lege naturali, motivum vero non agendi disconvenientiam cum eadem.

Quæ paulo ante de vita perfecta annotavimus (*not. §. 374.*), quatenus eam vivere volenti motivum agendi est convenientia actionis cum lege naturali, motivum vero non agendi disconvenientia cum eadem; ea quoque de virtute tenenda sunt, quatenus qui eam colit, iisdem motivis utitur. Cur propositionem præsentem modis variis demonstraverimus, ex iis patet, quæ alias in casu simili monuimus.

§. 376.

Qui vitium averfatur, ei motivum non agendi est disconvenientia actionis cum lege naturali. Etenim cum id nobis repræsentemus tanquam malum, quod averfamur (§. 892. 893. *Psych. empir.*), qui vitium averfatur, is sibi ipsum tanquam malum repræsentare debet. Quare cum vitium in habitu actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur, consistat (§. 322. *Part. I. Phil. pract. univ.*); ideo actiones habet pro malis, quod eas legi naturæ contrariari novit. Quoniam itaque repræsentatio mali motivum nolitionis (§. 890. *Psych. empir.*), adeoque motivum non agendi est; disconvenientia actionis cum lege naturali ei motivum non agendi est, qui vitium averfatur.

Motivum non agendi ejus qui vitium averfatur.

Ostenditur etiam hoc modo. Vitio deditus legem naturæ transgreditur (§. 357. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Qui
 .. (*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)   Y y   adeo

adeo vitium averfatur, is averfatur transgressionem legis naturalis, feu ei est noluntas legem naturæ transgrediendi. Enimvero cui est noluntas legem naturæ transgrediendi, ei disconvenientia actionis cum lege naturali est motivum non agendi. Disconvenientia igitur actionis cum lege naturali est motivum non agendi ei, qui vitium averfatur.

Demonstrari etiam hoc modo potest. Qui vitæ perfectæ studet, ne latum quidem unguem a lege naturali recedere, sed actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17.), consequenter cum vitium in habitu actiones suas ratione contraria dirigendi consistat, quam lege naturali præscribitur (§. 322. Part. I. Phil. pract. univ.), idem necessario averfatur (§. 28. Ontol.). Sed qui vitam perfectam vivere vult, ei disconvenientia actionis cum lege naturali motivum non agendi est (§. 374.). Ergo eadem motivum non agendi est ei, qui vitium averfatur.

Diximus ante (§. 375.), virtutem colenti disconvenientiam actionis cum lege naturæ esse motivum non agendi. Qui virtutem colit, vitium necessario averfatur, cum vitium & virtus sibi mutuo contrariantur (§. 321. 322. Part. I. Phil. pract. univ.), fieri autem non possit, ut quis idem simul velit ac nolit (§. 28. Ontol.). Quamobrem non necessarium videbatur demonstrari, quod vitium averfanti motivum non agendi sit disconvenientia actionis cum lege naturali, cum per modum corollarii ex propositione præcedente colligi potuisset. Enimvero disconvenientia actionis cum lege naturali aliter influit in omissionem actionis legi naturæ contrariæ, si refertur ad virtutis amorem, quam si ad vitium. Nam si ad istum refertur, motivum volitionis tollit, quatenus voluntas generaliter determinata ad committendas actiones legi naturali convenientes, adeoque actio cessat, ubi legi naturæ non convenireprehenditur: si vero ad hoc refertur, motivum volitionis ponitur, quatenus noluntas generaliter determinata ad non

non committendas actiones legi naturæ contrarias, adeoque ad eandem committendam sese adduci minime patitur agens, quia actio legi naturæ contraria. In casu adeo priore non nisi privative, in posteriore autem positive influit in omissionem actionis. Magna autem differentia intercedit, utrum motivum positive, an privative influat in actionem. Et ubi actionum rectitudinem studemus, uterque requiritur influxus, nec idem a vera virtute abesse potest. Noluntatem tanquam peculiarem facultatem animæ considerandam esse, in Psychologia empirica docuimus. In eandem vero actionem sive positivam, sive privativam omnes omnino facultates animæ influere debent, nisi aliquis in ea defectus notari debet. Theologis expendendum relinquo, annon concursus omnium facultatum appetendi & averfandi ad eundem appetitionis vel averfionis actum sit id, quod *totum cor* appellat Scriptura sacra, veluti dum Christus DEUM toto corde amari jubet.

§. 377.

Qui vitium averfatur, ei motivum actionem non omittendi est convenientia ejus cum lege naturali. Qui enim vitium averfatur, is averfatur actiones legi naturæ contrarias (§. 322. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque eas non vult committere, consequenter dispositus est ad eas omittendas. Quamobrem ubi cognoscit, actionem aliquam legi naturæ convenire, hoc ipso intelligit eam eidem non esse contrariam, consequenter se ad eam omittendam dispositum non esse sentit, adeoque nolitio eam committendi, seu volitio eandem omittendi cessat. Quoniam itaque convenientia actionis cum lege naturali est ratio sufficiens, cur cesset actus positivus volitionis eam omittendi (§. 56. Ontol.); eadem omnino motivum est actionem non omittendi ei, qui vitium averfatur (§. 387. Psych. empir.).

Motivum actionem non omittendi ejus, qui vitium averfatur.

Motivum hoc privative influit in actionem committendam, quatenus per ipsam nolitio eam committendi, adeoque

volitio eandem omittendi cessat, etsi nondum ponatur volitio eam committendi. Non tamen nullus est hic effectus. Tollitur enim repugnantia ad agendum, quam adhuc percipimus, ubi convenientia actionis cum lege naturali elicit volitionem actionis committendæ. Non caret difficultate, ubi satis caute eloqui volueris, quæ satis clare ac distincte percipiuntur. Etsi enim in se spectata enunciabilia sint, vocabulorum tamen commoditate destituimur. Singularem igitur acuminem atque attentionem opus est, ne vocabula in sensum alienum trahas. Pertinent talia ad abditos animæ recessus, qui pro inaccessibleibus vulgo habentur. Si qui ergo fuerint, qui nimiam subtilitatem accuserint; illi sciant velim se esse ex illorum numero, quibus ad istos aditus denegatur, & pro certo teneant, etiam in Philosophia morali philosophum ultra vulgus sapere debere, & ultra eos, qui altius quam vulgus sapere nolunt.

§. 378.

*Cui voluntas
divina moti-
vum agendi.*

Cui est voluntas agendi, quæ DEUS vult; ei motivum est agendi voluntas divina. Cui enim est voluntas agendi, quæ DEUS vult, ejus voluntas generaliter determinata est ad eas committendas actiones, quas DEUS a nobis committi vult. Quamobrem ubi occasione agendi oblata agnoscit actionem hanc esse voluntati divinæ conformem, eam ideo committere vult, quod DEUM hoc velle pro certo habet. Voluntas igitur divina est ratio sufficiens, cur actionem istam committere velit (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque motivum agendi est, quod est agendi ratio sufficiens (§. 887. *Psych. empir.*); quin voluntas divina sit motivum agendi ei, cui est voluntas agendi, quæ DEUS vult, dubitandum non est.

Per se intelligitur, seriam hic supponi voluntatem agendi, quæ DEUS vult, qualem diximus constantem & perpetuam (§. 1062. *Part. I. Theol. nat.*), & eam quidem generalem, quæ in genere fertur in actiones voluntati divinæ conformes. Vo-
luntas

luntas generaliter determinari nequit nisi per motiva, adeoque etiam in hypothesi propositionis præsentis supponitur per motivum aliquod determinata: hic tamen nondum locus est, ut ostendatur quænam sint ista motiva. Etsi enim ex iis, quæ in Theologiæ naturalis parte prima demonstrata sunt, cum de Jure DEI in homines ageremus, deduci facile possent; nolimus tamen ea hic tradere, quæ ad praxin officiorum erga DEUM, adeoque ad Ethicam pertinent. Hic sufficit ostendisse; quandonam voluntas DEI motivum esse possit agendi, ne eodem intempestive utamur nullo effectu. Quodsi generaliter determinata fuerit voluntas ad committendas actiones, quas DEUS committi vult; ei in casu quocunque speciali sufficit cognoscere, quod hoc DEUS velit, ut ipse hoc facere velit. Judicium enim definitivum practicum hoc nititur Syllogismo catholico.

Quicquid DEUS vult, illud est faciendum.

Atqui hoc DEUS vult;

Ergo hoc est faciendum.

Seu:

Omnis actio voluntati divinæ conformis est committenda.

Sed hæc actio est voluntati divinæ conformis;

Ergo hæc actio est committenda.

Quodsi itaque voluntas generaliter nondum fuerit determinata ad faciendum, quod DEUS vult, seu ad committendas actiones voluntati divinæ conformes; major non agnoscitur vera, consequenter nec conclusio tanquam vera admittitur, sit ita quod minoris agnoscatur veritas. Enimvero cujus voluntas generaliter determinata est ad faciendum, quod DEUS vult, seu ad committendas actiones voluntati ejus conformes; is veritatem majoris admittit, consequenter etiam conclusionem ubi veritatem minoris agnoscit (*§. 337. Log.*). Atque adeo vides, quandonam voluntati divinæ locus sit inter motiva agendi generalia.

§. 397.

Cui est voluntas agendi, quæ DEUS non vult, ei voluntas divina est motivum non agendi. Etenim cui voluntas divina moti-

Y y 3

agen-

vum non
agendi.

agendi est, quæ DEUS non vult, ejus voluntas generaliter determinata est ad eas actiones non committendas, quas DEUS committi non vult. Quamobrem ubi occasione agendi oblata agnoscit actionem hanc esse voluntati divinæ contrariam; eam ideo committere non vult, quod DEUM hoc nolle pro certo habet. Noluntas igitur divina est ratio sufficiens, cur actionem istam committere nolit (§. 56. Ontol.). Quoniam itaque motivum non agendi est, quod non agendi ratio sufficiens (§. 887. Psych. empir.); quin voluntas divina sit motivum non agendi ei, cui est voluntas agendi, quæ DEUS vult, dubitandum non est.

Per se intelligitur, supponi hic voluntatem seriam, cui ea competit constantia & perpetuitas, quam voluntati tribuimus (§. 1062. Part. I. Theol. nat.). Nec minus patet, noluntatem generaliter non determinari nisi per motiva (§. 889. Psych. empir.), quæ quanam sint alibi docebitur, ubi praxis officiorum erga DEUM explicabitur. Hic denuo sufficit ostendisse, quando nam voluntas divina motivum non agendi esse queat, ne eodem intempestive utamur sine ullo effectu. Nimirum determinatio voluntatis in casu particulari hoc nititur Syllogismo catholico:

Quicquid DEUS non vult, illud non est faciendum.

Sed hoc DEUS non vult;

Ergo hoc non est faciendum.

Seu:

Omnis actio voluntati divinæ contraria non est committenda.

Sed hæc actio voluntati divinæ contraria est;

Ergo hæc actio non est committenda.

Quodsi itaque voluntas generaliter nondum fuerit determinata ad non faciendum, quod DEUS non vult, major non agnoscitur vera, adeoque nec conclusio tanquam vera admittitur, etiam si minoris veritatem agnoscas. Ast ubi illa generaliter determinata fuerit, & majoris agnoscitur veritas, & conclusio tanquam

quam vera admittitur, ubi minoris veritas agnoscitur. Atque hinc clarissime perspicitur, quandonam voluntati divinæ locus sit inter motiva generalia non agendi.

§. 380.

Cui voluntas est agendi & noluntas non agendi generaliter determinata, quod alter vult, vel non vult; ei motivum agendi in casu particulari voluntas, non agendi motivum noluntas alterius est. Ostenditur eodem profus modo, quo duas propositiones anteriores demonstravimus (§. 378. 379.).

Voluntas & noluntas alterius quando motivum agendi & non agendi.

Propositio hæc pro generali haberi potest, ut duas anteriores tanquam casus speciales sub se complectatur, quæ adeo per modum corollarii hinc inferri poterant, nisi easdem præmitti consultius visum fuisset, propterea quod usus eorundem latius patet, quam præsentis, si ea specialiter de hominibus accipiatur. Habet tamen ea etiam in significato strictiori accepta, quemadmodum a nobis hic accipitur, non exiguum usum, nimirum in flectenda voluntate & noluntate liberorum atque subditorum, ut illi ad voluntatem parentum, hic ad nutum superiorum actiones suas componant. Usui quoque est in conservanda amicitia. Ne vero motivo hoc abutatur agens in detrimentum virtutis ac vitæ perfectæ, cautiones suo loco adjiciemus. Ne tamen prætermisisse videamur, quod ad praxin generalem spectare videtur, sequentem addere lubet propositionem.

§. 381.

Si voluntas alterius esse debet motivum agendi & noluntas motivum non agendi, utraque legi naturali conformis, neutra vero contraria esse debet. Obligatio enim, quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis est (§. 142. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque nemo actiones legi naturæ contrarias committere, vel eidem conformes omittere debet, quia alter vult illas ab ipso committi, vel non vult has ab eodem committi. Voluntas igitur alterius non potest esse

Quoties esse debeat voluntas & noluntas alterius, ut sit motivum.

esse ratio, cur actionem aliquam committamus, si ea fuerit legi naturæ contraria, nec voluntas alterius ratio esse potest, cur actionem istam non committamus, si ea fuerit legi naturæ conformis (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque motivum est, quod est ratio sufficiens, cur quid velimus, vel nolimus (§. 887. *Psych. empir.*); voluntas alterius motivum agendi esse non debet, si quod alter vult, legi naturæ contrarium, nec voluntas alterius motivum non agendi esse debet, si quod alter non vult, legi naturæ conforme, consequenter si voluntas alterius agendi, voluntas non agendi motivum esse debet, utraque legi naturæ conformis, neutra difformis esse debet.

Ecce adeo cautionem adhibendam, ubi voluntate vel noluntate alterius tanquam agendi vel non agendi motivo uti volueris. Ea si negligatur, abusui locus est, qui virtuti infestus. Quænam vero sint rationes, cur motivo hoc abutantur plurimi, suo constabit loco. Ceterum generale hoc principium inservit cautionibus specialibus in casibus particularibus detegendis.

§. 382.

*Quinam
cautione ista
rite utatur.*

Quoniam voluntas alterius non debet esse motivum agendi, nec voluntas alterius motivum non agendi, nisi quando utraque legi naturali conformis, neutra vero difformis est (§. 381.); actionem vero nullam legi naturæ contrariam committere, nec eidem conformem omittere vult, qui legem naturæ servare cupit (§. 138. *Part. I. Phil. pract. univ.*); cui servia est voluntas legem naturæ servandi, ei voluntas alterius nunquam est motivum agendi, nec voluntas motivum non agendi, nisi quando utraque legi naturæ conformis, neutra vero difformis est.

Cautionem adeo, quam inculcavimus, ne quis voluntate alterius aut noluntate abutatur tanquam motivo agendi, vel

vel non agendi nemo adhibebit nisi cujus voluntas generaliter determinata est ad naturæ legem servandam. Quamobrem cum ei convenientiâ actionis cum lege naturali sit motivum agendi, disconvenientia vero motivum non agendi (§. 372.); voluntas alterius convenientiæ actionis cum lege naturali & noluntas alterius cum disconvenientia cum lege eadem tanquam motivum rite conjungitur. Ubi vero hæc motiva inter se colliduntur, convenientia actionis cum lege naturæ vincit voluntatem alterius quoad effectum motivi, & disconvenientia similiter noluntatem.

§. 383.

Si cui seria est voluntas agendi, quæ DEUS vult, ei præceptum divinum motivum agendi est. Etenim cui seria est voluntas agendi, quæ DEUS vult, ei voluntas divina est motivum agendi (§. 378.). Enimvero quæ DEUS præcipit, ea a nobis fieri vult (§. 984. Part. I. Theol. nat.). Ergo ei, cui seria est voluntas agendi, quæ DEUS vult, motivum agendi est præceptum divinum.

*Præceptum
divinum
quando mo-
tivum agen-
di.*

Dici vulgo solet, præceptum divinum seu mandatum divinum, quemadmodum Theologi loqui solent, esse motivum actionum nostrarum, & ubi earundem motiva commemorantur, mandati divini etiam mentio injicitur. Immo constat oratores sacros, quos concionatores vocare solemus, omnium frequentissime uti hoc motivo. Quoniam igitur nos ad propositiones determinatas revocamus, quæ vulgo vage enunciantur; igitur nostrum esse duximus hic quoque demonstrare, quandonam mandatum seu præceptum divinum agendi motivum esse possit: id quod usui est, ne temere ac præpostere hoc motivo utamur. Hic enim propositionum determinatarum usus est, quem juxta alios in Philosophia nostra intendimus, ut earum applicatio fiat in loco. Quodsi ergo alterum permovere volueris ad actionem aliquam committendam, quia DEUS eandem præcipit; necesse est ut ante voluntatem ejus generaliter determines ad committendas actiones, quas DEUS a nobis committi vult. Tum

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

Z z

enim

enim determinatio voluntatis in casu speciali hoc nititur Syllogismo:

Quicquid DEUS præcipit, illud est faciendum.

Sed DEUS hoc præcipit;

Ergo hoc faciendum.

Hinc evidentissime liquet, qui veritatem majoris agnoscit atque vult ea facere, quæ DEUS præcipit, eundem quoque hoc facere velle, ubi veritatem minoris agnoscit, quod scilicet DEUS hoc præcipiat. Pendet determinatio voluntatis in casu quocunque singulari a determinatione generali.

§. 384.

Prohibitio divina quando motivum non agendi.

Si cui seria est voluntas agendi, quæ DEUS non vult, ei prohibitio divina est motivum non agendi. Cui enim seria est voluntas agendi, quæ DEUS non vult, ei voluntas divina est motivum non agendi (§. 379.). Enimvero quæ DEUS prohibet, ea a nobis fieri non vult (§. 285. Part. I. Theol. nat.). Ergo ei, cui seria est voluntas agendi, quæ DEUS non vult, motivum non agendi est prohibitio divina.

Quando motiva actionum malarum non committendarum seu omittendarum recensentur, prohibitionis quoque divinæ mentio fieri solet. Ob rationem itaque modo dictam nostrum erat demonstrare, quandonam motivo huic locus sit. Nimirum antequam alterum in dato casu speciali hoc solo motivo adducere possis, ut actionem aliquam omittat, quia DEUS eandem prohibet; necesse est ut voluntatem ipsi instillaveris agendi, quæ DEUS non vult. Quodsi enim cupit voluntatem suam esse eandem cum voluntate divina, ut actionem committere nolit, seu omittere velit, non alia re opus est, quam ut convincatur, DEUM hanc actionem prohibere. Determinatio nimirum voluntatis in casu quocunque singulari hoc nititur Syllogismo:

Quicquid DEUS prohibet, hoc non est faciendum.

Sed DEUS hoc prohibet;

Ergo hoc non est faciendum.

§. 385.

§. 385.

Qui novit DEUM esse autorem legis naturalis, & constantem ac perpetuam habet voluntatem committendi actiones eidem conformes, noluntatem vero committendi actiones eidem contrarias, ei voluntas divina est motivum illas committendi, noluntas vero has omittendi. Qui enim novit DEUM esse autorem legis naturæ, is pro certo habet velle ipsum, ut actiones legi naturæ conformes committamus, eidem vero contrarias omittamus. Quamobrem si constantem ac perpetuam habet voluntatem committendi actiones legi naturæ conformes, seu eadem præceptas, & noluntatem committendi eidem contrarias, seu eadem prohibitas; is in nullo casu agere vult, quæ DEUS non vult, nec actionem omittere vult, quam DEUS committi a nobis vult (§. 1062. Part. I. Theol. nat.). Enimvero cui constans & perpetua, hoc est, seria est voluntas agendi, quæ DEUS vult, ei voluntas divina est motivum agendi (§. 378.), & qui seriam habet noluntatem agendi, quæ DEUS non vult, ei noluntas divina est motivum non agendi (§. 379.). Quamobrem si quis novit DEUM esse autorem legis naturalis & constantem ac perpetuam habet voluntatem committendi actiones eidem conformes, noluntatem vero committendi eidem contrarias, ei voluntas divina est motivum illas committendi, noluntas vero has omittendi.

Quando voluntas divina est motivum committendi actiones legi natura conformes, noluntas motivum omittendi contrarias.

Qui novit DEUM esse autorem legis naturæ, eidem hæc propositiones æquipollentes sunt: Quicquid DEUS vult, illud faciendum, & quicquid legi naturæ convenit seu eadem præcipitur, illud est faciendum. Quamobrem etiam hæc ipsi æquipollere debent ratiocinia:

Quicquid DEUS vult, illud est faciendum.

Sed DEUS hoc vult;

Ergo hoc est faciendum.

Et:

Quicquid legi naturæ convenit, illud est faciendum.

Atqui hoc legi naturæ convenit;

Ergo hoc est faciendum.

Per Syllogismum priorem voluntas generaliter determinata ad faciendum, quod DEUS vult, in casu dato determinatur per voluntatem divinam tanquam motivum (not. §. 378.); per posteriorem vero voluntas generaliter determinata ad faciendum, quod legi naturæ convenit, determinatur in casu dato per convenientiam actionis cum lege naturali tanquam motivum (not. §. 372.). Quodsi ergo uterque Syllogismus definitivus practicus locum habet, utriusque motivo simul locus est, & admissio uno etiam admittitur alterum. Similiter, qui novit legis naturæ autorem esse DEUM, eidem hæc propositiones æquipollentes sunt:

Quicquid DEUS non vult, hoc faciendum non est.

Sed DEUS hoc non vult;

Ergo faciendum non est.

Et:

Quicquid legi naturali repugnat, hoc faciendum non est.

Sed hoc legi naturali repugnat;

Ergo hoc faciendum non est.

Per Syllogismum priorem voluntas generaliter determinata ad averfandum actiones, quas DEUS non vult, in casu dato determinatur per voluntatem divinam tanquam per motivum (not. §. 379.); & per posteriorem voluntas generaliter determinata ad averfandum actiones legi naturali contrarias, determinatur in dato casu per disconvenientiam actionis cum lege naturali tanquam per motivum (not. §. 373.). Quodsi ergo uterque Syllogismus admittitur, utriusque motivo non agendi simul locus est, adeoque eadem est utriusque efficacia. Non tædet Syllogismos formales in medium adducere, propterea quod multum habent usum in praxi morali, ubi omnimodæ evidentie studendum.

§. 386.

Voluntas seria & fir- *Voluntatem seriam* dicimus eam, quæ constans atque perpetua est. Vocari etiam solet *Firmum propositum*.

Equi-

Equidem voluntatis serię appellatione jam antea aliquoties *num propo-*
 usi sumus, contenti notione clara ex usu loquendi nota: ne tamen *fitum quid*
 definivisse non videamur terminum, quo in posterum quoque *denotet.*
 sapius usuri sumus, definitionem hanc apponere libuit, ne per-
 versę interpretationi obnoxius sit. Quod vero firmum propo-
 situm & voluntas seria unum idemque significet, non modo pro-
 bat usus loquendi, verum etiam ex ipsis notionibus evincitur.
 Propositum denotat actum voluntatis, quo determinatur execu-
 tio decreti (§. 503. Part. II. Theol. nat.), consequenter cui pro-
 positum agendi est, is ita agere vult, ut actionem quoque actu
 committere velit (§. 497. Part. I. Theol. nat.). Quod igitur fir-
 mitas superaddit, nihil aliud esse potest, quam ut quis nolit vo-
 luntatem agendi mutare. Enimvero si immutabilis est actus vo-
 luntatis in dato casu, constans est, & si idem in omni casu,
 perpetua est (§. 1062. Part. I. Theol. nat.). Firmum itaque pro-
 positum cum constantia atque perpetuitate voluntatis, consequen-
 ter *vi definitionis presentis* cum voluntate seria coincidit. Sive
 itaque voluntatem dicas constantem ac perpetuam, sive unico
 vocabulo seriam, sive propositum firmum appelles, sive denique
 contextus loquatur per actum voluntatis intelligi non posse nisi
 voluntatem seriam, quemadmodum supra (§. 374.); unum omni-
 no idemque est. Ubi diversi loquendi modi usu recepti, quos
 ad intelligendos autores alios retineri consultum est; eorum quo-
 que identitas explicanda est. Ita enim Philosophiam tradere con-
 stituimus, ut ex aliorum quoque lectione uberius proficere queant
 lectores, & ad aliorum mentem accurate interpretandam idonei
 efficiantur.

§. 387.

Cui seria est voluntas vivendi vitam perfectam, ei motivum
agendi est relictio actionis, motivum vero non agendi relictio
nis defectus. Cum enim ad vitam perfectam requiratur *Motiva ejus,*
 omnimoda actionum relictio (§. 21.), cui seria est volun- *qui vitam*
 tas vitam perfectam vivendi, is quoque constanter ac per- *perfectam*
 petuo vult, ne actio quęcunque sua ullo laboret defectu *vivere vult.*
 recti-

rectitudinis, sed ut omnimode perfecta sit. Quamobrem ubi agnoscit omnimodam actionis, cujus patrandæ occasio offertur, rectitudinem, quin propter eam actionem committere velit dubitandum non est: nec minus liquet, eum agere nolle, ubi actionem aliquam a rectitudine quacunq̄ ex parte deficere animadvertit. Est igitur omnimoda actionis rectitudo ratio sufficiens, cur agere velit; defectus vero ejusdem ratio sufficiens, cur agere nolit (§. 56. *Ontol.*), adeoque illa motivum agendi, hic motivum non agendi est (§. 887. *Pfych. empir.*). Quamobrem patet ei, cui seria est voluntas vitam perfectam vivendi, motivum agendi esse omnimodam actionis rectitudinem, motivum vero non agendi rectitudinis defectum.

Determinatio nimirum voluntatis ejus, qui vitam perfectam vivere vult, nititur hoc Syllogismo in dato casu agendi:

Quæcunque actio omnimode recta est, ea committenda.

Atqui hæc actio omnimode recta est;

Ergo hæc actio committenda.

Eadem in casu non agendi hoc syllogismo nititur.

Quæcunque actio a rectitudine deficit, ea omittenda.

Sed hæc actio a rectitudine deficit;

Ergo hæc actio omittenda.

Determinatio generalis voluntatis ad committendam actionem omnimode rectam, & noluntatis ad non committendam eam, quæ a rectitudine deficit, supponit hunc syllogismum definitivum catholicum:

Qui vitam perfectam vivere vult, is committere debet actionem, quæ omnimode perfecta est, omittere autem eam, quæ a rectitudine deficit.

Sed ego vitam perfectam vivere volo;

Ergo committere debeo actionem omnimode rectam, omittere eam, quæ a rectitudine deficit.

Quodsi

Quodsi syllogismos hocce perpendis, dependentia determinationis voluntatis per omnimodam perfectionem tanquam motivum agendi, & determinationis voluntatis per defectum rectitudinis tanquam motivum non agendi a determinatione voluntatis generali ad vitam perfectam vivendam ad oculum patet: ut adeo beneficio horum syllogismorum appareat, quomodo ante determinanda sit voluntas, & quarumnam veritatum convincendus intellectus, quibusnam notionibus idem imbuendus, quam omnimoda actionis rectitudo & defectus ejus a rectitudine motiva efficacia esse possint. Velim huc animum advertant, qui per precipitantiam statuere solent de iis, quæ nondum satis intelligunt, ne experientiæ contraria pronuncientur, quæ eidem consentanea deprehenduntur, ubi singula observantur, quæ observari debent, & nihil eorum negligitur, quæ in hypothesibus propositionum supponuntur.

§. 388.

Qui gloria ducitur, ei omnimoda actionum rectitudo est motivum agendi. Qui enim gloria ducitur, ei benignum aliorum de actionibus suis judicium est motivum eas committendi (§. 351.). Quoniam itaque benignum est aliorum de actionibus nostris judicium, si ea, quæ fecimus, bene ac recte facta a nobis esse judicant (§. 765. *Psych. empir.*); ei, qui gloria ducitur, motivum agendi est, ubi agnoscit, alios actionem ipsius tanquam rectam prædicaturos. Quamobrem cum per hoc motivum voluntas generaliter determinetur ad recte agendum; ei, qui gloria ducitur, serua est voluntas recte agendi, ubi omnimodam actionis rectitudinem satis intellexerit. Eodem igitur modo, quo supra (§. 378.) ostendimus, ei motivum agendi esse voluntatem divinam, cui est voluntas agendi, quæ DEUS vult, porro evincitur, ei, qui gloria ducitur, motivum agendi esse omnimodam actionis rectitudinem.

Motivum eorum, qui gloria ducuntur, actionis rectitudo.

Non

Non nego dari homines, qui ad gloriam dispositum habent animum, non tamen omnimoda actionum rectitudine moventur; sed hi sunt, qui vel omnimodam actionum rectitudinem non satis intelligunt, eandem ex opinione hominum æstimantes, vel quorum perversis cupiditatibus in transversum agitur animus, ut vana gloria delectentur. His voluntas seria non est agendi quod rectum est, sed tantummodo agendi quod hominum opinione pro tali habetur; illi a vero aberrant, dum de actione judicant, utrum ea recta sit, nec ne. Nos vero, quemadmodum alibi, ita hic quoque supponimus, nihil ex parte intellectus, nihil ex parte voluntatis desiderari. Opus itaque est attentione atque acumine, ut, ubi veritates morales applicare volueris, probe perspicias, quænam supponantur. Juvat autem acumen, & attentionem dirigit syllogismus, quemadmodum abunde perspiciet, qui ad anteriora animum advertit. Fidem oculatam dat propositio præfens. Etenim determinatio voluntatis in dato casu per omnimodam actionis rectitudinem tanquam per motivum ab hisce pendet syllogismis:

Actio, quam intelligentes approbant, committenda est.
Sed hanc actionem intelligentes approbant;
Ergo ea committenda est.

Et:

Actio omnimode recta talis est, quam intelligentes approbant.

Atqui hæc actio omnimode recta est;

Ergo actio hæc talis est, quam intelligentes approbant.

Hic statim vides, si omnimoda actionis rectitudo motivum agendi esse debet, ex parte intellectus supponi, ut de rectitudine actionis verum judicium ferri possit, ita enim subsistit veritas minoris in posteriore syllogismo; ex parte autem voluntatis, ut determinata sit ad committendum actiones generaliter, quæ intelligentibus probantur; ita enim major syllogismi posterioris in appetitum influit, & major syllogismi prioris admittitur tanquam vera. Affectus adeo gloriæ ne exorbitet, in ordinem reducitur per intellectum veritatis convictum, & ad consensum cum rationali revocatur appetitus
sen-

sensitivus, quemadmodum in moralibus fieri debet. Veritas minoris in syllogismo priore pendet a veritate majoris in syllogismo altero. Prior syllogismus docet, quomodo rectificandus sit appetitus, ne in determinatione generali voluntatis quid desideretur. Posterior autem monstrat, quomodo rectificandus sit intellectus, ne in determinatione voluntatis speciali aberretur a vero, neque adeo ex parte intellectus quid desiderari queat. Velim ad hæc animum probe attendant, qui actiones suas & aliorum recte dirigere volunt: nullus enim dubito fore, ut in omni actionum directione inexpectata quædam lux ipsis affundatur, modo eam ferre possint.

§. 389.

Qui gloria ducuntur, iis motivum non agendi est defectus rectitudinis actionis. Qui enim gloria ducitur ei sinisterum aliorum de actionibus suis iudicium motivum non agendi est (§. 352.). Quoniam itaque aliorum de actionibus nostris iudicium sinisterum est, si ea, quæ fecimus, minus recte a nobis facta iudicent (§. 774. *Psych. empir.*), adeoque si actio a rectitudine deficit; motivum non agendi ei est, qui gloria ducitur, ubi novit, actionem esse talem, ut eam a rectitudine deficere iudicent intelligentes, consequenter ob defectum rectitudinis actionem committere non vult. Est itaque defectus rectitudinis ratio sufficiens, cur eam committere nolit (§. 56. *Ontol.*), consequenter defectus rectitudinis est motivum non agendi ei, qui gloria ducitur (§. 887. *Psych. empir.*).

Motivum eorum, qui gloria ducuntur, defectus rectitudinis.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ea mutatis mutandis ad præsentem quoque applicanda.

§. 390.

Cui seria est voluntas vitam perfectam vivendi, ei motivum agendi decorum est. Cum enim ad perfectionem vitæ requiratur, ut actiones sint decoræ (§. 23.); cui seria est voluntas

Decorum quando motivum agendi.

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

A a a luntas

luntas vitam perfectam vivendi; ejus voluntas generaliter determinata est ad committendas actiones, quascunque decoras esse cognoverit (§. 386.). Quodsi ergo convictus fuerit, actionem aliquam esse decoram, quin eam committere velit, quia decora est, minime dubitandum. Est igitur decorum ratio sufficiens actionis committendæ (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum ratio sufficiens volitionis motivum sit (§. 887. *Psych. empir.*); decorum motivum agendi ei est, cui seria est voluntas vitam perfectam vivendi.

Non opus est ut moneamus, cavendum esse, ne pro decoro habeatur, quod opinione vulgi decorum existimatur, & arbitrarium appellatur, sed quod naturaliter tale est (§. 196. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Etenim ubivis de eo nobis sermo est, quod tale est, non quod pro tali habetur, cum non sit. Quemadmodum itaque in omnibus actionibus spectatur veritas; ita etiam eadem spectanda in actionibus decoris. Abutuntur adeo motivo, qui actionem committunt, quia eam decoram esse putant, cum non sit. Denuo igitur liquet, quam necessaria sit demonstrativa actionum humanarum theoria, siquidem praxis nullo defectu laborare debet. Qui vitam perfectam serio vult vivere, & perfectionem vitæ moralis perspectam habet, ut non ignoret, ad eandem quoque requiri decorum, quod naturaliter tale est (§. 23.); is ita ratiocinatur:

Quæcunque actio decora est, ea est committenda.

Sed actio hæc decora est;

Ergo actio hæc est committenda.

Majorem amplectitur tanquam veram propter generalem determinationem voluntatis ad actiones committendas, quæ ad vitam perfectam requiruntur, adeoque etiam ad decoras. Minor autem, quia veritas ejus agnoscitur, motivum est, per quod voluntas determinatur in casu dato. Patet itaque requiri ad generalem determinationem motivum, per quod voluntas determinetur ad vivendum vitam perfectam, ac deinde demonstrationem, vi cujus intellectus convincitur, ad vitam perfectam etiam requiri, ut actio-

nes

nes sint decoræ: ita enim determinatio generalis extenditur ad actiones quoque decoras, neque opus est peculiari motivo. Novi viros summos, qui acumine præstabant, nec a virtute alienum habebant animum, decori nullam habuisse rationem. Sed novi quoque id non alia accidisse de causa, quam quod morales veritates non ea profunditate, qua theoreticas, præsertim mathematicas sublime quid spirantes, meditati decorum omne pro arbitrario haberent, ac ideo male interpretarentur illud pervulgarum: *Forma neglecta virum decet*: quod sano sensu intellectum admitti potest, immo debet. Nil juvat acumen, nisi eodem utaris.

§. 391.

Cui seria est noluntas vitam imperfectam vivendi, ei motivum non agendi indecorum est. Cum ad perfectionem vitæ moralis requiratur, ut actiones sint decoræ (§. 23.); vita moralis defectu quodam laborat, si quæ sint indecoræ. Cui ergo seria est noluntas vitam imperfectam vivendi, ejus noluntas generaliter determinata est ad non committendas actiones indecoras, quascunque tales esse cognoverit (§. 386.). Quodsi ergo convictus fuerit, actionem aliquam esse indecoram, eam committere non vult, quia indecora est, consequenter indecorum est ratio sufficiens non committendæ actionis (§. 56. *Ontol.*). Quare cum ratio sufficiens nolitionis sit motivum, cur actionem committere nolit (§. 887. *Psych. empir.*); cui seria est noluntas vitam imperfectam vivendi, ei motivum non agendi indecorum est.

*Indecorum
quando mo-
tivum non
agendi.*

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ea mutatis mutandis ad præsentem quoque applicari possunt. Syllogismus enim definitivus, quo determinatur voluntas in dato casu hic est:

Omnis actio indecora non est committenda.
Sed actio hæc est indecora;
Ergo actio hæc non est committenda.

A a a 2

Syllo-

Syllogismus hic oppositus est ei, quem pro determinanda voluntate ad actionem decoram committendam in casu dato in medium adduximus (not. §. 390.). Huc igitur si animum advertas, quæ de propositione præcedente monuimus ad præsentem facile trahes.

§. 392.

Actionem nolle committere & velle omittere quo modo differant.

Si rigorose loqui velimus, inter se differunt actionem nolle committere & velle non committere, seu velle omittere. Nimirum *Nolitio committendi actionem* est actus voluntatis per motivum nolitionis elicitus. *Volitio vero non committendi, seu omittendi* est actus voluntatis cohærens actui voluntatis actionem contrariam committendi, nullo peculiari motivo elicitus.

Quoniam actionem omittit, qui eandem non committit; omisso actionis & non commissio actionis pro uno eodemque haberi solent: unde porro inferitur, velle omittere actionem & nolle committere actionem esse unum idemque. Enimvero ostendimus jam in superioribus (not. §. 376.), motiva dupliciter influere in actionem, quam non committimus, vel positive, vel privative. Si positivus influxus est, nolitio actionem committendi locum habet; si vero tantummodo privativus, volitio non committendi seu volitio omittendi actionem obtinet. Quamobrem cum ibidem jam observaverimus duplicem istum influxum non gratis a se invicem distingui; nec nimia videri debet subtilitas, quæ nolitio actionem committendi contradistinguitur volitioni eam non committendi, seu eam omittendi. Ceterum ibidem dicta distinctionem hanc illustrent. Quoniam vero firmo ea nituntur fundamento, quomodo accurate loqui possimus, ut doceamus, nemo jure reprehendet.

§. 393.

Actionem velle committere & velle

Similiter si accurate loqui velimus, velle committere actionem & velle non omittere actionem inter se differunt. Nimirum *Volitio committendi actionem* est actus voluntatis

tatis per motivum volitionis elicitus. Sed *volitio non omittendi actionem* est actus voluntatis actui noluntatis committendi actionem contrariam cohærens, nullo peculiari motivo elicitus, & actui noluntatis privativo æquipollens. *non omittere quomodo differant.*

Differentia patet per ea, quæ supra annotavimus (not. §. 377.). Scilicet disconvenientia cum lege naturali est motivum actionem non committendi, seu omittendi. Quodsi quis agnoscit, actionem esse legi naturæ convenientem, hoc ipso agnoscit, eam non esse eidem contrariam, adeoque cessat motivum eam non committendi seu omittendi, consequenter & nolitio eam committendi, seu eidem æquipollens volitio eam omittendi. Actus hic privativus noluntatis infert volitionem actionem non omittendi, quatenus eam non esse ex numero illarum, ad quas committendas voluntas vel non committendas voluntas generaliter determinata est, agnoscitur. Quoniam tamen per hoc nondum ponitur actus voluntatis actionem committendi, quatenus voluntas nondum supponitur generaliter determinata ad actionem legi naturæ convenientem, aut saltem actus voluntatis non elicitur, quatenus actio spectatur ut non repugnans legi naturali; actus voluntatis committendi actionem & non omittendi actionem utique differunt. Hanc distinctionem non esse inanem subtilitatem, sed usum insignem habere in praxi, supra jam inculcavimus (*loc. cit.*). Nimirum idem motivum & ponit volitionem agendi, & tollit repugnantiam ad agendum, ubi per propria motiva & voluntas ad agendum, & noluntas ad non agendum contrarium determinata. Distinctionem igitur istam hic explicandam esse duximus, etsi ex supra dictis intelligatur, si omnia rite pensentur, propterea quod non omnes eam attentionem afferunt, quæ ad hæc distinguenda requiritur, quæ non sine subtiliori acumine distinguuntur.

§. 394.

Si cui seria est voluntas vitam perfectam vivendi; ei motivum volitionis actionem non committendi est indecorum. Quoniam enim ad vitam perfectam requiritur, ut actiones sint *Motivum volitionis non agendi ei, qui*

vitam perfectam vivit.

decoræ (§. 23.), cui seria est voluntas vitam perfectam vivendi, ipsius voluntas generaliter determinata est ad committendum actiones decoras (§. 386.), consequenter ad non committendas indecoras. Quamobrem ubi pro certo habet, actionem aliquam esse indecoram, eam vult non committere (§. 392.). Quoniam itaque indecorum ratio sufficiens est, cur actionem velit non committere, seu omittere (§. 56. *Ontol.*), ratio autem sufficiens volitionis motivum est (§. 887. *Pfych. empir.*); indecorum est motivum volitionis actionem non committendi ei, qui vitam perfectam vivere vult.

Nimirum volitio non committendi actionem, seu eandem omittendi cohæret volitioni committendi, adeoque non omittendi actionem decoram (§. 28. *Ontol.*), consequenter uterque actus eodem motivo determinatur. Quamobrem cum nullam adsit motivum nolitionis, nec actus nolitionis positivus adest (§. 889. *Pfych. empir.*), sed saltem privativus, quem actus volitionis positivus includit. Actus hic nolitionis privativus æquipollet actui volitionis actionis privativæ positivo. Sed ut firmius sit non agendi propositum, non sufficit velle non agere, sed requiritur ut etiam agere nolis. Duo hi actus facile distinguuntur, si notaveris, in actu volitionis non agendi negationem referri ad objectum, in actu autem nolitionis agendi ad actum animæ: unde in casu priore actionem efficit privativam. in posteriore actum animæ positivum efficit, cum nolitio sit actus positivus animæ (§. 884. *Pfych. empir.*).

§. 395.

Motivum volitionis actionem non omittendi ei, qui vitam

Si cui seria est voluntas vitam imperfectam vivendi, ei motivum actionem non omittendi decorum est. Quoniam ad vitam perfectam requiritur, ut actiones sint decoræ (§. 23.); actiones indecoræ pertinent ad vitam imperfectam. Quamobrem cui seria est voluntas vitam imperfectam vivendi,

vendi, ejus voluntas generaliter determinata est ad non committendas actiones indecoras, consequenter ad eas omittendas, adeoque ad non omittendas decoras (§. 393.). Quoniam itaque decorum ratio sufficiens est, cur actionem velit non omittere (§. *Ontol.*), ratio autem sufficiens volitionis motivum volitionis est (§. 887. *Pfych. empir.*); decorum est motivum volitionis non omittendi actionem ei, cui seria est voluntas vitam imperfectam non vivendi. *imperfectam averfatur.*

Nimirum volitio non omittendi actionem nolitioni committendi contrariam cohaeret (§. 393.); cum tamen nullum adsit motivum volitionis, nec actus positivus volitionis eam committendi adest (§. 889. *Pfych. empir.*). Disponitur saltem animus ad actionem committendam, ut sine ulla haesitatione cedat motivo volitionis, dum accedit, qualem sentimus, ubi nobis animus est agendi, haeremus tamen, annon consultius sit actionem omitti, quam committi.

§. 396.

Cui seria est voluntas servandi legem naturæ, ei decorum est motivum actionem committendi, indecorum est motivum volitionis non committendi actionem, & cui seria est voluntas legem naturæ transgrediendi, ei indecorum est motivum non committendi actionem, decorum vero motivum volitionis non omittendi actionem. Ostenditur eodem prorsus modo, quo eadem demonstravimus de eo, qui seriam habet voluntatem vitam perfectam vivendi, & noluntatem seriam vitam imperfectam vivendi (§. 390. 391. 394. 395.). *Decorum & indecorum num sit motivum ei, qui legem naturæ servare vult.*

Lex nimirum naturæ nos obligat ad actionem decoram indecoræ præferendam, etsi utraque in se spectata sit indifferens (§. 203. *Part. I. Phil. pract. univ.*), daturque lex naturalis decori (§. 204. *Part. I. Phil. pract. univ.*), scilicet naturaliter talis (§. 196. *Part. I. Phil. pract. univ.*), de quo hic nobis sermo est, ubi

ubi veritati, non hominum opinioni litamus. Urget adeo eodem rigore actiones decoras lex naturæ, quo eas requirit vita perfecta (§. 23.): immo ex demonstratione superiore (*loc. cit.*) liquet, non alia de causa ad vitam perfectam requiri actiones decoras, quam quia easdem urget lex naturæ in omni sua amplitudine spectata. Quoniam itaque ea, quæ in propositione præsentente affirmantur de eo, cui seria est voluntas vitam perfectam vivendi, noluntas vivendi imperfectam, demonstravimus exinde, quod ad vitam perfectam requirantur, ob severum scilicet studium servandi legem naturæ, eamque non transgrediendi; nullo negotio conficitur, quod ex seria voluntate servandi & noluntate transgrediendi eadem fluant, quæ ex seria voluntate perfectam & noluntate imperfectam vitam vivendi consequuntur. Non tamen eodem prorsus modo decorum & indecorum vim motivi acquirunt in utroque casu, quia generalis determinatio voluntatis & noluntatis quoad vitam perfectam ab alio motivo pendet, quam quoad custodiam legis naturalis (§. 326. 327. 342. 344.), siquidem motivis propriis uti velis. In anima status præsententes ab anterioribus pendent. Quamvis adeo rationes proximæ sint eadem, non tamen ideo eadem sunt remotæ. Ubi autem rationes proximæ eadem per diversas remotas ponuntur, plurimum conducit, ut ponantur per omnes, per quas easdem poni possibile est, simul ad propositum firmandum. Nexus modificationum animæ viam sternit ad abditos illos recessus, de quibus supra diximus (*not. §. 377.*).

§. 397.

Convenientia cum ratione cuiuslibet fit motivum agendi.

Cui seria est voluntas vivendi vitam homine dignam, ei convenientia cum ratione est motivum agendi. Quoniam nemo non novit, homines a brutis ratione potissimum distingui, qui vitam homine dignam vivit, is actiones committere vult, quæ rationi conformes sunt. Quamobrem si cui seria fuerit voluntas vivendi vitam homine dignam, is actionem committere vult, quam rationi conveni-

venire agnoscit, quia rationi convenit. Quoniam itaque convenientia actionis cum ratione ratio sufficiens est, cur eam committere velit (§. 56. *Ontol.*), ratio autem sufficiens volitionis motivum agendi est (§. 887. *Psych. empir.*); ei convenientia actionis cum ratione motivum agendi est, cui seria est voluntas vivendi vitam homine dignam.

Nimirum vita homine digna non est, nisi quatenus rationi convenit. Cum enim homo a brutis rationis usu distinguatur, vita quoque ejus a vita brutorum differre aliter non potest, quam ut rationi conformis sit, adeoque in determinandis actionibus suis homo utatur ratione, consequenter hasce committere velit, quod eas cum ratione convenire agnoscit. Equidem nec brutorum actiones a ratione alienæ deprehenduntur, si rigoroso examini subjiciantur, & multæ rationi adeo consentientes deprehenduntur, ut ratione rectius uti censeantur bruta, quam homines, id quod etiam *Rorario* imposuit (*not. §. 762. Psych. rat.*); non tamen actiones brutorum magis pendent ab usu rationis, quam actiones rerum inanimatarum, in quibus nihil deprehenditur, quod a ratione sit alienum. Neque enim hic quæritur, num actio aliqua rationi conveniat simpliciter, si vocabulum rationis objective sumitur; sed num rationi agentis sit conformis: quod posterius nec de rerum inanimatarum, nec de brutorum actionibus dici potest.

§. 398.

Cui seria est voluntas vitam homine indignam vivendi, ei disconvenientia cum ratione est motivum non agendi. Quoniam a bruto differre potissimum ratione hominem omnes agnoscunt; vita homine indigna est, quæ rationi contrariatur. Quodsi ergo seria tibi fuerit voluntas vivendi vitam homine indignam; nullam unquam committere vis actionem rationi contrariam (§. 386.). Quamobrem ubi cognoveris actionem aliquam esse rationi contrariam, seu eidem non
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)   B b b   con-

Disconvenientia cum ratione quando motivum non agendi.

convenire, eam committere non vis. Ex disconvenientia itaque actionis cum ratione intelligitur, cur eam committere nolis, adeoque ea ratio sufficiens est, cur eam committere nolis (§. 56. Ontol.). Ratio sufficiens, cur actionem committere nolis, motivum non agendi (§. 887. Psych. empir.). Est ergo disconvenientia actionis cum ratione motivum non agendi ei, cui seria est voluntas vitam homine indignam vivendi.

Nimirum vita homine non est indigna, nisi quatenus rationi contrariatur. Quamobrem nolle vivere vitam homine indignam idem est ac nolle vivere vitam, quæ rationi contraria est. Hinc si voluntas generaliter determinata est ad non vivendam vitam homine indignam; generaliter determinata est ad non committendam actionem, quæ rationi contraria est. Quid igitur mirum, quod disconvenientia actionis cum ratione sit motivum non agendi ei, qui vitam homine indignam vivere non vult? Poteramus quoque addere, quemadmodum in anterioribus, quandonam convenientia cum ratione sit motivum actionem non omittendi, & disconvenientia cum eadem motivum non committendi: sed non opus est, ut prolixiores simus, cum per anteriora intelligantur.

§. 399.

Actionis convenientia cum ratione sit motivum ei, qui vitam perfectam vivere vult.

Cui seria est voluntas vivendi vitam perfectam, ei motivum agendi est convenientia actionis cum ratione. Quoniam enim secundum rationem vivit qui vitam perfectam vivit (§. 55.); cui seria est voluntas vivendi vitam perfectam, ei quoque seria voluntas est vivendi secundum rationem, consequenter committendi actiones rationi conformes, seu eidem convenientes. Quodsi ergo cognoscit, actionem aliquam rationi convenire; quin eam committere velit dubitandum non est (§. 386.). Quoniam itaque ex convenientia actionis cum ratione intelligitur, cur actionem com-

committere velit; hæc ipsa convenientia est ratio sufficiens volitionis actionem committendi (§. 56. *Ontol.*). Sed hæc ratio motivum est agendi (§. 887. *Pfych. empir.*). Ergo convenientia actionis cum ratione est motivum agendi ei, cui seria est voluntas vivendi vitam perfectam.

Non est quod excipias, fieri posse ut quis non agnoscat secundum rationem vivendum esse, ubi vitam perfectam vivere velit, adeoque cum seria voluntate vivendi vitam perfectam non poni convenientiam actionis cum ratione motivum agendi. Etenim nos supponimus, vitæ perfectæ notionem distinctam esse ei, qui eandem vivere vult. Neque enim urgemus actiones nisi omnimode rectas, ut quoad intellectum nihil desideretur in actione nostra. Quodsi vero cognitio supponi debet, qualis requiritur; ignotum esse nequit, quod vita perfecta sit rationi conformis (§. 55.), nec perfecta adeo esse possit, nisi quæ eidem convenit.

§. 400.

Cui seria est voluntas vivendi vitam imperfectam, ei motivum non agendi est disconvenientia actionis cum ratione. Quoniam qui vitam perfectam vivit, secundum rationem vivit (§. 55.); necesse est ut, qui imperfectam vivit vitam, rationi adversam seu minime convenientem agat (§. 28. *Ontol.*). Quodsi igitur tibi seria fuerit voluntas vivendi vitam imperfectam, voluntas tuæ generaliter determinata est ad non committendas actiones rationi minime convenientes, aut eidem adversas (§. 386.). Quamobrem ubi cognoscis actionem rationi minime convenire aut eidem adversari, eam committere non vis. Disconvenientia igitur cum ratione sufficiens ratio est, cur actionem committere nolis (§. 56. *Ontol.*), adeoque motivum nolitionis eam committendi (§. 887. *Pfych. empir.*). Atque adeo patet, disconvenientiam actionis cum ratione esse motivum non agendi ei, cui seria est voluntas vivendi vitam imperfectam.

Vitam imperfectam vivere nolenti cur sit motivum non agendi disconvenientia cum ratione.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, mutatis mutandis ad præsentem quoque applicari possunt.

§. 401.

Motivum vivendi vitam homine dignam.

Qui gloria ducitur, ei motivum agendi vitam homine dignam est benignum aliorum de actionibus suis iudicium. Qui enim gloria ducitur, ei benignum aliorum de actionibus suis iudicium placet (§. 772. *Pfych. empir.*), consequenter si iudicent alii, quod recte agat (§. 765. *Pfych. empir.*), adeoque eum facit facultatum suarum usum, quem facere potest (§. 72. *§ seqq. Part. I. Phil. pract. univ.*) & debet in determinandis actionibus suis (§. 169. 170 *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque hoc volumus quod nobis placet (§. 937. *Pfych. empir.*); qui gloria ducitur, vult, ut alii de actionibus suis iudicent, quod omnem faciat usum facultatum suarum in iis determinandis, quem homo facere potest, consequenter quin etiam velit ideo eundem facere dubitandum non est (§. 941. *Ontol.*). Benignum adeo aliorum de actionibus suis iudicium ratio sufficiens (§. 56. *Ontol.*), adeoque motivum eidem est, cur omnem facultatem suarum usum facere velit in determinandis actionibus suis, quem facere potest homo (§. 887. *Pfych. empir.*). Enimvero is vitam homine dignam vivit, qui eum facit in determinandis actionibus suis facultatum suarum usum, quem homo facere potest, quod per se patet. Quamobrem benignum aliorum de actionibus suis iudicium est motivum vitam homine dignam vivendi ei, qui gloria ducitur.

Poteramus vitam homine dignam definire per eam, quæ constat actionibus, in quibus determinandis homo omnem facit facultatum suarum usum, quem facere potest ac debet. Etenim concessæ homini sunt facultates, quibus carent bruta. Quamobrem ejus vita a vita brutorum aliter differre nequit, quam quod in

in actionibus suis determinandis eum facit illarum usum, quem bruta facere nequeunt. Vitam adeo hominis vivit, qui usum istum facit, atque hæc vita ipso digna est. Censuram aliorum merito incurrit, si aliter vivat: vitam vero hominis ubi vivit, eam probare tenentur omnes, qui ex veritate de actionibus humanis statuunt. Recte autem sentientium judicia sola sunt, quæ movere nos debent: censuræ iniquæ contemnendæ.

§. 402.

Qui gloria ducitur, ei motivum non agendi vitam homine indignam est sinisterum aliorum de actionibus suis iudicium. Qui enim gloria ducitur, ad pudorem pronus est (§. 781. *Psych. empir.*), adeoque malum existimat, si alii norint, quæ a se minus recte facta sunt (§. 777. *Psych. empir.*), consequenter sinisterum aliorum iudicium sibi tanquam malum repræsentat (§. 774. *Psych. empir.*), adeoque hoc ipsi motivum nolitionis est (§. 890. *Psych. empir.*). Quoniam itaque minus recte facit, si non eum facit facultatum suarum usum, quem facere potest ac debet (§. 72. & *seqq.* 170. & 169. *Part. I. Phil. pract. univ.*); iudicium sinisterum aliorum ipsi motivum est, ut nolit in determinandis actionibus suis non facere eum usum facultatum suarum, quem facere potest ac debet. Enimvero vita homine indigna vivitur, ubi eum non facit facultatum suarum usum, quem facere potest ac debet, quod per se patet. Est igitur motivum nolitionis vivendi vitam homine minus dignam sinisterum aliorum de actionibus suis iudicium ei, qui gloria ducitur.

Motivum non agendi vitam homine indignam.

Poteramus quoque *vitam homine indignam* definire per eam, in qua is facultatum suarum usum in determinandis actionibus non facit, quem facere potest ac debet. Hunc enim usum ubi negligit, eam vivit vitam, quam vivere poterat, etiamsi facultatibus istis destitueretur, consequenter si homo non esset, sed brutum. Ecquis vero est, qui homine indignum non iudicet vi-

vere instar bruti, quod facultatibus superioribus animæ caret, quibus is a brutis distinguitur? Fieri non potest, ut aliorum iudiciis commoveatur animus, ubi tibi perinde est; sive ab aliis in brutorum numerum referaris, sive nomen hominis tueri existimeris. Qui gloria ducitur, videri vult, qui est; ferre autem nequit ut habeatur pro eo, qui non est. Unde indignatur iniquis censoribus & calumniatoribus.

§. 403.

Convenientia vitæ homine dignæ cum lege naturæ quando motivum eam vivendi.

Si cui seria est voluntas legem naturæ servandæ, ei motivum vivendi vitam homine dignam est convenientia ejus cum lege naturæ. Etenim cui seria est voluntas legem naturæ servandæ, ejus voluntas generaliter determinata est ad vivendam vitam legi naturæ conformem (§. 138. Part. I & §. 386. b.). Enimvero vita legi naturali conformis & naturæ humanæ conveniens iisdem regulis continetur (§. 57.). Voluntas igitur etiam determinata est ad vivendam vitam naturæ humanæ convenientem, adeoque homine dignam, quamprimum agnoscitur, vitam homine dignam convenire legi naturæ. Quoniam itaque convenientia vitæ homine dignæ cum lege naturali ratio sufficiens est, cur is, cui seria est voluntas legem naturæ servandæ, vitam homine dignam vivere velit (§. 56. Ontol.), ratio autem sufficiens volitionis motivum est (§. 887. Psych. empir.); convenientia vitæ homine dignæ cum lege naturali motivum vitam istam vivendi ei est, cui seria voluntas legem naturæ servandæ.

Ostenditur etiam hoc modo. Convenientia actionis cum lege naturali est motivum agendi ei, cui seria est voluntas legem naturæ servandæ (§. 372.). Quamobrem ubi agnoscit, vitam homine dignam esse legi naturæ convenientem (§. 57.); convenientia quoque hujus vitæ cum lege naturæ ipsi motivum esse debet eandem vivendi.

Non

Non omnes homines gloria ducuntur, ut benignum recte sentientium iudicium de actionibus suis eorum animos ad agendum commovere possit. His igitur voluntas vitam homine dignam instillari potest per convenientiam cum lege naturali, ubi per aliud motivum voluntas ad servandam legem naturæ determinata fuerit (§. 326.). Ubi vero voluntas per hoc motivum determinata fuerit ad vitam homine dignam vivendam; tum per iudicium recte sentientium roboratur, etsi hoc solum non sufficiebat eidem determinandæ, quatenus jam agnoscitur, præstare eam vivere vitam, quam recte sentientes approbant, quam contrariam.

§. 404.

Cui seria est voluntas legem naturæ transgrediendi, ei Disconveniens non vivendi vitam homine indignam est ejus disconvenientia cum lege naturali. Quoniam enim vita naturæ humane conveniens, adeoque homine digna, est legi naturæ conformis (§. 57.); necesse est vitam homine indignam non esse legi naturæ conformem, seu eidem non convenire (§. 53. *Ontol.*). Quamobrem cui seria est voluntas legem naturæ transgrediendi, consequenter voluntas committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 139. *Part. I. Phil. pract. univ.*); cum vita moralis sit actionum liberarum complexus (§. 7.), is quoque vitam legi naturæ contrariam, adeoque homine indignam, vivere non vult (§. 386.). Quoniam itaque ex disconvenientia vitæ homine indignæ cum lege naturali intelligitur, cur eam vivere nolit, qui serio legem naturæ transgredi non vult; hæc disconvenientia cum lege naturæ est ratio sufficiens, cur eam vivere nolit (§. 56. *Ontol.*). Est igitur disconvenientia vitæ homine indignæ cum lege naturali motivum eam non vivendi ei, cui seria est voluntas legem naturæ transgrediendi (§. 887. *Psych. empir.*).

Qua

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, de præ-
sente etiam notanda veniunt.

§. 405.

*Quandonam
voluntas &
noluntas di-
vina fiat mo-
tivum.*

*Qui cognoscit se esse servum DEI, ei motivum agendi est
voluntas divina, noluntas vero divina motivum non agendi.* Et-
enim qui cognoscit se esse servum DEI, is agnoscit se esse
in dominio ipsius (§. 967. Part. I. Theol. nat.). Quamobrem
cum DEUS de actionibus humanis vi domini pro arbitrio
suo disponere possit (§. 959. Part. I. Theol. nat.); sibi quoque
voluntatem & noluntatem divinam loco propriæ volunta-
tis ac noluntatis esse debere agnoscit. Quoniam itaque
hoc facere vult, quia DEUS vult ut faciat; istud facere
non vult, quia DEUS non vult ut faciat; voluntas & no-
luntas divina est ratio sufficiens, cur agere vel non agere
velit (§. 56. Ontol.). Quamobrem cum eadem sit motivum
agendi & non agendi (§. 887. Psych. empir.); voluntas divi-
na est motivum agendi, noluntas vero divina motivum non
agendi ei, qui se servum DEI esse cognoscit.

Hinc elucet utilitas doctrinæ de dominio DEI in hominem,
quam prolixè satis tradidimus in *Theologia naturali* c. 6. Part. I.
Quamobrem ut hoc motivum majus acquirat robur, probe pen-
sitanda sunt, quæ ibidem demonstrantur, & demonstrationes omni
attentione expendendæ, ut vincatur animus. Ita enim co-
gnitionem vivam acquiremus hujus principii, quod homo qua
servus DEI Domini sui voluntatem ac noluntatem suam in divi-
nam resolvere debeat (§. 248.).

§. 406.

*Motivum
ejus, qui pro
Domino suo*

*Si quis dominium DEI in se agnoscit, seu DEUM esse
Dominum suum pro certo habet; ei voluntas & noluntas divi-
na est motivum agendi & non agendi.* Quoniam in propo-
sitione præcedente ex notione domini ostendimus eadem
motiva

motiva esse ei, qui agnoscit se esse servum DEI; demonstratio præcedens ad præsentem quoque propositionem applicari potest. *Deum habet.*

Qui agnoscit se esse servum DEI, is etiam agnoscit esse DEUM Dominum suum. Unde etiam beatissima virgo se dicit ancillam non DEI, sed Domini Luc. I. ut significet, se esse ancillam DEI, quia DEUS est Dominus suus. Quid ergo mirum, quod eadem sit eorundem motivorum demonstratio de eo, qui se servum DEI esse agnoscit, & de eo, qui DEUM Dominum suum esse agnoscit? Propositio igitur præsens & præcedens re ipsa coincidunt. Propter usum tamen, cum una enunciatio nunc sit aptior altera, quemadmodum suo loco constabit, utramque apponi consultum fuit. Ipsa vero beatissima virgo exemplo suo docet, quod, qui se servum DEI & DEUM Dominum suum agnoscit, voluntatem et noluntatem divinam pro motivis habeat (●o cit.). Non est quod excipias, veritatem hanc nosse multos, qui tamen voluntate ac noluntate divina non utantur motivis: hi enim aut destituuntur cognitione viva, quæ sola motivum voluntatis ac noluntatis fit, aut aliis motivis in transversum abripiuntur: neque enim motiva cogunt (§. 931. *Pfych. empir.*), sed anima tantummodo iisdem convenienter se determinat (§. 932. *Pfych. empir.*).

§. 407.

*Si quis agnoscit se esse servum DEI, aut DEI in se dominium agnoscit; ei motivum servandi legem naturæ, eamque non transgrediendi est dominium divinum. Qui enim agnoscit se esse servum DEI, aut DEI in se dominium agnoscit, ei motivum agendi est voluntas divina, motivum non agendi est noluntas divina (§. 405. 406.). Quamobrem cum DEUS hominem obliget ad legem naturæ servandam (§. 276. Part. I. *Phil. pract. univ.*), adeoque etiam ad eam minime transgrediendam (§. 140. Part. I. *Phil. pract. univ.*); DEUS*

Motivum studiendi legem naturæ.

Ccc vult

(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

vult ut legem naturæ servemus, non vult ut eandem transgrediamur (§. 118. Part. I. Phil. pract. univ.); id quod etiam patet ex eo, quod lex naturæ sit voluntati divinæ conformis (§. 284. Part. I. Phil. pract. univ.). Qui igitur agnoscit se esse servum DEI, aut DEI in se dominium agnoscit; ei motivum servandi legem naturalem, & eam minime transgrediendi est dominium divinum.

Nimirum qui agnoscit se esse servum DEI, & DEUM esse Dominum suum, is ideo agere vult, quod præcipit DEUS, quia DEUS Dominus est, adeoque præcipiendi jus habet, ac ideo agere non vult, quod DEUS prohibet, quia DEUS Dominus est, adeoque prohibendi jus habet. De utroque minime dubitabit, qui satis perspexit, quæ de dominio DEI demonstravimus in parte prima Theologiæ naturalis, ut eorum cognitione viva imbuatur animus. Ratio igitur servandi legem naturæ sufficiens est, quod DEUS sit Dominus, & ratio eam minime transgrediendi sufficiens, quod DEUS sit Dominus (§. 56. Ontol.), consequenter dominium divinum est motivum servandi legem naturæ, eamque minime transgrediendi. Inprimis huc facit, quod DEUS sit Dominus suæ boni (§. 997. Part. I. Theol. nat.) & servos suos amet, eosque velit esse felices, non infelices, (§. 998. Part. I. Theol. nat.).

§. 408.

Fons obligationis divinæ ad custodiendam legem naturæ.

Bonitatis divinæ est, quod DEUS nos obliget ad naturæ legem servandam, eamque minime transgrediendam. Etenim bonitatis divinæ est, quod velit hominem actiones suas dirigere ad sui statusque sui (§. 907. Part. I. Theol. nat.), & ad aliorum statusque eorundem perfectionem (§. 991. Part. I. Theol. nat.), consequenter ad committendas actiones legi naturæ conformes (§. 167. Part. I. Phil. pract. univ.), & ad non committendas seu omittendas actiones eidem contrarias (§. 168. Part. I. Phil. pract.

pract. univ.), & ad utrumque nos obliget (§. 987. *Part. I. Theol. nat.*). Enimvero qui actiones committit legi naturæ conformes, & omittit eidem contrarias, legem naturæ servat (§. 138. *Part. I. Phil. pract. univ.*), & qui actiones committit legi naturæ contrarias, omittit vero eidem conformes, eandem transgreditur (§. 139. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Bonitatis igitur divinæ est, quod DEUS nos obliget ad legem naturæ servandam, eamque minime transgrediendam.

Equidem jam demonstravimus DEUM obligare hominem ad naturæ legem servandam (§. 276 *Part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter etiam ad eam minime transgrediendam (§. 140. *Part. I. Phil. pract. univ.*); hic vero evincimus, obligationem istam proficisci ex bonitate divina, ut ejus fontem agnoscamus. Mox enim patebit, quantum momenti in hac cognitione situm sit. Qui vero veritatis hujus convinci voluerit, ei probe perfecta esse debent principia, ad quæ in demonstratione provocamus (§. 991. *Log.*). Quodsi ex anterioribus haurire nolit, quæ assensum gignunt successively (§. 992 993. *Log.*); is sibi imputet, non mihi, ubi se minime convictum sentit. Philosopho non competit potentia miraculosa in naturam humanam, qua absque legitimo facultatum humanarum usu assensum determinare possit per saltum. Quodsi demonstrationem in sua principia remota resolvere volueris (§. 992. *Log.*), facile constabit, cujusnam culpa assensus vacillet, & quænam sit ratio, cur animus majoribus, quam antea, dubiis urgeatur, cum ad solas notiones confusas eandem adverteres.

§. 409.

Bonitas divina est motivum servandi legem naturæ, eamque minime transgrediendi. Etenim bonitatis divinæ est, quod DEUS nos obliget ad naturæ legem servandam, eamque minime transgrediendam (§. 408). Enimvero DEUS qui summe bonus est, ita ut bonitatem majorem concipi repugnet (§. 699. *Part. I. Theol. nat.*), in homines tantundem

Bonitas divina cur sit motivum servandi legem naturæ.

boni conferre vult, quantum fieri potest (§. 696. Part. I. Theol. nat.), adeoque hoc ipso etiam in hominem conferre vult bona, quod eum obliget ad naturæ legem servandam, eandemque minime transgrediendam. Quoniam itaque homo obligationem ad servandam naturæ legem, eamque minime transgrediendam sibi repræsentare nequit, nisi tanquam bonam vi bonitatis divinæ, ac ideo agnoscit bonum esse, ut eidem satisfaciatur; hæc ipsa autem repræsentatio motivum volitionis est (§. 890. Ppsych. empir.); quin bonitas divina sit motivum servandi legem naturæ eamque minime transgrediendi, dubitandum non est.

Quæ ad solum dominium divinum animum advertunt, nec perpendunt, DEUM esse Dominum summe bonum (§. 997. Part. I. Theol. nat.), & servorum suorum felicitatem velle (§. 998. Part. I. Theol. nat.); legem naturæ pro jugo habent a DEO sibi imposito, ubi eam cupiditatibus suis adversam experiuntur. Præjudicium hoc in causa est, ut vel legem naturæ transgredi, quam eandem servare malint, vel ubi metu poenarum equidem omittunt actiones legi naturæ contrarias, vel eidem conformes committunt (§. 364. Part. I. Phil. pract. univ.); neutrum tamen faciunt sine animi molestia (§. 366. Part. I. Phil. pract. univ.), a vera virtute adhuc alieni (§. 347. 348. Part. I. Phil. pract. univ.). Alia vero est ratio, ubi quis bonitate divina permovetur ad naturæ legem servandam, eamque minime transgrediendam. Is nimirum agnoscit, optime sibi consuli, ubi legem naturæ servet, nec in minimis eandem violet. Non nego idem cognosci posse independentem a bonitate divina, cum independentem ab eadem demonstraverimus felicitatem legis naturalis custodia acquiri (§. 396. Part. I. Phil. pract. univ.), immo eadem conservari (§. 397. Part. I. Phil. pract. univ.), nec sine eadem acquiri ac conservari posse (§. 397. 398. Part. I. Phil. pract. univ.); non tamen hinc sequitur, bonitatem divinam non esse motivum legem naturæ servandi, eandemque minime transgrediendi. Sit enim quod hoc motivum depen-

dependeat ab alio, felicitate nimirum nostra, quam esse motivum servandi legem supra demonstravimus (§. 326.); non tamen ideo ejus nulla est efficacia. Veritates, quarum cognitio ab aliis in appetitum influentibus dependet, ea de causa, quod inde pendeant, non minus influunt in voluntatis ac noluntatis determinationem, quam si ab iis minime dependerent. Immo qui bonitatis divinæ convictus est, ex ea sola infert, DEUM non posse præcipere felicitati hominis adversa, nec prohibere ea, quæ ad eandem conducunt, etiamsi a priori non cognoscat, custodiam legis naturalis esse medium unicum felicitatem consequendi ac conservandi: quo in casu bonitas divina per se influit in voluntatis determinationem ad naturæ legem servandam, & in noluntatis determinationem ad eandem minime transgrediendam. Quomodo bonitas divina per se sit motivum legem naturæ servandi, nec eam transgrediendi, plenius constabit, ubi præxin officiorum hominis erga DEUM tradiderimus.

§. 410.

Bonitas divina est motivum vivendi vitam perfectam. Quoniam qui vitam perfectam vivere vult, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere debet, sed actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17.); idem quoque legem naturæ servet, minime autem transgrediatur opus est (§. 138. 139. Part. I. Phil. præct. univ.), adeoque motivum servandi legem naturæ, nec eam transgrediendi, est etiam motivum vitæ perfectæ. Enimvero bonitas divina motivum est legem naturæ servandi, eandemque minime transgrediendi (§. 409.). Est igitur etiam motivum vivendi vitam perfectam.

Bonitas divina cur sit motivum vitam perfectam vivendi.

Nimirum per bonitatem divinam, ubi ejus convictus fuerit animus, voluntas determinatur generaliter ad naturæ legem servandam, & noluntas ad eam non transgrediendam. Quamprimum itaque agnoscitur, cum demum vivi posse vitam perfectam, ubi

legem naturæ ex asse ferves, nec in minimis eandem transgrediaris; voluntas quoque determinatur ad vivendum vitam perfectam. Et hoc pacto bonitas divina fit motivum eam vivendi.

§. 411.

*Ardor agendi
quomodo excitetur.*

Si alterum cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis convincas voluptatis veræ ex actione percipiendæ; ardorem agendi in eodem excitabis. Etenim cum ad felicitatem hominis quidpiam conferat, quicquid voluptatem veram nobis creat (§. 638. *Psych. empir.*); ubi alterum vi demonstrationis convincis voluptatis veræ ex actione percipiendæ (§. 990. *Log.*), eum certum reddis actionem istam ad felicitatem ipsius quidpiam conferre (§. 982. *Log.*). Est vero felicitas motivum agendi (§. 326.), & anima sese motivis suis convenienter determinat ad volendum (§. 932. *Psych. empir.*). Quamobrem si alterum convincis vi demonstrationis voluptatis veræ ex actione percipiendæ; actus voluntatis determinatur, quo actionem committere vult. Exempla nos convincunt veritatum moralium (§. 269.), & fabulæ magnam vim habent eas aliis persuadendi (§. 315.), & non minus fabulæ (§. 307.), quam exempla easdem ad cognitionem intuitivam reducunt (§. 258.), ut etiam vel sensuum, vel imaginationis ope voluptatem istam nobis repræsentemus, ac prægustum ejus habeamus. Quamobrem cum prægustus voluptatis ex bono absente, quod nobis præsens esse mallems, cupiditas sit (§. 805. *Psych. empir.*); ubi alterum exemplis atque fabulis convincis voluptatis veræ ex actione percipiendæ, cupiditas excitatur. Quod si igitur cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis convincas alterum voluptatis veræ ex actione percipiendæ, actus voluntatis cupiditate stipatur (*per demonstrata*). Actus voluntatis cupiditate stipatus ardor est (§. 218.). Patet itaque

que ardorem agendi in altero excitari, ubi eum vi demonstrationis & exemplis atque fabulis conviceris voluptatis veræ ex actione percipiendæ.

Videmus adeo, cur scientiæ, quæ debetur demonstrationi (§. 598 Log.), experientia jungenda sit in praxi morali, quæ exempla nobis suppeditat, & fabularum materiam suggerit. Neque enim vi demonstrationis sola ardor agendi excitari potest; qui tamen facit, ut actionem fortius appetamus, & ad agendum promptissimi simus (§. 223.), nec a proposito nostro nos facile dimoveri patiamur (§. 224.).

§. 412.

Quoniam felicitas, adeoque status, quo vera voluptas perdurat (§. 636. Psych. empir.), est motivum committendi actiones legi naturæ conformes (§. 326.), adeoque hanc servandi (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.); ubi vero alterum conviceris cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis voluptatis veræ ex actionibus percipiendæ, ardorem agendi in eodem excitas (§. 411.); si alterum cum vi demonstrationis, tum exemplis, atque fabulis convincas, felicitatem legis naturalis custodia acquiri & conservari, nec absque ea acquiri ac conservari posse (§. 396. 397. 398. Part. I. Phil. pract. univ.), ardorem servandi legem naturæ in eo excitabis, consequenter committendi actiones legi naturæ conformes (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque vivendi vitam legi naturæ conformem (§. 7.), immo & vivendi vitam perfectam (§. 17.), adeoque etiam vitam rationi conformem (§. 55.), ac ideo quoque vitam homine dignam (§. 53. 57.).

Ardor legem naturæ servandi, & vivendi vitam perfectam ac rationi conformem, & homine dignam, quomodo excitetur.

Nimirum si ardor adest legem naturæ servandi, seu committendi actiones legi naturæ conformes; idem extenditur ad vitam perfectam, ad vitam rationi conformem, ad vitam homine dignam, quamprimum cognoveris non alias requiri actiones ad vitam

tam

tam perfectam, rationi conformem & homine dignam, quam quæ legi naturali ad amissim conveniunt. Id autem doceri potest per ea, quæ in superioribus demonstravimus. Neque adeo opus est, ut sigillatim excitetur ardor vivendi vitam perfectam, rationi conformem atque homine dignam.

§. 413.

Quomodo ardor non agendi excitetur.

Si alterum vi demonstrationis & exemplis atque fabulis conviceris tædiorum ex actione percipiendorum, ardor non agendi excitatur. Cum enim ad infelicitatem hominis quidpiam conferat, quicquid homini tædium creat (§. 639. *Pfych. empir.*); ubi eum vi demonstrationis conviceris tædiorum ex actione percipiendorum (§. 990. *Log.*), pro certo habet, actionem istam ad infelicitatem suam quidpiam conferre (§. 982. *Log.*). Quamobrem cum infelicitas sit motivum non agendi (§. 327.), & anima motivis suis convenienter sese determinet ad nolendum (§. 932. *Pfych. empir.*); actus voluntatis determinatur. Quoniam exempla non minus (§. 258.), quam fabulæ veritates morales ad cognitionem intuitivam reducunt (§. 307.); ubi eorundem tædiorum exemplis (§. 269.) atque fabulis alterum conviceris (§. 315.), tædiorum ex actione percipiendorum prægustum habet (§. 286. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum prægustus tædii ex malo absente percipiendi, si nobis præsens foret, fuga sit (§. 813. *Pfych. empir.*); affectus excitatur, qui fuga appellatur. Quod si ergo alterum vi demonstrationis & exemplis atque fabulis conviceris tædiorum ex actione percipiendorum, actum voluntatis fuga comitatur (*per demonstrata*). Enimvero actus voluntatis, quem fuga comitatur, ardor non agendi est (§. 218.). Patet itaque ardorem non agendi excitari, ubi alterum cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis conviceris tædiorum ex actione percipiendorum.

Nobis

Non sufficit, ut vi demonstrationis perducaris ad cognitionem vivam tædiorum ex actione percipiendorum, ubi firmum esse debet propositum. Etsi enim cognitio tædiorum viva insuat in noluntatem, ut eorum certus actiones committere nolis, ex parte tamen appetitus sensitivi adhuc adest obstaculum, nisi prægustum eorum habeas, ut ardori sit locus. Non est quod excipias, DEO esse firmissimum propositum, a quo nunquam recedit, etsi noluntatem determinet per solum intellectus actum, utpote libero ab omni affectu (§. 1103. Part. I. Theol. nat.). Cum enim appetitu sensitivo & aversatione sensitiva careat (§. 1101. 1102. Part I. Theol. nat.), nec pugna appetitus sensitivi & rationalis, itemque aversationis sensitivæ ac rationalis in eodem locum habet (§. 917. Psych. empir.), ut ad firmandum propositum appetitus sensitivus ad consensum cum rationali, & aversatio sensitiva ad consensum cum rationali reduci debeat (§. 908. 915. Psych. empir.). A DEO igitur ad hominem argumentatio nulla est. Iis, qui hebetiores sunt, quam ut convictionem a persuasionem distinguere valeant, persuasio convictionis loco est. Tumque ardor oritur, ubi alteri persuaseris voluptatem veram & tædia ex actione percipienda rationibus atque exemplis & fabulis. Unde demonstrationibus nostris non contrariatur, si vehementem ardorem agendi etiam in iis observes, qui veritatis minime sunt convicti. Immo cum fieri possit, & haud raro contingat, ut sibi convicti videantur, qui non sunt, etsi inter convictionem & persuasionem discrimen intercedens minime ignorent; in iis opinio convictionis tuetur locum convictionis, quæ veræ demonstrationi debetur. Sed in Philosophia docemus, quomodo ex veritate fieri debeant omnia.

§. 414.

Quoniam infelicitas, adeoque status, quo tædia perdurant (§. 637. Psych. empir.), est motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327.), adeoque eam non transgrediendi (§. 139. Part. I. Phil. pract. univ.); ubi vero alterum convinces vi demonstrationis & exemplis atque fabulis

Ardor legem naturæ non transgrediendi nec vivendi vitam imper-

D d d

fectam ac rationi contrariam, adeoque homine indignam, quomodo excitetur. bulis tædiorum ex actione percipiendorum, ardor non agendi excitatur (§. 413.); *Si alterum cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis convincas, transgressione legis naturalis hominem fieri infelicem (§. 405. Part. I. Phil. pract. univ.), felicitatem vero omittere (§. 401. Part. I. Phil. pract. univ.), ardorem non transgrediendi legem naturæ in eo excitabis, consequenter omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 139. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque non vivendi vitam legi naturæ contrariam (§. 7.), immo non vivendi vitam imperfectam (§. 20.), consequenter non vivendi vitam rationi contrariam (§. 57.), adeoque homine indignam (§. 53. 57.).*

Nimirum si ardor legem naturæ minime transgrediendi, seu actiones eidem contrarias non edendi adest, idem ad fugam vitæ imperfectæ, rationi contrariæ ac homine indignæ extenditur, quam primum vitam imperfectam rationi contrariam ac homine indignam istis actionibus contineri agnoscitur. Intelligitur vero verum per ea, quæ in superioribus demonstrata sunt. Non igitur opus est, ut sigillatim excitetur ardor non vivendi vitam imperfectam, rationi contrariam atque homine indignam, quamvis non inutile sit cumulari motiva, tum quia sic ardor magis inflammatur, tum quia pro diversitate subjectorum aliis motivis facilius accenditur: id quod etiam ad propositionem superiorem de ardore legem naturæ servandi vivendique vitam perfectam, rationi conformem ac homine dignam annotari poterat. Neque alio fine diversos fontes motivorum in anterioribus aperuimus, quam ut ea selignantur, quæ pro data occasione optima sunt, ut appetitus vel averfatio incitetur, ubi enim jam inclinatus fueris ad agendum, vel reclinatus ab agendo, ceteris motivis dabis locum, quæ nulla attentione ante dignari volebas.

§. 415.

Ardor colendi virtutem eodem modo excitatur, quo excitatur ardor legem naturæ servandi. Qui enim virtutem colit, actiones suas legi naturali conformiter dirigere studet (§. 321. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter omnem movet lapidem, ut eandem servet (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cui ardor est servandi legem naturæ, eidem etiam ardor est colendi virtutem. Ardor itaque colendi virtutem eodem modo excitatur, quo ardor servandi legem naturæ.

Ardor colendi virtutem quomodo excitetur.

Ostenditur etiam hoc modo. Felicitas est motivum culturæ virtutis (§. 328.), quemadmodum morivum committendi actiones legi naturæ conformes (§. 326.), consequenter eandem servandi (§. 138. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum ea de causa ardor servandi legem naturæ excitetur; si alterum cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis convincas felicitatem legis naturalis custodia ac conservari (§. 412.); hac ipsa convictio excitabitur quoque ardor colendi virtutum. Excitatur adeo ardor virtutem colendi eodem modo, quo ardor servandi legem naturæ.

Ut ardor servandi legem naturæ excitetur, animum advertere debemus ad ea, quæ de legis naturalis custodia demonstrantur, & exemplis atque fabulis confirmantur. Ut autem hic ardor etiam excitetur in eo, qui virtutem cogitat; non alia re opus est, quam ut perpendat, quid sit virtus, nimirum habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. Part. I. Phil. pract. univ.). Et ubi ardore servandi legem naturæ flagras, is ad virtutis culturam sua veluti sponte extenditur, quamprimum perpendis te colere virtutem, ubi legi naturali servandæ studes. Unde apparet, quam utile, immo necessarium sit, in moralibus omnia revocari ad notiones distinctas, & notiones hæc esse familiares.

§. 416.

Ardor fugiendi vitia quomodo excitetur.

Ardor fugiendi vitia eodem modo excitatur, quo excitatur ardor legem naturæ non transgrediendi. Qui enim vitium fugit, actiones suas contraria ratione dirigere, quam lege naturali præscribitur (§. 322. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter legem naturæ transgredi non vult (§. 139. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cui ardor est legem naturæ minime transgrediendi; eidem etiam ardor est fugiendi vitium. Ardor itaque fugiendi vitium eodem modo excitatur, quo ardor legem naturæ non transgrediendi.

Ostenditur etiam hoc modo. Infelicitas est motivum vitiorum fugiendorum (§. 329.), quemadmodum motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327.), consequenter eam non transgrediendi (§. 139. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum ea de causa ardor non transgrediendi legem naturæ excitetur, si alterum cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis conviceris, transgressione legis naturalis homines fieri infelices, & felicitate privari (§. 414.); eadem convictione excitabitur quoque ardor fugiendi vitia. Ardor igitur fugiendi vitia eodem prorsus modo excitatur, quo ardor legem naturæ non transgrediendi.

Quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus, ea mutatis mutandis de præsentem etiam tenenda sunt.

§. 417.

Ardor prosequendi summi boni quomodo excitetur.

Si quem cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis conviceris, felicem esse, qui summum bonum consequitur (§. 395. Part. I. Phil. pract. univ.); ardor prosequendi summi boni excitabitur. Ostenditur eodem prorsus modo, quo antea

antea evicimus, ardorem servandi legem naturalem excitari, ubi alterum vi demonstrationis & exemplis atque fabulis conviceris, felicitatem legis naturalis custodia acquiri & conservari (§. 412.).

Quoniam summum bonum per se appetibile, sui que ipsius motivum est, si distincte cognoscitur (§. 331.), quod vero felix sit, qui idem consequitur, vi demonstrationis convici nequit, nisi qui, quid sit, distincte cognoscit, quemadmodum resolutione demonstrationis in sua principia (§. 992. Log.) patescit (§. 395. Part. I. Phil. pract. univ.); appetitus jam est dispositus ad summum bonum appetendum, antequam felicitate uti datur tanquam motivo. Unde intelligitur, ardorem accedente hoc motivo tanto magis inflammari.

§. 418.

Ardor summi mali fugiendi excitatur, si alterum cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis conviceris, infelicitatem a summo malo separari non posse (§. 407. Part. I. Phil. pract. univ.). *Ardor fugiendi summi mali quomodo excitatur.* Demonstratur eodem prorsus modo, quo paulo ante ostendimus, ardorem non transgrediendi legem naturalem excitari, ubi alterum cum vi demonstrationis, tum exemplis atque fabulis conviceris, transgressione legis naturalis hominem fieri infelicem (§. 414.).

Quoniam summum malum per se averfabile atque ipsum motivum est idem nolendi, si distincte cognoscitur (§. 333.); mutatis mutandis ad presentem etiam propositionem applicari possunt, quæ ad præcedentem annotavimus. Ceterum cum in superioribus demonstraverimus, felicitatem esse motivum vitæ perfectæ (§. 334.), nec non vitæ rationi ac voluntati Numinis conformis, & naturæ humanæ convenientis (§. 345.); nemo non videt, eodem etiam modo excitari posse ardorem vitæ perfectæ, rationi ac voluntati Numinis conformem, nec non naturæ humanæ

convenientem vivendi, quo supra demonstravimus excitari ardorem legem naturæ servandi (§. 412.). Similiter, cum infelicitas sit motivum fugiendi vitam imperfectam (§. 346.), vitamque rationi ac voluntati Numinis contrariam, nec non naturæ humanæ minime convenientem (§. 347.); eodem modo excitabitur ardor fugiendi vitam imperfectam, rationi ac voluntati Numinis contrariam, atque humanæ naturæ minime convenientem, quo ardorem non transgrediendi legem naturalem excitari ostendimus (§. 414.). Superfluum itaque existimamus de his plura dicere.

§. 419.

Quando ad propositum agendi perveniatur.

Si motiva agendi prævalent motivis non agendi, & contra, vel nulla prostat ratio in contrarium, ad propositum agendi vel non agendi adducimur. Quoniam anima sese determinat ad volendum, vel nolendum, motivis suis convenienter (§. 232. *Psych. empir.*), si motiva agendi prævalent motivis non agendi, agere potius vult, quam non vult, nec ulla adest ratio, cur agere nolit, & ex adverso, si motiva non agendi prævalent motivis agendi, agere potius non vult, quam vult, nec ulla adest ratio, cur agere velit, consequenter nil obstat, quo minus in utroque casu, quod decrevit, exequi velit (§. 497. *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem cum actus voluntatis, quo determinatur executio decreti, sit propositum (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*); si motiva agendi prævalent motivis non agendi, ad propositum agendi adducimur; si vero motiva non agendi prævalent motivis agendi, quin decretum sequatur propositum dubitandum non est.

Similiter, si tibi sit motivum agendi vel non agendi, agere vis vel non vis (§. 887. *Psych. empir.* & §. 118. *Ontol.*). Quamobrem cum determinatio voluntatis ad aliquid agendum vel non agendum sit decretum (§. 497. *Part. I. Theol. nat.*);

nat.); si tibi fuerit motivum agendi vel non agendi, agere vel non agere decernis. Quodsi ergo nulla profert ratio in contrarium, nil obstat, quo minus quod decrevisti, exequi velis (§. 70. *Ontol.*). Enimvero actus voluntatis propositum est, quo executio decreti determinatur (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem si tibi fuerit motivum agendi vel non agendi, nec ulla profert ratio in contrarium; ad propositum agendi adducis.

Quodsi nulla in contrarium succurrit ratio, ubi aliquid decrevisti, propositum sine mora sequitur decretum, ut utrumque pro uno eodemque voluntatis actu habeatur, tumque propositum a decreto difficulter distinguitur. Quamobrem si propositum a decreto distinguere velis, antequam sufficiente acumine utaris ad idem discernendum in omni casu; necesse est animum ad eos casus advertas, ubi inter decretum & propositum mora quædam interjicitur. Ponamus te cœli serenitate allectum decernere iter ad amicum rure degentem, sed statim animum ad alia divertere. Ubi is ad se redit, & cœli sereni aspectus decretum tibi in memoriam revocat (§. 117. 228. *Psych. empir.*); dum ad amicum excurrere vis, quemadmodum decrevisti, propositum sequitur. Actus hic voluntatis, quo antecedens approbatur, propositum est. Nimirum quemadmodum actum voluntatis semper præcedit iudicium aliquod, ita etiam propositum, quod in actu voluntatis consistit (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*), præcedit iudicium, quo decretum seu anterior actus voluntatis approbatur, quatenus iudicas, te non male decrevisse. Consistit autem propositum semper in actu voluntatis positivo, quatenus exequi vis, quod decrevisti, quia approbas, quod agere vel non agere decreveras. Etenim non agere vis, ubi decretum non agendi exequi volueris. Differunt autem nolle agere, & velle non agere. Qui enim agere non vult, sibi actionem repræsentat tanquam malam (§. 890. *Psych. empir.*): qui vult non agere, actionis omissionem sibi repræsentat tanquam bonam (§. *cit.*).

(§. cit.). Neque vero homines tantummodo omissionem actionis bonam judicant, ubi agendi occasio præterlapsa; verum etiam ubi adhuc adest, vel expectatur. Utrumque experientia docet, modo recordemur eorum, quæ vel in nobismetipsis, vel in aliis experti sumus, vel adhuc animum advertere velimus ad verba aliorum, quibus sua de actionibus omittendis, vel omittis judicia significant.

§. 420.

Alius casus.

Si nulla fuerit pugna inter partem facultatis appetendi & averfandi superiorem ac inferiorem; ad propositum pervenitur. Etenim si nulla pugna est partis superioris ac inferioris facultatis appetendi & averfandi, nullus in appetendo est dissensus (§. 917. *Psych. empir.*), adeoque appetitus rationalis & sensitivus tendunt ad idem objectum (§. 908. *Psych. empir.*), aut averfatio rationalis & sensitiva in eodem objecto concurrunt (§. 915. *Psych. empir.*), vel actus alterutrius tantummodo partis adest. Nulla igitur adest ratio, cur, quod decrevisti, exequi non velis. Quamobrem cum sine ratione sufficiente nil quicquam esse possit (§. 70. *Ontol.*); quin quod decrevisti, exequi velis, dubitandum non est. Quoniam itaque actus voluntatis, quo determinatur executio decreti, propositum est (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*); si nulla fuerit pugna inter partem facultatis appetendi & averfandi superiorem ac inferiorem, propositum decretum sequitur.

Subinde executio decreti peculiarem requirit consultationem de modo agendi & tempore, quo id exequendum. Atque tum perspicuum est, propositum a decreto differre, & ipsum sequi, etsi consultationem excipiat novum decretum de modo & tempore agendi, & hoc ipsum firmeretur novo proposito. Propositum nimirum involvit actum voluntatis non mutandi decretum. Si nulla fuerit pugna inter appetitum rationalem & averfationem sensitivam, vel inter averfationem rationalem & appetitum sensitivum; rationes tibi

tibi sunt sufficientes, cur quid velis, nulla vero est ratio, cur idem nolis, vel ex adverso est tibi ratio sufficiens, cur quid nolis, nulla vero est ratio, cur idem velis. Quamobrem cum posita ratione sufficiente volitionis, vel nolitionis, ponatur quoque ipsa volitio, vel nolitio (§ 118. *Ontol.*), consequenter decretum (§. 497. *Part. I. Theol. nat.*), nec ulla adsit ratio, cur a decreto recedas, vel idem exequi nolis; ipsum quoque propositum sequitur (§. 70. *Ontol.* & §. 503. *Part. I. Theol. nat.*). Satis adeo manifestum est, in hypothese propositionis præsentis proposito esse locum. Interest autem in praxi, ut scias, quandonam decretum sequatur propositum, quando non sequatur, quemadmodum suo loco constabit.

§. 421.

Si, dum quid decernis, ratio quædam in contrarium se offert, quæ te ancipitem reddit, num decretum executioni demandari consultum sit; propositum minime subsequitur. *Quando propositum non sequatur.* Etenim ubi quid decernis, agere vel non agere vis (§. 497. *Part. I. Theol. nat.*). Quodsi vero ratio quædam se offert, quæ te ancipitem reddit, num decretum executioni demandari consultum sit; ignoras, utrum idem exequi debeas, nec ne (§. 417. *Part. II. Theol. nat.*), consequenter actum voluntatis in alterutram contradictionis partem determinare minime vales. Quamobrem cum propositum in actu voluntatis consistat, quo executio decreti determinatur (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*); nullum in casu propositionis præsentis sequi propositum palam est.

Ratio illa, quæ te ancipitem seu dubium reddit, utrum decretum executioni demandandum sit, nec ne; nondum sufficiens est, ut idem mutes: quamdiu enim dubius es, subsistis. Immo nec infrequens es, ut, ubi facta consultatione deprehendis, parum consultum esse, ut decretum exequaris, idem tamen non improbes, cum ratione illa, quæ executionem decreti
(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) E e e dis-

diffuadet, decretum in se spectatum non improbetur, sed rationes ejus videantur adhuc sufficientes, ut hoc agere, vel non agere velis. Neque vero tum nullus est decreti effectus. Subsistente enim decreto, proposito per circumstantias præsentis sufflaminato, istis evanescentibus adhuc executioni demandari potest, tumque propositum sequitur, quod quo minus decretum exciperet, impedimentum quoddam obstabat. Aliud igitur est decretum ipsum mutari, aliud vero propositum non subsequi: quæ duæ a se invicem probe distinguenda.

§. 422.

Casus alius.

Si facto decreto oriatur pugna inter partem facultatis appetendi & averfandi superiorem ac inferiorem; durante pugna propositum nullum subsequitur. Etenim cum pugna partis superioris ac inferioris facultatis appetendi detur, si pars una appetit, quod altera averfatur (§. 917. *Psych. empir.*); si facto decreto oriatur pugna inter partem facultatis appetendi & averfandi superiorem ac inferiorem, quod decrevisti, idem executioni demandari ob rationes quasdam emergentes, quæ partem alteram in contrarium determinant (§. 70. *Ontol.*), non vis. Quamdiu itaque pugna ista durat, fieri non potest, ut executionem decreti determines. Quamobrem cum tamdiu cesset propositum, quamdiu actu nullo voluntatis determinatur executio decreti (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*); si facto decreto oriatur pugna inter partem facultatis appetendi & averfandi superiorem ac inferiorem, hac durante propositum subsequi nequit.

Casus hic utique diversus est a casu propositionis præcedentis, nec difficulter perspicitur differentia, modo acumine utaris, quo in Psychologia opus est ad discernenda ea, quæ in anima nostra observantur. Etenim in casu propositionis præcedentis decretum non redditur dubium, sed ejus executio in dubitationem adducitur: in casu autem propositionis præsentis decretum ipsum

ipsum dubitationi obnoxium evadit, cum animum ad rationes ejusdem advertens subsistere, ob rationes vero in contrarium oblatas idem mutari velis, quia quod bonum existimatur, si ad trutinam rationis suspendis decretum, pro mala habetur sensuum atque imaginationis judicio, & contra quod priori respectu malum pronuntiatur, posteriori bonum judicatur. Aliud vero omnino est, si contrariis animus urgeatur judiciis de eo, quod faciendum est, utrum bene ac recte fiat, nec ne, & si in ipso decreto nihil desideres, difficultates vero emergant circa ejus executionem, quæ te dubium reddunt, utrum ab executione desistere, an vero idem executioni demandare debeas. Subtilitates inanes non sunt, quæ in ipsa natura humana rationem sufficientem habent; & in praxi utiliter attenduntur.

§. 423.

Si ratio quædam emergens propositum in dubitationem adducit, vel à proposito oriatur pugna inter facultatis appetendi ac averfandi partem superiorem & inferiorem; executio decreti suspenditur. Quando executio decreti suspenditur. Etenim si ratio quædam emergit, ob quam propositum in dubitationem adducitur, cum id in actu voluntatis, quo executio decreti determinatur, consistat (§. 503. Part. I. Theol. nat.), ignoras utique, utrum a proposito desistere, an vero idem exequi debeas (§. 417. Part. II. Theol. nat.). Quamobrem fieri nequit, ut idem exequaris, vel ab eodem profus desistas, quamdiu dubitatio non tollitur. Patet adeo executionem decreti suspendi. *Quod erat unum.*

Similiter si à proposito, antequam exequeris decretum, pugna oritur inter facultatis appetendi ac averfandi partem superiorem & inferiorem; pars una appetit quod decrevisti, pars altera idem averfatur (§. 917. Psych. empir.), adeoque decretum evadit dubium (§. 417. Part. II. Theol. nat.), consequenter & ipsum propositum (§. 530. Part. I. Theol. nat.):

E e e 2

Unde

Unde porro patet (*per cas. 1.*) executionem decreti suspendi. *Quod erat alterum.*

Aliud est propositum mutari, aliud executionem propositi suspendi: Si propositum mutatur, decretum non esse executioni demandandum judicas (*§. 290. Ontol. & §. 503. Part. I. Theol. nat.*), adeoque a proposito prorsus desistis. Enimvero si executio decreti tantummodo suspenditur, idem non mutas, nec a proposito desistis, sed vel executionem decreti differis, vel deliberationi subijcis, utrum quod decreveras, executioni demandari debeat, nec ne: quod posterius in casu propositionis præsentis obtinet.

§. 424.

Quando ad propositum non pervenitur.

Si a decreto animum ad ejus executionem advertis, sed modum idem exequendi ignoras; ad propositum non pervenitur. Quamdiu enim ignoras modum exequendi decretum, ejus executionem non cognoscis. Quamobrem cum actionem appetere non possimus, quamdiu eam non cognoscimus (*§. 930. Ppsych. empir.*); nec fieri potest, ut velimus exequi decretum, quamdiu ignoramus modum exequendi. Quoniam itaque propositum actus voluntatis est, quo executio decreti determinatur (*§. 503. Part. I. Theol. nat.*); ubi modum exequendi decretum ignoras, ad propositum non pervenitur.

Veritas propositionis præsentis a posteriori adeo manifesta est, ut eam absque probatione sumere liceat, ubi instituti ratio non requirit, ut etiam notiones communes revocentur ad rationes, seu a priori demonstrantur. Ponamus tibi animum esse ducendi uxorem, quin eam ducere decreveris nemo dubitat (*§. 497. Part. I. Theol. nat.*). Ponamus porro tibi maxime placere Sybillam, nec ullam apparere rationem, cur repulsam ferre debeas; eam ducere decernis (*§. 941. 942. Ppsych. empir. & §. cit.*). Quodsi vero ignoras, quomodo voluntatem tum ipsi significare.

ficare, & consensum ejus atque parentum impetrare debeas; quod decrevisti, nondum exequi vis. Ignorantia igitur modi decretum exequendi obstat, quo minus propositum sequatur (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*). Voluntas equidem Sybillam ducendi non mutatur, adeoque decretum subsistit (§. 497. *Part. I. Theol. nat.*); idem vero ut exequi velis, quamdiu ignoras, quomodo executioni demandandum sit, adeoque te ipsum exequi nondum posse agnoscis, fieri haud quaquam potest. Nullus igitur proposito locus est (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*). Equidem haud raro homines temerarii sunt, quemadmodum in agendo, ita etiam in decernendo & proponendo; sed tum sumunt tanquam sibi notum, quod incognitum est, nec a se ignorari arbitrantur, quæ ignorant. Id vero veritati propositionis præsentis nihil derogat. Ignorans habetur pro non ignorante, quatenus non agnoscit, se ignorare, quæ nosse debebat. Et a proposito desistere cogitur, qui temere sibi proponit agendum, antequam de modo exequendi decretum cogitavit. Dum enim jam in eo est, ut decretum exequatur; id a se minime fieri posse experitur.

§. 425.

Quamdiu adhuc vereris, ne quod decrevisti potius non decernendum fuerit; propositum minime subsequitur. Etenim *Alius casus.*
quamdiu adhuc vereris, ne quod decrevisti non decernendum fuerit; dubius utique es, num bene a te factum, quod hoc decreveris (§. 417. *Part. I. Theol. nat.*), consequenter fieri non potest, ut decretum exequi velis (§. 589. 590. *Psych. empir.*). Quamobrem cum propositum in actu voluntatis consistat, quo decreti executio determinatur (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*); propositum nullum subsequitur.

Duobus modis accidit, ut verearis, ne quod decrevisti potius non decernendum fuerit, scilicet vel quia animus advertit ad rationes decreti, nec eæ tibi videntur evidentes, vel quia rationes quædam succurrunt, quæ decretum dubium reddant.

Unde hic casus facile distinguitur a superiore, quo nullum sequi propositum diximus, qui ratio quædam executionem decreti dubiam reddit (§. 421.). Aliud enim cum sit decretum, alia executio decreti; dubium quoque, quod circa decretum oritur, non confundendum est cum dubio, quo urgetur animus circa decreti executionem. Si decretum in dubitationem adducitur, ignoras, utrum idem immutare debeas, nec ne: ubi vero executio decreti dubia, non nosse, utrum consultum sit, nec ne, ut idem exequaris, etsi non male decretum fuisse censeas, quod decrevisti, & decretum exequi velles, nisi alia obitarent.

§. 426.

Quando decretum exequamur.

Si nulla ratio emergens decretum & propositum in dubitationem adducit, nec a proposito oriatur pugna inter partem superiorem ac inferiorem facultatis appetendi & averfandi; decretum exequeris. Etenim cum nihil sit absque ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*), si, quod decrevisti, & tibi exequendum proponis, minime exequeris, ratio aliqua esse debet, cur, quod exequi volueras, non exequaris. Enimvero si nec ulla ratio decretum vel propositum in dubitationem adducit, nec a proposito oriatur pugna inter partem superiorem ac inferiorem facultatis appetendi & averfandi, consequenter nec pars una appetit, quod altera averfatur (§. 917. *Pfych. empir.*); ratio nulla adest, cur propositum minime exequi velis, adeoque ratio illa, quæ te permovet, ad propositum sufficiens est, ut decretum exequaris (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*). Quoniam itaque posita ratione sufficiente, ponatur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ontol.*); quin decretum proposito tuo convenienter exequaris dubitandum non est.

Nimirum si adest propositum, decretum exequi vis (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*). Quamobrem ubi a proposito desistere debes,

bes, ut idem exequi nolis; necesse est, ut actum volitionis mutes in contrarium: quod cum rationem sufficientem requirat (§. 70. *Ontol.*), quando nulla adest, nec actus voluntatis mutatur, adeoque in proposito agendi subsistit. Necesse igitur est, ut decretum exequaris.

§. 427.

Si decretum mutatur, propositum ruit, vel mutato decreto, propositum non amplius subsistit. Etenim propositum consistit in actu voluntatis, quo executio decreti determinatur (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*), adeoque decretum præsupponit, nec nisi hoc prævio locum habet. Quodsi ergo decretum mutatur, nec idem amplius ut exequi velis fieri potest, consequenter nec propositum amplius subsistit, sed ruit.

Quando propositum cadat.

Nimirum dum decernis, agere vis (§. 497. *Part. I. Theol. nat.*). Si decretum igitur mutatur, non amplius vis agere, sed voluntas agendi cessat. Dum ad decretum accedit propositum, decretum mutare non vis, sed idem ipso opere exequi (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*). Mutare igitur decretum, & persistere in proposito contradictoria sunt (§. 30. *Ontol.*), adeoque simul esse non possunt (§. 29. *Ontol.*).

§. 428.

Quamobrem si alterum ad mutandum decretum adducere, vel id ipsum eidem suspectum reddere possis; a proposito suo abducis (§. 427.), vel ut suspendatur efficis (§. 425.).

Quomodo quis a proposito abducatur.

Nimirum mutato decreto, a proposito prorsus desistis; eodem autem in dubitationem adducto, tamdiu ab eodem desistis; quamdiu dubium istud non tollitur. Utile autem est in Moralibus, ut, si quem a proposito suo nondum prorsus abducere possis, saltem ab executione decreti eum vel tantisper detineas. Immo occurrunt casus longe plurimi, ubi suspensio propositi maximi momenti est.

§. 429.

§. 429.

*Quomodo
subsistat pro-
positum ser-
vandi legem
naturalem.*

*Si ardor nil quicquam agendi, quod legi naturali adver-
sum, nec quicquam omittendi, quod eidem conforme, conserva-
tur; propositum servandi legem naturæ subsistit.* Etenim qui
ardore flagrat nil quicquam agendi, quod legi naturali
adversum, nec quicquam omittendi, quod eidem confor-
me, ei constans & perpetua est voluntas non committendi
actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 232.), con-
sequenter legem naturæ servandi (§. 138. Part. I. Phil. pract.
univ.). Quamobrem cum voluntas sit perpetua, si quis
idem velit semper in quolibet casu, & eadem constans sit,
si quis eandem non mutat in dato casu (§. 1062. Part. I. Theol.
nat.); quamdiu ardor durat nil quicquam agendi, quod
legi naturali adversum, nec quicquam omittendi, quod ei-
dem conforme; qui eodem flagrat, in nullo casu commit-
tere vult actiones alias nisi eidem conformes, seu in omni
casu servare vult legem naturæ, nec in dato quocunque casu
voluntatem istam mutat quoad actionem tunc patranda.
Quoniam itaque legem naturæ servare decernit, qui volun-
tatem determinat ad eam servandam (§. 497. Part. I. Theol.
nat.), & eam servare sibi proponit, qui voluntatem determi-
nat ad decretum exequendum (§. 503. Part. I. Theol. nat.);
qui ardore flagrat nil quicquam agendi, quod legi natu-
rali adversum, nec quicquam omittendi, quod eidem con-
forme, ei propositum firmum est servandi naturæ legem,
adeoque propositum hoc tamdiu subsistit, quamdiu ardor
iste conservatur.

Hæc propositio probe notanda est, ut constet, quo-
modo bonum propositum conservari possit. Maximi autem
momenti est in moralibus propositi conservatio. Videas quo-
tidie homines sibi proponere actionum bonarum commissio-
nem

nem & malarum omissionem; oblata autem occasione agendi, agere contra propositum. Quamobrem necesse est, ut propositum omni cura conservetur.

§. 430.

Immo in genere tenendum est, *si ardor agendi & non agendi contrarium conservatur, propositum agendi & non agendi subsistere.* Etenim si quis flagrat ardore agendi & non agendi contrarium, ejus voluntas perpetua atque constans est (§. 233). Unde eodem profus modo ostenditur, conservato ardore agendi & non agendi contrarium, propositum agendi & non agendi subsistere.

Quomodo subsistat propositum quodvis.

In genere nosse, quomodo propositum subsistat, & quamdiu quis se ab eodem abduci minime patiat, utilissimum est, ut constet ratio, cur in male agendi proposito alter adeo firmiter persistat, quem ad meliorem frugem reducere debes, immo etiam ut intelligatur, cur hominibus firmum sit propositum, ubi rationem reddere jubemur.

§. 431.

Quoniam propositum subsistit, nec ab eodem agens se abduci patitur, quamdiu ardor agendi vel non agendi conservatur (§. 430); *Qui ardore agendi flagrat, cum a proposito agendi non abduces, nisi ardore agendi extincto. Et idem tenendum est de eo, qui ardore non agendi flagrat.*

Quomodo a proposito abducatur ardore agendi vel non agendi flagrans.

Non igitur abs re in superioribus admodum prolixè docuimus, quomodo ardor agendi excitetur, & quam in eundem influant, ne inanem operam sumas, ubi alterum vel temetipsum a proposito agendi vel non agendi abducere volueris. Quod enim praxis moralis adeo incerta sit, ut omni conatu haud raro nihil agas, non alia de causa accidit, quam quod ignores, quomodo facultatum animæ usu atque abusu resultent actus, appetitus & averfationis determinationes, atque agendi & non agendi

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

F f f

habi-

habitus: id quod nobis in ea Philosophiæ practicæ parte demon-
strandum proposuimus, quæ praxin tradit.

§. 432.

*Memoria
propositi ne-
cessitas.*

*Qui contra propositum suum agere non vult, ejus semper
memor esse debet.* Fac enim te non recordari propositi,
ubi agendi occasio offertur. Cum propositum in actu
voluntatis consistat, quo executio decreti determinatur
(§. 503. Part. I. Theol. nat.); si propositi memor non es,
ignoras, quod hoc data occasione agere volueris, non
vero contrarium (§. 27. Part. I. Phil. pract. univ.). Quam-
obrem ubi rationes quædam tibi jam persuaserint, ut agas,
non obstabit propositum in contrarium, consequenter te
contra istud agere contingit. Videmus adeo propositi sui
semper memorem esse debere, qui contra idem agere
non vult.

Equidem propositio præsens adeo evidens videtur, ut ne-
mo non absque probatione eandem admittat, immo non defu-
turi sint, qui ne quidem dignam existiment, quæ hic comme-
moretur; non tamen cuilibet manifesta sunt, quæ de eadem no-
tanda veniunt, nec ejus utilitas cuivis aperta, quemadmodum
veritas primo statim intuitu apparet, cum ab iis pendeat, quæ
cuilibet manifesta non esse modo diximus. Notandum itaque
propositionem præsentem imprimis valere de proposito generali,
quo certum actionum genus, vel earum certam speciem in poste-
rum committere, vel omittere decrevisti, ac præcipue locum ha-
bere in proposito negativo, quo actionum quoddam genus vel
speciem quandam in perpetuum damnas. Etsi enim, dum tibi
proponis in posterum nunquam committere hanc actionem, vel
aliam hujus generis aut speciei certo committere, seria fuerit vo-
luntas, nec eam adhuc mutaveris, ubi tamen occasione oblata
propositi non recordaris, facies tamen quod nunquam faciendum
tibi proposueras, & post facti te pœnitet, vel non facies, quod
certo faciendum tibi proposueras, & ubi propositi recordaris,
occa-

occasione agendi præterlapsa, quod non feceris poenitebit. Exempla nimis obvia sunt, quam ut ea cumulari sit opus. Atque hinc audias homines contra propositum suum agentes, ejusdem admonitos sese excusare, quod ejus memores non fuerint. Porro notandum est, quod propositionem convertere non liceat. Verum non est, qui propositi sui memor est, eum contra idem non agere. Reclamat enim experientia, quæ quotidie loquitur, contra idem agere homines, etiamsi serio de eodem admoneantur, & ne ab eodem desistant, eos adhorteris, exceptione vel in præsentem tantummodo casum facta. Reclamat etiam ratio, quæ ex impedimentis recte ac bene agendi elucescet. Ne tamen immemor propositi contra ipsum agas, docendum est, quomodo ejus semper memor esse possis.

§. 433.

Qui propositi sui nil quicquam faciendi, nisi quod legi naturali conforme, semper memor esse vult, consuetudinem contrahere debet ad conspectum objecti cujuscunque appetibilis, vel quoties agendi occasio offertur, de actionis cum lege naturæ convenientia, vel disconvenientia cogitandi. Etenim si ad conspectum objecti cujuscunque appetibilis, vel quoties agendi occasio offertur, de actionis cum lege naturæ convenientia, vel disconvenientia nunquam non cogitare soles, & tibi serio proposueris nil quicquam faciendi, nisi quod legi naturali conforme; propositum tuum & præsens de actione cogitatio actionis convenientiam, vel disconvenientiam cum lege naturæ communem habent. Et quoniam lex imaginationis est, quod, si qua simul percepimus, & unius perceptio denuo producat, vi imaginationis etiam reproducatur perceptio alterius (§. 117. *Psych. empir.*); si mentis aciem in convenientiam, vel disconvenientiam actionis cum lege naturali intendis, quin vi imaginationis propositum tuum tibi sistatur præsens, du-

*Propositi
servandi le-
gem natura
quomodo
semper me-
mores esse
possimus.*

bitandum non est, præsertim si jam sæpius idem animo volveris revolverisque, vel diu de eodem meditatus es (§. 113. *Pfych. empir.*). Et quoniam memoria ideas reproductas cognoscimus (§. 175. *Pfych. empir.*), adeoque nobis conscii sumus, quod eas jam ante habuerimus (§. 173. *Pfych. empir.*); quin propositi nostri meminerimus, extra omnem dubitationis aleam positum est (§. 226. *Pfych. empir.*). Patet itaque, si propositi nostri nil quicquam faciendi, nisi quod legi naturali conforme, semper memores esse velimus, contrahendam esse consuetudinem ad conspectum objecti cujuscunque appetibilis, vel quoties agendi occasio offertur, de actionis cum lege naturæ convenientia, vel disconvenientia cogitandi.

Qui naturam facultatis imaginandi & memoriæ perspectam habet, ei circa propositionem præsentem nihil superesse potest dubii. Quodsi experientia quandoque in contrarium proflare videatur; ipsa imaginationis natura rationem suppeditabit, cur fessellisse videatur, ubi in eam inquisiveris. Etenim animadvertes, aut propositum tibi nondum esse adeo familiare, ut ejus meminisse queas, quia non diu de eo meditatus, vel non sæpe idem animo revolvisti (§. 107. *Pfych. empir.*), vel longo tempore de eo meditatus non es, ut ejus fueris oblitus (§. 217. *Pfych. empir.*), vel mentis aciem in convenientiam & disconvenientiam actionis non præcise intendas (§. 109. *Pfych. empir.*). Probe habenda est eorum omnium ratio, quæ in statum præsentem influunt, ubi eum a priori explicare volueris. Quoniam enim non ponitur, nisi posita ratione sufficiente (§. 118. *Ontol.*), nec cur ponatur intelliges, nisi eandem penitus habueris perspectam. Haud raro autem non levi acumine opus est, ut eandem penitus perspicias, præsertim ubi præteritorum, quæ in præsentem influunt, non memineris, nec ex statibus præteritis præsens dependeat. Multa igitur circumspectione opus est, ne judicium præcipites: id quod inprimis norandum venit iis, qui ad censendum, quam discendum sunt proniores.

§. 434.

Qui propositi vitam perfectam vivendi, data quacunque occasione agendi, memor esse vult; is consuetudinem contrahere debet, ad conspectum objecti cujuscunque appetibilis vel averfabilis, aut quoties agendi occasio offertur, de connexionione actionis cum fine ultimo cogitandi. Quodsi enim vitam perfectam vivere velis, actionum omnium finem ultimum perfectionem tui aliorumque constituere, nihil unquam absque fine agere, & fines particulares omnes ita sibi invicem subordinare debes, ut propiores sint media remotioris, omnes autem simul medium perfectionis tuæ aliorumque, nec quicquam secundario intendendum, nisi quod cum perfectione tui aliorumque consistere possit (§. 58.), consequenter si tibi propositum est vivere vitam perfectam, propositum quoque esse debet nil quicquam faciendi, nisi quod cum fine ultimo cohæret, seu connectitur (§. 914. Ontol. & §. 18. Cosmol.). Unde porro eodem prorsus modo, quo in propositione præcedente ostenditur, contrahendam esse consuetudinem, ad objecti appetibilis vel averfabilis cujuscunque conspectum, aut quoties agendi occasio offertur, de connexionione actionis cum fine ultimo cogitandi, si propositi vitam perfectam vivendi, data quacunque agendi occasione, memor esse volueris.

Propositi vitam perfectam vivendi quando sumus memores.

Quoniam vita perfecta & vita legi naturali conformis iisdem regulis continentur (§. 57); propositio præsens ac præcedens eodem tendunt. Etenim perinde est, sive tibi proposueris, vivere vitam perfectam, sive nullam committere actionem, nisi legi naturæ conformem, modo legem naturæ in omni sua latitudine sumas, quam eidem tribuimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis. In utroque casu actio determinabitur eodem modo, si proposito tuo convenienter agis. Ceterum ex præsentè & præ-

cedente propositione intelligitur, quanti faciendum sit propositum maxime generale.

§. 435.

Propositi virtutem colendi, & vitium fugiendi quomodo semper sumus memores.

Qui propositi virtutem colendi, & vitium fugiendi data quacunque occasione memor esse vult, ut consuetudinem contrahere debet, quoties agendi occasio offertur, inquirendi, num actio aliqua virtutis sit, an eidem contrarietur. Ostenditur eodem prorsus modo, quo duas propositiones proxime antecedentes demonstravimus.

Propositum virtutem colendi & vitium fugiendi in hoc consistit, quod data agendi occasione non velis edere nisi actionem, quæ virtutis est, nec omittere, nisi eam, quæ vitii est, seu virtuti contrariatur. Propositum hoc generale est, & ad ipsum pervenitur, antequam constet, quid sit virtutis, quid vitii in quolibet actionum genere. Unde facile patet, etiam propositi hujus memor sis, te tamen non posse eidem conformiter agere, nisi distincte intelligas, quænam sub proposito isto generali contineantur. Immo si per errorem ad virtutem referas, quod vitii est; ipsum propositum generale colendi virtutem, quia ejusdem memor es, in causa erit, ut quod vitii est agas. Nocet propositum bonum generale, quando cum ignorantia eorum conjunctum, quæ sub eodem continentur. Nocet autem, nonnisi culpa tua, ubi theoriam accuratam eorum negligis, quæ ambitu suo complectitur.

§. 436.

Propositi generalis cujuscunque quomodo semper sumus memores.

Immo in genere: Qui propositi cujuscunque generalis semper memor esse vult, quoties agendi eidem conformiter occasio offertur; contrahere debet consuetudinem quærendi, num talis sit actio, qualem propositum generale requirit. Demonstratio eadem, quæ propositionum proxime præcedentium.

Propositio hæc maxime generalis per anteriores intelligitur. Si tibi fuerit propositum colendi virtutem, non nisi tales comprehen-

prehendit actiones, quæ virtutis sunt, adeoque tibi esse debet consuetudo quærendi in dato quocunque casu, num actio, quæ patranda, virtutis sit, quemadmodum vult propositio præcedens (§. 435.). Similiter, si propositum tibi sit non committendi actiones nisi legi naturali conformes, id ipsum nonnisi tales comprehendit actiones, quæ legi naturæ conveniunt, adeoque consuetudo esse debet quærendi in dato quocunque casu, num actio patranda sit naturali legi conveniens, quemadmodum jubet propositio anterior (§. 437.). Nimirum propositum omne generale supponit actiones certo modo determinatas, & propter hoc tales dicuntur. Vi igitur hujus propositi non committere vis actiones, quacunque agendi occasione oblata, nisi quæ isto modo determinatæ, adeoque tales sunt. Quamobrem necesse est, ut, si agendi occasio offertur, quæras, num actio patranda isto modo determinata, seu talis sit. Propositio præsens ob universalitatem suam nihil obscuritatis habet, ubi animum ad præcedentes advertis, quæ tanquam casus particulares sub eadem continentur. Ab iis enim universale, quod inest, abstrahi potest, & dum idem in particularibus intuemur ac mentis acie secernimus, clarissimum apparet. Ceterum quod in maxime generalibus accidit, propositio præsens non minus malum, quam bonum propositum comprehendit, cum propositum in genere nec bonum, nec malum sit: etenim non minus malas actiones committendas sibi proponunt homines, quam bonas. Non tamen ideo male agere docemus. Abusus enim in eo consistit, si quis eam applicat ad male agendum. Et interest in praxi morali etiam nosse abusum, nec minus ratio reddenda est philosopho, cur homines mali propositi sint memores, eidemque conformiter agant, quam cur sint memores boni, ac huic convenienter agant. Habent actiones humanæ bonæ atque malæ rationes generales communes. In has si inquisiveris, quæ eruitur veritas, non minus usui, quam abusui esse potest. Usum intendit philosophus: abusus accidit præter ipsius intentionem, non impediendus, nisi tollatur & usus. Dudum hoc agnoverunt veteres, dum sollicitè inculcarunt, abusu minime tolli usum. Quæ vero hic monemus, ea quoque tenenda

da sunt de ceteris, quæ adeo generalia sunt, ut non minus usui, quam abusui pateant.

§. 437.

Quomodo
consuetudo
actionem pa-
trandam ad
examen re-
vocandi con-
trahatur.

Si 1) excitato ardore vivendi vitam perfectam, vel legi naturali conformem, aut colendi virtutem, & fugiendi vitium, vel in genere nonnisi tales actiones edendi, quoties agendi occasio offertur; 2) mane expergefactus actionum per diem edendarum numerum ineas, & quenam eas fortuito comitari possint, disquiras; 3) singularum nexum cum fine ultimo detegas, vel num legi naturali conformes, vel num ex virtute, an ex vitio consequantur, vel in genere num tales sint, quales committendas aut omittendas tibi proposuisti, inquireas; 4) actiones perpetratas per diem denuo hoc pacto examines, & 5) cubitum iturus actionum per diem commissarum recorderis, & quantum in fine ultimo consequendo profeceris, judices, aut num actiones legi naturali conformes sint, aut num virtuose, an vitiose sint, vel in genere tales, quales committendas tibi proposuisti; consuetudinem contrahes, data quacunque occasione agendi, de connexionione actionis cum fine ultimo, vel de ejus convenientia cum lege naturali, vel num virtuosa, an vitiosa, vel in genere talis sit, qualem requirit propositum tuum, cogitandi. Cum enim omnis habitus, adeoque etiam agendi consuetudo (§. 423. Psych. empir.), nonnisi exercitio, consequenter iteratione actuum specie, vel genere eorundem (§. 195. Psych. empir.), acquiratur (§. 430. Psych. empir.), usque continuo conservetur ac perficiatur (§. 431. Psych. empir.); si non modo mane actiones per diem edendas examines, quomodo cum fine ultimo cohæreant, vel num legi naturali convenient, vel num ex virtute aut vitio proficiantur, vel num in genere tales sint, quales committendas aut omittendas tibi proposuisti, verum etiam, ubi eadem

eædem patrata fuerint, præsertim cubitum iturus denuo easdem huic examini subicias, quin consuetudinem contrahas cogitandi de actionis cum fine ultimo nexu, vel de ejus convenientia cum lege naturali, aut disquisitione, num virtuosa, an vitiosa, vel in genere talis sit, qualem propositum tuum requirit, quotiescunque agendi occasio offertur, dubitandum non est. Et quoniam ardor vivendi vitam perfectam, vel legi naturali conformem, vel colendi virtutem & fugiendi vitium, vel in genere non nisi tales actiones edendi, quoties agendi occasio offertur, facit, ut examen istud debito tempore instituere velis (§. 218.), nec ab eo facile te revocari patiaris (§. 224.), mane autem ac vespera ab aliis negotiis & impedimentis vacuus es, ne idem intermitti cogaris; quod examen istud libenter sis instituturus, nec idem neglecturus patet. Consuetudinem igitur illam cogitandi de examine actionum, quarum patrandarum occasio offertur, actu contrahas,

Propositio præsens problema est, quæ regulis pro hypothesi sumtis in theorema convertitur, quia consultam minime duximus, problemata more Geometarum enunciari, sed nobis sufficit ea, quæ docemus, ad propositiones determinatas revocari; id quod etiam jam antea fecimus, ac in posterum faciemus. Placuit autem singula, quæ in hypothesi sumuntur, numeris suis distinguere, ne ea fiat perplexa, & ut solutionem problematis clarius animadvertat, qui cum Geometris ad formam problematum ipsis usitatam propositionem revocare maluerit. Præterea me non momento apparet, quatuor problemata in unam propositionem esse contracta, propterea quod eandem habeant solutionem, mutatis tantummodo mutandis pro problematis conditione, ne scilicet præter necessitatem simus prolixiores. Id facilius agnoscer, qui ad propositiones proxime præcedentes animum advertit. Ad facilius vero capiendam vim demonstrationis notandum est, duo

(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

G g g

evin-

evincenda esse, nimirum quod præscripta ratione consuetudo cogitandi de examine actionum, quando agendi occasio offertur, contrahi possit, & quod etiam actu contrahatur, quatenus nimirum & ea præcipiuntur, quibus contrahi potest, & ea inculcantur, quibus obtinetur, ut ea facias, quibus contrahitur.

§. 438.

*Cur actio-
num examen
continuo ab-
brevietur.*

Si examen actionum per diem edendarum mane, & per diem editarum vespere continuas, continuo idem abbreviatur. Etenim per se patet, & experientia domestica abunde unumquemque docebit, easdem actiones sæpius recurrere. Quamobrem cum examinis earundem, quod recenti adhuc memoria hæret, tibi sis conscius, nec ulla occurrit ratio, quæ te dubium reddit, num rite fuerit institutum; non opus est, ut idem repetas. Numerus adeo actionum examinandarum continuo minuitur. Quamobrem cum eo brevius sit, quo pauciores actiones discutiendæ; quia examen continuatum continuo abbrevietur, dubitandum non est.

Non igitur est, quod excipias, te examine istiusmodi quotidie vacare minime posse, cum non semper suppetat tempus eidem impendendum. Nec est, quod inutilitatem accuses, quasi examen idem sit semper repetendum. Neque etiam est, quod molestam pronuncies frustraneam examinis ejusdem iterationem. Falleris enim, ubi tibi persuades, urgeri iterationem examinis earundem actionum; si nulla emergat ratio, quæ idem reiterari jubet. Dum vero examinis rite peracti recordatio sufficit, nullo tandem negotio temporis brevissimo spatio idem absolvetur.

§. 439.

*Molestia exa-
minis actio-
num quomo-
do evanescat.*

Molestia examinis actionum per diem edendarum & editarum evanescit, utilitate ejus perspecta. Quod si examen actionum per diem edendarum & editarum per aliquod tempus continues, quin ejus utilitatem experiaris dubitandum

dum non est (§. 437. 423. & seqq.). Quamobrem cum ardore flagres edendi actiones, quales factio examine approbantur (§. 437.); quin usum, quem habere deprehendis, in proposito adimplendo, consequenter propter eum examen ipsum bonum iudices, fieri haud quaquam potest (§. 941. *Ontol.* & §. 892. *Pfych. empir.*). Ex isto igitur examine, utilitate ejus perspecta, voluptatem percipis (§. 558. *Pfych. empir.*), consequenter cum impossibile sit, ut una tædium sive molestiam inde percipias (§. 28. *Ontol.* & §. 511. 518. *Pfych. empir.*), molestia evanescit, examinis utilitate perspecta.

Si qua initio molestia percipitur ex examine actionum per diem edendarum & editarum, cum ardore flagres istiusmodi actionum edendarum, quales num sint, examinas, ea aliunde provenire nequit, quam quod idem superfluum existimes. Quamobrem cum experientia propria te contrarium doceat, ratio tædii tollitur, adeoque molestia quoque non amplius locum habere potest (§. 118. *Ontol.*). Quodsi vero ardorem in te nondum excitaveris vivendi e. gr. vitam perfectam aut legi naturali conformem, qualem supponimus (§. 437.), ac ideo displicet vita perfecta, aut legi naturali conformis, quod tibi multum negotii faceflat, consequenter ipsum examen hujus gratia instituentium molestum est; per se patet, omnem movendum esse lapidem, ut ardor iste excitetur. Ista adeo molestia non est hujus loci.

§. 440.

Si actionis dato tempore patrandæ constituitur aliquod signum isto tempore sensui obvium; propositi nostri reddimur memores. Quomodo propositi singularis dato tempore reddimur memores.
Quoniam enim rei sensibili cuicumque significatus pro arbitrio nostro imponi potest (§. 959. *Ontol.*); idem quoque significare potest, hoc tempore, quo in sensum incurrit, hoc esse agendum, vel non agendum (§. 952. *Ontol.*).

Ggg 2

Quam-

Quamobrem cum istiusmodi signum in memoriam tibi revocet, hoc tempore hanc actionem esse patranda, adeoque negativam omittendam (§. 960. *Ontol.*); quod propositi nostri nos reddat memores ex ipsa imaginationis & memoriæ natura patet (§. 201. *Psych. empir.*).

Propositio præsens notionibus communibus respondet: videmus enim quotidie, hoc medio uti homines promiscue omnes, ut propositi sui reddantur memores, nec ejus obliviscantur. Non tamen ideo contemnenda, nec indigna, quæ in Philosophia a priori demonstratur. Etenim veritates omnes, quantumcunque sublimes, tandem in notiones vulgares resolvuntur, ex quibus tanquam principiis suis deducuntur, & ad quas nonnisi per has patet aditus. De propositione præsentem id statim constabit.

§. 441.

*Quomodo
propositi no-
stri per to-
tum diem
simus memo-
res.*

Eodem modo intelligitur, constituendum esse aliquod signum sensui obvium, ut propositi generalis per totum diem simus memores.

Quoniam significatus signorum artificialium (qualia sunt, de quibus hic loquimur) arbitrarius est (§. 958. *Ontol.*); unusquisque sibi signum pro arbitrio constituere potest. Christiani veteres utebantur signo crucis, ut Christi in crucem acti semper memores juxta monitum Apostoli 2 Tim. II, 8. recordarentur, vitam homine Christiano dignam esse agendum, consequenter in patranda actione data ea observanda esse, quæ Christianum decent. Oppido igitur falluntur, qui signum crucis tanquam ritum superstitiosum damnant. Similiter imagini Christi crucifixi, quæ in conclavi conspectui tuo continuo patet, imponi potest significatus propositi generalis. Idem significatus imponi potest verbis aureis literis descriptis: *Quid agis?* Quidni & thecæ tabaci sternutatorii, & rei cuicunque alteri, cujus per diem frequens est usus, præsertim si volueris celare significatum?

§. 442.

§. 442.

Ceremoniæ sunt signa eorum, quorum in executione *Ceremoniæ*
propositi alicujus meminisse debemus. *quid sint.*

Improbatur in Doctore non minus, si sibi soli sapere videatur, nec, quid sentiant alii, inquirere velit, quam si cæco assensu aliorum amplectatur sententiam autoritatis præjudicio. Quamobrem semper memor esse debet, alios quoque esse audiendos, & eorum sententiam probe discutiendam, antequam eam faciat suam. Eo sine doctore recens creato in ipso promotionis actu exhibetur liber apertus, exhibetur idem mox clausus, ut utrumque doceatur, nec utriusque unquam obliviscatur, sed quoties posthac liber aperit, vel claudit, præcepti tam salutaris recordetur. Ceremonia igitur hæc est signum eorum, quorum posthac in omnibus negotiis, quæ tanquam Doctor gerit, meminisse debet. Christus Sacramentum altaris instituit ea ipsa nocte, qua in manus hostium traditus est, ut pro peccatis nostris mortem subiret. Hujus circumstantiæ, quæ non uno modo influit in devotionem altari adstantium, iidem memores esse debent. Quamobrem cum candela accensæ in altari hanc circumstantiam adstantibus in memoriam revocent; ceremonia hæc est signum ejus, cujus ut sint memores maxime interest.

§. 443.

Ceremoniarum institutio rationi conformis. Quoniam *Institutio ce-*
ea, quorum in executione alicujus propositi meminisse *remontiarum*
debemus, non semper in sensus incurrunt, & objecta, quæ *rationi con-*
tum in sensus cadunt, attentionem nostram ab eo, quod *formis.*
agendum est, facile avertunt, etsi idem quoad omnia nobis repræsentemus (§. 238. *Psych. empir.*); necesse est, ut objecto quodam sensibili animo præsentia sistantur, quorum meminisse debemus (§. 201. *Psych. empir.*), & sensibile aliud ad se trahat organum sensorium, quod sensibile attentioni inimicum occupat, ut ejus ope reddamur memores illius,

G g g 3

quod

quod nosse debemus (§. cit.). Sensibili igitur isti imponendus est significatus ejus, cujus tum meminisse debemus, ut idem nobis ejusdem perceptione in memoriam revoce-
tur. Quamobrem cum hoc pacto naturam signi (§. 952. *Ontol.*) & quidem artificialis induat (§. 958. *Ontol.*), atque eum usum prestat, quem signum artificiale habet (§. 966. *Ontol.*); istiusmodi autem signum ceremonia sit (§. 442.); evidens est, ceremoniarum institutionem rationem sufficientem habere in veritatibus psychologicis, quas de animæ nostræ natura cognovimus (§. 56. *Ontol.*), adeoque cum veritatibus connecti (§. 10. *Cosmol.*). Quoniam itaque rationi conforme est, quod cum veritatibus cognitivis connectitur (§. 485. *Psych. empir.*); ceremoniarum institutionem esse rationi conformem palam est.

Idem brevius ostenditur hoc modo. Ceremoniæ sunt signa eorum, quorum in executione propositi alicujus meminisse debemus (§. 442.). Enimvero directe demonstravimus, constituenda esse signa sensui obvia actionum dato tempore edendarum, ut propositi reddamur memores (§. 440.), adeoque eorundem constitutio rationi conformis est (§. 486. *Psych. empir.*). Ceremoniarum igitur institutio rationi conformis.

Non desunt, qui ceremonias omnes tanquam a ratione alienas damnant, & nonnisi rebus ludicris accensent, ideo easdem a cultu divino arcentes. Quoniam tamen earum insignis est usus in praxi morali, modo iisdem rite utaris; nostrum fuit contrarium demonstrare. Ceterum hinc elucet, cur olim ipse Deus per Mosem populo suo legem ceremonialem dederit: quæ etsi propter significatum ceremoniarum, cui in novo fœdere non amplius erat locus, abrogata fuerit, non tamen Deus ideo voluisse dicendus est, ut a cultu divino omnes abessent ceremoniæ. Libertati enim christianæ relicum est instituere ceremonias, quæ cum

cum sint rationi conformes, ubi in eas quadrat definitio (§. 442.), quemadmodum ex demonstratione liquet, voluntati quoque divinæ convenire censentur.

§. 444.

Si ceremoniæ dijudicandæ, 1) perpendenda sunt ea, quorum in dato negotio meminisse debemus, 2) inquirendum est, num per ceremoniam istam nobis in memoriam quid revocetur, cujus facile oblivisci poteramus. Quodsi enim hoc obtinet, ceremoniæ rationi conformes. *Quomodo ceremoniæ dijudicandæ.*

Etenim si ceremoniæ nobis in memoriam quid revocant, cujus tunc meminisse debemus, facile vero oblivisci poteramus; ex iisdem colligitur, quod animo agentis præsens obversari debet, per se autem non facile eidem se præsens sistere poterat. Est igitur signum ejus, cujus in executione propositi meminisse debemus. Quamobrem cum ceremonia sit signum ejus, cujus in executione propositi meminisse debemus (§. 442.), & institutio ceremoniarum hoc sensu acceptarum sit rationi conformis (§. 443.); quin ceremonia in hypothese propositionis rationi conformis sit, dubitandum non est.

Cum ostenderit institutionem ceremoniarum, prouti a nobis definiuntur, esse rationi conformem (§. 443.), ad evincendam ceremoniarum cum ratione convenientiam non opus est nisi definitionis applicatione. Quodsi excipias, dari etiam ceremonias absurdas; haud difficilis est responsio. Ceremoniæ vocantur, quæ non sunt, quod per notionem confusam tales apparent, vel pro absurdis etiam per errorem habentur, quæ nihil absurdi habent, propterea quod earum significatus ignoratur, per quem in esse ceremoniarum constituuntur, vel notione absurdi distincta eaque satis determinata non utitur, qui de iisdem sibi iudicium sumit. Vidimus paulo ante, candelis in altari accensis, dum Sacramentum eucharistiæ celebratur, convenire definitionem ceremoniæ (not. §. 442.), adeoque ejus institutionem

tionem a ratione minime abhorrere (§. 443.). Ceremonia igitur hæc absurda dici nequit. Quia absurdum est interdium accendere candelam ad visibilia illuminanda, cum lux diurna lumen candelarum obfuset, ut nullius sit usus; qui ad usum receptum animum advertunt præcipitant iudicium, & ceremoniam absurdam vocant, cum candelas accensas in se considerent, non quatenus eucharistiæ celebrandæ ceremoniæ sunt. Cave autem, ne per præcipitantiæ ceremoniæ utilitatem cum ejusdem necessitate, nec necessitatem hypotheticam cum absoluta confundas, quemadmodum denuo facere solent, qui iudicium præcipitatum defendunt, quia ipsis solenne non est nonnisi ex notionibus distinctis & determinatis ferre iudicium. Multa circumspectione opus est, nisi præcipitato iudicio ex uno absurdo in alterum ruerè velis, dum tibi sciorum more ultra alios sapere videris, ad carpendum pronus, quæ nondum didicisti. Quodsi vero vi definitionis, quod pro ceremonia venditur, pro tali haberi debet, absurditatis tamen redargui potest, tum necesse est, ut id, quod ejus ope in memoriam revocatur, absurdum dici possit, ut non tam sit ceremonia absurda, quam ceremonia rei absurdæ. Sed ut limatiora sint de ceremoniis iudicia, lubet curatius in theoriam earum inquirere.

§. 445.

*Ceremoniæ
quando superflua.*

Si, quod ceremonia in memoriam revocare debet, id ad negotium animum advertenti per se patet; ceremonia superflua est. Etenim cum defectus attentionis circa actiones nostras incogitantia (§. 748. Part. I. Phil. pract. univ.); adeoque culpa sit (§. 749. Part. I. Phil. pract. univ.); consequenter ut actio recta sit, attentio ad id, quod agendum, deficere minime debet (§. 699. Part. I. Phil. pract. univ.); quæ animum ad negotium advertenti per se patent, non demum alio mediante in memoriam revocari necesse est. Quamobrem cum ceremonia sit signum ejus, cujus in executione propositi memores esse debemus (§. 442.), adeoque

que non alio fine instituenda veniat, nisi ut id in memoriam nobis revocet (§. 952. *Ontol.*); si quod in memoriam revocandum ad negotium animum advertenti per se patet, ceremonia opus non est. Quodsi ergo quædam instituat, erit ea superflua.

Ita templum ingressus, ut concionatorem ad populum verba facientem audiat, attentione opus habet. Enimvero nemo non novit, ea esse utendum, siquidem quæ ille dicit non modo auditu percipere, verum etiam memoria retinere voluerit. Quodsi ergo ceremonia institueretur in memoriam revocatura attentionem afferendam ad verba dicentis; foret ea utique superflua dicenda. Si excipias, attentionem haud raro deficere, immo difficulter conservari, adeoque non inutile, immo necessarium esse, ut attentio excitetur & conservetur, velim ut memineras, aliud esse in memoriam revocare, quod attentione utendum sit, aliud attentionem excitare & conservare. Illud ceremoniæ est, hoc vero Oratoris sacri, quem non solum dotibus naturalibus, verum etiam artificiis oratoris instructum esse oportet, ad attentionem auditorum excitandam & conservandam necessariis.

§. 446.

Quodsi ceremonia aliqua in futurum usum adhibetur, ea Quando per-
superflua censeri nequit. Sive enim ceremonia usum habeat *peram pro*
de præsentis, sive eundem demum præbeat in futurum, *superflua*
in utroque casu eum usu, quem habere debet (§. 442.), *habeatur.*
minime destitui, per se patet. Quamobrem ubi consul-
tum est, ut futuro usui prospiciatur, ceremonia tanquam
inutilis rejici, consequenter nec superflua censeri potest.

Nimirum nemo non fatebitur, tum demum superfluam esse ceremoniam, si nullus prorsus ejus sit usus, sed id, quod in memoriam revocari debet, ob rationes alias agenti succurrat (§. 445.). Usus adeo futurus, quem in exequendo proposito
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) Hhh præ-

præsenti negotio cohærente spondet ceremonia, superflua non est, quin naturæ potius ceremoniarum maxime convenit (§. cit.). Ita ceremonia in promotione doctorali, qua liber nunc apertus, nunc vero idem clausus exhibetur doctori creato, usum futurum promittit, in præsentem nullum habet (not. §. 442.). Non tamen ideo superflua dici potest. Etenim hæc ceremonia non alio fine adhibetur, quam ut propositum, quod doctori recens creato commendatur, in posterum facilius exequatur, nec nisi culpa ipsius oblivioni detur. Ceremoniæ igitur, quæ usum in futurum habent, non minus rationi conformes sunt, quam quæ eundem in præsentem exerunt. Futuris prospicere, prudentia est, quemadmodum suo demonstrabitur loco.

§. 447.

Quando ceremonia sint scaris, cujus in executione negotii meminisse debes, aut in posterum propositi alicujus, quod nunc inculcatur, non recorderis, dum ejusdem memor esse debes; ceremoniæ locus est. Patet hoc ex ipsa definitione ceremoniæ (§. 442.), ut instar axiomatis sumi possit (§. 273. Log.). Non tamen inconsultum est, ut distinctius ostendatur. Etenim ceremoniæ sunt signa eorum, quorum in executione propositi cujuscunque meminisse debemus (§. 442.), consequenter ex iis colligitur id, quod agenti sive nunc, sive in posterum acturo præsens obversari debet animo (§. 952. Ontol.). Quamobrem si verendum, ne aut in præsentem ejus obliviscaris, cujus in executione negotii memor esse debes, aut in posterum propositi, quod nunc inculcatur, & cujus acturus meminisse debes, non recorderis; necesse est, ut adsit aliquid in casu priori, ex quo illud colligas, vel sæpius tibi in casu posteriori occurrat, quod propositum tibi in memoriam revocet, ut eidem mandetur (§. 179. Psych. empir.), eademque retineatur (§. 181. Psych. empir.), consequen-

quenter signum aliquod constituendum est in utroque casu huic instituto inserviens (§. 952. Ontol.). Patet itaque, ceremonias esse instituendas, quotiescunque verendum, ne aut in presentis ejus obliviscaris, cujus in executione negotii meminisse debemus, aut ne in posterum propositi alicujus, quod nunc inculcatur, recorderis, dum ejusdem memor esse debes. In utroque igitur casu propositionis presentis iisdem locus est.

Vi propositionis presentis facile assequeris, quandonam ceremoniarum recte ac utiliter instituuntur, modo attentione ac acumine sufficiente uti didiceris, ne in applicatione hæsites, vel prorsus cæcurias. Quamobrem etsi propositio satis videatur manifesta, ut veritatem ejus percipias, ubi animum ad definitionem advertis, cum tamen iis, qui judicia præcipitare solent, præjudiciis præsertim imbutis, quibus multum tribuunt, solenne sit in dubium revocare, quod tanquam verum admiserunt, ubi idem sibi adversum experiuntur; non absque ratione visum fuit veritatem propositionis presentis in manifesta luce collocare, ut ut idem etiam suadeat ipsa cognitionis philosophicæ notio (§. 6. Disc. pralim.). Ceterum quæ in anterioribus (not. §. 442. 444.) in medium adduximus exempla, propositionem presentem etiam illustrent, ut alia afferri opus non sit.

§. 448.

Absurdum dicitur, quod manifesto contradictorium.

Unde *Absurditas* consistit in contradictione manifesta.

Absurdum quid sit.

Ita vocabulum sumitur in significato recepto, cum absurditatis redarguere soleamus eum, qui contradictoria defendit. Et idem obtinet in Mathesi, ubi absurdum vocamus, quod veritati manifestæ contradicere demonstratum fuit.

§. 449.

Quoniam contradictio manifesta est, quamprimum demonstrasti, veritati manifestæ, veluti jam antea demon-

Quando quid esse ab-

Hhh 2

stra-

fursum con- stratae, contradicere, quod affirmatur, vel negatur (§. 568
stet. Log. & §. 29. Ontol.); *absurdum esse, quod assertur, constat*
ubi demonstratum fuit, id veritati manifestae contradicere.

Atque adeo patet, quomodo absurditas probetur. Patet etiam ratio, cur demonstratio per indirectum dicatur reductio ad absurdum. In ea enim sumitur contrarium ejus, quod ostendendum, atque ex eo colligitur, quod propositioni veræ vel notioni subjecti contradicit (§. 550. Log.). Quod igitur ex assumpto colligitur, absurdum est (§. 448.), ipsumque quod sumitur absurdum (§. cit.).

§. 450.

Quandam Si ceremonia aliena a presenti negotio in animum revocat,
ceremonia & attentionem ab iis, quæ agenda sunt, ad ea trahit; absurda
fit absurda. est. Etenim ceremoniæ debent esse signa eorum, quorum in executione propositi meminisse debemus (§. 442.), adeoque ex iis colligenda sunt, quorum ad actionem rite absolvendam memores nos esse oportet (§. 952. Ontol.). Quod si vero ceremonia a præsentis negotio aliena in animum revocat, & attentionem ab iis, quæ agenda sunt, ad ea trahit; impedimento utique est, quo minus eorum meminerimus, quæ ad actionem rite absolvendam requiruntur, consequenter effectus ceremoniæ contradicit ei, quem habere debet, & ceremonia ipsa manifestam alit contradictionem (§. 30. Ontol.). Quoniam itaque absurdum est, quod manifesto contradictorium (§. 448.); ceremonia absurda est, si a præsentis negotio aliena in animum revocat, & attentionem ab iis, quæ agenda sunt, ad ea trahit.

Si ad demonstrationem attentionem sufficientem afferas, modo notiones absurditatis & ceremoniæ habueris perspectas, veritas propositionis manifesta satis est, ut eam haud difficulter per-

perspicere detur. Etenim si vis efficere, ut eorum, quæ nunc agenda sunt, probe memor sis; efficiendum non est, ut eorum non sis memor. Alias media eligis, quæ te a fine abducunt, ad quem te adducere debebant. Hoc vero esse absurdum, nemo non fatebitur. Non tamen adeo facile est, ut propositionem præsentem in casu omni rite applices. Etenim ubi vi ejusdem ceremoniam aliquam damnare volueris tanquam absurdam, demonstrandum est, ceremoniam aliena a præsentis negotio in animum revocare, & attentionem ab iis, quæ agenda sunt, ad ea trahere (§. 1224. Log.). Hoc vero ut demonstrates, non sumenda sunt, nisi quæ sensibile, quod signum constituitur ejus, cujus meminisse debes (§. 442.), in se spectatum suggerit, & quæ, si non in omnibus, saltem in plerisque, quibus ceremonia prodesse debet, supponere licet. Alias enim per accidens ex parte subjecti fieri potest, ut ceremonia sortiatur effectum contrarium ei, quem habere debet, adeoque hoc non ceremoniæ, sed subjecto eadem non rite utenti imputandum. Quanta hic opus sit circumspeditione, ne præcipiti judicio ceremonia tanquam absurda damnetur, quæ talis non est, experietur, qui in ceremoniis accurate dijudicandis industriam suam mentisque aciem exercere voluerit. Prorsus autem a scopo aberrant, qui ceremonias absurdas pronunciant, quod earum significatum minime perspiciunt, vel earum usum minime necessarium existimant, vel eas parum convenientes arbitrantur. Sit enim, quod significatus lateat, nec facile detegi possit, vel quod ceremonia ista carere possimus, vel quod instituto præsentis parum conveniat; habebis equidem, quod in ceremonia non sine ratione reprehendas, nulla tamen erit ratio, cur eam absurdam pronuncies. Elucet hic denuo necessitas notionum distinctarum, si circumspeda desiderentur judicis, quæ nullibi fere magis deficiunt, quam ubi de ceremoniis feruntur. Quotquot enim sunt, qui satis distincte perpendunt, quid sibi velint ceremoniæ? Plerisque nonnisi confusa quadam, etque parum determinata est ceremoniarum notio, ut tantum non omnes in numerum ludicrorum referantur. Unde de iis iudicaturi ad rationes extrinsecas confugiunt, quæ

minime consentientia inter se, multo minus autem veritati consentanea pariunt iudicia.

§. 451.

*Ceremoniæ
qualia sint
signa.*

Ceremoniæ sunt signa artificialia. Significant enim quidpiam, cujus in executione propositi cujusdam memor esse debes (§. 442.). Enimvero hic significatus non continetur in ipsa sensibilis notione, quod per se patet, adeoque instituto saltem humano, vel divino eundem habent. Quamobrem cum artificialia sint signa, quorum vis significandi ab arbitrio entis cujusdam intelligentis, veluti hominum, vel DEI, dependet (§. 958 Ontol.). Ceremoniæ signa artificialia sunt.

Probe perpendendum est, qualia sint signa ceremoniæ, siquidem in iis dijudicandis satis circumspicuum te præbere volueris. Haud raro enim contingit, eos cespitare, qui differentiam inter signum naturale & artificiale minime perpendunt. Esse autem ceremonias nonnisi artificialia signa, exemplis undique collectis doceri potest. Sane candela accensa per se non significat circumstantiam temporis, quo Christus sacramentum eucharistiæ instituit, neque eam ideo significat, quia in altari collocatur, cum etiam alium habere possit significatum, immo alium habere debeat, quia etiam candelæ accenduntur in altari, dum hoc sacramentum non celebratur. Similiter liber apertus per se non significat, doctorem sibi soli fidere non debere, sed debere etiam inquirere, quid sentiant alii. Nec liber clausus per se significat, eum tanquam verum amplecti minime debere, quod statuunt alii, ob solam eorum autoritatem, sed debere potius aliorum sententiam accuratè discussioni subicere, meditationem jungendo lectioni. Nemo igitur est, qui non videat, significatum in hisce exemplis totum pendere ab arbitrio hominum, qui hæc ceremonias vel primi instituerunt, vel ab aliis institutas retinuerunt.

§. 452.

§. 452.

Quoniam ceremoniarum signa artificialia sunt (§. 451.), adeoque earum significatus ab arbitrio entis cujusdam intelligentis, veluti hominum, unice pendet (§. 958. Onorol.); ceremoniarum significatus, quem ex mente instituentis habent, & in alium mutari, & amplificari potest, ut scilicet præterea significet etiam alia, de quibus minime cogitavit, qui eas primus instituit.

Nam significatus ceremoniarum mutari possit.

Probe hæc notanda veniunt, ubi de ceremoniarum iudicium ferre volueris. Neque enim solum animum advertere debemus ad significatum, quem habent ex mente instituentis, verum etiam ad eum, quem habere possunt, qui que adeo ipsis a nobis recte tribuitur.

§. 453.

Quoniam significatum ceremoniarum, quem ex mente instituentis habent, & in alium mutare, & pro arbitrio amplificare licet, ut alia præterea significant, de quibus minime cogitavit, qui primus eas instituit (§. 452.); ceremoniarum retineri possunt ob novum significatum iisdem impostum, quas rejicere poterat, immo debebat ob significatum a primo instituyente ipsis tributum, consequenter quamdiu significatus ejus, cujus in proposito exequendo meminisse debemus, facile autem obliviscimur, vel difficulter recordamur, ceremoniarum imponi potest, ratio nulla suadet, ut eadem abrogentur, vel atro carbone notentur, seu damnentur, nisi extrinseca.

Quoniam ceremoniarum retinenda, nec reprehendenda.

Principio hoc opus est, quando de eo incidit disputatio, utrum ceremonia aliqua retineri possit, vel debeat, an vero abroganda sit, itidemque num veritati consentanea sint sinistra de ceremoniarum iudicia. Ceterum probe considerandum nullam dari rationem intrinsecam abrogandi, vel reprehendendi ceremoniarum, si significatus talis iisdem tribui potest, qualem ceremonia exigit

git (§. 442), non tamen hinc inferri posse, quod minus recte abrogentur. Alia enim quæstio est, num ceremonia aliqua vitio quodam laboret, ob quod eam abrogari opus sit; alia vero, num extrinsecæ sint rationes, ob quas eandem abrogari potius, quam retineri consultum sit. Rationes nimirum intrinsecæ cum ex ipsa notione ceremoniarum, extrinsecæ vero aliunde petantur (§. 1004. *Leg.*); fieri potest, ut, si ceremoniam in se species, ea nihil vitii habeat, adeoque ex ejus notione inferri minime possit, quod sit damnanda & abroganda, hoc tamen non obstante prostant rationes aliæ, ob quas eandem abrogari consultum sit. Quamobrem ubi de ceremoniis abrogandis incidit quæstio, non modo rationum intrinsecarum, verum etiam extrinsecarum habenda est ratio. Neque etiam confundenda quæstio est de jure ceremonias abrogandi cum altera, num recte abrogentur ab eo, qui eas abrogandi jus habet. De jure autem quæ agitatur quæstio non est hujus loci: ea enim ex principiis nunc juris naturalis, nunc positivi decidenda.

§. 454.

Quando singulis ceremonias in privatum usum instituere licet.

Ceremonias unicuique in suum usum instituere licet, nisi institutio pugnet cum officio quodam erga alios. Si quis enim in se experitur, quod eorum, quæ in exequendo proposito suo tenenda sunt, facile obliviscatur; quod mediis uti possit ea sibi in memoriam revocandi, dum eorundem memor esse debet, dubitari haud quaquam potest (§. 941. *Ontol.*). Quamobrem cum eorum reddaris memor, si eorundem signum constituatur tunc temporis sensui obvium, quando propositum exequendum (§. 440.), & tale signum ceremonia sit (§. 442.), ceremonia vero sit medium ea tibi in memoriam revocandi, quorum memor esse debes (§. 937. *Ontol.*); ceremoniam quoque in usum privatum instituere licet. Quoniam vero officium erga alios observare unusquisque obligatur (§. 224. 226. *Part. I. Phil. pract. univ.*); si in-

si institutio ista pugnat cum officio erga alios, quæ in se illicita non est, ea de causa illicita redditur (§. 170. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem ceremonias in usum instituire non licet, nisi ubi cum officio quodam erga alios minime pugnant.

Ponamus ceremoniam, qua uteris in præsentia aliorum, scandalo esse aliis. Quoniam nemini scandalum præbere debemus; a ceremonia ista abstinendum tibi erit, etsi alias nihil in se vitii habeat, tibi quæ eadem uti licitum sit. Non deerant, quæ circa propositionem præsentem moneri poterant, ne in casibus particularibus difficultates faceffas, quibus locus non est; sed nolo hic inculcare, quæ suo loco patebunt.

§. 455.

Ceremonia introducta seu usu recepta significatum uniusque amplificare licet. Etenim ceremoniæ instituuntur in utilitatem eorum, qui iisdem opus habent (§. 442.). Quamobrem cum significatus amplificari possit, quatenus extenditur ad alia tibi in memoriam in eodem negotio revocanda, quam quæ per eandem in memoriam revocari voluit, qui eas primus instituit, aut ob quæ usu recepta est (§. 452.), unicuique vero integrum est constituere aliquod signum ejus, cujus in exequendo proposito memor esse debet (§. 440.); ceremoniæ introductæ significatum unicuique amplificare licet.

Jus singulorum in ceremonias introductas.

Ostenditur etiam hoc modo. Quoniam significatum ceremoniæ introductæ amplificans præter eum, quem habet ex mente instituentis, ei alium adhuc tribuit, de quo is minime cogitavit (§. 452.); perinde omnino est, ac si ceremoniam aliquam in usum suum institueret. Quoniam vero eum in finem non utitur re alia, nisi quæ in ceremonia usu recepta adhibetur, nec alteri ullo modo obest,

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

lii

quod

quod ope ejusdem signi sibi adhuc aliud in memoriam revocet; hoc ipsum officio nulli erga alios repugnat (§. 224. Part. I. Phil. pract. univ.). Enimvero ceremonias unicuique in suum usum instituere licet, nisi institutio cum officio quodam erga alios pugnet (§. 454.). Ceremoniæ igitur introductæ seu usu receptæ significatum unicuique amplificare licet.

Qui ceremonias instituit, aliorum utilitatem respicit, quemadmodum ex ipsa earum definitione haud obscure colligitur (§. 442.). Quare si quis amplio rem ceremoniæ facit usum, quam fert significatus ab instituyente eidem tributus, non contra intentionem instituentis hic ipse dicendus est, cum is usum omnem saltem indirecte intendere debeat, quem habere possunt (§. 621. Part. I. Phil. pract. univ.), ita ut pro certo habendum sit, quod instituens omnem istum usum directe intendisset, si quidem de eo cogitatio animum subiisset, cum ceremoniam institueret. Vult enim, qui eam instituit, ne quis cujusdam obliviscatur, cujus in proposito suo exequendo memor esse debet (§. 442.). Quamobrem cum huc etiam tendat amplior, qui fit, ceremoniæ usus; is voluntati generali instituentis conformis est. Quo amplior adeo efficitur ceremoniæ usus, eo melius. Unde nec reprehensionem incurrit, sed laudem meretur, qui in explicandis ceremoniis se præstat aliis acutiorem.

§. 456.

*Ceremoniarum
instituentis
intentio.*

Qui ceremoniam instituit, omnimodam actionis rectitudinem intendit. Qui enim ceremonias instituit, vult ut agens memor sit eorum omnium, quæ in proposito suo exequendo observare tenetur (§. 442.), consequenter ne actio ipsius ulla ex parte a rectitudine deficiat intendit (§. 81. 616. Part. I. Phil. pract. univ.). Omnimodam igitur actionis rectitudinem intendit (§. 79. Part. I. Phil. pract. univ.).

Sane

Sane si rectitudinem actionis omnimodam non intenderet, perinde ipsi foret, siue agens omnium eorum memor esset, quæ ad propositum suum rite exequendum requiruntur, siue nonnullorum obliviscetur, ita ut actio in nonnullis deficeret. Atque hinc clarius multo intelligitur, quod omnis ceremoniarum usus, quem quis in proposito rite exequendo facere potest, ab intentione instituentis minime abeat. Cum adeo rectitudo actionis sit finis, quem is sibi constituit (*§. 617. Part. I. Phil. pract. univ.*); ceremoniæ spectandæ sunt instar mediû actionis rectitudinem consequendi (*§. 937. Ontol.*). Atque adeo de ceremoniarum utilitate, immo necessitate dubitare nequit, qui ad hunc finem animam attendit.

§. 457.

Ceremoniarum significatus docendus est eos, quorum interest, ac sedulo inculcandus. Sunt enim ceremoniæ signa artificialia (*§. 451.*), adeoque earum significatus ab arbitrio instituentis dependet (*§. 958. Ontol.*). Quoniam itaque instituens per eas intendit omnimodam actionis rectitudinem (*§. 456.*), hunc vero illarum usum facere nequit nisi is, cui significatus earundem fuerit perspectus; hic utique docendus est eos, quorum interest, cumque memoriæ non mandentur, nisi quæ sæpius, vel diu simul percipiuntur (*§. 179. Psych. empir.*), nec eadem retineantur, nisi quorum idea sæpius in nobis reproducitur (*§. 181. Psych. empir.*), ceremoniarum vero eum usum facturum, quem habere debent ac possunt (*§. 455.*), significatum memoriæ firmiter infixum tenere debet, sedulo omnino is inculcandus est.

*Ceremonia
cur sint ex-
plicanda, &
earum signi-
ficatus incul-
candus.*

Minus adeo probandum est, quod ceremoniæ usu receptæ minime explicentur, ut plerique eorum significatum ignorent, consequenter usum nullum facere possint, ut adeo abusus tanto sit facilior. Accidit hoc non culpa ceremonias instituentis, sed eorum, qui alios docere tenentur, quæ ipsis ad actiones suas rite

determinandas scitu necessaria sunt. Turpe autem est, ac minime ferendum, si, qui significatum docere debent alios, ipsi met ignorant, & propter ignorantiam easdem in ludicrorum numerum referunt atque exagitant: quemadmodum haud raro contingit.

§. 458.

Quando ceremonia in actionibus humanis consistant.

Si actionibus tuis indigitare velis ea, quorum vel tu ipse, vel alter memor esse debet in praesenti negotio, aut quorum is meminisse vel tumetipse debes, vel meminisse debet alter, quando de persona aliqua, vel re, vel facto incidit cogitatio: actiones tuae ceremoniae sunt. Quoniam enim sive a te ipso, sive ab alio ex actionibus tuis colliguntur ea, quorum vel in praesenti negotio, vel occasione alia in posterum data sive ipsemet meminisse debes, sive memor esse debet alius (*per hypothesis*), actiones tuae horum signa sunt (§. 952. *Ontol.*). Signa istiusmodi ceremoniae sunt (§. 442.). Sunt igitur ceremoniae actiones tuae, quibus ea indigitare vis, quorum tu ipse, vel alter memor esse debet in praesenti negotio, aut quorum meminisse vel tumetipse debes, vel meminisse debet alter, quando de persona aliqua, vel re, vel facto incidit cogitatio.

Principium hoc amplissimum ceremoniarum campum aperit, ut vix dici possit, quam multa paucis comprehenderimus. Ubertatem experietur, qui idem applicare voluerit ad actiones ceremoniales ubivis obvias. Et vi hujus principii de actionibus hisce statues, quae coram tribunali rationis defenduntur, & jus ceremoniarum definites quoad capita difficillima, quemadmodum suo loco fidem dabimus oculatam. Actionum ceremonialium, praesertim si accurato judicio fuerint definitae, major est usus, quam vulgo putatur. Quod vero eundem non faciant, qui debent, tum ipsorum, tum eorum potissimum culpa accidit, quorum est illarum significatum docere alios, ac sedulo inculcare.

Usus

Usum istum ut promoveamus, cum in præsentia principia quædam generalia suggerere lubet, tum suo loco ac tempore specialia superaddere nobis constitutum est. Ceterum cum tanta sit actionum ceremonialium utilitas, singulas propositionis præsentis determinationes probe expendi ac, memoriæ pertinaciter infigi velim.

§. 459.

Si actio aliqua externa vel sensibile quoddam aliud in memoriam revocat ideam aliquam, quæ in appetitum vel averfationem, cui actio quædam tunc committenda, vel omittenda respondet, influit; ceremonia juvat commissionem vel omissionem actionis, seu in causa est, ut actionem hanc committas, vel omittas. *Quomodo ceremonia actionis commissionem vel omissionem juvet.*

Etenim si idea, quam actio externa, vel sensibile quoddam aliud in memoriam tibi revocat, in appetitum vel averfationem influit, cui actio quædam tunc committenda, vel omittenda respondet; per ideam istam intelligitur, cur actionem committere velis, vel nolis, adeoque actio tua, vel sensibile aliud, hoc est, ceremonia (§. 442. 458.), rationem continet, cur actionem istam committas, vel omittas (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum causa alterius sit illud, in quo ratio actualitatis alterius continetur (§. 366. 381. *Ontol.*); quin ceremonia in causa sit, cur actionem committas, vel omittas, consequenter actionis commissionem, vel omissionem juvet, dubitandum non est.

Videmus adeo, ceremonias non tantummodo huc facere, ne eorum, quæ agenda sunt, obliviscaris; verum etiam in ipsam actionum determinationem influere. Influxus hic manifestus est per demonstrationem propositionis præsentis. Quod ceremoniarum hanc non habeant usum, eorum culpa accidit, qui, cum facere possent, eum facere negligunt.

§. 460.

Ceremoniarum usus in promovendis virtutis exercitio & fuga vitiorum.

Quodsi adeo ceremonie influant in determinationem actionis committende, quæ legi naturæ conformis, & omittende, quæ eidem contraria: cum virtutis sit actiones suas legi naturali conformiter dirigere (§. 321. Part. I. Phil. pract. univ.), vitii vero eas contraria ratione determinare, quam lege naturali præscribitur (§. 322 Part. I. Phil. pract. univ.); ceremonie juvant exercitium virtutis & fugam vitiorum (§. 459.).

Insignis profus est hic ceremoniarum usus & major, quam putatur. Sunt enim homines in ceremoniis observandis valde tenaces, quemadmodum constans omnium temporum & populorum experientia loquitur. Quamobrem vix securius reperire licet medium, quo virtutis exercitium & vitiorum fuga faciliteretur. Dubio procul hunc ceremoniarum usum jam olim animadvertunt Sinæ, qui cum omnia ad vitam recte agendam & Rempublicam bene administrandam dirigerent, in multiplicandis ceremoniis omnem collocarunt operam, ac integrum ceremoniarum sive Rituum volumen composuerunt, quod inter libros classicos majores relatum, ita ut nulla unquam fuerit gens, quæ ceremoniis magis delectata quam Sinæ. Operæ igitur pretium facerent Missionarii, si librum Rituum in sermonem Latinum verterent, ut iidem accurato examini subijci possent a Philosopho, qui methodo nostra philosophatur. Quemadmodum enim in Oratione de Sinarum philosophia præctica & Notis eidem adjectis abunde docui, sublimia tam theoriæ, quam praxeos principia in libris classicis minoribus, quorum versionem Latinam Pragæ editam R. P. *Francisco Noël*, e Societate Jesu, debemus; ita nullus dubito, quin etiam Ritibus ipsorum insint principia generalia, quibus sublimis ceremoniarum theoria principiis, quæ hic demonstrantur, consentiens contineatur. Equidem modo laudatus interpres librum Rituum, quem *Li Ki* appellant Sinæ, non tanti fecit, quem verteret, sicuti nec ceteros priscorum sapientum libros classicos, qui vocantur, vertendos esse censuit, librum scilicet

scilicet Annalium imperialium, librum Carminum, librum mutationum ac productionum, Ver denique & Autumnum; rationes tamen, quas in præfatione versioni librorum a se data præfixit, adducit, non tantæ sunt, ut me a sententia mea abducere queant. Etsi enim acumini viri profus egregii nihil derogatum velim, quod vel solis observationibus mathematicis & physicis in India & China factis prodidit; non videtur tamen ob aliarum occupationum laborem, qui ad libros istos classicos, quorum in numero Liber Rituum est, vertendos nec tempus, nec otium concessit, quemadmodum in præfatione laudata fatetur, ad rationes rituum inquirendas animum appulisse. Sane ritus quidam, qui in libris ab ipso Latinitate donatis allegantur, tales sunt, quales præfens exigit propositio, & memini me dedisse exemplum in ea, quam modo dixi, Oratione. Quodsi posthac cuidam integrum fuerit ritus istos ad rationis trutinam appendere; quin eidem principia nostra, quæ per universam Philosophiam practicam demonstraturi sumus, sint profutura, ut in iis discernendis acutiorem sese præbeat, nullus dubito. Suppeditat Philosophia practica amplissimum rerum profundarum meditando campum, in quibus viri acumine præstantes non minus ingenii sui vires exercere possunt, quam in mathematicis, non sine certissimo generis humani emolumento, modo sint principiorum ontologicorum & psychologorum probe gnari, & nostra philosophentur methodo: hisce enim subsidiis destitutus nihil profeceris. Ceterum si vim ceremoniarum in animos hominum experiri volueris, non inutilem operam fumes, ubi ceremonias promiscue omnes gentium quarumvis vel maxime barbararum attentione tua digneris. Nec erit quod te offendat, si vel maxime deprehenderis, ceremoniarum & olim fuisse, & hodiernum esse vim maximam in superstitionis & absurdis persuadendis ac propagandis: ubi enim de vi earundem tantummodo quæstio est, vitium, quod ipsis ex accidente inhaeret, non attendendum venit, & per principia Philosophiæ practicæ emendatur. Nec est quod te moveat exceptio, quam exempla suggerunt, quasi homines ita ceremoniis inhaerere soleant,

ut

ut actionibus externis contenti parum curent internas, vel ea prorsus negligant. quæ ratio agenda præscribit. Id enim vel inde erit, quod ceremoniarum significatum non doceantur, quemadmodum fieri debere demonstravimus (§ 457.), aut non doceantur mature, quemadmodum suo constabit loco; vel quod ceremoniæ non influant in determinationem actionum legi naturæ convenientium, quemadmodum præcedens propositio cum præsentem exigit.

§. 461.

Quando ceremoniæ ad virtutem trahant, a vitio retrahant agentem.

Quodsi ceremoniæ ipsæ consistant in actionibus legi naturæ conformibus, ac in actionibus, quæ contrariæ sunt legi naturæ repugnantibus; agentem ad virtutem trahunt, & a vitio retrahunt. Patet hoc eodem modo, quo propositio præcedens (§. 460.).

Tunc scilicet ceremoniæ duplicem habent usum, tum quatenus actiones legi naturæ conformes reddunt familiares, & eidem repugnantes arcant, tum quatenus in determinationem aliarum eidem conformium influunt.

§. 462.

Ceremoniarum divisio.

Ceremoniæ nude sunt, quæ tantummodo signa sunt eorum, quorum in executione propositi meminisse debemus. Sunt autem vestitæ, quæ in ipsam præterea actionum determinationem influunt.

Dividimus ceremonias in nudas & vestitas eo fere sensu, quo Jcti pacta in nuda & vestita dividere solent, quemadmodum suo loco explicabitur. Divisio convenit iis, quæ de ceremoniis hæctenus demonstrata fuerunt. Cumque intersit vestitas a nudis distingui, quod non omnium idem est usus; nemo existimet terminos multiplicari præter necessitatem, dum in philosophiam introducimus hæctenus ignoratos. Quoniam ceremoniæ signorum quædam species sunt (§. 442.), signa vero cum a Philosophis, tum a Theologis divisa fuere in significativa & exhibitiva; ceremoniæ quoque nudæ ap-

pellari poterant significativæ, vestitæ autem exhibitivæ. Nobis tamen convenientius visa fuit appellatio nudarum & vestitarum.

§. 463.

Ceremoniæ vestitæ nudis præferendæ. Etenim ceremoniæ vestitæ in ipsam actionum determinationem influunt, nudæ autem tantummodo signa sunt eorum, quorum in executione propositi meminisse debemus (§. 462.), adeoque hæc tantummodo in memoriam revocant (§. 444.). Nemo igitur in dubium vocabit, ceremoniarum vestitarum ampliorem esse usum, quam nudarum (§. 646. Part. I. Theol. nat.). Lege naturali perfectiva obligamur ad id, quod est melius altero, eidem præferendum (§. 192 193. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem ceremoniæ vestitæ nudis præferendæ sunt.

Quanam ceremoniæ ceteris præferendæ.

Etiamsi quis obligationem illam naturalem ad id, quod altero melius est, eidem præferendum ignoraret; admittere tamen tenetur, ceremonias vestitas nudis præferendas esse, quatenus illarum præ his prærogativam agnoscere tenetur. Cum vero obligatio in necessitate morali agendi consistat (§. 118. Part. I. Phil. pract. univ.), multo magis agnoscitur, vestitas præferendas esse nudis, quod non in tuo arbitrio positum sit, quibusnam uti velis, sed vestitas eligere debeas, nisi a legis naturalis rigore recedere velis.

§. 464.

Ceremoniæ sese habent ad actiones, quibus inserviunt, per modum mediæ ad finem. Etenim ceremoniæ si nudæ fuerint, nobis tantummodo in memoriam quidpiam revocant, cujus memores esse debemus in agendo; si vero fuerint vestitæ, præterea in determinationem actionis influunt (§. 462.). Quamobrem cum agere non possimus nisi me-

Quomodo ceremoniæ sese habeant ad actiones, quibus inserviunt.

(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

Kkk

mores

mores finis ejus, quod agendum, vel eorum, quæ quomodocunque in determinationem actionis influunt, & posito determinante ponatur determinatum (§. 115. *Ontol.*); non minus ex ceremoniis nudis, quam ex vestitis intelligitur, cur agens nunc hoc actu agat, adeoque in utrisque continetur aliqua ratio, cur agens actu agat, seu cur hæc actio ad actum perducatur (§. 56. *Ontol.*). Et quia agens utitur ceremonia propter actionem, id vero, propter-quod causa efficiens agit, finis est (§. 932. *Ontol.*); actio, cui ceremonia quocunque modo inservit, respectu ejusdem sese habet per modum finis, consequenter in ceremonia continetur aliqua ratio, cur finis actum consequatur (*per demonstrata*). Quoniam igitur medium est, quod rationem continet, cur finis actum consequatur (§. 937. *Ontol.*); ceremonia ad actionem, cui inservit, sese habet per modum medii ad finem.

In ceremoniis nudis revocatio ejus, cujus in agendo meminisse debemus, spectari etiam potest per modum finis, qui per ceremoniam intenditur, & tunc ceremonia spectatur tanquam medium hunc finem consequendi. Unde patet, quoties ceremonia quædam occurrit, primum esse, de quo cogitandum, ut inquiratur in finem, cujus gratia adhibetur. Cum enim ex fine judicetur de medio; ex eo etiam de ceremonia statuendum.

§. 465.

Quando ceremonia nulla sit.

Si ceremonia nullo fine adhibetur, nulla est. Etenim ceremoniæ tam nudæ, quam vestitæ inserviunt actioni cuiusdam agentis (§. 462.), & ad hanc sese habent per modum medii ad finem (§. 464.). Quodsi ergo ceremonia aliqua nullo fine adhibetur, neutra definitionum eidem competit. Quamobrem cum definitum non competat nisi ei, cui

cui definitio competit (§. 349. Log.); quæ nullo fine adhibetur, nulla est.

Quodsi homines omnes ex notionibus distinctis atque determinatis de rebus semper judicarent; nulla foret cæremonia, quæ nullo fine adhiberetur. Enimvero quoniam in notionibus confusis atque vagis acquiescunt, quod videtur cum eo, quod est, confundunt. Unde & contingit pro cæremonia haberi, quæ non est, & per loquendi inconstantiam cæremoniam vocari, quæ nomen istud minime meretur, quemadmodum accidit, ut demonstratio appelletur propositionis cujusdam probatio, quæ nullo modo nomen hoc tuetur. Haud infrequens est, ut cæremonia aliqua finis cujusdam gratia fuerit introducta, qui successu temporis in oblivionem adducitur. Tunc quæ primum erat cæremonia, successu temporis fit nulla. Contingit etiam ab inventore cæremoniam introduci aliquo fine, sed quem ignorant, qui eadem utuntur, quia significatus cæremonix non docetur (§. 457.), atque adeo cæremonia respectu utentium statim nulla est. Immo nec impossibile, ut, quin in imitando cæcos sese præbeant, nullo fine cæremonias excogitent, easdemque introducant (§. 208.). Vides adeo, non unam esse causam, cur dentur cæremonix, quæ nullæ sunt, per propositionem præsentem facile discernendæ.

§. 466.

Quoniam ratio nulla suadet, nisi extrinseca, ut cæremonia aliqua abrogetur, quamdiu conveniens significatus eidem imponi potest (§. 453.), cæremonix autem cuilibet pro arbitrio significatus imponi potest, quem non habet (§. 452.); si cæremonix, quæ nullo fine adhibetur, conveniens significatus imponi potest, non ideo abroganda, quia nulla (§. 465.).

*Cæremonia
nullo fine ad-
hibita num
sic abrogan-
da.*

Quamprimum scilicet cæremonix, quæ nullo fine adhibetur, imponitur significatus conveniens, non amplius nulla est, sed nomen suum tuetur (§. 442.). Sola igitur nullitas ratio sufficiens non

est, cur abrogetur. Quoniam ceremoniæ signa artificialia sunt (§. 451.), quorum adeo significatus, ab arbitrio hominum unice dependet (§. 958. *Ontol.*); rarissimus erit casus, in quo ob solam nullitatem ceremonia abroganda venit. Non hic de eo quaestio est, an nullitatis in abrogandis ceremoniis non habenda sit ratio; sed num ea sola sit abrogationis ratio sufficiens.

§. 467.

Quando mediis uti illicitum.

Si finem intendere non licet, nec mediis uti licet ad finem consequendum destinatis ejus consequendi gratia. Etenim cum propter finem causa efficiens agat (§. 932. *Ontol.*); si eum intendere non licet, nec velle licet, ut fiat id vel non fiat, propter quod agendum (§. 616. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum mediis non utamur, nisi quatenus volumus, ut finis consequatur actum (§. 937. *Ontol.*), consequenter ut hoc vel illud fiat, quod intenditur, seu finis consequendi gratia; si finem intendere non licet, nec mediis uti licet ad finem consequendum destinatis hujus consequendi gratia.

Finis consequendi gratia utimur mediis. Quamobrem qui de fine non cogitat, nec cogitat de mediis. Quodsi ergo illicitum est intendere finem, illicitum quoque est omnis conatus, quem ad eum consequendum adhibemus, consequenter nemo non videt illicitum quoque esse, ut ejus consequendi gratia utamur hisce mediis. Qui finem intendere non debet, ei quoque abstinendum a mediis, quibus eundem consequi studet. *Finis nempe intentio mediiorum usum reddit illicitum.* Media igitur illicita dici possunt, quatenus spectantur tanquam media, quæ finis illiciti consequendi gratia adhibentur. Quamobrem etsi actio aliqua in se spectata nihil vitii alat, & alio fine licite fiat, immo fieri debeat; ubi tamen finis illiciti gratia committitur, vitium a fine intento contrahit. Hinc si diverso fine duo idem agant, seu eodem utantur medio; actio unius licita, immo debita,

bita, alterius vero illicita esse potest, seu idem medium respectu unius agentis licitum erit, respectu alterius vero illicitum. Quodsi ergo de mediolorum moralitate iudicium ferendum, non sufficit ea in se spectare, sed respiciendus quoque est finis, cuius consequendi gratia adhibentur. Nimirum media duplici modo considerari possunt, vel quatenus in se spectantur, vel quatenus ad finem referuntur, & hoc posteriori demum respectu mediolorum naturam induunt (§. 437. Ontol.). Ceterum constat veritatem propositionis presentis vulgo agnosci, ut ea vel inter notiones communes locum mereatur. Quæ igitur annotavimus, non tam animo veritatis illustrandæ, quam sensus declarandi gratia in medium adduximus, ne in ea applicanda facile aberremus.

§. 468.

Quoniam ceremoniæ sese habent ad actiones, quibus inserviunt, per modum medii ad finem (§. 464.), si vero finem intendere non licet, nec mediis uti licet, ad finem consequendum destinatis ejus consequendi gratia (§. 467.); si actiones, quibus ceremoniæ inserviunt, illicitæ sunt, nec ceremoniis earum gratia uti licitum est, consequenter ceremoniæ sunt illicitæ, quatenus sunt ceremoniæ huic actui destinatæ.

*Ceremonia
quando illicita.*

Hinc si actus fuerit supersticiosus, cuius gratia ceremonia adhibetur, ipsa etiam ceremonia supersticiosa est, non quatenus in se consideratur, sed quatenus spectatur ut ceremonia istius actus. Est enim ceremonia actus supersticiosi gratia introducta, adeoque & ceremonia ipsa, quæ fovendæ superstitionis causa adhibetur, supersticiosa est.

§. 469.

Quia ceremoniæ illicitæ sunt, quæ actui illicito inserviunt, seu ejus gratia adhibentur (§. 468.); si ceremoniæ

Quando ceremonia licita.

cita in illicitam degeneret.

bono fine introductæ imponitur significatus illicitus, seu actus illiciti gratia ea adhibetur (quod fieri posse ex antea demonstratis (§. 452.) satis superque constat), ceremonia licita in illicitam degenerat.

Hinc patet, quomodo fieri possit, ut ceremonia licita degeneret in illicitam. Accidit hoc si ceremoniæ bono fine introductæ significatus oblivioni tradatur, ut non amplius constet, quo fine fuerit introducta, sicque ejus cesset usus; postea vero eidem imponitur significatus illicitus, ut usus, qui culpa eorum, qui ceremoniarum significatum docere ac inculcare debebant (§. 457.), exolevit, vertatur in abusum. Idem contingit, si qui in ceremoniis alios imitantur, earundem significatum licitum in illicitum vertunt, alio fine ceremonias recipientes, quam quo ab aliis adhibentur.

§. 470.

Quando ceremonia illicita evadat licita.

Si ceremoniæ, quæ in actu per se minime illicito consistit, sed finis illiciti gratia introducta, imponatur significatus licitus, seu ea ad actum licitum adhibetur, illicita non est. Etenim si ceremonia in actu per se minime illicito consistit, ad eam, quatenus in se spectatur, omittendam non obligamur (§. 170. *Part. I. Phil. pract. univ.*), adeoque in se illicitum non est, actu isto tanquam ceremonia uti. Quamvis vero ceremonia finis illiciti gratia introducta, cum tamen ejus significatus pro arbitrio mutari possit (§. 452.), nil obstat, quo minus eidem licitus imponatur significatus. Quodsi ergo hoc fiat, ut ceremonia jam adhibeatur ad actum licitum, nulla amplius adest ratio, cur pro illicita haberi possit, sed ea potius, ob quam illicita erat, prorsus cessat (§. 468.). Quoniam igitur sine ratione sufficiente nil quicquam esse potest (§. 70. *Ontol.*), nec illicitum ponitur nisi posita ratione, cur tale esse debeat (§. 118. *Ontol.*); si ceremoniæ, quæ in actu per se minime illicito consistit,

sistit, sed finis illiciti gratia introducta, imponatur significatus licitus, ut ad actum licitum adhibeatur, ea illicita non est.

Plurimum adeo falluntur, qui sibi persuadent, recte damnari ceremonias, ubi ostendi potest, eas a Gentilibus esse desumptas. Etenim si Gentiles alio sine ceremonias istas introduxerunt, alio autem easdem receperunt Christiani, modo actus, in quibus consistunt, per se illiciti non sint, nihil est, quod in iis reprehendas: nec ratio ista, quod Gentiles iisdem fuerint usi, sufficit, ut easdem damnes. Quoniam significatus, qui actui cuidam tribuitur, ceremoniam facit (§. 442.), actus vero in se spectatus ceremonia non est; ne dici quidem potest, Christianos uti ceremoniis, quibus usi Gentiles. Actus communis est, non ceremonia, consequenter cum is minime illicitus sit (*per hypothesein*); non quod illicitum, sed quod licitum est, Christiani cum Gentilibus commune habent. Nisi adeo iudicium deproperare volueris, licitum ab illicito separandum. Constat viros eruditos, qui in Antiquitatibus scrutandis multum studii ac industriæ posuerunt, in ea esse sententiâ, quod Moses ceremonias, quas Judæis præscripsit, desumeret ab Ægyptiis. Enimvero non minus constat, quod ex inspiratione divina alium prorsus iisdem imposuerit significatum, quem exponit Autor epistolæ ad Hebræos. Si vel maxime concedas prius, ob posterius tamen lex ceremonialis Judæorum non minus divina dicenda est, quam si supponas, ceremonias eadem præscriptas nihil prorsus cum ceremoniis Ægyptiorum commune habere, nec dici potest, Judæos usos fuisse ceremoniis Ægyptiorum, sed omnino affirmandum, eos usos ceremoniis propriis, cum, quemadmodum ostendimus, non actus, sed eidem conveniens significatus faciat ceremoniam, adeoque significatus Judæis proprius actum cum Ægyptiis communem faciat ceremoniam Judæis propriam. Extra controversiam est, quemadmodum ostendit Anglus eruditus *Lighthfoot* in Horis Hebraicis & Talmudicis in Quatuor Evangelistas in C. III. 6. Matthæi p. m. 218 & seqq. Judæos baptizasse profelytos

lytos suos. Id tamen minime obsistit, quo minus Christus ipse hunc ritum esse voluerit Christianorum, immo ex eo fecerit sacramentum novi fœderis. Docet idem in C. XXVI 26. 27. Christum ritum Judæis in comestione agni paschalis solennem convertisse in sacramentum eucharistiæ. Ecquis vero dixerit, Christianorum sacramenta esse ceremonias Judæorum, easque nonnisi humanas, cum ritus, ex quibus sacramenta fecit Christus, non jussu divino, sed proprio arbitrio introduci fuerint a Judæis? Propositionem adeo præsentem ipsum Christi exemplum tuetur.

§. 471.

Mediis illicitis num uti liceat ad bonum finem consequendum.

Media illicita non fiunt licita, si iis utaris ad consequendum bonum sive licitum finem. Etenim si media illicita sunt, ad ea omittenda seu ad non utendum iis obligamur (§. 170. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter iisdem uti prohibitum est (§. 163. Part. I. Phil. pract. univ.). Quodsi finis fuerit bonus, sive licitus, ut ad eum consequendum obligeris, aut saltem tibi jus prosequendi istum finem; fines intenti in priori casu legi præceptivæ (§. 164. Part. I. Phil. pract. univ.), in posteriori autem legi permissivæ conveniunt (§. 165. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si bonum seu licitum finem mediis illicitis consequi vis, lex prohibitiva & præceptiva, vel prohibitiva & permissiva inter se colliduntur (§. 206. Part. I. Phil. pract. univ.). Enimvero si lex præceptiva & prohibitiva inter se colliduntur, prohibitiva vincit præceptivam (§. 210. Part. I. Phil. pract. univ.), & si prohibitiva atque permissiva inter se colliduntur, permissiva cedit prohibitivæ (§. 211. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque mediis illicitis uti non licet ad consequendum bonum sive licitum finem (§. 207. 208. Part. I. Phil. pract. univ.), nec ea per hoc fiunt licita, quod ad eum consequendum iis utaris.

Per-

Pervulgatum est, non esse facienda mala, ut inde eveniant bona, v. gr. furandum non est, ut eleemosynas dare possis egeno. Qui enim hoc facit, mediis utitur illicitis ad bonum finem consequendum. In casibus particularibus veritatem asserti vulgo agnoscunt omnes, ut inde manaverit regula de non faciendis malis, ut eveniant bona: id quod adeo manifestum videtur, ut nec DEO id licere existimetur, sed idem de eodem asserere nefas habeatur. Hoc tamen non obstante videas plurimos uti mediis illicitis ad finem, quem bonum vel licitum existimant, consequendum. Probe adhuc memini, immo propria experientia edoctus novi, Theologos, qui pietate præstare volebant aliis, ac ceteros sui ordinis contemnebant, in ea fuisse sententia, quidvis sibi licere, modo consequantur finem ipsorum iudicio bonum, consequenter cum de mediis incideret deliberatio, de eo tantummodo sollicitos fuisse, num sint ad finem consequendum sufficientia, de illorum autem moralitate nunquam cogitasse.

§. 472.

Quoniam ceremoniæ se habent ad actus, quibus in- *Ceremonia*
serviunt per modum medii ad finem (§. 464.); Si cere- *quando illi-*
monia in actu illicito consistat, quæ ad actum bonum adhibetur, *cita.*
illicita est (§. 471.).

Habemus hic alium casum ceremoniarum illicitarum, diversum ab illo, cujus antea fecimus mentionem (§. 468.). Nimirum si illicita est ceremonia, id vel inde est, quod ad actum illicitum adhibetur, qui est casus superior (*§. cit.*), vel quod ipsamet in actu illicito consistat, qui est casus præsentis. Unde in præsentis superstitiosa erit ceremonia, quæ in actu superstitioso consistit.

§. 473.

Quoniam adeo *ceremonia, quæ in actu illicito consi-* *Quenam ce-*
sunt, illicitæ manent, etiamsi ad bonum finem adhibean- *remonia re-*
tur (§. 472.); eadem recipi minime possunt, qualiscunque tan- *cipi non pos-*
dem ipsis imponatur significatus. *sint.*

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)

LII

Atque

Atque adeo patet, ei, qui ceremonias a Gentilibus acceptas damnare voluerit, demonstrandum esse, quod in actu illicito consistant, si nempe actus iste, qui ceremoniæ loco adhibetur, non ut ceremonia consideretur, sed in se spectetur, neglecto significato, quem habet, & qui ceremoniam facit (§. 442.). Hoc enim nisi feceris, nihil efficies, quemadmodum abunde docuimus (not. §. 470.). Immolabant Gentes Judæis vicinæ infantes suos Moloch, & hunc ritum subinde imitabantur Judæi idololatræ. Etiam si autem vero DEO eosdem immolassent, eo animo, ut significarent nihil sibi esse adeo charum, quin DEI gratia eo carere malent eum super omnia amantes, non tamen ritus iste fuisset licitus, propterea quod actus ipse juri naturali adversus, adeoque illicitus.

§. 474.

Quando ceremonia placet.

Si actus, in quo ceremonia consistit, aliquid similitudinis habet cum actu, cujus gratia adhibetur; ceremonia placet. Cum enim ingenium in facilitate observandi similitudines rerum consistat, & ingenio sese pollere probet, qui rerum similitudines facile observat (§. 476. *Psych. empir.*); si actus, in quo ceremonia consistit, aliquid similitudinis habet cum actu, cujus gratia adhibetur, ceremonia loquitur ingenium inventoris. Quoniam itaque, quod alibi demonstrandum, hic vero tanquam concessum sumi potest, ingenium animæ quædam perfectio est; ubi ad hanc similitudinem animum advertis, perfectionis cujusdam inventoris ceremoniæ tibi conscius es, consequenter ex ceremonia voluptatem percipis (§. 511. *Psych. empir.*), eamque veram (§. 514. *Psych. empir.*). Placet vero id, ex quo voluptatem percipimus (§. 542. *Psych. empir.*). Ceremonia igitur placet, quæ consistit in actu similitudinis quidpiam habente cum actu altero, cujus gratia adhibetur.

Cere-

Ceremoniæ in hypothesi propositionis præsentis sunt ingeniosæ. Ingeniosa placere, quotidie experimur. Quidni igitur & ceremoniæ placere debent, ubi fuerint ingeniosæ? Si alia quædam causâ impedit, quo minus placeat, quod placere poterat, immo debet; ejus in præsentem non habetur ratio. Neque enim jam inquirimus in impedimenta, quæ obstant, quo minus ceremoniæ ingeniosæ placeant. Notandum præterea, dum asserimus, ceremonias placere, non negari, quod alia etiam de causâ placere possint ceremoniæ, quæ ingeniosæ non sunt. Et quoniam aliæ causæ dari possunt, propositionem præsentem convertere non licet, inferendo ex eo, quod ceremonia placeat, eam esse ingeniosam.

§. 475.

Quoniam quod placet, pulchrum est (§. 543. *Psych. empir.*), ceremoniæ autem placent, si actus, in quibus consistunt, aliquid similitudinis habent cum actibus, quorum gratia adhibentur (§. 474.); *Quenam ceremoniæ sint pulchræ.* Si actus, in quo ceremonia consistit, aliquid similitudinis habet cum actu, ad quem adhibetur, pulchra est.

Ex demonstratione propositionis præcedentis patet, veram esse voluptatem, quæ ex ceremonia ingeniosa percipitur. Unde patet, non esse tribuendum præjudicio, quod placeat (§. 542. *Psych. empir.*), consequenter ceremoniæ ingeniosæ pulchritudinem esse veram. Quoniam vero interest, ut pulchritudo vera ab apparente distinguatur, non inconsultum esse duximus, ut sequens hic demonstraretur propositio.

§. 476.

Si in rationem inquiris, cur quid placeat, eamque esse deprehendis vel veram ejus perfectionem, vel quod signum naturale sit perfectionis veræ ejus, a quo profectum est; *Quomodo vera pulchritudo ab apparente distinguitur.* tenim in utroque casu pulchritudo oritur ex vera perfectione (§. 544. *Psych. empir.*). Quamobrem cum

vera sit pulchritudo; quæ ex perfectione vera oritur (§. 546. *Psych. empir.*); quod placet ob veram sui perfectionem, vel quod signum naturale sit perfectionis veræ ejus, a quo profectum est, ejus pulchritudo vera est.

Patet adeo, quomodo pulchritudo vera ab apparente semper certo distingui possit, ut fallat pervulgatum istud: Suum cuique pulchrum, atque adeo perperam ad ipsum provocetur, ubi probare volueris (quod certo probari nequit, utpote a veritate alienum), pulchritudinem nullo niti fundamento, quia indies experimur, quod uni pulchrum videtur, non videri aliis. Demonstrandum vero est, quod tibi placet, adeoque pulchrum habetur, placere ob veram perfectionem sui, vel quia signum naturale est perfectionis ejus, a quo profectum, veluti inventoris, qui rem, quæ placet, invenit, vel artificis, qui opus fecit. Nisi enim hoc demonstrare volueris, nec certus esse potes pulchritudinem ex vera perfectione oriri (§. 568. *Log.*): id quod necesse est, si vera esse debet pulchritudo (§. 546. *Psych. empir.*). Quamvis vero ostenderimus, pulchritudinem consistere in perfectione rei, quatenus ea vi illius ad voluptatem in nobis producendam apta (§. 544. *Psych. empir.*); non tamen hinc inferre licet ob id rem dici minus recte pulchram, quod sit signum naturale ejus, a quo profecta est: etenim res quoque perfecta est, quatenus est signum naturale perfectionis ejus, a quo profecta, quemadmodum ex ipsa notione perfectionis haud difficulter colligitur (§. 503. *Ontol.*).

§. 477.

Quantam ceremoniam facilius retineantur, & quarum usus sit facilior.

Si actus, in quo ceremonia consistit, aliquid similitudinis habet cum actu, ad quem adhibetur, significatus ejus facilius retinetur, & id, quod significare debet, in memoriam facilius revocatur. Etenim si actus, in quo ceremonia consistit, aliquid similitudinis habet cum actu, ad quem adhibetur, cum eodem aliquid commune habet, seu utrique actui quædam insunt,

insunt, quæ eadem sunt (§. 195. *Ontol.*). Quamobrem cum ad ceremoniam animum advertimus, ideam aliquam appercipimus, cujus ope altera, quæ significatui respondet, reproducitur (§. 109. *Pfych. empir.*). Quoniam igitur id, quod ceremoniæ & actui significato commune est, hunc nobis in memoriam revocat (§. 228. *Pfych. empir.*); ceremonia in memoriam facilius revocatur, quod eadem significatur, si actus, in quo consistit, aliquid similitudinis habet cum actu, ad quem adhibetur. *Quod erat unum.*

Quodsi actus, in quo ceremonia consistit, aliquid similitudinis habet cum actu, ad quem adhibetur, per illum intelligitur, cur huic significando fuerit destinatus, adeoque ratio aliqua significatus in eadem continetur (§. 56. *Ontol.*). Quoniam igitur per eam significatum facilius recognoscimus (§. 173. *Pfych. empir.*), ista vero similitudo etiam facit, ut significatus facilius in memoriam revocetur, seu idea eidem respondens reproducatur (§. 228. *Pfych. empir. et per demonstrata*); memoria autem retinetur id, cujus ideam reproducendi & reproductam recognoscendi facilitatem conservamus (§. 180. *Pfych. empir.*): si ceremonia consistit in actu, qui aliquid similitudinis cum eo, ad quem adhibetur, habet, significatus ejus facilius retinetur. *Quod erat alterum.*

Nemo non in seipso experitur, signorum significatum facilius retineri, eundemque facilius in memoriam revocari, ubi in signo continetur aliqua significatus ratio. Loquitur hoc experientia illorum, qui linguis addiscendis operam navant, & in vocabulorum rationes etymologicas inquirunt. Consentit experientia eorum, qui in Algebra, præsertim ubi calculis prolixis & perplexis opus est, literis initialibus nominum res designant, quas denotare debent. Nimirum ipsi signo inest aliquid, quod nos significatus reddit memoros, & rem significatam præsentem sistit,

atque adeo adest ratio, cur & significatus facilius retineatur, & de eodem cogitantibus facilius in memoriam revocetur. Quodsi in actus singulos inquirere velimus, qui & ad significatum ceremoniarum addiscendum, & ad iisdem rite utendum necessarij sunt, ac probe perpendamus; quomodo per naturam animæ status præteriti in præsentem influant; veritas propositionis præsentis adhuc clarius eluceſcet. Docet autem propositio præſens, quomodo ceremoniarum usus reddatur facilior, & cum eadem ceremoniæ propter pulchritudinem suam (§. 475) etiam placeant (§. 543. *Psych. empir.*), ipsis intelligentibus, quia ex demonstratione pulchritudinis earundem liquet (§. 476.), eam esse veram, simul manifestum est, quænam ceremoniæ sese commendent utentibus, ut earum usus sit expeditior, dum non modo obstacula removentur alias facile obvia, verum etiam earundem amor (§. 654. *Psych. empir.*) usum promoveat. Nostri jam non est de hisce omnibus dicere disertius, quibus propositum non est theoriam generalem completam ceremoniarum condere, sed sufficit principia inculcasse, quæ ad eam condendam profunt. Proderunt autem ei, qui, cum in Ontologia & Psychologia fuerit satis versatus, & methodum in potestate sua habeat, in ceremoniis passim obviis iisque promiscue omnibus examinandis multum studij posuit.

§. 478.

Cur ceremoniæ pulchræ aliis præferendæ.

Ceremoniæ pulchræ sunt aliis præferendæ. Pulchræ enim sunt ceremoniæ, si actus, in quibus consistunt, aliquid similitudinis habent cum actu, ad quem adhibentur (§. 475.). Enimvero si actus, in quo ceremonia consistit, aliquid similitudinis habet cum actu, ad quem adhibetur, significatus ejus facilius retinetur, & id, quod significari debet, facilius in memoriam revocatur (§. 477.), consequenter ceremonia medium est, quo finem certius consequi datur (§. 444. 442.). Quoniam sine quæsito potiturus eligere debet media via brevissima ad finem ducentia (§. 92.), adeo-

adeoque certiora præferre iis, quæ minus certa sunt; ceremoniæ pulchræ aliis utique præferendæ.

Vidimus in superioribus ceremonias vestitas esse præferendas nudis (§. 463.). Atque adeo patet, non unam esse rationem, cur ceremonia aliqua aliis præferatur. Fieri autem potest, ut plures rationes concurrant, tuncque ceremoniam aliquam multo magis præferendam esse aliis nemo non videt. Oriuntur enim ex diverso fonte, ita ut unaquæque vi sibi propria prælationem urgeat, & vis unita urgeat fortius.

§. 479.

Quoniam ceremoniæ vestitæ nudis præferendæ (§. 463.), præferendæ vero etiam sunt aliis propter pulchritudinem (§. 478.); *si ceremonia vestita fuerint pulchræ, tanto magis ceteris sunt præferendæ.*

Quando ceremonia vestita nudis magis præferenda.

Discimus hinc in ceremoniis instituendis dandam esse operam, ut eadem sint vestitæ, & ut pulchritudine sua sese commendent. Qui vero ex antea demonstratis distinctam ceremoniarum vestitarum & pulchrarum notionem hausit; is abunde intelliget, quam sit difficile instituere ceremonias, in quibus nulla ex parte quicquam desideraveris. Non tamen negandum est, homines haud raro casu in ea incidere, quæ a priori detegere non licuerat, etsi, ubi inventa fuerint, rationi per omnia sese conformia præbent. Neque id silentio prætereundum, quod haud raro ceremoniæ non uno defectu laborantes, immo profus absurdæ, juvent inventionem ceremoniarum exquisitarum, tum quatenus emendantur, tum quatenus ansam suppeditant de iis cogitandi, quæ alias mentem instituentis minime subirent. Quoniam hoc promiscue verum est in omni veritatum inveniendarum genere; de eo disertius dicendum in Arte inveniendi, cujus etiam est docere, quomodo casus juvet inventionem.

§. 480.

Si ceremonia consistit in actu indecoro, rejicienda. Et Ceremoniæ in enim

actu indecoro consistentes rejiciende. enim lex naturæ non facienda præscribit, quæ indecora sunt (§. 205. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si ceremonia in actu indecoro consistit, lege naturali non permiffum, ut eadem utamur. Rejicienda igitur est.

Exemplum ceremoniæ in actu indecoro consistentis occurrit in copulatione conjugum apud Hottentottos, gentem maxime barbaram. Qui enim huic actui præest, manu apprehenso & erecto pene tribus repetitis vicibus tum sponsum in præsentia marium, tum sponfam in præsentia foeminarum urinam emittit, quæ per pædus in ventrem largiter defluit, & non minus a sponsa, quam sponso sollicitè cavetur, ne in humum destillet. Ceremoniam hanc nemo sanus laudaverit. Etsi autem non omnes actus, in quibus ceremoniæ istiusmodi consistunt, sint æque indecori; non minus tamen rejiciendas esse ceremonias, quæ vel tantillum ab indecoro trahunt, nemo diffitebitur, qui notionem decori & indecori distinctam habet.

§. 481.

Ceremonia indecora fons unus.

Si ceremonia in actu indecoro consistit, indecora est. Et enim si ceremonia in actu indecoro consistit, qui eadem utitur, actum indecorum committit. Quoniam itaque indecorum ceremoniæ ita inhæret, ut ab ea separari minime possit; quin ea pro indecora habenda sit dubitandum non est.

Mingere in conspectu aliorum, præsertim foeminarum indecorum est, immo prorsus obscœnum. Quamvis vero hunc actum adhibeas ad significandum alium, etiam bonum; non tamen ideo desinit esse indecorus. Quamobrem nemo erit, qui Hottentottorum ceremoniam modo commemoratam (not. §. 480.) non dixerit indecoram, immo prorsus obscœnam.

§. 482.

Ceremonia indecora fons alter.

Si ceremonia actum indecorum significat, indecora est. Etenim si actum indecorum significat, ceremoniæ inhæret aliquid indecori, quatenus ipse significatus indecorus

RUS

rus est. Quamobrem cum significatus faciat ceremoniam (§. 412.); actus quoque, qui in se spectatus indecorus non est, in indecorum abit. Patet adeo indecoram esse ceremoniam, si actus indecori gratia adhibetur, seu indecorum significat.

Ceremoniæ se habent ad actiones, quibus inserviunt, per modum medii ad finem (§. 464.). Quemadmodum itaque mala sunt media, si adhibentur ad finem malum consequendum; ita etiam ceremoniæ sunt indecoræ, si actus indecori gratia introducantur. Sane in hoc casu ceremoniæ indecoræ sunt, quatenus ut tales spectantur. Ceterum jam patet, gemina de causa indecoras esse ceremonias, vel quia in actu indecoro consistunt (§. 481.), vel quia actum indecorum significant (*vi prop. præf.*). Neque insolitum est, ut signa habeantur indecora vel obscœna ob eorum significatum. In signorum artificialium numero sunt vocabula (§. 272. *Psych. empir.*), perinde ac ceremoniæ (§. 451.). Equis vero est, qui nesciat, vocabula dici obscœna ob eorum significatum, & pro indecoro haberi eorundem usum? Præsens adeo propositio a notionibus communibus minime abhorret.

§. 483.

Ceremonia apta dicitur, si ex ipso negotio, in quo adhibetur, reddi possit ratio, cur hac potius re, vel hoc actu ad aliquid significandum utamur, quam alia re, vel actu alio. *Inepta* vero appellatur, si ex ipso negotio, in quo adhibetur, nulla apparet ratio, cur hæc res, vel hic actus ad aliquid significandum adhibetur.

Quando ceremonia sic apta, quando inepta.

Ita apta dicitur ceremonia (sermone vernaculo eine geschickte Ceremonie), quæ consistit in exhibitione libri aperti & clausi in promotione doctorali (*not. §. 442.*). Doctoribus enim cum libris est negotium. Inepta vero foret ceremonia, si promotor Doctori recens creato alapam infligeret significaturus, (*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

M m m

D o -

Doctore indignum esse, ut ab aliorum autoritate totus pendeat, cum nulla ex præfenti negotio appareat ratio, cur hoc modo idem significare malueris, quam quocunque alio. Etsi adeo ceremoniæ signa artificialia sint (§. 451.), adeoque pro arbitrio ipsi imponi possit significatus (§. 958. *Ontol.*); non tamen probatur, ut rebus vel actibus quibuscunque utaris. Cum enim nihil esse debeat absque ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*); arbitrium quoque nostrum ratione destitui minime debet. Quemadmodum vero in iis, quæ necessaria sunt, rationes in ipsis rerum notionibus continentur; ita quoque in arbitrariis ex ipsis rerum notionibus petendæ sunt rationes convenientiæ. Hæc ipsa convenientiæ ratio rem quandam vel actum quandam ad aliud quid significandum aptum reddit, & hæc significandi aptitudo, cum significatus faciat ceremoniam (§. 442.), aptam reddit ceremoniam, tanquam aliquid intrinsecum eidem inhærens. Ex adverso autem defectus rationis istiusmodi rem vel actum ineptum reddit ad id significandum, quod significare debet, ac ideo ceremoniam ineptam efficit. Germanico idiomate dicere solemus, eine ungeschickte Ceremonie. Aptitudo vero & ineptitudo admittunt gradus ex ipso negotio, cui adhibentur, facile dignoscendos. Et inde est, quod Ceremonia una aprior & ineptior censeatur altera.

§. 484.

*Ceremoniæ
apta esse de-
bent.*

Ceremoniæ debent esse aptæ. Sunt enim ceremoniæ signa artificialia (§. 451.), quibus adeo pro arbitrio imponitur significatus (§. 958. *Ontol.*). Quamobrem cum nihil esse debeat sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*); ratio quoque aliqua intrinseca adesse debet, cur huic potius rei vel actui significatum imponere velis, quam alteri. Ex ipso igitur negotio, in quo ceremonia adhibetur, reddenda erit electionis ratio (§. 1004. *Log.*). Enimvero si ex ipso negotio, in quo ceremonia adhi-

adhibetur, reddi potest ratio, cur hanc potius rem, quam aliam, vel hunc potius actum, quam alium ad id significandum adhibere malueris, quod in dato negotio significare debet, ceremonia apta est (§. 483). Patet adeo aptas esse debere ceremonias.

Non confundenda sunt, quæ a se invicem probe distinguenda tanquam diversa, scilicet num ratio aliqua sit, cur hæc res vel hic actus ceremoniæ locum tueri possit in præfenti negotio, & num adsit aliqua ratio, cur hæc res, vel hic actus hunc admittat significatum. Illa enim ex notione negotii, hæc ex ipsa notione rei vel actus, cui significatus imponitur, desumenda. Ita in exemplo, ad quod modo (not. §. 483.) provocavimus, ratio reddi potest ex negotio, cujus gratia ceremonia adhibetur, cur libro aperto uti velis ad significandum, Doctorem sibi soli sapere non debere, clauso autem; eundem totum ab autoritate aliorum pendere minime debere, quia librorum usus est Doctori in expediendis negotiis suis, & ut rectum faciat usum necesse est. Alia vero quæstio est, num ex ipso actu exhibendi librum apertum atque clausum ratio dari possit, cur hic significatus eidem fuerit impositus. Aliud enim est, non sine ratione intrinseca eligere aliquid, quod ceremoniæ loco sit in dato negotio; aliud vero est, non sine ratione hunc præcisè imponere significatum.

§. 485.

Si in notione rei vel actus, qui ad significandum aliud quid in dato negotio adhibetur, continetur ratio, cur id significet; *Ceremonia* dicitur *conveniens*. Quodsi vero in re ista vel actu isto continetur quidpiam, quod contrariatur significatui, seu ratio significatus contrarii, *ceremonia in-conveniens* appellatur.

*Ceremonia
conveniens
& inconve-
niens que-
nam dicatur.*

Denominatio hic eadem, quæ obtinet, quando significatum vocabulorum dicimus convenientem, vel inconvenientem. Etenim si datur significatus etymologica ratio, significatus dicitur

tur conveniens, & nomen dicimus convenire rei suæ. Quodsi vero significatui repugnat ratio etymologica, vocabulum dicitur inconveniens.

§. 486.

*Quanam ce-
remonia sint
convenien-
tes.*

Si actus, in quo ceremonia consistit, aliquid similitudinis habet, cum actu, ad quem adhibetur; ceremonia conveniens est. Etenim cum ceremonia consistat in actu, qui aliquid similitudinis habet cum altero, ad quem adhibetur, per hanc ipsam similitudinem intelligitur, cur ad alterum significandum adhibeatur (§. 195. *Ontol.*), adeoque in eodem continetur aliqua significatus ratio (§. 56. *Ontol.*). Enimvero si in actu, qui ad significandum aliud in dato negotio adhibetur, continetur ratio aliqua, cur id significet, ceremonia conveniens est (§. 485.). Conveniens adeo est ceremonia, quæ consistit in actu, qui aliquid similitudinis habet cum actu, ad quem adhibetur.

Quoniam similitudo nunc major, nunc minor esse potest; nemo non videt, ceremoniam pro diversitate similitudinis nunc magis, nunc minus convenientem esse.

§. 487.

*Quando con-
veniens fit
simul apta.*

Si ceremonia consistit in actu, qui aliquid similitudinis habet cum altero, quem significare debet, conveniens simul & apta est. Quoniam enim aliquid similitudinis habet cum actu, ad quem significandum adhibetur, ex hac ipsa similitudine intelligitur, cur ad hoc significandum adhibeatur (§. 195. *Ontol.*), adeoque ex ipso negotio reddi potest ratio, cur ipse actus ad hunc significandum adhibeatur (§. 56. *Ontol.*). Enimvero si ex ipso negotio, ad quod ceremonia adhibetur, reddi potest ratio, cur actus iste ceremoniæ loco adhibeatur, ceremonia apta est (§. 483.). Aptam igitur est ceremonia, quæ consistit in actu, qui aliquid similitudinis

nis habet cum altero, quem significare debet. Quamobrem cum eadem sit conveniens (§. 486.); patet in hypothesisi propositionis præsentis ceremoniam convenientem esse etiam aptam.

Hinc facile fieri potest, ut ceremonia conveniens cum apta confundatur, quasi aptitudo & convenientia ceremoniæ unum idemque sit, præsertim cum in vocabulis, quæ perinde ac ceremonias solus significatus facit, aptitudo & convenientia non distinguantur vulgo, ita ut ob rationem etymologicam, quæ convenientiam facit, dicantur etiam ad significandum apta, quod significant. Quoniam vocabula perinde ac ceremoniæ signa artificialia sunt, eatenus cum ceremoniis conveniunt, quatenus sub communi quodam genere continentur, adeoque prædicata quædam generalia communia habent. Unde vocabula subinde ceremoniis illustrandis inserviunt. Cautione tamen hic opus est. Vocabula enim plerumque derivativa sunt, cum ceremoniæ sint signa primitiva. Atque adeo convenientia tantum non semper vocabulis competit, quatenus sunt derivativa. Dico tantum non semper, neque enim per se repugnat, ut iisdem, quatenus voce articulata efferuntur, insit significatus quædam ratio. Ita popularibus meis Silesiis anas olim dicebatur *eine Watsche*, quod vocabulum plebi adhuc usitatum, cum puer essem, ore prolatum vocem, quam edit anas, sono suo fere exprimit. In ceremoniis ex adverso convenientia significatus spectatur, quatenus primitiva sunt signa, atque in eo casu aliquid cum signis naturalibus participant, quemadmodum accidit vocabulis primitivis convenientibus, teste exemplo in medium jam allato.

§. 488.

*Si in ceremoniis nihil desiderari debet, quoad significatam Cur conveni-
earundem determinandum, & aptæ, & convenientes esse debent, nentia &
seu aptæ & convenientes simul. Etenim cum nihil esse de- aptitudo ce-
beat sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non remoniarum
sit; requiratur.*

Mmm 3

fit;

fit (§. 70. *Ontol.*); si in determinando significato ceremoniarum nihil desiderari debet, & dari debet aliqua ratio, cur hæc præcise res, non alia, hic præcise actus, non alius ad significandum alium adhibeatur in dato negotio, & ratio adesse debet, cur hic eidem significatus imponatur, ita enim quicquid in constituenda ceremonia determinationem arbitrariam admittit, non fit absque ratione, qualis in iis sufficit, quæ arbitrio nostro reguntur. Quoniam per rationem intelligitur; cur hoc potius fiat, quam aliud (§. 56. *Ontol.*); ratio prior petenda est utique ex ipso negotio, cui ceremonia destinatur, posterior vero ex notione rei, quæ ceremoniæ inservit. Enimvero si ex negotio, in quo ceremonia adhibetur, reddi potest ratio, cur hac potius re, vel hoc potius actu utaris, apta est (§. 483.), & si in notione rei vel actus continetur ratio significatus, ceremonia conveniens est (§. 485.). Patet itaque, si in determinando significato nihil desiderari debet, eas & aptas, & convenientes esse debere.

Patet ex anterioribus, in ceremoniis non tantum sufficere, ut significatus rite determinetur; sed præterea adhuc alia attendenda esse. Quamobrem præsens propositio tantummodo inculcat, quamnam requirantur, ut in significatus determinatione nihil desiderari possit; minime autem hæc sufficiunt, ne quid ulla ex parte in ceremonia desideretur.

§. 489.

Usus ceremoniarum nudarum.

Ceremoniarum nudarum usus est, ut vel in memoriam nobis id evocent, cujus in præsentem meminisse debemus, vel memorie imprimant, cujus posthac meminisse debemus. Etenim ceremoniæ nudæ sunt tantummodo signa eorum, quorum in executione propositi alicujus meminisse debemus (§. 462.). Quoniam itaque ex iis colligitur id, quod vel in præsentem, vel

vel posthac animo nostro obversari debet (§. 952. *Ontol.*); actus animæ, quo nobis hoc ipsum repræsentamus, cujus ut conscii simus interest, rationem cur ponatur in ceremonia habet (§. 50. *Ontol.*), adeoque ejus actualitas a ceremonia dependet (§. 851. *Ontol.*). Quoniam itaque usus rei consistit in dependentia actualitatis rei cujusdam alterius, quæ mala non est, ab eadem (§. 646. *Part. I. Theol. nat.*); ceremoniarum nudarum usus utique hic est, ut nobis vel quidpiam in memoriam revocent, cujus in præsentem meminisse debemus, vel eidem imprimant aliquid, cujus posthac meminisse debemus.

Quoniam ceremoniæ pleræque nudæ sunt, ideo quoque ceremoniarum plerarumque præter hunc non alius expectandus est usus. Atque hinc intelligitur, quinam ceremoniis utantur, quinam vero nullum earum faciant usum. Usus autem probe considerandus, tum in ceremoniis constituendis, tum in iis, quæ receptæ sunt, dijudicandis. Pendet hinc solutio quæstionum bene multarum, si in subsidium voces ea, quæ in anterioribus demonstrata sunt.

§. 490.

Ceremonia vestitæ eundem habent usum, quem nudæ; sed præterea etiam hunc, ut exercitium virtutis & fugam vitiorum juvent, vel etiam agentem ad virtutem trahant, a vitio retrahant. *Ceremoniarum vestitarum usus.*
Etenim ceremoniæ vestitæ non minus sunt signa eorum, quorum in executione propositi meminisse debemus, quam nudæ (§. 462), consequenter quod ex definitione ceremoniarum nudarum colligitur, adeoque vi definitionis ipsis competit, idem etiam ceremoniis vestitis competere debet. Quamobrem cum usus ceremoniarum nudarum ex definitione earundem colligatur, quem admodum ex demonstratione propositionis præcedentis liquet;

liquet; quin ceremoniarum vestitarum idem quoque sit usus, qui nudarum est, dubitari nequit. *Quod erat unum.*

Enimvero ceremoniæ vestitæ præterea influunt in ipsam actionum determinationem (§. 462). Quamobrem cum ceremonia exercitium virtutis & fugam vitiorum juvet, si influat in determinationem actionis committendæ, quæ legi naturæ conformis, & omittendæ, quæ eadem contraria (§. 460.), agentem vero ad virtutem trahat, a vitio retrahat, si consistat in actu legi naturæ conformi, aut in actu, qui contrarius est legi naturæ repugnantibus (§. 461.); a ceremoniis vestitis actualitas exercitii virtutis & fugæ vitiorum dependet (§. 56. 851. *Ontol.*). Quamobrem cum in hac dependentia usus consistat (§. 646. *Part. I. Theol. nat.*); ceremoniæ vestitæ præter eum, qui ipsis cum nudis communis est; hunc etiam habent usus, ut exercitium virtutis & fugam vitiorum juvent, vel etiam agentem ad virtutem trahant, a vitio retrahant. *Quod erat alterum.*

Et si adeo ceremoniarum vestitarum multo præclarior sit usus, quam nudarum, ob quem eas nudis præferendas esse ostendimus (§. 463.); cavendum tamen est, ne propterea ceremoniæ nudæ prorsus damnentur, cum usus nudarum nudas non minus commendat, immo haud raro apprime necessarius sit (§. 489.), denturque casus, in quibus usus nudarum sufficit, immo in genere præstet aliquem experiri usum, quam carere omni. Qui aliter judicant, judicium præcipitant: in quod haud raro latens influit ambitio, quod judicans sibi placeat acumine suo, quo aliis se præstare agnoscit, dum ex eo voluptatem percipit (§. 511. 542. *Psych. empir.*). Appetitus sensitivus influit in judicia, virorum etiam summorum, ut eadem præcipitent, ubi a præcipitantiâ procul remoti sibi videntur, tum quod eo acumine destituuntur, quod severiori studio psychologico debetur, hætenus aut prorsus neglecto, aut nimis superficialiter pertractato, tum quod de

syste-

systematis veritatum animo comprehendendis; adeoque de theoriis (§. 467. *Psych. rat.*), iisdemque completis (*not. §. cit.*), minime cogitarunt, non perpendentes, si deficit rei cujusdam theoria, judicantem quoque quoad eam destitui usu rationis (§. 468. *Psych. rat.*). Illustria in medium proferre poteramus exempla, nisi ab omni eo abhorreret animus, quod vel minimum suspicionis movere poterat, quasi aliorum famæ vel meritis detrahere quid velimus.

§. 491.

Ceremonias de præfensi vocamus, quæ nobis in memoriam revocant quidpiam, cujus nunc meminisse debemus, vel etiam in determinationem actus præsentis quomocunque influunt. *Ceremonia* autem *de futuro* a nobis appellantur, quæ nobis memoriæ infigunt quidpiam, cujus posthac recordari debemus.

Ceremoniarum de præfenti & futuro differentia.

Appellationem desumimus a Canonistis, qui sponsalia dividunt in sponsalia de præfenti & de futuro. Quando enim novi in philosophiam introducendi sunt termini, receptis lubenter utimur, quantum datur, eosque ad præfens institutum accommodamus, memores regulæ de stylo philosophico, quod termini philosophici semel recepti non sint immutandi (§. 147. *Disc. prælim.*), adeoque nec novi introducendi, ubi recepti ad alia quoque a se invicem discernenda sufficiunt. Exemplum ceremoniæ de præfenti præbent candelæ in sacramento altaris accensæ; exemplum vero ceremoniæ de futuro liber, qui recens creato Doctori nunc apertus, nunc clausus exhibetur in promotione doctorali (*not. §. 442.*).

§. 492.

Quoniam ceremoniæ de præfenti nobis quidpiam in memoriam revocant, cujus nunc meminisse debemus, (*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) N n n vel

Ceremoniarum de præfenti

fenti effectus.

vel etiam in determinationem actus præsentis quomodocunque influunt (§. 491.); *ceremonia de præsentibus nos admonent eorum, quæ didicimus, vel præterea juvant in agendo.*

Nimirum ceremoniarum in memoriam nobis revocare nequeunt, nisi quod jam didicimus: supponitur enim eorum significatum nobis esse debere perspectum. Quatenus vero in determinationem actus præsentis influunt, quomodocunque id tandem fiat, ad eundem concurrunt, adeoque adjumento nobis sunt in agendo.

§. 493.

Ceremoniarum de futuro effectus.

Similiter quia ceremoniarum de futuro nobis quidpiam memoriæ infigunt, cujus posthac recordari debemus (§. 491.); *ceremonia de futuro nos instruunt notitia eorum, quæ agenda sunt, aut in agendo usui esse possunt.*

Effectus adeo ceremoniarum de præsentibus & ceremoniarum de futuro diversus est. Quamobrem illæ ab his non absque ratione distinguuntur. Diversitatis enim effectus non modo expendendus est iis, qui ceremonias instituere voluerint; verum etiam ceteris, qui legitimum earum facere debent usum. Effectus tum ab instituyente, tum ab utente intenditur per modum finis (§. 932. *Ontol.*), & ceremoniarum ipsæ spectandæ sunt tanquam medium, quo finem intentum consequi datur (§. 937. *Ontol.*). Ad finem vero respicere debet, tum qui de mediis inveniendis cogitat, tum qui iisdem rite uti voluerit. Vides itaque nos distinctiones non fingere nullo usu, nec terminos multiplicare præter necessitatem. Interest enim, ut ceremonias de præsentibus ab iis, quæ de futuro sunt, semper discernas, quotiescunque tibi cum ceremoniis fuerit negotium.

§. 494.

Quenam ceremoniis de

Si ceremonia de futuro frequentem habere debent usum; adhibenda sunt eidem obvia, qui iisdem uti debet: si vero tantum-

tantummodo usum habere debent data quadam occasione, adhibenda sunt extraordinaria. Quoniam ceremoniæ in memoriam nobis revocare debent id, cujus tunc, quando iisdem utendum, meminisse debemus (§. 442.); necesse est ut, quod in hunc usum adhibetur, vel sensui, vel saltem animo obversetur. Quodsi ergo ceremonia frequentem habere debet usum, adhibenda utique sunt eidem obvia, qui eadem uti debet. *Quod erat unum.*

Quodsi vero ceremonia de futuro tantummodo data occasione usum habere debet, eodem modo patet, id, quod adhibetur, memoriam ejus subire debere, quando occasio ista offertur, consequenter necesse est, ut memoriæ probe mandetur (§. 178. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque memoriæ mandamus, quæ diu simul percipimus (§. 179. *Pfych. empir.*), extraordinaria autem non modo attentionem in se trahunt, ubi in sensus incurrunt, verum etiam imaginationi præsentia sese sistunt, ubi amplius sensum minime feriunt, quemadmodum experientia obvia constat; si ceremonia de futuro data quadam occasione usum habere debet, adhibenda sunt extraordinaria. *Quod erat alterum.*

Quod in promotione doctorali liber nunc aperitur, nunc vero iterum clauditur, ceremonia de futuro est (*not. §. 491.*). Et quoniam Doctorem creatum docet, quod nec sibi soli, nec solis aliis fidere debeat, quoties qua Doctor agit (*not. §. 442.*); frequentem habent usum. Liber vero apertus & clausus inter ea utique referendus, quæ Doctori obvia sunt. Ceremoniæ, quibus solennis Legati in urbem ingressus condecoratur, de futuro sunt; quatenus dignitatem mittentis loquuntur; cujus memoria conservanda in futuros usus. Adhibentur itaque extraordinaria, quæ spectatorum oculos alliciunt, & in eorum animis altas radices agunt.

§. 495.

Quando ceremonia de presenti simul est ceremonia de futuro.

Si ceremonia de presenti etiam conservare debet memoriam actus, in quo adhibetur, ceremonia simul de futuro est. Etenim quatenus ceremonia nobis in memoriam revocat id, cujus in ipso actu, in quo adhibetur, meminisse debemus, ceremonia de presenti est (§. 491.). Quoniam vero ceremoniarum signa artificialia sunt (§. 451.), adeoque rei, quæ in hunc usum adhibetur, pro arbitrio nostro significatus quicumque imponi potest (§. 958. *Ontol.*); ubi e re est meminisse posthac actus illius, in quo adhibetur, quo minus eidem in memoriam posthac revocando eadem destinetur nil obstat. Ceremonia de futuro est, quæ quidpiam memoriarum infigit, cujus posthac recordari debemus (§. 491.). Quamobrem si ceremonia de presenti etiam conservare debet memoriam actus, in quo adhibetur, ceremonia simul de futuro est.

Ita candelæ accensæ in altari, dum sacramentum eucharistiæ celebratur, ceremonia de presenti sunt, quatenus in memoriam revocant circumstantiam temporis, quo Christus hoc sacramentum instituit. Quatenus vero cum candelis accensis idea hujus actus conæctitur, ut posthac, visâ candela accensa, ejusdem recordemur; ceremonia de futuro est.

§. 496.

Quomodo quis ex ceremonia de presenti faciat ceremoniam de futuro.

Quoniam unicuique ceremonias in usum suum instituere licet, nisi institutio pugnet cum officio erga alios (§. 454.), si quis memoriam actus, in quo ceremonia de presenti adhibetur, conservare volueris, quin ipsi liceat ex ea facere ceremoniam de futuro, nisi officium aliquod erga alios obstat, dubitandum non est.

Nimirum unicuique integrum est ceremoniarum significatum amplificare pro arbitrio suo, ut, præterea significet etiam alia, de quibus minime cogitavit, qui eas instituit (§. 452.); ni-

hil

hil quoque impedit, quo minus ex ceremonia de presenti in usum suum etiam faciat ceremoniam de futuro, etsi de eo non cogitaverit, qui eam primus instituit, nec eadem eo sine adhibetur. Velim hæc probe perpendant, qui ceremoniis infensi sunt, ne in damnandis ceremoniis nimis præcipites sint, quæ ipsis egregium præstare poterant usum. Nec est quod excipias, eas hunc usum non habere: modo enim habere possunt, culpa tua est, quod eum non facias.

§. 497.

Quoniam ceremoniæ de futuro, quæ frequentem habere debet usum, adhibenda sunt eidem obvia, qui eadem uti debet (§. 494.); *Si ceremonie de presenti adhibetur quod tibi obvium est, tua autem refert, ut actus illius, in quo ceremonia locus est, semper sis memor, memoriam hujus conservandi gratia ex ceremonia de presenti facere potes ceremoniam de futuro.* *Quando enim ceremonia de presenti fieri possit ceremonia de futuro.*

Exemplo candelarum in sacramento altaris accensarum propositio præsens illustratur. Institutam enim est hoc sacramentum, ut semper simus memores Christi in crucem acti pro peccatis nostris. Quamobrem ceremonia usus longe maximi est, conservare conspectu candelæ accensæ memoriam ejus, cujus nos semper memores esse jubet Apostolus 1. Tim. II. 8. & quod mirifice influit in vitam homine christiano dignam. Nemo existimet nos in deprædicandis ceremoniis nimios esse, cum ab omni partium studio alieni nihil asseramus, nisi quod ex ipsa ceremonia notione deducitur. Rei autem cuicumque tribuenda esse, quæ ex ejus definitione consequuntur, in dubium vocare nequit, nisi qui Logicæ se imperitum probat. Veritati litamus, quæ coram rationis tribunali defenditur adversus accusationes illorum, in quibus defectum rationis affectus suppleat, tacite in judicia præcipitata irrepentes. Neque enim adeo facile est sincerum veritatis studium, quemadmodum vulgo putatur, ut ab appetitu sensitivo nihil vitii contrahat. Sed forsân alia dabitur occasio, qua explicari poterit, quam arduum id ipsum sit atque

Nam 3

dissi-

difficile. Non loquimur nisi experta & ad rationis trutinam expensa: sanctum nimirum nobis est rationis atque experientiae conubium.

§. 498.

Quanam ceremoniis de presenti inserviant.

Ceremonia de presenti inserviunt res quaecunque & actus quilibet non illiciti, nec indecori, etsi praestet aptitudinis haberi rationem, & caveri, ne sint ceremoniae inconvenientes. Etenim cum ceremoniae de praesenti praesentem habeant usum (§. 491.), res & actus iisdem inservientes praesentes sunt in illo actu, ad quem adhibentur. Quamobrem quia signa artificialia sunt (§. 451.), adeoque pro arbitrio rei & actui cuicunque significatus quicunque imponi potest (§. 958. Ontol.); res quaecunque & actus quilibet ceremoniae de praesenti inservire possunt. *Quod erat primum.*

Enimvero cum ceremoniae, quae in actu illicito consistunt, recipi minime possint, qualiscunque tandem ipsis significatus imponatur (§. 473.), & quae in actu indecoro consistunt, rejiciendae sint (§. 480.); actus ceremoniae de praesenti inservientes utique nec illiciti, nec indecori esse debent. *Quod erat secundum.*

Debent autem ceremoniae esse aptae (§. 484.), cumque ceremoniae inconvenientes quid contineant, quod significatui contrariatur (§. 485.), minus probandae sunt, quia facile offendunt utentem, qui acutior fuerit, ab hebetioribus autem in abusum haud difficulter trahuntur imposito significatu contrario, cui magis convenire videntur; si quae res vel actus quidam ceremoniae de praesenti inservire debet, ratio omnino habenda est aptitudinis, & cavendum, ne ceremonia sit inconveniens. *Quod erat tertium.*

Qui

Qui differentiam ceremoniarum de præfenti, & earum quæ de futuro sunt, considerat, ei extemplo manifestum erit, cur singulari cura opus sit in eligendis iis, quæ ceremoniæ de futuro inservire debent, vel etiam ceremoniæ de præfenti, quæ simul ceremonia de futuro esse debet. Etenim si ceremonia sit de futuro, non sufficit, ut, quod eidem inservit, sit præfens in illo actu, ad quem adhibetur, sed requiritur præterea, ut vel præfens sit tunc temporis, quando futurum usum habere debet, vel ejus saltem memoria per circumstantias tunc præfentes refricetur: id quod necesse non esse in ceremoniis de præfenti per se patet.

§. 499.

Si ceremonia esse debet recta, in significatus impositione nihil desiderari debet ex parte intellectus, voluntatis ac noluntatis. *Rectitudo ceremoniarum.*
Cum enim significatus faciat ceremoniam (§. 442.), quando ei, quod eidem inservit, imponitur significatus, hæc ipsa impositio actus humanus est, nec in ceremonia quid desideratur; si in impositione significatus nihil desiderari potest. Enimvero actio humana recta est, si ex parte intellectus, voluntatis ac noluntatis atque facultatis locomotivæ nihil desideratur (§. 79. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum in imponendo significatu facultatis locomotivæ nulla habenda ratio sit; si recta esse debet ceremonia, in impositione significatus nihil desiderari debet ex parte intellectus & voluntatis ac noluntatis.

Quænam eo fine observanda sint, ne ex parte intellectus & voluntatis ac noluntatis quidpiam desiderari possit, ex anterioribus patet. Ceterum cum ceremonia ipsa non confundenda sit cum actu, qui ad eam adhibendam requiritur, nec cum usu, quem faciunt eadem utentes; rectitudo etiam ceremoniæ, quæ ab impositione significatus unice pendet, non confundenda cum rectitudine utriusque actus. Singulis enim actibus humanis, qualescunque tandem fuerint, etiam iis, qui vel maxime abjecti spectantur, & quos vulgo nulla attentione dignos arbitrantur, sua

sua convenit reſtitudo. Sane nos, qui ad omnia eandem attentionem afferre didicimus, & in vulgaribus atque abſectis eodem acumine utimur, quod in arduis investigandis adhibemus, non sine moleſtia quadam percipimus defectum reſtitutionis in actionibus exigui momenti, iſque diſplicet in actionibus propriis, ſi quando aliud quid magis arduum attentionem in ſe trahit, quam ad eas afferre poteramus. Equidem non ignoro eſſe plurimos, qui ſcrupuloſam ſollicitudinem de actionibus levis momenti, immo ipſorum iudicio nullius momenti, rident; quemadmodum ſummis Geometris accidit, ut nimiam in demonſtrando accuratorem contemnunt, propterea quod ſe ea tuto catere poſſe experiuntur, quamdiu cum numeris atque figuris & calculis algebraicis negotium ipſis eſt: parum tamen hoc ~~ae~~ movet, qui & experientia didici, & philoſophus rationibus inviſis demonſtrare valeo, ſuoque loco demonſtraturus ſum, quanti interſit, ut actiones, quæ exigui vel nullius momenti videntur, quoad reſtitutionem æquiparentur maxime arduis. Novi etiam non deſſe, qui exiſtimant, tantam actionum reſtitutionem, quantam nos urgemus, ab hominibus non eſſe exigendam, conſequenter facile prævideo, quod eam multo minus probaturi ſint in ceremoniis. Abunde ſufficere, ſi de hominibus dici poſſit, quod non male fecerint, quod faciant, nec exigendum eſſe, ut faciant optimo modo. Eſſi autem facile largiamur, convenire æquitati, ut in taxandis aliorum actionibus non quolibet defectus imputemus; aliter tamen faciendam eſſe, ubi theoria actionum humanarum conditur, exiſtimamus. In hac nulli tolerantur defectus, ſed omni modo requiruntur actionum quarumcunque reſtitudo.

§. 500.

*Obligatio ad
ceremoniarum
reſtitutionem,*

Lex naturæ urget ceremoniarum reſtitutionem. Etenim lex naturæ nos obligat ad actionum liberarum reſtitutionem (§. 189. Part. I. Phil. præſt. univ.). Sed inſtitutio ceremoniarum eſt actio hominum libera, quod nemo in dubium

bium vocat & ex notione ceremoniæ (§. 442.) atque actionis liberæ patet (§. 12. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Lex igitur naturæ nos etiam obligat ad ceremoniarum rectitudinem, consequenter eandem urget.

Ceremoniæ habentur pro actibus indifferentibus, quibus pro arbitrio uti vel non uti possis. Unde concluditur, legem naturæ de ceremoniis nihil definire. Sed qui sic sentiunt, omnem legis naturalis amplitudinem minime capiunt, quam eidem vindicavimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis. Immo si vel maxime verum esset, quod tamen salva veritate concedi minime potest, a tuo unice arbitrio pendere, utrum ceremoniis uti, an vero ab iisdem prorsus abstinere velis; nondum tamen hinc inferre licet, quod salva lege naturali omnimodam earundem rectitudinem curari opus non sit. Quoniam enim lex naturæ simpliciter obligat ad recte agendum, ita ut recte agere debeas, quicquid agas (§. 189. *Part. I. Phil. pract. univ.*); si ponamus te agere, quod etiam omittere poteras, lege tamen naturæ teneris, ut id recte agas.

§. 501.

Si ceremoniæ non fuerint superflue, sed ad bene & recte agendum profunt; earum institutio legi naturali conformis. Et enim si ceremonia non fuerit superflua, necesse est ut aliquid in memoriam nobis revocet, quod ad negotium præsens animum advertenti per se minime patet (§. 445.). Quamobrem si ob hunc ipsum usum ad bene & recte agendum prodest, vel etiam in ipsam actionis bonæ ac rectæ determinationem influit; per modum medii sese habet ad bene & recte agendum (§. 464.). Quoniam itaque lex naturæ nos obligat ad bene & recte agendum (§. 153. 189. *Part. I. Phil. pract. univ.*), nos etiam obligat ad media, quæ ad bene & recte agendum faciunt (§. 941. *Ontol.*). Obligat igitur nos ad ceremoniarum institutionem, si superflue non sunt, sed

Institutio ceremoniarum quando legi naturæ conformis.

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

O o o

ad

ad bene & recte agendum faciunt, consequenter earum institutio in hypothese propositionis presentis legi naturali conformis est.

Ceremoniarum cum lege naturali convenientiam & ab ea manantem obligationem ad eas instituendas non capiunt, qui nimis abjecte de ceremoniis sentiunt, easque rebus ludicris accensent, immo qui eas profus damnant ac tanquam illicitas rejiciunt. Quamobrem utile est illam animo probe comprehendere. Probe igitur considerandum ceremonias, si recte sese habeant, esse medium bene & recte agendi, quod in propositione presente sumitur tanquam ex anterioribus satis clarum. Nemo negare potest, nos ad bene & recte agendum lege naturali obligari, modo didicerit, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus, ne de lege ac obligatione naturali secus sentiat, quam debebat. Nec est, qui in dubium revocaverit, eum obligari ad mediorum usum, qui ad finem consequendum obligatur, utat promiscuus mediorum quorumvis usus non sit licitus, cum obligatio una non tollat alteram, sed mediis utendum sit licitis. Agnoscere igitur tenetur nos obligari ad ceremoniarum institutionem, quæ ad bene & recte agendum profunt. Si quis hæsitat, vel præjudiciis occæcatur, vel ubi acutior fuerit, principiorum, præsertim remotiorum, in quæ resolvitur demonstratio nondum convictum tenet animum. Quod posterius obtentu non adeo facile esse abunde perspiciet, qui analysin instituere voluerit (§. 992. Log.), ut perspiciat, quomodo in nobis natus fuerit assensus, quem propositioni presenti præbemus (§. 993. Log.). Assensum igitur suum cum nostro componere desinat, nisi vel eodem, vel non absimili modo fuerit genitus.

§. 502.

Quando ceremoniarum amplificatio

Quoniam institutio ceremoniarum, quæ ad bene & recte agendum profunt, legi naturali conformis (§. 501.), earundem vero significatus amplificari potest, ut præter signi-

significatum, quem ex mente instituentis habent, significant etiam alia, de quibus minime cogitavit, qui eas primus instituit (§. 452.); *ceremoniarum quoque amplificatio legi naturali conformis est, quando eæ ad bene ac recte agendum faciunt.* *legi naturæ conformis.*

Nimirum qui significatum ceremoniarum eo fine amplificat, is facit quod legi naturali consentaneum, immo hoc facere tenetur, si quidem rigori ejusdem satisfacere voluerit, nec ignorantia invincibilis eum liberet a culpa (§. 550 Part. I. Phil. pract. univ.). Nemo reprehendat nimiam philosophiæ nostræ severitatem. Qui enim in theoria actionum humanarum rigidissimi sumus; in iisdem imputandis æquissimos nos præbemus. Jubet illud veritas, quæ in theoria unice spectanda, hoc vero lex naturæ præcipit, quatenus urget, ut æquitate omni utamur in alios. Aliud est docere, quænam ad perfectam vitam faciunt; aliud est imputare agenti defectum rectitudinis, quem theoria manifestat. Relegantur, quæ paulo ante eundem in finem annotavimus (not. §. 500.).

§. 503.

Lex naturæ dat nobis jus instituendi ceremonias, quæ ad bene & recte agendum faciunt. Etenim lex naturæ nos obligat ad bene & recte agendum (§. 153. 189. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si ceremoniæ faciunt ad bene & recte agendum, vel sine iis obligationi naturali satisfieri nequit, aut saltem eidem non adeo facile satisfacere licet. Quoniam itaque lex naturæ nobis dat jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 158. 159. Part. I. Phil. pract. univ.); lex quoque naturæ nobis dat jus instituendi ceremonias, quæ ad bene & recte agendum faciunt. *endi ceremonias.*

Qui ceremoniarum ad bene & recte agendum utilitatem agnoscit, is jus eas instituendi ultro admittit. Clarius idem agnoscitur,

scitur, ubi ceremonias spectamus tanquam media bene & recte agendi, cum nemo dubitet de jure utendi mediis, qui finem sibi licitum agnoscit, aut se ad eum prosequendum obligari pro certo habet. Nobis tamen demonstrandum fuit, venire hoc jus ab ipsa lege naturali, qui eam universalem normam omnium actionum liberarum agnoscimus. Ceterum cum in Philosophia practica universali versemur, originem quoque juris instituendi ceremonias tantummodo in genere ostendimus. Quæ vero in specie de eodem tenenda sint, suo loco demonstrabitur.

§. 504.

Jus amplificandi significatum ceremoniarum.

Lex natura dat nobis jus significatum ceremoniarum pro arbitrio amplificandi. Significatus ceremoniæ amplificatur, si præter eum, quem habet ex mente instituentis, imponitur adhuc alius, de quo minime cogitavit, qui eas primus instituit (§. 452.). Quamobrem cum significatus faciat ceremoniam (§. 442.), & ceremoniæ sint signa artificialia (§. 451.), quibus adeo significatus quicumque pro arbitrio nostro imponi potest (§. 958. *Ontol.*), ut una eademque res, seu unus idemque actus diversis ceremoniis inservire possit; ceremoniæ significatum amplificare idem est ac ceremonias novas instituere. Enimvero lex naturæ dat nobis jus ad ceremonias instituendas (§. 503.). Ergo etiam dat jus ad ceremoniarum significatum amplificandum pro arbitrio nostro.

Qui ergo significatum ceremoniarum introductarum pro arbitrio suo amplificat, is hoc facit suo jure, eumque lex naturæ tuetur.

§. 505.

Quando ceremonia injusta sit.

Si ceremonia usu tollitur, vel diminuitur jus perfectum alterius, vel usus ejus quomodocunque impeditur, ceremonia injusta est. Etenim si usu ceremoniæ tollitur, vel diminuitur jus

ius perfectum alterius, vel usus ejus quomodocunque impeditur, contra ius perfectum alterius agitur (§. 239. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum injustum sit, quicquid fit contra ius alterius (§. cit.); ceremonia injusta esse debet, si ejus usu tollitur, vel diminuitur ius perfectum alterius, vel ejus usus quomodocunque impeditur.

§. 506.

Si ceremoniæ usu tollitur, vel diminuitur ius imperfectum alterius, vel usus ejus quomodocunque impeditur; ceremonia iniqua est. Sic enim usu ceremoniæ tollitur, vel diminuitur ius imperfectum alterius, vel usus ejus quomodocunque impeditur, contra ius imperfectum alterius agitur (§. 239. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum iniquum sit, quicquid fit contra ius imperfectum alterius (§. cit.); ceremonia iniqua esse debet, si ejus usu tollitur, vel diminuitur ius imperfectum alterius, vel ejus usus quomodocunque impeditur.

Quando ceremonia fit iniqua.

Ubi jura hominum tam perfecta, quam imperfecta explicaverimus, ceremoniæ injustæ ac iniquæ facile dignoscuntur. Fieri autem posse, ut ceremoniæ sint injustæ & iniquæ, dubio caret. Ponamus e. gr. ceremoniis profundi magnos sumtos, quos in alendos pauperes impendere debebamus. Nemo non fatebitur, eas esse iniquas, cum violetur ius ipsorum imperfectum, quemadmodum suo loco ostendetur, quale sit ius egenorum.

§. 507.

Ceremoniæ introducuntur propter usum. Ex ipsa notione ceremoniæ (§. 442.) patet, eum, qui ceremonias introducit, usum, quem habent (§. 489. 490.), intendere, aut saltem intendere debere (§. 616. Part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque ceremonias ideo introducit, quia hunc habent

Cur ceremoniæ introducuntur.

000 3

usum;

usum; quod propter usum introducantur in dubium revocari nequit.

Sane si ceremoniæ non introducerentur propter aliquem usum, cum usus, quatenus intenditur, finis sit (§. 647. Part. I. Theol. nat.), nullo fine adhiberentur, adeoque nullæ forent (§. 46c.). Etsi autem propositio per se manifesta videatur, ut eam ultro concedant facile omnes; non tamen ejus in praxi rationem habent omnes, cum longe plurimi nullum faciant ceremoniarum usum: immo ubi de ceremoniis ferendâ judicia, haud raro in principium, quod hic inculcatur, impingitur.

§. 508.

Quando a ceremonia aliqua abstinendum.

Si qua ceremonia majorem admittit abusum, quam usum habet; ab ea abstinendum. Etenim ceremoniæ introducuntur propter usum (§. 507.), & spectandæ sunt instar mediorum, quibus is obtinetur (§. 464.). Quamobrem si majorem abusum admittunt, quam usum habent; mediis æquipollent, quæ a scopo magis abducunt, quam ad eundem ducunt, consequenter parum certis. Quoniam itaque media eligi oportet, quæ certo ad scopum ducunt (§. 92.); a ceremonia utique abstinendum, si qua ceremonia majorem admittit abusum, quam usum habet.

Multa cautione opus est, ne in principio hoc applicando aberres. Fieri enim potest, ut abusus quidem vincat usum vitiorum, qui ceremonia uti debent, sed quod corrigi potest, ut abusus omnis tollatur, & in posterum præcaveatur.

§. 509.

Quomodo ceremonia inveniantur.

Si quis 1) sigillatim perpendit singula, quæ ad actum aliquem rite absolvendum requiruntur, & quænam in ipso actu utiliter in futurum usum inculcantur; 2) probe expendit, quænam sint ea, quorum agens vel qui actui interest non facile meminerit.

rit, & quænam agendorum facile impediuntur quocunque modo; 3) inquiri, quibusnam rebus vel actibus illa in memoriam de præfenti, aut quænam in futurum usum inculcanda sunt, in posterum revocentur, & quænam res aut quænam actus in harum determinationem pro diversitate obstaculorum influant; is ceremonias utiliter adhibendas invenit. Quoniam enim ceremoniæ sunt signa eorum, quorum in executione propositi alicujus meminisse debemus (§. 442.), & ceremoniæ vestitiæ in ipsam præterea actuum determinationem influunt (§. 462.); ceremoniæ autem de præfenti nobis in memoriam quidpiam revocant, cujus nunc meminisse debemus, vel etiam in determinationem actus præfentis quomodocunque influunt, & ceremoniæ de futuro memoriæ infigunt, cujus posthac recordari debemus (§. 491.); si sigillatim perpendis singula, quæ ad actum aliquem rite absolvendum requiruntur, & quænam in ipso actu utiliter in futurum usum inculcantur, ac probe expendis, quænam sint ea, quorum agens vel qui actui interest, non facile meminerit, & quænam agendorum quocunque modo facile impediuntur, tibi innotescit, quandoam & ad quænam ceremoniis sit opus sive nudis, sive vestitis, sive de præfenti, sive de futuro. Quod si ergo inquiris, quibusnam rebus vel actibus ea, quorum in præfenti meminisse debes, vel quænam in futurum usum inculcanda sunt, in memoriam revocentur, quando eam subire tenentur, & quænam res aut quænam actus in eorum, quæ agenda sunt, determinationem pro diversitate obstaculorum commode influant; has ipsas ceremonias inveniri patet (§§. cit.).

Quod si ad regulas, quæ hic præscribuntur, animum advertis, facile perspicias, hoc pacto non fingi ceremonias superfluas, quibus vel prorsus, vel saltem commode carere poteramus, sed tales reperiri, quas ipse usus satis commendat. Patebit quoque eum, qui in ceremoniis instituendis regulas hæc observat, non in nudis acqui-

acquiescere, ubi vestitæ profunt, & ex ceremoniis de præsentî simul facere ceremonias de futuro, ubi eadem ceremonia utrique scopo inservire potest. Tenendum vero, etsi ceremoniæ magis casu, quam consilio detegantur, eas tamen regulis, quas præscribimus, convenire posse. Haud insolens enim est, ut subinde casu incidamus in ea, quæ a priori difficillime investigarentur, immo investigari prorsus non poterant defectu principiorum, quibus in ratiocinando opus est. Et tum regulæ hunc habent usum, ut per eas pateat, quomodo a priori inveniri potuerint, & ratio reddatur, cur investigatio a priori nondum fuerit in potestate. Sed de hiscè expressius dicendum in Arte inveniendi, ubi luculentis exemplis ex omni scientiarum & artium genere illustranda, quæ dicuntur. Præterea regulæ, quæ ceremoniis inveniendis destinantur, hunc etiam habent usum, ut dijudicetur, num, quas casus obtulit, ratio quoque approbet. Casui enim non fidendum, nisi ubi ratio vel eadem consentiens experientia, aut utraque casû detecta probat. Obiter notamus, hinc & ex iis, quæ in usu artis inveniendi data occasione monemus, abunde intelligi, quod, qui hætenus de arte inveniendi commentati sunt, etsi ipsorum laudi nihil detractum velimus, parum consideraverint quænam sint in Arte inveniendi explananda, & quinam sit genuinus ejusdem usus.

§. 510.

Quomodo ceremonia inventa limentur.

Si in ceremoniis inventis nihil desiderari debet, juxta ea, quæ in anterioribus demonstrata sunt, limanda. Quoniam enim ex principiis in anterioribus demonstratis patet, quænam in ceremoniis vi notionis earundem observanda, ut nihil in iis desiderari queat; necesse est, ut iisdem conveniant, seu tales sint, quales per principia illa esse debent, ut scilicet ex iis ratio reddi possit, cur tales potius sint, quam aliæ. Quamobrem cum ceremoniæ limentur, quando inquiritur, num quid in iis deprehendatur, quod non recte se habeat, & num in melius mutari possint, sive ea consideres, quæ iisdem inservire debent, sive significatum ea-

earundem respicias; quin ceremoniæ inventæ juxta ea, quæ in anterioribus demonstrata sunt, limandæ sint, ubi nihil in iis desiderari debet, dubitandum non est.

Non lubet nobis esse prolixioribus præter necessitatem, alias enim facillimum foret disertis verbis adducere ea, quæ in ceremoniis limandis vi anteriorum tenenda sunt. In ceremoniis duo sunt, quæ examini subjicienda. Nimirum 1) consideranda sunt, quæ ad ceremonias adhibentur, ut appareat, num sufficiente cum ratione fuerint electa, an vero alia sint, quæ in eorum locum rectius surrogantur: deinde 2) disquirendum, num in significato, qui illis imponitur, omnia rite sese habeant, an vero quædam emendanda veniant, & an significatus amplificari possit, immo an consuetum sit eundem amplificari. Ad utrumque rite judicandum præstant in anterioribus principia, ut, si iis uti volueris, in limandis ceremoniis aqua minime sit hæsuræ. Fidem oculatam qui desiderat, ceremonias passim obvias ad examen revocet: ita enim futurum puto, ut de iisdem rectius sentiat, & magis præclarum deprehendat ipsarum usum, quam vulgo putatur. Cum ceremoniæ sint signa arbitraria (§. 451.), quibus pro arbitrio significatus imponi potest (§. 958. *Ontol.*), significatus autem ceremoniam faciat (§. 442.), & pro arbitrio in alium mutetur atque amplificetur (§. 452.); ubi ceremoniæ limandæ, cum significato potissimum nobis res est, & quoad hunc manum emendatricem facile admittunt. Operæ pretium faceret, si quis principiis nostris insistens ceremonias tam sacras, quam profanas inter nos receptas accurate explicatas daret, omnem ipsis tribuendo usum, quem habere possunt. Neque vero existimandum est, opus hoc levi brachio perfici posse. Sane ceremonias sacras pro dignitate explicaturus Theologiam non minus dogmaticam, quam moralem intime perspectam habere debet, principiis philosophicis quoque instructus sit, præsertim psychologicis, & methodo, qua philosophamur, polleat necesse est. Etsi autem primus, qui opus arduum aggreditur, non det profus exasciatum: non deerunt tamen posthac alii,

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

Ppp

qui

qui idem faciliori opera ad limam revocabunt, præsertim ubi in philosophia nostra fuerint assidui, ut tandem prodeat opus omnibus numeris absolutum: quod quanti sit futurum usus, nemine docente constabit, ubi in publicos usus prostabit. Dicitis fidem facere poteramus aliquo exemplo: sed commodior alibi erit locus. Ceterum quò severiori examini ceremonias quis subjecturus, eo magis earum vim percipiet, & eo plura deteget principia, quibus theoria ceremoniarum locupletatur. Qua de causa etiam suademus, ut, si quis theoriam ceremoniarum ampliorem condere voluerit, is passim obvias accurata discussione dignetur: experietur enim sibi in mentem venire bene multa, de quibus alias non cogitasset. Nec deerunt exempla, quibus doceat theoriam non extendi præter necessitatem, cujus hic primas faltem lineas duximus: etenim in generalibus acquiescimus, ad particularia non descendimus, quemadmodum jubet instituti præsentis ratio.

§. 511.

Scientia ceremoniarum quod detur.

Datur scientia ceremoniarum. Etenim principia generalia ceremoniarum ex earum definitione demonstrari possunt, quemadmodum ex hætenus demonstratis apparet, ac inde ulterius demonstrantur particularia principiis istis ad ceremonias in quocunque actu sive negotio vel adhiberi solitas, vel adhibendas. Quamobrem cum scientia eorum sit, quæ demonstrari possunt (§. 508. Log.); quod detur ceremoniarum scientia in dubium revocari nequit.

Philosophia sese extendit ad omnia possibilia (§. 29. Disc. pralim.): quorum in numero cum etiam sint ceremoniæ, mirum videri haud quaquam debet, quod eas quoque ad objectum Philosophiæ referamus. Patet igitur, dari peculiarem Philosophiæ practicæ partem, quæ de ceremoniis agit. Cum ea hætenus in desideratis sit, nec nomen peculiare sortita est. *Philosophiam ceremonialem* appellare poterat, quæ definienda, quod sit pars Philosophiæ practicæ, quæ de ceremoniis agit. Quia ceremoniæ signorum quædam species sunt, theoriam generalem signorum

rum

rum præsupponit. Et quoniam ceremoniis locus est in omnibus negotiis humanis, Philosophiæ practicæ haud mediocri notitia instructus esse debet, qui hanc ejus partem pro dignitate excollere voluerit. Neque enim sufficit tradi generalia, sed ad particularia quoque descendendum est.

§. 512.

Sensus ad erronea de actionibus committendis & omittendis judicia nos seducunt. Qui enim sensuum judicio stant, bonum quid ex eo judicare solent, quod voluptatem inde percipiunt, & ex adverso malum ex eo, quod inde percipiatur tædium, quemadmodum obvia experientia constat. Enimvero voluptas, quæ percipitur, non semper vera est, sed tantummodo apparens (§. 559. *Psych. empir.*), nec tædium, quod sentitur, semper verum, sed etiam apparens esse solet (§. 571. *Psych. empir.*). Quamobrem si contingit voluptatem esse apparentem, cum ea ex bono apparente, vel ex bono quidem vero, quod tamen tale non agnoscimus, sed quatenus tale apparet, percipiatur (§. 559. *Psych. empir.*); pro bono habetur, quod non est, aut non ex vera ratione bonum putatur. Et similiter ubi accidit tædium esse non nisi apparens, cum ipsum ex malo apparente, vel etiam ex vero, quod tale non agnoscitur, sed quatenus saltem apparet, percipiatur (§. 571. *Psych. empir.*); pro malo habetur, quod non est, aut non ex vera ratione malum existimatur. Quoniam itaque in utroque casu judicans errat (§. 623. *Log.*); sensus ad erronea de actionibus committendis & omittendis judicia nos seducunt.

Quomodo sensus nos seducant.

Ad sensus referenda est origo omnium erroneorum de actionibus committendis vel omittendis judiciorum. Omnis enim error tandem huc redit, quod bonum & malum apparens cum bono & malo vero confundatur, atque adeo malum mentitur speciem boni, & vicissim bonum referat speciem mali. Sane si

spes lucri actionem commendat, non alia subest ratio, quam quod ex lucro voluptas percipiatur, & si ex aduerso iactura lucri actionem damnat, non alia subest ratio, quam quod molestiam creet. Voluptas ea vis est, qua appetitum sensitivum in se trahit lucrum, & tedium sive molestia vis est, qua eundem iactura lucri retrahit atque aversionem causatur. Velim hoc probe perpendant, quotquot felicitatem suam curæ cordique habent. Plurimum enim refert nosse, ex quonam tandem fonte manet omne malum, quod actiones nostras inficit. Neque eidem medelam afferre licet, nisi fonte obturato. Paucissimi mortalium verum ab eo, quod apparet, discernunt, quod ad fontem erroris animum non advertunt, neque hoc adeo facile est, quemadmodum videri poterat. Difficultas ex postea dicendis elucescet: elucescet autem multo adhuc clarius ex iis, quæ in Philosophia morali passim demonstraturi sumus, quando de impedimenti particularibus quæstio incidet.

§. 513. D

*Quomodo
sensus nos
seducant ad
male agen-
dum.*

Quoniam sensus ad erronea de actionibus committendis vel omittendis iudicia nos seducunt (§. 512.), adeoque pro bonis habemus, quæ malæ sunt, pro malis autem, quæ sunt bonæ, quamdiu iisdem statur (§. 624. Log.); quamprimum vero rem quandam nobis repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589. Psych. empir.), & ex aduerso quamprimum eandem nobis repræsentamus tanquam malam, eam averſamur (§. 590. Psych. empir.); *sensus nos seducunt ad actiones malas committendas & bonas omittendas.*

Nimirum quamdiu in notione boni confusa acquiescimus, id appetimus, ex quo voluptatem percipimus (§. 591. Psych. empir.), & quamdiu in notione mali confusa acquiescimus, id averſamur, ex quo tedium percipimus (§. 592. Psych. empir.). Quamobrem si quis in sensibus acquiescit, nec ultra eos progreditur in taxandis actionibus; quicquid voluptatem creat, appetitum

titum statim in se trahit, & quicquid tædium affert, eundem retrahit & aversionem causatur. Quando itaque contingit (id quod sæpissime accidit), ut voluptas atque tædium tantummodo apprensens sit, non verum; qui in sensu acquiescit ad actiones bonas omittendas, malas vero committendas, adeoque ad male agendum seducitur. Patet hinc quomodo pravæ nascantur in homine cupiditates & aversiones malignæ. Absit tamen ut hoc nomine sensus accuset: data enim tibi est ratio, ut recto intellectu usu verum ab eo, quod apparet, discernere possis, ne tibi imponant notiones confusæ, quæ sensui debentur, sensus autem dati non sunt ad bonum a malo discernendum. Tibi adeo imputabis, si eum facultatum animæ non facis usum, quem facere poteras ac debebas.

§. 514.

Defectu attentionis ad actiones nostras contingit, ne propositi nostri meminerimus, nec legis naturæ, ad quam exigende sunt actiones, recordemur. Quodsi enim propositi meminisse debemus, necesse est, ut ejus idea reproducatur (§. 226. *Pfych. empir.*). Enimvero si vi imaginatiõnis hæc idea reproduci debet, quam cum idea actionis antea simul habuimus, mentis aciem in ea intendere debemus, per quæ actio ista concipitur (§. 109. *Pfych. empir.*), consequenter attentione ad actionem opus est. Quamobrem si deficit attentio, nos propositi non meminisse contingit. *Quod erat unum.*

Ratio cur propositi non simus memores, nec legis natura recordemur.

Qui legis naturæ, ad quam actio exigenda, recordari debet, ei propositum esse debet actiones suas ad legem naturæ tanquam normam exigere, atque mediante hoc proposito legis naturæ notio reproducenda (§. 230. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque defectu attentionis ad actiones nostras contingit, ne propositi nostri meminerimus; eadem de causa contingere quoque debet, ne legis naturæ, ad quam exigenda actio, recordemur. *Quod erat alterum.*

Supponimus hic, agenti esse voluntatem actiones suas ad normam legis naturalis exigendi. Ei igitur est bene & recte agendi propositum, seu propositum committendi actiones legis naturæ conformes, omittendi eidem contrarias (§. 503. Part. I. Theol. nat.): Cui autem hoc propositum est, is nosse debet legem naturæ, ad quam actiones nostræ sunt componendæ. Alias enim propositum nullum est: neque enim actiones ad eam tanquam normam exigere vales, nisi constiterit, quid præcipiat, quid prohibeat lex naturæ. Nemo non videt, ideam propositi cum idea actionis, & ideam legis naturalis cum idea propositi, vel etiam actionis conjungi. Quamobrem quando de actione incidit cogitatio, oblata agendi occasione, vi ideæ actionis reproducenda est idea propositi & legis naturæ (§. 117. Psych empir.). Attentione igitur opus est ad ea, per quæ actio concipitur, ut hæc ideæ reproducantur. Quoniam vero variæ sunt, quæ notionem actionis ingrediuntur, non eodem modo idea propositi cum idea actionis in animis omnium connectitur. Unde in dato casu anceps est ideæ propositi reproducio. Diximus itaque, defectu attentionis ad actiones nostras contingere, ne propositi simus memores. Nunc enim major, nunc minor requiritur attentio, ut in id præcise dirigatur mentis acies, quod ideæ propositi reproducendæ inservit. Sane accidit subinde, ut levi attentione utenti, quæ propemodum pro nulla habetur, propositum succurrat, quod in casibus aliis vel circumspectæ attentioni sese subducit. Velim hæc probe notentur, ne quæ certa sunt in dubitationem adducantur. In veritatibus moralibus majore attentione & acumine opus est, quam in mathematicis: quod nemo in dubium vocabit, qui in utroque genere satis fuerit versatus. Accedit, quod multa insunt animæ, quorum nobis conscii minime sumus, & quæ nonnisi multa circumspeditione deteguntur ope perspicillorum psychologorum, sine quibus nihil effeceris.

§. 515.

Cur sensus impediunt, quo minus propositi bene et recte agendi memores, et quo minus legis naturalis recordemur.

Etenim

Etenim sensus impediunt attentionem, quam agens ad actiones data agendi occasione afferre teneretur (§. 238. *Psych. empir.*), & difficulter ad easdem conservatur attentio, quando multa simul, præsertim fortiter in organa sensoria agunt (§. 240. *Psych. empir.*). Enimvero defectu attentionis ad actiones nostras contingit, ne propositi nostri meminimus, nec legis naturæ, ad quam exigenda actio, recordemur (§. 514). Patet itaque sensus impedire, quo minus propositi bene & recte agendi simus memores, & quo minus legis naturalis recordemur.

*quo minus
propositi &
legis naturæ
simus memo-
res.*

Non jam explicare intendimus, quomodo sensus attentionem ad actiones nostras impediunt: id enim fieri potest non uno modo. Sufficit tantummodo demonstrasse, quod impediunt. Quamobrem jam seponimus diversos casus, quos distinguere licet tum ratione subjecti, tum ratione objecti. Parebunt enim talia in Philosophia morali, ubi ad specialia descendemus. Ceterum propositione præsentis excitatur attentio ad impedimenta, quæ sensus objicit, observanda in casibus obviis: quem usum hic inculcamus, sane non exiguum.

§. 516.

Quoniam sensus impediunt, quo minus legis naturalis recordemur (§. 515.), per se autem patet, quod ea ad actionem præsentem applicari minime possit, nisi ejusdem meminimus; evidens est, *sensus quoque impedire, quo minus legem naturæ ad actiones committendas vel omittendas applicemus; quoties impediunt, quo minus ejus recordemur.*

Quando sensus impediunt applicationem legis naturæ.

Constat ex demonstratione propositionis præcedentis, id fieri eo in casu, quo sensus impediunt attentionem, quam ad actiones nostras afferre tenemur, siquidem memoriam subire debet lex naturæ applicanda. Faciunt nimirum sensus ut de applicatione legis naturæ ad actionem, cujus patrandæ occasio offertur, ne cogitemus quidem, ita ut examen juxta eam instituentium

dum

dum omittatur a non cogitante. Faciunt etiam, ut, ubi in genere incidit cogitatio de actione ad legem naturæ applicanda, eam tamen omittere cogaris, propterea quod defectu attentionis requisitæ eam legem in memoriam revocare nequis, quæ in dato casu applicanda: sed de hoc casu agetur in mox sequentibus.

§. 517.

*Quomodo
impediatur
vella legis
natura ap-
plicatio.*

Si attentio ad actiones nostras difficulter conservatur, lex natura rite applicari nequit, & in ejus applicatione facile aberratur. Cum notio actionis sufficienter determinata sit, si eas continet determinationes, ex quibus demonstrari potest, utrum bona sit, an mala (§. 71. Part. I. Phil. pract. univ.), absque attentione autem istæ determinationes in dato casu non sint ceteris, quæ percipimus, clariores (§. 237. Psych. empir.), adeoque easdem non magis appercipiamus, quam cetera, quæ tam sensui obvia sunt, vel animo voluntur (§. 235. Psych. empir.), consequenter earum non magis nobis conscii simus, quam ceterorum simul perceptorum (§. 25. Psych. empir.); si deficit attentio, fieri haud quaquam potest, ut actionis datæ notionem sufficienter determinatam consequamur. Enimvero lex naturæ, quam vel in numero propositionum categoricarum, vel hypotheticarum esse debere constat, ubi legum naturalium noticia tibi fuerit, applicari ad actionem in dato casu nequit, nisi hujus detur notio sufficienter determinata (§. 1223. 1224. Log.), immo ope hujus notionis ipsa lex, quæ applicanda, nonnisi in memoriam revocatur (§. 117. Psych. empir.). Quamobrem fieri non potest, ut absque sufficiente attentione ea lex naturæ ad actionem, quæ normanda venit, applicetur, quæ applicari debet. Quodsi itaque attentio difficulter conservetur ad actiones nostras,

nostras, occasione agendi oblata; facile contingit, ut vel determinationes quasdam præsentis non animadvertamus, vel confuse perceptas cum aliis confundamus, consequenter ut notio actionis rite non determinetur. Unde porro liquet (*per demonstrata*), in memoriam revocari legem naturæ, cui in præsentis locus non est, adeoque eam applicari, quæ applicari minime debebat, consequenter si attentio ad actiones nostras difficulter conservatur, lex naturæ rite applicari nequit. *Quod erat unum.*

Enimvero qui applicat ad actionem præsentem eam legem naturæ, quæ applicari minime debebat, is in ejus applicatione aberrat (§. 623. *Log.*). Quamobrem si attentio ad actiones nostras difficulter conservatur, in ejus applicatione facile aberratur. *Quod erat alterum.*

Propositionem præsentem esse veram in omni casu, in quo aliqua propositio generalis ad præsens subjectum applicari debet, ex demonstratione manifestum est. Neque enim hic legem naturæ aliter consideramus, quam propositionem universalem, quæ in dato casu applicanda. Quamobrem ejus veritas confirmatur experientia in quocunque veritatum genere. Immo comprobatur erroribus, quos committimus in meditando, dum attentionem ad res meditandas difficulter conservamus. Etenim si veritates theoreticas, siue practicas applicemus, actus applicationis unus idemque est. Ceterum quid sibi velit difficultas conservandi attentionem, non opus est ut explicemus. Nemo enim est, qui eandem non fuerit expertus, vel facile experiri possit. Sufficit autem hic notio hujus difficultatis confusa, quamvis non difficile sit venari distinctam, utpote quæ in casu experimenti obvia est ei, qui notionem distinctam formare didicit (§. 674. *Log.*). Et erit alibi de ea dicendi locus.

§. 518.

Quoniam sensus attentionem impediunt (§. 238. *Quomodo*
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) Qqq *Psych.*

sensus impediunt rectam legis naturæ applicationem. *Psych. empir.*), adeoque in causa sunt, ut difficulter conservetur, si vero attentio ad actiones nostras difficulter conservatur, lex naturæ rite applicari nequit, & ejus applicatione facile aberratur (§. 417.); *sensus quoque impediunt, quo minus lex naturæ ad actiones committendas vel omittendas in dato casu rite applicetur, atque in causa sunt, ut in ejus applicatione facile aberretur.*

Supponitur hic agentem actiones suas ad legem naturalem componere velle, ac de ejus applicatione esse sollicitum. Ex voto autem non succedit examen, quod instituitur, quod sensus obstant, quo minus eam attentionem afferre possis, quæ ad eam afferri debebat. Supponitur præterea examen instituentem nosse principium, quo in actione dijudicanda opus est. Quoniam vero defectu attentionis sufficientis notio actionis non rite determinatur, quæ rite determinari poterat, si sufficiente usus fuisset; aliud principium applicat, cui hic minime locus est, sicque in ea applicatione legis naturæ labitur.

§. 519.

Cur sensus impediunt, quo minus nexum actionis cum fine ultimo perspicias.

Sensus impediunt, quo minus nexum actionis cum fine ultimo perspicias. Cum enim leges naturales sint principia ad perspiciendum nexum actionis patranda cum perfectione sui aliorumque, atque adeo fine ultimo actionum humanarum (§. 28.), in dato quolibet casu necessaria (§. 79.), nexum actionis cum fine ultimo legis naturalis applicatione innotescit. Quoniam itaque sensus impediunt, quo minus lex naturæ ad actiones committendas vel omittendas in dato casu rite applicetur, atque in causa sunt, ut in ejus applicatione facile aberretur (§. 518.), immo ad erronea de actionibus committendis & omittendis judicia nos seducunt (§. 512.); iidem omnino impediunt, quo minus nexum actionis cum fine ultimo perspicias.

Con-

Contingit hoc, etiamsi mentis aciem ad hunc gradum ele-
vaveris, ut in dato quolibet casu actionis cujuscunque cum fine
ultimo nexum perspicias (§. 80.), quatenus sensus impediunt at-
tentionem, sine qua acies ista non prodest. Qui enim ea pollet,
nexum perspicere valet, si eadem utitur. Quodsi vero usus im-
peditur, periude omnino est, acsi eadem minime instructus esses.
Non quæstio est de eo, quid fieri possit, sed de eo, quid fiat.

§. 520.

Sensus impediunt, quo minus vita perfecta vivatur. Qui enim vitam perfectam vivere vult, ejus actiones cum per-
fectione sui aliorumque, atque adeo cum fine actionum hu-
manarum ultimo (§. 28.), connecti debent (§. 69.), conse-
quenter necesse est, ut nexum istum perspiciat. Sed sensus
impediunt, quo minus nexum actionis cum fine ultimo per-
spicias (§. 519.). Quamobrem impediunt, quo minus vita
perfecta vivatur.

*Cur sensus
impediant,
quo minus
vita perfecta
vivatur.*

§. 521.

Quoniam qui vitam perfectam vivit, vitam etiam vi-
vit legi naturæ (§. 17.), naturæ suæ (§. 53.), rationi (§. 55.), &
voluntati divinæ convenientem (§. 56.), atque ordinatam
(§. 63.); & actiones suas sapienter dirigit (§. 59.), sensus au-
tem impediunt, quo minus vita perfecta vivatur (§. 520.);
*sensus quoque impediunt, quo minus vivas vitam legi naturæ,
naturæ tuæ, rationi & voluntati divinæ convenientem atque ordi-
natam, & quo minus actiones tuas sapienter dirigas.*

*Cur sensus
impediant
vitam legi
naturæ, ra-
tioni, naturæ
humana, vo-
luntati divi-
næ ac sapien-
tiæ conveni-
entem, atque
ordinatam.*

Brevitatis gratia ex principiis generalibus inferimus, quæ
singula sigillatim ex principiis propriis demonstrari poterant.
Neque enim uno eodemque respectu vita dicitur perfecta, legi
naturæ, naturæ suæ, rationi & voluntati divinæ conveniens, atque
ordinata, & sapienter directæ. Cui adeo volupe fuerit, is demon-
strationes ex principiis propriis contexendas ipsemet tentet.

§. 522.

*Cur sensus
impediant
culturam
virtutis.*

Similiter quoniam in actibus suis perfectionem sui aliorumque directe intendere debet, qui vitam perfectam vivere studet (§. 34.), & qui hoc facit, virtutem colit (§. 45.), sensus autem impediunt, quo minus vita perfecta vivatur (§. 520.); *sensus quoque impediunt, quo minus virtus colatur.*

§. 523.

*Quomodo
imaginatio
nos seducat
ad erronea
de actionibus
judicia.*

Si sensus semel ad erroneum de actione iudicium nos seduxerunt, imaginatio posthac facilius seducit, tantoque facilius, quo sæpius eandem actionem commisimus. Etenim si sensus semel ad erroneum de actione iudicium nos seduxerunt, oblata denuo occasione eandem actionem committendi, iudicii illius meminimus (§. 117. 174. 226 *Pfych. empir.*). Cumque etiam meminerimus voluptatis, vel molestiæ ex actione perceptæ, ob quam eandem bonam, vel malam iudicavimus; certi nobis videmur actionem esse bonam, vel malam (§. 567. *Log.*), adeoque tanto facilius iudicamus actionem esse bonam, vel malam. Quamobrem ubi sensus semel ad erroneum de actione iudicium nos seduxerunt, imaginatio posthac facilius seducit. *Quod erat unum.*

Verum enim vero si nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus, ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul perceptæ (§. 593. *Pfych. empir.*), & si nobis eam tanquam malam confusæ repræsentamus, ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re ista, vel cum eadem simul antea percepta (§. 594. *Pfych. empir.*). Quamobrem quo sæpius eandem actionem commisimus, vel etiam ab aliis commissam observavimus, eo plures voluptates, vel plures mo-

molestiæ ideam boni, vel mali ingrediuntur, adeoque actioni, quæ judicatur bona, tanto major bonitas tribuitur, & vicissim actioni, quæ judicatur mala, tanto major tribuitur mali gradus. Unde ad ferendum judicium erroneum tanto sumus proniores, quo sæpius eandem actionem commisimus, consequenter ubi sensus ad erroneum de actione judicium nos seduxerunt, imaginatio posthac facilius seducit. *Quod erat alterum.*

Probe hic consideranda sunt, quæ de influxu imaginationis in ideam boni & mali confusam ostendimus (§. 523. 524. *Psych. empir.*), & quæ de vi experientiæ domesticæ superius (§. 271. & seqq.) demonstravimus, mutatis mutandis ad præsens negotium applicanda. Major imaginationis vis est, quam vulgo attenditur, utur eandem quotidie percipiant omnes. Plurimum tamen refert, ut eam intime perspicias, ut fallaciam ejus, quod apparet, tanto clarius detegas. Commendamus igitur principiorum, quæ in demonstrationibus adhibentur, generalium ad casus particulares, quos ipsimet experti sumus, vel in nobis, vel in aliis, applicationem. Etsi enim in disciplinis, ubi veritatis theoriæ tantummodo habetur ratio, opus non sit, repetitis vicibus in casibus particularibus demonstrari, quod in genere demonstrari potest; ad praxin tamen mirifice conducit, si rationes singulares, cur quid bonum vel malum appareat, & cur continuo appareat majus, quam antea videbatur, distincte agnoscis. Alia longe ratio est theoriæ, quæ in appetitum influit, quam ejus, quæ in assensu terminatur. Hic in demonstratione generali acquiescere licet; ast non ibi, si quidem appetitum in ordinem redigere serio velis,

§. 524.

*Quodsi ergo sensus nos semel seduxerunt ad actiones malas Cur imagi-
committendas, bonas vero omittendas, imaginatio posthac sedu-
natio nos fa-
cet facilius, tantoque facilius, quo sæpius eandem actionem ite-
cilius seducat*

Q993

ravi-

ad male agendum.

ravimus. Vi propositionis præcedentis (§. 523.) eodem modo id ostenditur, quo supra ostendimus, sensum nos seducere ad actiones malas committendas, bonas vero omittendas (§. 513.).

Inde est, quod propositum male agendi continuo evadat firmius, si in eodem subsistis, nec tempestive fallaciam boni vel mali apparentis detegas. Sane cum influxus imaginationis in ideam boni & mali & hac mediante in appetitum & averfationem vulgo non agnoscat; renitentia quædam oritur. ubi rationi assensum præbere debes, quam ubi in te experiris. quid tamen & undenam ea sit, minime agnoscis, veritas manifesta suspecta evadit, ut in assensu præbendo vel hæsites, vel quem modo præbuisi, mox iterum revoces ac erroneum iudicium vero præferas. Abunde igitur intelligitur, quam sit necessarium ut in fallaciam notionum deceptricium omni studio inquiramus.

§. 525.

Quomodo imaginatio impediatur, ne propositi & legis naturæ meminerimus.

Si multa phantasmata in imaginatione sibi invicem succedunt, ne propositi nostri simus memores, nec legis naturæ recordemur contingit. Etenim si multa phantasmata in imaginatione sibi invicem succedunt, attentio difficulter conservatur (§. 241. *Psych. empir.*). Enimvero defectu attentionis ad actiones nostras contingit, ne propositi nostri meminerimus, nec legis naturæ, ad quem actio exigenda, recordemur (§. 514.). Quamobrem si multa phantasmata in imaginatione sibi invicem succedunt, ne propositi nostri simus memores, nec legis naturæ recordemur contingit.

Nimirum phantasmata vi imaginationis producta continuo in se trahunt attentionem, quam ad actionem afferre debebas, nec facile est eam inde retrahere, cum semper adsit ratio, cur nova pro-

prodeant phantasmata (§. 109. *Pfych. empir.*), quæ attentionem ad se rapiunt.

§. 526.

Si multa phantasmata in imaginatione sibi invicem succedunt, imaginatio impedit, quo minus legem naturæ ad actiones committendas vel omittendas applicemus. Vi propositionis præcedentis colligitur eodem modo, quo supra evicimus, sensus impedire, quo minus legem naturæ ad actiones committendas, vel omittendas applicemus (§. 516.).

Quomodo imaginatio impedit, ne actiones ad legem naturæ exigamus.

Coliviscimur examinis actionis instituendi, cujus patranda occasio offertur, atque adeo negligitur, cum de eo nequidem cogitemus.

§. 527.

*Si multa phantasmata in imaginatione sibi invicem continuo succedunt, imaginatio impedit, quo minus lex naturæ ad actiones committendas vel omittendas in dato casu rite applicetur; atque in causa est, cur in ejus applicatione facile aberratur. Et enim si multa phantasmata in imaginatione sibi invicem succedunt, attentio ad actionem præsentem difficulter conservatur (§. 241. *Pfych. empir.*). Ast si ad eam attentio difficulter conservatur, lex naturæ rite applicari nequit, & in ejus applicatione facile aberratur (§. 517.). Quamobrem si multa phantasmata sibi invicem succedunt, imaginatio impedit, quo minus lex naturæ ad actionem committendam, vel omittendam in dato casu rite applicetur, atque in causa est, ut in ejus applicatione facile aberratur.*

Quomodo imaginatio impedit re-etiam legis naturæ applicationem.

§. 528.

Imaginatio impedit, quo minus actionis cum fine ultimo nexum perspicias. Ostenditur eodem prorsus modo vi pro-

Quomodo imaginatio

posi-

impediat, ne actionis cum fine ultimo nexum perspicias. positionis præcedentis (§. 527.), & superioris de seductione ad erronea judicia (§. 523.), quo supra demonstravimus, sensus impedire, quo minus actionis cum fine ultimo nexum perspicias (§. 519.).

Quodsi imaginatio impedit, quo minus actionem ad legem naturæ rite exigas, tanto facilius aurem præbes erroneo iudicio, quod sensus atque imaginatio insinuant. Ac ideo in probanda quoque veritate propositionis præsentis habenda est seductionis ad erroneum iudicium ratio.

§. 529.

Quomodo imaginatio impediat, quo minus vitam legi nature conformem vivas, & virtutem colas.

Imaginatio impedit, quo minus vitam perfectam & legi nature, nature humane, rationi ac voluntati divine conformem vivas, quo minus vitam vivas ordinatam, actiones tuas sapienter dirigas ac virtutem colas. Demonstratur eodem prorsus modo, quo paulo ante idem de sensu ostendimus (§. 520. 521. 522.).

Ex hæcenus demonstratis patet, non minus imaginationem, quam sensum duplici modo impedire, quo minus actiones nostras ita dirigamus, quemadmodum debebamus, nimirum quatenus ad erronea de actionibus judicia nos seducunt, ut bonæ reputentur, quæ malæ sunt, & in censum malarum referantur, quæ sunt bonæ, & quatenus attentionem ab eo, quod agendum, avertunt. Hinc omnino deduximus, quæcunque de impedimentis demonstravimus, quæ sensus atque imaginatio in directione actionum nostrarum nobis creant. Unde si quis ea remove, vel oblata advertere voluerit, ad hæc duo potissimum respicere debet: id quod notasse plurimum prodest in omni praxi.

§. 530.

Influxus affectuum in attentionem.

Affectus omnium maxime attentionem trahunt in objectum, circa quod versantur. Affectus enim cum insigni voluptatis vel tædii gradu conjunguntur (§. 606. *Psych. empir.*).

pir.) Quoniam igitur voluptatem istam vel tedium percipimus ex objecto, circa quod versantur, quod per se patet, in ea autem re attentionem nostram defigimus, & defixam in eadem retinemus, ex qua voluptatem percipimus (§. 371. *Pfych. rat.*), & præterea objecti illius, quod voluptatem istam insignem vel tedium creat, nobis magis conscii sumus, quam ceterorum, quæ simul percipiuntur, quod nemo non in quovis affectu in seipso experitur, consequenter id ipsum ceteris percipitur clarius (§. 25. 235. *Pfych. empir.*), attentio autem in id dirigitur, quod clarius percipiatur (§. 367. *Pfych. rat.*); affectus omnium maxime attentionem in objectum, circa quod versantur, trahunt.

Patet idem a posteriori in quolibet affectuum genere & qualibet ejus specie. Constat enim affectus præsertim vehementiores ita turbare animum, ut, dum iis commovetur animus, non sis tibi conscius nisi affectus præsentis ac objecti, circa quod versatur, immo haud raro ne de hoc quidem distincta sit cogitatio. Sola igitur experientia fretus nemo in dubium revocat, affectus omnem attentionem in se trahere & a ceteris, quæ vel sensu, vel vi imaginationis percipiuntur, avertere.

Occurrendum hic est objectioni, quam movere poterat in operibus nostris philosophicis versatus. Ostendimus (§. 372. *Pfych. rat.*), si ex re quadam tedium percipitur, ab ea attentionem averti; in demonstratione autem propositionis præsentis ex eo, quod tedium percipitur ex objecto, circa quod affectus versatur, inferitur, affectum in se trahere attentionem. Videntur adeo hæc inter se pugnare. Tenendum itaque, in Psychologia rationali, quemadmodum non minus demonstratio, quam exemplum illustrationis gratia adductum loquitur, sermonem esse de eo casu, ubi tedium cessat, attentione ab objecto averfa, ita ut aversio attentionis spectetur tanquam medium evitandi tedium.

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) R r r Ali-

Aliter veto sese res habet in affectibus molestis, in quibus tædium spectatur tanquam indeclinabile aut declinatu saltem difficile, quod tamen a nobis abesse mallems. Hanc differentiam si perpendis, facile videbis, nullam adesse rationem in casu priori, cur animum ad id, quod tædium creat, attendas; sufficientem vero attentionis rationem adesse in posteriori.

§. 531.

*Quomodo
attentionem
impediant
affectus.*

Quoniam affectus omnium maxime attentionem trahunt in objectum, circa quod versantur (§. 530.); eandem a ceteris, quæ simul percipiuntur, avocant, vel impediunt, quo minus ad alia animum attendere possis.

Omnium optime hoc experiri licet eo in casu, ubi adsunt rationes, cur attentionem conservare velimus, affectus autem impediunt, quo minus eam conservare possimus.

§. 532.

*Quomodo
impediant
attentionem
ad actiones.*

Quodsi ergo actio, ad quam attentio afferenda, fuerit contraria ei, ad quam tendit affectus, vel ab eadem diversa; hi impediunt attentionem ad eandem afferendam (§. 531.).

Actiones, quæ hic conferuntur, tam positivæ, quam privativæ esse possunt, ita ut vel utraque sit positiva, vel utraque privativa, vel denique altera positiva, altera vero privativa: id quod probe notandum, ne in applicatione præter rationem hæreas.

§. 533.

*Quomodo
affectus im-
pediant me-
moriæ pro-
positi & re-
cordationem
legis natura-
lis.*

Affectus impediunt, quo minus propositi nostri simus memores, & quo minus legis naturæ recordemur. Vi principii præcedentis (§. 532.) eodem modo ostenditur, quo paulo ante (§. 525.) evicimus, imaginationem impedire, quo minus propositi meminerimus, vel quo minus legis naturæ recordemur (§. 514.).

Quoniam affectus magis impediunt attentionem, quam imaginatio, nullo affectu præsentem, quod supra supposuimus (§. 525.),
ubi

ubi de hac sola verba facimus; propositi quoque memoria & legis naturæ recordatio affectuum impetu magis impeditur, quam sola vi imaginationis: id quod ideo notandum, quia impedimentum majus difficilius tollitur, quam minus. Quam difficilis sit pugna adversus affectus, ut victoria cedat rationi, suo patebit loco, quando de iisdem compescendis agemus.

§. 534.

Quodsi affectus in causa sunt, ut attentio difficulter conferretur ad actionem patranda, impediunt, quo minus legem naturæ rite applices, & quo minus nexum actionis cum fine ultimo perspicias. Demonstratur eodem prorsus modo, quo supra idem ostendimus de imaginatione (§. 527. 528.).

Quomodo affectus impediunt applicationem legis naturæ & cognitionem nexum actionis cum fine ultimo.

Hic casus obtinet, quando de actione committenda vel omittenda deliberandum, ubi affectu quodam commoveretur animus, veluti si gaudio effertur, vel tristitia angitur, vel metu urgetur. Quamobrem si experimentum capere volueris, ad hos potissimum casus animum attendere debes. In aliis enim casibus, in quibus de actione ad legem naturæ componenda ne quidem cogitatur, nulla prorsus legis naturæ fit applicatio, atque adeo nec de nexu actionis cum fine ultimo sollicitus es.

§. 535.

Affectus tendunt ad agendum & non agendum. Sunt enim actus vehementiores appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ (§. 603. Psych. empir.). Quamobrem cum nemo non ignoret, appetitionibus respondere actiones alias sive internas, sive externas positivas, & aversionibus actiones sive internas, sive externas negativas, cumque ab aversione, quæ oritur ex repræsentatione mali (§. 582. Psych. empir.), pendeat appetitio mali declinandi, quemadmodum obvia experientia constat; quin affectus tendant ad agendum & non agendum dubitari nequit.

Affectuum tendentia ad agendum & non agendum.

Quodsi hanc tendentiam affectuum ad agendum & non agendum experiri volueris, probe a se invicem distinguendi sunt affectus jucundi a molestis, & utrique a mixtis. Jucundi in appetendo consistunt (§. 608. *Psych. empir.*), & ex confusa boni representatione oriuntur (§. 589. 605. *Psych. empir.*), atque adeo tendunt ad bonum absens consequendum, & ad presentis conservationem ac fruitionem, id quod in casu speciali affectus uniuscujusque jucundi clarius elucescit. Affectus molesti in averfando consistunt (§. 609. *Psych. empir.*), & ex confusa mali representatione oriuntur (§. 590. 605. *Psych. empir.*), adeoque tendunt ad malum absens avertendum, & ad liberationem a presente: id quod denuo in casu speciali affectus cujuslibet molesti clarius elucet. Quamobrem cum mixti ex jucundis & molestis consistant (§. 610. *Psych. empir.*); quid de hisce sit sentiendum, ex dictis facile colligitur. Sed specialiora suo loco reservantur, ubi de emendatione voluntatis acturi sumus in Philosophia morali.

§. 536.

Quod affectus abripiant ad agendum & non agendum.

Quoniam affectus ad agendum & non agendum tendunt (§. 535.); si nihil obstat, quo minus agamus, vel non agamus, affectuum impetu ad agendum vel non agendum abripiuntur, aut, si desit occasio agendi, agendi vel non agendi propositum nascitur (§. 503. *Part. I. Theol. nat.*).

Experientia veritatem propositionis presentis adeo aperte loquitur, ut ad exempla provocare velle supervacaneum existimemus (§. 666. *Leg.*). Et nemo non novit, si actionem appetimus, eam statim consequi, nisi adsit ratio, quæ impedit, in contrarium. Similiter cuilibet satis superque notum est, si actionem averfamur, ab ea nos abstinere, nisi ratio fortior in contrarium agere recusantem ad agendum veluti invitum determinet.

§. 537.

Quando affectuum im-

Quodsi ergo actio, ad quam tendit affectus, sive positiva, sive privativa fuerit, legi naturali contraria, affectuum impetu abri-

abripimur ad edendas actiones legi naturæ contrarias (§. 536.), *petu abripimur ad le-*
 consequenter cum legem naturæ transgrediamur, si com- *gem natura*
 mittimus actiones, quæ juxta eam omittendæ, vel eas *transgre-*
 omittimus, quæ vi ejusdem fuerant committendæ (§. 139. *diendam.*
Part. I. Phil. pract. univ.), si effectus tendunt ad actionem legi
 naturæ contrariam, eorum impetu ad legem naturæ transgre-
 diendam abripimur.

Propositio præsens probe perpendenda, ne quis fecus de
 affectibus statuatur, quam fert veritas, eosque profus damnet,
 quasi nullam in custodia legis naturalis habere possint usum, &
 per se rationi repugnent. Quam noxium enim sit hoc præjudi-
 cium, tum ex sequentibus, tum ex iis, quæ alibi demonstra-
 buntur, constabit.

§. 538.

Si data quacunque occasione agendi affectus alia quacunque *Quomodo*
 de causa oriuntur, quo minus bene & recte, seu legi naturæ con- *affectus alia*
 venienter agas, impediunt. Etenim si data occasione agendi *de causa orti*
 affectus alia quacunque de causa oriatur, attentio ad actio- *impediant*
 nem impeditur (§. 531.), consequenter is obstat, quo mi- *actionem legi*
 nus legis naturæ recorderis (§. 514.), aut eam rite applices *naturæ con-*
 (§. 534.). Quamobrem facile contingit actionem aliter de- *venientem.*
 terminari, quam lex naturæ exigit, adeoque non bene &
 recte agi (§. 153. 189. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Patet itaque
 si data quacunque occasione agendi affectus alia quacun-
 que de causa oriuntur, eos impedire, quo minus bene &
 recte, seu legi naturæ convenienter agas.

Hoc affectibus cum sensu (§. 521.) atque imaginatione com-
 mune est (§. 529): vis vero illa, qua affectus abripiunt agentem
 ad actiones legi naturæ contrarias (§. 537.), ipsis propria. Nimi-
 rum duo sunt casus, in quibus affectus impediunt, quo minus
 actionem legi naturali convenienter determines. In altero affe-

ctus ipsam actionem respicit, & ejus intuitu suscitatur: in altero actioni patranda nihil commune est cum affectu. De casu priori intelligenda propositio præcedens; de posteriori præsens. Probe tamen unus ab altero distinguendus, cum non modo diversi sint, verum etiam hujus diversitatis ratio habenda sit in praxi.

§. 539.

Quod affectus impediunt vitam perfectam.

Affectus impediunt, quo minus vitam perfectam vivas. Impediunt enim, quo minus legi naturæ convenienter vivas (§. 538.), immo ad legem naturæ transgrediendum agentem abripiunt (§. 537.). Enimvero si vitam perfectam vivere velis, ne latum quidem unguem a lege naturæ recedere debes, sed actiones tuas omnes quoad minima eidem conformare teneris (§. 17.). Affectus adeo impediunt, quo minus vitam perfectam vivas.

Ostendimus, quod etiam sensus (§. 520.) & imaginatio impediunt, quo minus vita perfecta vivatur (§. 529.). Enimvero si demonstrationem propositionis præsentis cum demonstratione superiori conferre volueris; hæud difficile animadvertes, affectus multo magis impedire vitam perfectam, quam sensus atque imaginatio, præsertim ubi affectus agentem ad agendum impetu suo abripiunt.

§. 540.

Quomodo affectus impediunt vitam naturæ humanæ, voluntati divinæ, sapientiæ conformem atque ordinatam.

Affectus impediunt, quo minus vitam naturæ humanæ convenientem, voluntati divinæ conformem atque ordinatam vivas, & quo minus actiones tuas sapienter dirigas. Ostenditur eodem prorsus modo, quo idem superius de sensu ostendimus (§. 521.).

Collegimus idem superius ex identitate vitæ, quæ naturæ humanæ ac voluntati divinæ conformis atque ordinata est, quæque juxta regulas sapientiæ dirigitur, cum vita perfecta. Quamobrem cum affectus magis impediunt vitam perfectam, quam
 sen-

sensus; nullam superesse potest dubium, quin etiam magis quam sensus impediunt, quo minus vitam vivam naturæ humanæ convenientem, voluntati divinæ conformem atque ordinatam, & quo minus actiones tuas sapienter dirigas. Nolumus esse prolixiores: alias haud difficile foret singulas hujus propositionis partes ex ipsa notione affectuum demonstrare.

§. 541.

Affectus impediunt, quo minus virtus colatur, & ad vitia hominem abripiunt. Quod affectus impediunt, quo minus virtus colatur, ostenditur eodem modo, quo supra evicimus sensus hoc impedire (§. 522.).

Quomodo affectus virtutem impediunt, ad vitium hominem trahant.

Posterius autem ostenditur hoc modo. Affectus impetu suo nos abripiunt ad edendas actiones legi naturæ contrarias (§. 537.). Quamobrem cum vitii sit actiones contraria ratione dirigere, quam lege naturali præscribitur (§. 322. *Part. I. Phil. pract. univ.*); affectus ad vitia hominem abripiunt.

§. 542.

Si bonum vel malum, ex cujus representatione affectus oriuntur, videtur tale, sed non est; affectus ad erronea de actionibus judicia nos seducunt. Cum enim affectus ex confusa representatione boni vel mali orientur (§. 605. *Psych. empir.*), actiones, quæ iisdem conveniunt, habentur pro bonis, vel malis. Quodsi ergo contingit, bonum vel malum, ex cujus representatione affectus oriuntur, tantummodo tale videri, non autem esse; actiones pro bonis habentur atque malis, quæ non sunt. Quamobrem cum erret, qui affirmat, quod erat negandum, vel negat, quod erat affirmandum (§. 624. *Log.*); affectus ad erronea de actionibus judicia nos seducunt.

Quando affectus ad erronea de actionibus judicia nos seducant.

Ex.

Ex. gr. Ira cum vindictæ cupiditate conjungitur (§. 872. *Psych. empir.*), adeoque actiones, quæ eandem explent, videntur bonæ. Experimur autem quotidie, quam fiat ad male agendum proni, qui ira commoti agunt, vel agere saltem decernunt. Supponit affectus erroneum de bono & malo iudicium, cui ortum debet, quod a sensu atque imaginatione deducendum (§. 512. 523.). Ex hoc autem errore sequuntur plures, quatenus affectus impetu abreptus sem conformiter acturus actionem ex eo bonam vel malam iudicat, quod eidem conformis sit, rationem cur bona vel mala sit quærens in eo, quomodo sese habeat ad affectum. Ita dum ira commotus impellitur ad vindictæ cupiditatem explendam, actionem tantummodo considerat, quatenus ad eam explendam facit. Hinc noto notius est, quod affectibus dicamur impelli ad male agendum. Accusantur affectus in iudice injusto, quod non secundum leges ferat sententiam, & præposterus amor accusatur in parente, qui in filios degeneres nimia utitur lenitate. Nemo igitur est, qui erronea de actionibus committendis vel omittendis iudicia non referat ad affectus. Atque inde est, quod vulgo affectus promiscue omnes ac nullo facto casuum discrimine male audiant.

§. 543.

Dominium sensuum, imaginatio- nis & affectuum quid sit.

Sensus, imaginatio atque affectus dominari dicuntur, quando in determinandis actionibus, seposita ratione, eorundem tantummodo habetur ratio. Unde *Dominium sensuum, imaginationis atque affectuum* consistit in eorundem abusu in determinandis actionibus liberis.

Habent sensus suum usum in rerum cognitione, nec imaginationis auxilio carere possumus, siquidem operationibus intellectus defungi, & actiones nostras rite determinare velimus. Immo nec affectus suo destituuntur usu, quatenus in ordinem reduci cum ratione consentiant. Nemo hæc ignorare potest, qui ad Logicam & Psychologiam pertrahendam debitam attulit attentionem & eorum recordatur, que

quæ de ardore agendi supra demonstravimus. Influunt sensus & imaginatio in omnes omnino hominum actiones liberas, nec absque iis ulla earum ad actum perducitur potest. Quamobrem negari haudquaquam potest, dari aliquem illorum usum in actionibus determinandis. Et quem usum habeant affectus, ex Philosophia morali abunde constabit, ubi eundem exposituri sumus. Stante tamen hoc usu asseverari nequit, sensus & imaginationem nobis datos ad actiones dijudicandas, utrum bonæ sint, an malæ, nec affectus ideo datos, ut eorum impetum in agendo sequamur. Obtinet hic usus in brutis, qui præter sensum, imaginationem, memoriâ atque appetitum sensitivum non alias habent facultates in actionum determinationem influentes. Ast hominibus, quos ratio a brutis distinguit, ratio data ad statuum de bonitate & malitia ac rectitudine actionum, & ei convenienter determinanda est volitio vel nolitio. Unde abusus est in hominibus, qui usus fuerat in brutis. Et in hoc abusu consistit dominium sensuum, imaginationis atque affectuum, quod ipsis ab hominibus, brutorum quam hominum more agere volentibus, tribuitur, quasi hisce competat jus determinandi actiones. Inest huic notioni aliquid fictitii, ubi eam ex notionem dominii deducere volueris tanquam ex principio (*§. 959. Part. I. Theol. nat.*): id quod tamen opus non est, cum denominationes sint arbitrariæ. Habenda tamen fictionis hujus ratio est, ubi denominationem convenientem esse ostendere volueris.

§. 544.

Servitus moralis est status hominis, quo sensuum, imaginationis & affectuum dominio subiectus est, seu in quo sensus, imaginatio atque affectus dominantur. Unde *moraliter* dicitur *servus sui ipsius* (idiomate vernaculo est *Esclave von sich selbst*), qui in determinandis actionibus suis, seposita ratione, tantummodo rationem habet sensuum, imaginationis atque affectuum (§. 543.).

Servitus moralis quid sit.

(*Wolfii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

Sss

Ni-

Nimirum homo, quatenus facultatibus animæ inferioribus, quas cum brutis communes habet, sensu scilicet, imaginatione, memoria atque appetitu sensitivo, in quo affectus resident, instructus est, fingitur instar personæ a seipso diversæ, & in hujus dominio esse ponitur, ita ut in actionibus suis determinandis sequatur ejusdem judicium, & ejus nutus sit ipsi loco propriæ voluntatis. Notionem adeo servitutis moralis illustrabunt, quæ suo loco de servitute personali demonstrabuntur. Interea vero sufficere possunt, quæ de servi notione (§. 967. Part. I. Theol. nat.), & quæ eam ingrediuntur, de notione domini dicta sunt, cum de jure DEI in creaturas ageremus (§. 954. & seqq. Part. I. Theol. nat.). Nimirum persona illa fictitia consideratur tanquam dominus, eique tribuitur jus disponendi de actionibus hominis, & homo spectatur tanquam servus, qui actiones suas juxta illius nutum determinare tenetur. Patebit autem suo loco, si quidem servitute personalem physicam cum morali conferre volueris, moralem physica esse multo pejorem, & servum moraliter talem magis miserum esse servo, qui in servitute physica detinetur: id quod vulgo non agnoscitur, cum proh dolor! plurimi mortalium felicitatem ex servitute morali metiantur.

§. 545.

Gradus servitutis moralis.

Quoniam in servitute morali seponitur ratio in determinandis actionibus, & sensu, imaginatione atque affectibus statuitur (§. 544.); *quo magis ratio seponitur in actionibus determinandis, eo major quoque est servitus moralis.*

Quemadmodum servitutis physicae dantur gradus, ita etiam gradus dantur servitutis moralis. Oriuntur autem gradus utrobique ex eodem fonte, eoque duplici. Etenim aut omnes omnino actiones liberæ subsunt dominio alterius, ita ut in servitute physica nullius generis dentur actiones, quæ servus non teneatur determinare juxta nutum domini, in morali autem omnes promiscue actiones, qualescunque tandem fuerint, determinantur ope sensuum, imaginationis atque affectuum, nec in ullo actio-

num

num genere rationi concedatur ullus locus, & in eadem actione omnia tribuantur in servitute physica voluntati & iudicio domini, nihil vero prorsus relinquatur arbitrio servi; in morali autem in eadem actione nullæ prorsus sunt partes rationis, sed sensus, imaginatio atque affectus omne ferunt punctum: aut quoad prius actiones quædam excipiuntur, quæ in servitute physica arbitrio servi relictae sunt, in morali ex præscripto rationis determinantur; quoad posterius quædam circa eandem actionem in physica servitute relinquuntur arbitrio servi, in morali ad rationis normam exiguntur. Hæc qui ad animum revocat, facile intelliget, quam multi dentur servitutis utriusque gradus, neque ipsi difficile fuerit in casu dato de magnitudine servitutis statuere. Ceterum quæ hic de gradibus servitutis morales dicuntur, vulgo etiam agnoscuntur: id quod patet, si iudicia hominum de alienis actionibus expendere volueris, in quibus dijudicandis se acutos præstant, qui in propriis cœcutiunt. Neque id mirum videri potest, cum gradus servitutis istius satis manifesto in sensus incurrant, ut ad eos observandos non opus sit nisi attentione.

§. 546.

Servitus moralis perfecta est, quando actiones omnes *Servitus moralis perfecta est, quando actiones omnes*
omni ex parte sensuum, imaginationis & memoriæ, appetitus sensitivi atque averfationis sensitivæ ope determinantur, nullo unquam facto rationis usu. Ast imperfecta *omni ex parte sensuum, imaginationis & memoriæ, appetitus sensitivi atque averfationis sensitivæ ope determinantur, nullo unquam facto rationis usu. Ast imperfecta*
est servitus moralis, si non in omnibus actionibus, nec iisdem *est servitus moralis, si non in omnibus actionibus, nec iisdem*
omni ex parte determinandis sensuum tantummodo, imaginationis & affectuum habetur ratio, sed rationi quoque seu facultatibus animæ superioribus suæ relinquuntur partes. *omni ex parte determinandis sensuum tantummodo, imaginationis & affectuum habetur ratio, sed rationi quoque seu facultatibus animæ superioribus suæ relinquuntur partes.*

Servitus moralis dicitur perfecta notioni perfectionis convenienter (§. 503. Ontol.). Neque vero mirum videri debet, perfectionem prædicari posse de re moraliter mala. Etenim servitus moralis in numero entium est, adeoque si tanquam ens

præcisa moralitate consideratur, non minus perfectionem suam habet, quam ens aliud quodcunque. Denominatio quoque recepta est: etenim servitus personalis, ad cujus imitationem fingitur moralis, quemadmodum in jure realis, dividi solet in perfectam & imperfectam. Servitus imperfecta varios admittit gradus; perfecta vero gradus supremus est, ultra quem alius concipi nequit. Patent hæc per ea, quæ ad propositionem præcedentem modo annotavimus (not. §. 545.). Vix datur servitus perfecta nisi in homine, qui inter bruta educatus nullum unquam cum hominibus aliis commercium habuit, adeoque omni facultatum animæ superiorum ac rationis usu destituitur: quæ exempla alibi commemoravimus, cum de usu sermonis in amplificando rationis usu ageremus (§. 461. *Psych. rat.*).

§. 547.

*Quando
brutorum
more vivitur.*

In servitute perfecta homo vivit vitam more brutorum: in imperfecta pro diversitate graduum nunc magis, nunc minus brutorum more vivitur. Etenim si servitus fuerit perfecta, in actionibus determinandis tantummodo utitur agens sensibus, imaginatione, memoria, appetitu sensitivo & aversione sensitiva ac in iisdem residentibus affectibus, cessante omni usu facultatum superiorum, unde pendet usus rationis (§. 546.). Bruta etiam utuntur sensu (§. 754. *Psych. rat.*), imaginatione & memoria (§. 755. 756. *Psych. rat.*), & appetitu sensitivo ac aversione sensitiva (§. 757. 758. *Psych. rat.*), in actionibus suis determinandis nullo facto rationis usu, qua carent (§. 762. *Psych. rat.*). Paret itaque in servitute morali perfecta homines non aliter actiones suas determinare, quam bruta. Quamobrem cum vita moralis sit complexus illarum actionum, quæ ab appetitu & aversione pendent (§. 7.); quin in servitute perfecta homo vivat vitam more brutorum dubitari haud quaquam potest. *Quod erat unum.*

Ser-

Servitus moralis imperfecta a perfecta nonnisi in eo differt, quod illa sese extendat ad actiones in universum omnes, omnique ex parte, hæc vero saltem in nonnullis actionibus, nec semper omni ex parte obtineat (§. 546.). Quamobrem quoad quasdam actiones in servitute imperfecta brutorum instar vivitur pro diversitate graduum servitutis (*per demonstrata*). *Quod erat alterum.*

Partem primam propositionis presentis illustrent exempla hominum inter urfos educatorum (§. 461. *Psych. rat.*). Neque enim inter vitam urforum & horum hominum ulla intercedit differentia. Quamobrem quo propius ad servitutem perfectam accedit imperfecta, eo propius quoque vita moralis ad vitam brutorum accedit. Hinc vero patet, quam sit indigna homine servitus moralis: dedecet enim hominem vivere brutorum more. Paret porro, quam infensi sint virtuti, qui rationem damnant, & ejus uum ab actionum determinatione excludunt. Revera enim non aliud agunt, quam quod hominem brutis assimilari velint. Sed de perverso hoc præjudicio maximeque nocuo, quo hodie tenentur, qui pietatis singularis nomine superbiunt, & virtutem in hypocrisim convertunt, dicemus alibi. Singularem nimirum quandam servitutis moralis speciem introducunt, quæ incautis facile imponit. Eam cum non ferat Philosophia nostra, nemo mirari debet, quod tot convitiõrum & calumniarum plaustris eandem onerent atque indefinenter vociferentur, Philosophiam nostram virtutem omnem evertere, illam scilicet, quæ hominem brutis assimilat.

§. 548.

In servitute morali non vivitur secundum rationem, seu vita rationi conformis. Etenim in servitute morali in actionibus determinandis seponitur ratio, solus admittitur sensuum, imaginationis, memoriæ & appetitus sensitivi atque aversionis sensitivæ usus (§. 544.). Quamobrem

In servitute morali non vivi secundum rationem.

non vivitur secundum rationem, nec nisi casu contingit præter intentionem agentis, ut actio edatur rationi conveniens. Vita igitur in servitute morali rationi conformis non est.

Sane etsi contingat actionem esse talem, qualis per rationem determinatur; non tamen ideo committitur, quia rationi conformis, cum convenientiæ cum ratione nulla habeatur ratio, sed actio non minus committeretur, quamvis e diametro rationi adversaretur. Ad vitam vero rationi conformem requiritur, ut actionem ideo committas, quia eam rationi conformem agnoscis, adeoque adesse debet intentio agendi ex præscripto rationis (§. 616. Part. I. Phil. pract. univ.), & notitia convenientiæ actionis cum ratione. Si audaces fortuna juvat, ut sine quæsito potiantur, non ideo sapienter ac prudenter egisse dicuntur. Quamobrem si non agenti, sed casui tribuendum, quod actio rationi non sit contraria; dici nequit, quod secundum rationem egerit. Ita si quis egeno continuis precibus ipsum defatiganti, & in platea insectanti animo indignabundo dat nummum, ut a molestia liberetur, non dici potest egisse secundum rationem, etsi rationi conveniens sit, ut pauperi det eleemosynam: neque enim hoc facit, quia rationi conveniens, sed impetu affectus hoc facit alio prorsus fine.

§. 549.

Servitus moralis vita legi naturali conformi adversa.

In servitute morali non vivitur vita legi naturæ conformis. Etenim in ea non vivitur vita rationi conformis (§. 548.). Quamobrem cum vita rationi conformis & vita legi naturæ conveniens iisdem regulis contineatur (§. 57.); in servitute morali non vivitur vita legi naturæ conformis.

Ostenditur etiam hoc modo. In servitute morali agens subjectus est dominio sensuum, imaginationis atque affectuum (§. 544.), adeoque in determinandis actionibus unice habetur ratio sensuum, imaginationis atque affectuum

ctuum (§. 543.). Enimvero non modo sensus (§. 521.), verum etiam imaginatio impedit, quo minus vitam legi naturali conformem vivas (§. 529.), & affectus ad edendas actiones legi naturæ contrarias, adeoque ad eam transgrediendum nos nunc abripiunt (§. 537.), nunc vero obstant, quo minus eidem convenienter vivatur (§. 538.). Patet itaque in servitute morali non vivi vitam legi naturæ conformem.

Quodsi subinde casu contingit, actionem quandam legi naturæ esse conformem; de ea eadem notanda sunt, quæ ad propositionem præcedentem modo annotavimus (not. §. 548.).

§. 550.

Quoniam vita legi naturali conformis cum servitute morali minime consistit (§. 549.); *Quando major servitus moralis fuerit, eo longius a convenientia cum lege naturæ vita moralis recedit.* *Quando major servitus moralis fuerit, eo longius a convenientia cum lege naturæ vita moralis recedit.*

Clarius hoc elucescit, si ad fontes graduum servitutis morales animum advertere velis, quos modo aperuimus (not. §. 545.). Sed non opus esse existimamus, ut hæc latius deducamus.

§. 551.

In servitute morali virtuti locus non est. In ea enim actiones determinantur sola sensuum, imaginationis atque affectuum ope (§. 544.). Enimvero sensus (§. 521.), imaginatio (§. 529.) & affectus impediunt, quo minus virtus colatur (§. 541.), immo affectus ad vitia hominem abripiunt (§. cit.). *Servitus moralis virtuti inimica.* Quamobrem in servitute morali virtuti locus non est.

Patet adeo, quam sit absurdum culturam virtutis in servitutis morales quandam speciem convertere, quemadmodum faciunt Neo-Pharisæi.

§. 552.

§. 552.

*Felicitas cur
cum servitu-
te morali mi-
nime confi-
stat.*

Qui in servitute morali degit, felix esse nequit. Etenim in servitute morali virtuti locus non est (§. 551.). Enimvero sine virtute nemo felix esse potest (§. 400. Part. I. Phil. pract. univ.). Ergo in servitute morali qui degit, felix esse nequit.

Paradoxon hoc videbitur multis, cum in servitutum moralem homines sese dedant, ut sint felices: quippe tum demum felices sese arbitrati, si suo vivant genio. Enimvero felicem esse & fortunatum esse misere confundunt; quod præjudicium sustulimus alibi (not. §. 399. Part. I. Phil. pract. univ.). Nec perpendunt, felicem esse, qui innocua fruitur voluptate (§. 390. Part. I. Phil. pract. univ.); felicem vero non esse, sed tantummodo videri, qui nocua fruitur (§. 392. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem ne aqua hæreat circa propositionem præsentem, probe ponderandum est discrimen, quod inter voluptatem nocuam atque innocuam intercedit (§. 383. 384. Part. I. Phil. pract. univ.). Ceterum mirifice prodest, ut notionibus istis instructus experientiam consulas, & earum luce eandem collustras,

§. 553.

*In servitute
moralis cur
locum non
habeat bea-
tudo.*

Qui in servitute morali degit, beatus esse nequit. In servitute enim morali virtuti locus non est (§. 551.). Sed sine virtute nemo beatus esse potest (§. 381. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui in servitute morali degit, beatus esse nequit.

Qui veritatem propositionis præsentis non capiunt, distincta beatitudinis ac virtutis destituuntur notione. Integram autem partem primam Philosophiæ practicæ universalis probe perspectam habere debet, siquidem plena lux ipsi affulgere debet.

§. 554.

Dominium

Dominium in sensus, imaginationem atque affectus est

est vis resistendi sensui, imaginationi atque affectibus, ne *in sensu, imaginationem & affectu.* prævaleant adversus rationem.

Nimirum tum sensibus, imaginationi atque affectibus dominamur, si de eorum usu ex præscripto rationis, adeoque secundum liberam nostram voluntatem & voluntatem disponere valeamus: id quod cum notione dominii consentit (§. 959. Part. I. Theol. nat.). Utitur homo facultatibus animæ superioribus, ut rectum faciat usum inferiorum, & earundem præcaveat atque impediatur abusus.

§. 555.

Unde Dominus suiipsius est in sensu morali, qui sensibus, imaginationi atque affectibus resistere valet, ne prævaleant adversus rationem, eorumque usum rationi convenienter determinat. *Dominus suiipsius qui-nam sit.*

Illustrandæ huic definitioni inserviunt, quæ de servo suiipsius dicta sunt (§. 544.). Ex speciali autem juris naturalis translatione demum constabit, qualem se præstare teneatur, qui dominus suiipsius est.

§. 556.

Qui dominus suiipsius est, sollicitè cavet, ne in determinandis actionibus suis latum unguem a lege naturali recedat. *Quanam sollicitudo teneat dominum suiipsius.* Qui enim dominus suiipsius est, sensibus, imaginationi atque affectibus resistit, ne prævaleant adversus rationem, eorumque usum determinat (§. 555.). Quamobrem cum sensus (§. 518.), imaginatio (§. 527.) & affectus impediunt, quo minus legem naturæ rite applices (§. 534.), eidemque convenienter vivas (§. 521. 529. 538.), immo affectus impetu suo ad edendas actiones legi naturæ contrarias abripiant (§. 537.), contra præscriptum rationis (§. 259. 260. Part. I. Phil. pract. univ.); qui dominus suiipsius est, sollicitè cavet, ne in determinandis actionibus suis latum unguem a lege naturali recedat.

(Wolphi Phil. Pract. Univ. Pars II.)

Ttt

Arct

Arcta custodia legis naturalis dominum suiipsius, quem admodum ejus neglectus servum suiipsius probat. Veritatem hanc minime agnoscunt, qui legem naturæ tanquam jugum homini impositum considerant, libertati inimicum.

§. 557.

Usus & abusus libertatis in quo consistat.

Usus libertatis consistit in determinatione voluntatis ad actionem legi naturæ conformem; abusus vero in determinatione ejusdem ad actionem legi naturæ contrariam. Etenim vi libertatis, qua anima in volendo & nolendo gaudet (§. 942. *Psych. empir.*), semetipsam determinare potest (§. 932. *Psych. empir.*) ad actionem aliquam appetendam vel averlandam. Quoniam actiones tam externæ (§. 953. *Psych. empir.* & §. 567. *Part. I. Theol. nat.*), quam internæ experientia teste statim consequuntur, quamprimum agere volumus, minime autem consequuntur, quando agere nolumus; actualitas tam actionis positivæ, quam privativæ a libertate animæ dependet (§. 56. 851. *Ontol.*). Sunt autem actiones bonæ, quæ legi naturæ conveniunt; malæ ex adverso, quæ eidem repugnant (§. 153. 244. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum usus rei consistat in dependentia actualitatis rei cujusdam alterius, quæ mala non est, ab eadem; abusus vero in dependentia actualitatis rei cujusdam, quæ mala est, ab eadem (§. 646. *Part. I. Theol. nat.*); usus libertatis consistit in determinatione voluntatis ad actionem legi naturæ conformem, abusus vero in determinatione ejusdem ad actionem legi naturæ contrariam.

Voluntas determinatur ad actionem legi naturæ conformem, si volumus agere, quod lex naturæ præcipit, & non agere, quod prohibet: eadem determinatur ad actionem legi naturæ contrariam, si volumus agere, quod lege naturali prohibetur, & non agere, quod eadem præcipitur. Ceterum non minus actionibus privativis, quam positivis tribuitur actualitas. Enim

enim actiones privativæ, cum in omissione actionis consistant (S. 24. Part. I. Phil. pract. univ), ad actum perducere non possunt; quatenus tamen possibile est eas committi, & impeditur, quo minus committantur, tanquam actu non commissæ spectantur. Nimirum etiam privativæ actiones concipiuntur per modum entis, ipsisque tribuitur actualitas, quatenus non perducuntur ad actum, quando ad eum perducere poterant.

§. 558.

Quoniam usus libertatis in determinatione voluntatis ad actionem legi naturæ conformem; abusus vero in determinatione ad eandem contrariam consistit (§. 557.); homo vero tum vere liber dicendus est, quando libertate sua utitur, non vero quando abutitur; tum vere liber est, si voluntatem suam ad actiones legi naturæ conformes determinat, minime autem, si eandem determinat ad actiones eidem contrarias.

Quando homo vere liber, quando non.

Nimirum si homo libertate sua utitur, in determinandis actionibus suis aliunde minime dependet; si vero abutitur, aliunde dependet; cum ratio adesse debeat, cur eas contra usum libertatis determinet aliter, quam debebat. Independentia ista quasi anima libertatis est, adeoque ex adverso dependentia libertatem minuit, nec integram relinquit. Sane in agendo magis liber censetur, qui ab alterius voluntate minime dependet, quam qui ab eadem dependet. Unde & magis liber existimandus, qui in determinanda voluntate non dependet ab appetitu sensitivo, quam qui ab eodem dependet. Clariora hæc sunt, ubi ad animum revocaveris, quæ paulo ante (not. S. 544.) de homine instar duplicis personæ considerando monuimus, ut scilicet persona una censeatur instructa facultatibus animæ inferioribus, altera vero facultatibus superioribus. Etenim tum appetitio sensitiva spectatur tanquam aliena voluntas, a qua in agendo homo dependet, si eidem primas defert. Fictionem hanc abfit ut improbes; utilitatis enim loge maximæ est. Ipse Apostolus

eandem probat, dum hominem interiorem ab exteriori distinguit. Homo enim exterior ipsi est, qui facultatibus inferioribus instructus nonnisi ab usum superiorum participat: interior autem, qui facultatibus superioribus gaudet gratia divina ad gradum sublimiorem evehit: id quod probe notari velim. Proderit enim ad mentem viri divini intimius inspiciendam, & philosophiam cum scriptura in concordiam reducendam.

§. 559.

*Vere liber
quinam sit.*

Qui dominus sui ipsius est, vere liber est: qui servus sui ipsius est, vere liber non est. Etenim qui dominus sui ipsius est, sollicitè cavet; ne in determinandis actionibus suis latum unguem a lege naturali recedat (§. 556.). Sed homo tum vere liber est, si voluntatem suam ad actiones legi naturæ conformes determinat (§. 558.). Qui igitur dominus sui ipsius est, vere liber est. *Quod erat unum.*

In servitute morali non vivitur vita legi naturali conformis (§. 549.), adeoque servus sui ipsius voluntatem suam determinat ad actiones legi naturæ contrarias (§. 544.). Sed qui voluntatem suam ad actiones legi naturæ contrarias determinat, vere liber non est (§. 558.). Qui igitur servus sui ipsius est, vere liber non est. *Quod erat alterum.*

Conveniunt hæc notionibus Apostoli, qui peccatis servire dicit eos, qui legem naturæ transgrediuntur, non quod coacti agant, quod agunt: neque enim voluntas & noluntas cogi possunt (§. 927. *Psych. empir.*); sed quatenus libertati, quæ in volendo & nolendo est (§. 942. *Psych. empir.*), renunciant, dum solo appetitu sensitivo brutorum instar, quibus nulla in volendo & nolendo libertas est (§. 763. *Psych. rat.*), ad agendum, & eorundem more sola aversatione sensitiva ad non agendum feruntur, vel illa abutuntur, quatenus facultates superiores serviunt inferioribus ad male & minus recte agendum. Hæc probe notanda sunt, ne quis existimet, ei, qui servus sui ipsius est, actiones suas imputari minime posse, cum actiones homini imputentur, qua-

quatenus liberæ sunt (§. 532. Part. I. Phil. pract. univ.). Actio-
nes homini imputantur in statu servitutis, quatenus non facit
eum libertatis usum, quem facere poterat ac debebat, & quate-
nus libertate sua abutitur, dum non recto usu facultates superio-
res sese immiscet facultatibus inferioribus. Assimilantur servi
suiipsius servis personalibus, qui sese sponte sua in servitutum
dedunt.

§. 560.

Licentia vivendi est determinatio actionum ad libitum, *Licentia vi-*
seu prouti libet, nulla prorsus habita legis naturalis & di- *vendi quid*
vinæ ratione. *fit.*

Licentia vivendi cum libertate vivendi vulgo confunditur,
propterea quod libertati animæ in volendo & nolendo adversum
videtur agere secundum regulam; adeoque secundum legem
(§. 131. Part. I. Phil. pract. univ.), quasi coacta sit actio, quæ ad
legem tanquam ad normam exigenda, quia repugnat appetitui
sensitivo, qui fertur in contrariam, vel aversationi sensitivæ,
quæ eam respuit. Videtur enim agens agere debere, quod non
vult, dum agere debet appetitui sensitivo & aversationi sensitivæ
contrarium.

§. 561.

Qui servus suiipsius est, libertatem in licentiam vivendi *Quinam li-*
convertit. Qui enim servus suiipsius est, in determinan- *bertatem in*
dis actionibus suis seposita ratione, adeoque lege naturali *licentiam*
(§. 57.), sensuum, imaginationis atque affectuum tantum- *vivendi con-*
modo rationem habet (§. 544.), consequenter actiones *vertant.*
suas determinat, prout libet, nulla prorsus habita legis
naturalis ratione. Enimvero in determinatione actionum
ad libitum nulla prorsus habita legis naturalis ratione li-
centia vivendi consistit (§. 560.). Quamobrem patet, ser-
vum suiipsius licenter vivere, cumque sibi videatur libe-
re vivere, dum agit, prouti libet, libertatem in licentiam
vivendi convertit.

Præjudicium, quo libertas vivendi cum vivendi licentia confunditur, admodum noxium est. Mala, quæ inde propululant, quotidie experiuntur, qui in Academiis vivunt. Etenim studiosi, qui libertatem vivendi studiosum facere arbitrantur, eam in vivendi licentiam convertunt, dum sibi vivere licere existimant, prouti libet (§. 560.), non aliam agnoscentes actionum determinandarum regulam, quam pervulgatum illud: Quod lubet, licet. Hinc videas eos hac sola de causa agere, quod maxime absurdum, si ad rationis normam exigitur, quod actio istiusmodi licentiam vivendi manifesto prodat. Et licentia vivendi atheismus practicus sese commendat servis suis ipsius, & ad theoreticum eos invitat.

§. 562.

Quando
pars facultatis
appetendi
una vincat
alteram, &
quando nos
metipfos
vincamus,
quando vin-
camur.

In pugna partis facultatis superioris & inferioris pars illa vincere dicitur alteram, quæ adversus alteram prævalet in actu appetitionis & aversionis determinandæ. Et seipsum vincere dicitur, si pars superior prævalet adversus inferiorem, seu appetitus rationalis adversus aversionem sensitivam, & aversio rationalis adversus appetitum sensitivum: *Vinci* autem dicimur, si pars inferior prævalet adversus superiorem, seu appetitus sensitivus adversus aversionem rationalem, & aversio sensitiva adversus appetitum rationalem.

Termini hi dudum recepti fuerunt: id quod probat pervulgatum istud Poëtæ:

Fortior est qui se, quam quam qui fortissima vincit
Mœnia.

Nimirum quia homo, quatenus habet facultates inferiores cum brutis communes, & superiores sibi proprias, consideratur instar duarum personarum, quarum unam *hominem animale*, alteram *hominem rationale*, aut si mavis *spirituale* dicere licet, aut stylo Apostoli illam *hominem exteriorem*, hanc vero *interiorem*, modo notes, in scriptura sacra facultates superiores considerari

siderari in gradu sublimiori, ad quem gratia naturam perficiente evectæ sunt; homo animalis pugnam committere fingitur cum rationali seu spiritali, & ille hunc vincit, si ipsius statuer sententia, & ejus nutui obsequium præstatur, hic autem illum vincit, si secundum rationem deciditur, & voluntati liberæ in decernendo & decretum exequendo satis fit. Dum verò homo spiritalis vincit animalem homo qua spiritalis seu rationalis vincit seipsum qua animalem; aut si animalis vincit spiritalis, homo qua spiritalis vincitur a seipso, qua animalis est. Jam cum homo qua rationalis differat a brutis, quæ animalem naturam cum ipso communem habent; nemo non videt, quod naturæ humanæ conveniat, ut sententia hominis rationalis stetur. Unde seipsum vincere dicitur, qui appetitum sensitivum & aversionem sensitivam subigit, ut rationali satisfaciat; dicitur autem vinci, si contrarium accidit, quod naturæ humanæ repugnat. Quoniam appetitus sensitivus & aversio sensitiva carnis nomine venit Apostolo, homo animalis dici quoque poterat carnalis, multo significantius idiomate vernaculo *der fleischlich gesinnte Mensch*. Velim huc animum advertant tum Scripturæ sacræ interpretes, tum qui Theologiam moralem condere volunt: hos enim loqui convenit cum Scriptoribus sacris, illorum vero est per determinatas notiones dicta Scripturæ explicare.

§. 563.

Dominus suiipsius seipsum vincit, & contra. Etenim qui dominus suiipsius est, sensibus imaginationi atque affectibus resistere valet, ne prævaleant adversus rationem (§. 555.). Quamobrem cum seipsum vincat agens, si pars superior animæ prævalet adversus inferiorem (§. 562.); dominus suiipsius seipsum vincit. *Quod erat unum.*

Quinam seipsum vincit.

Ex adverso si quis seipsum vincit, appetitus rationalis prævalet adversus sensitivam aversionem, & aversio sensitiva adversus appetitum rationalem (§. 562.) consequenter sensibus, imaginationi atque affectibus resistere valet,
ne

ne prævaleant aduersus rationem (§. 727. *Ontol.*). Quoniam itaque dominus suiipfius est, qui sensibus, imaginationi atque affectibus resistere valet, ne prævaleant aduersus rationem (§. 555.); qui seipsum vincit, dominus suiipfius est. *Quod erat alterum.*

Dependentia appetitus sensitivi & auersationis sensitivæ a sensibus atque imaginatione, & vicissim dependentiam appetitus & auersationis rationalis a ratione satis manifestum esse arbitramur ex Psychologia empirica, ut adeo opus esse minime duxerimus ejusdem uberiore explicatione demonstrationem propositionis præsentis reddi prolixiozem.

§. 564.

Idem uberius explicatur.

Quoniam dominus suiipfius dominium in sensum, imaginationem atque affectum habet (§. 554. 555.), dominus autem suiipfius seipsum vincit (§. 563.); *qui dominium in sensum, imaginationem atque affectus habet, seipsum vincit.* Et eodem modo patet, quod. *qui seipsum vincit, dominium in sensum, imaginationem atque affectus habeat.*

§. 565.

Quenam sit potestas domino suiipfius in attentionem.

Qui dominus suiipfius est, seu dominium in sensus, imaginationem atque affectus habet, is, ad actionem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferre potest ac solet attentionem, eandemque inter vehementes objectorum in organa sensoria actiones, quamdiu necesse est, conservare, & si quod objectum aliud eam in se trahit, eandem statim inde retrahere valet. Qui enim dominus suiipfius est, sensui, imaginationi atque affectui resistere valet, ne prævaleant aduersus rationem (§. 555.), consequenter actiones sensuum, imaginationis atque affectuum impedit (§. 727. *Ontol.*). Sed sensus impediunt attentionem, quam ad actionem præsentem afferre debemus (§. 238. *Psych. empir.*), & ubi multa phantasmata in imaginatione sibi invicem succedunt, attentio ad eandem diffi-

difficiliter conservatur (§. 241. *Psych. empir.*): affectus vero omnium maxime attentionem trahunt in objectum, circa quod versantur (§. 530.), adeoque ab actione, ad quam animum attendi necesse est, avocant (§. 531. 532.). Quoniam itaque dominus suiipsius efficere valet, ne hoc fiat (§. 554. b. & §. 727. *Ontol.*); ad actionem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferre potest ac solet attentionem, eandemque inter vehementes objectorum in organa sensoria actiones, quamdiu necesse est, conservare, & si quod objectum aliud eam in se trahit, eandem statim inde retrahere valet.

Id agimus, ut ostendatur, quomodo dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquiratur, ut de eorum usu pro arbitrio nostro, ex præscripto rationis, disponere possimus. Necesse igitur est, ut doceamus, quænam ad hoc dominium requirantur. Quoniam dominium istud consistit in vi resistendi sensui. imaginationi atque affectibus, ne adversus rationem prævaleant (§. 554.); ideo necesse est, ut, qui dominus suiipsius est, impedimenta, quæ faciunt sensus, tollere valeat. Arduum in Moralibus problema est de modo acquirendi dominium in sensus, imaginationem atque affectus. Danda igitur opera est, ut rite solvatur: quod ut fieri possit, quænam ad hoc requirantur, demonstrandum.

§. 566.

Dominus suiipsius, seu qui dominium in sensus, imaginationem atque affectus habet, impediri nequit, quo minus data agendi occasione propositi sui meminerit, legis nature, ad quam exigenda actio, recordetur, eandemque ad actionem applicare queat, vel rite applicet. Etenim qui dominus suiipsius est, seu dominium in sensus, imaginationem atque affectus habet, ad actionem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferre potest ac solet attentionem, eandem-

Quid valeat dominium in sensus, imaginationem atque affectus in actionibus juxta legem nature exigendis.

Uuu que

(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

que inter vehementes obsectorum in organa sensoria actiones, quamdiu necesse est, conservare, & si quod objectum aliud eam in se trahit, eandem statim inde retrahere valet (§. 565.). Quamobrem cum defectu attentionis ad actiones nostras contingat, ne propositi simus memores, nec legis naturæ, ad quam exigenda actio, recordemur (§. 514), & ubi ejusdem meminimus, ne eam rite applicemus (§. 517.); qui dominium in sensus, inaginationem atque affectus habet, seu dominus suiipsius est, data occasione agendi impediri nequit, quo minus propositi sui memor sit, legisque naturæ, ad quam exigenda actio, recorderetur, eandemque ad actionem applicare queat, vel rite applicet.

Qui dominus suiipsius est, is resistere valet omni impedimento, quod attentioni objicitur (§. 565.), adeoque de actu attentionis disponere potest pro arbitrio suo, consequenter, cum in favorem rationis disponit (§. 555.), quomodo jubet ratio. Quamobrem quæcunque attentionis defectui imputanda, ea cessant. Quam ardua vero sint, quæ hinc pendent, & quam adeo necessarium sit, ut attentio sufficiens ad agendum afferatur, & quantum necesse est, conservetur, ex propositione præfente abunde patet. Ecquid enim juvat bonum propositum, nisi ejus memiseris, quando meminisse debes? Quid juvat nosse legem naturæ, nisi ejusdem recorderis? Quid juvat, legem naturæ continuo quasi ob oculos versari, nisi eam rite applicare valeas? Abunde igitur patet, quantum valeat potestas in attentionem.

§. 567.

*Idem porro
expenditur.*

Dominus suiipsius, seu qui dominium in sensus, inaginationem atque affectus habet, ad erronea de actionibus suis judicia a sensu & inaginatione se seduci, & impetu affectuum ad legem naturæ transgrediendum se abripi minime patitur. Qui enim dominus suiipsius est, sensui, inaginationi atque affectui resi-

resistere valet, ne prævaleant adversus rationem (§. 555.), consequenter actiones sensuum, imaginationis atque affectuum impedit (§. 727. *Ontol.*). Quamobrem ubi sensus (§. 512.) atque imaginatio eum ad erronea de actionibus committendis iudicia seducere volunt (§. 523.), & affectus ad legem naturæ transgrediendum eum abripere tentant (§. 537.); nec ad illa se seduci, nec ad legis naturæ transgressionem se abripi patitur.

In dominio in sensus, imaginationem atque affectus prævalet ratio, adeoque huic convenienter determinantur actiones. Quodsi excipias, fieri posse, ut quis per errorem iudicet de actionibus, quod falsa ipsi sint de lege naturali principia, consequenter eo tendat, quo sensus, imaginatio & affectus eum trahunt, etiamsi rationem audire sibi videatur; dubium hoc evanescet, ubi perpenderit, errores istos ad sensus, imaginationem atque affectus tandem referendos esse, si accurata discussione facta ad fontem suum reducantur, neque istum sensibus, imaginationi atque affectibus perfecte adhuc dominari, qui iisdem locum concedit.

§. 568.

*Si quis dominium in sensus, imaginationem atque affectum Quomodo acquirere voluerit, 1) in se excitet ardorem legem naturalem dominium in servandi (§. 412.), eamque non transgrediendi (§. 414.); 2) ad sensus, imaginationem acuminis gradum mentis aciem elevet, ut in dato quolibet casu actionis cujuscunque cum fine ultimo nexum perspicere valeat atque affectus acquiratur. (§. 80 85.); 3) notionem distinctam actionis, cujus parandæ occasio offertur acquirendi facultatem sibi acquirat (§. 93.); 4) attentionem inter vehementes objectorum actiones in organa sensoria conservandi (§. 249. *Psych. empir.*), & in actione dati, quamdiu opus est, retinendi (§. 250. *Psych. empir.*), immo ad quamlibet actionem eandem afferendi potentiam sibi comparet (§. 252. 253. *Psych. empir.*); 5) consuetudinem contrahat actionem parandam*

Uuu 2

ad

ad examen revocandi, seu de ejus nexu cum fine ultimo, vel convenientia cum lege naturali cogitandi. Etenim si ardore flagras nil quicquam faciendi, quod legi naturali adversum, nec quicquam omittendi, quod eidem conforme, propositum servandi legem naturæ eamque non transgrediendi subsistit, seu firmum est (§. 429.). Quamobrem ubi consuetudinem contraxisti actionem patranda ad examen revocandi, seu de ejus convenientia cum lege naturali cogitandi, propositi hujus semper memor es (§. 433.). Quoniam itaque ad hunc acuminis gradum mentis aciem elevasti, ut in dato quolibet casu actionis cum fine ultimo nexum perspicere valeas; cum finis ultimus actionum humanarum sit perfectio sui aliorumque (§. 28.), ad quam vi legis naturalis tendere debent (§. 167. 223. Part. I. Phil. pract. univ.), leges naturales ad actionem datam applicandæ tibi in promptu sunt. Et quia præterea notionem distinctam actionis, cujus patrandæ occasio offertur, acquirere potes, & attentionem omnem ad eandem asserre, nulloque modo impediendam tamdiu conservare vales, quamdiu opus est; legem quoque naturæ ad actionem datam rite applicabis (§. 1223. 1224. Log.). Quamobrem sensus atque imaginationem ad erronea de actionibus judicia te seducere non pateris, ad quæ hominem seducere solent (§. 512. 513.), nec attentionem ab actione patranda avertere possunt, quemadmodum alias faciunt (§. 515. 525.). Cum igitur noris, quid sit agendum, & actionem istam committere velis, vel nolis; nulla quoque adest ratio, cur affectu ad legitimum naturæ transgrediendum te abripi patiaris, quemadmodum alias accidere solet (§. 537.), consequenter te ad eam transgrediendum abripi minime pateris (§. 70. Ontol.). Dominium in sensus, imaginationem atque affectus habet, qui

qui impediri nequit, quo minus ad actionem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferat attentionem, eandemque, quamdiu opus, in eadem retineat (§. 565.), nec impediri potest, quo minus propositi sui memor legem naturæ rite applicet (§. 566.), nec ad erronea de actionibus suis iudicia a sensu & imaginatione se seduci; nec impetu affectuum ad legem naturæ transgrediendum se abripi patitur (§. 567.). Quamobrem patet, si quis dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirere velit, eum ea facere debere, quæ facienda diximus.

Quam difficile sit dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirere, abunde intelliget, qui non modo ex Psychologia novit, quantæ sit difficultatis in casu quolibet attentionem non impeditam pro arbitrio suo conservare, eandemque omnem ad actionem quæcunque afferre; verum etiam ex superioribus intellexit, quot difficultatibus obnoxium sit studium, quod in acuendo intellectu dijudicandarum actionum gratia, in formandis notionibus actionum distinctis, occasione agendi oblata, & in excitando ardore collocatur. Quamobrem cum absque hoc dominio nemo vincat seipsum (§. 564.); porro intelligitur, cur seipsum vincere adeo arduum atque difficile reputetur. Neque adeo mirum videri debet, cur dominium istud adeo rarum sit, præsertim plenum atque universale, hoc est, perfectum.

§. 569.

Dominium in sensus, imaginationem atque affectus dicitur universale, quod ad quodlibet actionis genus extenditur: Particulare autem, quod ultra unum vel alterum actionum genus non extenditur.

Differentia domini universalis & particularis.

Variæ actionum sunt genera: neque omnibus placeat eadem. Quamobrem accidit, ut in aliquo actionum genere satis cautos & circumspicios se præbeant homines, & verum ab eo, quod apparet, accurate discernant, in aliis autem a sensibus, imagi-

Uuu 3 nazione

natione atque affectibus toti pendeant. Atque ea de causa a dominio particulari ad universale non valet consequentia. Hinc videas l. mines ex uno aliquo actionum genere de aliis statuentes postea mirari; ubi experiuntur prorsus contrarium in aliis actionibus, & obstupefactos exclamare, quod nunquam putaverint eos alteri esse mores. Immo nemo facile erit, qui dominium in sensus, imaginationem atque affectus, quod in uno aliquo actionum genere facile experitur, in aliis idem non experitur admodum difficile, immo insuperabile, ita ut conqueratur, impossibile sibi esse, ut ex servitute in libertatem sese vindicet, utut serio sibi proponat, quod ab actione ista in posterum desistere velit. Dominium adeo particulare ab universali non una de causa distinguendum.

§. 570.

*Differentia
dominii pleni
& minus
pleni.*

Dominium plenum dicitur, si quis omni ex parte sensui, imaginationi atque affectibus dominatur: *minus plenum* autem, si quis quadam ex parte iisdem dominatur, non tamen ex omni.

Quemadmodum dominium in genere varia involvit jura (§. 955. & seqq. Part. I. Theol. nat.); ita quoque illa facultas animæ, in qua dominium in sensus, imaginationem atque affectus consistit, per ea, quæ in anterioribus demonstravimus, non simplex, sed multiplex est. Et quemadmodum ibi jura nullo vinculo coherent, ut a se invicem separari pro arbitrio possint; ita quoque hæc differentes animæ facultates separationem admittunt. Unde etiam necesse est singulas peculiaribus exercitiis acquiri. Ea de causa non modo utile, verum apprimè necessarium est dominium plenum a minus pleno distingui.

§. 571.

*Differentia
dominii perfecti
& imperfecti.*

Dominium in sensus, imaginationem atque affectus perfectum est, si fuerit plenum & universale: *imperfectum* est, si fuerit particulare & minus plenum.

Domi-

Dominium perfectum inter ea referendum, ad quæ adspirandum, sed quæ consequi vix ac ne vix quidem datur per humanam conditionem. Imperfectum dominium ob actionum multiplicia genera & diversos facultatum animæ usus, qui ad idem requiruntur, infinitis modis variat. Est autem plerumque non nisi particulare & minus plenum.

§. 572.

In dominio perfecto appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali semper prorsus consentit. Etenim ad dominium in sensus, imaginationem atque affectus requiritur ardor legem naturæ servandi, eamque non transgrediendi (§. 568.), consequenter ardor committendi actiones legi naturæ convenientes (§. 138. *Part. I. Phil. pract. univ.*), & non committendi eidem contrarias (§. 139. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Enimvero in ardore actus voluntatis cupiditate, & actus noluntatis fuga vehemente stipatur (§. 218.), nec eidem locus est, nisi quod volumus, amemus, & quod nolumus, oderimus (§. 219.). Actiones igitur legi naturæ conformes cupit atque amat, eidem difformes fugit atque odit, qui sensibus, imaginationi atque affectibus dominatur. Constat præterea gloriam (§. 234. 236.) & acquiescentiam in seipso (§. 239.), immo in genere affectus iucundos, quibus pro circumstantiis agentis locus est, ardorem agendi, quæ legi naturali conformia sunt, intendere atque accendere (§. 243.), & ex adverso pudorem (§. 237.), pœnitentiam (§. 241.) ac in genere affectus molestos, quibus pro circumstantiis agentis locus est, ardorem non agendi, quæ legi naturali difformia sunt, intendere atque accendere (§. 243.). Quamobrem cum affectus sint actus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ (§. 603. *Psych. empir.*); appetitus sensitivus & rationalis ad idem objectum tendunt.

Perpetuus consensus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ cum rationali in dominio perfecto.

tendunt, & averfatio fenfitiva atque rationalis in eodem objecto concurrunt. Jam vero appetitus fenfitivus cum rationali confentit, fi uterque ad idem tendit objectum (§. 908. *Psych. empir.*), & averfatio fenfitiva cum rationali confentit, fi utraque in eodem objecto concurrat (§. 915. *Psych. empir.*). Patet itaque ad dominium in fenfus, imaginationem & affectus requiri confenfum appetitus rationalis & fenfitivi, itemque averfationis rationalis & fenfitivæ. Dominium perfectum univerfale est atque plenum (§. 571.), adeoque ad omnes actiones, qualescunque tandem fuerint (§. 569.), omni ex parte extenditur (§. 570.). In dominio igitur perfecto appetitus fenfitivus & averfatio fenfitiva cum rationali femper prorfus confentit.

Ex confenfu appetitus fenfitivi & averfationis fenfitivæ cum rationali omnium optime colligitur, quantum in dominio in fenfum, imaginationem atque affectus coniequendo profecerimus, ne nobismetipfis imponentes videamur nobis, qui non fumus, & ne videantur alii, qui non funt. Non tamen adeo facile est iudicium ab omni prorfus errore exemptum. Etenim in confenfu appetitus rationalis & fenfitivi, itemque averfationis rationalis & fenfitivæ fupponitur actus appetitus rationalis & averfationis rationalis vero iudicio intellectus de bonitate atque malitia actionis elicitus, fecus enim cum actu appetitus fenfitivi & averfationis fenfitivæ confunditur, ut perperam ad rationalem appetitum & averfationem referatur, qui potius, ubi iudicium ad fontem erroris reduxeris, ad appetitum fenfitivum & averfationem fenfitivam referri debebat, utpote a confufa boni & mali repræfentatione, unde error pendet (§. 631. *Log.*), ortus (§. 580. 582. *Psych. empir.*). Sufponitur adeo illa mentis acies, quam ad dominium requiri oftendimus (§. 568.), in dato quocunque cafu citra errorem iudicandi, utrum actio, cujus patranda occasio offertur, legi naturæ conformis fit, an eidem contrarietur: quod etfi omnium facillime ope systematis legum
natu-

naturalium, quale adhuc desiderari constat (§. 83. 84.), acquiratur, non tamen adeo facile acquiri posset, etiamsi systema istud jam in publicos usus prostraret. Qui vel in Mathesi versatus, vel in legendis operibus nostris philosophicis industriam suam exercuit, ut norit, quid sit, veritates in systemate demonstratas animo comprehendere, assensum absque ulla hæsitacione præbebit dictis. Difficultatem quoque testatur, quod lubrica sint hominum de actionum bonitate & malitia judicia, si rigoroso examini subjiciuntur, & quod præjudiciis excœcati sensibus, imaginationi atque affectibus dominari sibi videntur, qui in misera servitute morali detinentur. Exempla non e longinquo petenda sunt, ubi nostra ætas Phariseos ab inferis resuscitavit; qui, etsi pietate pomposa superbientes alios præ se contemnant, affectibus tamen adeo in transversum aguntur, ut veram virtutem moralem multis parasangis post se relinquunt, servitutem moralem a dominio iam sensus, imaginationem atque affectus minime discernentes.

§. 573.

In dominio perfecto nulla unquam datur pugna partis superioris ac inferioris facultatis appetendi. In dominio enim perfectio appetitus sensitivus & averfatio cum rationali semper prorsus consentit (§. 572.), consequenter uterque appetitus idem semper appetit (§. 908. *Pfych. empir.*), utraque averfatio idem averfatur (§. 915. *Pfych. empir.*). Quoniam ita nunquam pars una facultatis appetendi appetit, quod altera averfatur; dissensus autem in appetendo & averfando pugna est partis superioris ac inferioris facultatis appetendi (§. 917. *Pfych. empir.*); in dominio perfecto nulla unquam datur pugna partis superioris ac inferioris facultatis appetendi.

Pugna inter partem superiorem ac inferiorem facultatis appetendi ex dominio perfecto exulans.

Hinc colligitur, quando dominium non sit perfectum, & quod ad metam, ad quam contendimus, nondum pervenerimus. Pugna facilius animadvertitur, quam consensus utriusque appetitus & averfationis, nec circa illam locum habet error, quem
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*)

Xxx

ad-

admodum in hoc æstimando facillime committitur (*not. §. 572.*). Ceterum propositionem præsentem convertere minime licet, cum etiam in servitute perfecta nulla detur pugna, in qua rationis nulla prorsus habetur ratio, adeoque nullus actus appetitus vel averfationis rationalis elicitur (§. 546.). Enimvero absentia pugnae in statu servitutis perfectæ ab ejusdem absentia in dominio perfecto haud obscure distinguitur per actum appetitionis & averfationis rationalis, quem in isto nullam esse diximus, in hoc autem abesse minime posse constat (§. 572.).

§. 574.

Consensus confusa & distincta boni ac mali representationis in dominio perfecto.

Si dominium fuerit perfectum, quod distincte tanquam bonum quoad nos nobis representamus, idem confuse perceptum semper quoque bonum videtur, & contra. Etenim in dominio perfecto appetitus sensitivus & averfatio sensitiva cum rationali semper prorsus consentit (§. 572.). Enimvero appetitus rationalis & sensitivus tum inter se consentiunt, si quid bonum quoad nos & confuse, & distincte representatur (§. 909 *Psych. empir.*), & averfatio sensitiva cum rationali consentit, si quid nobis tanquam malum quoad nos & confuse, & distincte representamus (§. 916. *Psych. empir.*). Quamobrem si dominium fuerit perfectum, quod distincte tanquam bonum quoad nos nobis representamus, idem quoque confuse perceptum semper bonum videtur, & contra quod distincte tanquam malum quoad nos nobis representamus, idem quoque confuse perceptum semper malum videtur.

In dominio perfecto nihil videtur, nisi quod est, ut adeo falsa sui specie neque bonum, neque malum agenti imponere possit unquam.

§. 575.

Consensus sensuum &

Sensus & imaginatio cum intellectu consentire dicuntur in representando bono & malo, si quod intellectus tanquam bonum,

num, vel malum nobis repræsentat, idem quoque ut tale exhibent sensus atque imaginatio. Ut adeo *consensus sensuum & imaginationis cum intellectu* consistat in identitate distinctæ ac confusæ repræsentationis boni atque mali.

Nimirum intellectus est bonum ac malum distincte repræsentare (§. 275. *Psych. empir.*). Quamobrem cum omnis boni & mali repræsentatio vel distincta sit, vel confusa (§. 38. 39. *Psych. empir.*), constet autem ex Psychologia præter intellectum non dari aliam facultatem cognoscendi quam sensum atque imaginationem; confusa boni & mali repræsentatio sensui relinquatur.

§. 576.

Sensus ex adverso & imaginatio ab intellectu dissentire dicuntur, in bono & malo repræsentando, si quod intellectus nobis repræsentat tanquam bonum, idem sensus atque imaginatio exhibent tanquam malum; & e contrario quod intellectus nobis repræsentat tanquam malum, idem sensus atque imaginatio exhibent tanquam bonum. Ut adeo *Dissensus sensuum & imaginationis atque intellectus* consistat in diversitate distinctæ ac confusæ repræsentationis boni atque mali.

Repetenda hic sunt, quæ modo ad propositionem præcedentem annotavimus,

§. 577.

In dominio perfecto perpetuus consensus est sensuum & imaginationis cum intellectu, nec ullus unquam inter hæc facultates datur dissensus. Etenim in dominio perfecto quod distincte tanquam bonum quoad nos nobis repræsentamus, idem confuse perceptum semper quoque bonum videtur, & contra (§. 574.), consequenter distincta atque confusa boni & mali repræsentatio semper eadem, nunquam diversa est (§. 181. 183. *Ontol.*). Sed in identitate distinctæ ac

confusæ repræsentationis boni atque mali consensus (§. 575.), in diversitate dissensus sensuum, imaginationis atque intellectus consistit (§. 576.). Quamobrem in dominio perfecto perpetuus est consensus sensuum atque imaginationis cum intellectu, nullus autem unquam inter sensum & imaginationem atque intellectum dissensus.

Ut hæc probe intelligantur, consideranda est dependentia facultatis appetitivæ a facultate cognoscitiva, ex iis satis aperta, quæ de facultatibus animæ in Psychologia exposuimus.

§. 578.

Quando sensus & imaginatio cum intellectu consentiant.

Si sensus & imaginatio repræsentant voluptatem ex eo percipiendam, quod intellectus judicio agnoscitur bonum, & tædia ex eo percipienda, quod eodem intellectus judicio agnoscitur malum, cum intellectu consentiunt, & contra. Etenim si sensus & imaginatio repræsentat voluptatem ex eo percipiendam, quod intellectus judicio agnoscitur bonum, id tanquam bonum nobis confuse repræsentamus (§. 561. 593. *Psych. empir.*), quod distincte bonum esse agnoscitur, vel distincte tanquam bonum repræsentatur (§. 275. *Psych. empir.*). Et vicissim si sensus & imaginatio repræsentant tædia ex eo percipienda, quæ eodem intellectus judicio mala agnoscuntur, tanquam mala nobis confuse repræsentamus (§. 573. 594. *Psych. empir.*), quæ distincte tanquam mala repræsentantur (§. 275. *Psych. empir.*). Quamobrem cum sensus atque imaginatio cum intellectu consentiunt, si, quod tanquam bonum vel malum distincte agnoscitur, tanquam tale etiã confuse repræsentetur (§. 575.); si sensus & imaginatio repræsentant voluptatem ex eo percipiendam, quod intellectus judicio bonum agnoscitur, & tædia ex eo percipienda, quod eodem intellectus judicio agnoscitur malum, cum intellectu consentiunt. *Quod erat unum.*

Ex

Ex aduerso si sensus & imaginatio cum intellectu consentit, quod tanquam bonum vel malum distincte repræsentatur, adeoque intellectus iudicio tale agnoscitur (§. 275. *Psych. empir.*), tanquam bonum vel malum etiam confuse repræsentatur (§. 575.). Quamobrem cum bonum confuse repræsentetur per voluptatem, quæ ex eo percipitur, vi sensuum atque imaginationis (§. 581. 593. *Psych. empir.*), & malum confuse repræsentetur per tædia, quæ ex eo percipiuntur, itidem vi sensuum atque imaginationis (§. 573. 594. *Psych. empir.*); si sensus atque imaginatio cum intellectu consentiunt, voluptatem repræsentare debent ex eo percipiendam, quod intellectus iudicio bonum agnoscitur, & tædia percipienda ex eo, quod eodem iudicio agnoscitur malum. *Quod erat alterum.*

Qui in philosophia nostra versatus est, ei abunde perspectum esse debet, bonum quid iudicari vel ex eo, quod ad perfectionem nostram statusque nostri tendat, vel ex eo, quod voluptatem inde percipiamus innocuam, & ex aduerso malum quid iudicari vel ex eo, quod ad imperfectionem nostram statusque nostri tendat, vel ex eo, quod tædia nobis creet. Priori modo si bonum repræsentatur, repræsentatio distincta est; posteriori modo si repræsentatur, confusa est repræsentatio, ab errore tamen imraunis, si inter voluptatem nocuam & innocuam, quod intercedit discrimen, agnoscitur, & hæc ab illa distinguitur. Non tamen opus est, ut ad harum differentiam animum advertamus, ubi jam constat, id, ex quo voluptatem percipi experimur, ad perfectionem nostram statusque nostri tendere: tum enim verendum non est, ne nocua sit voluptas. Similiter, si priori modo repræsentatur malum, distincta est repræsentatio; si vero posteriori modo repræsentatur, confusa est. Distincta repræsentatio ad intellectum; confusa ad sensum & imaginationem, quatenus sensu antea percepta animo præsentia sistit, spectat. Sensus adso & imaginatio cum intellectu consentiunt, si bonum quid vel ma-

lum repræsentetur tam distincte, quam confuse. Qui principia psychologica animo probe comprehendit, ei nihil difficultatis superesse potest,

§. 579.

Quando sensus & imaginatio ab intellectu dissentiant.

Si sensus & imaginatio repræsentant tedium ex eo percipiendum, quod intellectus judicio agnoscitur bonum, & voluptatem ex eo percipiendam, quod eodem judicio agnoscitur malum, sensus atque imaginatio ab intellectu dissentiant, & contra. Ex notione dissensus sensuum, imaginationis atque intellectus eodem modo ostenditur, quo in propositione præcedente ex notione consensus sensuum & imaginationis cum intellectu demonstravimus.

Faciunt huc etiam, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus. Nemo vero non videt, modo principiorum nostrorum non fuerit ignarus, voluptatem esse nocuam, quæ percipitur ex eo, quod intellectus judicio agnoscitur malum,

§. 580.

Dependentia consensus appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ cum rationali a consensu sensuum & imaginationis cum intellectu.

Si sensus & imaginatio in repræsentando malo & bono cum intellectu consentiunt, appetitus sensitivus & aversatio sensitiva cum rationali consentit, & contra. Etenim si sensus & imaginatio in repræsentando malo & bono cum intellectu consentit, sensus & imaginatio repræsentant voluptatem ex eo percipiendam, quod intellectus judicio agnoscitur bonum, & tædia ex eo percipienda, quod eodem intellectus judicio agnoscitur malum (§. 578.). Enimvero si qua ex re voluptatem percipimus, eam appetimus, quamdiu in notione boni confusa acquiescimus (§. 591. Psych. empir.), atque actus appetitus sensitivi est appetitio, quæ hoc modo elicitur (§. 580. Psych. empir.). Et, si qua ex re tedium percipimus, eam averfamur, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus (§. 592. Psych. empir.), atque actus aver-

aversionis sensitivæ aversio hoc modo elicitur (§. 582. *Pfych. empir.*). Similiter, quamprimum nobis aliquid distincte, adeoque intellectus judicio (§. 275. *Pfych. empir.*), repræsentamus tanquam bonum quoad nos, idem volumus (§. 891. *Pfych. empir.*), atque hic actus volitionis est actus appetitus rationalis (§. 880. *Pfych. empir.*); & quamprimum aliquid distincte, atque adeo intellectus judicio (§. 275. *Pfych. empir.*), nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos, idem averfamur (§. 590. *Pfych. empir.*), estque aversio actus aversionis rationalis (§. 881. *Pfych. empir.*). Et quoniam repræsentatio boni & mali distincta cum repræsentatione confusa coincidit (§. 575.), in confusa cur acquiescamus, sufficiens ratio adest, nulla vero adest, cur confusa nobis sit suspecta (§. 56. *Ontol.*), consequenter actus appetitus sensitivi & actus aversionis sensitivæ subsistit. Appetitus adeo rationalis & sensitivus ad idem tendunt objectum, & aversio rationalis ac sensitiva in eodem objecto concurrunt. Quamobrem cum consensus appetitus sensitivi & rationalis in tendentia utriusque ad idem objectum (§. 908. *Pfych. empir.*), & consensus aversionis rationalis & sensitivæ in concursu in eodem objecto consistat (§. 915. *Pfych. empir.*); appetitus sensitivus & aversio sensitiva cum rationali consentit, si sensus & imaginatio in repræsentando bono & malo cum intellectu consentiunt. *Quod erat unum.*

Quodsi appetitus sensitivus cum rationali consentit, uterque ad idem objectum tendit (§. 908. *Pfych. empir.*), & si aversio rationalis & sensitiva consentit, uterque in eodem objecto concurrat (§. 915. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque appetitus rationalis oritur ex distincta (§. 880. *Pfych. empir.*), sensitivus autem ex confusa boni repræsentatione (§. 580.

(§. 580. *Psych. empir.*); & averfatio rationalis ex diftincta (§. 881. *Psych. empir.*), fenfitiva autem ex confufa mali repræfentatione (§. 582. *Psych. empir.*); quod diftincte cognofcitur bonum vel malum, idem etiam ut tale repræfentatur confufe. Quamobrem cum in identitate diftinctæ ac confufæ boni & mali repræfentationis confiftat confenfus fenfuum & imaginationis cum intellectu (§. 575.); fenfus & imaginatio in repræfentando bono & malo confentiunt cum intellectu, fi appetitus fenfitivus & averfatio fenfitiva cum rationali confentit. *Quod erat alterum.*

Patet adeo dependentia confenfus appetitus fenfitivi cum rationali & averfationis fenfitivæ cum rationali a confenfu fenfuum & imaginationis in repræfentando bono & malo cum intellectu. Nimirum vi demonftrationis propofitionis præfentis ex confenfu fenfuum & imaginationis in repræfentando bono & malo cum intellectu intelligitur, cur appetitus fenfitivus cum rationali & averfatio fenfitiva cum rationali confentiat, confequenter in confenfu fenfuum & imaginationis cum intellectu in repræfentando bono atque malo continetur ratio fufficiens confenfus appetitus fenfitivi eum rationali & averfationis fenfitivæ cum rationali (§. 56. *Ontol.*), adeoque confenfus appetitus fenfitivi & averfationis fenfitivæ cum rationali totus a confenfu fenfuum & imaginationis cum intellectu in repræfentando bono atque malo dependet (§. 851. *Ontol.*).

§. 581.

Quoniam appetitus fenfitivus & averfatio fenfitiva cum rationali confentiunt, ubi fenfus & imaginatio in repræfentando bono & malo cum intellectu confentiunt (§. 580); appetitus fenfitivus reducitur ad confenfum cum rationali, & averfatio fenfitiva ad confenfum cum rationali, fi in priori cafu in repræfentando bono, in pofteriori autem in repræfentando malo fenfus atque imaginatio reducuntur ad confenfum cum intellectu (§. 579. 581. *Psych. empir.*).

*Quomodo
appetitus
fenfitivus &
averfatio
fenfitiva ad
confenfum
cum rationali
reducantur.*

Ar-

Arduum adeo problema de reducendo appetitu sensitivo & averfatione sensitiva ad consensum cum rationali reducitur ad alterum de reducendis sensibus atque imaginatione ad consensum cum intellectu in representando bono & malo. Quamobrem si appetitum sensitivum & averfationem sensitivam ad consensum cum rationali reducere volueris, non alia re opus est, quam ut sensus & imaginationem ad consensum cum intellectu in representando bono & malo reducas, ita, ut quod intellectus judicio agnoscitur tanquam bonum & malum, idem etiam sensus atque imaginatio tanquam bonum & malum representent.

§. 582.

Si quæ de voluptate ex eo, quod intellectus judicio bonum agnoscitur, percipienda, & quæ de tædiis ex eo, quod eodem intellectu judicio malum agnoscitur, percipiendis demonstrantur, exemplis & experientia domestica confirmantur, & fabulis inculcantur; sensus & imaginatio in representando bono & malo cum intellectu ad consensum reducitur. Etenim si quæ in disciplinis demonstrata cognovimus exemplis (§. 299.) & experientia domestica confirmantur (§. 300.), & quæ fabula docet, vi demonstrationis vera esse cognoscuntur, sensus atque imaginatio ad consensum cum intellectu reducitur (§. 317.), ut scilicet quod intellectus judicio habetur pro vero, idem etiam sensui atque imaginationi verum sese probet (nos. §. 299.). Quamobrem si quæ de voluptate ex eo, quod intellectus judicio bonum agnoscitur, percipienda, & de quæ tædiis ex eo, quod eodem intellectu judicio malum agnoscitur, percipiendis demonstrantur, exemplis & experientia domestica confirmantur, & fabulis inculcantur; sensus & imaginatio tibi representant voluptatem ex eo percipiendam, quod intellectus judicio bonum agnoscitur, atque tædia ex eo percipienda, quod eodem intellectu ju-

Quomodo sensus & imaginatio in representando bono & malo ad consensum cum intellectu reducuntur.

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.) Yyy dicio

dicio malum cognoscitur, quemadmodum intellectus iudicat voluptatem istam ex illo, tædia hæc ex hoc percipi. Enimvero si sensus & imaginatio repræsentat voluptatem ex eo percipiendam, quod intellectus iudicio agnoscitur bonum, & tædia ex eo percipienda, quod eodem intellectu iudicio agnoscitur malum; sensus atque imaginatio in repræsentando bono & malo consentiunt (§. 578.). Quamobrem si quæ de voluptate ex eo, quod intellectus iudicio bonum agnoscitur, percipienda, & quæ de tædiis ex eo, quod eodem intellectu iudicio malum agnoscitur, percipiendis demonstrantur, exemplis & experientia domestica confirmantur, & fabulis inculcantur; sensus & imaginatio in repræsentando bono & malo cum intellectu ad consensum reducitur.

Superius in genere ostendimus, quomodo sensus atque imaginatio ad consensum cum intellectu reducantur quoad assensum, quem veritati demonstratæ præbemus (§. 299. 300. 317.), ut, si sensus atque imaginationem consulas, eadem habeantur pro veris, quæ intellectus iudicio veræ habentur. Hic vero in specie quaeritur, quomodo, si sensus atque imaginationem consulas, pro bonis vel malis habeantur, quæ intellectus iudicio bona vel mala agnoscuntur. Nimirum 1) ex nozione boni & mali demonstrandum est, actionem esse bonam vel malam, 2) demonstrandum est, ex actione bona percipi voluptatem constantem, ex mala nonnisi nocuam, in tædia degenerantem, & tædia parientem, 3) exemplis & experientia domestica, quantum fieri potest, confirmandum, atque fabulis, si e re videtur, inculcandum, ex actione, quam bonam esse demonstratur, percipi istam voluptatem, quam ex eadem percipi demonstrasti; & vicissim ex actione mala consequi ista tædia, quæ ex ea consequi evicisti. Ita nimirum perfectus dabitur in repræsentando bono atque malo consensus, ut nihil præorsus neque ex parte intellectus, neque ex parte sensuum atque imaginationis desiderari possit. Placuit

ea, quæ in propositione præsentate inculcantur, distinctius enumerare, ut ejus applicatio reddatur facilior, nec in ea facile aberreretur. Liquet autem ex hisce, quæ modo dicta sunt, quam difficilis sit consensus sensuum & imaginationis cum intellectu in repræsentando bono & malo, siquidem is perfectius atque universalis esse debet, ut ad omnes omnino actiones humanas extendatur, nec quicquam in eo desideretur. Clarius hæc ex speciali juris naturæ & philosophiæ moralis tractatione perspicere licebit, quamvis ei satis evidentia sint, qui in anterioribus industriam suam desiderari non fuit passus.

§. 583.

Si exemplis atque experientia domestica, itemque fabulis Quando concipiendam, & tædia ex eo, quod malum esse demonstratur, percipienda; sensus & imaginatio cum intellectu in repræsentando bono perfectus. & malo consentiunt, consensus tamen nondum perfectus est. Etenim si exemplis atque experientia domestica, itemque fabulis docearis voluptatem ex eo, quod bonum esse demonstratur, percipiendam, & tædia ex eo, quod malum esse demonstratur, percipienda; sensus atque imaginatio, quibus exemplorum & fabularum cognitio atque experientia, eorundemque in dato casu memoria debetur, voluptatem & tædia ista repræsentant: id quod facile admittitur, ubi notionem exemplorum, experientiæ domesticæ atque fabularum, nec non sensus & imaginationis notionem distinctas habueris, & ad eas animum adverteris, ut prolixius demonstrari non sit opus. Quæ vero demonstrantur de bonitate & malitia actionum ratiocinando (§. 551. & seqq. Log.), adeoque a priori innotescunt (§. 434. Psych. empir.), consequenter vi intellectus eruuntur (§. 438. Psych. empir.). Sensus adeo & imaginatio repræsentant voluptatem ex eo percipiendam, quod intellectus judicio

agnoscitur bonum, & tædia ex eo percipienda, quod eodem intellectus judicio cognoscitur malum. Quamobrem cum sensus & imaginatio in repræsentando bono & malo cum intellectu consentiant, si repræsentant voluptatem ex eo percipiendam, quod intellectus judicio agnoscitur verum, & tædia ex eo percipienda, quod eodem intellectus judicio agnoscitur malum (§. 578.); sensus & imaginatio in repræsentando bono & malo consentiunt cum intellectu, si exemplis atque experientia domestica, itemque fabulis docearis voluptatem ex eo percipiendam, quod bonum esse demonstratur, & tædia percipienda ex eo, quod malum esse demonstratur. *Quod erat unum.*

Quoniam tamen nondum demonstratum fuit, voluptatem istam ex eo, quod bonum esse demonstratur, percipi debere, & tædia ex eo, quod malum esse demonstratur, perceptum iri (*per hypothesin*); intellectus judicio nondum agnoscitur, quod voluptas ista istaque tædia percipienda sint (*per demonstrata*). Quamobrem in consensu sensuum & imaginationis cum intellectu in repræsentando bono atque malo adhuc quid desideratur, nimirum ut hujus etiam beneficio agnoscat, voluptatem istam istaque tædia percipienda esse, quæ sensus & imaginatio tanquam percipienda repræsentant. Consensus adeo sensuum & imaginationis cum intellectu in repræsentando bono atque malo in hypothesi præsentis propositionis perfectus non est.

Quodsi attenta mente propositionem præsentem cum præcedente conferre volueris, patebit quid discriminis inter consensum perfectum, de quo propositio præcedens accipienda, & inter imperfectum, de quo præsens agit, intercedat. Nimirum utrobique 1) vi demonstrationis convincitur intellectus, hoc esse bonum, vel malum, ex ipsa notione boni atque mali, ut rationis stetur judicio in utroque repræsentando: 2) ope exemplorum

rum & fabularum, ac experientia inprimis domestica doceris voluptatem percipiendam ex eo, quod bonum esse a priori cognoscis, & tædia percipienda ex eo, quod malum esse a priori cognoscis, adeoque sensus & imaginatio tanquam bonum representant per voluptatem ex eo percipiendam, quod a priori tale agnoscitur, & tanquam malum per tædia ex eo percipienda, quod a priori tale agnoscitur. Enimvero in consensu perfecto adest etiam demonstratio, vi cuius a priori convinceris, quod voluptas ista ex eo percipiatur, quod bonum esse a priori convictus es, & quod tædia ista consequantur ex eo, quod malum esse a priori convictus es, consequenter intelligis, cur voluptas indivulso nexu cohæreat cum eo, quod bonum esse certum est, & cur tædia separari nequeant ab eo, quod malum esse certo constat. In consensu autem imperfecto deest istiusmodi demonstratio. Nemo vero negaverit, assensum, quem propositionibus de voluptate ac tædiis ex actionibus percipiendis præbemus, esse firmiorem magisque immotum, ubi nexus eorum cum actionibus etiam a priori intelligitur, quam si tantummodo a posteriori agnoscitur. Etsi adeo in consensu imperfecto subinde acquiescendum sit; opera tamen danda est, ut evadat perfectus, nec culpa nostra imperfectus relinquatur.

§. 584.

Dominium in sensus, imaginationem atque affectus non acquiritur nisi continuo ac diuturno exercitio. Etenim dominium in sensus supponit promptitudinem excitandi ardorem legem naturæ servandi, nec eam transgrediendi, nexum actionis, data quacunque occasione agendi, cum fine ultimo perspiciendi, notionem ejus distinctam formandi, attentionem pro arbitrio conservandi, eademque utendi, de convenientia denique actionis cum lege naturali, quoties agendum, cogitandi (§. 568.), adeoque plures habitus (§. 428. *Psych. empir.*). Enimvero habitus non acquiritur nisi exercitio (§. 430. *Psych. empir.*), & continuo usu conser-

Quando dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquiritur.

vatur atque perficitur (§. 431. *Psych. empir.*), habitusque difficiles diuturno exercitio opus habere experimur quotidie. Dominium itaque in sensus, imaginationem atque affectus non acquiritur nisi continuo ac diuturno exercitio.

Habitus, qui ad dominium in sensus, imaginationem atque affectus requiruntur, non esse acquisitu faciles, & a priori agnoscitur, si perpenduntur, quæ superius de ardore legem naturalem servandi, eamque non transgrediendi (§. 412. 414.), de mentis acie ad hunc acuminis gradum elevanda, ut in dato quolibet casu actionis cujuscunque cum fine ultimo nexum perspicere valeat (§. 80. 85.), de acquirenda actionis, cujus patrandæ occasio offertur, notione distincta (§. 93.), de attentione inter vehementes objectorum actiones in organa sensoria conservanda (§. 249. *Psych. empir.*), & in actione data, quamdiu opus est, retinenda (§. 250. *Psych. empir.*), immo ad quamlibet actionem eadem afferenda (§. 252. 253. *Psych. empir.*), de consuetudine contrahenda actionem patrandam ad examen revocandi (§. 437.), demonstrata sunt; & a posteriori unusquisque in seipso experiri valet, siquidem periculum facere voluerit. *Confucius* a decimo sexto ætatis anno totum se dedit studio perfectæ vitæ, & pro ea, quæ ipsi erat, ingenuitate, discipulis suis candide aperuit, quantum singulis decenniis profecisset, neo ferre poterat, ut major videretur, quam erat: septuagesimo autem demum ætatis anno se id consecutum professus est, ut appetitus sensitivus cum rationali consentiret, quemadmodum me annotasse memini ad Orationem de Sinarum Philosophia practica. Exemplum igitur *Confucii* abunde docet, continuo nonnisi atque diuturno exercitio dominium in sensus, imaginationem & affectus acquiri, cum nonnisi in dominio perfecto appetitus sensitivus & aversatio sensitiva semper prorsus consentiant (§. 572.). Nos vulgo exercitia ista, quæ ad hoc dominium acquirendum necessaria sunt, prorsus negligimus, & quotusquisque est, qui vel unquam de iisdem cogitat. Quid ergo mirum, si dominium istud tam parca manu inter nos sit distributum, immo si plurimi sint, qui consensum

sensum appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ cum rationali in numerum idearum Platoniarum referunt, quibus otiosa philosophorum ingenia ludunt?

§. 585.

Dominium in sensus, imaginationem atque affectus continuo usu conservatur. *Quomodo conservetur.* Constat ex demonstratione propositionis præcedentis, ad dominium in sensus, imaginationem atque affectus requiri plures habitus, quos singulos acquisitione non faciles experimur. Enimvero habitus acquisitus continuo usu conservatur (§. 431. *Psych. empir.*), & diu intermisso ejus usu amittitur (§. 432. *Psych. empir.*). Quamobrem nec dominium in sensus, imaginationem atque affectus conservari potest, nisi continuo usu.

Equidem quotidie sese offert occasio dominio isto utendi, cum quotidie sese offerat agendi occasio, nec unquam a sensu, imaginatione atque affectibus liberi sumus ad agendum, quod legi naturali contrarium est, nos allicientibus; non tamen ideo existimandum est, quasi nulla adhibenda sit opera, ut eodem utaris, ubi idem acquisiveris. Haud raro enim eveniunt, quæ agentem in ancipiti constituunt, ut circumstantiæ singulares facile ipsi persuadeant dandum hac vice aliquid sensibus, imaginationi atque affectibus: quod quam sit periculosum & habitui conservando adversum, vix est qui ignorat, ubi actionum humanarum non nudum spectatorem agit, sed eas attento ac circumspecto animo trutina pensat. Accedit, quod habitus ad dominium istud arduum requisiti haud raro inclinationes naturales sibi experiantur adversas: id quod quemadmodum acquisitionem; ita etiam conservationem & ejus usum reddit difficilem, præsertim ubi circumstantiæ singulares usui contrariæ favent inclinationibus naturalibus. Sed hæc patebunt suo loco, & sua sponte animadvertentur ab eo, qui actiones humanas experientia circumspecta usus in Psychologiæ trutina suspendit, vi nimirum principiorum psychologicorum inquirens in earum, quæ observat, rationes:

tiones: quod studium mirifice proficuum cum ad augendum acumen, tum ad praxin moralem nunquam satis inculcari potest, jувabitur autem demonstrationibus in philosophia morali suo tempore dandis.

§. 586.

Modus ex servitute morali in libertatem se vindicandi.

Qui dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirit, ex servitute morali in libertatem se vindicat. Etenim qui dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirit, seu dominus suiipsum evadit, is sensibus, imaginationi atque affectibus resistere valet, ne praevaleant adversus rationem, eorumque usum rationi convenientem determinat (§. 554. 555.), consequenter dominio sensuum, imaginationis atque affectuum se subijci minime patitur (§. 543.). Quoniam itaque in servitute morali sensuum, imaginationis atque affectuum dominio subijcitur (§. 544.), dum vero dominium in sensum, imaginationem atque affectum acquirimus, vere liberi evadimus (§. 559.); qui dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirit, ex servitute morali in libertatem se vindicat.

Difficile admodum est dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirere (*not. §. 584.*). Quamobrem cum absque hoc dominio ex servitute morali in libertatem nos vindicare minime valeamus *vi presentis*; quam sit difficile ex servitute morali in libertatem se vindicare facile patet. Cumque in servitute morali non sit virtuti locus (§. 551.), hinc porro intelligitur, non adeo facile esse, quemadmodum multi sibi persuadent, virtute infucata & nulla labe affecta potiri.

§. 587.

Dammum neglectus vindicatur.

Qui ex servitute morali se non vindicat, felicitate sua semetipsum privat. Qui enim ex servitute morali se non vindicat, in eadem permanet. Enimvero qui in servitu-

te

te morali degit, adeoque quamdiu quis in eadem permanet, felix esse nequit (§. 552.). Felicitate igitur sua semetipsum privat, qui ex servitute morali se non vindicat.

*tionis sui-
ipsum in li-
bertatem ex
servitute
moralis.*

Placet hominibus servitus, quod tum se felices esse existimant, si sensui grata appetunt, & affectibus, quibus corripuntur, satisfaciunt. Ac ideo in servitute persistere, quam se ex eadem in libertatem vindicare malunt. Quamobrem plurimum refert nosse, quod ex servitute morali se in libertatem non vindicare idem sit ac felicitate sua se privare. Quamobrem ut veritatis hujus conviataris, non sufficit animum advertere ad brevem, quæ hic datur, demonstrationem; sed principia quoque, in quæ resolvitur (§. 991. Log.), probe perpendenda (§. 992. Log.), & exemplis (§. 269.) atque experientia, præsertim domesticis (§. 272.), immo fabulis etiam confirmanda (§. 315.), ut viva nascatur cognitio (§. 273.), quæ sola certa est (§. 246. 247.), & in voluntatem ac noluntatem influit (§. 244.).

§. 588.

Privatio felicitatis suæ est motivum fugiendi servitutem moralem. Quoniam enim homines omnes per naturam suam felicitatem appetunt (§. 324.), id appetere nequeunt, quod eos felicitate privat, sed cum jecturam felicitatis in numero malorum ponant (§. 565. 637. Psych. empir.), idem potius averfantur (§. 590. Psych. empir.). Ex eo igitur, quod in servitute morali felicitate nosmetipsos privemus, intelligitur, cur eandem fugiamus, consequenter hæc ratio sufficiens est eam fugiendi (§. 56. Ontol.). Quamobrem cum ratio sufficiens, cur fugiamus servitutem moralem, sit motivum eam fugiendi (§. 887. Psych. empir.); evidens est, privationem felicitatis suæ esse motivum fugiendi servitutem moralem.

*Motivum
fugiendi ser-
vitutem mo-
ralem.*

Vides adeo cognitionem propositionis præcedentis fieri debere motivum voluntatis: quod cum fieri nequeat, nisi viva
(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)   Zzz   sit

fit (§. 244.), abunde liquet, cur ad præcedentem propositionem inculcaverimus, quomodo ad ejus cognitionem vivam perveniatur, etsi satis pateat ei, qui in anterioribus animo comprehendendis industriam suam desiderari passus non est. Non enim supervacaneum censendum est, quod utile. Utile autem omnino est, agentem admoneri eorum, quorum non facile recordatur.

§. 589.

*Infelicitas in servitute morali de-
tenti.*

Qui in servitute morali degit, seipsum infelicem reddit.
In servitute morali non vivitur vita legi naturæ conformis (§. 549.), adeoque in vitia ruit (§. 322. Part. I. Phil. pract. univ. & §. 195. 430. Psych. empir.), qui in eadem degit. Sed vitium hominem infelicem reddit (§. 406. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui in servitute morali degit, seipsum infelicem reddit.

Nimirum voluntati ipsius tribuendum, quod in vitia pronus ruat, consequenter eidem quoque imputandum, quod infelix reddatur.

§. 590.

Motivum vitanda servitutis moralis.

Infelicitas est motivum vitandi servitutem moralem. Ostenditur eodem prorsus modo vi propositionis præcedentis, quo ante demonstravimus, felicitatis privationem esse motivum fugiendi servitutem moralem (§. 588.).

Ut motivum hoc sit efficax, eadem tenenda sunt, quæ ibidem inculcavimus (*not. §. cit.*). In praxi utrumque motivum conjungendum: perpendendum nimirum est, tum quamnam boni jacturam faciamus, quæ in privatione felicitatis consistit, tum in quodam malum nos præcipitemus, quod est infelicitas.

§. 591.

Fons impedimentorum

Homo impediri nequit, quo minus visam legi naturali conformem vivat, nisi a sensu, imaginatione atque affectibus.
Etenim

Etenim lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ ad perfectionem nostram statusque nostri (§. 152. Part. I. *Phil. pract. univ.*) & ad perfectionem aliorum statusque eorundem tendunt (§. 222. 223. Part. I. *Phil. pract. univ.*), consequenter actiones legi naturæ conformes per se appetibiles sunt (§. 104. Part. I. *Phil. pract. univ.*), adeoque tales sunt, ut distincte cognitæ appetantur, seu ut eas velimus, quam primum distincte cognoscimus, quales sint (§. 94. Part. I. *Phil. pract. univ.*). Ex adverso lex naturæ nos obligat ad omittendas actiones, quæ ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 152. Part. I. *Phil. pract. univ.*) & ad imperfectionem aliorum statusque ipsorum tendunt: id quod ex obligatione ad studium perfectionem aliorum promovendi facile colligitur (§. 222. 223. Part. I. *Phil. pract. univ.*). Sunt igitur actiones legi naturæ contrariæ per se averfabiles (§. 107. Part. I. *Phil. pract. univ.*), adeoque tales, ut eas nolimus, quamprimum distincte cognoscimus, quales sint (§. 95. Part. I. *Phil. pract. univ.*). Quamprimum adeo distincte, adeoque beneficio intellectus (§. 275. *Psych. empir.*), actionum cum lege naturæ convenientiam cognoscimus, motus in corpore iisdem respondententes statim consequuntur (§. 953. *Psych. empir.*), & ex adverso cessant, quamprimum earundem cum lege naturæ disconvenientiam cognoscimus (§. *cit.*). Quodsi ergo sequi non debent, necesse est, ut volitio mutetur in aversionem, & ubi ob actum nolitionis cessant, necesse est ut is mutetur in appetitionem, siquidem consequi debent. Quamobrem cum non appetamus, nisi quod nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*), nec aversemur, nisi quod nobis repræsentamus tanquam malum (§. 907. *Psych. empir.*); necesse est, ut actiones, quas beneficio intellectus legi

vitæ legi naturali conformis.

naturæ convenientes agnoscimus, nobis repræsentemus tanquam malas, & vicissim eas, quas beneficio intellectus legi naturæ contrarias agnoscimus, nobis repræsentemus tanquam bonas. Quoniam itaque sensus (§. 512.) atque imaginatio (§. 523.), nec non affectus ad erronea de actionibus judicia nos seducunt (§. 542.), & præterea tum sensus (§. 516. 518.), tum imaginatio (§. 526. 527.) impediunt, quo minus legem naturæ ad actionem dijudicandam applicemus, aut quo minus eam rite applicemus, præter sensum & imaginationem autem non datur facultas cognoscendi quam intellectus, nec præter appetitum sensitivum & averfationem sensitivam, in qua affectus resident (§. 603. *Psych. empir.*), facultas appetitiva alia, quam voluntas & noluntas; ideo patet hominem impediri non posse, quo minus actiones legi naturæ convenientes committat, eidemque contrarias omittat, consequenter quo minus vitam legi naturali conformem vivat (§. 7.), quam a sensibus, imaginatione atque affectibus.

Brevius ita ostenditur. Sensus (§. 521.), imaginatio (§. 529.) atque affectus impediunt, quo minus vitam legi naturali conformem vivamus (§. 540.): Quamobrem cum præter sensum, imaginationem atque appetitum sensitivum & averfationem sensitivam, cujus actus sunt affectus (§. 603. *Psych. empir.*), in anima nil detur, quod impedire possit, quo minus vitam vivere velimus, quam beneficio intellectus legi naturæ conformem agnoscimus, quemadmodum ex Psychologia abunde constat; homo quoque impediri nequit, quo minus vitam legi naturæ conformem vivat, nisi a sensibus, imaginatione atque affectibus.

Nimirum dantur in anima facultates inferiores sensus, imaginatio, memoria & appetitus sensitivus atque averfatio sensitiva, quæ ab istis pendent, ac facultates superiores intellectus & appetitus

titus atque averfatio rationalis, sive voluntas & noluntas ab eodem dependens. Legem naturæ cognoscimus, & ad actiones data occasione agendi applicamus beneficio intellectus, & ejus judicio, quod discursivum est, convenienter determinatur valitio vivendi vitam legi naturæ conformem. Quamobrem si ea impediri debet, necesse est, ut impediatur a sensu & imaginatione, actum appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ contrarium elicientibus, vel ab affectibus hominem in transversum agentibus, ut agat quæ legi naturæ contrariantur. Quodsi ergo naturam animæ tantummodo a posteriori perspectam habes ex Psychologia empirica, haud ægre admiseris non aliunde quam a sensu, imaginatione atque affectibus impedimenta objici posse, quo minus vitam agas legi naturæ conformem. Quodsi ad abusum intellectus provoces, is tandem, si omnia rite pensaveris, resolvitur in ea, quæ sensui atque imaginationi, nec non affectibus impu-
tanda.

§. 592.

*Si dominium in sensus, imaginationem atque affectus habemus, impedimenta vitæ legi naturali conformis omnia remove-
valemus, nec in dominio perfecto ab ullo nobis metuendum est.*

Etenim si dominium in sensus, imaginationem atque affectus habemus, sensibus, imaginationi atque affectibus resistere valemus, ne prævaleant adversus rationem (§. 554.).

Quoniam itaque impedimenta vitæ legi naturali conformis aliunde objici nequeunt, quam a sensibus, imaginatione atque affectibus (§. 591.); qui dominium in sensus, imaginationem atque affectus habet, omnia utique impedimenta vitæ legi naturali conformis remove valemus.

Quod erat unum.

In dominio perfecto appetitus sensitivus & averfatio sensitiva cum rationali semper prorsus consentiunt (§. 572.), consequenter appetitus uterque ad idem objectum tendit (§. 908. *Psych. empir.*), & averfatio utraque in eodem obje-

Quandonam impedimenta vitæ legi naturali conformis remove valemus.

eto concurrat (§. 915. *Psych. empir.*), & quod distincte tanquam bonum quoad nos nobis repræsentamus, id confuse perceptum semper quoque bonum videtur (§. 574.). Quamobrem verendum non est, ut sensus, imaginatio atque affectus nos impediunt, quo minus vitam legi naturæ conformem vivamus, quemadmodum alias facere solent (§. 521. 529. 537. 538.). Quoniam itaque homo impedi non potest, quo minus vitam legi naturæ conformem vivat, nisi a sensu, imaginatione atque affectu (§. 591.); in dominio perfecto a nullo impedimento nobis quicquam metendum est. *Quod erat alterum.*

Videmus adeo impedimenta vitæ legi naturali conformis remove idem esse ac dominio in sensu, imaginationem atque affectus uti, & impedimenta ista detegere idem esse ac inquirere, quomodo sensus, imaginatio atque affectus contrarietur intellectui, & qui inde pendet, appetitui rationali seu voluntati liberæ, tum etiam aversioni rationali, seu voluntati. Hæc probe notanda sunt, ut constet, quomodo in philosophia morali detegantur impedimenta, & quomodo removeantur: id quod docere Philosophiæ practicæ universalis est (§. II. Part. I. *Phil. pract. univ.*). Philosophia practica universalis hæcenus deserta & neglecta jacuit, ita ut nequidem ejus nomen auditum fuerit in Scholis philosophorum. Et quamvis ejus aliquod specimen jam A. 1703 dederimus, & ejus usum inculcaverimus, nemo tamen hæcenus fuit, qui animum huc adverteret. Unde mirari non debemus, quod nec philosophia moralis ad eam formam hæcenus fuerit perducta, quam habere debet, siquidem usus esse debet in praxi, & id adjumentum afferre tenetur, quod in dirigendis actionibus liberis ab ea expectandum. Quantum vero profint principia generalia, quæ in hac altera Philosophiæ practicæ universalis parte stabiliuntur, ipso opere docebimus, ubi Philosophiam moralem trademus. Ceterum eadem hæc principia proderunt Theologis in Theologia morali excolenda, Oratoribus sacris mirifice profutura. Et si enim in actionum legitima de-

ter-

terminatione omnia tribuenda sint gratiæ divinæ, ita ut nullus sit actus ad easdem requisitus, qui inde non pendeat; constat tamen facultates, quæ homini naturales sunt, gratia ad sublimiorem gradum elevari, earundemque usum non tolli, sed perfici, ita ut potentes reddamur in iis, quæ viribus naturalibus efficere minime valemus.

§ 593.

Si quis vitam legi naturali conformem vivere, vel alterum ad eam vivendam adducere voluerit, 1) excitandus est ardor vitam legi naturali conformem vivendi (§. 412. 414.), 2) mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut data quacunque occasione agendi nexum actionis cum fine ultimo, seu convenientiam & disconvenientiam cum lege naturali perspicere possit tum ope Systematis legum naturalium (§. 85.), tum absque eodem (§. 80.), 3) dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum. *Quomodo ad vitam legi natura conformem vivendam adducamur.*
Etenim si vitam legi naturali conformem vivere debes, necesse est ut eam vivere velis, ut intelligas, quomodo eadem vivatur, ut denique omnia impedimenta, quæ afferri possunt, removeare valeas. Enimvero si ardorem vivendi vitam legi naturali conformem in te excitas, eandem vivere vis atque cupis (§. 218.), atque ad eandem vivendam promptissimus es (§. 223.). Quodsi ergo data quacunque occasione agendi judicare vales, utrum actio legi naturæ conveniat, an contrarietur, quomodo vita legi naturæ conformis vivatur intelligis (§. 7.). Si denique dominium in sensus, imaginationem atque affectus habes, impedimenta vitæ legi naturali conformis omnia removeare vales, nec, ubi perfectum fuerit dominium, ab ullo unquam tibi est metuendum (§. 592.). Quamobrem si vitam legi naturali conformem vivere volueris, excitandus est ardor eam vivendi, mentis acies ad hunc gradum elevanda, ut in dato quocunque casu actionis convenientiam
aut

aut disconvenientiam conspiciere possit, & dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum.

Elucet hinc, nos in antecedentibus omnia tradidisse. quæ ad intelligendum modum; quo ad vitam legi naturali conformem vivendam adducimur, requiruntur. Equidem nonnisi tria eo fine præcipiuntur in propositione præsentē; sed quam ardua sit eorum executio ex anterioribus abunde intelligitur. Quicquid enim hæcenus tradidimus, ad hunc unice scopum collineat. Facile dicitur & intelligitur, si vitam honestam vivere debes, necesse esse ut eam vivere velis, ut noris, quam actiones ad eam requirantur, & ut impedimenta removere valeas. Sed non adeo facile est docere, quomodo flectatur voluntas ad actiones legi naturæ convenientes committendas, & noluntas ad actiones eidem contrarias omittendas; quomodo intellectus efficiatur aptus ad convenientiam & disconvenientiam actionum cum lege naturali accurate dijudicandam in dato quolibet casu, quomodo denique potentia removendi quælibet impedimenta acquiratur. Hæc tamen docere, ut sufficienter intelligantur, multo adhuc facilius est, quam voluntatem actu determinare in dato quolibet casu ad committendum actionem legi naturali convenientem, & noluntatem ad non committendam eidem contrariam, convenientiam & disconvenientiam actionis cujuslibet cum lege naturali actu dijudicare, & impedimentum quodvis actu tollere. Facilius enim est docere, quæ fieri debent, quam facere. Non sunt homini nisi facultates cognoscendi, sensus & imaginatio atque intellectus, & facultates appetendi, appetitus sensitivus & aversatio sensitiva atque voluntas & noluntas, neque adeo ad actionem internam, cui convenit externa, concurrere possunt nisi intellectus cum sensu atque imaginatione, & voluntas cum appetitu sensitivo, & noluntas cum aversatione sensitiva, & qui agere vult quod rectum est, rectum facere debet omnium harum facultatum usum. Sed quinam sit rectus earundem usus, non adeo facile intelligitur, multo autem adhuc difficilior est, ut eundem facias. Generalia tradidimus in Philosophiæ practicæ universali parte utraque, tum priori, quæ theoriam docet, tum posteriori, quæ

quæ praxin inculcat. Etsi autem principia generalia ad omnes omnino casus, qui accidere possunt, extendantur; eorundem tamen applicatio nondum in ejus potestate est, qui eadem animo comprehendit, utut demonstrationes aperte loquantur, quanta industria in Metaphysicis versatus esse debeat, qui ea rite comprehendere voluerit. Hæc igitur docenda est in Philosophia practica speciali, cujus quam ampla fit theoria ex iis constabit, quæ in posterum de jure naturæ ac Gentium, itemque de philosophia morali atque civili non uno volumine demonstrabuntur. Ceterum propositio præsens summâtim docet, quænam in philosophia morali de singulis actionum generibus sint demonstranda, & quæ in anterioribus tradidimus, monstrant modum ad cognitionem eorum perveniendi. Quamobrem si quis in iis, quæ de actionibus humanis in specie cum quoad theoriam, tum quoad praxin demonstrabuntur, ad hæc generalia principia respicere voluerit, non exiguos sentiet in arte inveniendi profectus.

§. 594.

Quoniam vita perfecta, adeoque & ordinata (§. 63.) Quomodo & sapiens actionum directio (§. 59.), vita item rationi, vita perfectæ voluntati divinæ & naturæ humanæ conveniens cum vita perfecta, ordinata, legi naturæ conformi iisdem regulis continetur (§. 57.); ad vitam perfectam & ordinatam, sapientem actionum directionem, vitam rationi, voluntati divinæ & naturæ humanæ convenientem eodem modo pervenitur, quem vivere ad vitam legi naturæ conformis gratia præcepimus. Quamobrem si vitam perfectam, ordinatam, ac rationi, voluntati divinæ & naturæ humanæ convenientem vivere atque simul actiones rationi, voluntati divinæ & naturæ humanæ conformes, mentis acies ad hunc gradum elevandam, ut actionum cum lege naturali convenientiam & disconvenientiam perspicere vadeas, & dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum (§. 593.)

(Wolffii Philosoph. Pract. Univ. Pars II.)

A a a a Equi.

Equidem quæ vitæ legi naturali conformis vivendæ gratia præcipiuntur, facile sigillatim ad vitam perfectam, ordinatam & rationi, voluntati divinæ ac naturæ humanæ conformem sapientemque actionum directionem applicari poterant; sed hisce ambagibus non est opus, modo vi eorum, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstrata sunt, omnem legis naturalis amplitudinem, vulgo non agnitam, animo comprehenderis. Et si autem non inutile sit, ut vita perfecta & ordinata etiam qua talis spectetur, & ex ejus notione deducatur, quomodo ad eam vivendam adducaris, vel etiam alterum adducas; anteriorum tamen gnatus hoc per se præstabit. Ita ex. gr. ardor vitæ perfectæ vel etiam ordinatæ quomodo sit excitandus, ex iis colliges, quæ de vita perfecta & ordinata demonstrata fuere. Et ubi de dominio in sensus, imaginationem atque affectus acquirendo agitur, in specie considerandum, quænam vitæ perfectæ qua perfectæ & ordinatæ qua ordinatæ a sensu, imaginatione atque affectu objiciantur obstacula, quomodo eadem tollenda.

§. 595.

*Quomodo
ad virtutem
perveniat.*

Similiter quia virtus est habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. Part. I. Phil. pract. univ.); vitium vero easdem dirigendi contraria ratione, quam lege naturali præscribitur (§. 322. Part. I. Phil. pract. univ.), & virtus acquiritur (§. 327. Part. I. Phil. pract. univ.), conservatur atque perficitur continuo committendo actiones legi naturæ conformes (§. 324. Part. I. Phil. pract. univ.); si ea facias, quæ vitæ legi naturali conformis vivendæ gratia præcipiuntur (§. 594.), quin virtutem acquisiturus sis dubitandum non est.

Non igitur opus est, ut de modo perveniendi ad virtutem alia præcipiantur.

§. 596.

*Quomodo
summum*

Quoniam denique custodia naturalis legis summum bonum (§. 376. Part. I. Phil. pract. univ.) & felicitatem con-

consequimur (§. 396. Part. I. Phil. pract. univ.), sine ea autem bonum & nec summum bonum (§. 378. Part. I. Phil. pract. univ.), nec felicitatem felicitatem consequi possumus (§. 398. Part. I. Phil. pract. univ.); consequamur
Si summum bonum & felicitatem consequi volueris, ea facere tenemur.
ris, quæ facienda, ut legi naturali conformem agas vitam, præcepimus (§. 594.).

Corollarium hoc addendum omnino erat, ne videamur neglexisse, quod tamen in hoc capite docendum imprimis erat, quippe quod inscribitur de modo consequendi summum bonum & felicitatem terrestrem. Ceterum propositio præfens inferri etiam poterat ex eo, quod, qui summum bonum consequi vult, ei unice curæ cordique esse debeat, ut omnes actiones suas quoad minima legi naturæ conformet (§. 216.).

CAPUT III.

DE

CUSTODIA CONSCIENTIÆ ET CULPA VITANDA.

§. 597.

Qui conscientiam custodire vult, is cavere sibi debet, ne sit A quibus-erronea, dubia & serva. Etenim qui conscientiam nam sibi custodire vult, is omnem animi sollicitudinem vere debeat adhibere debet, ut ea sit recta, certa atque libe-conscientiam
ra (§. 519. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum recta custoditurus.
non sit, quæ erronea est (§. 419. Part. I. Phil. pract. univ.),
nec certa, quæ dubia (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.),

A a a a 2

neque

neque libera, quæ serva (§. 426. Part. I. Phil. pract. univ.); qui conscientiam custodire vult, is cavere sibi debet, ne sit erronea, dubia & serva.

Nimirum conscientia recta non ponitur nisi cum exclusione erroneæ, nec certa, nisi cum exclusione dubiæ, nec libera nisi cum exclusione servæ, & vice versa. Quamobrem cum custodia conscientia rectam, certam & liberam ponat; erroneam, dubiam & servam utique excludit. Equidem cum posita conscientia recta, certa & libera, excludatur erronea, dubia & serva, cura de erronea, dubia & serva videtur superflua, ubi omni animi sollicitudine id agimus, ut sit recta, certa & libera; ea tamen est hominum conditio, ut haud raro non nisi errore detecto ad veritatem liquidam, non nisi superatis dubiis ad certitudinem perveniat, & cum conscientia serva diu pugnandum sit, antequam libera vincat. Accidit hoc, etiamsi theoriam exactam legum naturalium supponas, qualem tamen adhuc desiderari constat, quemadmodum ex eo facile colligitur, quod de actu conscientia distincte explicando demonstravimus (§. 431. Part. I. Phil. pract. univ.). Cura igitur de conscientia recta, certa & libera auxilium ab ea expectat, quam erroneæ, dubiæ & servæ vitandæ adhibemus. Clarius idem elucescet ex sequentibus.

§. 598.

Quanam requirantur, ut conscientia sit recta.

Si conscientia recta esse debet, notitia legis naturalis, sive divina, aut positivæ vera de eo genere actionum, quarum patranda-rum occasio offertur, & facultas acquirendi notionem distinctam actionis in dato casu supponitur. Etenim actus conscientia in dato quolibet casu explicabilis est per syllogismum, cujus minor est actio patranda, vel patrata, maior lex naturalis, sive divina, aut positiva, conclusio iudicium de actionis bonitate vel malitia morali & obligatione ad eandem committendam vel omittendam (§. 431. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem

mobrem cum conscientia tum sit recta, si iudicium istud fuerit verum (§. 419. Part. I. Phil. pract. univ.), conclusio autem vera inferatur, si utraque syllogismi præmissa vera sit (§. 337. Log); necesse est, ut & veram legis applicandæ notitiam habeas, & notio actionis, ad quam applicanda venit, sit rite determinata. Patet itaque, si conscientia recta esse debet, notitiam legis naturalis, sive divinæ, aut positivæ veram de eo genere actionum, quarum patrandarum occasio offertur, & facultatem acquirendi notionem distinctam actionis in dato casu supponi.

Exemplum de Josepho ad adulterium committendum invitato, quo actus conscientiæ per syllogismum explicabilitatem illustravimus (not. §. 421. Part. I. Phil. pract. univ.), ad præsentem quoque propositionem illustrandam facit. Quoniam custodia conscientiæ maximi momenti est, superfluum existimandum non est, quod probe perpendenda esse inculcemus, tum quæ de definitione ac divisione conscientiæ dicta sunt (§. 417. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.), tum quæ de notitia legis præsertim naturalis a conscientia præsupposita, & de actu, in quo consistit conscientia, demonstrata fuerunt (§. 429. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.).

§. 599.

Quoniam notitia vera legum naturalium ex systemate. Quenam fonte haurienda (§. 84. b. & §. 544. Log.), & facultas, aut, si cienda con-
mavis habitus formandi actionis notionem distinctam inscientiam
dato casu, nonnisi exercitio, quod supra certis regulis ad-custodituro-
strinximus (§. 93.), comparatur (§. 430. Psych. empir.); si quoad cu-
conscientiam custodire volueris, tum ex systemate legum naturalium rari restitu-
sufficientem earundem notitiam haurire, tum in formandis actionum dinis.
obviarum notionibus distinctis omnem operam collocare teneris
(§. 93.).

Ipsa lex naturæ nos obligat ad servandam legem divinam, si qua datur naturali, quæ etiam divina est (§. 277. Part. I. *Phil. pract. univ.*), contradistincta, & legem civilem eidem minime repugnantem, quemadmodum in systemate legum naturalium demonstrandum. Quamobrem si sufficientem ex hoc systemate legum naturalium notitiam tibi compares, utramque obligationem ignorare haud quaquam potes. Quæ vero Deus præcipit præter ea, quæ sunt legis naturalis, haurienda sunt ex Scriptura sacra, & ea explicare ac in systema redigere eorum est, qui Theologiæ moralis systema condunt. Legum civilium notitia vel ex libris, in quibus expositæ leguntur, vel ex ore eorum, quibus cognitæ atque perspectæ sunt, hauriuntur. In custodienda conscientia ratio habenda est legum civilium, quatenus contra obligationem naturalem agit, qui contra legem civilem naturali non contrariam agit. Quamobrem nihil difficultatis facessere debet pervulgatum istud, leges civiles non obligare in conscientia: quod quo sensu admitti possit tanquam verum docēbimus suo loco. Ceterum hinc elucet, quam necessarium sit, siquidem conscientiam custodire debeamus, ut systema legum naturalium condatur, quod nomen suum tueri possit. Quænam vero notitia ex eodem haurienda sit sufficiens, unusquisque facile judicabit, qui novit, quænam actiones ad ipsum pertineant.

§. 600.

Quænam
porro requi-
rantur quo-
ad certitudi-
nem.

Si conscientiam custodire volueris, vi demonstrationis convincendus es, legem naturæ, quam applicas, esse veram, & notionem actionis, ad quam eandem applicas, esse rite determinatam. Et enim si conscientiam custodire volueris, curæ tibi esse debet, ut sit certa (§. 519. Part. I. *Phil. pract. univ.*). Enimvero conscientia certa acquiritur vi demonstrationis (§. 459. Part. I. *Phil. pract. univ.*) & consistit in iudicio de actionis bonitate vel malitia morali & obligatione ad eandem committendam vel omittendam, quod

quod infertur per syllogismum, cuius propositio major est lex naturæ, sive divina, aut positiva, minor autem actio patranda vel patrata (§. 431. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si conscientiam custodire volueris, vi demonstrationis convincendus es, legem naturæ, quam applicas, esse veram, & notionem, ad quam eam applicas, esse rite determinatam.

Nimirum si conscientia certa esse debet, convictus esse debes de veritate iudicii, quod actio, quæ nunc committenda, sit bona, adeoque committenda, vel quæ nunc omittenda, sit mala, adeoque omittenda (§. 420. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Inferri itaque debet hoc iudicium syllogismo demonstrativo (§. 990. *Log.*). In eo igitur utraque præmissa debet esse demonstrata (§. 498. *Log.*), ut certus sis, utramque esse veram (§. 990. *Log.*), alias certus non futurus de veritate ipsius iudicii, quæ conclusionis locum tuetur (§. 537. *Log.*). Quamobrem & demonstrandum est, propositionem istam, vi cuius iudicas, actionem esse bonam, adeoque committendam, vel malam, adeoque omittendam, esse legem naturalem, seu divinam, & notionem actionis, de qua quæritur, utrum nunc committenda, & omittenda sit, esse rite determinatam, ut certus sis eam sub lege naturali, quam applicas, contineri. Dubium oriri poterat circa determinationem notionis actionis, num hic demonstratione sit opus. Videntur enim circumstantiæ non minus, quarum in determinanda notione actionis habenda est ratio (§. 95.), quam determinationes eidem intrinsecæ (§. 94) sola observatione innotescere, ut demonstratione nulla hic sit opus. Atat non modo in circumstantiis & determinationibus intrinsecis detegendis frequens est ratiocinationis usus; verum etiam ostendendum, harum circumstantiarum in agendo habendam esse rationem. Omnis autem ratiocinatio legem demonstrationis servare debet, siquidem quoad certitudinem in notione determinata actionis nihil desiderari debet. Qui adeo propositionem præsentem ad praxin transferet, propria experientia edoctus dubium

dubium nullum esse agnoscat, modo demonstrationis indolem satis perspexerit.

§. 601.

Quando
conscientia
recta non sit
certa

Qui ex systemate leges naturales, quas ad actiones rite determinatas applicat, sibi perspectas reddit, demonstrationes tamen inrecta non sit super habet; ejus conscientia vera quidem est, sed non certa. Et enim cum in systemate leges naturales demonstrantur (§. 84.), adeoque veræ sint (§. 544. Log.); si quis ex eodem sibi eas perspectas reddit; & ad actionem in dato casu applicat, ejus de actione judicium verum est (§. 990 Log.), adeoque conscientia ejus recta est (§. 419. Part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam tamen demonstrationes insuper habet, de veritate legum naturalium convictus non est (990. Log.), adeoque nec certus esse potest, esse legem naturæ veram, quam tanquam veram sumit (§. 982. Log.), consequenter nec certus est, suum de actione, de qua quæritur utrum bona sit, an mala, utrum committenda, an omittenda, judicium esse verum. Ejus adeo conscientia certa non est (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.). Patet itaque ejus conscientiam, qui ex systemate leges naturales, quas ad actiones rite determinatas applicat, demonstrationes tamen insuper habet, rectam quidem esse, sed non certam.

Elucet adeo necessitas systematis legum naturalium, quod nomen suum tuetur, in custodienda conscientia, & studii indefessi in eodem perlegendendo collocandi. Apparet etiam, custodiam conscientia perfectam non esse adeo facilem, quam vulgo putatur. Ceterum cum in Philosophia tantummodo doceamus, quomodo viribus naturalibus certa conscientia sit obtinenda, ut conscientiam nostram custodiamus; ea extendenda non sunt ad actiones regeutorum, in quibus gratia naturæ defectum supplens vicem demonstrationis subit. Sed hæc distinctius exponenda relinquimus iis, qui differentiam

tiam

tiam inter naturam & gratiam distincte explicaturi sunt. In Philosophia docemus, quid fieri deberet, siquidem solis naturæ viribus obligationi legis naturalis satisfaciendum esset. Quid horum fieri possit, quid non, experientia docebit. Theologi vero est docere, quomodo gratia naturæ defectum suppleat. Hæc ideo monemus, ne quis existimet, nos naturæ vires in nimium extendere, ut gratiæ nihil relinquatur. Neque enim ideo contendimus, ea omnia a nobis fieri posse, quæ fieri debere demonstramus, siquidem solis naturæ viribus fidendum esset; sed ut defectus harum virium distincte agnoscantur, & quid natura amplius præstet gratia intelligatur. Profunt adeo hæc principia ad excellentiam religionis christianæ demonstrandam.

§. 602.

Si quis conscientiam custodire voluerit, ab omnibus scrupulis eam liberare debet. Qui enim conscientiam custodire *conscientiæ* vult ei curæ esse debet, ut conscientia sit certa (§ 519. Part. I. in custodia *Phil. pract. univ.*), consequenter animum convincere tenetur *conscientiæ* de veritate iudicii sive theoretici, sive practici, quod fert *arcendi*. de actione in dato casu (§. 420 Part. I. *Phil. pract. univ.*), adeoque certus sit necesse est, actionem esse bonam, adeoque committendam, quam bonam & committendam iudicat, vel esse malam, adeoque omittendam, quam malam & omittendam iudicat (§. 982. 564. 506. *Lig.*). Ferendum igitur non est, ne ob rationes in contrariam contradictionis partem occurrentes adhuc verendum sit, ne actio sit mala, quam committendam esse iudicat, vel bona, quam iudicat omittendam. Quamobrem cum rationes istæ sint scrupuli conscientiæ (§. 421. Part. I. *Phil. pract. univ.*); si quis conscientiam custodire voluerit, ab omnibus scrupulis eam liberare debet.

Quamdiu scrupulis conscientiæ urgetur animus, rationes adhuc prostant, ob quas verendum, ne iudicium tuum de actione latum sit falsum (§. 421. Part. I. *Phil. pract. univ.*),
 (*Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.*)   B b b b   adeo.

adeoque nondum agnoscis, esse ipsum verum, consequenter tibi certum non est (§. 564. Log.). Nondum igitur convictus es de veritate eiusdem (§. 982. Log.) consequenter conscientia nondum certa (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.). Conscientia itaque certa nullos fert scrupulos. Quamobrem conscientiam custoditurus ab iis animum liberare tenetur (§. 519. Part. I. Phil. pract. univ.). Quodsi ergo scrupulis conscientie locum concedis, nec de iisdem tollendis cogitas, te conscientiam minime custodire, quemadmodum par erat, patet. Equidem fieri potest, ut omnem moveas lapidem ad scrupulos conscientie anime eximendos, sed nullo tamen successu. Tum vero non tua culpa hoc accidit, nec tibi in custodienda conscientia culpa ulla imputari poterit. Sufficit itaque, te nullius culpæ tibi conscium esse.

§. 603.

Modus remouendi scrupulos conscientie.

Si conscientia efficitur certa, scrupuli conscientie ana tollantur. Si enim conscientia efficitur certa, convictus es de veritate iudicii, quod de actione committenda vel omit-tenda a te fertur (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter hoc iudicium tibi certum est (§. 982. Log.), at-que adeo agnoscis esse verum (§. 564. Log.). Quam-obrem quæcunque sese offerant rationes in partem contra-riam contradictionis, non tamen ob eas vereris, ne falsum sit iudicium tuum. Scrupuli igitur conscientie nulli sunt (§. 421. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem patet, scrupulos conscientie una tolli si conscientia efficitur certa.

Eadem igitur demonstratione, cujus vi acquiritur con-scientia certa (§. 459. Part. I. Phil. pract. univ.), tolluntur etiam scrupuli conscientie (§. 460. Part. I. Phil. pract. univ.). Qui vim demonstrationis percepit, non ignorabit, adversus demonstrationem nullam esse vim objectionum, etiamsi eas removere nondum possit. Etenim cum certissimum tibi sit, demonstrationem minime fallere, & ejus vi convictus, quod demon-

demonstratum est tanquam verum admittis ; eo ipso etiam certus es, rationes in contrarium prostantes esse tantummodo apparentes, adeoque ostendi posse, easdem non obstare veritati, etsi hoc ostendere nondum valeas.

§. 604.

Si scrupuli conscientiae seorsim tolluntur, conscientia efficitur tanto certior. Etenim scrupuli conscientiae sunt rationes in contrariam contradictionis partem occurrentes, ob quas veremur, ne actio a nobis patrata vel patranda sit mala (§. 421. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem ubi seorsim tolluntur, verendum non est, ne nostrum de actione iudicium forte sit falsum, quin potius agnoscis, eos non obstare, quo minus sit verum. Quoniam itaque non modo nosti, iudicium tuum esse verum, verum etiam intelligis, quae in contrarium afferri possunt, nullius esse momenti ; quin tanto certior sis, verum esse tuum de actione iudicium dubitandum non est. Quod si ergo scrupuli conscientiae seorsim tolluntur, conscientia tanto certior efficitur (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.).

Scrupuli conscientiae aequipollent objectionibus. Quemadmodum itaque certior est propositionis cujuscunque veritas, si ea non modo demonstrari, verum etiam objectionum nullitas ostendi possit ; ita quoque certitudo conscientiae firmior evadit, scrupulis conscientiae enervatis peculiari opera. In veritatibus moralibus, in quibus appetitus sensitivus contra evidentiam rationis nititur, aliter sese res habet, quam in geometricis, ubi is non influit in determinandum assensum, nisi forsan ex accidente deficiente evidentiae sensu.

§. 605.

Si conscientiam a servitute liberare volueris, dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum. Etenim conscientiam

B b b b 2

cum

tia a servitute liberetur.

cum conscientia serva sit, quando appetitu sensitivo vel aversatione sensitiva in contrariam partem trahimur, vel affectuum impetu in eandem abripimur, dum iudicium de actione committenda, vel omittenda, fertur (§. 426. *Part. I. Phil. pract. univ.*); si conscientiam servam esse nolis, sensui, imaginationi atque affectibus resistendum, ne prævaleant adversus rationem. Quoniam itaque in hac resistentia dominium in sensus, imaginationem atque affectus consistit (§. 554.); si conscientiam a servitute liberare volueris, dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum.

Quoniam dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquisitu difficile (*not. §. 584.*); ideo patet, cur difficile sit a servitute liberare conscientiam.

§. 606.

Quanam ad conscientiam custodiam requirantur, ut sit libera.

Quoniam ad custodiam conscientia quoque pertinet cura de libertate ejusdem (§. 519. *Part. I. Phil. pract. univ.*), & qui eam custodire vult, tibi cavere debet, ne sit serva (§. 597), a servitute autem ea liberari nequit, nisi dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquiras (§. 605.); si conscientiam custodire volueris, dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirendum.

Patet adeo, curam, qua caverur, ne serva sit conscientia, ejus custodiam reddere perdifficilem.

§. 607.

Quando nam conscientia sit serva, quando libera.

In servitute morali conscientia serva est; qui vero dominus sui usus est, libera fruatur. Etenim in servitute morali agens sensuum, imaginationis & affectuum dominio subiectus est (§. 544.), adeoque in determinandis actionibus, seposita ratione, sensuum tantummodo, imaginationis

tionis atque affectuum habetur ratio (§. 543.). Quando itaque de actione committenda, vel omittenda ferendum iudicium, appetitu sensitivo vel averfatione sensitiva in contrariam partem trahitur, vel affectuum impetu in eandem abripitur (§. 512. 523. 542. 537.). In servitute itaque morali conscientia serva est (§. 426. Part. I. Phil. pract. univ.). *Quod erat unum.*

Qui dominus sui ipsius est, sensibus, imaginationi atque affectibus resistere valet, ne prævaleant adversus rationem (§. 555.), & ad erronea de actionibus suis iudicia a sensu & imaginatione se seduci, affectuumque impetu ad legem naturæ transgrediendam se abripi minime patitur (§. 567.), appetitu sensitivo & averfatione sensitiva cum rationali (§. 572.) & sensibus ac imaginatione cum intellectu consentientibus (§. 577.). Quamobrem cum libera sit conscientia, si appetitu sensitivo vel averfatione sensitiva in contrariam partem minime trahimur, nec affectuum impetu in eandem abripimur (§. 426. Part. I. Phil. pract. univ.); qui dominus sui ipsius est, conscientia fruitur libera. *Quod erat alterum.*

Consideramus hic potissimum conscientiam, quomodo sese habet, occasione agendi oblata. Constat enim homines, qui meliora edocti deteriora sequuntur, extra hunc statum sensuum, imaginationis atque affectuum dominio non esse subiectos, adeoque liberam experiri conscientiam. Hæc notasse, usum multiplicem habet in praxi morali.

§. 608.

Qui ex systemate legum naturalium sufficientem earum. Quenam ad dem notitiam habuit, & actionis in dato casu notionem distinctam custodiam sibi firmat, ut demonstrationis autem animum convincit, legem conscientia nature, quam applicat, esse veram, & notionem actionis, ad requirantur. quam eandem applicat, veram esse, ac præterea ab omnibus scrupulis

pulis conscientiam liberat, sensibusque, imaginationi & affectibus dominatur, conscientiam suam custodit. Etenim qui notitiam legum naturalium ex systemate haurit, & actionis, ad quam in dato casu lex naturæ aliqua applicanda, notionem distinctam sibi format, curam conscientia gerit, ut sit recta (§. 598.). Qui porro vi demonstrationis animum convincit, legem naturæ, quam applicat, esse veram, & notionem actionis, ad quam eandem applicat, esse veram; is certus est de veritate iudicii, quod de actione committenda vel omittenda fert (§. 982. *Log.*), adeoque conscientia curam gerit, ut sit certa (§. 429. *Part. I. Phil. pract. univ.*), & peculiari opera sublatis scrupulis, eam efficit certiore (§. 604.). Qui denique sensibus, imaginationi atque affectibus dominatur, libera fruitur conscientia (§. 607.). Quamobrem cum custodiatur conscientia, si curam ejus gerimus, ut sit recta, certa atque libera (§. 519. *Part. I. Phil. pract. univ.*); qui ea facit, quæ in hypotheli propositionis præsentis sumuntur, is conscientiam suam custodit.

Videmus adeo, quam multa atque ardua requirantur ad custodiam conscientia, de quibus parum cogitant, qui in defendendis actionibus suis ad conscientiam provocare solent. Hinc cetera omnia pendent, quæ de custodia conscientia tenenda sunt. Quodsi iis satisfiat, quæ in propositione præsentate præcipiuntur, cetera sua sponte consequuntur. Etenim vi definitionis ad custodiam conscientia non requiritur, nisi ut ea sit recta, certa ac libera. Quamobrem qui hanc curam gerit, ut rectam, certam atque liberam habeat conscientiam, is eidem satisfacit.

§. 609.

*Quinam
secundum
conscientiam*

Qui secundum conscientiam rectam & certam semper agit, conscientiam suam custodit, & contra. Etenim qui secundum conscientiam rectam & certam agit, eius iudicium de

de actione committenda non modo verum est (§. 419. Part. I. *am rectam Phil. pract. univ.*), verum etiam de veritate ejusdem convictus est (§. 420. Part. I. *Phil. pract. univ.*), nec dum iudicium de actione committenda, vel omittenda fertur, appetitu sensitivo vel averfatione sensitiva in contrariam partem se trahi, vel affectuum impetu in eandem abripi patitur, consequenter libera fruitur conscientia (§. 426. Part. I. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo semper secundum rectam & certam agit, adeoque secundum dubiam agere non vult (§. 420. Part. I. *Phil. pract. univ.*), nec servæ locum facit (§. 426. Part. I. *Phil. pract. univ.*); suffi cientem curam gerit, ut recta, certa ac libera sit conscientia. Quamobrem cum conscientiam custodiat, cui hæc cura est, ut ea sit recta, certa atque libera (§. 519. Part. I. *Phil. pract. univ.*); qui secundum conscientiam rectam & certam semper agit, conscientiam suam custodit. *Quod erat unum.*

Ex adverso, qui conscientiam suam custodit, is eam gerit curam, ut ea sit recta, certa atque libera (§. 519. Part. I. *Phil. pract. univ.*), consequenter ut suum de actione committenda vel omittenda iudicium non modo sit verum (§. 419. Part. I. *Phil. pract. univ.*), verum etiam ut convictus sit de veritate ejusdem (§. 420. Part. I. *Phil. pract. univ.*), nec appetitu sensitivo vel averfatione sensitiva in contrariam partem se trahi, vel affectuum impetu in eandem se abripi patiatur (§. 426. Part. I. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum per iudicium de actionis bonitate vel malitia determinetur voluntas & noluntas (§. 891. 590. & §. 881. *Psych. empir.*), nec ullum adsit impedimentum, quo minus istud in agendo sequamur (§. 592.); qui conscientiam suam custodit, secundum rectam & certam semper agit. *Quod erat alterum.*

Ni-

Nimirum omni conscientia custodiam nil quicquam aliud intenditur, quam ut secundum conscientiam rectam & certam agamus, nec ab hoc proposito nos ullo modo abduci patiamur.

§. 610.

Obligatio ad conscientiam custodiendam.

Homo obligatur, ut conscientiam suam custodiat. Obligatur enim agere secundum conscientiam rectam (§. 522. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter ne per errorem habeat erroneam pro recta, etiam secundum certam (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.). Enimvero qui secundum conscientiam rectam & certam agit, eandem custodit (§. 609.). Patet itaque hominem obligari, ut conscientiam suam custodiat.

Custodiae igitur huius neglectus obligationi naturali adversus, in numerum actionum privatarum legi naturae ac divinae contrariarum referendus, adeoque peccatum est (§. 440. Part. I. Phil. pract. univ.).

§. 611.

An conscientiosum esse & conscientiam custodire sint connexa.

Qui conscientiam suam custodit, conscientiosus est, sed non statim conscientiam suam custodit, qui conscientiosus est. Qui enim conscientiam suam custodit, eidem curae est ut recta sit, certa atque libera conscientia (§. 519. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter ut suum de actione committenda vel omittenda iudicium sit verum (§. 419. Part. I. Phil. pract. univ.), & ut veritatis sit convictus (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.); nec, dum fert iudicium, appetitu sensitivo vel aversatione sensitiva in contrariam partem trahatur, vel affectuum impetu in eandem abripiatur (§. 426. Part. I. Phil. pract. univ.). Quin igitur seria ipsi sit voluntas nunquam contra conscientiam agendi, dubitandum non est. Enimvero qui contra conscientiam agere nun-

nunquam vult, conscientiosus est (§. 437. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui conscientiam suam custodit, conscientiosus est. *Quod erat unum.*

Qui conscientiosus est, contra conscientiam agere nunquam vult (§. 437. Part. I. Phil. pract. univ.); sed non ideo sufficientem adhibet curam, ut recta, certa & libera sit conscientia (§. 608.). Quamobrem cum is demum conscientiam suam custodiat, qui hanc curam gerit (§. 519. Part. I. Phil. pract. univ.); non statim conscientiam suam custodit, qui conscientiosus est. *Quod erat alterum.*

Propositio hæc probe notanda est. Dantur enim, qui pro uno eodemque habent conscientiam custodire & conscientiosum esse, custodiam conscientie cum voluntate non agendi contra conscientiam confundentes. Custodia conscientie hanc voluntatem supponit, ac inde est, quod conscientiosus esse debeat, qui conscientiam suam custodit. Voluntas non agendi contra conscientiam custodiam conscientie exigit, sed non omnes hoc intelligunt, nec apertum est omnibus, quænam ad custodiam conscientie requirantur; immo non desunt, qui sibi persuadent aliisque persuadere conantur tot tantisque ambagibus non esse opus, per quas conscientiam custodienti incedendum esse demonstravimus (§. 608.). Maximi autem momenti est veritatem propositionis præsentis agnosci. Si quis enim existimat se conscientiam suam custodire, modo secundum eandem agat, is secundum conscientiam erroneam agere nullus dubitat, ita ut recte sese agere arbitretur, modo secundum conscientiam agat. Unde nascitur pertinacia in male agendi proposito & plurima dantur damna. Experientia domestica mihi suggerit exempla luculenta; sed ea commemorare nolo, qui alienæ famæ studere soleo, quantum sine detrimento veritatis ac famæ propriæ fieri poreft.

§. 612.

Qui conscientiam suam custodit, eum conscientia non Accusatio
(Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.). Cccc ac-

conscientia a custodia ejus aliena. accusat, seu ei verendum non est, ne eundem accuset. Qui enim conscientiam suam custodit, nonnisi secundum rectam & certam agit (§. 609). Sed qui secundum conscientiam rectam & certam agit, eum conscientia non accusat (473. Part. I. Phil. pract. univ.). Ergo qui conscientiam suam custodit, eum conscientia non accusat, consequenter ipsi verendum non est, ne se accuset.

Custodia igitur conscientia adversus accusationes ejusdem nos tuetur.

§. 613.

Excusatio cum eadem connixa.

Qui conscientiam suam custodit, eum conscientia excusat. Etenim qui conscientiam suam custodit, nonnisi secundum rectam & certam agit (§. 609). Enimvero qui secundum conscientiam rectam & certam agit, eum conscientia excusat (§. 464. Part. I. Phil. pract. univ.). Ergo qui conscientiam suam custodit, eum conscientia excusat.

Videmus adeo arctum dari nexum inter custodiam conscientia & excusationem ejus. Quamobrem qui vult, ut conscientia sua ipsum semper excuset, eandem omni animi sollicitudine custodiat opus est.

§. 614.

Morsibus conscientia nullus in custodia ejus locus.

Qui conscientiam suam custodit, eidem morsibus conscientia metuendi sunt nulli. Qui enim conscientiam suam custodit, nonnisi secundum rectam & certam agit (§. 609). Verum enim vero qui nonnisi secundum conscientiam rectam & certam agit, ei morsibus conscientia metuendi sunt nulli (§. 497. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui conscientiam suam custodit, eidem morsibus conscientia metuendi sunt nulli.

Patet adeo in custodia conscientia locum nullum relinqui morsibus conscientia. Qui ergo eos evitare voluerit, in

in conscientia sua custodienda se negligentem præstare minime debet.

§. 615.

Si conscientia custoditur, tranquilla est, nec inquieta reddi potest. Si enim conscientia custoditur, homo non conscientia, agit nisi secundum rectam & certam (§. 609.). Quod si vero secundum rectam & certam agit, eius conscientia tranquilla est (§. 511. Part. I. Phil. pract. univ.), nec unquam inquieta reddi potest (§. 512. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si conscientia custoditur, tranquilla est, nec inquieta reddi potest.

Ecce fructum insignem custodiæ conscientiæ, qui eam satis superque commendat.

§. 616.

Qui conscientiosus esse vult, conscientiam custodire tenetur. Etenim qui conscientiosus esse vult, secundum conscientiam rectam agere tenetur (§. 524 Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter ipsi curæ esse debet, ut secundum rectam & certam agat, ne, dum sibi videtur agere secundum rectam, secundum erroneam agat (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.), & ne appetitu sensitivo & aversione sensitiva in transversum agatur, vel affectuum impetu abripiatur, ut fit libera (§. 436. Part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque conscientiam suam custodit, cui curæ est, ut conscientia sit recta, certa & libera (§. 519. Part. I. Phil. pract. univ.); qui conscientiosus esse vult, conscientiam suam custodire tenetur.

Vulgo hoc non agnoscitur. Quoniam enim custodia conscientiæ cum voluntate secundum conscientiam agendi confunditur (not. §. 611.); satis superque se conscientiam suam custodire sibi persuadent, modo suum de actionibus commit-

tendijs, vel omittendijs judicium sequantur, parum solliciti, utrum recta sit, nec ne, & multo minus inquirentes, num de veritate ejusdem convictum teneant animum. Homo conscientiosus esse debet, consequenter seria ipsi, seu constans & perpetua esse debet voluntas secundum conscientiam agendi (§ 437. Part. I. Pbil. pract. univ.), sed secundum rectam, nisi sibi metipsum contrarius esse velit (not. §. 524. Part. I. Pbil. pract. univ.). Etenim nisi id agat, ut recta & certa sit conscientia, perinde omnino est, sive secundum conscientiam, sive contra eandem agat, actiones suas per rationes extrinsecas determinans, quemadmodum facere solent, qui nullam conscientia rationem habent.

§. 617.

Morsibus conscientia mederi, quid sit.

Morsibus conscientia mederi dicimur, si animum a tædijs atque affectibus molestis, quæ conscientiam consequentem accusantem comitantur, liberamus.

Morsus conscientia considerantur instar symptomatum morbi, quo anima laborat. Quemadmodum itaque morbi symptomatis medemur, si ea tollimus, ita quoque morsibus conscientia medemur, ubi tolluntur. Quamobrem cum morsus conscientia in tædijs atque affectibus molestis consistant, quæ conscientiam consequentem accusantem comitantur (§. 488. Part. I. Pbil. pract. univ.); morsibus conscientia medemur, si animum a tædijs atque affectibus molestis, quæ conscientiam consequentem accusantem comitantur, liberamus. Convenienter admodum eosdem sub schemate symptomatum morbi repræsentari, haud difficile nobis foret ostendere per ea, quæ de notione naturalis & præternaturalis in arte Medica, in Horis subseciv. A. 1730. Trim. æst. num. IV. de notione sanitatis, in Hor. A. 1729. Trim. æst. num. IV. de notione morbi, in Hor. ej. anni Trim. autumn. num. IV. & de notione symptomatis, in Hor. A. 1731. Trim. vern. num. IV. prolixius exposita sunt, siquidem nobis prolixioribus esse liceret. Nec hoc fieret inutiliter: reductio enim morsuum conscientia ad symptomata morbi non modo inter artificia heuristica referri

ri

ri meretur (§. 472. *Psych. empir.*); verum etiam omnem de moribus conscientiae doctrinam mirifice illustrat, ubi simul virtutem ad sanitatem & vitium ad morbum reduxeris. Sed talia apertius docenda sunt in Arte inveniendi.

§. 618.

Morsus conscientia lenire dicimur, si tædia, quæ con- *Morsus con-*
scientiam consequentem accusantem comitantur, minui- *scientia le-*
mus, & affectus molestos eadem de causa subortos com- *nire, quid sit.*
pescimus.

Non inconvenienter morsus conscientiae comparantur cum dolore, quem ex vulnere corpori inflicto vel alio quodam morbo interno percipimus, exquisito. Quemadmodum itaque dolorem lenimus, si efficimus, ut minus, quam antea, sentiatur; ita etiam lenire dicimur morsus conscientiae, si id consequi studemus, ut tædia, in quibus consistunt, minora fiant, nec affectus ad eos referendi animum adeo valde molestant. Conveniunt hæc reductioni morsuum conscientiae ad symptomata morbi, quam modo diximus: in horum enim numero esse dolores, qui ex vulneribus vel morbo aliquo interno percipiuntur, abunde constat.

§. 619.

Si morsibus conscientia medendum, efficiendum ne conscientia *Quid fieri*
nos amplius accuset. Etenim morsus conscientiae conscientiam *debeat, si*
consequentem accusantem comitantur (§. 488. *Part. I. Phil. morsibus*
pract. univ.), adeoque tamdiu durant, quamdiu conscientia *conscientia*
nos accusat. Quodsi ergo a tædiis & affectibus molestis, *medendum.*
in quibus consistunt (§. *cit.*), liberari debemus; id omnino efficiendum, ne conscientia nos amplius accuset. Quamobrem cum morsibus conscientiae medeamur, si animum a tædiis atque affectibus molestis, quæ conscientiam consequentem comitantur, liberamus (§. 617.); si morsibus conscientiae medendum, efficiendum omnino est, ne conscientia nos amplius accuset.

Ad quæstionem maxime arduam deducimur, quomodo moribus conscientia sit medendum. Accurata igitur discussione opus est, ut evidenter appareat, parum auxilii expectandum esse a natura, & quantum ex adverso asserat gratia: id quod usui est in excellentia religionis christianæ demonstranda. Velim igitur, singula, quæ proponuntur, probe expendantur.

§. 620.

*Quoniam
remedio
opus sit ad
medendum
moribus
conscientia.*

Si male a nobis facta infecta fieri, vel eorum memoria prorsus aboleri posset; moribus conscientia hoc ipso mederemur. Etenim si male a nobis facta infecta fieri, vel eorum memoria prorsus aboleri posset; fieri non amplius posset, ut, quam bonam, & ideo committendam judicaveramus, actionem, nunc malam & omittendam fuisse judicemus, & quam malam, ac ideo omittendam judicaveramus, eam nunc bonam ac ideo committendam fuisse judicemus. Quamobrem cum conscientia nos accuset, si, quam bonam, & ideo committendam judicaveramus, actionem, nunc malam & omittendam fuisse judicemus, & quam malam ac ideo omittendam judicaveramus, eam nunc bonam & committendam fuisse judicemus (§. 472. Part. I Phil. pract. univ.); si male a nobis facta infecta fieri, vel eorum memoria prorsus aboleri posset, hoc ipso efficeretur, ne conscientia nos amplius accusaret. Enimvero si effici posset, ne conscientia nos amplius accusaret, moribus conscientia mederemur (§. 619.). Mederemur itaque iisdem, si male a nobis facta infecta fieri, vel eorum memoria prorsus aboleri posset.

Nemo existimet, propositionem præsentem nullius esse utilitatis: neque enim solum ex sequentibus elucescet, quinam sit ejus in praxi usus, verum etiam eadem opus est, ubi ostendendum, quomodo gratia perficiat naturam.

§. 621.

§. 621.

Quoniam factum infectum fieri nequit, & memoria præteritorum ne quidem diuturnitate temporis semper aboletur; *impossibile videtur, ut morsibus conscientie medeamur, morsibus & vix ac ne vix quidem diuturnitate temporis cessant* (§. 620). *Difficultas medendi conscientia.*

Quodsi ergo solis naturæ viribus fidendum, de remedio morsuum conscientie desperandum videtur. Quod vero naturæ viribus superius est, gratiam non superat. Religio enim christiana docet medium, quo peccator in eum restituitur statum, ut, quæ male fecit, non fecisse censeatur, sicque factum pro infecto habeatur. Ecce igitur tibi remedium morsuum conscientie, quale ignorat ratio: id quod notasse prædest ad excellentiam religionis christianæ demonstrandam. Quodsi objicias, hoc remedio non tolli mala temporaria, in quæ nos male faciendo præcipites dedimus; & quæ causantur rædia, quibus angitur animus, consequentur morsus conscientie (§. 488. Part. I. Phil. pract. univ.); difficultas non aliunde est, quam quod ignores, quantum valeat gratia, affectus iis contrarios suscitans, qui in morsuum conscientie numero sunt (§. cit.), adeoque eosdem supprimens, consequenter tanto magis cetera quæcunque rædia abolens. Sed nostrum non est de his dicere disertius, quæ docere Theologorum est. Sufficit excitasse attentionem, ut usus principiorum philosophiæ in maxime arduis Theologiæ capitibus intimius perspiciatur.

§. 622.

Rædia affectusque molesti, quibus torquetur animus, Morsus con-
ob ea, quæ fecimus, nil profunt, nisi ut hominem reddant in se scientiæ fo-
licem. Etenim in rædiis affectibusque molestis, quibus tor
quetur animus, ob ea, quæ fecimus, morsus conscientie inusile.
 consistunt (§. 488. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter ea hominem infelicem reddunt (§. 493. Part. I. Phil. pract.

pract. univ.). Quamobrem cum ea, quæ fecimus, non fiant infecta, quod tædiis istis affectibusque molestis torqueatur animus; si iisdem indulgemus, nihil efficitur, quam ut infelices simus & in infelicitate persistamus. Tædia igitur ista affectusque molesti, quibus torqueatur animus, nil profunt, nisi ut hominem reddant infelicem.

Nimirum infelicitas in perceptione horum tædiorum consistit (§. 637. *Psych. empir.*), quæ quo magis sentiuntur, eo infelicior homo est, & quo diutius durant, eo diutius continuatur infelicitas. Quodsi ergo animum ad mala, in quæ te præcipitem dedisti male agendo, tantummodo advertens, hoc unice averferis, quod feceris, & malles non fecisse; tædia, quibus animus torqueatur, foves, nec ex infelicitate evadis, sed in ea potius detineris. Nemo est, qui non hoc agnoscat, ubi vel levi attentione utitur, ita ut propositio præsens notionibus communibus annumeretur, & exemplo *Euclidis* axiomatum numero adscribi possit. Vides enim vulgo provocari ad propositionem præsentem, ubi alios dehortamur, ut missa faciant tædia ob ea, quæ mutari non amplius integrum est.

§. 623.

*Quomodo
morsus con-
scientiæ le-
niantur.*

Quoasi probe perpendamus, tædia & affectus molestos, quibus torqueatur animus ob ea, quæ fecimus, nil prodesse, nisi ut reddamur infelices, & siquidem circumstantia ferunt, de malefactis posthac emendandis cogitemus; morsus conscientiæ leniantur. Etenim si probe perpendimus tædia & affectus molestos, quibus torqueatur animus ob ea, quæ fecimus, nil prodesse, nisi ut reddamur infelices, cum infelicitatem per naturam nostram aversemur (§. 325.), non modo animum ab iis avertere studemus (§. 372. *Psych. rat.*), sed & attentionem ab iisdem in se trahunt operationes intellectus, ut ea minus percipian-

pianitur (§. 237. 235. *Psych. empir.*), atque noluntas determinatur ad ea missa facienda (§. 882. *Psych. empir.*). Et ubi de malefactis posthac emendandis, siquidem circumstantiæ ferunt, cogitamus, ex prævisione futurorum nascitur voluptas (§. 558. *Psych. empir.*), pro diversitate graduum tædia ista vel superans vel saltem imminuens (§. 511. 518. *Psych. empir.* & §. 28. *Ontol.*), ut ista minus sentiantur. Quamobrem cum morsus conscientiæ leniantur, si tædia ista diminuuntur, ut minus sentiantur (§. 618); evidens omnino est, morsus conscientiæ leniri, si probe perpendamus tædia & affectus molestos, quibus torquetur animus ob ea, quæ fecimus, nil prodesse, nisi ut reddamur infelices, &, siquidem circumstantiæ ferunt, de malefactis posthac emendandis cogitemus.

Non alia sunt adversus morsus conscientiæ remedia, quæ a philosophia expectanda, quam quæ hic commendamus. Abunde hoc liquet, siquidem eos instar symptomatum morbi considerare volueris (*not. §. 617*). Accusatio conscientiæ morbo assimilatur, cuius causa est memoria malefactorum, per quæ in mala nos præcipites dedimus, sive actiones positivæ fuerint, sive privativæ, symptomati vero tædia & affectus molesti, quæ memoria malefactorum & representatione malorum, in quæ nos præcipites dedimus & per quæ actiones tanquam malæ nunc exhibentur, quas antea ob voluptatem apparentem judicaveramus bonas, excitantur. Morbo medemur, sitollitur causa morbi, quemadmodum evicimus (§. 619. 620.): quod si non prorsus impossibile, difficillimum tamen est ac nimis lente procedit (§. 621.). Symptomata curantur, si morsus conscientiæ leniuntur, quemadmodum præsens loquitur propositio. Ceterum quæ lenientiorum morsuum conscientiæ hic commendantur remedia, multo efficaciora evadunt, si naturæ suppetias ferat gratia: id quod denuo Theologis demonstrandum relinquimus, præsertim cum paucis doceri nequeant, quæ de his docenda veniunt.

(*Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.*)

D d d d niunt.

niunt. Id autem notandum est, quod cura symptomatum; gratia superveniente, abeat in curam ipsius morbi; quod cum paucis doceri non possit, non alio fine monemus, quam ut eorum attentionem excitemus, qui principiis theologicis satis sunt instructi. Neque enim negari potest, ad talia, etsi cognitu admodum salutaria, & ad præstantiam religionis christi-
 næ evincendam mirifice facientia, hætenus animum non ad-
 verti, propterea quod eam methodum ad tradendam Theo-
 logiam nondum adhibuerint autores, qua nos philosophari
 cœpimus, nec usum facere poruerint notionum philosophi-
 carum sæcundarum, quas a philosophis hucusque neglectas
 philosophia nostra offert. Nulli vero dubitamus fore, ut se-
 mina, quæ spargimus, in aliorum hortis efflorescant. Quæ
 autem hic leniendis conscientia moribus præscribuntur re-
 media, ipso etiam usu jam comprobata sunt. Loquitur ta-
 men experientia, quam plerumque sint invalida, nisi gratia
 roborentur. Et ubi naturalis aliqua esse debet efficacia, sin-
 gularem præsupponit dispositionem animi, quemadmodum
 simili de causa non eadem remedia profunt eodem morbo
 afflictis. Sed hæc suo tempore elucescent, ubi in philoso-
 phia morali ad specialia descendemus, quæ in philosophia
 practica universali locum habere nequeunt, cum multa præ-
 supponant ibidem demum demonstranda. Affectus molesti
 complures sunt, qui inter morsus conscientia numerantur
 (§. 482. 485. 489. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.), qui
 quomodo compescantur, in philosophia morali inquirendum.
 Patienter cum ferenda sint mala, in quæ nos præcipitavimus;
 huc etiam faciunt, quæ de patientia suo loco demonstra-
 buntur. Hæc ideo monenda esse duximus, ne quis acutior
 sibi persuadeat, nos multa omisisse, quæ adhuc dici poterant,
 limites non perpendentes, quos philosophia practica univer-
 salis sibi præfixos habet.

§. 624.

Cur sum-
 ma cura

Maxima homini cura esse debet morsus conscientia
 evitandi. Etenim impossibile videtur, ut morsus con-
 scien-

scientiæ medeamur, & vix ac ne vix quidem diuturnitate temporis cessant (§. 621.), immo eos leniendi remedia difficilia sunt, nec semper efficacia (§. 623.). Quamobrem cum nemo non fateatur, tanto magis sibi cavendum esse a malo, quanto difficilius ab eodem liberamur; maxima quoque homini cura esse debet morsus conscientiæ evitandi.

*evitandi
morsus con-
scientiæ esse
debeat.*

Quoniam ei morsus conscientiæ metuendi sunt nulli, qui conscientiam suam custodit (§. 614.); dum supra ostendimus, quomodo conscientia custodiatur (§. 608.), hoc ipso etiam docuimus, quomodo morsus conscientiæ evitentur. Et si autem paulo ante monuimus (*not.* §. 621.), religionem christianam suppeditare remedium adversus morsus conscientiæ efficacissimum; hinc tamen minime inferre licet, homini christiano abjiciendam esse curam evitandi morsus conscientiæ, aut saltem non tantam in eo requiri, quam in homine, qui in solis naturæ viribus præsidium omne collocare tenetur. Cum enim periculosissimum morbi gravissimi symptoma censeri debeat morsus conscientiæ (*not.* §. 617.); equis adeo vefanus & a ratione omni alienus erit, ut morbum, cuius periculosissima sunt symptomata, evitandi curam nullam, aut saltem non multam esse debere credat, propterea quod noverit proflare specificum quoddam adversus istum remedium? Omitimus ea, quæ Theologus respondebit.

§. 625.

Qui conscientiam suam custodit, eum conscientia nunquam damnat, sed semper absolvit. Qui enim conscientiam suam custodit, secundum conscientiam rectam & certam semper agit (§. 609.). Sed qui secundum conscientiam rectam & certam semper agit, eum conscientia nunquam damnat, sed semper absolvit (§. 517. Part. I. Phil. pract. univ.). Ergo qui conscientiam suam custodit, eum conscientia nunquam damnat, sed semper absolvit.

*Medium
damnatio-
nem con-
scientiæ
evitandi, &
motivum
custodiæ
conscientiæ.*

D d d d 2

Quod

Quod medium evitandi damnationem conscientia fit simul medium hoc obtinendi, ut nos absolvat, tam ex collatione definitionum (§. 504. Part. I. Phil. pract. univ.), quam ex iis patet, quæ ad significatum huius damnationis atque absolutionis rectius intelligendum annotavimus (§. 517. Part. I. Phil. pract. univ.). Ceterum si probe ad animum revocamus, custodienti conscientiam non esse metuendam damnationem, sed certum potius esse, quod eum conscientia semper sit absolutura, motivum custodiae conscientia habemus. Præsens adeo propositio continet & medium id consequendi, ut conscientia nos absolvat, & remedium adversus damnationem conscientia & motivum vitandi neglectus ejusdem. Hæc ideo monemus, ut excitemus lectoris attentionem ad ea, quæ demonstrantur. Etenim quæ mediolorum, remediorum & motivorum tam actionum positivorum, quam privativarum loco sunt, ea demonstramus; quod vero sint media, remedia & motiva, ut demonstremus, superfluum existimamus. Cui enim sunt terminorum istorum generalium notiones distinctæ, is ipsemet facile judicabit, quænam in mediolorum, quænam in remediorum & quænam in motivorum numerum sint referenda. Monitum hoc generale ad philosophiam quoque moralem spectat.

§. 626.

*Remedium
adversus
somnia
conscientia.*

Si quis ardore flagrat vitam legi naturali conformem vivendi, & data qualibet occasione agendi de actionis cum lege natura convenientia cogitandi consuetudinem contrahit, is conscientiam suam dormire non sinit. Etenim qui data qualibet occasione agendi de actionis cum lege naturæ convenientia cogitare consuevit, is antequam agit, inquit, utrum actio sit bona, nec ne, utrum committenda, an omittenda (§. 244. 153. Part. I. Phil. pract. univ.). Et quoniam ardore flagrat vitam legi naturali conformem vivendi, ab hoc proposito non facile se dimoveri patitur (§. 224.), & vitam legi naturali conformem fortius appetit (§. 223),

(§. 223.), consequenter non modo in convenientiam & disconvenientiam actionis patrandaē sollicitè inquirat, verum etiam ut certior sit, se vitam legi naturæ conformem vivere, actionem perpetrata, si quidem opus fuerit, denuo ad examen revocat, utrum rectè commissa, an omissa fuerit. Quamobrem cum conscientia dormitet, si neque, antequam quicquam agimus, sollicitè inquiramus, utrum actio sit bona, nec ne, utrum committenda, an omittenda, neque actione perpetrata de actionibus præteritis disquirimus, utrum rectè commissæ, an omissæ fuerint (§. 499. Part. I. Phil. pract. univ.); qui ardore flagrat vitam legi naturali conformem vivendi, & data qualibet occasione de actionis cum lege naturæ convenientia cogitandi consuetudinem contrahit, conscientiam suam dormire non finit.

Ecce adeo remedium adversus somnum conscientiaē, qui ei tribuitur, cujus conscientia dormitat (§. 499. Part. I. Phil. pract. univ.). Remedium hoc quod in potestate sit, constat ex superioribus (§. 412. 437.).

§. 627.

Quoniam qui dominium in sensus imaginationem atque affectus acquirere voluerit, in se excitare debet ardorem legem naturalem servandi, eamque non transgrediendi, seu vitam eidem conformem vivendi, & consuetudinem contrahere tenetur actionem patranda ad examen revocandi, utrum scilicet bona sit, an mala, utrum committenda, an omittenda (§. 568.); qui dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirere studet, conscientiam suam dormire non finit.

*Connexio
dominii moralis cum
evitacione
somnia conscientiaē.*

Videmus adeo remedium adversus somnum conscientiaē in medio acquirendi dominium in sensus, imaginationem atque affectus una contineri, ut adeo ab eo, qui dominium hoc ac-

quirere alacriter studet, somnus conscientiaevitetur, etiam si de eo nulla animum subeat cogitatio.

§. 628.

Quinam a somno conscientia liber sit.

Quia qui dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirit, eadem opera somnum conscientiaevitat (§. præc. & §. 499. Part. I. Phil. pract. univ.); dominus sui ipsius in somnum conscientia non incidit, sed ab eo liber est (§. 554. 555.).

Non inutile est in moralibus probe perpendi, quænam iisdem mediis consequamur, & quænam eadem admittant motiva: ita enim praxis redditur facilior, ut alios usus jam taceamus.

§. 629.

Somni conscientia cum servitute morali connexio.

In servitute morali conscientia dormitat. Etenim in servitute morali in determinandis actionibus ratio tantummodo habetur sensuum, imaginationis atque affectuum (§. 544.). adeoque agens non inquirit, utrum actiones, quas perpetrat vel perpetravit, legi naturali sint conformes, nec ne, consequenter utrum sint moraliter bonæ, ac ideo committendæ, an vero moraliter malæ, ac ideo omittendæ (§. 244. 153. Part. I. Phil. pract. univ.). Dormitat conscientia, si neque, antequam quicquam agimus, sollicitè inquirimus, utrum actio sit bona, nec ne, utrum committenda, an omittenda, neque actione perpetrata disquirimus, utrum rectè fuerit commissa, an omissa (§. 499. Part. I. Phil. pract. univ.). In servitute adeo morali conscientia dormitat.

Videmus, itaque, qualis sit status conscientiaev in servitute morali, oppositus nimirum ei, qui in dominio in sensus, imaginationem atque affectus locum habet.

§. 630.

Quamdiu

quamdiu conscientia dormitat, homo in servitute morali

rali detinetur. Etenim quamdiu conscientia dormitat, neque, antequam quicquam agimus, sollicite inquirimus, utrum actio bona sit, an mala; utrum committenda, an omittenda, neque actione perpetrata disquirimus, utrum ea recte fuerit commissa, an omissa (§ 499 *Part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter in determinandis actionibus nostris nullam rationem habemus legis naturalis (§ 244. *Part. I. Phil. pract. univ.*), adeoque rationem seponimus (§ 259. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem in determinandis iisdem tantummodo rationem habere possumus sensuum, imaginationis atque affectuum. Atat qui in determinandis actionibus suis, seposita ratione, tantummodo sensuum, imaginationis atque affectuum rationem habet, servus sui ipsius est, seu in servitute morali detinetur (§ 544.). Patet itaque hominem tamdiu in servitute morali detineri, quamdiu conscientia dormitat.

Non aliae homini sunt facultates, nisi superiores & inferiores. Quodsi ergo nullus est facultatum superiorum in determinandis actionibus usus; necesse est ut tantummodo facultates inferiores in earundem determinationem influant. Rationi convenienter determinantur actiones per facultates superiores. Illa igitur seposita, non relinquitur locus nisi sensibus, imaginationi atque affectibus. Actus conscientiae non elicitur, nisi usu rationis (§ 452. *Part. I. Phil. pract. univ.*), ut bruta careant conscientia, quia carent ratione (§ 453. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem non est, quod miremur, in servitute morali nullum elici conscientiae actum, adeoque dormitare conscientiam, ita ut in servitute morali detineatur is, cuius conscientia dormitat, *vi praesentis*, & vicissim ejus conscientia dormitet, qui in servitute morali detinetur, *vi praecedentis* (§ 629.).

§. 631.

*Initium
vindicationis
sui in
libertatem
ex servitu-
te morali.*

Quoniam homo tamdiu in servitute morali detinetur, quamdiu conscientia dormitat (§. 630.), si ex servitute morali in libertatem se vindicare debet, necesse est ut somnus conscientia excutatur, consequenter ut actus conscientia saltem consequentis eliciatur (§. 499. Part. I. Phil. pract. univ.). Atque adeo conscientia evigilat (§. 501. Part. I. Phil. pract. univ.).

Videmus itaque, quomodo inchoetur vindicatio sui in libertatem ex servitute morali, nimirum, si conscientia, quæ dormitat, evigilat. Antequam enim hoc fiat, impossibile est, ut sui libertatis vindicandæ gratia dominium in sensus, imaginationem atque affectus acquirere studeat (§. 586.). Dormitante conscientia, vivitur in diem, nec ulla animum subit de statu mutando cogitatio: immo ridetur, qui de eo verba facit, saltem verba ejus non admittuntur ad animum: narratur surdis fabula. Patent hæc non minus a priori per principia nostra, quam a posteriori obvia pro dolor! experientia confirmantur.

§. 632.

Modus efficiendi, ut conscientia alterius dormitans evigilet.

Si efficere volueris, ut conscientia alterius, qua dormitat, evigilet; eidem representare debes mala, ex actionibus necessario vel jam consecuta, vel adhuc consecutura, immo in posterum securorum, si actiones easdem committere, vel omittere pergat, committans evincere teneris. Conscientia enim evigilat, si is, cujus conscientia dormitat, experitur mala ex actione necessario consecuta (§. 502. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si ipsi representas mala, quæ ex actionibus ipsius jam necessario consecuta, ut ad ea eorundemque cum actionibus suis nexum animum attendat; perinde est ac si mala ista nunc demum experiretur (§. 664. Log.). Et si ipsum convincas malo.

malorum ex iisdem posthac consecutorum, ut de eorum consecutione certus sit (§. 982. *Log.*), adeoque ea prævidens quasi coram intueatur, denuo perinde est, ac si eadem experiretur (§. 664. *Log.*). Conscientia igitur ejus evigilabit. Quamobrem si efficere volueris, ut conscientia alterius, quæ dormitat, evigilet; eidem repræsentare debes mala ex actionibus ejus necessario consecuta, & adhuc consecutorum, immo in posterum secutorum, si actiones easdem committere vel omittere pergat, convincere teneris.

Equidem eodem modo, quo somnum conscientia alteri excutimus, effici quoque poterat, ut propria conscientia evigilet: quoniam tamen in ipso somno conscientia nulla continetur ratio propositi eum excutiendi, quemadmodum ex ejus definitione vi notionis rationis (§. 56. *Ontol.*) facile colligitur (§. 499. *Part. I. Phil. pract. univ.*), necesse est, ut casu quodam inopinato offeratur ratio, quæ consuetudinem agendi nobis suspectam reddat: præsupponuntur etiam rationes, cur propositum istud sit satis firmum, ne ab eodem statim desistas, nec tædia, quæ creat conscientia evigilans, te determinent ad conscientiam de tuo sopiendam (§. 503. *Part. I. Phil. pract. univ.*), & sic ad somnum consuetum redeatur (*not. §. cit. & §. 499. Part. I. Phil. pract. univ.*).

§. 633.

Qui conscientiam suam custodit, ne latum quidem un-Propositum quem a lege naturæ recedere vult, seu non vult committere actio-servandi le-nem, nisi quam certo novit legi naturali conformem, nec vult gem naturæ omittere actionem, nisi quam certo novit eidem adversam. Qui in custodia enim conscientiam suam custodit, secundum conscientiam conscientia. rectam & certam semper agit (§. 609.). Quamobrem conscientia ejus non modo rationi conformis est (§. 457. Part. I. Phil. pract. univ.); verum etiam ipse, convictus est, eam esse (Wolffii Philof. Pract. Univ. Pars II.). Ee ee ratio-

rationi conformem (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.). Non igitur committere vult nisi actiones, quæ sunt rationi, adeoque legi naturali conformes, nec omittere actiones, nisi quæ sunt rationi, adeoque legi naturali adversæ (§. 456. Part. I. Phil. pract. univ.). Et quoniam convictus est de conformitate actionum, earundemque repugnantia cum lege naturali (*per demonstrata*); non vult committere actionem, nisi quam novit certo eidem conformem, nec omittere actionem, nisi quam certo novit eidem adversam (§. 982. Log.), adeoque ne latum quidem unguem recedere vult a lege naturali.

Arctissima custodia legis naturalis adeo arcto vinculo cum custodia conscientia est connexa, ut, quamprimum vel minima in illa negligentia notatur, nec in hac te præbeas satis diligentem. Defectus custodiæ legis naturalis in custodiam conscientia redundat omnis. Et quantum is imputandus venit, tantundem etiam imputabitur, qui in custodiam conscientia redundat.

§. 634.

*Quinam
conscien-
tiam custo-
diat.*

Qui nullam unquam committere vult actionem, nisi quam certo novit legi naturali conformem, nec omittere nisi eam, quam certo novit eidem adversam; conscientiam suam custodit. Etenim qui nullam unquam committere vult actionem, nisi quam certo novit legi naturali conformem, nec omittere nisi eam, quam certo novit eidem adversam, ei omnino curæ est, ut non modo suum de actione iudicium sit verum, verum etiam ut certus sit, idem esse verum (§. 564. Log.), consequenter ut de veritate ejus sit convictus (§. 982. Log.), adeoque curæ ipsi est, ut conscientia sit recta (§. 419. Part. I. Phil. pract. univ.), & certa (§. 420. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter & libera (§. 426. Part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque hac cura conscientia custodia
ab-

absolvitur (§. 519. Part. I. Phil. pract. univ.); qui nullam unquam committere vult actionem, nisi quam certo novit legi naturæ conformem, nec omittere nisi eam, quam certo novit eidem adversam, conscientiam suam custodit.

§. 635.

*Qui virtute præditus est, conscientiam suam custodit, Custodia
 § qui eam custodit, virtutem colit, seu eidem deditus est. Et conscientia
 enim qui virtute præditus est, ei constans & perpetua est cum virtu-
 voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ te indivul-
 conformes sunt (§. 328 Part. I. Phil. pract. univ.), conse- sus nexus.
 quenter nunquam committere vult nisi actiones, quas le-
 gi naturæ conformes certo novit, nec omittere nisi actio-
 nes, quas eidem adversas certo novit, neque ab hoc pro-
 posito ullo modo sese dimoveri patitur (§. 1062. Part. I.
 Theol. nat.). Enimvero qui nunquam vult committere
 actionem, nisi quam certo novit legi naturæ conformem,
 nec omittere nisi eam, quam certo novit eidem adversam,
 conscientiam suam custodit (§. 634.). Quamobrem qui
 virtute præditus est, conscientiam suam custodit. Quod
 erat unum.*

Ex adverso, qui conscientiam suam custodit, nul- lam unquam committere vult actionem, nisi quam legi naturæ conformem certo novit, nec ullam unquam omittere, nisi quam certo novit eidem adversam (§. 633.), consequenter actiones suas legi naturali conformiter dirigit. Quoniam igitur hoc virtutis est (§. 321. Part. I. Phil. pract. univ.); qui conscientiam suam custodit, virtuti deditus est, seu eam colit. *Quod erat alterum.*

Custodia igitur conscientiæ a virtute separari nequit, nec virtus ab illa sejungi potest.

E e e e 2

§. 636.

§. 636.

Cura rectitudinis actionum ad custodiam conscientia requisita.

Qui conscientiam suam custodire vult, ei omnimoda actionum rectitudo cura esse debet. Qui enim conscientiam suam custodire vult, ne latum quidem unguem a lege naturali recedere tenetur (§. 633.). Quamobrem cum lex naturæ nos obliget ad actionum liberarum rectitudinem (§. 189. Part. I. Phil. pract. univ.); omnimoda actionum rectitudo ei curæ esse debet.

Sollicita rectitudinis actionum cura quam maxime requiritur ad custodiam conscientia, siquidem tranquilla & ab omni inquietudine libera frui volueris. Defectu enim rectitudinis plurima dantur damna, ut adeo semper habeas, quod tibi impures (§. 643. Part. I. Phil. pract. univ.). Ad hanc impurationem ubi animum advertis, tædiis atque affectibus molestis opplebitur animus.

§. 637.

Culpa evitatio ad custodiam conscientia requisita.

Qui conscientiam suam custodire vult, culpam omnem evitare tenetur. Etenim qui conscientiam suam custodire vult, ei omnimoda actionum rectitudo curæ esse debet (§. 636.), consequenter omni animi sollicitudine sibi cavere tenetur, ne actio ulla ex parte a rectitudine deficiat, ubi penes se iterisset evitare defectum, modo voluisset, adeoque ne adsit ullus defectus a rectitudine vincibilis (§. 692. Part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque defectus rectitudinis actionis vincibilis omnis culpa quædam est (§. 696. Part. I. Phil. pract. univ.); qui conscientiam suam custodire vult, culpam omnem evitare tenetur.

Patet adeo ratio, cur hic de vitanda culpa agatur, ubi custodiam conscientia exponimus.

§. 638.

Fructus

Qui conscientiam suam custodit, ab omni sensu culpa

vacuum habet animum, seu nullius culpa sibi conscius est. Qui custodia enim conscientiam suam custodit, omni animi sollicitudine id agit, ut culpam omnem evitet (§: 637.). Quamobrem culpæ nullius sibi conscius est, adeoque ab omni ejus sensu liberum seu vacuum habet animum.

Ecce tibi insignem custodiæ conscientiaæ fructum, qui solus eam nobis commendare valet, modo expertus fueris, quid hoc sit nullius sibi culpæ conscius esse. Abunde hoc patebit suo tempore in philosophia morali, ubi dulcedinem hujus fructus & insignem efficaciam in casibus arduis inculcaturi sumus.

§. 639.

Quoniam culpa in genere sic dicta, quæ culpæ omnis nomine venit (§. 717. Part. I. Phil. pract. univ.), tam culpam commissionis, quam culpam omissionis comprehendit (§. 720. Part. I. Phil. pract. univ.), qui vero conscientiam suam custodit, ab omni culpa vacuum habet animum (§. 638.); qui conscientiam suam custodit, non minus a culpa omissionis, quam a culpa commissionis vacuum habere debet animum.

Culpa & omissionis & commissionis custodia conscientia contraria.

Nimirum qui custodire voluerit conscientiam, non minorem curam gerere debet, ne quid culpa sua omittat, quam ne quid eadem committat. Quemadmodum conscientia non minus rationem habet actionum omittendarum, quam committendarum (§. 418. 419. Part. I. Phil. pract. univ.); ita quoque in ejus custodia non minus ratio rectitudinis habenda est in actionibus privatis, quæ omittuntur, quam in positivis, quæ committuntur (§. 24. Part. I. Phil. pract. univ.).

§. 640.

Similiter quia culpa in genere sic dicta, seu culpa omnis vel dolus est, vel culpa in specie sic dicta (§. 696. 701. 717. Part. I. Phil. pract. univ.), qui vero conscientiam suam

Quantum extendatur studium vitandæ

culpa in custodia conscientia. suam custodire vult, culpam omnem evitare tenetur (§. 637.) & nullius culpæ sibi conscius esse debet (§. 638.); *qui conscientiam suam custodire vult, is non modo sibi cavere debet a dolo, verum etiam a qualibet culpa in specie sic dicta.*

Videmus adeo, quam late pateat studium vitandæ culpæ, siquidem conscientiam satis custodire volueris. Vulgo hoc non advertitur, propterea quod doctrina de culpa in specie sic dicta in philosophia practica hætenus neglecta, nec in Jurisprudentia pro dignitate expensa. Unde videas ea, quæ ad culpam in specie sic dictam referenda, vel prorsus non curari, vel ad ea referri, quæ infirmitati humanæ veniunt tribuenda, adeoque toleranda sunt. Culpa in specie sic dicta multis modis committitur, quemadmodum abunde intelligitur ex iis, quæ de diversis ejus speciebus dicta sunt in parte priori Philosophiæ practicæ universalis. Quamobrem custodiæ conscientiæ magnam partem facit studium culpæ vitandæ.

§. 641.

Origo culpa.

Culpa a non usu facultatum nostrarum proficiscitur. Etenim defectus rectitudinis actionis quicumque vincibilis non usui facultatum tribuendus (§. 744. Part. I. Phil. pract. univ.). Enimvero defectus rectitudinis actionis vincibilis culpa est (§. 696. Part. I. Phil. pract. univ.). Ergo culpa a non usu facultatum nostrarum proficiscitur.

Vides adeo, quam necessarium sit, ut intelligamus, quemnam facultatum usum facere possimus, ne actio a rectitudine deficiat. Quoniam enim ad actionum rectitudinem, seu recte agendum obligamur (§. 189. Part. I. Phil. pract. univ.); quin etiam obligeimur ad eum facultatum nostrarum usum faciendum, qui ad recte agendum requiritur, dubitandum non est. Quinam vero sit hic usus, tum demonstrabitur, quando officia hominis erga seipsum expositura sumus. Quænam animæ sint facultates in Psychologia empirica explicavimus, & in rationali addidimus, quænam ad eas intimius in-

spi-

spiciendas profunt. Facultates corporis, quæ diversæ facultatis locomotivæ species sunt (§. 66. Part. I. Phil. pract. univ.), expendemus, ubi officia hominis erga corpus suum trademus. Nemo igitur in Philosophia practica universali notionem originis culpæ adæquatam expectet. Traduntur hic nonnisi generalia: quæ vero sub iisdem continentur specialia, speciali tractationi reservantur.

§. 642.

Quoniam culpa a non usu facultatum nostrarum proficitur (§. 641.), *qui culpam evitare vult, omnem facere tenetur facultatum suarum usum, quem habere possunt, & ut facere culpam evitari possit, omnem dare debet operam.*

Facultates equidem homini naturales sunt; non tamen earum usus eidem connascitur, sed demum acquiritur. Obvia hoc constat experientia, & exemplum imprimis hominis inter urfos, educati manifesto idem prodit (§. 461. Psych. rat.). Quodsi ergo non usus facultatum tibi imputari non debet; necesse est, ut in eo acquirendo non passus fueris desiderari diligentiam tuam. Ac ideo omnem dare debes operam, ut earum usus sit in potestate tua. De eo parum cogitant homines: unde se a culpa liberos esse existimant, cum eadem minime vacant. Acutiores tamen sunt in censendis aliis, ubi in non usu facultatum exaggerando haud raro modum excedunt.

§. 643.

Quia conscientiam custoditurus culpam omnem evitare tenetur (§. 637), qui vero eam evitare vult, omnem *facultatum suarum usum, quem habere possunt, & ut facere possit, omnem det operam* necesse est *custodiam* (§. 642.); *Qui conscientiam suam custodire vult, omnem facere conscientiam tenetur facultatum suarum usum, quem habere possunt, & ut requisita facere possit, omnem dare operam.*

Du-

Dubium subnasci poterat lectori attento, quod hic removendum. Demonstravimus in superioribus, quænam a nobis fieri debeant, ut conscientiam nostram custodiamus (§. 608.). Nulla autem ibi fit mentio usus facultatem nostrarum, nec modi, quo is acquiritur. Immo ibidem omnis facultatem nostrarum usus ne quidem tanquam cognitus, nec modus, quo is acquiritur, tanquam nobis perspectus supponi potest, cum hoc demum explicatum iri modo monuerimus in speciali tractatione (not. §. 641.). Enimvero quæ ad custodiendam conscientiam superius præcipiuntur, in usu facultatum nostrarum consistunt, cumque non præcipiantur, nisi quæ in anterioribus demonstrantur, modum quoque docuimus, quo usus iste in potestatem nostram redigitur. Utiqve vero hæc generalia sunt, quæ in dato casu particulari minime sufficiunt, sed alia specialia adhuc requirunt, quibus inveniendis ac demonstrandis inserviunt, & a nobis destinantur. Nemo amplio rem usum notionum generalium expectet, quam eædem habere possunt; neque enim notioni generis insunt, quæ spectant ad notionem specierum (§. 241. Ontol.). Vides adeo dubium hoc in auram abire, ubi ad notiones ontologicas animum advertis. Ceterum hinc liquet, quam ampla & ardua sit cura, quæ ad conscientiz custodiam requiritur. Neque est quod tibi aliisque persuadeas, quasi præter necessitatem praxin moralem difficultatibus implicemus, quibus ea carere poterat, immo debebat. Quodsi enim experientiam consulere volueris in iis casibus, in quibus animus inquietus est, quod culpæ cujusdam tibi conscius sis; modo attentione atque acumine uti possis, facile deprehendes veritati consona esse; quæ a nobis traduntur.

§. 644.

Ignorantia Culpam evitaturus operam dare debet, ut norit, quænam vitæ nam ex actionibus, quarum patrandarum occasu ipsi offertur, tanta ab eo, sequantur, vel pro datis circumstantiis sequi possint mala, seu qui culpam vitare debet ignorantiam principiorum, vi quorum in casu dato evitare vult. judicandum de qualibet actione, utrum sit mala, nec ne. Etenim culpa

culpa committitur, si iudicium de actionis culposæ malitia deficit (§. 727. *Part. I. Phil. pract. univ.*), seu si ignoratur, quænam ex eadem consequantur mala vel animi, vel corporis, vel fortunæ, sive quoad agentem, sive quoad alium quemcunque (§. 726. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si quis culpam evitare voluerit, operam dare debet, ne iudicium hoc deficiat. Quoniam itaque iudicium istud deficit, si agenti deest principium, vi cuius iudicare poterat, istiusmodi actionem esse malam, seu malum istiusmodi ex ea resultaturum, aut pro datis circumstantiis sequi posse (§. 728. *Part. I. Phil. pract. univ.*); culpam evitaturus operam dare debet; ut norit, quænam ex actionibus, quarum patrandarum occasio offertur, sequantur, vel pro datis circumstantiis sequi possint mala sive quoad agentem, sive quoad alium quemcunque, vel animi, vel corporis, vel fortunæ, adeoque evitare tenetur ignorantiam principiorum, vi quorum in casu dato iudicandum de qualibet actione, num sit mala.

Actio culposa non committitur a scientie (§. 732. *Part. I. Phil. pract. univ.*), adeoque dubitari nequit, quin ignorantia principiorum vincibilis, vi quorum de actionibus obviis iudicandum est, utrum sint rectæ, an vero a rectitudine deficient, sit fons culpæ, quæ committitur, in specie sic dictæ (§. 717. *Part. I. Phil. pract. univ.*), cum hac enim nobis nunc negotium est. Quamobrem qui culpam evitare voluerit, ignorantiam hanc evitare debet. Sane si culposas hominum actiones ad examen revocas, non exiguum earundem numerum deprehendes, quæ ignorantia vincibili tribuendæ veniunt, modo in rationibus earundem perscrutandis satis fuerit perspicax. Non inanem vero operam sumit, qui in iisdem perscrutandis assiduus est. Etenim hoc ipso studio multa nobis innotescunt principia, ad dijudicandas actiones culposas necessaria, quorum alias ignorantia laboraremus: quæ cum hoc pacto vincibilis sit (§. 735. *Part. I. Phil. pract. univ.*),

(*Walfii Philos. Pract. Univ. Pars II.*)   Ffff   agen-

agenti imputabitur, quoties ob eam committit actionem, unde malum quoddam sequitur (§. 549. Part. I. Phil. pract. univ.). Ignorantia hæc cum sit vincibilis, non usui facultatum nostrarum, præsertim cognoscendi, tribuenda venit (§. 736. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum culpam evitaturus eum facere teneatur facultatum suarum usum, quem habere possunt, & omnem navare operam debeat, ut eundem faciat (§. 642.); quin istud actionum examen, quo vincibilis ignorantia, de qua nobis sermo est, minime omittere debeat, nemo in dubium revocaverit.

§. 645.

*Errores qui-
nam vitan-
di ab eo, qui
culpam evi-
tare vult.*

Culpam evitaturus operam dare debet, ne de actionibus, quarum patrandarum occasio offertur, erronea foveat principia. Etenim cum in casu dato de actione patrandi a iudice vi huius principii, iudicium ipsius quoad malum inde resultaturum falsum est (§. 729. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum culpa committatur, si falsum fuerit hoc iudicium (§. 727. Part. I. Phil. pract. univ.); culpam evitaturus operam dare debet, ne de actionibus, quarum patrandarum occasio offertur, erronea foveat principia.

Actio culposa non committitur a sciente (§. 732. Part. I. Phil. pract. univ.). Qui per errorem iudicat, ex actione patrandi nullum sequi posse malum sive animi, sive corporis, sive fortunæ, quoad se vel alios; is nescit idem inde securum. Quodsi tamen error fuerit vincibilis, non usui facultatum, præsertim cognoscendi, tribuendus (§. 741. Part. I. Phil. pract. univ.), atque adeo danda ab eo opera est, qui culpam evitare vult, ut eundem evitet (§. 642.). Non infrequenter committitur culpa ex errore invincibili: id quod eodem examine innotescit, quod modo ad detegendas actiones culposas ex ignorantia vincibili commissas commendavimus (not. §. 644.). Idem vero examen prodest ad errores profligandos, a quibus sibi cavere debet culpam evitaturus. Unde de novo liquet, minus recte idem omitti, quin potius nos in eodem assiduos esse debere.

§. 646.

§. 646.

Culpam evitaturus operam dare debet, ut acquirat facultatem seu habitum acquirenti notionem distinctam actionis, eamque sufficienter & rite determinatam, in casu quolibet obvio. Culpam enim si quis committit, aut iudicium de actionis culposæ malitia prorsus deficit, aut falsum est (§. 727. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem culpam evitaturus operam dare debet, ut nec deficiat iudicium, nec falsum sit. Quoniam itaque iudicium de actionis culposæ malitia deficit (§. 728. Part. I. Phil. pract. univ.) & falsum est, si notio actionis non fuerit sufficienter, aut non rite determinata (§. 792. Part. I. Phil. pract. univ.), notio autem actionis sufficienter determinata distincta est (§. 71. Part. I. Phil. pract. univ. & §. 88. Log.); culpam evitaturus operam omnino dare debet, ut in casu quolibet dato notionem actionis habeat distinctam, eamque sufficienter ac rite determinatam, consequenter cum facultas notionem distinctam, quæ sufficienter ac rite determinata sit, formandi in casu quolibet obvio demum acquirenda sit (§. 93.), ut hanc facultatem sive habitum acquirat.

Habitus
formandi
actionis pa-
tranda di-
stinctam no-
tionem ad
culpam evi-
tandam re-
quisitus.

Quomodo notionem actionis obviæ distinctam formandi facultas acquiratur, jam docuimus in superioribus (§. 93.). Quomodo ignorantia & error evitetur in dijudicandis actionibus, tum ex iis intelligitur, quæ de mentis acie ad hunc gradum elevanda præcepimus; ut in dato quocunque casu nexus actionis cujuslibet cum fine ultimo perspiciatur (§. 80. 85.); tum suo loco & tempore docebitur, ubi exposituri sumus omne studium, quod in intellectu perficiendo collocare tenemur. Non igitur opus est, ut hic in media evitandi ignorantiam & errorem inquiramus, ne vincibilis culpa contrahatur.

§. 647.

Qui culpam in agendo vitare vult, ad omnes circum- *Qualis at-*
Ff ff 2

*tentio ad
culpam evi-
tandam re-
quiratur.*

circumstantias in dato casu animum attendere debet. Etenim qui culpam evitare vult, is operam dare tenetur, ut in casu quolibet dato notionem actionis habeat sufficienter ac rite determinatam, quemadmodum ex demonstratione propositionis præcedentis patet (§. 646.). Quamobrem cum notio actionis sufficienter determinata deficiat, si quis animum non attendit ad omnes circumstantias in dato casu (§. 747. Part. I. Phil. pract. univ.); qui culpam in agendo vitare vult, ad omnes circumstantias in dato casu animum attendere debet.

Ostenditur etiam hoc modo. Cum incogitantia culpa sit (§. 749. Part. I. Phil. pract. univ.), qui culpam evitare vult, incogitantiam evitare debet. Quamobrem quia incogitantia in defectu attentionis consistit, quam ad actiones nostras, consequenter ad omnes circumstantias (§. 95), afferre tenemur (§. 748. Part. I. Phil. pract. univ.); culpam evitaturus in agendo, ad omnes circumstantias in casu dato animum attendere debet.

Defectu attentionis ad actiones nostras seu incogitantia plurimæ committuntur actiones culposæ. Incogitantia enim hominibus admodum familiaris, neque evitatu adeo facilis est, quemadmodum plurimis forsitan videbitur. Examinentur actiones, quas non recte commissas eventus ostendit mali inde secuti præsentia, sive propriæ fuerint, sive alienæ, modo in rationes, cur malum non fuerit prævisum, sufficiente acumine inquirere valeas, neque in alienis lateant circumstantiæ, sine quibus easdem perspicere non licet, nullus dubito fore, ut convincaris, quam sit difficile sufficientem ad omnes promiscue actiones afferre attentionem, consequenter incogitantiam evitare (§. 985. Log.). Proderit autem hoc ipsum examen ad eandem evitandam, ut adeo non inanis censenda sit opera, quæ sumitur.

§. 648.

Si quis omnem affert, &, quamdiu opus est, conservat attentionem ad id, quod ipsi præsens est, consequenter & ad actionem præsentem, *Præsentia animi quid sit.* *animo præsens esse dicitur.* Unde *Præsentia animi* est attentio sufficiens ad id, quod nobis jam præsens est, consequenter etiam ad actionem præsentem.

Animi præsentia maximi usus est in moralibus, præsertim ubi culpa vitanda. Quamobrem necesse est, ut notionem ejus probe habeamus perspectam. Duo autem sunt actus, quos præsentia animi requirit, nimirum 1) ut attentionem nostram in id, quod ipsi præsens est, dirigamus, 2) ut eandem tamdiu conservemus, quamdiu circumstantiæ præsentem eam conservari jubent. Deinde probe notandum est, ad præsentiam animi non sufficere attentionem qualemcunque, sed omnem requiri, neque enim ordinarium est attentionem partiri eodem tempore inter plura objecta, ita ut singulis sufficiat, nec ulla ex parte deficiat (§. 245. *Psych. empir.*); sed communiter, si non semper, valet illud Poëtæ: *Pluribus intentus minor est ad singula sensus* (not. §. cit.).

§. 649.

Si quis præsentis animi semper esse voluerit, animum ad Medium quodlibet objectum efficere tenetur indifferentem, ut eandem ad præsentiam quodvis attentionem afferre possit. Cum enim præsentia animi in attentione consistat sufficiente ad id, quod nobis jam præfense est (§. 648.); si quis semper præsentis animi esse voluerit, is habitu polleat necesse est ad rem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferendi attentionem. Enimvero potentia ad rem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferendi attentionem eadem industria acquiritur, qua indifferentia attentionis ad objecta quælibet comparatur (§. 253. *Psych. empir.*).

Ff ff 3

Quam-

Quamobrem si quis præsentis semper animi esse voluerit, animum ad quodlibet objectum indifferentem efficere tenetur, ut eandem ad quodvis attentionem afferre possit.

Quomodo animum indifferentem ad quodlibet objectum efficere valeamus, ut eandem ad quodvis attentionem afferre possimus, dudum docuimus (§. 252. *Pfych. empir.*). Quamobrem si quis ea faciat, quæ isto sine præscripsimus, quin animi præsentiam in potestatem suam redactus sit dubitandum non est. Vulgo de eo non cogitant homines, adeoque operam suam in hoc minime collocant, ut indifferentiam attentionis acquirant. Unde nec est, quod miremur, præsentiam animi, qualis præsertim in agendo requiritur ad culpam evitandam, adeo raram esse avem. Etsi autem leve quid videatur, oppido tamen falluntur, qui hoc sibi persuadent, vel aliis persuadere conantur. Non opus est, nisi tentaminibus, ut contrarii vincatur, qui leve reputat.

§. 650.

*Medium
præsentis
semper ani-
mi in agen-
do.*

Quoniam indifferentiam attentionis ad quælibet objecta sibi comparare debet, qui semper præsentis esse vult animi (§. 649.); evidens est, quod, *in agendo qui semper præsentis animi esse voluerit, habitum acquirere sibi debeat eandem ad negotia levissima afferendi attentionem, qua utitur in gravioribus.*

Vulgo homines, etiam qui ceteris acutiores videri volunt, gradum attentionis in agendo æstimant ex gravitate negotiorum, ita ut in iis negotiis, quæ exigui aut nullius momenti habentur, vel nulla opus esse attentione existiment, immo tempus perdi, si animum ab aliis cogitationibus ad ea avocent, autumant. Nobis tamen contrarium videtur, qui non minus ratione, quam experientia convicti sumus, attentionem in arduis haud raro deficere, quod eadem in levioribus uti non didicerimus, ac multiplicem utilitatem experti sumus, si quis eandem attentionem ad ea, quæ nullius momenti sunt & quæ sunt maximi, afferre consueverit. Idem iam ani-

animadversum fuit olim a Confucio (not. §. 254. *Psych. empir.*) & disertius hoc inculcabitur in Philosophia morali.

§. 651.

Si quis sufficientem ad id, quod præsens est, consequenter etiam ad actiones præsentem, attentionem afferre nequit, *animo absens* esse dicitur. Unde *Absentia animi* est defectus attentionis sufficientis ad id, quod nobis jam præsens est, consequenter ad actionem etiam præsentem. *Absentia animi quid sit.*

Absentia animi opponitur præsentia ejusdem. Quamobrem qui novit, quid hæc sibi velit, nec illam ignorare potest. Absentia animi familiare vitium eruditorum est, qui Minerva sua ita delectantur, ut ea in se omnem semper trahat attentionem, & in se defixam retineat (§. 371. *Psych. rat.*). Unde cetera nulla attentione dignantur, adeoque tantum non semper absentis sunt animi. Ubi consuetudo in naturam abiit, molestissimum accidit, si quæ ipsis offeruntur, quæ præsentiam animi postulant. Dantur autem gradus quemadmodum præsentia animi, ita etiam absentia, quia dantur gradus attentionis, qua utimur, adeoque & defectuum ejusdem. Quamobrem quæ de gradibus attentionis dicta sunt (§. 243. & seqq. *Psych. empir.*), ad præsentiam & absentiam animi facile applicantur.

§. 652.

Quoniam in absentia animi deest ea attentio, quæ in *Remedium præsentia animi* adest (§. 651. 648.); *dum præsentiam animi adversus acquirere, absentiam quoque ejus evitare, aut, si mavis, arcere absentiam studemus.* *animi.*

Medium adeo præsentiam animi acquirendi, quod commendavimus (§. 649. 650.), est simul remedium absentia ejusdem. Nimirum posita præsentia animi, ponitur absentia ejusdem.

§. 653.

IncoGITANTIA est species absentia animi. Est enim defectus

ia genus.

fectus attentionis circa actiones nostras (§. 748. Part. I. Phil. pract. univ.). Quia nobis jam præsens est, consequenter etiam ad actionem præsentem, sit absentia animi (§. 651.); incogitantia absentia animi species est (§. 241. Ontol.);

Nimirum incogitantia consistit in defectu attentionis circa actiones nostras, adeoque in defectu attentionis ad aliquid, quod nobis præsens est, & ad quod animum attendere debemus (§. 748. Part. I. Phil. pract. univ.). Unde patet esse defectum attentionis in casu aliquo particulari, nimirum quando agens agit, & ad actionem suam animum attendere debet. Convenit adeo incogitantia definitioni absentia animi latius patentis, quam ipsa patet. Quamobrem incogitantia tanquam species sub absentia animi tanquam genere constituitur.

§. 654.

*Definitio
incogitantia.*

Unde *Incogitantia* definiri potest per absentiam animi in agendo.

Hanc definitionem esse exactiorem, si logice examinetur, ea, quam alias dedimus (§. 748. Part. I. Phil. pract. univ.), facile patet. Ponitur enim hic genus, quod iam definitum supponitur (§. 651.): in Philosophia practica vero universalis parte prima ipsa generis definitio ingreditur definitionem. Sed hoc nihil vitii habet, ubi compendii gratia rerum in sua genera ac species distributionem insuper habemus, propterea quod eadem in demonstrando non est opus, quin potius ea neglecta operæ compendium fit in demonstrando. Unde videas *Euclidem* & ejus exemplo ceteros Mathematicos, qui summum in demonstrando rigorem religiose observant, idem facere. Hic tamen utile est, ut incogitantia generi suo absentia animi tanquam species subordinetur, quemadmodum ex sequentibus elucescet.

§. 655.

Remedium

Si incogitantiam evitare volueris, necesse est ut adsuecas

scas semper in agendo præsentis esse animi. Etenim si incogitantiam evitare volueris, nunquam absentis animi esse debes in agendo (§. 654.). Quamobrem cum eadem opera absentiam animi evitare studeamus, qua ejus præsentiam acquirimus (§. 652.); si incogitantiam evitare volueris, necesse est, ut adfuescas semper præsentis esse animi in agendo.

Docuimus ante (§. 649.), quomodo præsentiam constantem ac perpetuam animi in agendo acquiramus. Quamobrem si medio isto utamur, erit idem remedium incogitantia, quemadmodum diæta conservandæ sanitatis medium est etiam remedium præservativum adversus morbos. Quoniam vero incogitantia in agendo spectatur, adfuescere inprimis debemus, ut promiscue ad quaslibet actiones omnem attentionem afferamus, & animum a ceteris, quamdiu agimus, avocemus, quemadmodum paulo ante inculcavimus (not. §. 650.).

§. 656.

Qui incogitans non est, non ideo inconsideratus non est, seu ab incogitantia sibi caventis actio inconsiderata esse potest. Etenim qui incogitans non est, attentionem suam deficere minime patitur in agendo (§. 748. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter hoc tantummodo consequitur, ut actionis suæ sibi magis conscius sit, quam ceterorum, quæ tum simul percipiuntur (§. 237. 235. Psych. empir.). Enimvero propterea nondum perpendit, qualis sit actio vi circumstantiarum sibi perspectarum, multoque minus applicat principium, vi cuius innotescit, quidnam ex ea consequi possit, vel actu consequatur: quod nemo non quovis momento in seipso experiri potest, & a priori facile ostendi poterat, quia hic opus est reflexione ad formandam notionem actionis distinctam (§. 678. Log. & §. 257. Psych. empir.), & præsupponitur notitia principii alicujus, ex istiusmodi (Wolfii Philosoph. Pract. Univ. Part II.) G g g g actio-

actione boni vel mali consequi possit (§. 762. Part. I. Phil. pract. univ.), hujusque applicatio ad actionem præsentem. Quamobrem cum inconsiderantia consistat in omissione iudicii de actione, cujus patranda occasio offertur, qualis ea sit vi circumstantiarum sibi perspectarum, & omissione applicationis principii ejus dijudicanda, quidnam scilicet ex ea sequi possit, vel actu sequatur (§. 763. Part. I. Phil. pract. univ.); qui incogitans non est, non ideo inconsideratus non est, consequenter ab incogitantia sibi cavens inconsiderate agere, adeoque ejus actio inconsiderata esse potest.

Videmus adeo, cur inconsiderantia tanquam peculiaris species culpæ (§. 760. 761. Part. I. Phil. pract. univ.) ab incogitantia distinguantur (§. 748-749. Part. I. Phil. pract. univ.), & quod minus accurate loquantur, qui incogitantiam & inconsiderantiam pro synonymis habent, quemadmodum facere solent Juris Doctores.

§. 657.

*Dependens
inconsiderantia ab
incogitantia.*

Qui incogitans est, etiam inconsideratus est. Qui enim incogitans est ad actiones suas eam non affert attentionem, quam afferre debet (§. 748. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter ad circumstantias præsentis & ad omnes determinationes actionis intrinsecas animum non attendit, adeoque nec iudicat, qualis sit actio vi circumstantiarum præsentium, multoque minus perpendit, quidnam ex ea sequi possit, vel actu sequatur. Quamobrem cum inconsideratus sit, qui omittit iudicium de actione, cujus patranda occasio offertur, qualis ea sit vi circumstantiarum sibi perspectarum, nec applicat principium ejus dijudicanda, quidnam scilicet ex ea sequi possit, vel actu sequatur (§. 763.

(§. 762. *Part. I. Phil. pract. univ.*); qui incogitans est, etiam inconsideratus est.

Nihil frequentius est, quam ut videas homines culpa incogitantiae inconsiderate agere. Nota ipsis sunt principia, quorum vi de rectitudine actionis judicare poterant: sed eorum non recordantur, dum agunt, consequenter ad actionem presentem ea non applicant. Actione tamen perpetrata agnoscunt, se non recte egisse, ubi memoriam subit principium, cuius antea non recordabantur. Cur principium non succurrat, antequam agebant, non alia de causa quam defectu attentionis ad actionem presentem accidit; deficit enim ratio, ob quam succurrere debebat (§. 361. *Psych. empir.*). Inconsiderate igitur agunt, quia incogitantes sunt, non toto animo presentes in agendo (§. 648.). Relegenda hic sunt, quae annotavimus de theoria inconsiderati (*not. §. 762. Part. I. Phil. pract. univ.*).

§. 658.

Quoniam incogitantia in causa est, ut inconsiderate agamus (§. 657.); qui inconsiderantiam in agendo evita- *Prima cura*
re vult, incogitantiam evitare tenetur, consequenter prima ipsi vitandae
cura esse debet, ne nunquam incogitantiae locum faciat, quicquid impendem
tandem agat. *da.*

Nimirum frustra de vitanda inconsiderantia cogitur, nisi antea incogitantiam evitare studueris. Equidem non profus impossibile est, ut, dum inconsiderantiae vitandae studes, simul incogitantiae vitandae operam naves; attamen praxis, quae praescribitur, & ejus exercitium praeter necessitatem intricatur, & hoc inprimis molestum redditur. Perinde nimirum est, ac si in Arithmetica ad regulam trium progredieris, antequam multiplicationem ac divisionem didiceris, utramque hanc operationem in ipsa applicatione ad regulam trium tibi familiarem redditurus. Sane regulae multiplicationis ac divisionis, quae in regula trium tanquam cognitae supponuntur, ingredi deberent ipsam regulam trium, & hujus exercitium instituturus in exemplis simul exercitiis multiplicationis

ac divisionis inuictis vacare teneretur : id quod nemo non absonum iudicabit, qui Arithmeticam callet.

§. 659.

*Cuinam
impossibile
considerate
agere.*

Qui ignorantia principis actionis dijudicanda laborat, ei impossibile est, ut considerate agat. Etenim qui non inconsiderate agere vult, is perpendere debet, quidnam sub datis circumstantiis ex actione sua boni vel mali consequi possit, quemadmodum inconsideratus est, ubi hoc minime facit, cum posset (§. 760. Part. I. Phil. pract. univ.). Sed si quis iudicare debet, ex ea actione, cujus patranda occasio offertur, id boni vel mali consequi posse, aut actu consecuturum; is norit necesse est, ex istiusmodi actione, qualis est praesens, vi circumstantiarum notarum, id boni vel mali consequi posse, aut actu consecuturum, ubi eam comiserit (§. 361. Psych. empir.). Quamobrem si hoc ignorat, adeoque ignorantia actionis dijudicanda laborat, ei impossibile est, ut considerate agat.

Differunt inter se non agere considerate & agere inconsiderate: illud enim ex ignorantia vi praesentis, hoc ex incogitantia proficiscitur (§. 657.). Differentiam hanc jam insinuavimus alias (not. §. 762. Part. I. Phil. pract. univ.), & faciunt huc exempla, ad quae ibidem provocavimus. Non inconsiderate autem agere idem est ac considerate agere. Quamobrem qui inconsiderantiae culpam in agendo evitat, is utique considerate agit, & circumspectum in agendo sese praebet.

§. 660.

*Quando
non consi-
derate age-
re culpa sit.*

Quoniam ignorantia vincibilis non usui facultatum tribuenda (§. 736. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque si ob eam actio a rectitudine deficit, agens culpa minime vacat (§. 744. 717. Part. I. Phil. pract. univ.); si quis ignorantia principis actionis dijudicanda vincibili laborat, qua hinc pendet (§. 659.), impossibilitas considerate agendi culpa est.

Nimi-

Nimirum non absolute impossibile est, ut considerate agas, quia facultatum tuarum usu hoc obtinere potuisses, modo eum facere voluisses, sed tantummodo hypothetice, quatenus ignorantia principii actionis dijudicandæ laboras, quod tamen nosse potueras, immo debebas, nisi fuisses negligens.

§. 661.

Quoniam impossibile est, ut considerate agas, quam- *Cura prima*
 diu ignorantia principii actionum dijudicandarum laboras, *adhibenda,*
 quidnam scilicet ex iis consequatur (§. 659.); *si considerate ne considera-*
agere volueris, prima omnino cura tibi esse debet, ne ignorantiam te agere pos-
principiorum actionum dijudicandarum evites. *sis.*

Quomodo vitetur ignorantia cum in genere, tum in specie principiorum, quorum noticia ad recte agendum necessaria est, docebitur in Philosophia morali, ubi de virtutibus intellectualibus & oppositis vitiis agetur.

§. 662.

Qui inconsiderantiam evitare vult, ei constans & perpe- *Qualis esse*
tua esse debet voluntas considerate agentis. *debeat vo-*
 Qui enim inconfi- *luntas in-*
 derantiam evitare vult, is sibi cavere debet, ne omitat ju- *consuetan-*
 dicialium de actione, cujus patranda occasio offertur, qualis *tiam evita-*
 ea sit, vi circumstantiarum præsentium sibi perspectarum, *turi.*
 nec omitat applicationem principii actionis dijudicandæ, *Part. I. Phil. pract. univ.)*
 quidnam scilicet ex ea sequi possit, vel actu sequetur (§. 763.
 Quamobrem necesse est, ut in
 dato quolibet casu agendi probe perpendere velit, quidnam
 ex ea boni vel mali sub datis circumstantiis consequi possit,
 vel actu securum sit, siquidem committatur, neque ab
 hoc proposito ulla ratione sese dimoveri patiat, conse-
 quenter nunquam inconsiderate, semper considerate agere
 velit necesse est, nec a proposito considerate agendi in dato
 casu se dimoveri patiat opus est. Quoniam itaque ei per-

petua est voluntas, qui semper idem vult, & præterea constans, si actus voluntatis in dato casu minime mutetur (§. 1062. Part. I. Theol. nat.); qui inconsiderantiam evitare vult, ei constans & perpetua esse debet voluntas considerate agendi.

Poterat etiam ostendi hoc modo. Qui inconsiderate agere non vult, is omnino considerate agere debet (§. 53. Ontol.). Necesse igitur est, ut in dato quolibet casu considerate agere velit, nec a proposito considerate agendi, dum occasio agendi offertur, ulla ratione se dimoveri patiatur. Quamobrem porro eodem, quo ante, modo patet, ei, qui inconsiderantiam evitare vult, constantem & perpetuam esse debere voluntatem considerate agendi.

Non sine ratione constantiam & perpetuitatem voluntatis in eo urgemus, qui inconsiderantiam evitare vult, etsi ea ad actiones omnes legi naturali conformandas quoad omnia sit necessaria (§. 593. 232.). Etenim haud raro accidit, ut ob rationes emergentes considerate agere nolis in dato casu, tibi que persuadeas, non multum referre, si hac vice a proposito considerate agendi desistas. Unde est, quod de periculo te admonenti respondeas, inconsiderantiam non statim fore nocuam, eamque rationibus tum emergentibus excuses, quasi in dato casu ob easdem culpa non sit inconsiderantia, immo dum tibi conscius es, te inconsiderate agere, tibi persuadeas, vacare in præsentis casu actionem culpa.

§. 663.

Medium voluntatem illam acquirendi.

Quoniam voluntas constans & perpetua est, si quis flagret ardore agendi, & non agendi contrarium (§. 233.); qui inconsiderantiam evitare vult, flagrare debet ardore considerate agendi (§. 662.), atque & inconsiderate non agendi (§. 28. Ontol.).

Nimirum ardor iste stimulat voluntatem & involuntatem, ut a proposito tuo considerate agendi, & inconsiderate non agen-

agendi rationibus in dato casu emergentibus te dimoveri minime patiaris, sed in eodem firmiter persistas. Patebit hoc luculentius, ubi in Philosophia morali de emendanda voluntate acturi sumus.

§. 664.

Qui nunquam incogitantem ac negligentem se præbet in agendo, nec ignorantia principiorum dijudicandi actiones, quarum patrandarum occasio offertur, quidnam scilicet ex iis boni, vel mali consequi possit, laborat, habitu formandi notionem distinctam actionis in quolibet casu dato pollet, ac considerate semper agendi & inconsiderate nunquam agendi ardore flagrat; is omnem inconsiderantiam evitare valet. Etenim qui nunquam incogitantem se præbet in agendo, in nullo casu deficere patitur attentionem suam, quam ad actionem, cujus patrandæ occasio offertur, afferre tenetur (§. 748. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter in quolibet casu dato eas perspicit circumstantias, quas observare licet, cumque præterea non negligens sit (per hypoth.), nec eas ex iis, quæ observat, colligere aut in eas inquirere omittit, quæ non observantur (§. 750. Part. I. Phil. pract. univ.), adeoque culpa sua non ignorat circumstantiam ullam (§. 735. 717. Part. I. Phil. pract. univ.), quam notio actionis sufficienter determinanda perspectam esse requirit (§. 746. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum etiam polleat habitu notionem actionis distinctam formandi (per hypoth.); judicare valet de actione, cujus patrandæ occasio offertur, qualis ea sit vi circumstantiarum sibi perspectarum. Et quia non ignorat principium actionis, cujus patrandæ occasio offertur, dijudicandæ, quidnam scilicet ex iis boni vel mali sequi possit, notio autem actionis sufficienter determinata idem in memoriam revocat (§. 228. 117. Psych. empir.); idem quoque ad actionem præsentem applicare valet

valet (§. 361. *Psych. empir.*). Quamobrem cum inconsiderantia consistat in omissione iudicii de actione, cujus patrandæ occasio offertur, qualis scilicet ea sit vi circumstantiarum sibi perspectarum, & omissione applicationis principii ejus dijudicandæ, quidnam scilicet ex ea sequi possit, vel actu sequatur (§. 763. *Part. I. Phil. pract. univ.*); inconsiderantiam evitare potest, modo velit. Quoniam itaque ardore etiam flagrat considerate semper agendi, & inconsiderate nunquam agendi (*per hypothes.*), adeoque fortiter appetit consideratam actionem, & ad considerate agendum promptissimus est (§. 225.). ac a proposito suo se omnium difficillime dimoveri patitur (§. 227.); qui nunquam incogitantem & negligentem se præbet in agendo, nec ignorat principia actionum, quarum patrandarum occasio offertur, dijudicandarum, quidnam scilicet ex iis boni vel mali sequi possit, habitu formandi notionem distinctam actionis in quolibet casu dato pollet, ac considerate semper agendi & non agendi inconsiderate ardore flagrat, omnem omnino inconsiderantiam evitare valet.

Apparet adeo, quam sit difficile sibi ab inconsiderantia in omni casu cavere. Hincque patet ratio, cur frequenter hæc culpa committatur. Eam enim esse admodum frequentem observabis, ubi non modo actiones proprias, verum etiam alienas rigoroso examini subjicias. Quo enim in iis examinandis fueris acutior, eo frequentius deprehendes eas non omni inconsiderantiæ macula carere, etiam ubi te considerate agere putabas. Singularis adeo cura requiritur, si hæc labe actiones infici minime debent.

§. 665.

Remedium

Qui improvide agere non vult, incogitantiam & in-
improviden- *considerantiam vitare debet.* Qui enim incogitans & incon-
sideratus est, improvide agit (§. 766. *Part. I. Phil. pract.*

univ.).

univ.). Quamobrem qui improvide agere non vult, nec incogitans, nec inconsideratus esse potest, adeoque tum incogitantiam, tum inconsiderantiam vitare debet.

Quoniam adeo in anterioribus docuimus, quomodo incogitantia (§. 655.) & inconsiderantia evitetur (§. 664.); remedium improvidentiæ habemus. Quoniam tamen improvidentiam evitaturus, imprimis attendere debet ad malum in dato casu eventu possibile, ejusque in agendo rationem habere (§. 764. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.); necesse est ut specialius inculcetur, quodnam in incogitantia & inconsiderantia vitanda studium collocare tenearis, ut ab improvidentia simul sis immunis. Alias contingit te quidem non esse incogitantem & inconsideratum, esse tamen adhuc improvidum.

§. 666.

Qui improvidentiam vitare vult, malum ex actione Circa ejus sua eventu possibile sibi repræsentare debet tanquam certo futurum. usum non-
 Qui enim improvidus est; ea omittit, quæ declinandi mandata.

li ex actione sua eventu possibilis causa fieri poterant (§. 765. Part. I. Phil. pract. univ.), & quamvis malum eventu possibile agnoscat, vel ab aliis de eodem admoneatur, sibi tamen persuadet, idem hic & nunc non esse eventurum (§. 767. Part. I. Phil. pract. univ.). Qui vero sibi malum istud repræsentat tanquam certo futurum, sibi non modo ab eodem metuit (§. 821. Psych. empir.); verum etiam de eo declinando cogitat, nec, quæ ejus declinandi causa fieri posse intelligit, omittit (§. 590. Psych. empir.). Quamobrem qui improvidentiam vitare vult, malum ex actione sua eventu possibile sibi repræsentare debet tanquam certo futurum.

§. 667.

Malum repræsentatur tanquam eventu possibile, si ad Repræsentationem esse intelligitur ejus causa, ignoratur tamen, num sit sufficiens causa mali
 (§. Wolfii Philos. Pract. Univ. Pars II.). Hh hh ens.

tanquam
eventu possi-
bilis & tan-
quam certo
futuri.

ens. Representatur autem tanquam certo futurum, si causa sufficiens adesse intelligitur. Nimirum posita causæ sufficientis actione ponitur effectus (§. 898. *Ontol.*). Quamobrem si intelligis, causam mali sufficientem adesse, si hæc fiant; malum eventurum esse certus es. Ipsum igitur tibi repræsentas tanquam certo futurum, si intelligis, hisce factis; adesse eius causam sufficientem. *Quod erat unum.*

Quodsi vero equidem intelligis, adesse mali causam, ignoras tamen, utrum ea sit sufficiens, nec ne, tum tantummodo constat, ipsum eventurum, siquidem sufficiens ponatur, non vero eventurum, si fuerit insufficientis (*per demonstrata*). Neutrum horum cum certo tibi perspectum sit, alterutrum tamen horum sit necesse est (§. 53. *Ontol.*); non minus possibile intelligitur, ut malum eveniat, quam ut non eveniat (§. 170. *Ontol.*). Quamobrem si adesse intelligitur mali causa, ignoratur tamen, utrum ea sit sufficiens, nec ne; malum tanquam eventu possibile repræsentatur. *Quod erat alterum.*

Nimirum in incertitudine utrumque oppositorum æque possibile habetur etiam quoad possibilitatem extrinsecam, quorum neutrum intrinsece possibile est. Nihil affirmatur in propositione præsentē, quod non sit notionibus communibus, quæ experientiæ debentur, conforme: quod ut intelligatur, non alia re opus est, quam ut animum advertamus ad exempla obvia. Si candela accensa, nec laternæ inclusa horreum stramine plenum, vento præsertim sæviente, ingrediaris; fieri potest, ut incendium suboriat, fieri etiam potest, ut non suboriat. Utrumque experientia loquitur, adeoque utrumque etiam pro æque possibili habetur, siquidem ad alias circumstantias animum non attendas. Quoniam incendium suboriri potest, ingressum in horreum stramine plenum, vento inprimis sæviente, causam incendii esse intelligis. Quia tamen non semper incendium oritur, quando hoc fit, incendii causa sufficiens non est,

est, sed alia adhuc requiruntur, si quidem sufficiens esse debet. Nimirum si stramen flammam concipere debet, necesse est, ut flamma candelæ idem contingat, vel scintilla quædam in idem decidat non subito extinguenda. Quoniam ignorans, utrum hoc eventurum sit, nec ne; ignoras etiam, num sit in casu præsentis causa sufficiens. Unde malum tibi repræsentas tanquam eventu possibile, non vero tanquam certo eventurum. Quodsi vero incendiarius horreum stramine plenum candela accensa eo sine ingrediatur, ut eam huic admoveat; is incendium sibi repræsentat tanquam certo eventurum. Eodem modo res sese habet in exemplo quocunque alio, veluti si quis homini sibi aliisque ignoto det res pretiosas, ut eas in ædes suas deferat, ubi evenire potest, ut easdem retineat & alio se conferat.

§. 668.

Qui malum eventu possibile sibi repræsentat tanquam Effectus certo eventurum, is eodem modo agit, quo ageret, si idem certo præsentatio-eventurum nullus dubitaret. Etenim si quis malum eventu possibile sibi repræsentat tanquam certo futurum; nulla eveni-poss- differentia intercedit inter eum, qui idem eventurum nullus dubitat, & inter ipsum, seu perinde est, ac si idem certo eventurum certus esset. Quamobrem necesse omnino est, ut eodem prorsus modo agat, quo ageret, si idem certo eventurum nullus dubitaret (§. 181. Ontol.).

Nimirum facultas cognoscitiva eodem modo sese habet in utroque casu, sive quis nullus dubitet, malum certo eventurum, sive sumat idem certo eventurum: in utroque enim assentitur huic propositioni, si hoc fiat, malum hoc sequetur. Quamobrem cum ratio appetitionis & aversionis tota dependeat ab hoc assensu (§. 579. 581. Psych. empir.), actus autem externos aliosque internos dependere constat ab appetitione atque aversione; eadem agendi ratio est in utroque casu (§. 181. Ontol.); adeoque & eodem in utroque modo quin agatur dubitandum non est (§. 118. Ontol.). Ita qui certo nosset, si

Hhhh 2

can-

candela accensa nunc ingrediatur horreum absque laterna, suboriturum incendium, eam laternæ sollicitè includeret, ac omni circumspèctione eum eadem ingressus ageret, quod sibi agendum, ne stramina ignem concipere valerent. Nemo autem est, qui dubiat, idem facturum esse eum, qui tantummodo sumit tanquam certum, si absque laterna nunc in horreum sese conferat, incendium suboriturum, consequenter qui eventu possibile sibi repræsentat tanquam certo futurum. Sed quid opus est verbis? Qui in dubio sumit, malum esse eventurum, quod tanquam eventu possibile cognoscitur, non alio sine hoc facit, quam ut idem agat, quod acturus erat, siquidem illud eventurum certo sciret.

§. 669.

Si malum eventu possibile tanquam certo futurum seu tanquam venturum tibi repræsentare velis, necesse est ut 1) ideam Quid faciendum, ut mali in te suscitares, ad eandem animum attendas & attentionem malum conserves; 2) ut magnitudinem ejus perpendas; 3) ut ad animum revoces, nil nocere, si per errorem venturum sumatur, quod possibile tanquam certo venturum non est, nocere tamen, si hypothesis non quam certo venturi fallat. Quodsi enim ideam mali in te suscitares, & venturam ad eandem animum attendas, fuga oritur (§. 818. Psych. empir.), eidemque metus jungitur, quatenus idem tibi tanquam eventu possibile repræsentas (§. 222. Psych. empir.). Dum vero magnitudinem ejus perpendis, adeoque distinctè idem tibi repræsentas, ipsum quoque non vis (§. 881. Psych. empir.). Nascitur adeo (§. 218.) ardor malum istud evitandi, quem metus intendit (§. 243.). Quodsi ergo ad animum revoces, si sumas per errorem, malum non venturum, te in idem incurrere (§. 624. Log.); si vero per errorem sumas ipsum venturum, errorem non nocere (§. cit.); consultius utique judicabis malum eventu possibile haberi pro venturo, quam pro non venturo, adeoque ipsum tibi repræsentabis tanquam venturum, seu certo futurum (§. 667).

Non

Non est quod excipias, cum is, qui malum eventu possibile sibi repræsentet tanquam certo futurum, eodem modo agat, quo ageret, si id eventurum certo prævideret (§. 668.), ubi fallit hypothesis mali venturi, inanem operam sumi, quatenus ea facis, quæ omitti poterant in casu præsentis, atque adeo nullus sunt usus: falleris enim, si tibi persuadeas, quod, quæ frustra fieri videntur, nullum habeant usum. Etsi enim non faciant ad declinandum malum, quale nullum adest, faciunt tamen (§. 430. 431. *Psych. empir.*) ad acquirendum & conservandum habitum vitandi improvidentiam (§. 666.): id quod hoc loco intenditur. Præterea considerandum in casu incerti superflua non censeris ea, quibus non fuisse opus ex post facto intelligis. Quando enim homo ventura certo prævidere nequit, pro vero habendum, quod est securius. Juber hoc prudentia: quare disertius de eo dicemus in Philosophia morali, ubi de prudentia acturi sumus. Ceterum hinc videre licet, prudentiam influere in studium vitandi improvidentiam. Quamobrem in Philosophia morali, sicuti de ceteris culpæ speciebus vitandis, ita quoque de vitanda improvidentia plura particularia superaddemus.

§. 670.

Qui improvidentiam in agendo evitare vult, omnem Quomodo impendere tenetur facultatum suarum usum ad declinandum ma- agere teneatur lum ex actione sua eventu possibile. Qui enim improvidus tur improvidentiam est, ea omittit, quæ declinandi mali ex actione sua even- videntiam tu possibilis causa fieri poterant (§. 765. Part. I. Phil. pract. evitaturus. univ.). Quamobrem si improvidentiam in agendo evitare vult, ea omittere non debet. Omnem igitur impendere tenetur facultatum suarum usum ad declinandum malum eventu possibile.

Idem etiam sic ostenditur. Qui improvidentiam vitare vult, malum ex actione sua eventu possibile sibi re-

Hh hh 3

præ-

præsentare debet tanquam certo futurum (§. 666.). Sed qui malum eventu possibile sibi repræsentat tanquam certo futurum, is eodem modo agit, quo ageret, si id certo eventurum nullus dubitaret (§. 668.). Quamobrem qui improvidentiam vitare vult, eodem modo agere tenetur, quo ageret, si id certo eventurum nullus dubitaret. Enimvero qui nullus dubitat malum aliquod ex actione sua certo secuturum, is omnem facultatum suarum usum impendet ad idem declinandum, ubi actionem ipsam omittere nequit, sed agere tenetur. Patet itaque, quod improvidentiam vitaturus in agendo omnem impendere teneatur facultatum suarum usum ad declinandum malum ex actione sua eventu possibile.

Dedimus exempla actionum improvide agentium (not. §. 764. not. §. 765. Part. I. Phil. pract. univ.). Unde facile colligitur, quomodo quis provide agat, ut adeo opus non sit plura in eam rem dici. Quemadmodum vero in communissimis hominum actionibus improvidentiæ locus est; ita a posteriori plurima addiscuntur, quæ ad improvidentiam in casibus particularibus vitandam profunt, modo animum ad eas attendas, ut intelligas, cur ex iis malum aliquod resultaverit. Ita nimirum intelliges, quænam ab improvido fuerint omiſſa, consequenter quæ provide agens facere tenetur.

§. 671.

*Quenam
diligentia
requiratur
ad improvi-
dentiam
evitandam
in agendo.*

Quoniam diligens actiones omnes committit, quæ certo fine committendæ sunt (§. 751. Part. I. Phil. pract. univ.); qui vero improvidentiam evitare vult, omnem impendere tenetur facultatum suarum usum ad declinandum malum ex actione sua eventu possibile (§. 670); qui improvidentiam evitare vult, ad declinandum malum ex actione sua eventu possibile omnem diligentiam adhibere debet.

Vide-

Videmus adeo improvidentiam in agendo dependere a negligentia, adeoque eandem non arceri nisi diligentia, quam summam esse debere, in abstracto urgendum. Culpæ diversæ species ita a se invicem dependent, ut aliæ evitari nequeant, nisi alias simul evites. Quamobrem earum a se invicem dependentia probe perpendenda, ut pateat, unde incipiendum sit culpæ vitandæ studium, & quomodo in eodem progrediendum. Nisi enim hoc observaveris, studium istud reddetur perplexum, ut in eo parum vel nihil proficere liceat. Immo non alia de causa accidit, quod diversæ culpæ species communiter a se invicem non distinguantur, sed inter se confundantur, quasi sint ens unum idemque, diversis nominibus tantummodo insignitum.

§. 672.

Qui omnem in agendo diligentiam adhibet, negligentiam evitat. Etenim qui omnem in agendo diligentiam adhibet, is nihil eorum omittit, quæ, ut recte agat, fieri debent (§. 753. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum negligentia in omissione eorum consistat, quæ ad recte agendum requiruntur (§. 750. Part. I. Phil. pract. univ.), ita ut summa sit, si agens omnia ista omittit (§. 754. Part. I. Phil. pract. univ.); negligentiam utique vitat, qui omnem in agendo diligentiam adhibet.

Negligentiam quomodo evitetur in agendo.

Videmus adeo medium diligentiaæ esse simul remedium adversus negligentiam. Quamobrem qui sollicitus est, ut negligentiam evitet, is tantummodo inquirere tenetur, quid fieri debeat, ut in agendo sese præbeat diligentem. Qui culpam vitare vult, cavere sibi debet, ne a rectitudine aliqua ex parte deficiat actio (§. 696. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem ubi diligentem te præbere volueris, ne culpæ reus evadas, in ea inquirere teneris, quæ facienda sint, ut recte fiat, quod agendum.

§. 673.

Qui negligentiam evitare vult, 1) inquirere tenetur, Medium qui-

vitandi negligentiam. quinam facultatum suarum usus ad recte agendum in dato casu requiratur, 2) operam dare debet, ut eiusdem compos fiat, & 3) curam gerat opus est, ut eundem faciat. Qui enim negligentiam evitare vult, non alia re opus habet, quam ut omnem in agendo diligentiam adhibeat (§. 672.). Enimvero si omnem in agendo diligentiam adhibere velit, nihil eorum omittere debet, quæ eo fine fieri debent (§. 753. Part. I. Phil. pract. univ.), sed ea facere, quæ facultatum suarum usu ab ipso fieri possunt (§. 756. Part. I. Phil. pract. univ.). Necessè igitur est, ut & norit, quinam facultatum suarum usum ad agendum in dato casu requiratur, & ut eundem usum faciat. Quamobrem qui negligentiam evitare vult, 1) inquirere tenetur, quinam facultatum suarum usus ad recte agendum in dato casu requiratur, 2) operam dare debet, ut eiusdem compos fiat, & 3.) curam gerat necesse est, ut eundem faciat.

Equidem si actiones ex præscripto rationis dirigendæ, ut rectæ sint, facultatum potissimum superiorum animæ usus requiritur (§. 72. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.); ex iis, tamen, quæ de usu facultatum superiorum animæ in Psychologia ostendimus abunde patet, eum non uno modo dependere ab usu facultatum inferiorum. Immo in superioribus non uno loco vidimus, quomodo facultates tam superiores, quam inferiores ad actionem eandem concurrere debeant, ut eandem sit perpetuus consensus atque pulcherrimus consensus. In qualibet adeo actione, qualiscunque tandem sit, determinandus est facultatis cujuslibet usus, & ut eum facere possimus opera danda. Generalia igitur, quæ hic traduntur, uberiolem lucem expectant ab iis, quæ in speciali tractatione non uno loco tradentur. Absit igitur, ut tibi persuadeas te in omni negotio fore diligentem, ita ut ab omni negligentia absolvi queas, & summa diligentia laus tibi tribui possit, modo noris, quæ in propositione præsentè præcipiuntur. Generalia enim non satisfaciunt in casu particulari,

lari ; sed tantummodo docent , quo animum advertere debeas , ut particularia , quibus opus habes , vel succurrant , siquidem ea tibi jam fuerint perspecta , vel sollicita investigatione detegantur.

§. 674.

Qui præcipitantiam in agendo evitare vult, incogitantiam, negligentiam, inconsiderantiam & improvidentiam evitare tenetur. Qui enim ex præcipitantia agit, incogitans, negligentia, negligens, inconsideratus & improvidus (§. 775. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem si præcipitantiam in agendo evitare volueris, necesse est, ut incogitantiam, negligentiam, inconsiderantiam & improvidentiam evites.

Antequam igitur de præcipitantia in agendo cogites, incogitantiam, negligentiam, inconsiderantiam & improvidentiam vitare adsuetas. Quamobrem si ad anteriora animum advertere libuerit, quæ de hisce culpæ speciebus vitandis docuimus; distinctus perspicies, quid fieri debeat, ne sis præcipitans in agendo. Sunt subinde, qui, cum ardore recte agendi flagrent, præcipitantiam in agendo evitare volunt, ita ut ex parte facultatis appetendi nihil desideretur, quemadmodum in quavis culpæ specie supponitur (§. 717. Part. I. Phil. pract. univ.), nunc tamen ex incogitantia, nunc ex negligentia, nunc ex inconsiderantia, nunc ex improvidentia præcipitanter agunt, nec defectu acuminis perspiciunt, cur per præcipitantiam egerint, ubi eam evitandi constans aderat voluntas. Velim huc animum advertant, qui virtutum intellectualium studium contemnunt, quasi ad culturam moralium iisdem non sit opus, immo in vitio ponunt, quod de intellectu perficiendo multum sollicitus sis, quasi perfectio intellectus sit ornatus ad superbiendum compositus, eodem loco habendus, quo mulierum vanitati litantium ornatus habetur. Contemnunt profecto, quæ non intelligunt, cumque sibi sapere videntur, per præcipitantiam temeritatis notam incurrunt. Dependens virtutum moralium ab intellectualibus evidenter demonstrabitur in Philosophia morali, ubi

(*Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.*) Iiii elu-

eluceſcet, morales a vera forma aberrare, niſi ab intelleſtuali-
bus dependeant, immo proſus in vitia degenerare.

§. 675.

*Medium
agendi mi-
nime prae-
cipitanter.*

*Qui praecipitantiam in agendo vitare vult, pollere de-
bet habitu omnem faciendi facultatum cognoscendi usum, qui ad
recte agendum requiritur. Etenim qui praecipitanter agit,
omnem facultatum cognoscendi usum ad rectitudinem
actionis requisitum seponit (§. 772. Part. I. Phil. pract. univ.).
Quamobrem qui praecipitantiam in agendo evitare vult,
prompte facere tenetur omnem facultatum cognoscendi
usum, qui, ut in dato quolibet casu recte agat, fieri debet.
Necesse igitur est, ut polleat habitu omnem faciendi fa-
cultatum cognoscendi usum, qui ad recte agendum requi-
ritur (§. 428. Psych. empir.).*

Præcipitantia familiare vitium est eorum, qui scientiæ ope-
ram navant, sive veritatem ab aliis detectam cognoscituri,
sive eandem proprio Marte investigaturi. Qui in historia
scientiarum probe versatus est, ut earum progressum minime
ignoret; ei abunde perspectum est, quam difficulter præci-
pitantia evitetur, ut adeo non facile sit eum acquirere habi-
tum, quem præsens propositio inculcat. Immo ubi in ratio-
nes præcipitantiae animadversæ inquisiverit, earum longe plu-
rimas esse deprehendet, tumque clarius perspiciet, quomo-
do eadem nunc ab incogitantia, nunc a negligentia, nunc ab
inconsiderantia, nunc ab improvidentia dependeat. Vides
adeo novum usum historiae literariae, qualem condendam
præcepimus (§. 784. 785. Log.). Immo hinc patet, non
inanem operam sumi, si in tradendis disciplinis etiam pro-
gressus in veritatibus particularibus eruendis ratio habeatur:
cui fini inprimis Astronomia inservire poterat, cujus progres-
sum distincte perspicere licet ex scriptis Astronomorum, quæ
successive condita fuere. Videbis hic viros summo acumine
pollentes, nec quicquam in diligentia sua desiderari passos,
haud

haud raro tamen per præcipitantiam statuisse, quam nunc evitare nobis facilius est, postquam inventa magis suere expolita atque limata. Atque hoc modo convinceris, quod, quominus in cognitione veritatis profeceris, eo facilius præcipitantiae locum facias. Hac vero de causa contingit, ut, qui in aliis a præcipitantia sibi maxime cavent, in aliis ex adverso nimis præcipitantes sese probent. Exemplo sunt Mathematici summi, qui, ubi extra sphaeram suam ad alia, ad quæ addiscenda parem diligentiam minime attulerunt, digrediuntur, adeo præcipitant judicia, ut a vulgo eruditorum profecta videantur. Illustria dare poteramus exempla, nisi essent odiosa, & per præcipitantiam in virorum optime de Mathesi meritorum famæ detrimentum verterentur: id quod præcavere non una de causa nostrum esse existimamus.

§. 676.

Qui imprudentiam evitare vult, ad omnes circumstantias in dato casu obvias animum attendere, & in eas, quæ imprudentia læsæ sunt, sollicite inquirere, ac deinde probe perpendere debet, evitetur in quidnam vi circumstantiarum præsentium ex actione sua con-agendo.

sequi possit boni vel mali. Etenim imprudenter agit, qui facit, quod vi circumstantiarum quarundam præsentium potius non facere debebat, vel contra non facit, quod vi earundem potius facere debebat (§. 776. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem imprudentiam evitaturus circumstantiarum præsentium in agendo rationem habere debet, ne faciat, quod erat non faciendum, nec omitat, quod erat faciendum. Ut igitur circumstantiæ præsentis ipsi sint perspectæ, ad omnes omnino animum attendere debet, quæ in sensus occurrunt, & in eas inquirere tenetur, quæ in eosdem non incurrunt, sed latent. Ut vero constet, quænam vi earundem faciendæ sint, quæ non faciendæ, perpendat opus est, quidnam sub hisce circumstantiis boni vel mali ex actione sua, cujus patrandæ occasio offertur, con-

sequi possit. Liquet adeo imprudentiam evitaturum ea observanda esse, quæ in propositione præcipiuntur.

Exempla, quæ ad illustrandam imprudentiam in medium attulimus (not. §. 776. 777. Part. I. Phil. pract. univ.), propositionem quoque præsentem illustrant. Major autem lux eidem affunderetur per ea, quæ de prudentia suo loco demonstrabuntur, quando de virtutibus intellectualibus acturi sumus, in quarum numero prudentia est, cui imprudentia opponitur. Imprudentiam evitare arduum omnino & difficile est: id quod non agnoscunt, qui actiones suas ad examen minime revocare solent.

§. 677.

*Quomodo
incuria in
agendo evi-
tatur.*

Qui incuriam evitare vult, & notionem rectitudinis actionum sibi familiarem reddere, & ardorem recte agendi in se excitare debet. Quoniam enim incuria est absentia sollicitudinis omnis de rectitudine actionis (§. 778. Part. I. Phil. pract. univ.); qui eam evitare vult, quotiescunque agendum, de rectitudine actionis cogitare, & ad eandem animum advertere, seu attentionem afferre debet. Quamobrem cum memoria retineamus ea, quorum ideam sæpius reproducimus (§. 181. Psych. empir.), eorundemque facile meminerimus (§. 226. 228. 230. Psych. empir.); incuriam evitaturus, notionem rectitudinis actionum sibi familiarem reddere tenetur. Et quoniam ardore recte agendi flagrans actionem rectam fortius appetit (§. 223), adeoque eandem sibi tanquam bonam repræsentat (§. 892. 893. Psych. empir.), consequenter ex rectitudine actionis voluptatem percipit (§. 558. Psych. empir.) ac ideo attentionem suam in eadem defigit, defixamque retinet (§. 371. Psych. rat.); incuriam evitaturus etiam ardorem recte agendi in se excitare debet.

De

De rectitudine actionis parum cogitant homines, quia distincta ejusdem destituuntur notione, ipsis philosophis hactenus neglecta. Pendet adeo incuria eorum ab ignorantia, quam esse vincibilem ex iis intelligitur, quæ de rectitudine actionis inculcavimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis. Quamobrem ea probe expendenda sunt omnibus, quotquot ab hac culpa vacuum possidere volunt animum. Sufficit autem ad incuriam evitandam notio generalis rectitudinis actionum, cum ea sufficiat sollicitudini de rectitudine actionis, quæ abesse nequit, nisi incuriosus esse volueris (§. 778. Part. I. Phil. pract. univ.). Si qui vero norint, quid sibi velit actionum rectitudo, eam tamen parum curant, iis deest propositum recte agendi, aut, ubi recte agendi propositum quidem ipsis est, ab eo tamen facile avertunt animum. Accidit illud defectu amoris rectitudinis actionum; hoc autem defectu amoris recte agendi. Utrique medetur recte agendi ardor (§. 219. 224.).

§. 678.

Qui culpam mediani evitare vult, officia, quæ in Culpa media dato casu inter se colliduntur, probe perpendere, & exceptio- quomodo nem principis legis naturalis convenienter facere tenetur. evitetur.

Culpa enim media consistit in defectu rectitudinis actionis ob exceptionem in casu collisionis officiorum minus recte tactam (§. 782. Part. I. Phil. pract. univ.) consequenter, cum exceptio ista per principia legis naturalis definiatur (§. 210. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.), contra principia legis naturalis. Quamobrem qui culpam istam evitare vult, is & collisionem officiorum in dato casu distincte cognoscere, & quomodo principis legis naturalis facienda sit exceptio, intelligere debet. Necessse igitur est, ut officia, quæ in dato casu inter se colliduntur, probe perpendat, ut principis legis naturalis conveniens exceptio fieri possit (§. 361. Psych. empir.), &, ubi eadem perspicitur, eandem iisdem convenienter facere tenetur.

Collisio officiorum , quæ exceptionem parit , maximi momenti est in Philosophia practica , sive theoriam spectes , sive praxin. Facit enim non modo ad demonstrandum , quæ maxime intricata sunt in Jure naturæ & Gentium ; verum etiam ad actiones determinandas in casibus bene multis , ne deficient a rectitudine , & culpam mediam incurrat agens. Neglecta hætenus fuit a Philosophis & autoribus , qui Juris naturalis interpretationem aggressi sunt. Et quamvis subinde Juris civilis interpretes ad exceptiones recurrant ; in earum tamen originem parum inquirunt , ac regulas earundem generales insuper habent. Inde oriuntur tot sententiarum divortia in iis , quæ a collisione officiorum pendent , & jura positiva haud raro censentur dura , immo prorsus iniqua , quæ rationi conformia & veritati consentanea sunt , nec æquitati contrariantur , ut injustæ sint hominum de legum durtie , & iniquitate judicum eas ad facta applicantium , querelæ. Ecce igitur tibi rationem , cur in parte prima Philosophiæ practicæ universalis in collisionem legum naturalium inquisiverimus , & , quomodo legi naturali conveniens fiat exceptio , docuerimus. Usus istorum principiorum elucescet non modo in Jure naturæ & Gentium ; verum etiam in Philosophia morali atque civili. Simile quid occurrit in natura rerum , quam suis etiam legibus regi constat (§. 552. *Cosmol.*) , ubi ex collisione regularum motus oriuntur exceptiones , quibus imperfectio apparens in parte subinde resultat (§. 553. *Cosmol.*) , admittenda , ut major prodeat perfectio in toto (§. 548. *Cosmol.*) . Pulchra igitur observatur analogia inter modum agendi naturæ & eum , quem vita perfecta hominum requirit : ad quam ut animum attendant Philosophi , non parum refert. Neque enim ea solum delectat , sed usum quoque habet in inveniando , quatenus hic principio reductionis , nunquam satis commendando , locus est (§. 472. *Psych. empir.*) . Pendet etiam ab hac analogia intimior cognitio veritatis hætenus parum expensæ , etsi utilissimæ non modo in praxi morali , verum etiam in Theologia revelata , veluti ubi de magnitudine peccatorum , quæ pro levibus reputantur , in oculis

oculis Dei, ut cum Theologis loquar, seu secundum æstimationem ipsius agitur, unde non unius nodi maxime intricati solutio petenda de directione actionum humanarum ad perfectionem universi, ne Deo deformatur opus suum, sit ita quod directione malorum moralium ad bonum finem (§. 680. Part. I. Theol. nat.) Deus medeatur huic malo, ne fine suo excidat (§. 682. Part. I. Theol. nat.). Multæ dantur arduæ veritates, de quibus hætenus non cogitatur, quod veram philosophandi viam hætenus non fuere ingressi philosophi. Patebunt autem, quæ huc usque latent, siquidem iis visum fuerit nostro philosophari more. Excitamus adeo data occasione aliorum attentionem, ut videant, quænam in quæstorum numero sint, & in quibus erudendis operam suam utiliter collocent. Nemini eorum invidemus laudem, ut det nostris sublimiora & profundiora.

§. 679.

Quoniam *culpam mediam evitaturus* exceptiones in *Necessitas* casu collisionis officiorum principiis legis naturalis *conveniens* facere tenetur (§. 678.), necesse est ut norit, quomodo iisdem *convenienter* fieri debeat exceptio, consequenter *regulas exceptionum in casu collisionis officiorum sibi familiares reddere* tenetur (§. 361. Psy. h. empir.).

Regulas generales dedimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis (§. 210. & seqq.), & per eas speciales demonstrabuntur in systemate Juris naturæ & Gentium, atque in Philosophia morali & civili. Atque adeo patet, unde regulæ istæ sint hauriendæ.

§. 680.

Qui omnem facit facultatum suarum usum, quem *facere potest, in actionibus suis omnibus legi naturali exacte conformandis, is culpam omnem, tam dolum, quam quamlibet in specie sic dictam evitat, seu culpæ nullius sibi conscius est.* Quoniam *lex naturæ nos obligat ad actionum rectitudinem* (§. 189 Part. I. Phil. pract. univ.), etiam ad actiones lege natu-

naturali permittas recte committendas (§. 190. Part. I. Phil. pract. univ.); qui omnem facit facultatum suarum usum, quem facere potest, in actionibus suis omnibus legi naturali exacte conformandis, in ejus actionibus nullus notatur defectus rectitudinis; qui usu facultatum impediti poterat, consequenter vincibilis est (§. 743. Part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque culpa omnis non nisi in defectu rectitudinis actionis vincibili consistit (§. 696. Part. I. Phil. pract. univ.) sive dolus fuerit (§. 701. Part. I. Phil. pract. univ.), sive culpa quædam in specie si dicta (§. 717. Part. I. Phil. pract. univ.); omnem in agendo culpam, tam dolum, quam quamlibet in specie sic dictam evitat, adeoque nullius sibi conscius est.

Pater ex antecedentibus, quæ de vitanda culpa in specie dicta sunt, ad diversum redire facultatum nostrarum usum. Quamobrem si facias earundem usum omnem, qui fieri potest; omnis quoque evitatur culpa. Quoniam vero defectus rectitudinis actionis quicumque invincibilis impotentia utendi facultatibus nostris tribuendus (§. 745. Part. I. Phil. pract. univ.), ut eundem evitemus nobis impossibile est. Unde cum nemo ad impossibile obligetur (§. 209. Part. I. Phil. pract. univ.); ad hoc, ut culpa omni vacemus, non requiritur, ut faciamus facultatum nostrarum usum, qui nobis non conceditur. Hinc applicatio principiorum, quæ intellectu facillima sunt, difficillima haud raro evadit, ubi judicium minime fallax ferendum, utrum agens culpæ reus sit, nec ne. Faciunt autem huc, quæ de actionum nostrarum, consequenter usus facultatum nostrarum, a libera voluntate nostra dependentia demonstrata sunt (§. 16. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.), & hinc de imputatione actionum deducta (§. 534. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.). Quando hic de vitanda culpa agitur, culpam in abstracto consideramus: ubi vero quæstio incidit, num agens hic & nunc culpam evitare potuerit, de culpa in concreto sermo est (§. 781. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem
absit,

absit, ne quis nos redarguat, quasi nimis rigidi sumus morum censores, & praxin moralem ultra id, quod possibile, urgeamus. Idem notandum est de ceteris quoque Philosophiæ practicæ capitibus. Ceterum propositio præsens est inversa ejus, quam supra demonstravimus (§. 642.).

§. 681.

Qui vitam perfectam vivit, ab omni sensu culpæ vacuum *Sensus culpæ a vita perfecta alienus.*
habet animum, seu nullius culpæ sibi conscius est. Qui enim vitam perfectam vivit, actiones suas omnes quoad minima legi naturali conformatur (§. 17.), consequenter omnem facultatum suarum usum, quem facere potest, in actionibus suis legi naturali exacte conformandis. Sed qui omnem facultatum suarum usum, quem facere potest, in actionibus suis legi naturali conformandis, is nullius culpæ sibi conscius est (§. 680.). Ergo qui vitam perfectam vivit, nullius culpæ sibi conscius est, seu ab omni sensu culpæ vacuum habet animum.

Quoniam qui vitam perfectam vivit, culpam omnem evitat, studium vitæ perfectæ videtur medium sufficiens culpam omnem, adeoque tam dolum, quam quamlibet culpam in specie sic dictam vitandi. Quamobrem cum superius docuerimus, quænam fieri debeant, ut vita perfecta vivatur (§. 58. 594.); superflua existimari poterant, quæ de vitanda culpâ hætenus tradidimus. Enimvero quæ de hac vitanda demonstravimus, tanquam specialia sub generalibus istis continentur. Ecquis vero dixerit, in generalibus esse subsistendum, propterea quod specialia in generalibus involvantur? Immo quia specialia in generalibus involvuntur, ideo evolvenda sunt, ut istis per omnia satisfieri queat. Alias sane nec opus erat, ut jus naturæ ac gentium explicarem, quia in theoria generali ad idem spectantia involvuntur, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus, nec ut Philosophiam moralem & civilem traderemus, quia omnis praxeos principia generalia in hac altera ejus parte

(*Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.*)   K k k k   fue.

fuerunt explicata. Si vitam perfectam vivis, culpam omnem evitas, sed ut vivere possis, adeoque satisfacere regulis, quæ eo sine præscribunturq̄ tenenda etiam sunt, quæ de culpa vitanda præcepimus.

§. 682.

Fructus studii in usum locati.

Qui nullius culpæ sibi conscius est, eum conscientia excusat. Etenim cum culpa a non usu facultatum nostrarum proficiscatur (§. 641.); qui nullius culpæ sibi conscius est, is novit, se nihil eorum omisisse, quod fieri a se poterat, ut recte ageret. Quamobrem de actione perpetrata idem fert iudicium, quod tulerat de perpetranda, consequenter conscientia consequens eadem cum antecedente (§. 422. Part. I. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque conscientia nos excusat, si consequentem cum antecedente eandem experimur (§. 463. Part. I. Phil. pract. univ.); qui nullius culpæ sibi conscius est, eum conscientia excusat.

Quia ad animum sibi revocat, quæ de excusatione conscientia demonstrata fuerant (§. 467. & seqq. Part. I. Phil. pract. univ.), is abunde convincetur, quanti intersit, ut nullius culpæ nobis simus conscii, consequenter quam sit necesse ut ab omni culpa nobis caveamus.

§. 683.

Fructus alius.

Qui nullius culpa sibi conscius est, is ab omni accusatione conscientia immunus est. Qui enim nullius culpæ sibi conscius est, eum conscientia excusat (§. 682.). Enimvero cum conscientia nos excuset, si consequentem cum antecedente eandem experimur (§. 463. Part. I. Phil. pract. univ.), accuset autem, si consequens ab antecedente fuerit diversa (§. 472. Part. I. Phil. pract. univ.), impossibile vero fit, ut consequens simul sit eadem cum antecedente ac diversa ab antecedente (§. 28. Ontol.), nempe non eadem cum antecedente

dente (§. 181. 183. *Ontol.*) ; quem conscientia excusat, eundem accusare nequit. Quamobrem qui nullius culpæ sibi conscius est, is ab omni accusatione conscientiaë immunis est.

Qui sollicitè perpendit, quæ de accusatione conscientiaë demonstrata sunt (§. 482. *Et seqq. Part. I. Phil. pract. univ.*), is satis superque convincetur, quantum momenti in eo situm sit, ut nullius culpæ nobis conscius simus, consequenter quam sit necesse, ut ab omni culpa, tam a dolo, quam a culpa in specie sic dicta qualibet nobis caveamus.

§. 684.

Qui nullius culpæ sibi conscius est, ejus animus a moribus conscientiaë immunis. Qui enim nullius culpæ sibi conscius est, eum conscientia excusat (§. 682.). Sed excusatio conscientiaë a moribus conscientiaë hominem præstat immunem (§. 495. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui nullius culpæ sibi conscius est, ejus animus a moribus conscientiaë immunis est.

Culpam adeo omnem vitare præservativum est adversus morsus conscientiaë. Quo major fuerit cura culpam omnem vitandi, eo magis nobis cavemus, ne conscientia nos mordeat (§. 494. *Part. I. Phil. pract. univ.*), consequenter ne ob male facta rædiis afficiatur animus, & affectibus molestis vexetur (§. *cit.*).

§. 685.

Nullius culpæ sibi conscius esse, seu animus ab omni culpa sensu vacuus felicitatis nostra pars est. Etenim qui nullius culpæ sibi conscius est, eum conscientia non accusat (§. 683.), ejusdemque animus a moribus conscientiaë immunis est (§. 684.). Quamobrem cum accusatio conscientiaë & morsus ejusdem hominem reddant infelicem (§. 493. *Part. I. Phil. pract. univ.*); eam infelicitatem evitat,

in quam accusatio conscientie & morsus ejusdem hominem conjiciunt. Præterea eum, qui culpæ nullius sibi conscius est, conscientia sua excusat (§. 682.). Quare cum excusatio conscientie hominem felicem reddat (§. 495. Part. I. Phil. pract. univ.); eius felicitatis compos fit, quæ ab excusatione conscientie expectanda. Patet itaque animum ab omni culpæ sensu vacuum esse partem felicitatis nostræ.

Quanta sit felicitatis nostræ pars animus ab omni sensu culpæ vacuum, non opus est ut demonstretur. Qui enim ad principia animum advertit, ex quibus demonstravimus, excusationem conscientie hominem reddere felicem (§. 495. Part. I. Phil. pract. univ.), & accusationem conscientie ejusdemque morsus eundem facere infelicem (§. 493. Part. I. Phil. pract. univ.), veritatemque illorum in seipso, horum autem in aliis experiri conatur (§. 271. 272.); abunde eam perspiciet. Nemo autem miretur, nos felicitatis partem facere absentiam infelicitatis. Quemadmodum enim in numerum bonorum vulgo ab omnibus refertur mali absentia; ita etiam absentia infelicitatis in partem felicitatis venit.

§. 686.

*Motivum
culpa vi-
tanda.*

Animus ab omni sensu culpa vacuum est motivum culpa vitanda. Est enim pars felicitatis nostræ (§. 685.). Sed felicitas est motivum agendi (§. 326.), infelicitas motivum non agendi (§. 327.). Quamobrem animus ab omni sensu culpæ vacuum est motivum culpæ vitandæ.

Ut igitur culpam vitare velis, necesse est ut probe perpendas, quanti intersit habere animum ab omni sensu culpæ vacuum (§. 932. Psych. empir.). Utque motivum sit fortius, probe perpendendum, quanta felicitatis nostræ pars in eo sita sit (not. §. 685.). Quodsi motivo huic locum facere debeat agens, & veram felicitatis ac infelicitatis notionem habeat, & quænam hominem felicem, quænam infelicem faciant, non ignoret necesse est. Quæ hic requiruntur, ex Psycho-

cho-

chologia empirica, parte prima Philosophiæ practicæ universalis & demonstrationibus anterioribus haurienda sunt. Neque adeo opus est, ut plura de iisdem dicantur.

CAPUT IV.

DE

CONJECTANDIS HOMINUM
MORIBUS.

§. 687.

PER *Morem* intelligimus modum constantem ac per- *Mos quid*
petuum determinandi actionem sive positivam, sive *fit.*
privativam dati generis vel datæ speciei, seu identi-
tatem agendi in eodem casu.

Definitio moris difficilis est, ut adeo eam dare neglexe-
rint, qui de moribus hominum ex instituto commentati sunt.
Quamobrem non est, quod miremur, si quis attonitus quasi
hæreat, dum definitionem nostram legit: quam tamen esse
usui loquendi convenientem haud difficulter probatur. E. gr.
Quintilianus lib. 1. c. 10. Romanorum, inquit, epulis fides
ac tibias adhibere moris fuit. Et *Cicero* in *Verrem* lib. 3.
c. 26. scribit: Negavit moris esse Græcorum, ut in convi-
vio virorum accumberent mulieres. Habes hic exemplum
actionis & positivæ, & privativæ, quæ mori tribuitur. Con-
sistit autem mos in eo, quod in eodem casu idem semper fiat,
vel non fiat. Hinc & naturæ tribuitur mos, quatenus sem-
per agit in eodem casu eodem modo, nec ab isto modo un-
quam recedit. Terminos enim constantiæ ac perpetuitatis
hic sumimus eodem modo, quo de voluntate eosdem inter-
pretati sumus (§. 1062. Part. I. Theol. nat.), scilicet ut perpe-
tuitas denotet idem fieri vel non fieri omni tempore, quo-
ties idem casus offertur, & constantia significet, ab eo actio-
nem determinandi modo in eodem casu non recedi. Hinc

Kkkk 3

ex

ex identitate agendi omnes colligunt morem, recte argumē-
tati (§. 349. Log.): fit ita quod eundem sibi repræsentaturum
confundant cum principiis, unde mos procedit. Inde est quod
virtutes, vitia, inclinationes naturales aliæque qualitates ani-
mæ sive naturales, sive acquisitæ, unde identitas agendi depen-
det, morum nomine compellentur, & a Grammaticis diversi
significatus vocabuli fingantur. Qui vero in philosophia pri-
ma versati sunt, ut notionibus abstractis sint adsueta, & in Psy-
chologia industriam suam desiderari non sunt passi, ut satis
sint acuti in discernendis actionibus animæ internis earundem-
que principiis; ab ista confusione sibi facile cavebunt, & ex
actionum determinatione constante ac perpetua mores, ex mo-
ribus eorum principia interna colligent: id quomodo recte fiat,
jam docere nobis est propositum.

§. 688.

*Mores ani-
mi quid
sint & quid
sint ex-
terni.*

Hinc *Mores animi* seu *hominum* dicuntur modi con-
stantes ac perpetui determinandi actus facultatum animæ,
quatenus a libertate nostra pendent. Et iisdem accensentur
actiones externæ iisdem respondentes, quatenus scilicet
cum illis simul ponuntur, vocanturque *Mores* in horum iden-
titate consistentes *externi*.

Idem adeo moris significatus est, sive de hominibus, sive
de brutis aut corporibus quibuscunque, immo de ente quo-
cunque alio prædicatur: fit ita, quod ob libertatem animæ,
qua bruta & reliqua corpora carent, ea intercedat differentia,
quam libertas exigit, ut de moribus animi sive hominum præ-
dicentur, quæ de moribus brutorum & corporum ceterorum
prædicari nequeant.

§. 689.

*Morum di-
visio in na-
turales &
liberos.*

Mores naturales sunt, qui per essentiam & naturam
animæ & corporis determinantur: *Libri* autem, qui a li-
bertate animæ dependent. Priores etiam intelliguntur de
brutis & rebus inanimatis.

Divi-

Divisio eadem, quæ actionum in naturales & liberas (§. 12. Part. I. Phil. pract. univ.). Nimirum cum mos omnis consistat in identitate agendi in eodem casu (§. 687.); mores naturales spectantur in actionibus naturalibus, liberi autem in liberis.

§. 690.

Homini imputantur mores liberi, non naturales: nec Quinammodo brutis & rebus inanimatis mores sui imputari possunt. Etenim res impu- homini non imputantur actiones, nisi quatenus liberæ sunt *tentur agen-* (§. 532. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter quatenus *ti.* a libertate animæ dependent (§. 12. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem nec ipsi imputari potest, quod constanter ac perpetuo agat eodem modo, quam quatenus identi- tas agendi in eodem casu a libertate animæ pender. Quo- niam itaque in hac identitate mos consistit (§. 687.), sunt- que mores liberi, quatenus a libertate animæ dependent (§. 689.); ideo patet homini imputari mores liberos. *Quod erat primum.*

Enimvero homini imputari nequeunt per se actio- nes naturales (§. 529. Part. I. Phil. pract. univ.), consequen- ter nec eidem imputari potest, quod actiones naturales semper sese habent eodem modo in eodem casu. Quam- obrem cum actiones naturales per essentiam & naturam a- nimæ & corporis determinantur (§. 12. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter & identitas agendi in eodem casu, in qua mores consistunt (§. 687.), mores autem naturales sint, qui per essentiam & naturam animæ ac corporis determi- nantur (§. 689.); mores naturales homini imputari neque- unt. *Quod erat secundum.*

Denique brutis (§. 530. Part. I. Phil. pract. univ.) & rebus inanimatis imputari nequeunt actiones suæ (§. 531. Part. I. Phil. pract. univ.), consequenter nec ipsis impu- tari

tari potest, quod constanter in eodem casu agant eodem modo. Quamobrem cum in identitate agendi in eodem casu mores ipsorum consistant (§. 687.); brutis atque rebus inanimatis mores sui imputari nequeunt. *Quod erat tertium.*

In censendis aliorum moribus ratio habenda est imputationis. Atque huc præter propositionem præsentem conducunt principia, quæ de imputatione demonstravimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis. Ast ubi in mores hominum inquiris, ut eorum habeas rationem in determinandis propriis actionibus, quoties cum ipsis agendum, nihil refert, utrum sint naturales, an vero liberi, etsi subinde non inutile sit liberos a naturalibus etiam hic distingui, ne quid in actionibus propriis determinandis omittas, quod negligi minime debebat, nisi actio aliqua ex parte a rectitudine deficere debebat. Etsi enim talia pro subtilitatibus habeantur, quæ contemni merentur, & vulgo contemnantur: ipsa tamen experientia docet, ea haud raro negligi cum damno agentis in negotiis arduis non exiguo.

§. 691.

Dependentia a libertate est, alia positiva, alia privativa. *Positiva* est, quæ ab usu libertatis proficitur: *Privativa* vero, quæ a non usu originatur, seu intermisso ejus usu ponitur.

Quemadmodum actiones non modo positivæ, verum etiam privativæ imputantur, quia facere omittis, quæ facere poteras, adeoque libere omittis; ita etiam impuratur non usus libertatis, quem facere poteras. Pertinent huc, quæ de defectu rectitudinis vincibili ob non usum facultatum nostrarum demonstravimus (§. 743. Part. I. Phil. pract. univ.). Quamobrem non sufficit demonstrasse per essentiam & naturam corporis determinatam fuisse actionem & hinc pendere morem, ubi probandum actionem vel morem esse naturalem; sed ostendendum quoque nullum hic in determinatione libertatis esse potuisse usum. Hoc probe notandum est,

est, ubi de moribus corrigendis quæstio incidit, ne vel in iis corrigendis inanem operam sumas, quæ corrigi nequeunt, vel negligentem te præbeas, ubi corrigi poterunt. Distinctio adeo præsens dependentiæ morum a libertate animæ usum non contemnendum habet in praxi. Et ejus etiam habenda ratio est, quoties cum aliis agendum, quemadmodum ex iis colligitur, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus.

§. 692.

Mores eodem modo differunt, quo actiones hominum Principium inter se differunt. Constitunt enim in identitate agendi in generale eodem casu (§. 687.). Quales igitur sunt actiones, tales distinguendi. etiam censentur mores, quippe qui aliunde quam ex actionibus judicari nequeunt. Quamobrem eodem modo differunt, quo actiones hominum inter se differunt.

Habemus adeo principium generale distinguendi mores: quod esse notionibus communibus conforme experientia loquitur, ut instar axiomatis sumi possit (§. 263. Log.).

§. 693.

Quoniam moraliter bonæ sunt actiones legi conformes, malæ autem eidem difformes (§. 244. Part. I. Phil. & mali quopraet. univ.); mores quoque boni sunt, qui consistunt in modo diffidentitate actionum legi conformium; mali ex adverso, qui videntur consistunt in identitate actionum legi difformium (§. 692.), aut, si mavis, mores boni sunt, qui legi conformes; mali autem, qui eidem difformes.

Qui ex parte prima Philosophiæ practicæ universalis didicit, quantum pateat moralitas actionum, eidem quoque perspectum est, quinam sit ambitus morum bonorum & malorum. Unde non offendetur, si in communi sermone boni dicantur vel mali, qui speciali quodam nomine insigniri poterant.

(Wolffii Philosoph. Pract. Univ. Pars II.)

L I I I §. 694.

§. 694.

Morum honestorum & inhonestorum discrimen.

Quia honestæ sunt actiones, quæ obligationi ac juri naturali conveniunt, inhonestæ autem, quæ eidem repugnant (§. 171. Part. I. Phil. pract. univ.); mores quoque honesti sunt, qui in identitate actionum obligationi ac juri naturali convenientium consistunt, seu, qui obligationi ac juri naturali conveniunt, ex adverso autem inhonesti, qui consistunt in identitate actionum obligationi ac juri naturali difformium, seu, qui obligationi ac juri naturali difformes sunt (§. 692.).

Mores adeo honestos ab inhonestis discreturus notionem obligationis ac juris naturalis, quam utramque satis explicavimus in parte prima Philosophiæ practicæ universalis, intine perspicere debet. Constat enim ignorantia hujus obligationis atque juris contigisse, ut ab aliis gentibus mores nonnulli habiti fuerint honesti, quos inhonestos existimarunt alii. Quinam rectius senserint, dijudicari nequit, nisi ex notione distincta honestatis ac inhonestatis, quæ in notiones obligationis naturalis & juris naturalis resolvitur.

§. 695.

Morum licitorum & illicitorum differentia.

Porro cum actiones illicitæ sint, ad quas omittendas obligamur, licitæ autem, ad quas committendas tantummodo jus habemus (§. 170. Part. I. Phil. pract. univ.); mores etiam liciti sunt, qui consistunt in actionum identitate, ad quas omittendas obligamur, aut liciti sunt illi, ad quas jus habemus, seu qui consistunt in actionum identitate, ad quas committendas jus habemus (§. 692.).

Rarius equidem in communi sermone mores licitos vel illicitos appellamus; subinde tamen etiam in eodem hac denominatione utimur. Sane in vernaculo sermone ab usu loquendi minime abhorret, si mores hominum, prouti casus tulerit, voces erlaubte Sitten, item unerlaubte Sitten. Quodsi vero

vero vel maxime hæc distinctio morum a communi usu loquendi abhorreret, non tamen ideo rejicienda foret, cum veritati consentaneam esse demonstretur, suumque habeat usum in praxi, quoniam haud raro homines vtuntur moribus, a quibus se abduci minime patiuntur, quod eos licitos arbitrentur.

§. 696.

Denique quia actiones decoræ sunt, quæ agentem decent (§. 194. Part. I. Phil. pract. univ.), indecoræ, quæ nam decori dedecent (§. 195. Part. I. Phil. pract. univ.); mores etiam *indecori* decori sunt, qui agentem decent, seu, qui consistunt in actionum decorarum identitate, indecori autem, qui agentem dedecent, seu, qui consistunt in actionum indecorarum identitate (§. 692.).

Quanam deceant agentem, quanam dedecent, distincte satis explicavimus alibi (§. 332. Part. I. Theol. nat. & §. 195. Part. I. Phil. pract. univ.). Ad illas igitur notiones generales recursum, quoties de decoris ac indecoris moribus ferendum est iudicium. Ipsæ autem notiones hæc insinuant, quod in casu particulari haud raro difficile sit iudicium, cum nec omnes eadem deceant, nec eadem dedecent omnes. Facilitantur autem iudicia per specialem decori ac indecori theoriam, hætenus a philosophis fere neglectam. Equidem in communi sermone plures adhuc occurrunt morum denominationes, veluti cum nunc dicuntur pravi, nunc scelerati, nunc comiti, nunc insulsi, nunc urbani, nunc rustici & ita porro. Enimvero vel per inconstantiam loquendi alio nomine compellantur, qui per modo demonstrata aliter appellari debebant, vel mores particulares speciale trahunt nomen a virtutibus & vitiis, ad quæ referuntur. Quæ igitur a nobis expositæ sunt morum divisiones, in theoria generali sufficiunt.

§. 697.

Singuli mores animi supponunt generalem quandam determinationem appetitus ad actiones certi generis, vel certa se habeat species

appetitus & speciei committendas, vel averfationis ad actiones certi generis averfatio in vel certa speciei omittendas. moribus. Etenim mores animi consistunt in modo constante ac perpetuo determinandi actus facultatum animæ (§. 688.). Quamobrem cum actus isti vel sint facultatis appetendi & averfandi, vel facultatis cognoscendi ab his pendentes; mores animi in eo consistunt, quod actus facultatis appetendi & averfandi singulares in eodem casu determinantur eodem modo, consequenter ut, quod in aliquo casu semel appetis, vel averfaris, idem etiam appetas, vel averferis, quotiescunque casus iste recurrit. Quoniam itaque ratio aliqua adesse debet, cur actus appetitus vel averfationis ita determinetur, non aliter (§. 56. Ontol.), ea vero contineri debet in repræsentatione, seu perceptione actionis, consequenter necesse est, ut actionem appetas vel averferis, quatenus tibi eandem repræsentas ut talem; ideo patet appetitum & averfationem esse debere determinabilem per hoc, quod actio aliqua ut talis percipiatur, adeoque generaliter determinatus est appetitus ad tales actiones committendas, & averfatio generaliter determinata est ad tales actiones omittendas. Singuli adeo mores animi supponunt generalem quandam determinationem appetitus ad actiones certi generis vel certe speciei committendas, vel averfationis ad actiones certi generis, vel certæ speciei omittendas.

Ex, gr. Videmus quotidie, homines quosdam appetere actiones, ex quibus se honorem vel famam consequi posse arbitrantur. Appetitus adeo eorum determinabilis est per repræsentationem honoris ex actionibus consecuturi, consequenter generaliter determinatus est ad committendas actiones, quæ honorem vel famam pariunt. Moris iisdem est appetere actiones, quæ faciunt ad honorem vel famam consequendum, & eas committere, quas huc facere iudicant (§. 687.). Mos adeo ipsorum supponit determinabilitatem appetitus per honorem, consequenter generalem quandam deter-

ter-

terminationem ad actiones certi generis committendas. Similiter videmus homines quosdam averſari eas actiones, quas commiſſurus vel minimum periculum ſubire tenetur. Averſatio itaque ipſorum determinabilis eſt per repræſentationem vel miniſimi periculi, cui ſe exponere debent, conſequenter generaliter determinata eſt ad actiones certi generis omittendas. Moris iisdem eſt averſari actiones, quas committendo vel minimo periculo ſeſe exponere tenentur (§. 687.). Mos adeo ipſorum ſupponit determinabilitatem averſationis per periculum vel minimum ſubeundum, conſequenter generalem quandam determinationem ad actiones certi generis omittendas. Nemo hominum actiones committit, niſi quæ ipſius iudicio ſunt bonæ, nec omittit ſeu committere recuſat actiones, niſi quæ ipſo iudicante non ſunt bonæ ſeu malæ. Atque hic mos communis eſt omnium hominum (§. 687.). Supponit autem appetitum eſſe determinabilem per repræſentationem boni, & averſationem eſſe determinabilem per repræſentationem mali, conſequenter generalem determinationem appetitus ad bonas actiones committendas & generalem determinationem averſationis ad malas non committendas, ſeu omittendas. Unde eſt lex appetitus: Quicquid nobis repræſentamus tanquam bonum quoad nos, id appetimus (§. 904. *Pſych. empir.*), & lex averſationis: Quicquid nobis repræſentamus tanquam malum quoad nos, id averſamur (§. 907. *Pſych. empir.*). Quoniam hominibus, quatenus bonum apparens a vero bono non diſtinguunt, nec malum apparens a vero malo ſeparant, non eadem eſt notio boni atque mali; ideo vi determinationis generaliffimæ naſcuntur aliæ generales ad actiones certi generis vel certæ ſpeciei committendas & omittendas ſeu non committendas pro diverſitate hominum diverſæ.

§. 698.

Quoniam bruta habent appetitum ſenſitivum & *Quomodo ſe* averſationem ſenſitivam (§. 757. *Pſych. rat.*), legemque *habeat* appetitus & averſationis in utriuſque actibus determinan- *tibus*

§ *aversatio* dis observant (§. 758. *Psych. rat.*): eodem, quo ante (§. *brutorum* 697.), modo ostenditur, quod etiam *mores brutorum supponant* generalem quandam determinationem appetitus & *aversationis ad certas actiones committendas & non committendas.*

Principium hoc ului est in Physiognomia, quemadmodum inferius elucescet. Est etiam in numero principiorum heuristicorum, quemadmodum in Arte inveniendi doceri debet, & ex iisdem colligere licet, quæ de eius usu in Physiognomia docebuntur.

§. 699.

Quomodo se habeat facultas cognoscendi in moribus humanum.

Singuli mores hominum supponunt notionem quandam boni vel mali, sive veri sive apparentis, aut confusam, aut distinctam. Supponunt enim generalem determinationem appetitus ad actiones certi generis vel speciei certæ committendas, vel aversationis ad actiones certi generis vel certæ speciei non committendas seu omittendas (§. 697.). Quamobrem cum appetitus oriatur ex repræsentatione boni (§. 579. *Psych. empir.*), aversatio vero ex repræsentatione mali (§. 581. *Psych. empir.*), nempe appetitus sensitivus ex confusa (§. 580. *Psych. empir.*), rationalis ex distincta boni (§. 880. *Psych. empir.*), aversatio vero sensitiva ex confusa mali (§. 582. *Psych. empir.*), rationalis ex distincta mali repræsentatione (§. 881. *Psych. empir.*); bonum autem non minus (§. 557. *Psych. empir.*), quam malum omne vel verum sit, vel apparens (§. 568. *Psych. empir.*): singuli mores hominum supponunt notionem quandam boni vel mali, sive veri, sive apparentis, aut confusam, aut distinctam.

Nimirum appetitus determinabilis est per perceptionem actionis ut talis, quia actio ut talis percepta repræsentatur tanquam bona, & aversatio determinabilis est per perceptionem actionis ut talis, quia actio ut talis percepta repræsentatur tanquam mala. Neque enim in determinatione appetitus

rus violari potest lex appetitus, nec in determinatione averfationis lex averfationis, cum utraque nitatur principio rationis fufficientis (§. 586. 904. 907. *Psych. empir.*), quod in determinando quolibet actu locum habet (§. 70. *Ontol.*).

§. 700.

Singuli mores brutorum supponunt ideam quandam boni, vel mali confusam. *Quomodo se habeat factas cognoscendi in* Supponunt enim generalem quandam determinationem appetitus & averfationis ad certas actiones committendas & omittendas (§. 698.). Enimvero bruta observant legem appetitus & averfationis (§. 758. *Psych. rat.*), adeoque eorum appetitus determinatur per repræsentationem boni (§. 904. *Psych. empir.*), averfatio autem per repræsentationem mali (§. 907. *Psych. empir.*). Quoniam vero non habent, nisi appetitum sensitivum & averfationem sensitivam (§. 757. 763. *Psych. rat.*), appetitus autem sensitivus ex idea boni confusa (§. 580. *Psych. empir.*); averfatio sensitiva ex idea mali confusa oritur (§. 582. *Psych. empir.*): singuli mores brutorum supponunt ideam quandam boni vel mali confusam.

Nimirum cum bruta appetant actiones tales, necesse est ut actiones, quas ut tales percipiunt, sibi repræsentent tanquam bonas, & cum bruta averfentur actiones tales, necesse est ut actiones, quas ut tales percipiunt, sibi repræsentent tanquam malas. Nemo miretur, nos de brutorum moribus agere, ubi de hominum moribus conjectandis agendum. Mores enim brutorum ad mores hominum conjectandos faciunt, & utile est ut constet, quandonam hominum mores assimilentur moribus brutorum, & quandonam ac quatenus ab iisdem abeant.

§. 701.

Si mores hominum supponunt notionem boni vel mali Comparatio confusam, cum moribus brutorum conveniunt; si supponunt morum notio-

*hominis
cum mori-
bus bruto-
rum.*

notionem boni vel mali veri distinctam, hominibus proprii sunt; si denique supponunt notionem boni vel mali apparentis distinctam, mores hominum brutorum moribus adhuc assimilantur. Etenim brutorum mores supponunt ideam quandam boni vel mali confusam (§. 700.), & ab hac pendet appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ determinatio generalis (§. 580. 582. Psych. empir.), quæ non minus ad mores brutorum (§. 698.), quam ad mores hominum requiritur (§. 697.). Quamobrem si mores hominum quoque supponunt notionem boni vel mali confusam, cum brutorum moribus iidem sunt (§. 181. Ontol.), adeoque conveniunt. Quod erat primum.

Quoniam bruta carent intellectu (§. 761. Psych. rat.), distincta quoque boni ac mali veri notio iisdem inesse nequit (§. 275. Psych. empir.). Quamobrem quoque nulli in ipsa cadunt mores, qui distinctam boni ac mali veri notionem supponunt. Quod si ergo mores hominum distinctam boni vel mali veri notionem supponunt; hominibus proprii sunt. Quod erat secundum.

Quod si notio boni vel mali, quam supponunt hominum mores (§. 699.), distincta quidem fuerit, sed ea tantummodo bonum vel malum apparens repræsentetur; bonum vel malum tantummodo videtur, quod non est (§. 557. 568. Psych. empir.), consequenter perinde est, ac si mores a notione boni vel mali confusa penderent (§. 631. L. 2), quemadmodum & ea, quæ insunt notioni distinctæ, in confusam notionem boni vel mali in genere resolvuntur, vi cuius bonum vel malum apparet, quod non est (§. 95. 631. Log.). Quoniam itaque mores hominum iidem sunt cum moribus brutorum, si notionem confusam boni & mali supponunt (*vi num. 1.*); moribus brutorum adhuc assimilantur, si notionem boni & mali equidem distin-

distinctam, attamen non nisi apparentis supponunt (§. 195. *Ontol.*). *Quod eras tertium.*

Habemus adeo principium, vi cuius mores hominum cum moribus brutorum conferri possunt, ut certo constet, num & quatenus cum iisdem conveniant, & quando ab iisdem abeant. Notio boni vel mali apparentis distincta nonnisi in eo differt a confusa, quod sigillatim recensere valeas, quæ in hac continentur, & beneficio operationum intellectus eam in dato casu applices (§. 356. *Psych. empir.*), adeoque quoad appetitum & averfationem perinde est, ac si vi notionis confusæ determinaretur. Immiscet se facultatibus cognoscendi inferioribus superior, nempe intellectus, sed huius usus insufficientis est, cum sensui plus tribuatur, quam tribui debebat. Et qui distincte satis iudicium definitivum explicare valet, in notiones confusas incidit, quibus agenti imponitur, ut pro bono vel malo habeat, quod non est, & quod non esse agnovisset agens, siquidem facultatis cognoscendi superioris usum sufficientem fecisset. Videmus adeo usum facultatis cognoscendi superioris pro nullo habendum, consequenter mores hominum a moribus brutorum non differre.

§. 702.

*In moribus tam brutorum, quam hominum facultas Quomodo se cognoscitiva generaliter determinata est ad tales actiones re-habeat fræsentandas tanquam bonas, vel malas. Etenim mores cultas cognoscitivam brutorum (§. 700.), quam hominum supponunt no-scitiva in-tionem quandam boni vel mali (§. 699.), vi cuius actio, moribus al-ad quam committendam generaliter determinatus est appe-terius ex-ritus tam brutorum (§. 698.), quam hominum (§. 697.), penditur, & ad quam omittendam generaliter determinata est aver-fatio tam in brutis (§. 698), quam in hominibus (§. 697.), repræsentatur tanquam bona vel mala, quia percipitur ut talis (§. 24. *Psych. empir.*). Quoniam itaque quamprimum actio ut talis percipitur, ea repræsentatur tanquam bona*

(*Wolfsi Philos. Pract. Univ. Pars II.*) M m m m vel

vel mala ; facultas cognoscendi generaliter determinata est ad tales actiones repræsentandas tanquam bonas vel malas (§. 112. Ontol.).

Determinationem appetitus vel averfationis generalem in moribus tam brutorum , quam hominum agnovere veteres ex identitate agendi in eodem casu eam inferentes ; sed cum in ejus rationem non inquirerent , vel quod eam pro primitiva haberent , vel quod non agnoscerent philosophi esse , ut inquirat in rationes eorum , quæ sunt (§. 46. Discurs. pralim.) , determinationem facultatis cognoscitivæ generalem insuper habere. Patebit tamen deinceps in conjectandis hominum moribus rationem ejus habendam esse , præsertim ubi morum aliorum cognitio usui esse debet , & moribus tam propriis , quam alienis emendandis utilem navare operam volueris. Immo si in moribus cognoscendis nulla ex parte desiderari debet diligentia , ad determinationem generalem facultatis cognoscendi non minus advertendus animus , quam ad determinationem generalem facultatis appetendi ac averfandi. Dependet appetitus & averfatio a facultate cognoscitiva , adeoque nec ille , nec hæc sufficienter intelligitur , nisi constet , quomodo sese habeat facultas cognoscitiva , dum appetitus in quid fertur , vel averfatio quid respuit.

§. 703.

Quomodo mores vulgo definiantur. Vulgo *Mores* accipiuntur pro determinatione ista generali appetitus ad actiones certi generis vel speciei committendas & averfationis ad actiones certi generis vel speciei non committendas seu omittendas (§. 697. 698.). Dicitur autem generalis ista determinatio *Dispositio* , quatenus appetitus & averfatio ita sese habet , ut , quoties agendi occasio offertur , hoc modo determinetur. Unde *Mores* definiuntur per dispositionem quandam appetitus , quia scilicet tam appetitionem , quam averfionem ad appetitum retulerunt veteres (§. 583. Psych. empir.).

Cum

Cum significatus generalis, quem definitione superiori exposuimus (§. 687.), restrictiorem sub se comprehendat, adeoque sine præjudicio veritatis retineri possit, nulla ratio cogit, ut ab illo recedamus. Si cui aliter visum fuerit, de nominali definitione nemini litem movebimus. Sufficit nos distincte explicasse, quid sibi velit ista appetitus dispositio, quam morem dixerunt veteres, & ostendisse quod ad identitatem agendi in eodem casu, unde omnes morem agnoscunt, requiratur in hominibus atque brutis. Equidem actiones a more vulgo distinguuntur, & recte quidem; non tamen quid hic concluditur adversus definitionem nostram. Etenim per hanc quoque ipsa actio mos non est, sed hunc tanquam principium supponit. Identitas agendi seu modus constans & perpetuus determinandi actionem non est ipsa actio, sed actio potius supponit agens, quodcumque tandem fuerit, tale esse, ut in eodem casu actionem eodem modo determinet, &, nisi quid obstiterit, idem agat. Ab impedimentis enim, in quibus continetur ratio, cur a more recedatur, nunc abstrahimus, nec eorum in definiendo haberi potest ratio. Mox autem patebit, quanti intersit, distincte cognovisse, unde nam sit, ut appetitus sua quasi sponte in actiones certi generis vel certæ speciei feratur, & aversario ab iisdem abhorreat.

§. 704.

Mores conjectare dicimur, si ex iis, quæ in sensu *Mores concurrunt*, determinationem generalem appetitus & aversario-
jectare quid tionis quoad actiones certi generis vel speciei probabiliter significet.
 saltem colligimus.

Nimirum non alio fine in mores aliorum inquirimus, quam ut constet, quomodo agens appetitum vel aversationem determinare soleat, quoties agendi quædam occasio offertur. Certam hujus intendimus cognitionem: ubi vero ea haberi nequit, in probabili acquiescere tenemur. De conjectandis cujusque moribus libros decem conscripsit *Scipio Claramontius*, qui hanc artem optime exposuisse fertur. Esti

M m m m 2

autem

autem non negemus, occurrere in iisdem quædam principia, quæ usui esse possunt, & ubi iisdem uti noveris, ad ulteriora profunt; negari tamen non potest, eum nec certa ab incertis, vera a falsis distinguere, nec ipsam morum notionem, quantum satis est, evoluisse, nullaque ex parte satisfacere iis, qui nostrum philosophandi morem tenent. Quemadmodum itaque in notionem moris nostro more inquisivimus; ita etiam nostro more porro trademus, quomodo aliorum mores sint conjectandi. Cum vero in Philosophia practica universali nonnisi generalem praxin moralem tradamus; nec nostri instituti est nisi generalia de conjectandis hominum moribus demonstrare; specialia enim reservantur philosophiæ morali.

§. 705.

*Quidam
investigare
debeas in
conjectandis
moribus.*

Quoniam mores alterius conjectaturus ex iis, quæ in sensus incurunt, determinationem generalem appetitus & averfationis quoad actiones certi generis vel certæ speciei colligere tenetur (§. 704.), determinatio vero ista etiam quoad mores tam brutorum (§. 700.), quam hominum (§. 699), supponit notionem quandam boni vel mali (§. 579. 581. *Psych. empir.*), vi cuius talis actio agendi representari solet tanquam bona vel mala (§. 702.); *Qui mores alterius conjectare voluerit, potissimum inquirere tenetur in eam notionem, vi cuius agens actionem certi generis, vel speciei sibi representare solet tanquam bonam vel malam.*

Neglexit hoc cum veteribus, quorum vestigia legit, *Chrysostomus*: unde haud difficile colligitur, cur, quæ ab ipso tradita sunt, parum certa sint, nec satisfaciunt acutioribus. Hoc vero principium in omni arte conjectandi mores tam brutorum, quam hominum notionis directicis loco inferri.

§. 706.

Quoniam vero id, ex quo colligitur præsentia alterius,

terius, hujus, quod inde colligitur, signum est (§. 952. *Ontol.*): ea, quæ in sensus incurrunt, & ex quibus colligitur generalis determinatio appetitus vel aversationis quoad actiones certi generis aut species ad mores requisita (§. 697. 698.) sunt morum signa.

Patet adeo, ubi de conjectandis hominum moribus agitur, de eorundem quoque signis agendum esse.

§. 707.

Inde est, quod ars conjectandi hominum mores *Semiotica* dicatur *Semiotica moralis*.

Denominatio ex Medicina petita. Quemadmodum enim *quid sit.* ea Medicinæ pars, quæ docet, quomodo ex certis signis morbus, qui latet, dignoscatur, & quem habiturus sit eventum, colligatur, Semiotica vel Semiologia appellatur; ita et Philosophiæ moralis pars, quæ docet, quomodo ex certis signis dignoscantur mores hominum, & actiones inde pendentes prævideantur, Semiotica moralis dici sœvit. Philosophiæ practicæ universalis pars est Semiotica moralis generalis, quam hic tradere nobis propositum est. Specialia vero referantur philosophiæ morali passim suo loco tradenda.

§. 708.

Valens est compositio faciei determinato situ partium faciei mobilium facta. Vernaculo sermone appellatur *Valens quia* *lamus die Mine.*

Ad faciem pertinent frons, nasus, oculi, genæ, os, mentum: quibus partibus etiam accensentur aures. In fronte mobilis est cutis, quæ os frontis tegitur, in naso mobiles sunt pinnae, in ore labia mobilia sunt. Maxime autem cum ore mobiles sunt oculi, quamvis etiam in mento & genis motus quidam conspicui sint. Dum vero partes quaedam moventur, vel moventur solæ, ut earum, quem ad ceteras habent, situs solus mutetur, vel moventur cum ipsis una aliæ, ut plurimum situs simul varietur. Ex variatione situs

M m m m 3

par-

partium mobilium, faciei diversitas vultus enascitur: quæ quanta sit, quotidie experimur. Docet etiam experientia variato situ partium mobilium earundem quoque figuram aut, si mavis, conformationem mutari. Multum ad mores judicandos facit vultus, præsertim ad naturales. Patebunt hæc ex sequentibus.

§ 709.

Gestus quid sint.

Gestus sunt motus brachiorum determinato situ partium ad eadem pertinentium facti. Nostro idiomate appellamus *Geberden*: quamvis vocabulum Germanicum latius subinde accipiatur, ita ut etiam sub se comprehendat compositionem totius corporis ex variato situ partium mobilium resultantem.

Ad brachia referuntur humerus, cubitus & manus: in manibus spectantur palma, cujus pars interior vola manus, superior dorsum appellari solet, atque digiti in suos articulos divisi. Corpus constat ex trunco & artubus. Truncus componitur ex capite, thorace, abdomine: artus dividuntur in brachia, quæ subinde etiam manus appellantur, vocabulo latiori in significato accepto, atque pedes, ad quos femur cum genu & poplite, tibia sive crus, & pes in specie sic dictus refertur, qui ab Anatomicis in tarsum, metatarsum atque digitos pedum dividi solet. Partes corporis externi a se invicem distinguere, & earundem varios situs, quos habere possunt, perpendere tenetur, qui de vultu, gestu ac incessu & positu corporis iudicium ferre, vel saltem notiones sibi formare voluerit.

§. 710.

Positus corporis quid sit.

Per *Positum corporis* intelligimus compositionem totius corporis externi situ partium mobilium quomocumque determinato resultantem. Vernaculo sermone appellamus speciali nomine die *Stellung des Leibes*, vel etiam die *Positur*.

Quam-

Quamvis adeo usu loquendi etiam obtineat, ut positura cum gestibus sub communi nomine comprehendatur; consultius tamen est, ut vocabulo *Geberden* tantummodo indigentur gestus; positura autem corporis proprio nomine *die Stellung des Leibes*, vel *Positur* significetur. Gestus enim ex positura minime dependent, sed illis variatis hæc eadem esse potest.

§. 711.

Incessus est motus pedum determinato situ partium *Incessus* ad eos pertinentium factus. Germanice vocatur *der Gang*. *quid sit.*

Definitur hic *incessus*, qualis in se est. Etsi enim in judiciis, quæ feruntur de *incessu*, haberi etiam soleat ratio posituræ, immo gestuum; non tamen inde sequitur, quod ad *incessum* per se pertineant, etsi cum eodem concurrant.

§. 712.

Vox est spiritus per glottidem emissus sonorus. *Vox quid sit.*
Vernaculo idiomate appellamus *die Stimme*.

Nimirum aër ex pulmonibus expiratus spiritus vocari solet, Germanice *der Athem*. Emitteretur autem per glottidem, quæ laryngis rimula est, & a libertate animæ pendet, utrum eum magna celeritate protrudere, an lente expellere velis, item num eum magna, an exigua copia exprimere velis. Præterea sonorus efficitur, quemadmodum suo tempore in Physica explicabitur, & denuo a libertate animæ pendet, num eum sonorum efficere velis, an nolis, immo cum spiritus sonorus non semper idem sit, differentia quoque, quæ in eodem spectatur, arbitrio tuo subjicitur. Atque ideo vox non uno modo regitur arbitrio tuo. Etsi autem bruta destituantur libertate (§. 763. *Psych. rat.*), vox tamen quoad qualitates diversas & diversos intensionis earundem gradus ab appetitu ac aversatione pendet ipsis conveniente (§. 757. *Psych. rat.*).

§. 713.

Sermo est significatio actuum facultatum animæ, *Sermo* veluti

quid sit.

veluti perceptionum, appetitionum & averfionum, per vocabula.

Vocabula hic non fpeftantur materialiter, quatenus funt foni articulati, fed formaliter, quatenus vim significandi habent, & ea intentione proferuntur, ut, quæ in anima latent,ificentur.

§. 714.

*Actio sincera
quamam sit.*

Actio externa sincera est, quæ cum interna consensu Patrio sermone appellamus eine aufrichtige Handlung. *Consensit autem actio externa cum interna*, si in actibus internis, quæ actionem externam respiciunt, nihil occurrit, quod eidem contrariatur, sed omnes potius in hujus determinationem influunt.

Ex. gr. Si quis miseriam egeni sibi repræsentat, & ejus commiseratus eidem eleemosynam dare decernit, ut miseriam ejus sublevet, decretumque executus eleemosynam dat; datio eleemosynæ sincera est. Neque enim in actibus internis animæ quicquam reperitur, quod dationi eleemosynæ adverfetur, quin potius singuli in eam influunt, ita ut ex iis simul sumtis intelligatur, cur dederit eleemosynam. Similiter, si quis eum animæ statum in se experitur, quem verbis exprimit, sermo ejus sincerus est (§. 713.). Et si quis ingemescit, ubi tristitia angitur animus; vox sincera est (§. 712.).

§. 715.

*Quantus
adesse debeat
consensus in
actione sin-
cera.*

Quoniam actio externa in plures simplices resolvitur perinde ac interna, externa vero sincera est, si nihil in actibus internis occurrit, quod externæ contrarietur, (§. 714.); si actio fuerit sincera, in actibus anima internis nihil occurrere debet, quod contrarietur actioni cuique externa simplici ad eandem compositam referenda, consequenter nec in hisce locum habet ulla contrarietas.

Sin-

Sincera igitur actio latius patet, quam vulgo putatur. Vulgo enim ad actiones simplices omnes, quæ externam respiciunt, non attenditur, & inadæquate cognita actio tantummodo refertur ad appetitum, atque ex hujus consensu cum eodem æstimatur sinceritas. Unde accidit, ut sincera existimeretur actio, quæ non est, ita ut judicans haud raro sibi metipso imponat, dum de propriis judicat actionibus, nedum ubi judicat de alienis. Plures sunt animæ facultates, quæ ad eandem actionem concurrunt, nimirum facultas cognoscitiva superior & inferior, atque appetitiva tam superior, quam inferior. Et ad actionem externam non modo spectant motus organorum corporis, quibus perficitur, quod decreto convenit, verum etiam ad eandem referri debet mutatio vultus, gestus, vox atque sermo, quatenus ad illam referuntur, & ejus gratia locum habent. In hisce igitur omnibus simul sumtis nullâ detur necesse est contrarietas, ubi sincera est actio.

§. 716.

Simulatio est dissensus actionis externæ ab interna. Simulatio Dissentit autem externa ab interna, si externa internæ fuerit contraria.

Ex. gr. Titius appetit largiorum vini haustum; sed ob Mævii præsentiam ab eodem abstinere, nec ad potandum se adduci paritur. Abstinencia igitur ab potu largiori contraria est actui appetitus, adeoque simulata; atque in hoc dissensu actionis externæ privativæ ab interna consistit simulatio. Similiter, Sempronius odio prosequitur Cajum; sed verbis & factis eidem atque amicis ipsius amorem ostendit. Verba & facta sunt actiones simulatae, atque in horum dissensu ab actione interna, cupiditate nimirum nocendi, simulatio consistit. Grachus Deista cultui divino externo omnem operam navat. Actiones externæ internis, nimirum judicio mentis ac hinc pendentibus appetitionibus atque aversionibus contrariantur, adeoque ab his dissentiant. In hoc itaque dissensu simulatio consistit.

(Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.).

Nn nn

§. 717.

§. 717.

Dissimulatio quid sit.

Dissimulatio est occultatio actionis tam internæ, quam externæ, tam positivæ, quam privativæ, quomodocunque facta.

Si quis odio flagrans alteri tædia creare intendit, omnium tamen studio cavet, ne intentio sua eidem innotescat, is intentionem nocendi dissimulat. Si debitori alterius solvis numeros, quos ipsi debes, sollicitè tamen caves, ne hoc resciscat alter; actionem externam occultas, adeoque solutionem dissimulas. Si adulter tempore nocturno compeat ad amicam; adulterium dissimulat. Vulgo dissimulatio illustratur fabella Areosti, qua fingit Flammertam in medio duorum cubantem tertium admisisse, utrique nimirum sociorum persuasuram, quasi eorum alter cum ipsa rem suam haberet. Dissimulatio haud raro cum simulatione confunditur. Enimvero qui in applicanda utriusque definitione satis circumspèctum sese præbet; is facile distinguet ea, quæ tribuenda sunt dissimulationi, ab illis, quæ simulationis sunt.

§. 718.

Prætextus quid sit.

Simulatio intentionis dicitur *Prætextus*. Nonnulli cum Tacito *Obtentum* appellare malunt. Quoniam itaque in simulatione actio externa contraria est internæ (§. 716.), intentio autem non aliter innotescit, quam si alteri significetur; *prætextus in eo consistit, quod aliam nobis esse dicamus intentionem agendi, quæ u quæ est, adeoque falsam, non veram* (§. 507. Log.).

Si Rex quidam militem conscribit eo animo, ut bellum inferat vicino, huic autem quæsitus persuadere nititur, ideo hoc fieri, ut suppetias alteri ferre possit, cui periculum immineret, ut bello implicetur; is intentionem veræ contrariam dicit, adeoque intentionem simulat, quæ ipsi non est. Hæc igitur simulatio prætextus dicitur. Similiter, si quis alteri, quem odit, imputat errores periculosos, ut famæ ac fortunæ

nz

næ ipsius infidias struat, ait vero se hoc facere ad seductionis periculum avertendum; is falsam intentionem obtendit, atque in hac simulatione prætextus consistit. Ita etiam Pharisei in Ecclesia Protestantium ab inferis resuscitari sub prætextu pietatis pomposæ eorum fortunas per cuniculos subvertere nituntur, qui cum ipsis minime faciunt.

§. 719.

Dissimulatio intentionis nullo peculiari nomine gaudet, species quædam dissimulationis (§. 717.), utpote actionis internæ (§. 616. Part. I. Phil. præct. univ. & §. 567. Part. I. in quonam Theol. nat.), quemadmodum prætextus, intentionis simulationis (§. 718.), species simulationis est (§. 716.). Quoniam itaque qui actionem dissimulat, eam occultat, sollicitè nimirum cavens, ne alii ejus fiant conscii (§. 717.); *Qui intentionem suam dissimulat, nec veram dicit, quæ sibi est, nec falsam obtendit.*

Exemplo est Rex, qui numerosum militem conscribens cur id faciat, vicinis Regibus non dicit, adeoque nec veram intentionem prodit, nec falsam obtendit (§. 616. Part. I. Phil. præct. univ.). Etsi autem intentionis dissimulatio peculiari nomine destituatur, quale est intentionis simulationi (§. 718.); non tamen inconsultum fuit ejus in specie mentionem fieri, cum non minus momentum habeat in moralibus, quam prætextus.

§. 720.

Qui simulat intentionem, finem simulat, & qui dissimulat intentionem, finem dissimulat, cur agat. Etenim finis ab agente intenditur (§. 617. Part. I. Phil. præct. univ.), propter quem agit (§. 932. Ontol.). Quamobrem si intentionem simulat, finem simulat, & si intentionem dissimulat, finem dissimulat.

N n n n 2

Hinc

Hinc est quod prætextus, quem simulationem intentionis esse diximus (§. 718.), vulgo definitur per simulationem finis. A vocabuli igitur significatu recepto non recedimus, cum definitio nostra vulgo receptæ æquipolleat. Quemadmodum enim ostendimus eum, qui intentionem simulat, simulare finem; ita ex adverso demonstratur, qui finem simulat, eum quoque simulare intentionem, quemadmodum ex sequente propositione patet.

§. 721.

*Qualis sit
simulatio & dissimulatio
dissimulatio
finis.*

*Qui finem simulat, intentionem simulat, & qui finem
dissimulat, intentionem dissimulat.* Cum enim agens propter finem agat (§. 932. *Ontol.*), qui finem simulat, vel dissimulat, id simulat, vel dissimulat, propter quod agit. Quamobrem cum agens intendat id, propter quod agit (§. 616. *Part. I. Phil. pract. univ.*); qui finem simulat, intentionem simulat, & qui finem dissimulat, intentionem dissimulat.

§. 722.

Quomodo

Qui prætextu utitur, finem falsum dicit, verum se gerat, qui dissimulat; qui vero intentionem dissimulat, nec verum dicit prætextu ut finem, nec falsum, sed prorsus reticet, & contra. Qui enim utitur & qui prætextu utitur, falsam dicit intentionem, non veram (§. intentionem 718.). Quamobrem cum finem intendat (§. 617. *Part. I. Phil. pract. univ.*), falsum dicit finem, non verum, adeoque verum occultat, consequenter cum finem dissimulet, qui eum occultat (§. 717.), finem verum dissimulat. *Quod erat primum.*

Qui intentionem dissimulat, nec veram dicit, quæ sibi est, nec falsam obtendit (§. 719.), consequenter utramque reticet. Quoniam itaque finem intendit (§. 617. *Part. I. Phil. pract. univ.*); nec verum dicit finem, nec falsum, sed prorsus tacet. *Quod erat secundum.*

Qui

Qui finem falsum dicit, verum dissimulat, adeoque occultat (§. 717.), adeoque falsò dicit, quod propter hoc agat, non vere dicit (§. 932. *Ontol.*). Quamobrem cum intentio ipsius sit volitio ejus, propter quod agit (*616. Part. I. Phil. pract. univ.*); intentionem falsam dicit, quæ sibi non est, veram occultat, adeoque dissimulat (§. 717.). *Quod erat tertium.*

Denique qui nec verum dicit finem, nec falsum, sed prorsus tacet, is prorsus nil dicit, propter quod agit (§. 932. *Ontol.*). Quoniam itaque intentio ipsius consistit in volitione ejus, propter quod agit (§. 616. *Part. I. Phil. pract. univ.*); intentionem suam occultat, adeoque dissimulat (§. 717.). *Quod erat quartum.*

Utile est casus hosce a se invicem probe distingui, non modo in præsentì, ubi de conjectandis hominum moribus agitur, verum etiam in amplissima de prudentia morali & civili doctrina, cum prætexui & dissimulationi intentionis multus sit locus, non modo in negotiis publicis, verum etiam in privatis, ubi actionem dissimulare non licet. Hæc igitur principia, quæ in propositione præsentè continentur, probe notanda sunt.

§. 723.

Actio simulantis externa contraria est sincera. Etenim *Qualis sit actio simulantis externa contraria est internæ* (§. 716.), *simulantis* *sincera autem si fuerit actio, in interna nihil occurrit, quod actio.* eidem contrariatur (§. 715.), consequenter externa internæ prorsus convenit. Quoniam itaque per se patet, actionem externam, quæ internæ contraria est, contrariam quoque esse debere externæ, quæ huic prorsus convenit; quin actio simulantis externa sincerae contraria sit, dubitandum non est.

Abunde hoc loquuntur exempla, quæ supra in medium adduximus definitionem simulationis illustraturi. Si qui vino

se ingurgitare solet, in convivio ob alicujus præsentiam a largiori potu abstinet, adeoque modice bibit; modica bibitio actio simulata est, nimius vini haustus sincera (§. 714. 716.). Nemo non videt actionem simulantis hic esse contrariam sinceræ. Idem patet in exemplo altero, quando quis animum nocendi habet, verbis & factis testatur amorem: noceret enim, si sincere ageret, minime autem prædesset alteri. Similiter Deista cultum Dei externum negligeret, si sincere ageret, cui frequenter interest, dum devotionem simulat.

§. 724.

Quando actio sit sincera.

Cui nulla simulandi ratio est, ejus actio sincera est.
Etenim cum nihil sit absque ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. Ontol.), nec simulationi locus esse potest, nisi adsit simulandi ratio, consequenter cui nulla simulandi ratio est, ejus actio externa ab interna minime dissentit (§. 716.), adeoque consentit (§. 53. Ontol.), consequenter sincera est (§. 714.).

Propositio hæc in notionum communium numero est: videas enim omnes actionem sumere sinceram, quando nullam adesse putant simulandi rationem. In ejus tamen applicatione multa circumspeditione opus est, ne fallaris. Neque enim sufficit nullam apparere simulandi rationem, sed demonstrandum est nullam adesse. Propositionum autem negativarum demonstratio multo difficilior, quam affirmatarum in casu singulari.

§. 725.

Quando actio sit sufficiens simulandi ratio.

Si actio sincera edisur, agenti sufficiens simulandi ratio non est. Ponamus enim, si fieri potest, adesse rationem sufficientem simulandi. Quoniam posita ratione sufficiente, cur quid potius sit, quam non sit, ponitur id quod per eam potius est, quam non est (§. 118. Ontol.); ponitur quoque simulatio, adeoque agens simulabit, consequenter actio ejus sincera non est, *contra hypoth. sin.*

Ne

Nē quis propositionem præsentem per interpretationem perversam in abusum trahat, probe notandum est, eam intelligendam esse de actione in concreto, non vero de actione in abstracto. Non quæritur, num hic & nunc ratio sufficiens adsit, cur agens simulet, ita ut simulatio tribuatur prudentiæ, vel e re esse judicetur, ut agens simulet; sed num adsit agenti sufficiens ratio, cur se ad simulandum actu determinet, qualecunque tandem judicium ferendum de simulatione in abstracto spectata. Si actiones in concreto considerantur, non spectatur veritas, quæ in actionibus in abstracto inest, sed ratio habenda opinionis agentis ac pendentis hinc consuetudinis agendi, quæ a veritate haud raro procul abest. Ratio, quæ in abstracto spectata pro nulla habenda, sufficiens ac prægnans esse potest, si in concreto consideretur. Quæ hic monemus, probe notanda sunt in præsentī argumento, alias nihil effeceris. Qui vero huc animum non advertunt, difficultatibus inextricabilibus locum faciunt.

§. 726.

Motiva ordinaria dicimus, per quæ agens se determinare solet ad agendum & non agendum, nisi rationes *ordinaria* & singulares adsint, cur hic & nunc aliter agat vel non agat. *extraordinaria* autem *extraordinaria* sunt, per quæ agens se aliter *ordinaria* quod determinat ad agendum & non agendum; quam alias sese *modo differant*.
tant.

Si quis ex largiori vini haustu voluptatem percipit, hæc ipsa voluptas motivum ordinarium est, per quam sese ad haustum vini largiorem determinat. Ast ubi ob præsentiam alterius a potu largiori abstinet, singularis quædam esse debet ratio, cur altero præsentē facere nolit, quod facere alias solet. Atque hæc ratio motivum extraordinarium est.

§. 727.

Motiva generalia sunt, per quæ voluntas & nuntas *Motiva generalia* determinatur, quatenus actiones in genere spectantur, *generalia* seu
seu

*Specialia &
singularia
quomodo
differant.*

seu tanquam sub certo genere contentæ considerantur. *Specialia* sunt, per quæ voluntas & noluntas determinatur, quatenus actiones in specie spectantur, seu tanquam sub certa quadam specie contentæ considerantur. *Singularia* denique sunt, quæ desumuntur a circumstantiis singularibus in dato casu obviis.

Si quis ad agendum sese determinare solet per voluptatem sensuum percipiendam, perceptio voluptatis sensualis motivum generale est. Etenim actio hic spectatur tanquam ea, quæ voluptatem sensualem agenti creat, adeoque tanquam contenta sub eo actionum genere, quæ voluptatem creant. Quoniam enim voluptates sensuales multiplices sunt, plures etiam dantur species istiusmodi actionum, quæ voluptatem sensualem pariunt. Quodsi quis sese determinare solet ad agendum per voluptatem veneream, perceptio voluptatis venereæ motivum speciale est. Etenim hic actio consideratur tanquam sub certa actionum specie contenta, nimirum illarum, quæ voluptatem veneream percipiendam præbent. Si quis veneri se totum dedit, ab actibus tamen venereis abstinere in dato casu ob præsentiam alterius, quem mores suos celare tenetur; motivum, quo hic & nunc sese determinat ad non faciendum, quod alias lubenter facturus erat, a circumstantiis singularibus in casu isto obviis desumitur, adeoque singulare est. In conjectandis hominum moribus omnis motivorum differentia probe perpendenda, ne quid ex ipsorum actionibus colligatur a veritate alienum.

§. 728.

*Motiva generalissima
quanam
sint.*

Motiva generalissima sunt, quæ in nulla alia resolvuntur, seu ab aliis nullo modo pendent.

Ita motivum generalissimum est perceptio voluptatis sensualis, si ratio nulla alia adest, cur quis actiones appetat, quæ voluptatem sensualem pariunt, quam quia eandem pariunt, ita ut bonum iudicetur, quod voluptatem sensualem creat.

§. 729.

§. 729.

Actio consueta est, quæ ex consuetudine agendi proficiscitur. Quamobrem cum in consuetudine agendi actio sueta quæ determinetur vi motivorum præteritorum, quatenus con- *nam sit.*
fuisse perceptorum memoriam habemus (§. 923. Psych. empir.); actio consueta determinatur per motiva, per quæ alias in eodem casu seu actionem istius generis vel speciei constanter determinavit agens, nisi ratio quadam singularis eam aliter determinari suaserit.

§. 730.

Actio consueta contraria dicitur insueta. Quam- *Quam*
obrem cum consueta determinetur per motiva, per quæ actio insue-
alias actio ejus generis vel speciei determinari solet, nisi ra- *ta.*
tio quadam singularis eam aliter determinari suadeat (§.
729.); actio insueta non determinatur per motiva, per quæ
alias actio ejus generis vel speciei determinari solet ab agente,
sed singularis quadam ratio adest, cur agens sic potius eandem
determinet, quam consueto alias modo.

§. 731.

Actiones consueta per motiva ordinaria, insueta per Qualia sint
extraordinaria determinantur. Etenim actiones consuetae de- *motiva in*
terminantur per motiva, per quæ alias actiones istius ge- *actionibus*
neris vel speciei constanter determinat agens, nisi ratio quæ- *consuetis &*
dam singularis eam aliter determinari suaserit (§. 729.). insuetis.
Quamobrem cum hæc motiva ordinaria sint (§. 726.);
actiones consuetae per motiva ordinaria determinantur.
Quod erat unum.

Enimvero si actio fuerit insueta, singularis quædam ratio adest, cur agens sic potius eandem determinet, quam consueto alias modo (§. 730.). Quamobrem cum
 (Wolphi Philosoph. Pract. Univ. Pars II.) O o o o mo-

motiva extraordinaria sunt, per quæ agens actionem aliter determinat, quam alias determinare solet (§. 726.); actiones insuetæ per motiva extraordinaria determinantur. *Quod erat alterum.*

Ad determinandum actum appetitus & aversionis a quo pendet actio libera, requiritur aliquod motivum (§. 389. *Psych. empir.*), quo actio representatur tanquam bona, vel mala (§. 390. *Psych. empir.*). Quodsi ergo nulla emergat ratio, cur nostrum de actione iudicium mutetur, motivum pristinum subsistit, adeoque eidem convenienter nos determinamus ad agendum vel non agendum (§. 932. *Psych. empir.*). Quodsi vero circumstantiæ singulares suppeditant rationem, cur aliter nunc iudicemus de actione, cujus patranda occasio offertur, motivum ordinario contrarium emergit, quod extraordinarium dicimus (§. 726.). Motiva ordinaria respondent actionibus consuetis; extraordinaria insuetis (§. 729. 730.). Qui animam sine motivis sese determinare posse ad agendum, vel non agendum somniant; actionum consuetarum & insuetarum rationes tollunt. Ridiculum vero est, quod actionem insuetam observantes in rationem inquirent, nec contenti sint responsione, si quis nullam adesse affirmet. Contradictorii ingenii hominum praxis a theoria dissentit.

§. 732.

Quanam motiva sint ordinaria, quanam extraordinaria. Motiva generalia & specialia ordinaria sunt; singularia vero extraordinaria. Etenim in motivis generalibus actio spectatur tanquam sub certo genere contenta, & in specialibus tanquam contenta sub certa specie (§. 727.), consequenter non habetur ratio nisi eorum, quæ in omni casu notionem actionis ingrediuntur (§. 248. 345. *Ontol.*). Quamobrem nisi singularis quædam ratio obtulerit, istis convenienter sese determinat agens ad agendum vel non agendum (§. 932. *Psych. empir.*). Quoniam itaque motiva ordinaria sunt, per quæ agens sese determinat ad agendum

datum vel non agendum, nisi singulares adsint rationes, cur hic & nunc aliter agat (§. 726.); motiva generalia & specialia ordinaria sunt. *Quod erat unum.*

Quodsi motiva fuerint singularia, ea desumuntur a circumstantiis singularibus in dato casu obviis, consequenter ab iis, quæ non semper adsunt, quoties agendi occasio offertur (§. 727.). Quoniam itaque agens per ea se aliter determinat, quam facturum erat, si circumstantiæ istæ abessent, vel earum nullam ipse rationem haberet, extraordinaria autem motiva sunt, per quæ agens se aliter determinat ad agendum & non agendum, quam alias sese determinare solet (§. 726.); motiva singularia extraordinaria sunt. *Quod erat alterum.*

§. 733.

Si actio per motiva ordinaria determinatur, sincera actionis sine est. Etenim si per motiva ordinaria determinatur, agens se determinat ad agendum vel non agendum, quemadmodum solet, nisi singularis ratio adsit, cur hic & nunc aliter agat (§. 726.). In actibus adeo internis, quæ actionem externam respiciunt, nihil occurrere potest, quod eidem contrariatur, sed omnes potius in hujus determinationem influunt (§. 113. Ontol.), consequenter actio externa cum interna consentit (§. 714.). Quare cum sincera sit, si cum interna consentit (§. cit.); sincera est actio, si per motiva ordinaria determinatur.

Si quis fuerit misericors, ei motivum ordinarium dandæ eleemosynæ est miseria egeni. Quamobrem, si miseria alterius tactus, ei dat eleemosynam, actio sincera est. Si quis in elargiendis eleemosynis sese liberalem præstare solet, ut laudem aucupetur ab aliis; motivum ordinarium dandæ eleemosynæ est laudis appetitio. Quamobrem ubi largiorem aliis eleemosynam præbet, ut laudetur; actio ejus sine-

ra est. Non confundenda est actio sincera cum actione recta. Etenim non minus sincere agere potest, qui male facit, quam qui recte agit. Sincera enim actio generaliter spectata moralitatem nullam involvit (§. 714.). Et quamvis hypocritæ, quorum actiones sincere non sunt, etiam dare soleant elemosynam, ut collaudentur ab aliis; non tamen ideo actiones ipsorum vocantur simulate, sed quia videri volunt se hoc facere, ut voluntati Numinis obsequium præstent. Verum adeo motivum dissimulant, dum pietatem simulant. Qui vero ultro faterur, se largiorem aliis dare elemosynam, ut laudetur, eum nemo dicet hypocritam, nisi quatenus supponit, eum pietatis laudem affectare, quam non meretur. In Moralibus multo acumine opus est, ut, quæ cum eadem videantur, diversa tamen sunt, rite a se invicem discernantur.

§. 734.

*Quales sint
actiones
consuetæ.*

Actiones consuetæ sunt sincere. Etenim actio consuetæ determinatur per motiva ordinaria (§. 731.). Quamobrem cum sincera sit actio, si per motiva ordinaria determinatur (§. 733.); actio consuetæ sincera est.

Non est quod excipias, dari etiam actiones consuetas, quæ sunt in simulatorum numero, adeoque consuetas omnes non esse simulate. Ex. gr. Dantur Professores, qui lucri cupidine ducti erga studiosos bene nummatos existimationem singularem constanter simulant. Actiones, quibus eam prode satagunt, simulate sunt; hoc tamen non obstante consuetæ. Enimvero etsi eatenus actiones sint simulate, quatenus agens videri vult eos magni facere, quos revera non facit; quatenus tamen hoc facit semper, spe lucri, consuetudini simulandi admiscetur actio sincera, nimirum quod inhiet nummis eorum, quorum benevolentiam blanditiis & assentionibus captare vult. Quod igitur sincerum est in actione simulata distinguendum ab eo, quod simulatur. Inde etiam est, quod inepti adulatorem simulationem ipsimet prodant, ubi actiones externas sinceras simulatis jungunt, veluti, cum

cum Professor juvenibus, quibus assentatur, non modo commendat prælectiones suas, verum etiam rogat, ut collegio nomen suum dent. Actio sincera interna, quæ simulatione tegitur, hanc facit constantem, & actionem simulatam consuetam reddit.

§. 735.

Motiva generalia supponunt notionem boni & mali generalem, specialia specialem, generalissima generalissimam. Et enim motiva sunt representatio boni & mali (§. 890. *Psych. empir.*), adeoque in casu dato in eo consistunt, quod id, quod appetis, tibi representes tanquam bonum, quod averfariis tanquam malum. Supponitur adeo notio quædam, vi cujus judicas, id quod appetis esse bonum, aut id quod averfariis esse malum (§. 354. *Psych. empir.*). Quamobrem cum in motivis generalibus actio spectetur tanquam sub certo genere, in specialibus tanquam sub certa specie contenta (§. 727.); motiva generalia supponunt notionem boni & mali generalem, specialia specialem. Et quia motiva generalissima a nullo alio motivo pendent, seu in nullum aliud resolvuntur (§. 728.); eadem quoque notionem boni & mali generalissimam supponunt, quæ in aliam scilicet magis generalem minime resolvitur.

Motiva sibi invicem subordinantur per modum generum & specierum: sunt enim entia moralia, quæ non minus ac cetera in sua genera suasque species distribuuntur. Quamobrem qui theoriam entis universalis ex Philosophia prima perspectam habet; eam facile ad hæc entia in suas classes referenda transferet. Notionem boni generalissimam dedimus in Psychologia empirica. Nimirum bonum est, quod hominem statumque ejusdem perficit (§. 554. *Psych. empir.*), consequenter voluptatem (§. 511. *Psych. empir.*), eamque veram creat (§. 514. *Psych. empir.*). Unde communis hominum notio est, ex qua bonum æstimant, nempe quod vo-

luptatem creat : fit ita, quod erroneam diximus (§. 561. *Psych. empir.*), quatenus voluptas vera cum apparente confunditur (§. 560. *Psych. empir.*), ut verum bonum ab apparente non distinguatur (§. 559. *Psych. empir.*). Unde omnium generalissima notio boni est, quod voluptatem creet : quam qui rationem audiunt rectificant, quod voluptatem veram ab apparente discernunt, unde inciditur in eam, quam dedimus in *Psychologia empirica*. Enimvero trahit sua quemque voluptas, neque omnibus eadem voluptatem creant, nec creant in eodem gradu. Unde diversæ nascuntur notiones boni generales, veluti quod unus bonum iudicet, quod voluptates sensuales parit, seu delectat, alius quod honorem parit, alius quod nos reddit locupletiores : quarum notionum generalium applicatione diversæ admodum nascuntur notiones speciales pro diversis actionum generibus, & diverso modo, quo easdem sibi repræsentant homines. Hic ubi nobis sermo est de eo, quod fit, non de eo, quod fieri debet, nulla habetur ratio moralitatis, consequenter non queritur, num hæc vel ista boni notio sit vera, an erronea, sed tantummodo an dentur homines, qui ex ea de eo, quod bonum est, statuunt, & per motiva inde elicitæ determinant appetitum, consequenter actionem externam ab eadem pendentem. Quæ de notione boni diximus, ea mutatis mutandis etiam ad notionem mali applicantur. Nimirum si ea evolvas, quæ de notione mali in *Psychologia empirica* traduntur, eodem modo patebit, omnium generalissimam notionem mali esse, quod tædium sive molestiam creet : quam qui rationem audiunt rectificant, dum tædium verum ab apparente discernunt, unde inciditur in notionem mali, quam dedimus (§. 565. *Psych. empir.*). Enimvero cum tædium fit voluptati contrarium, quemadmodum non omnibus eadem voluptatem creant, nec creant in eodem gradu, ita nec omnibus eadem tædium pariunt, nec in eodem gradu. Hinc diversæ nascuntur mali notiones generales, veluti quod unus malum iudicet, quod sensibus ingratum, alius quod honori, alius quod lucro adversum : quarum applicatione diversæ admodum nascuntur notiones mali

mali speciales pro diversitate actionum, & diverso eadem considerandi modo. Ceterum nec hic quaestio est, num notiones sint verae, an errori obnoxiae; sed tantummodo quaeritur, num ex iis de eo, quod malum est, statuunt homines. Hanc facti cognitionem potissimum intendimus, ubi de conjectandis hominum moribus sermo est (§. 705.), & eadem ejus utilitas, quae inde expectanda, quod mores sive proprios, sive alienos probe cognitos atque perspectos habemus. Quae hic dicta sunt probe perpendi velim ab omnibus, qui praesentem doctrinam intimius inspicere, ejusque, quem habere potest, usum facere voluerint.

§. 736.

Motiva singularia contraria motivis specialibus ordinariis, sed non generalibus, consequenter multo minus motiva generalissimo. Etenim motiva singularia desumuntur a modo se habentibus in dato casu obviis (§. 727.), per quae scilicet actio aliter determinatur, quam datermi-
*Motiva singularia quo-
 niam ad u-
 niversalia.*
 nari solet, quatenus ut actio hujus speciei consideratur. Quoniam itaque in motivis specialibus, iisque ordinariis, actio consideratur tanquam sub hac specie contenta (§. 726. 727), iisque convenienter actio determinari solet (§. 932. *Psych. empir.*); quod motiva singularia contraria esse debeant motivis specialibus ordinariis patet. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam anima sese determinat ad volendum vel nolendum motivis suis convenienter (§. 932. *Psych. empir.*), praeter generalia autem & generalissima motiva non dantur alia a singularibus & specialibus diversa, non minus autem singularia, quam specialia applicatione generalium boni notionum, quas motiva generalia supponunt (§. 735.), nascuntur (§. 355. 356. *Psych. empir.*), quemadmodum generalia applicatione notionis boni generalissimae (§. *cit.*), quam supponunt (§. 735.); ideo evidens motiva singularia, etsi contraria sint specialibus ordina-

dina-

dinariis, non tamen generalibus, consequenter multo minus generalissimo contrariari. *Quod erat alterum.*

Quoniam propositiones generales suis terminis enunciatæ non omnibus sunt satis perspicuæ; ideo consultum maxime est, ut exemplo quodam præsens illustretur, præsertim cum non exiguum momentum in doctrina præsentia habeat. Ponamus itaque Titium largiori vini haustu sese ingurgitare solere, propterea quod ex haustu vini maximam percipit voluptatem. Motivum adeo speciale est voluptas ex haustu vini percipienda, quippe propter eandem vinum appetit, adeoque haustum ejus largiorem sibi repræsentat tanquam bonum (§. 892. 893. *Psych. empir.*), in qua repræsentatione motivum consistit (§. 890. *Psych. empir.*), cujus in consuetudine agendi confuse percepti memoriam habet (§. 923. *Psych. empir.*). Quoniam hæc voluptas sensualis est (§. 552. *Psych. empir.*); ideo patet, motivum generale Titio esse voluptatem sensualem ex actione percipiendam (§. 727.). Ponamus jam porro Titium in convivio a potu largiori vini generosi abstinere ob præsentiam Mævii, temperantiæ admodum amanti; cujus filiam forma commendabilem uxorem petit: propterea quod novit, si vino sese ingurgitet, hoc ipsi obstitutum, quo minus voti sui compos reddatur, adeoque repræsentatione jacturæ voluptatis ex commercio cum uxore pulchra percipiendæ, & hinc secuturi tædii ex eventu sinistro percipiendi determinari ad abstinentiam contra morem suum. Motivum hoc singulare (§. 727.) contrarium est motivo speciali ordinario, nimirum voluptati ex haustu vini percipiendæ (*per demonstrata*). Non tamen contrarium est motivo generali, nimirum voluptati sensuali, quippe quod influit in motivum abstinentiæ, tædium scilicet ex jactura voluptatis quæsitæ percipiendum. Videmus adeo motivum singulare, quod contrariatur speciali ordinario, cum hoc in idem generale resolvi, ubi utriusque quæsieris rationem. In arte conjectandi hominum mores maximi usus est, ut in rationes rationum inquiramus, cur quid appetamus vel aversemur, donec ad rationem ultimam perveniatur, ut sufficienti

ficiens determinationis ratio agnoscat. Non minorem vero usum idem habet in praxi reliqua morali, quemadmodum suo tempore ex Philosophia morali elucescet. Enimvero non leve acumen requiritur, ut quæ diversa perceptionibus confusis insunt a se invicem discernas, ne diversa pro iisdem habendo in errorem incidas, vel etiam ea, quæ adsunt, attentionem tuam effugere patiaris. Veritatem asserti experietur, qui periculum facere voluerit, ubi in Psychologia satis diu fuerit versatus.

§. 737.

Actio simulata motivis specialibus ordinariis contraria, sed generalibus convenit, adeoque multo magis generalissimo. Actio simulata quomodo sese habeat ad motiva.
Actio enim simulata sinceræ contraria est (§. 723.), consequenter contrarium ejus fugeret agens, quod agit dum simulat. Quamobrem cum actio sincerâ per motivum speciale ordinarium determinetur (§. 726. 727.); simulata per idem determinari nequit, sed eidem contraria. *Quod erat unum.*

Quoniam tamen ratio aliqua simulationis adesse debet, necesse est ut a circumstantiis singularibus in casu dato obviis desumatur, consequenter motivum aliquod singulare adest (§. 727.). Enimvero motiva singularia generalibus non contrariantur, adeoque multo minus generalissimo (§. 736.), consequenter generali conveniunt, adeoque multo magis generalissimo. Actio ergo simulata motivis generalibus convenit, adeoque multo magis generalissimo. *Quod erat alterum.*

Ostenditur etiam tota propositio hoc modo. Quoniam actio simulata dissentit ab interna (§. 716.), consequenter a volitione vel nolitione animæ (§. 567. Part. I. Theol. nat.); quod agis, non agere mallet, & contra, nisi singularis aliqua ratio adesset, quæ ob circumstantias præsentis aliter agere suaderet, consequenter actio simulata a
(Wolffii Phisof. Pract. Univ. Pars II.). P p p p mo-

motivo singulari dependet (§. 727.). Quoniam itaque motivum singulare contrarium est motivo speciali ordinario, sed non generali, consequenter multo minus generalissimo (§. 736.); actio simulata motivis specialibus ordinariis contraria, sed generalibus convenit, adeoque multo magis generalissimo.

Nimirum qui simulat, bonum judicare debet simulare, quod non est. Requiritur itaque aliqua notio, vi cujus in dato casu simulationem sibi repræsentat tanquam bonam. Quamobrem si cui est generalis quædam notio boni, quin eam in dato casu applicet dubitandum non est. Generalia sunt motiva repræsentationes boni vi notionis istiusmodi generalis (§. 735.). Simulatio igitur motivis generalibus convenit. Non tamen convenire potest motivo speciali ordinario, per quod ponitur contrarium ejus, quod simulatur. Exemplo, quod modo dedimus (not. §-736.), res manifesta est.

§. 738.

Actio indeliberata qualis sit.

Actiones indeliberate sunt consueta, & consueta sunt indeliberata. Etenim si indeliberata est actio, agens agit, vel non agit, non disquirens, utrum sit agendum, an non agendum (§. 603. Part. I. Phil. præcl. univ.). Quoniam tamen motivum aliquod adesse debet, cur ad agendum vel non agendum sese determinat (§. 889. 932. Psych. empir.); cum motivum consistat in repræsentatione actionis tanquam bonæ vel malæ (§. 890. Psych. empir.), fieri aliter haud quam potest, quam ut determinatio fiat vi motivorum præteritorum, quatenus agens confuse perceptorum memoriam habet. Enimvero consueta est actio, quæ determinatur vi motivorum præteritorum, quatenus agens perceptorum memoriam habet (§. 923. Psych. empir.). Actio igitur indeliberata consueta est. *Quod erat unum.*

Ex

Ex aduerso si consueta fuerit actio, ea determinatur vi motivorum præteritorum, quatenus agens confuse perceptorum memoriam habet (§. 923. *Psych. empir.*), consequenter agens non demum inquirit, utrum sit agendum, an non agendum, adeoque nulla prævia consultatione agit (§. 498. *Part. I. Theol. nat.*). Quoniam itaque indeliberata actio est, quæ nulla prævia consultatione editur (§. 603. *Part. I. Phil. pract. univ.*); actio consueta indeliberata est.

Quod erat secundum.

Actiones duplici modo considerari possunt, vel quatenus continentur sub aliqua specie, vel quatenus substantiæ cuidam generi. Actiones igitur singulares, quæ actu eduntur, dum consuetæ dicuntur, vel ad speciem quandam, vel ad genus siue propinquius, siue remotius actionum consuetarum referuntur. Quamobrem etsi quis prima vice committat actionem specie talem, hoc tamen non obstat, quo minus sit in numero consuetarum, si secundum genus consideretur. Ita si quis præteriens videat hypocausto aperto nummum aureum in mensa collocatum, cumque nemo ibidem præsens sit, eundem subito aufert, actionem indeliberatam diximus (*not. §. 603. Part. I. Phil. pract. univ.*). Ponamus furtum hoc esse primum, quod ab agente committitur; actio qua speciem consueta dici nequit. Ponamus autem porro ipsum in acquirendo sequi solere cupiditatem habendi, juris nullam rationem habere; eadem actio consueta dicenda, quatenus continetur sub earum genere, quibus aliquid acquiritur. Ponamus eum esse pronum ad actiones sceleratas, ad quas affectuum impetu abripitur committendas, modo id fieri possit; furtum hoc denuo etsi prima vice commissum actionibus consuetis annumerandum, quatenus continetur in numero sceleratarum clandestinarum, quas affectus imperant. Ne igitur iudicium præcipites, quod de actionibus ferendum, & ne in iis, quæ hinc concluduntur hallucineris; probe perpendendum venit in casu quolibet, quo respectu actio tanquam consueta spectari possit ac debeat.

§. 739.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam actio consueta sincera est (§. 734.), in-
deliberata autem consueta (§. 738.); etiam *indeliberata sincera est*, consequenter cum sincera consentiat cum interna (§. 714.), *cum interna consentit.*

Nemo dubitat de sinceritate actionis, quam exempli loco adduximus (not. §. 738.), modo noverit, quænam actio hic sincera dicatur, ne significatum restringat (not. §. 715.).

§. 740.

Adhuc ulterius expenditur.

Similiter quia actio consueta per motiva ordinaria determinatur (§. 731.), sive generalia, sive specialia (§. 732.); in-
deliberata autem actio consueta est (§. 738.); *actio in-
deliberata per motiva ordinaria, sive generalia, sive specialia determinatur.*

Patet hoc ex eodem exemplo, quod paulo ante (not. §. 738.) adduximus. Lucrum enim sive justum, sive injustum est motivum ordinarium (§. 726.), etsi in dato casu generale (§. 727.). Similiter persuasio occultationis actionis committendæ, quam affectus imperant, motivum generale ordinarium est. Non inanem operam sumit, qui in motiva actionum in-
deliberatarum solerter inquirat, & ex notionibus motivi ordinarii, generalis ac specialis de iisdem statuit.

§. 741.

Collisio motivorum.

Motiva colliduntur, si unum alteri fuerit contrarium quoad eandem actionem, scilicet ubi unum facit ad determinandum actum appetitus, alterum vero ad determinandum actum aversionis. Unde *Collisio motivorum est* eorundem contrarietas quoad eandem actionem.

Ponamus motivum unum consistere in voluptatis percipiendæ representatione, adeoque facere ad determinandum

dum actum appetitus; motivum vero alterum consistere in repræsentatione damni famæ inferendi, adeoque tendere ad determinandum actum aversionis. Motiva hic inter se colliduntur. Similiter consistat motivum unum in repræsentatione miseriæ egeni, quod tendit ad determinandum actum appetitus dandæ eleemosynæ: alterum vero in repræsentatione propriæ indigentæ, quod facit ad determinandum actum aversionis, ne scilicet detur eleemosyna. Motiva denuo inter se colliduntur. Motivorum collisio admodum frequens est, etsi vulgo ad eandem animum non advertamus distinctam eorum, quæ in anima contingunt, cognitionem parum curantes, vel etiam acumne destituti, quod ad ea discernenda requiritur. Quemadmodum vero ubivis, quando cum motivis nobis est negotium, motiva completa ab incompletis probe distinguenda veniunt (§. 99. *Psych. empir.*); ita quoque in præsentî negotio, & maxime in collisione motivorum probe dispiciendum, utrum motiva sint completa, an incompleta. Neque enim utilitate caret nosse, utrum motiva qua completa, an qua incompleta inter se colliduntur. Sed de motivorum collisione alio tempore disertius dicemus: neque enim nunc ad particularia descendimus.

§. 742.

Quando actionem consuetam contrariam edimus, seu a Collisione consuetudine agendi recedimus, motiva ordinaria & extraordinariorum, colliduntur, & quando in collisione motivorum ordinariorum quando in se extraordinariorum extraordinaria prævalent, actionem consuetam agendi edimus, seu a consuetudine agendi recedimus.

Quoniam actiones consuetæ per motiva ordinaria determinantur (§. 731.), quando eidem contrariam edimus, motivum quoque contrarium ordinario adesse debet, adeoque extraordinarium (§. 726.). Quoniam motivo extraordinario cedimus, dum ordinarium movet appetitum vel aversionem (§. 93. *Psych. empir.*), quoad eandem actionem motivum unum, nempe extraordinarium,

contrariatur alteri, nimirum ordinario, ita ut, dum ordinarium stimulat ad agendum, extraordinarium ad non agendum trahat, & contra dum ordinarium ad non agendum trahit, extraordinarium ad agendum stimulat. Quamobrem cum motiva inter se colliduntur, si unum alteri fuerit contrarium quoad eandem actionem, ita ut alterum tendat ad determinandum actum aversionis, dum unum tendit ad determinandum actum appetitus (§. 741.); motiva ordinaria & extraordinaria colliduntur, quando actionem consuetæ contrariam edimus, adeoque a consuetudine agendi recedimus (§. 729.). *Quod erat primum.*

Quod si motiva ordinaria colliduntur, dum ordinaria ad agendum stimulant, extraordinaria ab agendo retrahunt, & dum ordinaria ab agendo retrahunt, extraordinaria ad agendum stimulant (§. 741.). Quamobrem cum extraordinaria prævaleant (*per hypothesis*); quod alias agere adsuevimus, non agimus, & ex adverso actionem committimus, quam alias omittere solemus, seu actionem consuetam omittimus, insuetam edimus (§. 731.), consequenter a consuetudine agendi recedimus (§. 729.), actionem consuetæ contrariam edimus (§. 730.). *Quod erat alterum.*

Propositionem præsentem illustrat exemplum, quo jam antea usi sumus, nimirum si quis a potu largiori abstinet in convivio ob præsentiam alterius, qui alias vino sese ingurgitare solet. Etenim hic editur actio consuetæ contraria. Patet autem ex iis, quæ supra (*not.* §. 741.) dicta sunt, motiva inter se collidi, & in hac collisione extraordinarium, quod est pro abstinentia, prævalere. Idem experiri licet in omni casu alio, ubi a consuetudine agendi invitantibus circumstantiis singularibus recedimus. Non autem jam inquirimus, quodnam in collisione motivorum prævaleat motivum, rationes enim dantur complures, quæ per antea demonstrata nondum patent.

§. 743.

In simulatione actionem sinceram contraria occultare *Intentio simulantis.*
intendimus. Etenim in simulatione actio externa contraria
 est internæ (§. 716.), atque sinceræ externæ (§. 723.).
 Quamobrem cum actionem contrariam non edamus, nisi
 quod nolimus de interna atque sincera externa alteri quid-
 piam constare, secus enim nulla foret ratio, cur eandem
 ederemus; actionem sinceram in simulatione contraria oc-
 cultare intendimus (§. 616. Part. I. Phil. præct. univ.).

Ita qui in convivio simulat temperantiam ob præsen-
 tiam alterius, cum intemperantiæ maxime sit deditus; mo-
 dice bibendo non minus intentionem vino sese ingurgitandi,
 quam consuetam alias actionem occultare intendit. Simili-
 ter, qui verbis & factis se lætum esse testatur, ubi moerore
 angitur animus; moerorem actionibus eidem contrariis oc-
 cultare intendit.

§. 744.

Quoniam occultatio actionis tam internæ, quam *Quatenus*
 externæ, tam positivæ, quam privativæ quomodocunque *dissimulatio*
 facta dissimulatio est (§. 717.); *simulationi omni inest dissimu-*
latio actionis sincera (§. 743.). *inse simu-*
lationi.

Ita qui temperantiam simulat, cum sit intemperans,
 intemperantiam dissimulat. Et qui lætum præ se fert ani-
 mum, cum sit moestus; moerorem dissimulat. Nimirum
 dum simulamus, quod non est; dissimulamus quod est. Dissi-
 mulatio tamen latius patet simulatione: cum enim simulans
 actionem externam contrariam internæ (§. 716.) atque exter-
 næ sinceræ edat (§. 723.), ut eadem occultetur interna vel
 etiam sincera externa; simulatio semper requirit actionem ex-
 ternam contrariam ei, quæ extra casum simulationis locum
 haberet. Ast dissimulatio vel fit actione privativa, veluti,
 cum qui intentionem dissimulat, nec veram dicit, quæ sibi
 est, nec falsam; vel positiva, quæ alias cessaret, etsi contra-

ria

ria non fit sinceræ, veluti si quis noctu comneat ad amicam, ut adulterium committat: nulla enim hic actio adulterio contraria adest, quæ ad hoc occultandum fingitur, veluti si quis verbis & factis simulat pudicitiam.

§. 745.

*Dis-
simula-
tionum spe-
cies*

*Dis-
simulatio precedens* dicitur, qua actio committenda occultatur: *consistens*, qua ea, quæ nunc actu committitur, occultatur: *consequens*, qua actio jam commissæ occultatur.

Nimirum actiones, quas ne resciscat alter, triplices sunt, vel præteritæ, vel præsentis, vel futuræ. Quamobrem cum dissimulatio fit actionis occultatio (§. 717.); eadem quoque vel est actionis, quam committere intendimus, vel ejus, quam nunc actu committimus, vel alterius cujusdam, quam jam commisimus. Illa actionem præcedit, ea eandem committitur, hæc vero sequitur. Patet itaque dissimulationem recte dividi in tres species, nec harum inconvenientem esse denominationem. Exempla obvia sunt, modo animum ad ea advertere velimus: neque adeo opus est, ut iisdem recensendis immoremur.

§. 746.

*Simulationis
species.*

Quoniam in simulatione actionem sinceram contraria occultare intendimus (§. 743.), ita ut eidem insit dissimulatio (§. 744.); simulatio etiam eodem modo dividitur, quo dissimulatio. Nimirum *Simulationis precedens* est, quæ fit actionis committendæ gratia; *Consistens*, quæ comitatur præsentem, seu eam, quæ actu committitur; *Consequens* denique, quæ fit actionis jam commissæ causa.

Probe hic notandum est ad actiones simulatas referri quoque vultum, gestum, verba atque vocem; quippe quæ singula actionibus liberis annumerantur, quatenus a libertate animæ ejusve nutu dependent. Ceterum non minus in dissimula-

mulatione, quam simulatione non modo actionum positivarum; verum etiam privatarum habenda ratio est. Unde quæ de occultatione actionis sinceræ externæ per contrariam in simulatione demonstrata sunt (§. 743.), ea de privatis quoque actionibus intelligenda, dum scilicet committitur ob motivum singulare contrarium actio, quæ alias per motivum speciale ordinarium non poneretur, sed potius omitteretur, veluti si quis ululat cum lupis periculi evitandi gratia, aut lucri cujusdam cupidine, etsi alias ab ululatu isto abhorreat.

§. 747.

Actiones consuetæ moribus sunt conformes. Actiones *Adionum* enim consuetæ determinantur per motiva, per quæ alias in *consuetarum cum* eodem casu seu actionem istius generis vel speciei constant *moribus* ter determinavit agens, nisi ratio quædam singularis eam *conveniem-* aliter determinari fuaserit (§. 729.), adeoque conformes *ria.* sunt modo constanti ac perpetuo determinandi actionem *ria.* dati generis vel speciei. Quamobrem cum mores in modo constante ac perpetuo determinandi actionem sive positivam, sive privativam dati generis vel datæ speciei constant (§. 687.); actiones consuetæ moribus conformes sunt.

Patebit demceps mores colligi ex actionibus externis. Ne igitur in iis conjectandis a vero aberres, necesse est ut constet, quænam actiones sint moribus conformes, quænam ab iisdem recedant.

§. 748.

Actiones insuetæ moribus contrariae sunt. Etenim actio *Quenam* nes insuetæ non determinantur per motiva, per quæ alias *actiones mo-* ejus generis vel speciei actio ab agente determinari solet, *ribus con-* sed singularis quædam ratio adest, cur agens sic potius ean- *traducant.* dem determinet, quam consueto alias modo (§. 730.), adeoque modo constanti ac perpetuo determinandi actiones istius generis vel speciei contradicunt (§. 30. *Ontol.*).

(*Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.*)

Qq qq Quo-

Quoniam itaque mores in modo constante ac perpetuo determinandi actionem sive positivam, sive privativam dati generis vel datæ speciei consistunt (§. 687.); actus insuetæ moribus contradicunt, seu contrariæ sunt.

Qui consueto modo agit, actiones huius generis vel speciei omnes hoc modo determinandas esse iudicat, sit ita, quod in consuetudine agendi tacitum sit iudicium, in perceptionibus confusis involutum. Qui insueto modo agit, non omnes actiones huius generis vel speciei hoc modo determinandas esse iudicat, alias enim easdem non aliter in dato casu determinaret. Manifesta igitur est inter actiones insuetas atque mores contradiclio (§. 30. Ontol.).

§. 749.

Relatio actionum consuetarum & insuetarum ad appetitum.

Actiones consueta conveniunt generali determinationi appetitus ad actiones certi generis, vel certæ speciei committendas, vel averfationis ad actiones certi generis vel speciei certæ omittendas; insuetæ eidem contrariæ sunt. Actiones enim consueta moribus conformes sunt (§. 747.); insuetæ autem iisdem contrariæ (§. 748.). Enimvero singuli mores animi supponunt generalem quandam determinationem appetitus ad actiones certi generis, vel certæ speciei committendas, vel averfationis ad actiones certi generis, vel certæ speciei omittendas (§. 697.). Actiones igitur consueta generali determinationi appetitus ad actiones certi generis vel certæ speciei committendas, aut averfationis ad actiones certi generis vel speciei certæ omittendas conformes sunt, seu conveniunt; insuetæ eidem contrariæ sunt.

Non opus est, ut propositionem præsentem exemplis illustremus; quæ enim in anterioribus dedimus (not. §. 697.) huc trahenda sunt. In eius autem applicatione usui sunt, quæ de moti-

motivorum subordinatione (not. §. 735.), & contrarietate atque convenientia annotavimus in anterioribus (not. §. 736.).

§. 750.

Actiones indeliberata moribus conveniunt. Actiones enim indeliberatae sunt consuetae (§. 738.). Enimvero actiones consuetae moribus conveniunt (§. 747.). Ergo etiam indeliberatae moribus conveniunt. *Quomodo sese habeant ad*

De actionum indeliberatarum convenientia cum moribus nemo est qui dubitat. Experientia etiam eandem confirmat. Videmus enim quae indeliberato animo fiunt ab agente mutari, ubi animum subit, quod consuetius fuerit intentionem sinceram occultari. *mores.*

§. 751.

Actiones indeliberatae conveniunt determinationi generali appetitus ad actiones certi generis vel certa speciei committendas, aut aversionis ad actiones certi generis vel speciei ad appetitum committendas. Etenim actiones indeliberatae consuetae sunt (§. 738.). Quamobrem cum consuetae conveniant determinationi generali appetitus ad actiones certi generis vel speciei committendas, aut aversionis ad actiones certi generis vel speciei committendas (§. 749.); quin eidem quoque conveniant indeliberatae dubitandum non est. *Quomodo sese habeant cum.*

§. 752.

Affectus produunt vultus, gestus, vox & sermo. Etenim a posteriori constat, quemadmodum quoque jam alias notavimus (§. 611. *Psych. empir.*), quando anima affectibus commovetur, mutari vultum, extraordinarios adesse gestus, mutationem quoque subire vocem, & qui ex vocibus constat, sermonem interiora animi exprimere. *Quanam affectus produant.*

niam igitur hæc singula extraordinario modo sese habent, affectum quoque intus latentem produunt.

Facile adeo observamus, quod quis affectu quodam ageretur, modo ad vultum, gestus, vocem atque sermonem animum advertamus. Necessè tamen est, ut ad omnia simul attendatur animus, ne a simulante affectum decipiaris. Nisi simuletur affectus, verba, vox, gestus atque vultus inter se consentiunt, nec ulla locum habet contrarietas (§. 715.). Atque adeo sese prodit affectus, si in singulis nihil observetur, quod eidem sit contrarium.

§. 753.

In speciem affectus pro- *Vultus, gestus, vox & sermo variant pro varietate*
fectus pro- *affectuum, non tamen eodem prorsus modo in diversis subje-*
ctis exer- *ctis. Paret hoc ipsum denuo a posteriori. Alius enim est*
na. *vultus, alius gestus, alia vox, alius sermo, si quis fuerit,*
tristi, quam si hilari fuerit animo. Et idem eodem modo
deprehendimus in affectibus aliis. Nec minus liquet, vult-
tum, gestum, vocem, sermonem non prorsus eundem esse
in diversis subjectis, etsi affectus fuerit idem: cuius rei ex-
empla jam dedimus alias (§. 611. Psych. empir.).

§. 754.

Unde collige- *Quoniam vultus, gestus, vox atque sermo alio*
tur affectus modo sese habet, ubi animus affectu agitatur, quam ubi
lasens cum ab eodem immunis est (§. 752.), & pro varietate affectuum
in genere, vultus, gestus, vox atque sermo variant (§. 753.); ex
rum in spe- *vultu, gestu, voce atque sermone non modo colligitur in gene-*
cie. *re, quod animus affectus perturbetur, sed ipsa etiam species*
affectus dignoscitur.

Si speciem affectus ex vultu, gestu, voce atque sermone certo dignoscere velis, supponitur theoria mutationum vultus, gestuum, vocis atque sermonis in qualibet affectuum specie. Etsi enim singula in eodem affectu non sint prorsus eadem, insunt tamen, quemadmodum jam alias monuimus

mus

mus (§. 611. *Psych. empir.*), principia generalia, quæ ad speciem affectus in quolibet casu discernendum sufficiunt. Immo quatenus diversitas in eodem affectu obinet pro diversis subjectis, non minus dantur principia generalia, quæ a moribus pendet, tam naturalibus, quam liberis, qui ad causas generales revocari possunt. Istiusmodi theoria hætenus in desideratis est. Equidem *Claramontius* lib. 10. de consuetudinibus cujusque moribus signa affectuum tradere voluit: enimvero ut taceamus paucorum admodum affectuum signa recenseri, cum, multo plures esse constet ex *Psychologiæ empiricæ* partis secundæ, sectionis secundæ, capite tertio; theoria ista nondum adeo exarsciata est, qualem hic requirimus. Etsi autem nostrum jam non sit theoriam istam condere, cum in *Philosophia practica* universali non tradantur, nisi generalia principia, immo nec tam facile sit defectum ejus supplere; non e re tamen esse judicamus, si ad eam condendam proficua quædam monita adjiciamus. Constat veritatem omnem duplici modo investigari, nimirum vel a priori, vel a posteriori, & ubi a posteriori in eandem inquirimus methodum, quæ a priori procedit, simul esse adhibendam. In *Psychologia empirica* dedimus affectuum definitiones tam nominales, quam reales. Quamobrem consultum est, ut ex iis deducantur principia generalia mutationis vultus, gestus, vocis atque sermonis, immo etiam factorum, quæ ab iis proficisci possunt. Hisce enim principiis una cum definitionibus, præsertim realibus, uti licet, ubi a posteriori in singulorum affectuum signa inquirimus, & quæ observamus, ad propositiones generales determinatas reducere studemus. Deinde e re maxime erit, ut maximo studio observemus, qualis sit vultus, gestus, vox, sermo, immo quæ hæc sint facta indeliberata in quolibet affectuum specie, atque observationes solerter consingnemus. Observationes plures de eadem affectuum specie inter se conferendæ, ut appareat, quænam communia insint, atque adeo notiones generales inde abstrahi possint. Vi autem principiorum, de quibus modo diximus, inquirendam porro in rationes eorum, quæ hoc

modo innotuerunt, ut ad notiones rite determinatas revo-
centur, earumque veritas non minus a priori, quam a po-
steriori demonstratur. Monita hæc generalia non modo di-
rectorii loco esse possunt ei, qui in theoria desiderata utiliter
versari voluerit; verum etiam usum habent in æstimandis vi-
ribus ad hunc laborem requisitis, ne quis aggrediatur opus,
cui minima sufficiunt. Quamdiu vero theoria ista deside-
ratur, sequenti modo procedendum.

§. 755.

*Quomodo
Species affe-
ctus detega-
tur.*

*Si quem affectu perturbari animadvertimus, & sam-
mo studio ex circumstantiis præsentibus colligimus, quare is
fuerit excitatus; applicatione definitionis realis species affe-
ctus detegitur.* Etenim si ex circumstantiis præsentibus, dum
alterum affectu perturbari animadvertimus, colligimus,
quare is fuerit excitatus; nobis constat, quam de re af-
fectus excitetur, & quomodo eandem sibi repræsentet.
Quamobrem cum ex definitionibus realibus affectuum pate-
at, qua de causa affectus quilibet excitetur, & quomodo id,
quod eam suscitatur, repræsentetur; vi definitionis realis uti-
que innotescit, quænam sit species affectus, seu quonam
præcise affectu animus alterius agitur.

Ponamus e. gr. Poëtæ narrari elogia, quibus ob car-
men, quod fecit, communi applausu exceptum ornatur, &
nos animadvertere, quod jucundo quodam affectu perfun-
datur animus ipsius. Ex circumstantiis præsentibus colligitur,
quod ideo oriatur, quod id, quod fecit, ab aliis bonum exi-
stimeretur. Quoniam itaque affectus iste gloria est, qui ori-
tur, si ea, quæ fecimus, ab aliis bona existimari opinamur
(§. 769. *Psych. empir.*); ideo manifestum, affectum Poëtæ es-
se gloriam. Similiter, si alteri repræsentamus periculum, in
quod se facto suo conjecit, & animum ejus inquietum reddi
observamus; ex circumstantiis præsentibus liquet, animum
eius perturbari ob ea, quæ fecit, quatenus eadem tanquam
malefacta sibi repræsentat. Quamobrem cum affectus iste
pæ-

pœnitentia sit, qui oritur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam malefacta (§. 759. *Psych. empir.*); quin affectus, de quo quæritur, quinam sit, pœnitentia sit nemo dubitat. Patet itaque, quomodo definitiones reales affectuum interserviant speciei affectus detegendæ. Absit autem, ut existimes, theoriam, de qua paulo ante diximus (*not. §. 754.*), esse superfluum, nosque eadem tuto carere posse, cum per definitiones reales affectuum investigari possit, quod ope illius theorix detegendum. Etenim non semper circumstantiæ nobis perspectæ sunt, ex quibus causa affectus, quam definitio realis cognitam præsupponit, certo colligitur. Quodsi ergo ex vultu, gestu, voce atque sermone speciem affectus conjectare licet, tum opus non est, ut circumstantiæ omnes nobis sint perspectæ. Immo ubi absque hisce species affectus nobis innouerit, ubi animum ad definitionem realem advertimus, ea nobis ansam dabit in hæc inquirendi; id quod haud raro usui esse solet. Et quemadmodum ex circumstantiis apertis speciem affectus colligere licet; ita vicissim ex affectus specie circumstantias latentes colligere datur.

§. 756.

Si cum altero, quem affectu perturbari videmus, verba miscentes eo adducimus, ut apertis verbis pristetur, qua ex altero nam de causa is fuerit excitatus; vi definitionis realis species sciscitemur affectus denno dignoscitur. Etenim tum ex verbis alterius affectus, quo patet, quodnam sit affectus objectum, & quomodo sibi perturbatur, idem repræsentet. Quamobrem cum in definitione reali speciem objectum in genere exprimat, & quomodo idem repræsentetur, ut affectus excitetur; evidens omnino est, quod ope definitionis species affectus detegatur.

Exempla, quæ ante dedimus præsentem etiam propositionem illustrant. Ponamus Poëtam, in quo affectum jucundum observamus, nobis narrare, quod carmen ipsius egregiis elogiis fuerit mactatum, nemo non videt, affectum ori-

miri ea de causa, quod factum suum ad aliorum opinionem referat, & idem ab aliis bonum existimari iudicat, consequenter ut ante hinc colligitur, gloriam esse illum, qui quaeritur, affectum. Quodsi quis, ubi de periculo sermo est, in quod quis se coniecit, ingemiscens ait: utinam hoc non fecissem! nemo non vi definitionis realis poenitentiam hinc colligit. Si quis affectum, quo perturbatur, nominat; tunc opus non est, ut demum ex verbis eius colligatur, modo certi sumus, quod proprio suo nomine eum compellaverit. Etenim haud raro contingit, ut omnem affectum molestum, aut saltem plerosque tristitiam vocent, & ex adverso jucundum omnem, aut saltem plerosque gaudium sive laeticiam, qui eos specie distinguere nondum didicerit. Quodsi vero definitiones reales affectuum familiares experiris, ex verbis, quibus exprimitur affectus praesens, aut ad quae fundenda is alterum compellit, speciem haud difficile colliges. Inculcat etiam propositio praesens usum definitionum realium, quas de affectibus dedimus, in expiscandis ex aliis affectus latitantes, quatenus per eas docemur, quanam ex ipsis elicienda sint verba, ut speciei affectus detegendae sufficiant.

§. 757.

*Quomodo
ex iudicio
de objecto
colligatur
species affe-
ctus.*

Si de objecto affectus nobis innotescit iudicium eius, qui eodem corripitur; vi definitionis realis detegitur species affectus. Etenim ex iudicio nobis innotescit, quomodo objectum affectus sibi repraesentet. Quamobrem cum determinatus modus repraesentandi objectum affectus in qualibet affectuum specie in definitionibus eorundem realibus exprimatur, quemadmodum statim apparet, ubi easdem in Psychologia empirica evolvimus; quin ex iudicio de objecto affectus eius species colligatur vi definitionis realis dubitandum non est.

Per se patet, non opus esse, ut tunc demum iudicium de objecto affectus nobis innotescat, ubi suscitatus; sed perinde esse, si idem nobis antea innotuerit. Unde etiam ex eo colli-

colligere datur; hoc affectu absentis animum nunc occupari (§. 605. *Psych. empir.*). Ex. gr. Si novis, Titium maximi facere amicitiam Sempronii, nobisque nunciatur, Sempronium aquis casu infelici in itinere submersum animam exhalasse; inde colligimus, quod tristitia afficiatur Titii animus (§. 623. *Psych. empir.*). Similiter, si quis immodicis laudibus extollit pulchritudinem feminae cujusdam; vi definitionis realis amoris hinc colligitur, quod eandem impense amet (§. 649. *Psych. empir.*). Unde denuo praesens propositio usum habet in detegendis affectibus latentibus ope definitionum realium, si eorum, qui iisdem indulgent, judicia de objecto eorundem expiscemur.

§. 758.

Signa communia in genere dicuntur, quae genera *Signa communia* rerum, non vero speciem earundem significant, seu ex quibus colligitur, sub quonam genere res quaedam, quae *nam sint.* significatur, contineatur.

Nec opus est, ut usu receptum sit, diversas rerum species, quibus simul idem convenit signum, ad certum quoddam genus referri: sed sufficit, ut commune quoddam ipsarum genus constitui possit. Et commune dicitur signum, quod hoc ipsum genus indicat. Qui theoriam entis universalis, quam in Ontologia tradidimus, perspectam habet; is abunde intelliget, multa constitui posse rerum genera, quae vulgo non attenduntur, propterea quod desunt nomina, quibus compellentur. Immo constabit, quod per fictionem quandam etiam constituere liceat rerum genera ex iis, quae determinationibus essentialibus superaccedunt.

§. 759.

Hinc in specie *signa communia affectuum* appellamus, quae pluribus affectuum speciebus conveniunt. *Signa affectuum communia.*

Etenim cum id, quod plures affectus indeterminare significat, rationem in ipsis habeat significatus sui, necesse est ut in ipsis commune quiddam insit, vi cuius commune quoddam eorundem genus constitui potest.

(*Wolfii Philos. Pract. Univ. Pars II.*)

R r r r

§. 760.

§. 760.

*Quid ex
signis affe-
ctuum com-
munibus
concludatur.*

Quoniam signa affectuum communia pluribus speciebus conveniunt (§. 759.); ex signis communibus concluditur, quod vel hujus, vel istius, vel illius sint speciei.

Nimirum si tres fuerint affectuum species, quæ signum aliquod commune habent; ex eo non colligitur, nisi quod affectus præsens sit unius illarum trium specierum, non vero, cujusnam earundem præcise sit. Necesse igitur est, ut ex aliis signis, vel ex circumstantiis ope definitionis nominalis species tandem determinetur. Usus habent signa communia, ut excitent attentionem ad circumstantias, ex quibus species affectus determinate cognoscitur. Ceterum fieri potest, ut, quæ per notiones confusas pro communibus signis habentur, discrimen aliquod intrinsecum admittant, vi cuius in propria vertuntur.

§. 761.

*Signa propria
quam
dicantur.*

Signa propria dicuntur, quæ species rerum significat, seu ex quibus colligitur, sub quam specie res significata contineatur.

Non solum hic intelliguntur species infimæ, sed etiam genera inferiora, quæ per modum specierum certo cuidam generi substant superiorum.

§. 762.

*Signa affectuum
propria quam
dicantur.*

Hinc in specie affectuum signa propria sunt, quæ nonnisi uni affectuum speciei conveniunt.

Ita signa iræ propria sunt, quæ nonnisi iræ conveniunt: signa gloriæ propria sunt, quæ nonnisi gloriæ conveniunt: signa pœnitentiæ propria sunt, quæ nonnisi pœnitentiæ conveniunt.

§. 763.

Quoniam

Quoniam signa propria nonnisi uni affectuum speciei

ciei conveniunt, (§. 762.), ex signis propriis species affectuum colligitur, conlequenter certum est, polio hoc signo poni hunc affectum.

Facile apparet, in arte conjectandi hominum mores, imo in univerla Philosophia morali, ubi signorum quidam ulus elucefcit, rationem potiffimum haberi signorum priorum non minus morum, virtutum ac vitiorum, quam affectuum.

§. 764.

Signum simplex dicitur, quod in plura a fe invicem *Signum simplex quodnam fit.* distincta refolvi nequit, feu in uno quodam ente observabili confiftit.

Definitio hæc explicatione indiget, ne perverfe quis eandem interpreteretur. Signum simplex non fupponit, nifi ens unum observabile, etfi notioni distinctæ, per quam explicatur, plures determinationes infint. Ex, gr. Immutatus vultus, quo fingulæ faciei partes mobiles in eodem fitu continentur, signum simplex est, etfi notio distincta, qua fingularum partium fitus, qualis est, exponitur, & quibus ne minima quidem accidit mutatio, plures determinationes involvat, & qui eundem observare voluerit, in plura oculos convertere, & ad plura animum advertere debeat. Vultus enim immutatio unicum quoddam est accidens, quod in plura a fe invicem distincta dividi nequit, quemadmodum corpus humanum ens unum est, etfi ex partibus pluribus confitet sigillatim enumerandis, ubi distinctam ejus notionem defideres. Similiter risus fufficienter in dato casu determinatus signum simplex est, etfi plures fint determinationes, quibus is ab alio rifu distinguitur.

§. 765.

Signum coacervatum dicitur plurium simplicium congeries, ex quibus simul sumtis aliquid colligitur. *Signum coacervatum*

Ita signum coacervatum est, fi ex gestu, vultu & voce simul colligitur affectus species. Similiter coacervatum est

signum, si ex pluribus signis simul sumtis Medicus colligit morbum, quo ægrotus laborat. Nimirum plura signa simul sumpta considerantur per modum unius, quia vicem signi unius subeunt, quod ex pluribus coacervatur.

§. 766.

*Quando
signum co-
cervatum
proprium.*

Si plura signa communia simul sumta speciei affectus, aut rei cujuscunque alterius colligenda sufficiunt; signum coacervatum proprium est. Etenim plura signa communia simul sumta, ex quibus aliquid colligitur, signum coacervatum constituunt (§. 765.), adeoque instar unius considerantur, & intuitu ejus, quod inde colligitur, pro uno habentur. Quamobrem cum simul sumta speciei affectus, aut rei cujuscunque alterius colligendæ sufficiant (*per hypothesin*), signum autem proprium sit, ex quibus colligitur, sub quam specie res significata contineatur (§. 761.); si plura signa communia simul sumta speciei affectus, aut rei cujuscunque alterius colligendæ sufficiunt, signum coacervatum proprium est.

Videmus adeo, signa simplicia communia non esse negligenda, propterea quod ex iis sigillatim non colligatur, quod colligendum. Sufficit enim ex pluribus simul sumtis colligi, quod colligendum erat. Ubi disciplinæ methodo demonstrativa investiuntur, adeoque singula ad propositiones determinatas revocantur, in hypothesi sufficientia signa communia coacervantur, quemadmodum in aliis propositionibus plura sumuntur, ut inde sequatur, quod subiecto sub ista conditione convenit. Patebit hoc suo loco in philosophia morali, quando demonstraturi sumus, undenam virtutes & vitia colligantur: etenim tum non minus signis simplicibus propriis, quam coacervatis utemur, prout casus tulerit. Hinc vides signorum divisionem potissimum attendendam esse ei, qui philosophiæ moralis præcepta, præsertim eam, quæ de internis dijudicandis traduntur, methodo demonstrativa in ordinem redigere voluerint; ut sint notiones
istæ

istæ directricium loco. Quamobrem huic divisioni potissimum locus est in Philosophia practica universali, sic ita, quod generaliter exponenda fuerat in Philosophia prima, ubi de signis agit, siquidem prolixioribus esse licuisset.

§. 767.

Signum diagnosticum dicitur, quod rei cuidam agnoscendæ, ac ab aliis discernendæ adhibetur. Unde *affectivum signa diagnostica* sunt, quæ affectibus agnoscendis, ac in primis eorundem speciebus discernendis adhibentur.

Signorum diagnosticorum appellatio in scholis Medicorum dudum recepta fuit, quibus ea inserviunt ad morbos internos, qui latent, agnoscendos & discernendos. Divisiones signorum antecedentes in propria & communia, item in simplicia & coacervata ad hanc signorum speciem applicari possunt ac debent. Alia enim signa diagnostica communia sunt, alia propria, alia sunt simplicia, alia coacervata: quæ signorum diagnosticorum differentia definitionum modo traditarum applicatione intelligitur. Opponitur signo diagnostico prognosticon, quod ad statum futurum significandum adhibetur, sed de eo cum in genere jam dictum sit in Ontologia (§. 954.); non opus est ut alibi dicta hic repetantur. Signorum diagnosticorum usus est in conjectandis hominum moribus præsentibus: prognosticorum in futuris, cum iudicium fieri debet, quales rebus sic stantibus tandem futuri sint mores.

§. 768.

Signa diagnostica definitionum vicem subeunt. Et *Usus signorum diagnostica* enim signa diagnostica rebus agnoscendis, ac a se invicem discernendis adhibentur (§. 767.). Enimvero rebus agnoscendis, & ab aliis distinguendis inserviunt definitiones (§. 153. Log.), per quas ad suas species & genera distincte reducuntur (§. 179. Log.). Signa igitur diagnostica in locum definitionum surrogantur, adeoque earundem vicem subeunt.

Forsan non deerunt, qui existimaturi sunt, in Philosophia practica non opus esse signis diagnosticis, si demonstrativa methodo tradatur. Etenim hæc exigit, ne utamur terminis nisi accurata definitione explicatis (§. 116. *Disc. pralim.*). Quodsi ergo accuratas in promptu habemus definitiones; non opus est ut in eorum locum signa diagnostica surrogentur. Abhorret idem a praxi Geometrarum, veluti *Euclidis*, qui definitionibus figurarum contenti, nulla signa earundem diagnostica proponunt. Enimvero qui sic sentiunt, per præcipitantiam judicant, cum sumant, quod non est: nimirum, quod signa præter necessitatem in locum definitionum surrogentur, ut earum vicem subeant, ubi ipsæmet munere suo defungi poterant. Necesse igitur est, ut ostendamus, quandonam signis diagnosticis sit locus.

§. 769.

*Quando res
latitet.*

Res latere dicitur, vel latitare, si nulla clara perceptione menti fuerit obvia, dum præsens est, seu quam præsentem sive in nobis, sive extra nos clare percipere non possimus.

Ita si quis ulcere pulmonum laborer, morbus latet: neque enim fieri potest, ut id clare percipiamus, cum in sensus minime incurrat. Similiter affectus, quo perturbatur animus alterius, latitat, quatenus in appetitione vel aversione vehementi consistit (§. 603. *Pfych. empir.*), atque ex confusa boni vel mali repræsentatione oritur (§. 605. *Pfych. empir.*). Neque enim nos nobis eorum conscii esse possumus, consequenter nec ea percipere possumus (§. 25. *Pfych. empir.*), quæ animæ alterius insunt. Immo cum non cujusvis sit ea a se invicem distinguere, quæ perceptioni confusæ insunt; multa in perceptione confusa contenta etiam eum latent, qui affectum, quo agitur animus, percipit.

§. 770.

*Quenam vi
defini-*

Quæ nos latent, ea vi definitionis ad suum genus suamque speciem reduci nequeunt, consequenter nec beneficio ejus

ejus agnosci, & ab aliis discerni possunt. Etenim si vi definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris, consequenter si ejusdem beneficio ad suum genus suamque speciem reducenda (§ 359. *Psych. empir.*), judicare debes, eidem convenire notas definitionem ingredientes (§. 356. *Psych. empir.*), adeoque rei intrinseca, unde agnoscitur & ab aliis discernitur, tibi repræsentare debes (§. 79. *Log.*). Necessè igitur est, ut eandem clare percipias (§. 31. *Psych. empir.*). Enimvero quæ nos latent, ea, dum præsentia sunt, nulla clara perceptione menti obvia sunt, seu a nobis clare minime percipiuntur (§. 769.). Quamobrem nec fieri potest, ut vi definitionis ad suum genus suamque speciem reducantur. *Quod erat unum.*

In definitione enumerantur notæ, quæ ad rem agnoscendam, & ab aliis distinguendam sufficiunt (§. 153. *Log.*), & quas præbet genus atque differentia specifica (§. 185. *Log.*). Quamobrem cum ea, quæ nos latent, vi definitionis ad suum genus suamque speciem reduci nequeant (*per demonstrata*); nec ejus beneficio agnosci, & ab aliis discerni possunt. *Quod erat alterum.*

Patet itaque ratio, cur non semper sufficiant definitiones ad res agnoscendas, & ab aliis, cum quibus facile confunduntur, discernendas, adeoque ad signa confugiendum sit, quæ definitionum vicem subeunt, etiam si definitiones accuratæ in promptu sint.

§. 771.

Quoniam nemo non novit, ea, quæ animæ suæ insunt, non percipi posse ab aliis, nedum clare, consequenter nos non latere (§. 769.), quæ vero nos latent, ea vi definitionis ad suum genus suamque speciem reduci minime possunt, adeoque nec beneficio eius agnosci & ab aliis discerni (§. 770.); *Quæcumque anima nostra insunt, ab aliis vi definitionis ad suum genus suam-*

suamque speciem reduci, nec ejus beneficio agnosci, & ab aliis discerni possunt. Quamobrem cum affectus in eorum numero deprehendantur, quæ insunt animæ nostræ (§. 603. Psych. empir.), nec iidem ab alio definitionum beneficio ad suum genus suamque speciem reducuntur, nec earum ope agnoscuntur, & ab aliis distinguuntur.

Nemo non vider, sermonem hic esse de immediata definitionum applicatione, qualis obrinet, dum vi definitionis trianguli vel rhombi judicamus figuram, quam intuemur, esse triangulum vel rhombum.

§. 772.

Quando definitionum in iisdem agnoscendis sit usus.

Si quis, quæ anima tua insunt, vi definitionum ad suum genus suamque speciem reducere, adeoque earundem beneficio eadem agnoscere, & ab aliis discernere velit; necesse est ut notas, quæ eas ingrediuntur, ante aliunde colligas. Etenim si quis ope definitionis nomen rei obviæ vindicare, consequenter eam ad suum genus suamque speciem reducere (§. 359. Psych. empir.) voluerit, judicare debet, eidem convenire notas definitionem ingredients (§. 356. Psych. empir.). Atat cum ea, quæ animæ tuæ insunt, nemini pateant præterquam tibi; impossibile quoque est, ut quis intuen- do ipsorum ideas cognoscat notas eorum definitionem ingredients, quibus eadem agnoscuntur, & ab aliis distinguuntur (§. 153. Log.). Quoniam itaque notas hasce intuitive cognoscere nequis (§. 286. Psych. empir.); necesse est, ut eas aliunde colligas.

Propositionem hanc jungimus præcedenti, ne quis existimet in iis, quæ animæ insunt, agnoscendis, & a se invicem distinguendis definitionum nullum prorsus esse usum, quem tamen admittendum esse ex superioribus constat (§. 755.). Ad ea, quæ sensu percipimus, & quorum nobis in nobismetipsis con-

conscii sumus, definitiones immediate applicare valemus, dum in idea rei, quam habemus, successiva attentione discernimus notas, quæ in definitione continentur. Enimvero si rem quandam nec sensu percipimus, nec ejus in nobismet ipsis nobis conscii sumus, quæ in idea ejus continentur, & tanquam notæ definitionem ingrediuntur, intuitive cognosci nequeunt, sed tantummodo ratiocinando, innotescunt. Ubi vero ratiocinando eadem fuimus assecuti, non minus nobis patent, ac si intuitive eadem cognosceremus. Quamobrem definitio utrobique eodem modo applicatur juxta communem ratiocinandi legem (§. 349. Log.). Non tamen semper in potestate nostra est, ea, quæ intuitive cognosci nequeunt, ratiocinando assequi, ut adeo definitionum usus non semper concedatur.

§. 773.

Immo in genere. *Si nota definitionem rei ingrediens, Idem ulte-
dientes intuitive cognosci nequeunt, eius tamen beneficio earum exten-
dem ad suum genus suamque speciem reducere, adeoque eandem disur-
agnoscere & ab aliis discernere velis; necesse est ut notas, qua
eas ingrediuntur, aliunde colligas.* Etenim vi definitionis rem nullam ad suum genus suamque speciem reducere licet, nisi notæ eandem ingredienti fuerint perspectæ (§. 356. 359. Psych. empir.), nec absque iis beneficio definitionis rem agnoscere & ab aliis distinguere datur (§. 79. 153. Log.). Quoniam autem notæ istæ intuitive non cognoscuntur (*per hypoth.*); adeoque judicium quod rei hæ notæ convenient, discursivum esse debeat, ratiocinatio scilicet elicendum (§. 51. Log.); necesse utique est ut eadem aliunde colligantur (§. 366. Psych. empir.).

Equidem in Philosophia practica nonnisi cum iis nobis negotium est, quæ in anima inexistunt; placuit tamen principium hoc generale propositioni præcedenti subijcere, quod alibi, veluti in Medicina, suum habere possit usum.

§. 774.

Quomodo
latentia
agnoscantur.

Quæ nos latent, per signa diagnostica agnoscenda ac ab aliis discernenda sunt. Quæ enim nos latent, ea vi definitionis agnosci & ab aliis discerni nequeunt (§. 770.), adeoque quod adsint, aliunde colligendum. Quamobrem cum id signum alterius sit, ex quo ejus præsentia colligitur (§. 752. *Ontol.*); ex signo aliquo colligenda. Quoniam itaque signum diagnosticum est, quod rei cuidam agnoscendæ ac ab aliis discernendæ adhibetur (§. 767.); quæ nos latent, per signa diagnostica agnoscenda & ab aliis discernenda sunt.

Videmus adeo quandonam signis diagnosticis sit locus, nimirum quando res agnoscenda & ab aliis discernenda nos latet: latet autem tamdiu, quamdiu eam nec immediate percipimus, nec notas, quæ definitionem ingrediuntur, aliunde colligere datur, ut eandem per eas nobis representare, adeoque ejus perceptionem in nobis producere valeamus. Ubi nimirum quod latet in apicum producitur, non amplius latet. Probe autem notandum est, non unum idemque esse, sive quis per signa diagnostica rem latentem agnoscat & ab aliis discernat, sive quis ex aliis, quæ percipit vel aliunde, notas colligat notas definitionem ingredientes. Etenim in posteriori casu opus ipsi est definitione, cujus applicatione perinde ac rem immediate perceptam ad suum genus suamque speciem reducit; in priori autem nulla opus ad hoc habet definitione, sed ipsa signa diagnostica, quæ definitionum vicem subeunt, hoc præstant. Nimirum ea, quæ in notione signi continentur, respondent notis in definitione contentis, & signi notio eodem prorsus modo applicatur, quo definitio applicari solet. Quemadmodum vero perinde est, ubi definitio applicanda venit, sive notas eandem ingredienti intuitivè conoscas, sive eas demum aliunde ratiocinando colligas; ita etiam perinde est, ubi per signa diagnostica res agnoscenda & ab aliis discernenda, utrum ea, quæ ad

notio-

notionem signi pertinent, immediate percipias, an vero aliunde colligas. Hæc probe perpendi velim, ut non modo certum sit iudicium, num res in dato casu lateat; verum etiam casus a se invicem rite distinguantur, in quibus definitionum & in quibus signorum usus est: id quod tum in philosophia morali, tum in Medicina practica amplissimum habet usum. Quando in philosophia morali virtutum & vitiorum signa trademus, oculatam dabimus fidem, & doctrina specialis principiis generalibus clarissimam lucem affundet, ut adeo opus non sit in præsentia hæc dicta exemplis illustrari. Nostrum potius esse existimamus, ut, quæ de signis diagnosticis in genere notanda sunt, demonstremus, quo eorundem usus reddatur expeditior, & ne desint notionem directrices in investigandis signis eorum, quæ ad hominum mores spectant. Id enim præsentia instituto maxime consentaneum: ubi id agimus, ut ostendamus, quomodo hominum mores & conjectando assequi, & eorum conjectandarum gratia affectus latentem detegere debeamus.

§. 77

Quoniam quæ nos latent per signa diagnostica agnoscenda & ab aliis discernenda sunt (§. 774.), si latentia contra eorum nulla dantur signa diagnostica, nec fieri potest, ut ea a nobis agnoscantur, & ab aliis distinguantur. *Quando latentia contra eorum nulla dantur signa diagnostica, nec fieri potest, ut ea a nobis agnoscantur, & ab aliis distinguantur.*

Non datur modus alius rem agnoscendi & ab aliis discernendi, nisi vel per notionem sufficienter determinatam sive completam, quæ, si distincta fuerit, qualem in disciplinis desideramus, definitio est (§. 152. Log.), vel per signa diagnostica, quæ definitionum vicem tuentur (§. 768.). Quæ nos latent, per definitiones agnosci & ab aliis distinguere nequeunt (§. 770.), adeoque non dantur nisi signa diagnostica, per quæ agnosci & ab aliis discerni possunt (§. 773.). Quod si ergo etiam hæc deficient; nullum nobis suppetit medium ea agnoscendi & ab aliis distinguendi.

§. 776.

Quomodo nota latent- res agnoscantur, quæ definationem ingrediuntur.

Quia quæ nos latent, per signa diagnostica agnoscenda & ab aliis discernenda sunt (§. 774.), istiusmodi autem signis deficientibus a nobis agnosci & ab aliis discerni nequeunt (§. 775.); nota etiam latentes, quæ definationem ingrediuntur, aut per signa diagnostica agnoscenda & ab aliis discernenda sunt, aut his deficientibus agnosci & ab aliis discerni nequeunt.

Ex anterioribus jam liquet, si ex quibusdam circumstantiis, quæ nobis quomodocunque innotuere, ratiocinando assequamur notas, tum eas non latere, consequenter quæ de usu signorum diagnosticorum hic inculcantur, ad hunc casum minime extendenda. Ceterum per se patet, singulas rei latentis notas sigillatim spectatas recte considerari tanquam res latentes, consequenter quæ de rebus latentibus demonstrantur, de ipsis quoque intelligenda esse. Unde porro liquet, fieri posse, ut detur signum diagnosticum unius alteriusve notæ, quæ definationem ingreditur, etsi non dentur signa omnium eandem ingredientium.

§. 777.

Quando nam signa diagnostica sine propria, quando nam communia.

Si signa diagnostica generi rei agnoscendo & ab aliis discernendo sufficiunt, communia sunt; si vero speciei agnoscendo & ab aliis discernenda sufficiunt, propria sunt. Signa enim communia sunt, ex quibus colligitur, sub quonam genere res significata contineatur (§. 758.); propria autem, ex quibus colligitur, sub quonam specie eadem contineatur (§. 761.). Quod si ergo signa diagnostica generi rei agnoscendo & ab aliis discernendo sufficiunt, communia sunt; si vero speciei agnoscendæ & ab aliis discernendæ sufficiunt, propria sunt.

Ita signa diagnostica, per quæ patet animum tuum affectu molesto torqueri, communia sunt signa omnium affectuum

stuum molestorum ; ea autem, per quæ innotescit, affectum istum molestum esse pœnitentiam, propria sunt. Similiter, si per signa diagnostica patet, te morbo quodam laborare, communia signa sunt; at si per ea constat, morbum, quo laboras, esse hydropem, propria sunt.

§. 778.

Si genus aliquod tantummodo agnoscere & ab aliis distinguere intendis ; signum diagnosticum, per quod agnoscitur & ab aliis distinguitur, proprium est. Etenim si genus aliquod tantummodo agnoscere & ab aliis distinguere abeat in pro-intendis ; ipsum consideras tanquam speciem sub alio genere superiori contentam, consequenter in hoc casu, ubi nihil amplius desideratur, perinde est ac si speciem rei significatæ inde agnosceres. Quamobrem cum signum diagnosticum proprium sit, quod speciei agnoscendæ & ab aliis discernendæ sufficit (§. 761.) ; si genus tantummodo aliquod agnoscere, & ab aliis distinguere intendis, signum diagnosticum, per quod agnoscitur & ab aliis distinguitur, proprium est.

Haud raro contingit, ut de genere cognoscendo tantummodo simus solliciti, speciei vero nullam habeamus rationem, veluti si tantummodo nosse velimus, utrum aliquis ægrotet, non vero quonam præcise morbo laboret, aut num affectu quodam molesto urgeatur alterius animus, non vero quinam sit affectus iste molestus. Quoniam morbus in genere est certæ quædam species statuum corporis, quemadmodum affectus molestus species affectuum in genere ; in præsentî casu signum morbi aut affectus molesti in genere est signum proprium. Hinc quando in disciplinis de generibus rerum agimus, eaque tanquam peculiarîa entia universalîa consideramus, nondum solliciti de speciebus sub ipsis contentis ; signa diagnostica eorum, quæ traduntur, sunt generum istorum signa propria : sit ita quod in applicatione pro-

communibus habenda, ubi de specie quadam sub istis contenta agnoscenda & ab aliis discernenda quaestio est.

§. 779.

Ratio signorum diagnosticatus habent in notione generis, vel dependentia generis & signorum signi a communi quodam principio. Etenim signa diagnostica communia sunt, quæ generi, ad quod res significata re-
feruntur, agnoscendo & ab aliis discernendo sufficiunt (§. 777.), adeoque posito genere ponitur signum diagnosticum. Quoniam igitur necesse est, ut adlit ratio sufficiens, cur posita re significata ponatur etiam signum, necesse est ut ea vel insit notioni generis tanquam rei significatæ (§. 118. *Ontol.*), vel ut genus tanquam res significata & signum, quod eandem denotat, dependeat a communi quodam principio (§. 851. 866. *Ontol.*).

Quod rationem sufficientem habet in notione generis, posito genere, poni (§. 118. *Ontol.*), consequenter ex eo colligi posse, quod res præsens sit istius generis, adeoque signum diagnosticum ejusdem esse, facile intelligitur, ut adeo exemplis non sit opus. Sed quid sibi velit dependentia generis & signi a communi quodam principio, exemplo ut declaretur opus est. Diximus superius ex vultu, gestu ac voce colligi, quod animus affectu quodam perturbetur, adeoque affectum in genere (§. 754.). Vultus, gestus ac vox affectui respondent propter harmoniam animæ ac corporis, communi principio eorum, quæ in anima ac corpore semper coëxistunt (§. 539. *Psych. rat.*). Hoc principium continet rationem generalem coëxistentiæ eorum, quæ in anima atque corpore contingunt, adeoque utraque ab eodem dependent (§. 851. *Ontol.*).

§. 780.

Ratio signorum diagnosticatus habent in notione speciei, vel dependentia speciei & signi

signi a communi quodam principio. Cum enim signa diagnostica propria speciei, ad quam res significata refertur, agnoscendæ ac ab aliis discernendæ sufficiant (§. 777.); posita specie ponitur signum ejus diagnosticum. Quamobrem *agnostico- rum pro- priorum ubi quatenda.* quia ratio sufficiens adesse debet, cur hæc simul ponantur, necesse est ut ea vel insit notioni speciei (§. 118. *Ontol.*), vel ut species tanquam res significata & signum, ex quo ea colligitur, dependeant a communi principio (§. 851. 866. *Ontol.*), quo scilicet posito simul ponuntur (§. 118. *Ontol.*).

Propositionem præsentem non alio fine in medium afferimus, quam ut constet, quomodo signa diagnostica sint demonstranda, ne scilicet ignoremus, unde petenda sint demonstrationum principia: tum etiam ut appareat, quo vertenda sit attentio, ubi signa hæc eruere voluerimus. Habet tamen præterea hunc quoque usum, ut intelligatur, cur dentur signa diagnostica tam communia, quam propria. Immo elucescit hinc, cur dentur signa diagnostica, quæ a re significata nullo profus modo dependent. Utilitatem hanc omnem non esse contemnendam plenius intelligent, qui, quæ suo tempore in philosophia morali de signis tradituri sumus, accurata mentis lance pensitare voluerint.

§. 781.

Si plura signa propria ejusdem rei dentur, ea simul Multitudo sumta signum coacervatum minime constituent. Etenim si signorum plura signa propria ejusdem rei dantur, ex eorum uno- *propriorum* quoque sigillatim sumto colligitur, sub quam specie res *cum coacer-* significata contineatur (§. 761. 764.), adeoque non demum *vato non* ex omnibus simul sumtis. Quoniam itaque plura signa *confunden-* plura demum coacervatum constituunt, si ex ipsis simul *da.* sumtis colligitur, quod colligendum erat (§. 765.); si plura signa propria ejusdem rei dentur, ea simul sumta signum coacervatum minime constituent.

Aliud

Aliud igitur est coacervare multa signa, aliud est coacervare signum. Sane non omni signorum coacervatione signum coacervari, propositio præsens aperte loquitur. Si signa propria ejusdem rei coacervantur, perinde est acsi demonstrationes coacervantur ejusdem theorematis, quemadmodum enim unaquæque harum sufficit ad veritatem evincendam, ita quoque quodlibet illorum sufficit ad rem significandam.

§. 782.

*Apertum
quid dica-
tur.*

Apertum dicitur, quod non latet, consequenter quod præsens clare percipimus.

Opponitur nimirum apertum latenti. Ita vulnus externum corpori inflictum apertum est, cum visui pateat: ulcus externum apertum est, cum in oculos incurrat.

§. 783.

*Quando si-
gnis non est
opus.*

Quæ aperta sunt, nullis signis diagnosticis indigent. Etenim quæ aperta sunt, ea, dum præsentia sunt, clare percipimus (§. 782.), consequenter per se agnoscimus & ab aliis distinguimus (§. 31. *Psych. empir.*), adeoque non opus est ut demum aliunde agnoscantur & ab aliis distinguantur. Quoniam itaque signa diagnostica rebus agnoscendis & ab aliis discernendis adhibentur (§. 767.); quæ aperta sunt, nullis indigent.

Ita in Medicina non indiget vulnus externum corpori inflictum signo diagnostico, nec ulcus externum eodem opus habet.

§. 784.

*An aperto-
rum dentur
signa.*

Apertorum dantur signa diagnostica. Etenim signa diagnostica rationem sufficientem habent in notione generis ac speciei vel dependentia generis ac speciei a communi quodam principio (§. 779. 780.), adeoque posita re hujus generis vel speciei, ponitur quoque signum diagnosticum cum

cum (§. 118. *Onol.*). Quamvis adeo aperta sit, adeoque præsens clare percipiatur (§. 782.); hoc tamen minime obstat, quo minus signum diagnosticum ponatur. Apertorum igitur dantur signa diagnostica.

Signum diagnosticum ignis est fumus ascendens, cum ex hoc colligatur præsentia ignis. Ascendit fumus, etiamsi ignem præsentem videas, consequenter hic apertus sit (§. 782.). Signum igitur datur diagnosticum ignis aperti, ut ut eodem non habeamus opus ad ignis præsentiam, qui per se in oculos incurrit, agnoscendam. Ita tibi apertus est affectus, quo perturbaris, & quem prodit vultus, gestus, vox & sermo (§. 752.), quæ sunt signa ejus diagnostica (§. 754. 767.). Dantur igitur ejus signa etiam ex parte tui, etiamsi iisdem non habeas opus ad affectum inde colligendum, cujus tibi conscius es.

§. 785.

Si aperta occultare volueris, signa etiam diagnostica Quando si occultanda. Etenim si rem apertam occultas, ut lateat (§. *gna diagnostica* 769.), per signa adhuc diagnostica agnosci & ab aliis discerni potest (§. 774.). Quamobrem cum tunc demum, quod *tanda.* latet, a nemine agnosci atque ab aliis distingui possit, ubi nulla dantur signa diagnostica (§. 775.); si aperta occultare volueris, signa etiam diagnostica occultanda.

Ex. gr. Si ignem occultare volueris, ne quis eum præsentem agnoscat; necesse est ut etiam fumum occultes, ne quis ascendentem videat. Ostendimus apertorum dari etiam signa diagnostica non minus, quam latentium (§. 784.), nos tamen ipsis ad ea agnoscenda & ab aliis discernenda non habere opus (§. 783.). Nullus adeo usus videri poterat signorum diagnosticorum rei apertæ. Quamobrem necesse est, ut ostendatur, quemnam eam usum habere possint. Inculcat talem præsens propositio, quæ in rebus occultandis quomodo circumspectos nos gerere debeamus docet.

(*Wolfii Philos. Præf. Univ. Pars II.*)

T t t t

§. 786.

§. 786.

Casus alter.

Si quæ alterum latens, ab eodem agnosci nolis, signa eorundem diagnostica occultanda. Etenim quæ latent, per signa diagnostica agnoscuntur & ab aliis discernuntur (§. 774.), nec fieri potest, ut non agnoscantur, nisi si nulla dentur signa diagnostica (§. 775.). Quamobrem si nolis quæ alterum latent, ab eodem agnosci, signa eorundem diagnostica occultanda.

Exemplum habes in occultandis affectibus. Affectus, quo perturbatur animus tuus, alterum latet: ex vultu tamen, gestu, voce atque sermone colligitur, quod adsit, atque adeo hæc signa diagnostica sunt (§. 767.). Quamobrem si affectum occultare volueris, necesse est ut alium fingas vultum, alios gestus, aliam vocem, alium sermonem, quam affectus imperat. Etsi adeo præsens propositio non videatur diversa a præcedente, exemplum tamen diversitatem aperte loquitur. Nimirum in præsentī casu nonnisi diligentia adhibenda in signis diagnosticis occultandis, in casu præcedente singularis præterea requiritur cura in ipsa re occultanda.

§. 787.

*Quomodo
signa dia-
gnostica a
posteriori
detegantur.*

Si animum ad ea advertimus, quæ cum re nobis aperta simul observamus, atque in ea inquirimus, quæ cum eadem simul ponuntur; signa diagnostica a posteriori detegimus: plurimum autem observationum collatione propria a communibus distinguimus atque singula rite determinamus. Etenim si animum ad ea advertimus, quæ cum re nobis aperta simul observamus atque in ea inquirimus, quæ cum eadem simul ponantur; tum nobis innotescit, quod hisce positis illa etiam ponatur, consequenter ex horum præsentia illius etiam præsentia colligitur. Quoniam igitur id signum rei alterius est, ex quo præsentia alterius colligitur (§. 952. *Ontol.*),

&

& diagnosticum signum est, quod rei cuidam agnoscendæ ac ab aliis discernendæ adhibetur (§. 767.); ideo patet, signa diagnostica rei nobis apertæ innotescere, ubi animum ad ea advertimus, quæ cum eadem simul observamus, atque in ea inquirimus, quæ cum eadem simul ponuntur. Enimvero a posteriori detegitur, quod ex observationibus eruitur (§. 457. *Psych. empir.*). Quamobrem liquet signa diagnostica rei nobis apertæ hoc pacto a posteriori detegi.

Quod erat primum.

Cum porro ex collatione plurium observationum appareat, num signa ista cum re illa sola, an etiam cum aliis ponantur, signa autem communia etiam cum aliis, propria nonnisi cum re ista poni debeant (§. 758. 761.); nemo non videt, observationum plurium collatione signa diagnostica propria a communibus distingui. *Quod erat secundum.*

Denique quia propter circumstantias singulares ideis signorum haud raro admiscentur peregrina, quæ ex eorundem notionibus rite determinatis exulare debent, quemadmodum neminem fugit, qui notionibus distinctis atque determinatis formandis operam impendit (§. 678. *Log.*); collatio autem plurium observationum prodit, quæ in diversis casibus eadem sint, quænam diversa; non minus liquet, singula signa plurium observationum collatione rite determinari. *Quod erat tertium.*

Usui hic esse possunt, quæ de notione universali sensu duce acquirenda præscriptimus (§. 678. *Log.*). Quæ enim de notione furti a posteriori investiganda annotavimus, ea etiam in signorum notionibus rite determinandis fieri debent. Propositio hæc maximam utilitatem spondet tum in Philosophiæ practica, tum in Medicina practica, cum utrobique signa diagnostica a posteriori detegantur, & ubi a priori inventa fuerint, a posteriori tamen ad examen revocantur

atque comprobantur. Ceterum si quæſiveris, quomodo inquiratur, num ea, quæ cum re tibi aperta simul observantur, etiam simul ponantur, adeoque si illa adest, etiam hæc semper adsint; non nisi in genere respondere hic licet, id non semper eodem patere modo, consequenter particularia reservanda esse arti inveniendi, ad quam etiam pertinent regulæ in signis diagnosticis inveniendis observandæ. Interea usui esse possunt, quæ de veritate a posteriori investiganda docuimus, cum usum Logicæ explicaremus (§. 672. & seqq. Log.).

§. 788.

*Quomodo
signa dia-
gnostica af-
fectuum de-
tegerantur a
posteriori.*

Quoniam affectus, quibus perturbatur animus nonster, nobis aperti sunt (§. 782.), experientia teste, cum iisdem vero simul poni observamus mutationes vultus, gestuum, vocis atque sermonis pro illorum diversitate diverſas (§. 611. Psych. empir.); si animum ad vultum, gestus, vocem atque sermonem advertimus, dum affectus nobis apertus est, ejus signa diagnostica hinc desumenda detegimus a posteriori (§. 787.). Et quoniam tam in diverso affectu, quam in eodem pro diversitate subjectorum vultus, gestus, vox atque sermo variat, in omni tamen casu generalia insunt; *observationum plurimum collatione non modo communia signa a propriis distinguisimus, verum etiam singula rite determinamus (§. cit.).*

Propositio hæc maximæ utilitatis est in theoria signorum diagnosticorum affectuum a vultu, gestu, voce atque sermone petendorum, hætenus desiderata, cõdenda. Quodsi quis hoc opus aggredi voluerit, is ipso facto experietur, quantum tribuendum sit observationum collationi. Experietur etiam, quantum adjumentum afferant tum quæ de usu Logicæ in veritate præsertim a posteriori investiganda docuimus, tum quæ de facultate cognoscitiva in Psychologia tradidimus, ubi inquirendum quænam ea sint, quæ cum re simul ponantur, cujus signa detegere conamur, & quantum præsidii positum sit in notionibus ontologicis.

§. 789.

§. 789.

Status animi affectu occupati explicabilis est per Syllogismum, cujus minor est representatio objecti quoad circumstantias presentes, major principium generale, quo quod tale quodam deest, judicatur bonum vel malum, conclusio vero objecti tanquam cupati, boni vel mali hisce circumstantiis vestiti representatio. Etenim affectus omnes ex confusa representatione boni vel mali oriuntur (§. 605. *Psych. empir.*), pro cujus diversitate diversæ speciei affectus excitantur, quemadmodum ex definitionibus affectuum realibus, quas in *Psychologia empirica* tradidimus, elucescit. Quoniam rem quandam, quam percipimus, tanquam bonam vel malam nobis non representamus, nisi quatenus eam ad nos statumque nostrum vel ad alios, quibus bene aut male cupimus, ipsorumque statum referimus (§. 554. 561. 565. 573. *Psych. empir.*); perceptio ista ex aliis præviis nascitur: id quod etiam unicuique ad se ipsum animum advertenti, dum affectu quodam urgetur animus, patescit. Nimirum dum ad objecti perceptionem præsentem animum advertit, quale istud sit, sibi conscius est, adeoque experitur (§. 664. *Log.*). Vi imaginationis reproducitur perceptio præterita, qua tale objectum representatur tanquam bonum vel malum (§. 117. *Psych. empir.*), & beneficio memoriæ eandem recognoscimus (§. 175. *Psych. empir.*), adeoque nobis conscii sumus, quod eam jam antea habuerimus (§. 173. *Psych. empir.*): Et ex duabus istis perceptionibus nascitur ea, qua objectum præsens cum suis circumstantiis representatur tanquam malum (§. 360. 361. *Psych. empir.*). Quodsi ergo statum animæ alterius, dum affectu quodam corripitur, distincte explicare volueris; ex hætenus dictis apparet, quod objectum præsens sibi representet, tanquam tale, quod

tale objectum in genere sibi repræsentet tanquam bonum vel malum, & quod tandem hoc objectum in singulari sibi tanquam bonum vel malum cum iis, quas percipit, circumstantiis repræsentet. Ecce igitur syllogismus, quo explicari potest status iste. Objectum præsens tale est, & hisce circumstantiis vestitum. Objectum tale bonum vel malum est. Ergo objectum præsens bonum vel malum est, idque hisce circumstantiis vestitum. Status adeo animi affectu occupati explicabilis est per syllogismus, cujus minor est repræsentatio objecti quoad præsentem circumstantias, major principium generale, quo quod tale est, judicatur bonum vel malum, conclusio vero objecti tanquam boni vel mali hisce circumstantiis vestiti repræsentatio.

Quod objectum præsens sit bonum vel malum ex principio generali inferitur; quod vero bonum vel malum hisce circumstantiis vestiatur, ex perceptione objecti præsentis adjicitur ei, quod inferitur: id quod probe notandum, ne quis existimet, inferri conclusionem, quæ vi formæ ex præmissis inferri nequit. Neque enim hic distincte ratiocinamur, adeoque ratiocinio, cui locus esset, si intellectui relinqueretur locus, admiscentur quæ aliunde superveniunt. Enimvero non esse videtur, ut propositionem præsentem exemplo quodam illustremus. Pœnitebat Judam, quod Christum prodidisset in sensu philosophico. Experiebatur nimirum, Christum, quem innocentem noverat, ultimo supplicio esse afficiendum, & quod hoc fiat, factò suo deberi, scilicet quod ipsum prodiderit. Factum igitur suum sibi repræsentabat tanquam tale, quo discipulus magistrum suum innocentem in manus inimicorum sævientium adduxerat. Principium hoc generale memoriam ipsius subibat, quod malefactum sit, si discipulus magistrum suum innocentem in manus inimicorum tradit, ut in eum sævire possint. Unde inferebat, se malefecisse, quod Christum magistrum suum, quem innocentem noverat, furori inimicorum ipsius exposuerit: id quod ipsum
apertis

apertis verbis confessum fuisse Historici sacri commemorant. Dum vero ira sentiebat, seu factum suum tanquam malum repræsentabat, affectus pœnitentiæ animum ejus invadebat. Status igitur animi Judæ, dum pœnitentia molestabatur, hoc syllogismo explicabilis est. Ego discipulus magistrum innocentem furori inimicorum exposui, ut ultimo supplicio nunc sit afficiendus. Qui discipulus magistrum innocentem furori inimicorum exponit, ut ultimo supplicio afficiatur malefacit. Ergo ego malefeci. Mox patebit, in conjectandis hominum moribus necesse esse, ut statum animi affectu quodam correpti per syllogismum distincte explicare valeamus. Quamobrem qui in hac arte proficere voluerit, is utilem operam sumet, si statum animi sui, quotiescunque affectus quidam eum invadit, per syllogismum distincte explicet, & idem in exemplis aliis faciat, quæcunque quocunque modo ipsi suggerit vel librorum historicorum lectio, vel experientia. Neque enim hic habitus aliter quam crebro exercitio, quemadmodum alius quicumque acquiritur (§. 430. *Psych. empir.*), nec nisi continuo usu conservatur atque perficitur (§. 431. *Psych. empir.*). Absit itaque, ut quis existimet istiusmodi exercitia nonnisi addiscentibus convenire.

§. 790.

Qui ex affectu mores alterius investigare voluerit, Quomodo datis conclusione atque minore syllogismi, per quem status animi eodem correpti explicabilis, invenire debet majorem. Etenim qui mores alterius conjectare voluerit, inquirere tenetur in eam notionem, vi-cujus agens actionem certi generis vel speciei sibi repræsentare solet tanquam bonam vel malam (§. 705.), adeoque si eos ex affectu conjectare voluerit, inquirere tenetur in notionem boni vel mali, quam habet, & qua in bono vel malo dijudicando uti solet. Enimvero notio hæc respondet majori istius syllogismi, per quem status animi affectu correpti explicatur (§. 789.).
 Quam

Quamobrem cum major syllogismi innotescat, si minor atque conclusio nobis fuerit perspecta, quemadmodum nemo non novit, qui vel primis labris doctrinam logicam de syllogismo degustavit; qui ex affectu mores alterius investigare voluerit, ex datis conclusione atque minore syllogismi, per quem status animi eodem correpti explicabilis (§. 789.), invenire debet majorem.

Videmus adeo artem conjectandi hominum mores ex affectu tandem huc redire, ut ad enthymema, in quo deficit major, hæc ipsa major reperiatur. Enthymema nimirum tale est: Objectum hoc est tale. Ergo objectum hoc bonum est, vel malum. Major, quæ deficit ac suppleri debet, hæc est: Objectum tale bonum, vel malum est. Nimirum duo sunt affectuum genera, jucundi atque molesti (§. 608. 609. *Psych. empir.*), ex quibus componuntur mixti (§. 610. *Psych. empir.*). Jucundi cum ex boni, molesti ex mali repræsentatione confusa oriuntur; duo sunt enthymemata generalia, sub quibus syllogismi statum animi affectu correpti explicantes continentur, & quorum alterum habet conclusionem: Objectum hoc bonum est; alterum vero hancce: Objectum hoc malum est. Sed brevitatis gratia duo in unum contrahimus, tum etiam ut facilius memoria retineatur. Nullo negotio reperitur major, quæ deficit in hoc enthymemate, modo detur enthymema ipsum. Unde liquet, ubi ex affectibus alterius mores investigare volueris, potissimum in id incumbendum esse, ut enthymema istud, hoc est, conclusio & minor illius syllogismi, per quem status animi affectu correpti explicatur, tibi innotescat. Hoc enim supponitur, antequam notionem boni vel mali, qua in eo dijudicando utitur alter, assequi vales. Necessè igitur est, ut porro doceamus, quomodo enthymema istud, seu conclusio & minor syllogismi explicatoris innotescat.

§. 791.

Quomodo

Si species affectus, quo corripitur animus alterius, nobis

nobis innotescit, vi definitionis realis colligitur conclusio syllogismi explicatoris status animi ejusdem. Etenim si species affectus, quo corripitur animus alterius tibi innotescit, judicium, quod de eadem fertur, præbet minorem, definitio autem realis majorem syllogismi, quo infertur conclusio, quod objectum affectus sit bonum vel malum, cum definitiones reales affectuum insinuent, quod objectum eorundem repræsentetur vel tanquam bonum vel tanquam malum, quemadmodum eas in Psychologia empirica eventibus manifestum est. Sed judicium, quod objectum affectus sit bonum vel malum, est conclusio syllogismi explicatoris status animi affectu correpti (§. 789.). Ergo si species affectus, quo corripitur animus alterius, nobis innotuerit, vi definitionis realis colligitur conclusio syllogismi explicatoris status animi ejusdem.

Ita nimirum argumentamur :

Animus Titii corripitur hoc affectu.

Qui hoc affectu corripitur, objectum eius sibi repræsentat tanquam bonum, vel tanquam malum ;

Ergo Titius sibi objectum affectus repræsentat tanquam bonum, vel tanquam malum.

Major propositio, quam ratiocinium naturali modo enunciantes secundo loco ponimus, patet per definitionem affectus realem. Unde ex specie affectus, quam loquitur minor, primo loco posita, vi definitionis realis colligitur conclusio desiderata. Patet autem si ea usui esse debet in præsentis negotio, objectum affectus cognitum esse debere : quod quomodo innotescat, docet propositio sequens.

§. 792.

Objectum affectus vel animum ad circumstantias præfentes, dum excitatur, advertenti patet ; vel ope definitionis realis affectus, cujus species cognita supponitur, detegitur ; affectus innotescat.

(Wolfii Philos. Pract. Univ. Pars II.).

Uu uu

vel notescat.

vel ex sermone ejus, qui affectu corripitur, colligitur. Etenim si animum ad circumstantias præsentis, dum excitatur, attendentes animadvertimus, quamprimum hæc dicuntur, vel fiunt, animum alterius affectu corripitur; evidens est affectum ideo excitari, quod hæc dicuntur, vel fiunt, aut quod nunc & hic dicuntur, vel fiunt. Quodsi adeo videmus affectum excitari, quod hæc dicuntur, vel fiunt; objectum ad circumstantias præsentis animum advertenti patet, ut nulla ulteriori disquisitione sit opus. *Quod erat primum.*

Quodsi vero affectus oriatur, quod hæc hic & nunc dicantur, ex circumstantiis utique præsentibus vi definitionis realis, quæ objectum affectus generaliter manifestat, colligendum, quodnam sit affectus excitati objectum, cujus species ideo cognita esse debet, ut constet, quam definitione reali sit utendum in objecto ex circumstantiis præsentibus eruendo. *Quod erat secundum.*

Denique si quis vel apertis verbis dicit, quodnam sit objectum affectus, vel talia profert verba, quæ idem quocunque modo produunt; idem ex sermone alterius colligitur, quo nempe significantur actus animæ (§. 713.). *Quod erat tertium.*

Ponamus ex. gr. te narrare Titio, quod Mævius vita excesserit, ac Titium contristari; nemo non inde agnoscit objectum tristitiæ Titii esse obitum Mævii. Objectum adeo affectus patet, dum animum ad circumstantias præsentis advertimus. Ponamus porro, te narrare Titio, quod Mævius, qui unius horæ spatio vix elapso cum eodem fuerat locutus in platea, morte extinctus fuisset, & Titium in terrorem conjici; cum definitio realis terroris insinuet, eum oriri, si quod malum præter omnem spem ac opinionem accidar (§. 329. *Psych. empir.*), ex ea circumstantia, quod unius horæ spatio vix elapso cum eodem fuerat locutus in platea, vi defini-

finitionis realis colligitur, objectum affectus esse mortem Mævii, quatenus subitanea est. Quodsi autem narres, Mævium, qui morbo diuturno laboravit, vitam cum morte commutasse, & idem in terrorem conjecltus tandem exclamet: nunc solutio debiti mihi facta est; ex sermone Titii colligitur, jacturam pecuniæ creditæ esse objectum terroris. Dedimus exempla facilia, ut regulæ intelligantur, & earum applicatio pateat. Dissimulandum tamen non est, non eadem facilitate objectum affectus detegi in omni casu: quin potius haud raro non modo multa opus esse circumspeditione, ne circumstantia aliqua attentionem tuam effugiat verum etiam ratiocinatione multa, ut ex circumstantiis, quæ tibi perspectæ sunt, objectum affectus eruatur. Immo subinde unus horum modorum solus minime sufficit, sed duo vel tres omnes simul sunt adhibendi, si quidem satis certus esse volueris, te objectum affectus rite determinasse.

§. 793.

Si objectum affectus hujusque species innotuerit, ex Quomodo circumstantiis presentibus vi definitionis realis colligitur minor syllogismi explicatoris. Etenim si objectum affectus hujusque species innotuerit, vi definitionis realis colligitur conclusio syllogismi explicatoris (§. 791.), consequenter quod sequatur, qui affectu corripitur, istud sibi repræsentet tanquam bonum, vel tanquam malum (§. 789.). Enimvero cum minor ejusdem syllogismi sit repræsentatio objecti cum suis circumstantiis, ubi scilicet harum habenda ratio (§. 789.), ex eodem intelligitur, cur objectum istud sibi tanquam bonum, vel malum, aut simpliciter, aut propter circumstantias præsentis repræsentet, consequenter rationem continere debet, cur hoc faciat (§. 56. *Ontol.*). Minorem adeo syllogismi explicatoris detecturus in rationem inquirere tenetur, cur objectum istud vel simpliciter, aut in se, vel sub presentibus circumstantiis spectatum bonum, vel malum judicetur.

Uu uu a

Ne-

Necesse igitur est, ut id ex circumstantiis præsentibus & no-
tione objecti colligatur. Quamobrem ubi objectum affe-
ctus huiusque species innotuerit, ex circumstantiis præsen-
tibus vi definitionis realis colligitur minor syllogismi expli-
catoris.

Ubi ex affectibus mores alterius conjectare volueris, maxima cura esse debet, ut minor syllogismi explicatoris rite determinetur: cum enim ea contineat rationem, cur objectum affectus iudicetur vel bonum, vel malum, in eadem notio boni vel mali, qua in eodem dijudicando utitur, qui affectu corripitur, ad objectum istud applicatur. In hac autem detegenda totius rei cardo vertitur (§. 705.). Ipso autem facto experietur, quantum haud raro negotii facessat minoris in syllogismo explicatore investigatio, & quod latentibus circumstantiis, quas in apricum producere non datur, eadem omnem operam nostram ludat. Ne vero applicatio propositionis præsentis difficultates facessat; exemplo quodam eandem illustrare lubet. Ponamus te narrare Titio, quod Mævius diem supremum obierit, & hoc audito Titium in terrorem conjici. Quoniam terror oritur, si malum ex improvise ingruit, seu præter spem omnem ac opinionem accidit (§. 829. *Psych. empir.*); ex definitione reali affectus-huius patet, quod Titius mortem Mævii sibi repræsentet tanquam malum, quod ex improvise ingruit, seu præter spem omnem ac opinionem ipsius accidit. Conclusio adeo syllogismi explicatoris est, quod mors Mævii sit malum Titio ex improvise ingruens, seu præter spem omnem ac opinionem accidens. Quodsi ergo in rationem inquirere volueris, cur mors Mævi a Titio habeatur pro malo ipsi ex improvise ingruente, seu præter spem omnem ipsius ac opinionem accidente; id aliunde patere nequit, quam vel ex notione mortis, vel ex circumstantiis singularibus præsentibus. Ponamus itaque ut ante (*not.* §. 792.), Mævium nulla cognatione attingere Titium, nec inter familiares ipsius, nec inter Patrones numerari, sed obæratum esse; ex hisce utique circumstantiis colligitur, quod mortem Mævii sibi repræsentet tanquam

quam causam jacturæ pecuniæ ipsi creditæ, aut, ubi hæc circumstantia patet, quod nummos crediderit Mævio, id tanto certius colligitur. Detegitur itaque vi definitionis realis affectus, cujus obiectum, nempe mors Mævii, & species, quod scilicet sit terror, innotuit, ex circumstantiis præsentibus minor syllogismi explicatoris, nimirum quod mors Mævii, quam nondum expectaverat Titius, sit causa jacturæ nummorum suorum. Quodsi circumstantiæ hæc tibi non parerent, nimirum quod Mævius, quem mortuum esse narras, neque ulla cognatione attingat Titium, neque Titius Mævio familiari vel Patrono utatur, nec quod Mævius obæratu sit, & Titius eidem pecuniam crediderit, nec fieri posset, ut rationem detegeres, cur mors Mævii Titio habeatur malum ex improvise ingruens, consequenter nec minorem syllogismi explicatoris investigare valeres. Ceterum hoc ipsum exemplum docet, non modo circumstantiarum positivarum, verum etiam privativarum hic habendam esse rationem. De probabili conjectura nihil addimus; cum ea ad Logiam probabilium pertineat: sit ita, quod ex probabilitatis notionem in Logica (§. 578. & seqq.) evoluta deduci queant, quæ hic usui esse possunt. Atque ita docuimus, quænam observanda sint, siquidem ex affectibus mores alterius conjectare volueris: quæ enim hæc methodus communia habet cum altera, qua ex actionibus iidem conjectantur, posthac explicanda, in sequentibus subjiciemus. Sed lubet in usum futurum recapitulatione quadam ea comprehendere propositione sequente.

§. 794.

Si quis ex affectu morem alterius conjectare voluerit, Methodus is 1) speciem affectus (§. 754. & seqq.) & obiectum ejus detegere conjectandi, studeat (§. 792.), 2) definitionem ejusdem realem sibi in memori- am revocet, 3) in conclusionem (§. 791.) & 4) in minorem syllo- affectibus. gismi explicatoris status animi eius, qui affectu corripitur, inquireat (§. 793.), tandemque 5) in enthymemate deficientem adhuc majorem adjiciat. Etenim qui ex affectu mores alte-

Uu u u 3

rius

rius investigare voluerit, ex datis conclusione atque minore syllogismi, per quem status animi eodem correpti explicatur, invenire debet majorem (§. 790.). Quamobrem necesse est, ut minor ejusdem syllogismi atque conclusio ipsi sit perspecta, consequenter in utramque inquirere tenetur. Enimvero ad conclusionem eruendam requiritur, ut nota sit affectus species, & in promptu sit definitio ejusdem realis (§. 791.), & ad minorem investigandam necesse est ut obiectum & speciem affectus cognoscas, ac denuo in promptu sit definitio affectus realis (§. 793.). Quamobrem necesse est ut non minus obiectum, quam speciem affectus antea detegere conetur, atque definitionem realem affectus, quæ cognita supponitur, in memoriam sibi revocet.

Equidem subinde facillimum est ex affectibus colligere mores alterius, ut hoc nullo negotio faciat vel vulgus; non tamen ideo existimandum est, quasi rem per se facilem præter omnem necessitatem difficultatibus implicemus. Quodsi enim periculum facere volueris, eandem facilitatem non ubi-vis deprehendes, quin potius experientia domestica convinceris, maximas haud raro, immo insuperabiles nonnunquam objici difficultates. Quodsi in harum rationes inquirere volueris, eas manifestabunt, quæ hic præcipiuntur. Immo ubi certus reddi volueris, num difficultates, quæ obijciuntur, superare valeas, & quomodo superandæ sint, addiscere flagra veris; ad ea, quæ hic præcipiuntur, denuo confugiendum esse patebit. Enimvero cum methodus, quæ hic traditur generalis sit, qualem exigit Philosophia practica universalis, in conjectandis autem hominum moribus ex affectibus cum affectuum speciebus nobis sit negotium; vel me tacente agnoscat, speciales dari pro singulis affectuum speciebus methodos, quibus uti datur, ne ad generalem confugere opus habeamus. Neque diffitemur, methodos speciales esse clariores, & earundem usum faciliorem: qua de causa nostrum quoque esse existimamus eas tradere in Philosophia morali.

Non

Non tamen existimandum est, methodum generalem ideo esse nihili faciendam. Etenim ea usui est in specialibus inveniendis ac demonstrandis, atque memoria facilis retinendis. Immo iuvat methodus generalis specialium applicationem. Præterea velim eos, qui sibi aliisque persuadere conantur, quasi nulla prorsus methodo opus sit in hominum moribus conjectandis ex affectibus, quod sine methodo hoc præstet vulgus naturali acumine quodam, probe notare quod vulgo haud raro præcipitentur iudicia, & per præcipitantiam errori reddantur obnoxia. Hanc autem præcipitantiam nascendumque inde errorem evitare valet, qui certa methodo utitur. Immo si inquirere volueris, quomodo, qui nulla methodo in detegendis moribus per affectus uti videntur, inde eosdem detegant; faventibus circumstantiis ea omnia fieri, quæ hic præcipiuntur, etsi qui faciunt distincte eadem non cognoscant. Nos igitur hæc distincte explicamus, ut, quæ casui debentur, sint in potestate nostra.

§. 795.

Dum affectu corripitur animus, mutatio vultus impediri nequit. Etenim quando anima affectibus commove- *Mutatio vultus dum*
tur, sanguis ac fluidum nerveum in corpore motu extra- *affectu cor-*
ordinario agitur, a quo mutatio vultus pendet (§. 611. *ripitur ani-*
Psych. empir.), ut adeo posito affectu ponatur etiam mu- *mutatio vultus*
tatio vultus. Quoniam igitur ab arbitrio tuo minime pen- *impediri*
det, utrum velis eam poni, nec ne, immo affectus tam *possis.*
subito corripit animum, ut arbitrio nullus relinqueretur locus, etiamsi ea ab eodem penderet, quemadmodum obvia experientia nemini non constat; vultus mutatio, dum affectu corripitur animus, impediri nequit (§. 726. *Ontol.*).

Cum casu præsentis minime confundendus est alius, quo affectus prævisus cohibetur, ne oriatur. Etsi enim vi definitionis realis ex circumstantiis præsentibus colligas, adesse affectus rationem sufficientem, adeoque eum poni debere; non tamen valet illatio nisi cum hac restrictione, nisi cohibeatur,

beaturne, ne animum invadat. Per se autem patet, si affectus supprimitur ne oriatur, cessare quoque ea, quæ eidem in corpore respondent, consequenter etiam mutationem vultus. Qui in Psychologia rationali cum laude fuerit versatus, ut, quæ in eadem demonstrantur, animo probe comprehenderit; eidem circa propositionem præsentem ne minimum quidem dubium suboriri potest. Abunde nimirum convictus sit necesse est, nihil contingere in anima, cui non quædam in corpore respondeat mutatio indivulso quasi nexu eidem coherens.

§. 796.

*Num gestus
ab affectu
pendentes
cohiberi
possint.*

Gestus ab affectu pendentes cohiberi possunt, si, dum is oritur, statim adsit animus eos cohibendi. Etenim gestus sunt motus brachiorum determinato situ partium ad eadem pertinentium facti (§. 709.). Experientia autem domestica unusquisque convincitur, brachia eorumque partes mobiles arbitrio nostro ita subjici, ut, prout nobis visum fuerit, moveri motusque eorundem sisti, immo motus jam nascens cohiberi possit. Quamobrem dubitandum non est, quin gestus ab affectu pendentes cohiberi possint, si, dum is oritur, statim adsit animus eos cohibendi.

Experientia veritatem propositionis præsentis confirmat. Videmus ex. gr. quosdam homines furore agitatis similes sese præbere, ubi ad iram provocantur, ut ideo ira furor brevis jam olim dici sueverit, hoc tamen non obstante gestus consuetos ob aliorum præsentiam cohibere: quos quod cohibeant, ex confessione ipsorum colligitur, quod ægre sese continere potuerint. Dantur autem rationes complures, cur cum affectu nascente ponatur animus gestus ab eodem pendentes cohibendi. In earum numero est propositum firmum eos cohibendi, quod in ipso ortu affectus animum subit (§. 117. *Psych. empir.*).

§. 797.

Vocis mu-

*Vocis mutatio in primo impetu affectus, præsertim
vehe-*

vehementioris, impediri nequit. Ostenditur eodem prorsus modo, quo paulo ante evicimus, dum affectu corripitur animus, mutationem vultus impediri minime posse.

Quæ paulo ante monuimus de studio Psychologiæ rationalis (not. §. 795.), ea etiam hic repetenda sunt. In præsentibus sufficit, si experientiam consulamus, præsertim domesticam. Abunde enim convincemur, mutationem vultus impediri a nobis minime posse, nisi affectu jam languescente sua quasi sponte cesseret. Quamobrem cum casu præsentibus non confundendus est alter, quo affectus quasi in ortu suo supprimitur, aut statim sedatur, antequam in verba erumpis.

§. 798.

Verba præmeditata dicuntur, quæ quod proferre velis decrevisti, nec nisi debita attentione profers, ne sint decreto contraria.

Decretum aut positivum est, quo vel in genere determinatur, qualia verba proferre velis, vel in specie ipsa verba proferenda designantur: aut privativum, quo statuitur, qualia vel quænam verba proferre nolis.

§. 799.

Affectus suggerit verba, quæ appetitionem vel aversionem præsentem, aut voluptatem vel rædium eidem conjunctum significant. Etenim affectus suggerere nequit verba, nisi quæ significant quidpiam, quod eidem inest: alias enim non per affectum intelligitur, cur hæc jam proferas verba, non alia; consequenter in eodem non continetur ratio, cur ea proferas (§. 56. *Ontol.*), adeoque nec eadem ab affectu dependent (§. 851. *Ontol.*). Verum enimvero affectus jucundi in appetendo consistunt, & cum magno voluptatis gradu conjunguntur (§. 608. *Psych. empir.*); molesti in aversando consistunt, & cum inligni tædii gradu conjunguntur (*Wolffii Philosoph. Pract. Univ. Pars II.*) X x x x (§. 609.

(§. 609. *Psych. empir.*); mixti denique cum ex jucundis consistent, actus volitionis & aversionis includunt, & voluptas ac tædium in iisdem permiscuntur (§. 610. *Psych. empir.*). Quamobrem verba, quæ affectus suggerit, appetitionem vel aversionem, aut voluptatem vel tædium eidem conjunctum significant.

Verba pendere ab affectu, ut eundem significant, obvia experientia confirmatur, dudumque observatum fuit, ita ut etiam Rhetores orationem ab affectibus pendentem distinxerint a reliqua. Figuræ enim rhetoricæ, quæ dicuntur, non sunt nisi modi loquendi, quibus latitantes animi affectus exprimentur. Ceterum ne cui scrupulus suborietur circa demonstrationem, dum in ea conjunguntur, quæ in definitionibus (§. 608. & seqq. *Psych. empir.*) disjunguntur; tenendum est, in definitione ideo hæc disjungi, quæ hic conjunguntur, quia alterutrum affectui agnoscendo & ab alio alterius generis discernendo sufficit, adeoque perinde sit, quodnam in applicanda definitione attendere velis: hic vero ubi queritur, quænam sint ea, quæ affectibus insunt, consequenter verbis significari possunt, conjungi, quæ in definitione disjunguntur, cum ex ipsa definitionis notione pateat eadem constanter simul adesse. Qui igitur quod facimus carpere voluerit, defectum acuminis sui logici quin prodat dubitandum non est. Si quis exterorum miretur, talia moneri; ei perspecti non sunt Germanorum mores.

§. 800.

Quomodo sermo prodat affectum.

Sermo affectum prodat, quatenus verba profert, quæ appetitionem vel aversionem presentem, aut voluptatem vel tædium eidem conjunctum significant. Etenim sermo constat ex vocabulis, quibus actus facultatum animæ, veluti perceptiones, appetitiones & aversiones significantur (§. 713.). Quamobrem cum sermo prodat affectum, ut is eodem colligatur, ejusque species dignoscatur (§. 754.); eâ pro-

profers verba, quæ affectus suggerit. Suggestit autem affectus verba, quæ appetitionem vel aversionem præsentem, aut voluptatem vel tædium eidem conjunctum significant (§. 799.). Sermo igitur affectum prodit, quatenus verba profers, quæ appetitionem vel aversionem præsentem, aut voluptatem vel tædium eidem conjunctum significant.

Quibus hoc fieri possit modis, in præsentem non inquirimus. Pertinet hæc disquisitio ad philosophiam moralem, ubi de signis affectuum cum in genere, tum cujuslibet affectus in specie agitur. Cum enim inter hæc signa principem fere locum obtineat sermo, quin ejus imprimis habenda sit ratio nullo modo dubitari potest.

§. 801.

Si id facis, vel non facis, ad quod agendum vel non agendum affectus tendit; actiones eundem produunt. Etenim si id facis, vel non facis, ad quod agendum vel non agendum affectus tendit (§. 535.); per affectum intelligitur, cur hoc facias, vel non facias, consequenter ratio in eodem continetur actionis sive positivæ, sive privativæ (§. 55. *Ontol.*). Quamobrem cum constet ratione sufficiente actionis posita poni actionem (§. 118. *Ontol.*); ex actione colligitur poni affectum. Quamobrem cum actio affectum prodat, quatenus eum ex eadem colligis; evidens est, actionem prodere affectum, si id facis, vel non facis, ad quod agendum vel non agendum tendit affectus.

Quomodo actiones affectum produunt.

Nemo dubitat, facta & non facta prodere affectus, cum prodant appetitionem & aversionem, cui eadem respondent, & in quibus affectus consistit (§. 603. *Psycb. empir.*). Neque negandum est, hinc affectum, cui indulget animus, haud raro nullo negotio agnosci, ita ut hoc modo eundem colligat vulgus. Diffidendum tamen non est, subinde multa opus esse circumspectione, ut actiones dijudices, num sint eæ, ad

X K X X 2

quas

quas affectus tendit. Etsi enim actio omnis, quæ ab affectu procedit, aliquid ab eodem trahat, quod abest, si aliunde procedit ejusdem generis ac speciei actio; artis tamen est, ut hoc ipsum detegas. Sed accurata talium explicatio ad philosophiam moralem spectat. Duo nimirum si faciunt idem, non est idem, ubi alter agit impetu affectus impulsus, alter alia de causa agit. Referendum hoc est ad ea, quæ hæcenus non satis expensa ob neglectum Psychologiæ.

§. 802.

*Quomodo
affectus dis-
simitur.*

Si affectum dissimulare volueris, necesse est ut impedias, ne vultus mutatus observetur, ut cohibeas gestus, qui ab eodem pendunt, ut paulisper taceas, donec tibi reditus fueris, seu affectus languescat, ne de objecto affectus verba misceas cum altero, nisi præmeditata, & ne vel facias, vel non facias, ad quod agendum vel non agendum tendit affectus. Etenim si affectum dissimulare volueris, eum occultare vis, ne alius quis no- rit, eundem animum tuum occupare (§. 717.). Enim- vero affectum (§. 752.), ipsamque speciem produnt vultus, gestus, vox atque sermo (§. 753.), ex quibus non modo in genere colligitur, quod animus affectu perturberetur, sed ipsa etiam species dignoscitur (§. 754.): produnt etiam actiones, si id facis, non vel facis, ad quod agendum vel non agendum tendit affectus (§. 801.). Quam- obrem si affectum dissimulare volueris, necesse est ut im- pedias, ne vultus, gestus, vox atque sermo, vel actiones eundem prodant. Quoniam igitur mutatio vultus impedi- ri nequit, dum affectus oritur (§. 795.); ubi eum dissimu- lare volueris, necesse est ut impedias, ne vultus mutatus ab aliis observetur. Similiter, quia vocis mutatio in primo impetu affectuum, præsertim vehementiorum, impediri ne- quit (§. 797.); ne voce affectum prodas, necesse est ut, ubi eum dissimulare volueris, paulisper taceas, donec scilicet

cet

cet languescente affectu tibi redditus fueris. Cumque porro gestus ab affectu pendentis cohiberi possint, si, dum is oritur, statim adit animus eos cohibendi (§. 796.); ubi affectum dissimulare volueris, gestus, qui ab eodem pendent, cohibendi. Similiter, quoniam affectum prodit sermo, quatenus verba profers, quæ appetitionem, vel averfationem præsentem, aut voluptatem vel tædium cum affectu conjunctum significant (§. 800.), consequenter quæ affectus suggerit (§. 799.); sollicite cavendum, ne talia proferas verba, ubi affectum dissimulare intendis, adeoque necesse est, ut vel nulla de objecto affectus cum altero verba misceas, vel quando circumstantiæ aliud jubent, probe perpendas, num vocabula, quibus uteris, sint talia, quæ suggerit affectus. Quamobrem cum verba præmeditata sint, quæ quod præferre velis decrevisti, nec nisi d. bita attentione profers, ne sint decreto contraria (§. 798.); si affectum dissimulare volueris, de ejus objecto cum aliis miscenda sunt verba nulla nisi præmeditata. Denique quia actiones affectum produunt, si id facis, vel non facis, ad quod agendum vel non agendum affectus tendit (§. 801.); per se patet, si affectum dissimulare volueris, requiri, ut ne facias, vel non facias id, ad quod agendum vel non agendum affectus tendit.

Nimirum affectus, quibus animus tuus corripitur, aliterum latent (§. 769.), adeoque si nolis eos ab altero agnosci, signa eorundem diagnostica occultanda sunt (§. 786.). Quoniam itaque signa diagnostica desumuntur a vultu, gestu, voce, sermone atque actionibus (§. 754. 801. 767.); nil hic præcipi parer, quam ut signa diagnostica affectuum occultentur. Signa hæc diagnostica ponuntur independenter ab arbitrio animæ, & vulgo parum ad ea animum attendunt, qui affectu corripuntur. Quamobrem haud adeo facile est ea-

X x x x 3

dem

dem occultare, neque existimandum est absque multa exercitatione atque usus satisfieri posse iis, quæ hic præcipiuntur. Facilius est impedire ne affectus orientur, etsi adsit causa iis excitandis sufficiens, vel eosdem in ipso ortu suo suppressere, quamvis & hoc maxime arduum sit ac difficile, si in se spectetur. Accidit nonnunquam, ut ob circumstantias præsentis cum affectu aliquo suscitetur adhuc alius, qui signa quædam diagnostica tollit, veluti si pudor reprimit gestus inordinatos ad iram provocati, aut silentium imperat, ne verba injuriosa evomantur. Non diffiteor, quod casu contingit, potestati nostræ subjici posse, ut ad affectus dissimulandos proficit: sed quænam sit affectus unius vis in alterum in Philosophia morali expendemus.

§. 803.

Determinatio voluntatis ad affectum dissimulandum. Qui affectum dissimulare debet, ei vel propositam esse debet eundem dissimulandi, antequam is oritur, aut dum oritur, vi circumstantiarum præsentium ipse determinandus est ad eum dissimulandum. Si quis enim affectum dissimulare debet, necesse est ut eum dissimulare velit; id quod per se patet. Quoniam itaque cum affectu poni debet volitio eum dissimulandi; necesse est ut voluntas jam ante determinata sit ad eum dissimulandum, quam affectus oritur, aut ut tunc demum, quando oritur, determinetur. Quodsi voluntas jam ante determinata fuit ad affectum dissimulandum, quam is oritur, necesse est ut ante decreverimus eum dissimulare, vel in genere in aliorum præsentia sive simpliciter, sive sub certis circumstantiis, vel in specie affectum prævisum in dato casu (§. 497. Part. I. Theol. nat.), ut hujus memores decreti (§. 117. Psych. empir.) ipsum, dum affectus oritur, exequi velimus, consequenter propositum eum dissimulandi adesse debet (§. 503. Part. I. Theol. nat.). Si vero tum determinanda est voluntas ad affectum dissimulandum,

dum, dum is oritur, cum ratio aliqua adesse debeat, cur determinetur (§. 70. *Ontol.*), per se vero pateat hanc aliunde quam a circumstantiis præsentibus desumi minime posse; quin vi circumstantiarum præsentium affectum dissimulaturus determinandus sit ad eundem dissimulandum dubitandum non est. Evidens adeo est, qui affectum dissimulare debet, ei vel propositum esse debere eundem dissimulandi, antequam is oritur, aut, dum oritur, vi circumstantiarum præsentium determinandum esse ad eum dissimulandum.

Ex demonstratione liquet, triplici modo determinari voluntatem ad affectum dissimulandum, vel per propositum generale, vel per propositum speciale, vel denique per circumstantiarum præsentium momenta. Affectus avertunt attentionem a circumstantiis præsentibus (§. 531.), atque adeo non facile est vi earum determinare voluntatem ad dissimulandum. Idem vero attentionem trahunt in objectum, circa quod versantur (§. 530.), ut adeo propositum eosdem dissimulandi, quod jam ante nobis fuit, quam orientur facilius memoriam subeat (§. 117. *Psych. empir.*). Propositum speciale aut, si mavis, singulare supponit affectum prævisum. Enimvero nemo dissimulabitur affectum, quem dissimulari consultum est, non semper prævideri posse. Quamobrem præstat propositum generale affectum dissimulandi. Atque adeo patet, si quis affectus dissimulare voluerit, consultissimum esse, ut proposito generali eosdem dissimulandi utatur. Etsi enim non semper consultum sit, ut affectus dissimuletur, immo interdum e re sit, ne dissimuletur, facilius tamen est ex circumstantiis præsentibus judicare, num a proposito hic & nunc sit recedendum, quam absque istiusmodi proposito vi circumstantiarum præsentium ad dissimulandum affectum sese determinare. Immo cum affectus dissimulare artis sit (§. 802.), nihil omnino profeceris, nisi in iisdem dissimulandis multum operæ colloques. Vix autem iis dissimulandis studebis, nisi tibi fuerit propositum dissimulandi generale. Quamobrem

com.

commodissimum est, si ope hujus ad dissimulandum te determines in dato casu. Equidem dantur casus particulares, in quibus determinatio ad dissimulandum vi circumstantiarum singularium eadem facilitate procedit, quemadmodum colligere licet partim ex iis, quæ de vitanda culpa præcepimus in superioribus, partim ex iis, quæ suo loco suoque tempore de prudentia inculcabuntur: enimvero hic nobis negotium est cum iis, quæ universalitate sua ceteris præstant. Nemo autem non videt me vel tacente, propositum dissimulandi familiare esse debere, ut veluti sponte sua tibi succurrat, dum affectus, quo corripitur animus, tibi conscius es. Unde percommodum accidit hoc propositum cum studio dissimulandi conjungi, quo ipsum familiare reddatur.

§. 804.

*Præsentia
animi ad
dissimulatio-
nem affe-
ctus, dum
oritur, requi-
sitæ.*

*Qui affectum dissimulare debet, præsentis animi sit
neesse est, dum oritur.* Etenim qui affectum dissimulare debet, ei vel propositum esse debet eundem dissimulandi, antequam oritur, consequenter ejus meminisse tenetur, dum oritur, vel vi circumstantiarum præsentium, dum oritur, ad simulandum sese determinare debet (§. 803.). In casu itaque primo mentis acies in ipsum affectum præsentem intendenda (§. 109. *Psych. empir.*), adeoque attentio in eum dirigenda (§. 237. 235. *Psych. empir.*); in secundo judicatori bonum esse ut affectum dissimulemus (§. 892. *Psych. empir.*) ad circumstantias præsentis animus attendendus (§. 361. *Psych. empir.*). Quoniam itaque animo præsens est, qui omnem affert, &, quamdiu opus est, conservat attentionem ad id, quod ipsi præsens est, consequenter ad actionem præsentem (§. 648.); qui affectum dissimulare debet, præsentis animi sit neesse est, dum oritur.

Qui mediante affectu, quo corripitur, propositum dissimulandi in memoriam sibi revocare debet; is judicare tenetur, se nunc hoc affectu corripit, saltem actus animæ, circa affe-

affectum præsentem sese exerit, per hoc iudicium distincte explicabilis sit necesse est. Secus enim deficit ratio sufficiens recordationis propositi, non ponendæ nisi ista posita (§. 118. *Ontol.*). Et qui vi circumstantiarum præsentium appetitum determinare debet ad affectum, dum oritur, dissimulandum; quales sint hæ circumstantiæ, & quomodo sese habeant ad ipsum perpendere, atque hinc colligere tenetur, quod eundem dissimulare bonum sit, consequenter aut distincto ratiocinio inferre debet hanc conclusionem, aut status animæ per syllogissimum explicabilis sit necesse est, cujus minor exprimit relationem circumstantiarum præsentium ad ipsum, major vero est notio boni, qua ob tales circumstantias dissimulatio iudicatur bona. Hæc per naturam animæ adeo evidentiæ sunt, ut in dubium revocari minime possint nisi ab eo, qui in Psychologia hospes ac peregrinus rationem eorum, quæ in anima contingunt, ignorat. Experientiæ quoque veritatem propositionis præsentis abunde confirmat, si quando casu contingit affectum dissimulari, & si quis experimentum in seipso capere voluerit, veritatis convincetur.

§. 805.

Præsentia animi in primo affectus impetu difficillima. Cur ea sit

Etenim qui præsentis animi esse voluerit, cum affectu quodam corripitur, is attentionem omnem afferre, & quamdiu opus est, conservare tenetur tum ad affectum ipsum, tum ad circumstantias præsentis (§. 648.). Enimvero affectus omnium maxime attentionem trahunt in objectum, circa quod versantur (§. 530.), consequenter etiam ad id, ad quod agendum & non agendum tendunt (§. 535.), atque adeo obstant, quo minus ad affectum ipsum atque circumstantias præsentis animum attendamus (§. 377. *Psych. rat.*). Quamobrem facile patet in primo affectus impetu præsentiam animi difficillimam esse.

Forſan non deerunt, qui ſibi perſuadent, ad affectum, quo animus corripitur, omnem afferri attentionem, tum quia
(*Wolfii Philoſ. Præf. Univ. Pars II.*) Y y y affe-

affectus, dum oritur, nobis sumus conscii, tum quia idem attentionem omnem trahit in objectum, circa quod versatur (§. 530.), ac consequenter etiam ad cetera, ad quæ tendit. Enimvero hi erunt, qui ignorant quid sibi velit attentio, & perperam colligunt ex eo, quod quis ad affectus objectum & ad ea, ad quæ is tendit, animum advertat, quod ad ipsum etiam affectum eundem attendat. Ad attentionem non sufficit, ut nobis rei perceptæ conscii simus: alias enim actus apperceptionis cum actu attentionis idem esset (§. 25. *Psych. empir.*), cum tamen ab illo diversus sit, eundemque præsupponat (§. 237. *Psych. empir.*). Non minus vero liquet, aliud esse attendere animum ad objectum affectus, & ad ea, ad quæ hic tendit, aliud ad affectum ipsum. Etenim qui animum ad affectum ipsum attendit, is sibi conscius est, hunc affectum nunc occupare animum suum, veluti quod nunc irascatur, & quidem magis quam ceterorum, quæ simul percipit (§. cit.); qui vero ad objectum affectus & ad ea, ad quæ is tendit, eundem advertit, is magis sibi conscius est horum, quam ipsius affectus, veluti verborum injuriosorum, quæ iram provocant, & actionum, quibus injuriam sibi illatam vindicari possit. Quodsi diversitatem hanc rite expenderis, absque ulla ulteriori ratione largieris, difficillime conservari attentionem ad affectum ipsum & circumstantias præsentem, quarum in dissimulando eodem habenda ratio est.

§. 806.

Difficultas dissimulandi affectum præsentem. *Affectus præsentis dissimulatio difficillima.* Qui enim affectum præsentem dissimulare voluerit, præsentis animi esse debet, dum oritur (§. 804.). Quamobrem cum præsentia animi in primo affectuum impetu difficillima sit (§. 805.); ipsa quoque affectus dissimulatio difficillima.

Nimirum sermo hic est de dissimulatione consistente, ne ulla affectus pateant signa diagnostica. Arque tum patet omnia pendere a præsentia animi. Etenim impedire debes, ne vultus mutatio observetur, cohibere debes gestus, qui ab eodem pen-

pendent, tacere debes, donec tibi fueris redditus, nec de objecto affectus miscere verba cum altero, nec edere actionem ullam, ad quam affectus tendit. Equis vero non videt, nisi naturam animæ ignoret, te in ipso ortu affectus statim meminisse debere, quod vultus, vox, atque hic gestus, hæc verba, hæc actiones eum prodant, consequenter ad affectum ipsum omnem afferre debere attentionem, qua in re præsentia animi consistit (§. 648.). Immo suo tempore ostendemus in Philosophia morali, dum perpendis hæc omnia, & quid fieri debeat discernis, affectum vel in ipso ortu suppressi, vel jam ortum sopiri. Quodsi vero alterutrum horum fiat, tum dissimulatione opus non est. Pendent etiam quoad vultum, vocem, gestus, verba atque facta nonnulla ab impetu affectus, quæ cessant, dum eidem resistitur, ne vires acquirat. Enimvero hoc denuo cum dissimulatione affectus minime confundendum. Suo autem loco constabit, nec facile esse, affectum nascentem in ipso suo ortu suppressi, vel jam natum sopire, ejusve impetum inhibere. Quamobrem si quis vel maxime cum affectu dissimulatione hæc confundat, quatenus profunt ei, e cujus re est dissimulatio; non tamen ideo affectus dissimulati difficultatem negare poterit. Hinc etiam videmus, quod vulgo affectum dissimulare dicantur, qui sibi tantummodo temperant a verbis, gestibus & factis, quæ affectus imperat, etsi ipsum prodat vultus vel etiam vox, manifesto indicio quod affectus occultatio plegaria, qualis nobis est dissimulatio, pro impossibili habeatur. Tantum itaque abest, ut difficultas dissimulandi affectum in dubium vocetur, ut potius metuendum sit, ne plerique affectus dissimulationem, qualem nos requirimus, inter ea referant, quæ fieri nullo modo possunt. Supponit nimirum exercitationem, de qua hætenus nemo cogitat. Unde non mirum, quod dissimulationem affectuum potestati nostræ minime subijci existimeretur.

§. 807.

Affectus præteritus dissimulatur, si nulla proferas verba, nec quicquam facias, unde colligitur, cum animum tuum affectus

Yy yy a

in-

*præteritus
dissimule-
tur.*

invasisse. Etenim quamprimum cessat affectus nec vultus, gestus & vox subsistunt, qui eidem respondent; quod per se patet. Quamobrem alteri, qui præsentem observare non potuit, innotescere nequit, animum tuum eidem obnoxium fuisse, veluti te facto alterius ad iram fuisse provocatum, nisi vel verbis, vel factis eundem prodas, quatenus scilicet ea proferas verba, vel ea facis, unde colligitur, affectum aliquem animum tuum occupasse. Quod si ergo a verbis istis atque factis abstines, affectum, qui jam præteriit, occultas, ne scilicet alter resciscat, tibi eundem fuisse. Quoniam hæc occultatio dissimulatio est (§. 717.); affectus præteritus dissimulatur, si nulla proferas verba, nec quicquam facias, unde colligitur, eum animum tuum invasisse.

Dissimulatio affectus præsentis cum dissimulatione præteriti minime confundenda, omnium autem minime, quando de difficultate dissimulandi quæstio est. Etenim ubi affectus præteriit, cessat illa perturbatio animi, quæ potestati tuæ subducit alias eidem subjecta. Verba autem, quibus affectus, qui jam præteriit, manifestatur, vel aperta sunt, veluti si disertis verbis significes, animum tuum hoc affectu fuisse commotum, v. gr. te in terrorem fuisse coniectum, vel minus aperta, si ex iis demum colligendum, quod eodem commotus fuerit animus, veluti si conqueraris de injuria tibi facta, eamque exaggeres, & vindictam mimeris absque ulla animi commotione. Definitio enim realis iræ insinuat, quod ad eam fueris provocatus, ubi primum injuria tibi facta tibi innotuit (§. 868. *Psych. empir.*).

§. 808.

Cur dissimulatio consequens affectus fa-

Quoniam sedatus est animus, ubi affectus præteriit, nec attentionem ad dissimulationem consequentem afferendam impedit (§. 532. 745.), adeoque minime impeditis, ne perpendas, num affectus dissimulatio e re sit tua, & quæ-

nam

nam sint verba, quænam facta, a quibus abstinendum, ubi *cilior con-*
eum dissimulare volueris (§. 807.); dissimulatio consequens sistente.
affectus magis in potestate nostra est quam consistens.

Dissimulatio affectus consequens non majorem habet
 difficultatem, quam dissimulatio cujusvis alterius. Cessat enim
 singularis illa ratio, quæ dissimulationem consistentem diffi-
 cillimam reddit (§. 806.), ac status animi idem est, qui in
 dissimulatione consistente rei cujuscunque alterius obrinet,
 nempe nullo affectu perturbatus. Equidem fieri potest, ut,
 ubi de dissimulatione rei alicujus agitur, affectus quidam in-
 vadat animum; sed tum sese habet per modum impedimen-
 ti, quod omni actionum determinationi ac directione objici
 potest ac solet (§. 540.). Ejus igitur in præferenti non habe-
 tur ratio, ubi ea seponimus, quæ ad dissimulationem affectus
 consequentem nil faciunt, sed ex accidente superaccedunt.
 Quando vero affectus per modum impedimenti superaccedit,
 ea tenenda sunt, quæ de dominio in affectus acquirendo
 supra demonstravimus (§. 568. & seqq.). Quamvis au-
 tem a dissimulatione consequente affectus eam difficultatem
 removeamus, quæ consistentem comitatur; non tamen ideo
 existimandum est, dissimulationem consequentem nihil prorsus
 habere difficultatis; neque enim adeo facile est dijudica-
 tu, num verba atque facta nihil ab affectu trahant.

§. 809.

Qui affectum simulare voluerit, is fingere debet vultum; vocem, gestus, sermonem atque facta eidem respondentia. Cum enim in simulatione actio externa internæ fit
 contraria (§. 716.); ubi affectus simulari debet, externa ad
 esse debent, quæ ab eodem pendent, dum animus ab eo
 liber est. Enimvero pro varietate affectuum variant vultus,
 gestus, vox, sermo (§. 753.), & ab iisdem certæ pendent
 actiones, quæ eundem produunt (§. 801.). Quamobrem
 si affectum simulare volueris, vultus ita compositus esse de-
 bet,

*Quam ad
 affectum si-
 mulandum
 requirantur.*

Yy yy 3

bet,

bet; qualis in eodem esse solet, ii esse debent gestus, ea vox, is sermo, eæ actiones, quæ eidem conveniunt. Qui itaque affectum simulare voluerit, is fingere debet vultum, vocem, gestus, sermonem atque facta eidem convenientia.

Acutiores facile vident in affectu simulando eorum omnium habendam esse rationem, quæ in propositione præsentente commemorantur. Etenim si quid horum aliter sese habuerit, inter signa diagnostica datur contrarietas, quæ affectum absentem loquitur, adeoque simulationem prodit. Hæc probe perpendi velim, ne quis simulationem affectus in potestate sua sibi esse persuadeat, quæ tamen eidem non subijcitur, & ne incautus prodatur, quod occultare intendit.

§. 810.

Qualis ad hanc simulationem requiratur theoria.

Quoniam affectum simulaturus fingere debet vultum, voces, gestus, sermonem atque facta eidem respondentia (§. 809.); qui affectum simulare voluerit, ei perspicuum esse debet, quomodo in eodem componendus sit vultus; qualis esse debeat vox, quinam gestus, quinam sermo, quamam facta eidem respondeant, consequenter cum veritatum universalium complexus theoria sit (§. 467. Psych. rat.), qui affectum simulare voluerit, is theoria de vultu, voce, gestibus, sermone atque factis cuilibet affectui convenientibus instructus esse debet.

Desideratur hætenus theoria ista, adeoque non est quod miremur, si in affectibus simulandis parum circumspectos sese præbeant, qui eidem operam dant. Videmus sane oratores tam sacros, quam profanos, atque actores in theatro habere animum simulandi affectum, quo minime commoventur, sed vultum ac vocem ab eo, quem simulant, affectu esse alienum, nunc gestus, nunc verba parum eidem convenire, aut saltem admisceri, quæ eidem contraria sunt. Inde est, ut, si eadem verba proferantur ab eo, cujus animus affectu commovetur, & ab alio, qui eundem simulare inten-

tendit, differentiam magnam percipiant auditores, etsi ignari, unde ea proveniat. Hinc dudum invaluit consilium, si vis flere alios, ipse fletu: quo sane significatur, si alterum ad affectum quendam commovere, seu eundem in ipsius animo excitare volueris, eundem in te ipso excites opus esse; quod quantum sit in potestate nostra, ut excitatio affectus in locum simulationis succedat, hic non inquirimus. Absit autem, ut tibi persuadeas, affectum simulari, qui intentione simulandi excitatur. Qui enim hoc facit, non affectum simulat, quippe qui adest, sed vel objectum affectus, vel suum de eodem iudicium, vel quodcunque aliud, veluti convictionem, aut gradum ejusdem.

§. 811.

Quoniam affectus simulatio supponit theoriam de *Cur affectus* vultu, voce, gestu, sermone atque factis cuilibet affectui *simulatio* convenientibus (§. 810.); hæc autem theoria adhuc *defi-* *parum sit in* *deratur* (*not. §. cit.*), immo si eadem completa prostraret, *potestate.* multa tamen exercitatione opus foret, ut eandem prompte ad praxin transferres (§. 430. *Psych. empir.*), de qua tamen hæctenus nemo cogitat; *affectus presentis simulatio parum in potestate nostra est.*

Quam parum affectuum simulatio in potestate nostra sit, quilibet proprio experimento statim addiscere valet, & ne aliis tribuat, quod sibi deesse experitur, ad exempla tantummodo advertendus est animus, ad quæ modo provocavimus (*not. §. 810.*). Qui affectus simulare nituntur, ad gestus, sermonem & facta confugiunt, sed vultus & vocis nullam rationem habent, saltem non perpendunt, num vultui atque voci insint affectui contraria: id quod absque theoria difficulter judicaveris. Immo nec inquirunt, an ipsi etiam gestus, sermo & facta in nonnullis deficient, ut, qui sufficientem ad ea attentionem affert, absentiam affectus, qui simulatur, inde colligere queat: quemadmodum nec curant, siquidem hisce admisceantur affectui contraria. Qui hæc dijudicare

care

care voluerit, is distinctas singulorum notiones habere debet, quibus destitui simulatores nemo non novit. Inprimis autem maxima objicitur difficultas, quod singula talia præcise esse debeant, qualia imperat affectus. Qui affectus simulare intendunt, notiones confusas consulunt, quas antea experti sunt. Equis vero est qui nesciat, eas minime sufficere, ubi satis circumspæctum te præbere volueris, & cum per eas diversa tanquam eadem appareant, lapsurum in errorem esse longe facillimum? Non urgemus (quod deinceps ostendemus), omni simulationi inesse, quæ eam producit, modo sufficiente acumine uti valeas ad discernendum discrimen quod inter id, quod simulatur, & inter id, quod sincerum est, intercedit.

§. 812.

Affectus præteriti simulatio quomodo fiat. Si affectum præteritum simulare vis, hoc est, si simulare intendis, quasi affectu aliquo fueris correptus, vel verummodo fiat. bis id significandum est apertis, vel talibus, ex quibus is colligitur, aut actiones committenda, quales ab eodem pendent. Etenim si simulare intendis affectum, fingere debes vultum, vocem, gestum, sermonem atque facta eidem respondentia (§. 809.). Enimvero vultus, vox atque gestus tantummodo ponuntur cum affectu præsentem (§. 611. Psych. empir.), consequenter cessant, ubi affectus præterit. Quamobrem affectum præteritum significare nequis nisi verbis, vel apertis, quando dicis te affectu isto fuisse correptum, vel talibus, ex quibus id colligi potest, aut istiusmodi factis, qualia ab affectu pendent. Quodsi ergo affectum præteritum simulare volueris, aut id significandum est verbis apertis, vel talibus, ex quibus is colligitur, aut actiones edenda, quæ ab eodem pendent.

Non confundenda est cum simulatione affectus præteriti simulatio affectus adhuc subsistentis, ubi etiam vocis mutationi & gestibus locus est, veluti si quis simulet terrorem,

in

in quem modo fuerit conjectus, voce anhela & artubus tremulis. Etenim si omnis terror iterum evanuit, ut animus prorsus sit sedatus, nec vox anhela est, nec tremuli amplius sunt artus.

§. 813.

Quoniam vel sola experientia constat, magis ab *Cur simulatio affectus* arbitrio nostro pendere, quænam verba proferre, & quam *præteriti potestatis* actionem committere velimus, quam mutationem vultus, sedato præsertim animo, seu nullo affectus impetu *testati magis* agitato; in simulatione autem affectus præteriti verbis *tanquam subjiciat* tummodo atque factis locus est (§. 812.), cum ad *simulatur, quam præsentis.* simulationem præsentis requiratur etiam mutatio vultus (§. 809.); *præsentis.* *simulatio affectus præteriti magis in potestate nostra est, quam præsentis.*

Hinc etiam videas, affectus præteritos successu feliciori simulari, quam præsentis: sit ita, quod in simulando non satis cautos ac circumspectos sese præbeant, qui simulant affectus præteritos. Hoc vero omni simulationi accidit.

§. 814.

Quia ad affectum præteritum simulandum requiri- *Quomodo* tur sermonis usus, requiruntur facta, ex quibus colligitur *circumspectus* affectus (§. 812.), qui vero affectum simulare vult, ei per *Etos nos præ-* spectum esse debet, quinam sermo, quænam facta eidem *beamus in* convenient, consequenter theoria instructus sit necesse est *simulandis* de sermone atque factis affectui convenientibus (§. 810.); *affectibus* qui affectum præteritam simulare voluerit, is ponderare debet *præteritis.* *verba & facta, num affectui significando convenient, & cavere, ne quid admisceatur, quod eidem contradicat, consequenter circumspicendum sese præbere tenetur non modo in agendo, verum etiam in sermone.*

Quamvis adeo simulatio affectus præteriti magis in potestate nostra sit, quam præsentis (§. 813.); non tamen ideo
(Wolffii Philof. Pract. Univ. Pars II.) Zz zz diffi-

difficultate caret. Etenim quia adhuc desideratur theoria, qua opus est, ubi satis circumspexit in simulando te præbere volueris (*not. §. 754.*), &, si vel maxime completa prostraret, in ejus tamen applicatione non contemnenda requiritur diligentia, imprimis etiam cautio adhibenda, ne quid contradictorii admisceatur, haud raro multum negotii facessit, & præsentiam animi requirit; haud exiguae artis est in simulando præterito affectu non peccare, præsertim si tibi fuerit negotium cum eo, qui in detegenda simulatione multum industriae posuit, satisque acutum sese præbuit. Utur enim contingat simulationem multiplici defectu laborantem non carere suo successu, propterea quod ii, cum quibus negotium est, facile sibi imponi patiantur, non tamen hinc concludi potest, simulationem esse facilem, ubi in genere de eadem pronunciandum. qualis sit. Neque enim hic quaestio decidenda ex circumstantiis extrinsecis, quæ ex accidente superveniunt, sed ex ipsa notione rei. Idem notandum est in aliis casibus.

§. 815.

*Simulatio
affectus fu-
ruri quomo-
do sese ha-
beat.*

Affectus futurus simulatur eodem modo, quo præteritum simulatur. Nimirum qui affectum præteritum simulat is non simulat eum, quo jam commovetur animus, & qui affectum futurum simulat, is similiter non simulat, in præsentem eodem commoveri animum suum, consequenter in utroque casu ea cessant, quæ affectum tantummodo præsentem comitantur, atque adeo non relinquuntur alia, nisi quæ ad absentem nunc significandum facere possunt. Affectus itaque futurus eodem modo simulatur, quo præteritus.

Affectus etiam futuros simulari ignotum non est. Ita simulat gaudium futurum, qui verbis sive apertis, sive minus apertis significat, se lætitia exultaturum, quando hoc evenerit, quod eventurum esse vel certo constat, vel saltem probabile, vel ut eveniat in votis est. Similiter nihil fere frequentius est, quam ut tristitia futura simuletur sub istiusmodi conditione.

§ 816.

§. 816.

Quoniam affectus futurus eodem modo simulatur, *Idem specia-*
 quo præteritus (§. 815.), qui vero affectum præteritum *lius docetur.*
 simulare vult, vel verbis eum significare debet apertis, vel
 talibus, ex quibus is colligitur, aut actiones committere,
 quæ ab eodem pendent (§. 812.), probe autem ponderare
 tenetur verba & facta, num affectui significando conveniant,
 & cavere ne quid admisceatur, quod eidem contradicat
 (§. 814.); *Qui affectum futurum simulare voluerit, vel ver-*
bis eum significare debet, siue apertis, siue talibus, unde is
colligitur, vel factis, probe autem ponderare tenetur tam ver-
ba, quam facta, num eidem significando conveniant, & ca-
vere, ne quid admisceatur, quod eidem contradicat.

§. 817.

Qui ex affectibus mores alterius conjectare voluerit, Cautio adhi-
is certus esse debet eos non simulari. Etenim qui ex affectu *benda in*
 alterius mores conjectare voluerit, is sumit alterum hoc *conjectandis*
 affectu hac de causa commoveri, vel commotum fuisse, & *moribus ex*
 inde colligit iudicium de moribus alterius (§. 794.). *Quam affectu.*
 obrem si, quod sumit, falsum fuerit, quod inde colligitur,
 cum veritate consentiens haberi nequit. Enimvero si quis
 affectum simulat, ab eodem immunis est (§. 716.), conse-
 quenter, quod hac de causa fuerit excitatus, falsum est. Ne-
 cesse igitur est, ut certus sis affectum non simulari, si ex eo
 mores alterius conjectare volueris.

Propositionem hanc, quam nemo non admiserit, non
 alio fine in medium adducimus, quam ut memores simus cau-
 tionis in conjectandis hominum moribus adhibendæ, ne incauti
 fallamur.

§. 818.

Quanam in eligendis affectibus ad mores coniectandum observanda. Quoniam affectum præsentem omnium certissime prodir vultus, quippe cujus mutatio, dum oritur, impediri nequit (§. 795.), idemque statuendum de voce (§. 797.), in simulatione autem affectus præteriti (§. 814.), vel etiam futuri verbis tantummodo atque factis locus est (§. 814. 815.), & præteriti, consequenter etiam futuri (§. 815.) simulatio magis in potestate nostra sita, quam præsentis (§. 813.); *Qui ex affectibus mores alterius coniectare voluerit, is ad præsentis potius, quam ad præteritos vel futuros respicere debet, seu in coniectandis hominum moribus affectus præsentis præferendi sunt præteritis atque futuris* (§. 817.).

Nimirum cum certus esse debeas affectum non simulari, nisi in coniectandis moribus a veritate aberrare volueris (§. 817.); ii omnino affectus præferendi sunt, quos minus simulari posse constat, ceteris, quorum facilis est simulatio, quoniam in priori casu non modo rarior est simulatio, verum etiam facilior detectu. Ceterum affectibus præsentibus in præsentis negotio æquipollent ii, quos dudum præteritos aliorum fide accepimus, modo vera narrati certum sit. Inde est, quod quæ de affectibus aliorum ab Historicis narrantur, quorum fides suspecta non est, ad mores eorundem coniectandos proficiunt. Quæ enim fide digna narrantur, ea perinde sese habent, ac si ipsimet præsentis eadem vidissemus. Quamobrem ubi & testimonium de affectu præterito vel futuro proprium suspectum non est, nec quoad hosce & affectum præsentem in præsentis negotio ulla est differentia.

§. 819.

Item alterius expenditur. Quoniam in affectibus, qui ex improvise, posita ratione ad eum suscitandum sufficiente vi definitionum realium, invadunt alterius animum, simulationi vix ac ne vix qui-

quidem locus est; affectus ex improvise alterius animum occupantes moribus ejus conjectandis turissime adhibentur (§. 817.).

Si quis ea nullo modo prævidere potuit, quæ causam dant affectui; nec ulla adest ratio, cur suspicari velimus simulationem, ubi nulla interjecta mora ponitur, posita ejus causa. Hæc quidem tenenda sunt, ubi simulatos affectus a sinceris dignoscere non valueris. Subinde autem utilitate sua minime caret, si vel maxime ex affectibus, quos simulatos non esse certo non nosti, immo quos simulatos esse suspicaris, alterius mores conjectes: conjectura enim vel fallax usui esse potest, quemadmodum ex sequentibus elucescet. Quemadmodum in omni cognitione conjecturis contenti esse debemus, ubi ad veritatem liquidam pervenire non datur, ac istiusmodi conjecturæ multum habent usum tam in theoria, quam praxi; ita similiter in præsentis negotio conjecturæ non sunt contemnendæ, ubi certa morum cognitio nobis denegatur.

§. 820.

Denique quia affectus aperti omnem simulationis *Abne* ulsemetum excludunt (§. 782. h. & §. 31. *Psych. empir.*); affectus rursus idem aperti hominum moribus conjectandis maxime inserviunt (§. 817.). expenditur.

Affectus plerumque esse apertos, modo in speciebus discernendis fueris satis exercitatus, experientia loquitur. Ita nemo non hoc videt, si quis ira exardescit, si quis tristitia afficitur, si gaudio exultat, si odium adversus alterum spirat.

§. 821.

Si imaginatio suggerit ea, per quæ objectum repræsentatur ut tale, quale notio boni, vel mali tibi familiaris requiritur, sive omnia, sive aliqua; affectus ab eadem dependet. *Quando affectus ab* imaginatio- Etenim affectus oritur ex repræsentatione boni vel mali (§. ne depende- 605. *Psych. empir.*). Quamobrem si imaginatio suggerit ea ut. vel omnia, vel aliqua, per quæ objectum repræsentatur ut tale, quale notio boni vel mali tibi familiaris requirit,

per actum imaginationis intelligitur, cur oriatur affectus, consequenter in eodem continetur ratio, cur oriatur (§. 65. *Ontol.*). Affectus igitur ab imaginatione dependet (§. 851. *Ontol.*).

Affectus ab imaginatione pendere, quatenus ejus vi ideæ præteritæ reproducuntur, experientia confirmat. Quamobrem in conjectandis hominum moribus ex affectibus imaginationis quoque habenda est ratio. Etenim mores alterius conjectaturi inquirimus in notionem, vi cujus quid sibi repræsentat tanquam bonum, vel malum (§. 705.). Quoniam itaque affectus ab imaginatione dependet, quatenus hæc ea suggerit, per quæ objectum affectus tanquam bonum vel malum repræsentatur, mores alterius conjectaturus utique inquirere tenerur, quænam ad affectus genesin conferat imaginatio. Ad eam qui animum non advertunt, vel nihil agunt, vel in errorem prolabantur. Neque diffitendum est, imaginationem haud raro magnas, immo insuperabiles objicere difficultates in præsentis negotio, cum non facile sit detegere ea, quæ objectum affectus vel circumstantiæ præsentis idem comitantes in memoriam revocant, quemadmodum vel ex lege imaginationis liquet. Affectus sæpe apertus est, ut in ejus specie detegenda nulla arte opus sit, aperta quoque est causa, cur fuerit suscitatus; ad definitionem vero realem animum advertens capere nequis, cur ea de causa affectus invaserit alterius animum. Quodsi ergo detegere nequeas, quid imaginationi debeatur; ejus nullus usus est in detegendis moribus. Qui artem conjectandi aliorum mores exercere voluerit, veritatem eorum, quæ hic dicuntur, propria experientia docebitur. Immo eadem addisces, qui tantummodo ad affectus, quibus alios commoveri vider, animum advertere, ac qua de causa fuerint excitati, inquirere voluerit.

§. 822.

Unde, hoc
nobis im-

Si per circumstantias presentes objectum affectus ut reale repræsentari nequit, quale requirit definitio realis affectus; ima-

imaginatio ea suggerit, per qua ut tale repræsentatur. Etenim *notescat.* cum definitio affectus realis doceat, quomodo objectum repræsentari debeat, ut oriatur affectus; ubi eodem alterius animum occupari observamus, quin objectum ut tale repræsentetur, quale requirit definitio realis affectus, dubitandum non est. Quodsi ergo per circumstantias præsentis ut tale repræsentari nequit; necesse est ut vi earundem mentem tuam subeant, quæ ad hanc ejus repræsentationem requiruntur. Patet itaque imaginationem ea suggerere, per quæ ut tale repræsentatur (§. 117. *Psych. empir.*).

Diximus in conjectandis hominum moribus rationem quoque habendam esse eorum, quæ imaginatio ad repræsentationem objecti affectus suggerit. Doceri igitur debebat, undenam innotescat, imaginationem quædam suggerere ad objectum ita repræsentandum, ut oriatur affectus. Notandum vero duplicem esse casum, quo objectum affectus per circumstantias præsentis ut tale repræsentari nequit, quale definitio realis ejusdem requirit, vel quia prorsus non apparet, cur objectum haberi possit bonum vel malum, aut cur bonum vel malum non censeatur tantum, quantum requirit gradus affectus. In casu priori imaginatio omnia suggerit, per quæ ut tale repræsentatur; in posteriori aliqua. Ne vero in applicando principio præsentis lapsum committas; probe perpendendum, num omnes circumstantiæ tibi sint perspectæ, & num singulas satis excusseris. Latent haud raro circumstantiæ, quas adeo observare nequis, quantumcunque ad præsentia afferas attentionem, veluti si in circumstantiarum numero sit, quod Mævius Titio utatur inimico, hoc vero a te ignoretur, vel quod hic præditus sit moribus tibi minime perspectis, & quænam sunt hujusmodi cetera alia.

§. 823.

*Si per circumstantias præsentis objectum affectus ut Difficultas
tale*

id detegen-
di.

tale repræsentari nequit, quale requirit definitio realis affectus; ut inde colligatur minor syllogismi explicatoris, vi legis imaginationis eruenda sunt, quænam suggerat imaginatio, aut, ubi hoc fieri nequit, minor syllogismi explicatoris a nobis determinari nequit. Etenim minor syllogismi explicatoris vi definitionis realis affectus, quo animus alterius corripitur, ex circumstantiis præsentibus colligenda (§. 793.). Aut igitur per circumstantias istas in se spectatas patet, objectum affectus ut tale repræsentari, quale requirit definitio affectus realis, aut non, consequenter cum minor syllogismi explicatoris objectum affectus repræsentet tale, quale esse debet, ut vi notionis boni vel mali, quæ tibi est, tanquam bonum vel malum repræsentetur (§. 789.), aut minor syllogismi explicatoris ex circumstantiis in se spectatis colligi potest, aut inde colligi nequit. Quoniam itaque si per circumstantias præsentibus objectum affectus repræsentari nequit ut tale, quale requirit definitio realis affectus, imaginatio ea suggerit, per quæ ut tale repræsentatur (§. 822.); necesse est, ut minor syllogismi explicatoris ex iis colligatur, quæ imaginatio suggerit. Enimvero quæ imaginatio suggerit, ex circumstantiis præsentibus vi legis imaginationis eruenda sunt (§. 117. *Psych. empir.*). Quamobrem si per circumstantias præsentibus objectum affectus ut tale repræsentari nequit, quale requirit definitio realis; ut inde colligatur minor syllogismi explicatoris, vi legis imaginationis eruenda sunt, quænam imaginatio suggerat. Quod si ergo hoc fieri a te nequit, fieri quoque non potest, ut minor syllogismi explicatoris a te determinetur.

Diximus superius, si objectum affectus hujusque species innotuerit, ex circumstantiis præsentibus vi definitionis realis colligi debere minorem syllogismi explicatoris (§. 793.). Nunc autem patet, id duplici modo fieri debere, prout affectus

fectus vel ab imaginatione dependet, vel tantummodo ab iis, quæ nunc sensu percipiuntur. Etenim minor syllogismi aut ex circumstantiis præsentibus immediate colligitur, quando scilicet ortus affectus non referendus ad imaginationem, aut nonnisi mediate, quatenus ex circumstantiis præsentibus vi legis imaginationis eruuntur, quæ imaginatio suggerit, & ex his tandem colligitur minor syllogismi explicatoris. Qui legem imaginationis perspectam habet (§. 117. *Psych. empir.*), ei ignotum non est, ea, quæ suggerit imaginatio occasione circumstantiarum præsentium, ab hisce per se non pendere, ut notiones eorundem sufficiant explicandæ mutuz a se invicem dependentiæ, sed ex accidente esse, ut perceptio eorum, quæ imaginatio suggerit, dependeat a perceptione circumstantiarum præsentium. Quamobrem quænam alteri occasione circumstantiarum præsentium suggerat imaginatio, ut ad affectum conciretur, cui circumstantiæ per se causam non dant, plerumque magis divinando, quam certo ratiocinio assequi licet, & ubi ad divinandum sufficientia data non ad sunt, nihil efficere datur. Videmus adeo, quasnam difficultates in conjectandis moribus ex affectibus causetur imaginatio, vel difficulter tollendas, vel prorsus insuperabiles. Divinationem eorum, quæ imaginatio occasione circumstantiarum præsentium suggerit, non esse facilem quivis experiiri potest, præsertim cum ea hæctenus nullis regulis sit adstricta, quippe quæ Logicæ probabilium surt.

§. 824.

Quoniam ad conjectandum hominum mores ex affectibus minor syllogismi explicatoris perspecta esse debet *nam morum* (§. 794.), quando autem per circumstantias præsentibus ob- *ex affecti-*jectum affectus ut tale repræsentari nequit, quale requirit *bus conje-*definitio realis affectus, imaginatio difficultates facessit sub- *statio cer-*inde insuperabiles (§. 823.); Si ex affectibus aliorum mores *mor.* investigandi, id fieri expedit, quando ex circumstantiis præsentibus minor syllogismi explicatoris immediate colligitur.

(*Wolffii Philof. Pract. Univ. Pars II.*)   Aa a a a   Nimi-

Nimirum cum imaginatio difficultates faceſſat, eadem ceſſant, ubi ejus in ſuſcitando affectu nullæ ſunt partes, ut ejus in ſtatu animi, qui tunc obtinet, nulla habenda ſit ratio: Favent circumſtantiæ conjectandis moribus ex affectibus, ubi minor ſyllogiſmi explicatoris ex iisdem immediate colligi poteſt.

§. 825.

*Remedium
adverſus
impedimen-
ta ab ima-
ginatione
objecta.*

Similiter quia imaginatio morum ex affectibus conjectationem ſæpe difficilem, ſubinde prorfus irritam reddit (§. 823.); *deſecturus in caſu dato, num quadam & quanam ſuggerat imaginatio, circa idem ſubjectum plures inſtitutas obſervationes inter ſe conferre, & in examinandis affectibus propriis in ea inquirere debet, quæ imaginationi tribuenda.*

Nimirum qui per conjecturas veritatem aſſequi voluerit, ei & materia conjectandi in promptu eſſe debet, & ars ipſa conjectandi familiaris ſit neceſſe eſt. Quænam ad conjectandum neceſſaria ſint principia, ipſo uſu addiſcitur, & quæ iisdem applicandis occaſionem præbent experientia ſuggerit, ipſaque ars nonniſi multo uſu acquiritur & perficitur (§. 430. 431. *Psych. empir.*). Proderant autem ad iſtiusmodi exercitia principia ſpecialia, quæ in Philoſophia morali ſtabilienda.

§. 826:

*Ars conje-
ctandi mo-
res homi-
num ex a-
ctionibus-
ſinceris poſ-
ſibilis.*

Ex actionibus hominum ſinceris tam poſſivis, quam privativis mores eorundem conjectare licet. Etenim actio ſincera externa cum interna conſentit (§. 714.), adeoque ſi actionem committimus, certum eſt nos eam qua talem committere velle, & ſi eandem omittimus, non minus certum eſt, nos eam qua talem omittere velle, ſeu committere nolle. Enimvero quoties quid volumus, id nobis repræſentamus tanquam bonum, & quoties quid nolumus, id nobis repræſentamus tanquam malum (§. 892. *Psych. empir.*):
id

id quod etiam de appetitu sensitivo & averfatione sensitiva valet (§. 893. *Psych. empir.*). Quamobrem si actionem sinceram committimus, necesse est ut eandem nobis repræsentemus tanquam bonam; & si committere nolumus, necesse est, ut eandem nobis repræsentemus tanquam malam. Quoniam itaque hinc patet, bonum haberi, quod tale judicatur, malum vero, quod tale existimatur; ex actionibus hominum sinceris colligere licet notionem, vi cujus agens actionem certi generis vel speciei sibi repræsentare solet tanquam bonam vel malam. Sed qui mores alterius conjectat, in hanc potissimum notionem inquit, (§. 705.). Patet itaque ex actionibus hominum sinceris tam positivis, quam privativis, quarum scilicet illæ in committendo, hæ in omittendo consistunt (§. 24. *Part. I. Phil. præf. univ.*), mores hominum conjectare licere.

Homines quoque aliorum mores ex ipsorum actionibus conjectare solent: sed cum non satis circumspectos se gerant, mirum videri haud quaquam debet, si sæpius fallantur. Absit autem ut quis hinc inferat ipsam conjectandi artem lubricam esse atque fallacem: neque enim arti tribuenda sunt, quæ artifici imperito aut incauto, immo non artifici tribuenda. Sane qui non satis circumspecti sunt, actiones sincere a simulatis non discernunt, adeoque promiscue iisdem utuntur. Ceterum nemo non videt, specialem actionum theoriam, quæ philosophiæ morali reservatur, plurimum usui esse, siquidem ex actionibus aliorum mores conjectare volueris. Unde cui hæc ars curæ cordique est, is eandem sibi familiarem reddere tenetur. Etsi enim generalia, quæ hic tradimus, utilia sint, immo ad specialia intelligenda faciant; non tamen sufficiunt.

§. 827.

Quoniam actiones consuetæ sinceræ sunt (§. 734.), *Cur hic ad eandemque moribus conformes* (§. 747.), ex sinceris autem actionibus mores hominum conjectare licet (§. 826.); *in consuetas*

Aa aaa a

con-

recurrendum.

conjectandis hominum moribus ex ipsorum actionibus usui imprimis sunt actiones consuetæ.

In conjectandis hominum moribus ex eorundem actionibus certi esse debemus, quod hæ sint sinceræ, quemadmodum ex demonstratione propositionis præcedentis liquet. Unde si optio datur, tales seligendæ sunt actiones, de quibus nullum nobis superest dubium, quod sint sinceræ. Quamobrem cum de consuetis idem extra omnem dubitationis aleam positum sit (§. 734.); eadem præsentī instituto maxime accommodatæ. Quænam vero actiones sint consuetæ, facile patet, ubi cum aliis multa nobis intercedit consuetudo, ut quænam in eodem casu constanter fieri soleant constet (§. 729.). Consuetudo enim modo agunt homines, nisi rationes singulares aliud suaserint.

§. 828.

Cur ad indeliberatas.

Similiter quia actiones indeliberatæ consuetæ sunt (§. 738.), & moribus conveniunt (§. 750.); *in conjectandis hominum moribus actiones indeliberatæ maxime usui sunt* (§. 827.).

Sunt actiones indeliberatæ in consuetarum numero (§. 738.), adeoque per præcedentem propositionem patet, quod in conjectandis hominum moribus maxime usui sint. Immo superfluum videri poterat demum moneri, ad conjectandos hominum mores facere actiones indeliberatas, ubi constat hoc sine potissimum seligendas esse actiones consuetas. Enimvero facilius agnoscitur, actionem aliquam esse indeliberatam, quam consuetam, cum hoc supponat multam cum agente consuetudinem, in priori autem casu singulares etiam dignoscantur actiones, & haud raro ex eo colligatur, actionem aliquam esse consuetam, quia indeliberatam deprehendimus (§. 738.).

§. 829.

Status ani-

status animi agentis, dum actionem sinceram committit-

mittit, explicabilis est per syllogismum, cujus minor est re- mi agens presentatio actionis {qua talis, major principium generale, dum actio- quo, quod tale est, judicatur bonum, conclusio vero judicium, quo nem sincere- actio, qua committitur, judicatur bona. Qui enim actionem ram com- sinceram edit, ejus actio cum interna consentit (§. 714.), mittit. adeoque dum eam committit, eam qua talem committere vult. Quamobrem necesse est, ut actionem qua talem ju- dicet bonam (§. 892. 893. *Psyc. empir.*). Judicat igitur actionem esse talem. Succurrit ipsi principium, quo, quod tale est, pronuntiatur bonum. Et hinc colligitur, actionem, quam committit, esse bonam (§. 393. *Psyc. empir.*). Vide- mus adeo statum animi explicabilem esse per syllogismum, cujus minor est representatio actionis qua talis, aut, si ma- vis, judicium, quod actio hæc sit talis: Major principium ge- nerale, quo, quod tale est, judicatur bonum. Conclusio deni- que judicium, quo actio, quæ committitur, bona judicatur.

Syllogismus nimirum explicatorius hic est:

Actio, quæ committenda, talis est.

Actio, quæ talis, bona est;

Ergo actio, quæ committenda, bona est.

Non est, quod objicias, agentem hujus ratiocinii sibi mini- me conscium esse, consequenter nos defendere, quod ab ex- perientia abhorret (§. 664. *Log.*). Tenendum enim in ca- sibus particularibus syllogismum catholicum generalem abire in specialem casus dati, ubi specialius determinatur, quid sibi velit esse tale, veluti:

Actio hæc lucrum parit.

Actio lucrum pariens bona est;

Ergo actio hæc bona est.

Immo quia bonum repræsentatur per lucrum, nec termino, boni opus est in syllogismo explicatore; sed ejus potius con- clusio est, quod actio hæc lucrum pariat, veluti si ita argu- menteris:

A a a a 3

Actio

Actio hæc amplam spondet mercedem.

Actio amplam mercedem spondens lucrosa est ;

Ergo actio hæc lucrosa est.

Præterea probe notandum est, nos non contendere, quod ita semper ratiocinetur agens ; sed tantummodo si statum mentis distincte explicare volueris, eas in eadem deprehendi perceptiones, quæ singulis syllogismi explicatoris propositionibus respondent, sive eadem distinctæ fuerint, sive confusæ, sive prorsus obscuræ. Relegenda hic sunt, quæ eodem fine jam alias inculcavimus (nos. §. 393. *Psych. empir.*).

§. 830.

*Status ani-
mi actionem explicabilis est per syllogismum, cujus minor est repræsentatio actionis qua talis, major principium generale, quo, quod sincere edentis,*

Status animi sincere agentis, dum actionem omittit, talis est, judicatur malum, conclusio vero judicium, quo actio, quæ omittitur, judicatur mala. Qui enim actionem sinceram edit, ejus actio cum interna consentit (§. 714.), adeoque dum eam non committit, seu omittit, actionem qua talem non vult committere. Necessè igitur est, ut actionem qua talem judicet malam (§. 892. 893. *Psych. empir.*). Quamobrem patet, quod judicet actionem esse talem, dumque hoc facit, ipsi succurrat principium, quo, quod tale est, pronuntiatur malum, & hinc colligat actionem, quam committere non vult, seu quam omittit, esse malam (§. 393. *Psych. empir.*). Videmus itaque statum animi explicabilem esse per syllogismum, cujus minor est repræsentatio actionis qua talis, aut, si mavis, judicium, quod hæc actio sit talis ; major principium generale, quo, quod tale est, judicatur malum ; conclusio denique judicium, quo actio, quæ omittitur, judicatur mala.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, de præsentī quoque intelligenda esse, me non monente intelligitur.

§. 831.

§. 831.

Qui ex actionibus mores alterius investigare voluerit, datis conclusione atque minore syllogismi, per quem status animi agentis explicabilis, invenire debet majorem. Qui investigent enim mores alterius conjectare voluerit, inquirere tenetur in eam notionem, vi cujus agens actionem certi generis vel speciei sibi repræsentare solet tanquam bonam, vel malam (§. 705.), adeoque si eos ex actionibus conjectare voluerit, inquirere tenetur in notionem boni vel mali, quam habet, & qua in bono, vel malo dijudicando uti solet. Enimvero notio hæc respondet majori istius syllogismi, per quem status animi agentis, seu actionem sive positivam, sive privativam edentis, explicatur (§. 829. 830.). Quoniam itaque major syllogismi innotescit, si minor atque conclusio nobis innotuit; qui ex actionibus mores alterius investigare voluerit, datis conclusione atque minore syllogismi, per quem status agentis explicabilis, invenire debet majorem.

Nimirum ad enthymema: Actio hæc talis est; Ergo hæc actio bona, vel mala est: inveniri debet major, quæ deficit, scilicet quod talis actio sit bona. Convenit adeo methodus investigandi hominum mores ex actionibus positivis ac privativis cum methodo eosdem conjectandi ex affectibus (§. 790.). Quamobrem quæ de hac annotavimus (not. §. est.) & de illa quoque tenenda sunt, mutatis nempe mutandis. Ceterum & tenenda sunt ea, quæ de syllogismo explicatore monuimus (not. §. 823.). Præterea notandum est, actionem privativam non consistere in solo defectu actionis externæ, verum conjunctum habere actum volitionis positivum, qui includit actum volitionis non committendi actionem. Si enim actio externa tantummodo deficit, nullo actu volitionis eidem respondente, ea nec tanquam bona, nec tanquam mala repræsentatur agenti, consequenter istiusmodi actionis omissio aut potius defectus nihil facit ad mores alterius detegendos

gendos (§. 705.). Cautione igitur in præfenti negotio opus est, ne defectum actionis positivæ confundas cum actione privativa. Ita ex eo, quod quis a venere abstinere, castum eundem esse non colligitur, ubi Venere licendi occasio denegatur.

§. 832.

Quomodo conclusio syllogismi explicatoris innotescat.

Si constat actionem esse sinceram, conclusio syllogismi explicatoris per se patet. Etenim si constat actionem esse sinceram, cum ea consentiat cum interna (§. 714.), certus es, actionem, qua talem, velle, aut nolle agentem, prouti nempe vel positiva, vel privativa fuerit. Enimvero cum id, quod volumus, nobis repræsentemus tanquam bonum, quod, vero nolumus tanquam malum (§. 892. 893. *Psych. empir.*); per se patet, agentem judicare, quod bona, vel mala sit hæc actio, scilicet in se spectata, non vero quatenus ad occultandum aliud quid adhibetur. Quoniam itaque conclusio syllogismi explicatoris est iudicium, quod hæc actio sit bona, vel mala (§. 829. 830.); conclusio syllogismi explicatoris per se patet, si constet, actionem esse sinceram.

Nulla igitur arte opus est ad conclusionem syllogismi explicatoris eruendam, ubi constat actionem esse sinceram. Quamobrem patet, cur in moribus hominum conjectandis actiones sinceras a simulatis discerni opus sit, atque huic instituto imprimis serviant actiones, a quibus omnis simulationis suspicio abest.

§. 833.

Quomodo minor syllogismi explicatoris innotescat.

Minor syllogismi explicatoris per circumstantias præfentes patet, ad quas animum advertere agentem constat. Minor enim syllogismi explicatoris est iudicium, quod actio sit talis, seu repræsentatio actionis, quæ committitur, vel omit-

omittitur, ut talis (§. 829. 830.). Per se patet actionem ut *innotescat.* talem representari non posse nisi per circumstantias præsentes (§. 95.), nec per eas ut talem representari, nisi ad eas animum advertas; ubi autem nulla ratio habetur, vel habenda est circumstantiarum, actionem non spectari, nisi qualis in se est, vi determinationum intrinsecarum. Per circumstantias igitur præsentes, ad quas animum advertere agentem constat, minor syllogismi explicatoris patet.

Nimirum agens vel actionem absolute spectat, qualis est vi determinationum intrinsecarum, vel sub conditione præsente, qualis est vi circumstantiarum præsentium, quemadmodum res omnis considerari potest ac solet vel absolute, vel sub certa conditione. Quamobrem ubi in syllogismi explicatoris minorem inquiris, ad circumstantias animum advertendus, ut appareat, num earum in agendo habita fuerit ratio, an non. Multum quis bibit: cur hoc faciat, non semper eadem ratio est, consequenter motivum non semper idem est (§. 387. *Psych. empir.*). Qualem igitur sibi representet hanc actionem ignoras, si circumstantiarum nulla habetur ratio. Per eas igitur dirimendum, num hoc faciat, quia voluptatem ex vino, vel ex ipso vini haustu percipit, vel quia alia quædam ratio adest, quæ ipsum ad hoc faciendum determinat, veluti quod faciat in gratiam nonnullorum præsentium, aut ad instantiam aliorum. Antequam tibi ratio ista constat, nec statuere vales, quænam sit minor syllogismi explicatoris, in qua de actione prædicanda sunt, quæ notionem boni, vel mali ingrediuntur, ab agente ad determinandam appetitionem, vel aversionem adhiberi solitam.

§. 834.

Si ex circumstantiis presentibus minor syllogismi explicatoris eruenda, eadem referenda sunt ad agentem ac statim erantur. Etenim minor syllogismi explicatoris talem representat actionem, qualem sibi representet necesse est, ut vi notionis boni, vel mali sibi familiaris eandem judicet
(*Wolffii Philof. Pract. Univ. Pars II.*)   B b b b b   bo-

bonam, vel malam (§. 829. 830.); consequenter in eadem de actione prædicanda sunt ea, quæ notionem boni, vel mali ingrediuntur (§. 356. 360. 361. *Psych. empir.*). Enimvero bonum quid existimatur, quatenus facit ad perfectionem agentis, vel status ejusdem (§. 554. 557. *Psych. empir.*); malum vero, quatenus facit ad imperfectionem agentis, vel status ejusdem (§. 565. 568. *Psych. empir.*). Quamobrem si ex circumstantiis præsentibus minor syllogismi explicatoris eruenda, eadem referendæ sunt ad agentem atque statum ejusdem.

Quodsi homines omnes nunquam appeterent nisi bonum verum, nec averfarentur nisi malum verum, constans ac certa foret ex circumstantiis determinatio minoris syllogismi explicatoris, nec ulla restaret difficultas, nisi in determinandis iis circumstantiis, ad quas agens animum advertit, iisque separandis a ceteris, quæ attentionem ejusdem subterfugiunt. Enimvero frequentius accidit, ut bonum appetant tantummodo apparens, immo si eos verum appetere contingit, idem non appetant, nisi quatenus ut apparens spectari potest, seu ut bonum verum appetant sub ratione boni apparentis, & similiter ut malum averfentur, quod tandemmodo apparet, immo si eos verum averfari contingit, idem tamen non averfentur nisi quatenus ipsum ut apparens spectari potest, seu ut malum verum averfentur sub ratione mali apparentis. Notio boni & mali apparentis non eadem est omnibus. Quamobrem dum circumstantiæ præsentis, ad quas animum advertit agens, ad ipsum ejus statum referuntur, multa circumspeditione opus est, ne motivum male determines, seu ut ea præcise reperias, per quæ actio tanquam bona vel mala, seu ut talis repræsentatur, qualis repræsentanda, ut ipsius judicio bona vel mala haberi possit. Nascuntur inde haud raro difficultates non exiguæ, immo nonnunquam insuperabiles, etiam si in te desiderari non patiaris acumen ac attentionem. Neque adeo est, quod miremur, esse vulgo præcipitata hominum judicia, ubi de minore syllogismi explicato-

cato-

catoris quæstio incidit. Notandum tamen, difficultates, quæ hic comparent, diminui per ea, quæ de semiotica morali virtutum ac vitiorum in Philosophia morali demonstrabuntur.

§. 835.

Ad quasnam circumstantias, quarum in representanda actione qua tali haberi potest ratio, animum advertat agens, testat, ad tum ex aliis circumstantiis, tum ex verbis agentis colligendæ. Attentio est actus internus animæ, cujus sibi concircumstanscius esse nequit, nisi agens, adeoque cum lateat alterum *tias agens* (§. 769.), ex aliis, quæ patent, colligendus. Non patent *animum ad-* nisi verba, quæ profert alter, atque circumstantiæ præsen- *veritas.* tes, quas quilibet præsens observare potest. Quamobrem si aliunde colligendum, ad quasnam circumstantias, quarum in representanda notione qua tali ratio haberi potest, animum advertat agens, id tum ex aliis circumstantiis, tum ex verbis agentis colligendum.

Inter hæc circumstantias locum etiam habent vultus atque gestus: per hosce enim prodi attentionem a posteriori satis constat, ut id demonstrari non sit opus.

§. 836.

Si actio simulata habetur pro sincera, mores alterius hinc colligere non datur. Quando *Quando* *actio sima-* interna consentiat (§. 714.), simulata ab eadem dissentiat *lata ad mo-* (§. 716.); qui actionem simulatam habet pro sincera, is *res conje-* sumit quod falsum est (§. 507. Log.). Quoniam itaque *ctandum* quod inde colligitur, verum non est (§. 96. Ontol.); nec mo- *innatilis.* res inde colligere datur.

Ostenditur etiam hoc modo. Actio simulata ab interna dissentit (§. 716.), adeoque agens eam per se non vult, consequenter falsum est, quod actionem istam per se sibi representet tanquam bonam (§. 586. Psych. empir.).

B b b b a

Falsa

Falsa igitur est conclusio syllogismi explicatoris (§. 829.), unde pendet morum conjectatio (§. 831.). Quamobrem si actio simulata habetur pro sincera, mores alterius hinc colligere non datur.

Nemo non novit, qui artis demonstrandi peritus est, ex falso assumpto non posse deduci quod verum est. Dubium quod moveri poterat ex eo, quod subinde in demonstratione apogogica ex propositione falsa colligitur ejus contradictoria vera, sustulimus alibi (§. 98. *Ontol.*). Falsæ Philosophorum hypotheses sunt assumpta falsa: nemo autem contenderit iis esse utendum ad veritatem latentem investigandam. Hæc quidem notanda sunt ad demonstrationem priorem, ne principiorum logieorum & ontologicorum non satis gnarus circa eandem hæreas. Ipsa etiam experientia abunde confirmat, quantum fallantur, qui actiones simulatas habent pro veris in suis, quæ de hominum moribus feruntur, judiciis. Et sane actionibus simulatis imponere aliis student hypocritæ, ut videantur qui non sunt. Clarissime hæc elucescent ex Philosophia morali, ubi signa virtutum & vitiorum modosque simulandi virtutem exposituri sumus.

§. 837.

Cura in distinguenda actione sincera a simulata adhibenda.

Quoniam ex actionibus hominum sinceris mores eorum conjectare licet (§. 826.), eos autem minime conjectare datur, si simulata habetur pro sincera (§. 835.);

Qui mores aliorum conjectare voluerit, ei maxima cura esse debet, ut actiones simulatas a sinceris accurate distinguat.

Hæc cura difficultate sua minime caret, ubi in Philosophia morali, quæ hætenus nondum adeo exulta est, ut principia ad praxin sufficientia inde peti possint, non satis fuerit versatus. Atque adeo patet, quam necesse sit eandem excollere, ne fallacia sint de aliorum moribus judicia: id quod nostro inprimis ævo apprime necessarium, quo Pharisei ab inferis resuscitati pietatem in hypocrisim convertunt, & sub prætextu pietatis libidini suæ litant.

§. 838.

§. 838.

Si quis ex actionibus morem alterius conjectare voluerit, 1) necesse est ut actiones simulatas a sinceris discernat, 2) conjectandi conclusionem syllogismi explicatoris hinc eruat (§. 832.), 3) ex moribus ex circumstantiis præsentibus, ad quas animum aduertit agens, minorem ejusdem investiget (§. 833. & seqq.) tandemque 4) in enthymemate adhuc deficientem majorem adjiciat. Etenim qui ex actionibus mores alterius investigare voluerit, ex datis conclusione atque minore syllogismi, per quem status animi agentis explicatur, invenire debet majorem (§. 831.), maximam autem adhibere debet curam, ne simulatam actionem pro sincera habeat (§. 837.), cum alias morum conjectatio non succedat (§. 836.). Quamobrem necesse est, ut minor ejusdem syllogismi atque conclusio ipsi sit perspecta, adeoque in utramque inquirere tenetur.

Subinde facillimum est ex actionibus colligere aliorum mores, ut etiam nullo negotio hoc faciat vulgus: non tamen existimandum est, eandem semper obtinere facilitatem. Undenam nascantur difficultates, omnium optime agnoscetur, ubi Philosophiam moralem nostro more dederimus explicatam. Etenim actiones hominum ad certas virtutum & vitiorum species referuntur, ut earundem quoque motiva specialia sint, ex quibus demum generalia eruenda. Unde principia generalia de eo, quod bonum est, vel apparet, itemque de eo, quod malum est, vel apparet, ad conjectandos mores minime sufficiunt: sit ita quod subinde in iis acquiescere valeamus. Quæ supra de methodo conjectandi mores ex affectibus annotavimus (not. 794.); eorum nonnulla de præsentibus etiam intelligenda, quemadmodum attente eadem relegenti facile patebit.

§. 839.

Ad actionem ut talem representandam, qualem requirit notio boni vel mali, imaginatio concurrat, si ea suggestio-

B b b b 3

rit,

notio ad actionem ut talem repræsentandam, qualem requirit notio boni vel mali. rit, quæ ex ea quoad agentem aut statum ejus vel alias fuerit secuta, vel quæ sequi posse is alias didicit. Etenim si imaginatio ea suggerit, quæ ex actione data quoad agentem aut statum ejus vel alias fuerit secuta, vel quæ sequi posse didicit; agens actionem refert ad se aut statum suum, ut pateat, num ad ejus perfectionem vel imperfectionem tendat. Quamobrem cum bonum quid judicetur ex eo, quod ad nos statumque nostrum perfectiores reddendum tendat (§. 554. *Psych. empir.*), malum vero ex eo, quod ad nos statumque nostrum imperfectiores reddendum tendat (§. 565. *Psych. empir.*); si imaginatio ea suggerit, quæ ex actione data quoad agentem aut statum ejus vel alias fuerit secuta, vel quæ sequi posse is alias didicit, ea suggerit, quæ ad actionem ut talem repræsentandam faciunt, qualem requirit notio boni vel mali, consequenter ad hoc modo eandem repræsentandam concurrat (§. 872. *Part. I. Theol. nat.*).

Videmus adeo in conjectandis moribus ex actionibus rationem quoque habendam esse imaginationis, ut scilicet minor syllogismi explicatoris rite determinetur (§. 829.). Oriuntur haud raro hinc difficultates non exiguæ, ad quas tollendas multa circumspectio opus est. Neque enim nobis constare potest, quænam sint ea, quæ alter vel ipsemet expertus, vel ab aliis referri audivit, vel denique alio modo didicit, ut pateret, quænam præsentia in memoriam ipsi revocare potuerint. Præterea notandum est, homines bonum apparentem cum vero plerumque confundere solere, & in applicatione boni veri notionis aberrare, bonique apparentis multiplices esse notiones. Atque hac de causa imaginatio haud raro difficultates haud contemnendas facessit, præsertim ubi theoria specialis deficit, nec defectum experientia supplet. Ceterum quæ de notione boni dicta, eadem quoque de notione mali intelligenda veniunt.

§. 840.

Intellectus ad actionem ut talem representandam concursus currit, qualem requirit notio boni vel mali, si ratiocinando ea intellectus assequimur, quæ ex illa quoad agentem aut statum ejus, vel ad actionem absolute, vel sub circumstantiis presentibus consequi possunt, ut talem Etenim si ratiocinando ea essequimur, quæ ex actione quo-*representan-* ad agentem aut statum ejus vel absolute, vel sub circum-*dans, qua-* stantiis presentibus consequi possunt; agens actionem re-*lem requirit* fert ad se aut statum suum, ut pateat, num ad ejus per-*notio boni* fectionem vel imperfectionem tendat. Quamobrem cum *vel mali.* bonum quid judicetur ex eo, quod ad nostram aut status nostri perfectionem tendat (§. 554. *Psy. b. empir.*), malum vero ex eo, quod ad nostram aut status nostri imperfectionem tendat (§. 565. *Psych. empir.*); si ratiocinando ea assequimur, quæ ex illa quoad agentem aut statum ejus vel absolute, vel sub circumstantiis presentibus consequi possunt, actione intellectus ea assequimur, quæ ad actionem ut talem representandam faciunt, qualem requirit notio boni vel mali (§. 325. *Psych. empir.*), consequenter intellectus ad eam hoc modo representandam concurrit.

Ratiocinio eruimus ea, quæ imaginatio suggerit aliis, vel subinde ea, quæ nonnisi ratiocinando innotescere possunt. Quamobrem eadem est ratio, cur in conjectandis moribus habenda sit intellectus ratio, quæ urget ut in eisdem rationem habeamus imaginationis, ubi minor syllogismi explicatoris determinanda (§. 829.). Quæ vero hic ex parte imaginationis objiuntur difficultates, eadem quoque locum habent ex parte intellectus. Ceterum nec intellectus semper ratiocinatur ex principiis veris, verum etiam falsis, & hæc admodum variant, prout casus tulerit. Ideo nonnunquam difficultates insuperabiles sunt, præsertim ubi theoria actionum satis exarsciata deficit. Etsi adeo methodus conjectandi hominum mores ex ipsorum actionibus nihil difficultatis habere vide-

videatur; ubi tamen eadem uti volueris, eam pluribus oblectam deprehendes, quam putaveras. Nec alleganda sunt exempla in contrarium, quando homines mores suos produunt.

§. 841.

Quomodo ea innotescant, qua imaginatio & intellectus ad representandam actionem suggerant.

Si ea detegere volueris qua imaginatio & intellectus suggerit, probe perpendenda sunt, quam vi circumstantiarum presentium actionem comitari, vel ex ea consequi possint, & ex aliis circumstantiis presentibus colligendam, quam imaginatio & intellectus suggerat, atque animo recolenda, quam agens expertus fuerit. Quodsi hoc fieri nequeat, nec ea detegere in potestate tua est. Etenim imaginatio suggerere nequit ad actionem ut talem representandam, qualem requirit notio boni vel mali, nisi quæ ex ea quoad agentem aut statum ejusdem alias fuere secuta, vel quæ sequi posse is alias didicit (§. 839.), & vi legis imaginationis agenti non succurrunt, nisi quatenus ad circumstantias presentes animum advertit (§. 117. Psych. empir.). Ea igitur detecturus probe perpendere tenetur, quam vi circumstantiarum presentium actionem comitari, vel ex ea consequi possint: certum nimirum est, si hæc omnia tibi fuerint explorata, quæ sita in eorundem numero contineri. Enimvero cum imaginatio non reproducat nisi ante percepta (§. 92. 117. Psych. empir.), porro inquirendum venit, quam illorum, quæ actionem comitari vel ex ea sequi posse nosti, agens expertus fuerit. Hæc itaque si te minime latent, animo recolenda sunt. Quodsi vero ignores, quam expertus fuerit alter, cum aliunde id colligere nequeas nisi ex circumstantiis presentibus (§. 393. Psych. empir.), quemadmodum & forma demonstrationis aperte loquitur, quæ modum exhibet per ratiociniorum concatenationem eruendi quod latet (§. 551. 552. Log.);

EX

ex presentibus circumstantiis divinandum, quænam illorum imaginatio agenti suggerat. Hæc divinatio si in potestate tua non est, cum nullus super sit facultatum usus alius in iis detegendis, quæ quæris, eadem quoque detegere haud vales.

Non absimili modo idem ostendi de intellectu facile constabit, ubi ad modum continuationis seriei perceptionum, quæ cum formæ demonstrandi coincidere constat (§. 395. *Psych. empir.*), animum attendere volueris (§. 393. 394. *Psych. empir.*).

Non negamus, artem conjectandi seu divinandi alterius cogitationes regulis adstringi, quæ ad Logicam probabilium spectant, consequenter præxim fore faciliorem, ubi ars ista fuerit exulta. Ceterum patet, quam parum succellus respondeat votis, si tibi cum agente nulla intercessit consuetudo, nec in ratiocinando satis fueris versatus, nec in observandis ac perpendendis, quæ præsentia sunt, satis acutus. Forfan non superfluum est, denuo moneri, quod nobis hic sermo sit de latentibus divinandis, non vero de apertis, veluti si quis sermone prodit aut affectu, quæ hic quærantur.

§. 842.

Quoniam imaginatio & intellectus morum ex actionibus conjectationem sæpe difficilem, subinde prorsus irritam reddit (§. 841.); *Remedium aduersus* detecturus in casu dato, quænam imaginatio & intellectus ad representandam actionem suggerant, ea ab imaginatio circa idem subjectam plures institutas observationes inter se natione & conferre, & in examinandis actionibus propriis in ea inquit intellectu vere debet, qua imaginationi & intellectui tribuenda. *In objectis* primis autem usus est, si ea, quæ ex actione vi circumstantiarum presentium consequi possunt, & eandem committuntur, ad mores jam aliunde cognitos referas, modo satis, *circumspectam* (Wolffii *Philos. Pract. Univ. Pars II.*). C c c c c

Etum te praberis in discernendis circumstantiis, ad quas animus advertit agens (§. 835.).

Idem remedium jam supra (§. 825.) commendavimus adversus impedimenta, quæ obijcit imaginatio in conjectandis hominum moribus ex affectibus: utraque enim methodus impedimenta hæc communia habet, nisi quod in genesi affectuum nullæ sint partes intellectus, hoc solo casu excepto, quo ea, quæ intellectu assequimur, imaginationi ad reproductionem idearum occasionem præbent: id quod facile dignoscitur, quia inter causam affectus, quæ datur, & ejus ortum mora aut saltem morula interjicitur.

§. 843.

Quantum in ea re nos juvet theoria motivorum specialium. Quoniam detesturus, quænam imaginatio & intellectus suggerat ad actionis repræsentationem, probe perpendere tenetur, quænam vi circumstantiarum præsentium actionem comitari, vel ex ea consequi possint (§. 842.), hæc, vero demonstrata sunt in Philosophia morali, ubi de motivis actionum specialibus agitur, quemadmodum suo loco constabit; *ad superandas difficultates, quas imaginatio & intellectus in conjectandis hominum moribus facessit, plurimum confert theoria motivorum specialium demonstrata.*

Methodus adeo conjectandi hominum mores ex actionibus manus auxiliatrices, quemadmodum in aliis, ita etiam in præsentis negotio a Philosophia morali expectat, quam nondum adeo excultam esse, ut huic usui intervire possit, constat. Nostrum adeo erit in id eniti, ut pro virili defectui huic medeamur;

§. 844.

Modus detegendi simulationem ad Qui ex actionibus aliorum mores conjectare voluerit, ei *modus detegendi simulationem perspectus esse debet.* Etenim qui mores aliorum ex actionibus conjectare voluerit, ei maxima cura esse debet, ut actionem simulatam a sincera accu-

accurate distinguat (§. 837.). Quoniam vero hoc facere conjectan-
nequit, qui modum detegendi simulationem ignorat, quod *dos mores*
per se patet; qui ex actionibus aliorum mores conjectare *requiritus*.
voluerit, ei modus detegendi simulationem perspectus esse
debet;

Videmus adeo, in id jam nobis inquirendum esse,
quomodo simulatio detegatur: id quod non solum in conje-
ctandis moribus, verum etiam in aliis usui esse potest.

§. 843.

*Actio simulata edicitur occultanda actionis interna ut ab Cur simula-
ta pendentis externa gratia.* Etenim actio simulata dissentit *tio fiat.*
ab interna; adeoque eidem contraria est (§. 716.), conse-
quenter quod facere mallems, non facimus, sed contra-
rium, aut aliquid facimus, ne pateat, quod facere inten-
dimus. Patet itaque actionem edi simulatam, ne alteri pa-
teat quod volumus ac intendimus, consequenter etiam quid
judicemus (§. 892. *Psych. empir.*), adeoque eandem edi
actionis cujusdam internæ aut externæ ab eadem penden-
tis occultandæ gratia.

Cur actionem simulatam edamus, ratio aliqua adesse
debet. Quodsi vellemus, aut saltem non curaremus, alteri
innotescere, quænam sit actio mentis interna, aut quidnam
facere intendamus, vel jam fecerimus, nulla esset ratio, cur
simulatam ederemus actionem. Enimvero quoniam, e re no-
stra est, ne alter norit, quid facere velimus, aut mallems,
aut quid fecerimus, ideo ad simulationem contugimus, ut
occultum maneat, cujus alterum gnarum esse nolumus. Ita
pudicitiam verbis factisque simulat, qui, cum impudicus sit,
alterum ejus conscium esse non vult, adeoque verba simu-
lata proferuntur, & facta simulata fiunt, ut appetitiones, quæ
ab impudico animo proficiscuntur, occultentur, vel etiam ut
occultentur actus impudici vel præteriti, vel futuri.

§. 846.

Quamobrem cum nulla adest ratio, cur quis volitionem *Quando*
nem

C c c c c a

*Simulationi
non sit locus.*

nem aut nolitionem, veram animi sui sententiam, vel facta occultare voluerit, nulla ipsi simulandi ratio est (§. 845.). Quoniam itaque nec locus simulationi est, ubi nulla simulandi ratio (§. 70. Ontol.); Si nulla fuerit ratio, cur quis vel actus internus animæ, veluti volitionem aut nolitionem, aut veram animi sui sententiam, vel actionem quandam externam occultare velit; simulatio quoque ulla merenda non est.

Principium hoc in notionum communium numero est. Vulgo enim audimus homines contendere, quod nulla adfit simulationis suspicio, quia nullam se perspicere posse rationem affirmant, cui aliter vera animi sui sensa celare velit, aut cur nolit, nos esse confcios ejus, quod fecit, vel facere intendit. Non tamen diffidendum est, multam omnino requiri circumspeditionem, ne abusu hujus principii per precipitantiam judicemus, præsertim ubi cum moribus hominum conjectandis nobis est negotium, ne scilicet rationem nullam adesse putemus, ubi nullam nobis perspicere datur. Testatur experientia, quantum hic hæud raro fallantur, qui hæc duo a se invicem probe distinguenda minime distinguunt. Quoniam vero in conjectandis hominum moribus, in conjecturis acquiescimus, principium præsens tunc est ad removendum simulationis suspicionem.

§. 847.

*Quædam
dissimulatio
in fit simu-
lationi.*

Actio simulata editur actionis internæ ac ab eadem pendentis externæ dissimulanda gratia. Editur enim actionis internæ ac ab eadem pendentis externæ occultandæ gratia (§. 845.). Sed actionis tam internæ, quam externæ occultatio quomodocunque facta dissimulatio est (§. 717.). Ergo actio simulata editur actionis internæ ac ab eadem pendentis externæ dissimulandæ gratia.

Ira qui pudicitiam simulat, cum sit maxime impudicus, impudicitiam dissimulat, & ejus dissimulandæ gratia illam simulat. Similiter qui temperantiam simulat, cum sit intemperans, intemperantiam dissimulat, & hujus dissimulandæ gra-

tia

tia illam simulat. Ostendimus jam in superioribus in simulatione intendi occultationem actionis sinceræ (§. 743.), ac ideo simulationi omni inesse dissimulationem sinceræ actionis (§. 744.); sed hic urgemus dissimulandi veri gratia fieri simulationem, ita ut, si abesset intentio dissimulandi veri, nullus simulationi locus relinqueretur.

§. 848.

Quoniam finis agentis est id, propter quod agit (§. *Finis simulationis* 932. *Onsol.*), actio autem simulata editur actionis internæ ac ab eadem pendentis externæ dissimulandæ gratia (§. *Mediam dissimulationis* 847.); *Dissimulatio actionis interna ac ab eadem pendentis externæ, seu in genere loquendo, dissimulatio ejus, quod est, sive veri, est finis simulationis, consequenter simulatio medium dissimulationis* (§. 937. *Onsol.*).

Finem simulationis nosse refert, tum ubi in simulando te satis circumspexit præbere volueris, tum ubi eam detegere studueris. Finem enim consecuturus eligere debet media, quæ ad eundem ducunt, & ubi finis simulationis detegitur, ipsa simulatio latere amplius nequit, ubi vero is tantummodo possibilis intelligitur, nondum tamen demonstrari potest, quod ab altero intendatur, simulationis suspicio adest.

§. 849.

In simulatione contraria sunt simulatori appetitiones & Contrariæ aversiones. Actio enim simulata contraria est internæ (§. *tas appetitionum aversionum* 716.), adeoque simulans eam, quam committit, ommittere & ex adverso eam, quam committere non vult, committere mallet, nisi faceret ad occultandam actionem internam vel externam (§. 847.). Quoniam vero simulator *num in simulatione.* actionem simulatam edit, necesse est ut eam edere velit. Actus igitur appetitus, qui tendit ad actionem simulatam positivam, contrarius est actui, qui tendit ad sinceram, cui ista contrariatur (§. 723.), & similiter actus aversionis, qui tendit ad actionem privativam,

contrarius est actui appetitus, qui ad sinceram contrariam tendit (§. cit.). In simulatore igitur adest appetitio actionis positivæ simpliciter spectandæ, aversio ejusdem, quatenus spectatur ut occultanda (§. 847.), appetitio actionis simulatæ, quatenus spectatur ut medium dissimulationis (§. 848.), aversio ejusdem, quatenus simpliciter spectatur. Similiter in simulatore adest aversio actionis privatæ simpliciter spectatæ, & appetitio positivæ contrariæ, quatenus spectatur ut occultandæ illius medium (§. cit.). Patet itaque in simulatione contrarias esse simulatori appetitiones & aversiones.

Ut propositio præsens rectius intelligatur, uno alteroque exemplo eam illustrari fas est. Ponamus itaque Titium, inimico erga Mævium esse animo, quem tamen dissimulandum judicat. Cum alias eum invisere consueverit, nunc non invisere mallet, adeoque adest aversio invisendi Mævium. Quatenus tamen, ubi inviserit eundem, hoc considerat tanquam medium dissimulandi inimicum animum, eum invisit, adeoque adest appetitio invisendi contraria aversioni. In simulatione igitur simulatori adest aversioni contraria appetitio. Similiter ponamus Titio esse animum invisendi Mævium, sed quod amico utatur in eundem animo dissimulandum Cajo censere, consequenter nullis precibus adduci posse a Gracho ad Mævium invisendum. Adest hic appetitio invisendi Mævium, quatenus hæc actio simpliciter spectatur, sed aversio ejusdem, quatenus spectatur ut occultanda Cajo, ne prodatur amicus in Mævium animus. Adest appetitio illarum actionum, quibus Grachi precibus resistit, quo minus iisdem annuat, quia actiones istæ simulatæ, cum veram causam Grachum latere velit, sunt medium hanc dissimulandi, aversio vero eorundem actuum, quatenus spectantur ut contrarii ei, quod facere mallet Titius. Patet itaque in simulatione contrarias adesse appetitiones & aversiones; plurimæ haud raro appetitiones & aversiones contrariæ in simulatione

con-

concurrunt, quas in casu dato detegere haud difficile est, modo animum ad singula attendere velis. Et, si obiter saltem simulationem expendere velis, facile patet appetitionem actionis simulatae contrariari appetitioni vel aversioni ejus, quam occultare intendis (§. 847.).

§. 850.

Vultui ac voci insunt, quæ appetitionibus & aversionibus respondent, adeoque pro earundem diversitate variant. Vultus ac Vultui enim ac voci insunt, quæ affectus produunt (§. 710 appetitionibus & 752.), & pro horum varietate variant (§. 753.). Sunt autem affectus appetitiones ac aversiones vehementiores (§. 603. Psych. empir.), adeoque ab aliis appetitionibus ac aversionibus nonnisi gradu differunt. Quamobrem cum etiam ea, quæ vultui insunt ac voci, quoad quantitatem differentiam admittant, & hæc ipsa differentia in ipsis affectibus notetur pro eorundem gradu, ac præterea constet, vultum ac vocem exprimere quoque statum animi extra casum affectuum; dubium superesse potest nullum, quin vultui ac voci insint, quæ appetitionibus & aversionibus respondent, adeoque pro earundem diversitate variant.

Cui perspecta est perpetua harmonia inter modificationes animæ ac corporis, quæ non minus experientia comprobatur, quam ex omni Psychologia rationali elucet, is quoque nullus dubitabit, vultum ac vocem continere, quæ respondent appetitionum & aversionum diversitati. Experientia enim docet, vultum ac vocem exprimere statum animæ, & affectus omnium clarissime monstrant, quod hoc maxime fiat quoad appetitiones & aversiones. Quamobrem qui perpetuam illam harmoniam inter modificationes animæ ac corporis non ignorat; vultum ac vocem variari debere agnoscit pro diversitate appetitionum atque aversionum. Qui systema harmoniæ præstabilitæ admittit, hanc dependentiam vultus ac vocis necessariam esse intelligit ad harmoniam inter animam & corpus conservandam. Sed nolumus inde ostendere

dere, quod aliunde tanquam verum agnoscitur, neque adeo in dubium vocari potest ab ullo, quocumque tandem modo commercium inter mentem atque corpus explicet. Observare licet in brutis, quæ in præsentî propositione affirmantur. Etenim experientia loquitur, quod vocem variant pro diversitate appetitionum & aversionum: quæ cum numero pauca sint, nec multæ sunt voci varietates atque observatu facile, quibusnam appetitionibus variatæ voces respondeant. Immo quatenus vultus mutationem quandam etiam in brutis admittit, eandem appetitionibus atque aversionibus convenienter fieri observamus. Quoniam in brutis minor est varietas, observationes faciliores sunt. Non igitur inconsultum est, ut ad eas primum animum advertamus. Ingenerantur enim animæ idæ confusæ, quæ observationes in hominibus instituendas faciunt.

§. 851.

Signa diagnostica contrarietatis appetitionum & aversionum.

Quoniam vultui ac voci insunt, quæ appetitionibus & aversionibus respondent, ac pro earundem diversitate variant (§. 850.); *Si qua datur in anima appetitionum & aversionum contrarietas, tum vultui inesse debent, quæ istam contrarietatem loquuntur, tum vox vultui, tum vultus & vox verbis atque factis contrariari possunt.*

Videmus adeo dari contrarietates appetitionum & aversionum, quæ in anima simul insunt, signa diagnostica (§. 767.): sit ita, quod hætenus distincte cognita non fuerint. Quoniam signa ista, quemadmodum mox patebit, usum insignem habent in praxi morali, non inanem operam sumerent, qui in ea omni cum cura inquirerent, ut certa tandem prostraret theoria, qua adhuc caremus. Investiganda autem sunt a posteriori, cum desint principia ex quibus a priori deduci poterant.

§. 852.

Signa diagnostica simulationis.

Simulationem prodit vultus & in ea vox vultui, vultus & vox verbis contrariari possunt. In simulatione enim contrariæ sunt appetitiones & aversiones (§. 849.); Sed si qua datur

tur in anima appetitionum & aversionum contrarietas, tum vultui inesse debent, quæ istam contrarietatem loquuntur, tum vox vultui, tum vultus & vox verbis contrariari possunt (§. 851.). Quamobrem in simulatione insunt vultui, quæ eam produunt, & in eadem vox vultui, vultus & vox verbis contrariari possunt.

In nonnullis casibus signa diagnostica simulationis, quæ a vultu, voce & verbis inter se collatis desumuntur, aperta sunt, ut iisdem vulgo utamur ad eam agnoscendam. Hactenus tamen non agnoscitur, in omni casu inesse vultui ac voci verbisque, quæ simulationem produunt. Monui alias Sinis hæc signa diagnostica fuisse perspecta, & eos iisdem feliciter usos fuisse in exploranda veritate in judiciis, in quibus nullum erat juramentum. Etsi enim nullam habuerint theoriam, experientia tamen consecuti sunt notiones confusas, illius vicarias, quæ ad exercendam artem detegendi simulationem per signa ista diagnostica sufficiunt.

§. 853.

Simulationem prodit sermo actioni simulatae contrarius: Alia signa. produunt actiones alia eidem contrariæ. Actio enim simulata contraria est internæ (§. 716.) & sinceræ externæ (§. 723.), cujus occultandæ gratia simulatur (§. 847.). Quamobrem si sermo fuerit actioni simulatæ contrarius, adeoque verba profers eidem contraria (§. 713.), vel si agis, quæ eidem quomodocunque contrariantur; verba ista & hæc actiones sincera sunt, consequenter simulationem produunt (§. 714. 715.).

Ostenditur etiam hoc modo. Si actio fuerit sincera, in actionibus externis nulla locum habet contrarietas (§. 715.), consequenter ubi talis apprehenditur, actio sincera non est, sed simulata (§. 714. 716.). Quodsi ergo sermo fuerit contrarius actioni simulatæ, si actiones eduntur
(Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.). D d d d d tur

tur eidem contrariæ ; simulationem prodit sermo actioni simulatæ contrarius : produnt actiones aliæ eidem contrariæ.

Signa diagnostica simulationis, quæ a verbis & factis desumuntur, faciliora sunt, quam quæ vultus suppeditat atque vox, si in genere de iisdem pronuncianda sententia est. In casibus enim particularibus contingit, ex vultu & voce cuiusvis vel levi attentione utenti simulationem, ex adverso autem non sine arte atque acumine ex verbis & factis eandem colligi.

§. 854.

*Quando
metus simu-
lationem
prodant.*

Si quis metuit, dum actionem simulatam edit, ne simulatio detegatur ab altero ; vultui, voci, gestibus & actionibus externis aliis insunt, quæ a metu pendent. Etenim vultus, gestus, vox & sermo variant pro varietate affectuum (§. 753.), & actiones quoque eosdem produnt (§. 801.), consequenter vultui, gestibus, voci, sermoni & actionibus inesse etiam debent, quæ a metu præsentis pendent, ubi animus agentis eodem occupatur. Quamobrem si quis metuit, dum actionem simulatam edit, ne simulatio detegatur ab altero ; vultui, voci, gestibus & actionibus externis aliis insunt, quæ a metu pendent.

Vides adeo metum præsentem prodere simulationem. Experientia loquitur, metum hunc sese diffundere in omnes actiones simulatoris, ut in modo agendi aliqua appareat diversitas, atque hoc signo diagnostico in detegenda simulatione commodissime utamur.

§. 855.

*Quando
eandem
prodant*

Si simulatoris animus affectu simulationi contrario occupatur, dum actionem simulatam edit ; vultui, voci, gestibus & actionibus externis aliis insunt, quæ ab affectu pendent, a-
deo

deoque simulationem produunt. Ostenditur eodem modo, quo affectus alii propositionem præcedentem demonstravimus.

Casus propositionis præcedentis sub casu præsentis non continetur tanquam species sub suo genere. Etenim metus, ne simulatio detegatur ab altero, ex ipsa simulatione nascitur, affectus autem alii ex accidente superveniunt, nec per se simulationem attingunt. Si ambitiosi animum invidia torquet, dum cum altero verba facit de splendidis conditionibus eidem oblati, vultus & vox, gestusque invidiam spirant, immo verba simulata labe quadam inficiuntur, ut simulator abunde prodatur, quod occultare intendit.

§. 856.

Si quis simulationem per signa diagnostica seu observanda. Quomodo si- do detegere voluerit, is animum ad vultum, vocem, gestus, malatio per sermonem atque actiones simulatoris attendere debet, ut judi. signa dia- cet, num vultus sit is, quem habet simulatio, num inter vo- gnostica de- cem & vultum, inter vocem, vultum atque sermonem, inter tegatur. actionem simulatam & sermonem ac alias actiones detur con- trarietas, & num animum occupet affectus simulationi con- trarius. Quoniam enim simulatio, perinde ac affectus qui- libet (§. 753.), suum habet vultum, & in simulatione vox vultui, vultus & vox sermoni contrariari possunt (§. 852.), ac præterea simulationem produunt sermo, actiones aliæ, affectus actioni simulatæ contrarii (§. 855.), imprimis etiam metus, ne simulatio detegatur ab altero (§. 854.); si quis simulationem per ea, quæ observare licet in simulatore, seu per signa diagnostica detegere voluerit, is animum utique eo fine attendere debet ad vultum, vocem, gestus, sermonem, ea scilicet observaturus, quæ simulationi con- trariantur.

Destituimur hætenus theoria vultus, ad quam etiam spectat distincta ejus explicatio, quem habet simulatio, non eundem in omni simulatore, etiamsi nullum adesse suppo-

nas affectum, qui eundem alterat. Vultus, quem habet simulatio, contrariatur simulationi, quatenus simulator vult actionem externam haberi internæ consentientem, insunt tamen vultui, quæ dissensum arguunt, ut actio simulata pro sincera haberi nequeat, quemadmodum vult simulator. Contrariatur adeo vultus simulationi, quatenus alius esse debebat, siquidem actio simulata foret sincera, qualem videri vult simulator. Quæ de vultu annotavimus de voce quoque dicenda sunt, nimirum quod quomodo simulatio eandem alteret, ejus distincta explicatio pertineat ad theoriam vocis hætenus desideratam, cujus tamen usus est in Philosophia practica, & usus esse poterat in Arte Oratoria. Quoniam tamen experientia theoriam supplet, ideo hoc Catone contenti esse debemus, donec Philosophia practica eo usque fuerit promotæ, ut ad talia descendere derur. Si Ars Oratoria satis esset exulta, quod tamen fieri nequit, nisi Philosophia moralis ad aliquem perfectionis gradum fuerit perducta, ut nomen suum tueatur; peti inde poterant, quæ ad sermonem faciunt. Dabimus autem in Philosophia morali, quæ hic usui esse poterunt. Verum enimvero absit, ut quis sibi persuadeat exasciatam talium theoriam fore inutilem, cum contenti esse possimus notionibus confusis, quas experientia domestica suggerit, ac regulis hinc abstractis! Quamvis enim hæc ad conjecturam latentis simulationis sufficiunt, & sæpe ope earum simulationem non infelicitè agnoscimus; usus tamen restrictior est, quam theorix, quæ latius diffunditur, & certiorè sponder cognitionem. Ceterum hic modus detegendi simulationem per signa diagnostica coincidit cum eo, quò in affectibus detegendis usi sumus (§. 754.): utrobique enim signa eadem sunt, etsi differentix quædam accidentales adesse possint.

§. 857.

*Motuum
cognitio a
cognitione*

Si mores hominum cognoscimus, eorum motiva ordinaria tam generalia, quam specialia nobis innotescunt. Etenim si mores hominum cognoscimus, notiones boni vel mali, qui-

quibus in dijudicandis actionibus certi generis vel speciei *morum de-*
 utuntur, nobis innotescunt (§. 705.). Quamobrem cum *pendens.*
 repræsentationes boni ac mali motiva sint (§. 890. *Psych. em-*
pir.), dum mores hominum cognoscimus, motiva eorum
 innotescunt, per quæ sese determinare solent ad agendum &
 non agendum, tum quatenus actiones tanquam sub certo
 genere contentæ, tum quatenus tanquam sub certa specie
 comprehensæ spectantur. Enimvero motiva ordinaria sunt,
 per quæ agens se determinare solet ad agendum & non
 agendum, nisi rationes singulares adsint, cur hic & nunc
 aliter agat, vel non agat (§. 726.); eaque generalia, per
 quæ voluntas & noluntas determinatur, quatenus actiones
 in genere spectantur; specialia vero, per quæ determina-
 tur voluntas & noluntas, quatenus actiones spectantur in
 specie, seu tanquam sub certa quadam specie contentæ (§.
 727.). Patet itaque si mores hominum cognoscimus, eo-
 rum motiva ordinaria tam generalia, quam specialia nobis
 innotescere.

Ideo dantur mores seu constantes ac perpetui modi a-
 ctiones determinandi (§. 687.), quia dantur motiva ordina-
 ria, a quibus non receditur, nisi ob rationes admodum sin-
 gulares, ita ut sub generalibus motivis ordinariis hæc ipsa
 etiam singularia contineantur. Unde cum de moribus su-
 mus solliciti, revera motivorum cognitionem intendimus.
 Inquirimus enim in notiones agenti familiares, quarum ope
 actiones sibi repræsentat tanquam bonas, vel malas. Hæ au-
 tem ipsæ notiones motiva suppeditant (§. 890. *Psych. empir.*).

§. 858.

Quoniam motiva alterius ordinaria, tam genera- *Quomodo*
 lia, quam specialia nobis innotescunt, ubi mores ejus co- *motiva ordi-*
 gnoscimus (§. 857.); *motiva alterius ordinaria tam genera-*
 lia, quam specialia eadem methodo investigantur, qua mores alte- *naria alte-*
 rius dete- *rius dete-*

ganitur. rius coniectantur. Immo si animum advertere lubet tuta ad methodum coniectandi alterius mores ex affectibus (§. 799. 794.), tum ad methodum eosdem coniectandi ex actionibus (§. 829. 838.); extemplo constabit, utramque methodum revera non esse nisi methodum inveniendi motiva ordinaria, qua alteri sunt, tam generalia, quam specialia.

Modum adeo investigandi motiva agendi & non agendi ordinaria alterius jam exposuimus, ut nihil amplius addi sit opus.

§. 859.

*Quomodo
simulatio
detegatur
ejus, cujus
mores nobis
sunt perspe-
cti.*

Si motiva ordinaria specialia alterius vel ex affectibus, vel ex actionibus consuevis ac indeliberatis eruis (§. 858. 827. 828.), & actionem datam iisdem contrariamprehendis; eam simulatam esse intelligis. Etenim actio simulata motivis specialibus ordinariis contraria est (§. 737.). Quamobrem ubi inquirere volueris, num actio alterius data sit simulata; necesse est ut eandem componas cum motivis ipsius ordinariis specialibus. Quodsi ergo motiva hæc vel ex affectibus, vel ex actionibus eruis juxta methodos supra traditas (§. 794. 838.), & actionem cum iisdem conferensprehendis, eam esse iisdem contrariam; hinc omnino intelligis eam esse simulatam.

Atque adeo patet, quomodo detegatur simulatio ejus, cujus mores jam aliunde nobis sunt perspecti, consequenter quomodo ea detegatur absque signis diagnosticis. Si mores alterius fuerint cogniti & explorati, hoc modo simulationem vulgo detegere communiter solemus. In praxi tamen circumspicione opus est, cum etiam subinde physica impedimenta adsint, cur a motivis ordinariis specialibus recedamus, veluti si quis ob infirmitatem corporis, quam sentit, a largiori potu abstinere cogitur, utpote quæ appetitum bibendi vel aufert, vel saltem minuit; cum etiam aliæ adesse possint causæ, quæ nos impellunt, ut agamus, quod motivis istis con-

tat-

trariari videtur: id quod inprimis in casu collisionis motivorum contingit.

§. 860.

Dantur etiam motiva simulationis. Etenim qui actionem simulatam edit, eam edere vult. Enimvero sine motiva simulationis nulla datur in anima volitio (§. 889. *Psych. empir.*). Ergo necesse est ut dentur etiam motiva, cur actionem simulatam edere velis, seu motiva simulationis dantur.

In Philosophia igitur morali, ubi singula actionum humanarum genera earundemque species considerantur, inquirendum quoque est in motiva, cur in quolibet actionum genere & qualibet earundem specie simulationibus locus sit. Inprimis ibidem doceri debet, quænam sint motiva simulandi mores, quorum in numero etiam sunt virtutes & vitia. Vitiatorum simulatio rarior est simulatione virtutum: suo tamen patebit loco, nec illam ad ea referendam esse, quæ nunquam fiunt.

§. 861.

Quoniam motiva in repræsentatione boni & mali consistunt (§. 890. *Psych. empir.*), adeoque omnia ex notionibus boni veri & apparentis, itemque mali veri atque apparentis generalibus deducuntur; *Motiva simulationis in quolibet actionum genere & qualibet earundem specie reperiuntur, si ex notionibus generalibus boni veri & singulorum generum bonorum apparentium colligas, cur actionem cujuscumque generis vel speciei simulari bonum judicari possit, itemque ex notionibus generalibus mali, cur simulationem omitti malum censeatur.*

Hæc pars Philosophiæ morali hætenus deserta jacuit: unde non mirum, quod morum simulationibus confidant homines, qui videri volunt, qui non sunt. Exemplo sunt Neo-Pharisæi, quos Ecclesia Protestantium fovet, pietate pomposa se omnibus fucum facere posse sibi persuadentes.

§. 862.

§. 862.

Modus de- *Si motiva simulationis, quibus in dato casu locus esse*
regendi si- *potest, conferantur cum motivo generali & speciali agentis in*
simulationem eodem casu ordinario, & illorum unam conveniat motivo ge-
per theoriam nerali, contrarium vero fuerit speciali; actionem datam esse simu-
motivorum. latam constat. Quoniam enim actio simulata motivis spe-
 cialibus ordinariis contraria, sed generalibus convenit (§. 737.); motivum actionis simulatae contrarium est moti-
 vo speciali, sed convenit generali ordinario, adeoque po-
 sito istiusmodi motivo ponitur simulatio (§. 118. Ontol.).
 Quamobrem si motiva simulationis, quibus in dato casu
 locus esse potest, conferantur cum motivo generali & spe-
 ciali agentis in eodem casu ordinario, & illorum unum con-
 veniat motivo generali, contrarium vero fuerit speciali,
 quin motivo isto usus fuerit agens in determinanda actione
 sua, nulla adest ratio dubitandi, adeoque constat actionem
 esse simulatam.

Exemplum quod superius in medium attulimus (not. §. 736.), propositioni praesenti illustrandae inservit. Ex hac au-
 tem intelligitur, quantum faciat exarsciata motivorum theoria,
 ad conjectandum hominum mores & artem hanc longe uti-
 lissimam, quemadmodum suo tempore suoque loco consta-
 bit, facilitandam. Non est quod excipias, cum nondum pro-
 stet, theoriam motivorum inter moraliter impossibilia re-
 ferendam esse (not. §. 875. Log.), adeoque propositionis praesentis nullum esse in praxi usum (§. cit.). Etenim in Phi-
 losophia practica universali sufficit generales tradi simulatio-
 nis detegendae regulas, ut doceatur, quanam in Philosophia
 morali sint tradenda, & eadem in praxi dirigant facultates
 animae ad faciendum legitimum earum usum: sufficit itaque
 non praecipere, nisi quae fieri possunt, modo in Philosophia
 morali excolenda non desiderari patiamur industriam nostram.
 Immo regulas generales, quae in hac Philosophiae parte praeci-
 pueri-

scribuntur, in multis casibus sufficere, experientia docebit, modo eas ad praxiam transferre volueris. Earum quoque beneficio in aliis, ubi non sufficiunt, intelliges, cur, quod quaeris, invenire non sit in potestate tua: id quod etiam ulibus adscribendum.

§. 863.

Si quis in aliquo actionum genere vel aliqua earundem specie continuo simulat, simulatio in morem abit. Etenim qui in aliquo actionum genere vel aliqua earundem specie continuo simulat, is quoties agendi occasio offertur actionem simulatam edit, nisi singularis quaedam ratio contrarium suaserit, adeoque constanter ac perpetuo actionem istius generis vel speciei eodem modo determinat (§. 1062. Part. I. Theol. nat.). Quamobrem cum modus constans ac perpetuus determinandi actionem mos sit (§. 687.); quin simulatio in morem abeat, si quis in aliquo actionum genere vel aliqua earundem specie continuo simulat, dubitandum non est.

Ita hypocrisis, qua pietas simulatur, inter mores referatur: hypocrisis enim in omnibus actionibus externis pietatem simulat, quae ad eam referuntur. Similiter, qui in praesentia aliorum constanter simulat castitatem, cum sit libidini deditus; ejus simulatio in morem abit. Hoc probe notandum est, ne circa quaedam, quae in superioribus fuere demonstrata, nascantur difficultates, veritatem eorum suspectam reddentes.

§. 864.

Hinc mores distinguuntur in simulatos & veros, quos etiam *insucatos* appellare solemus, si boni fuerint. Nimirum *Mores veri* & *simulati*. *Mores simulati* sunt constans quaedam & perpetua voluntas edendi actiones simulatas: *Veri* autem constans quaedam & perpetua voluntas edendi actiones sinceras.

(Wolffii Philos. Pract. Univ. Pars II.)

Ee eee Ex-

Exemplum morum simulatorum est pietas simulata, si-
ve hypocrisis, & virtus simulata quæcunque alia. Ast pietas
ab omni fuce immunis, & virtus quævis alia ab eodem libe-
ra mores veri sunt.

§. 865.

*Quomodo se
habeat appe-
titus in mo-
ribus simu-
latis.*

*Mores simulati supponunt generalem determinationem appe-
titus ad aliquid, quod non est, simulandum, seu ad actiones simu-
latis certi generis vel speciei committendas. Etenim mores sin-
guli animi supponunt generalem quandam determinationem
appetitus ad actiones certi generis vel speciei certæ (§. 697.).
Quamobrem cum mores simulati sint mores animi (§. 863.
864.); iidem quoque supponunt generalem determinatio-
nem appetitus ad aliquid, quod non est, simulandum, seu
ad actiones simulatas certi generis vel certæ speciei com-
mittendas.*

In hac determinatione generali appetitus ad simulan-
dum proprie consistit mos simulandi. Unde morem simula-
tum per constantem ac perpetuam voluntatem definivimus
(§. 864.).

§. 866.

*Quomodo se
habeat fa-
cultas co-
gnoscendi in
moribus si-
mulatis.*

*Mores simulati supponunt notionem quandam boni vel mali.
Talem enim supponunt singuli mores hominum (§. 699.).
Quamobrem cum mores simulati sint mores (§. 863. 864.);
mores quoque simulati supponunt notionem quandam bo-
ni vel mali.*

Nimirum cui mos est simulandi in aliquo actionum ge-
nere, vel aliqua earundem specie; is bonum iudicat simulare,
vel malum non simulare (§. 880. 881. *Psych. empir.*). Necessè
igitur est, ut simulationem quoad istud genus, vel istam spe-
ciem actionum sibi vi notionis cuiusdam repræsentet tanquam
bonam, aut ejus omissionem tanquam malam.

§. 867.

§. 867.

Notio boni vel mali, quam supponunt mores simulati, convenit notioni generali, adeoque multo magis generalissima boni vel mali, quæ alias est simulanti. Etenim actiones simulatæ conveniunt motivis generalibus, adeoque multo magis generalissimo agentis (§. 737.), consequenter cum motiva in representatione boni vel mali consistant (§. 890. *Psych. empir.*), notioni generali, adeoque multo magis generalissimæ boni & mali. Quamobrem notio boni vel mali, quam supponunt mores simulati (§. 866.), convenit notioni generali, adeoque multo magis generalissimæ boni vel mali, quæ alias est simulanti.

Ex. gr. Si quis in genere bonum judicat id, ex quo lucrum percipit: moris quoque simulati motivum est lucrum, quod ex simulatione sperat, seu ideo appetitum generaliter determinat ad simulandum, quia lucrum inde sperat. Similiter, qui bonum judicat, quod honorem parit: is quoque bonum judicat in aliquo actionum genere, vel aliqua earundem specie constanter simulare, quia hoc cum honore suo conjunctum arbitratur.

§. 868.

Motivum simulationis est ratio, cur quis simulare velit, vel Ratio simulationem omittere nolit. Simulationis enim dantur motiva *lacionis.* (§. 860.) Motiva vero sunt ratio sufficiens actuum volitionis, vel nolitionis (§. 886. *Psych. empir.*). Ergo etiam motiva simulationis sunt ratio, cur quis simulare velit, vel simulationem omittere nolit.

Ratio, cur quis simulet, seu cur simulare velit, aut simulationem omittere nolit, non confundenda est cum fine simulationis, qui est dissimulatio ejus, quod est (§. 848.). Ratio nimirum, cur quis, quod est, dissimulare, adeoque hac actione occultare velit, non idem est cum occultatione ejus,

E e e e e 2

quod

quod est, & in genere ratio, cur quis agere velit propter hunc finem, non est finis, cujus gratia agere vult.

§. 869.

*Modus con-
jectandi al-
terius mores
ex simula-
tione.*

Si ratio simulationis innotescit, mores alterius ex simulatione colligere licet. Etenim si ratio simulationis innotescit, motivum simulationis apertum est (§. 868.), consequenter constat, cur simulationem sibi repræsentet tanquam bonam, vel ejus omissionem tanquam malam (§. 890. *Psych. empir.*). Quoniam itaque hoc pacto notio boni vel mali, qua in bono vel malo dijudicando utitur, perspecta est (§. 360. 361. *Psych. empir.*), dum vero mores alterius conjectamus, in eam notionem inquirimus, vi cujus agens actionem certi generis, vel speciei sibi repræsentare solet tanquam bonam vel malam (§. 705.); si ratio simulationis innotescit, mores alterius ex simulatione colligere licet.

Idem etiam ostenditur hoc modo. Actio simulata convenit motivis generalibus, adeoque multo magis generalissimo (§. 737.). Quamobrem cum motivum simulationis apertum sit, ubi ratio simulationis innotescit (§. 868.), per motiva autem generalia notio boni vel mali generalis, & per generalissimum notio generalissima pateat (§. 735.); si ratio simulationis innotescit, nec ratio boni vel mali generalis, & generalissima latere potest. Quoniam itaque in hanc notionem inquirimus; dum mores alterius conjectare volumus (§. 705.); si ratio simulationis innotescit, mores alterius ex simulatione colligere licet.

Patet autem, quomodo ex simulatione conjectare liceat mores alterius, nimirum si in rationem simulandi, motivum simulationis (§. 868.), inquiras; quam tanto facilius reperire datur, ubi finis sua veluti sponte sese manifestat in simulatione consequente (§. 746.).

§. 870.

§. 870.

Qui simulare vult, is sibi cavere debet, ne vultu, voce, Circumspectio-
 verbis aut factis vel affectu quodam simulationi contrariis eandem pro-
 dat. Etenim qui simulat, veri dissimulandi gratia hoc fa-
 cit (§. 847.), consequenter quod simulat alterum ignorare benda.
 vult. Enimvero simulationem prodit vultus, prodit vox
 vultui contraria, produnt vultus & vox verbis contrarii (§.
 852.), produnt denique sermo & facta (§. 853.), atque af-
 fectus simulatæ actioni contrarius (§. 854. 855.). Quam-
 obrem qui simulare vult, is sibi cavere debet, ne vultu, vo-
 ce, verbis aut factis, vel affectu quodam simulationi contra-
 riis eandem prodant.

Videmus adeo, qua circumspectione opus sit, ne simu-
 lator prodant simulationem. Quam sit hoc subinde difficile,
 experientia loquitur, & cur vultus atque vox haud raro in-
 superabiles objiciant difficultates, ex superioribus patet (§.
 795. 797.); quæ enim de affectibus dicta sunt, ad simulatio-
 nem quoque trahi posse, ex demonstratione quadam superio-
 ri liquet (§. 850.). Videas inter Neo-Pharisæos simulato-
 res, qui, cum in simulando artifices sibi videantur, simulatio-
 nem tamen vultu, verbis, factis & affectu continuo produnt
 una cum moribus ceteris, quibus debetur hypoerisis. Singula-
 ria mihi sunt exempla, a quibus tamen recensendis abstinemus,
 ne in re obvia prolixiores simus, quam par erat. Ce-
 terum in præsentem nobis negotium non est cum moralitate
 simulationis. Absit itaque, ut quis sibi persuadeat nos hy-
 pocriti favere, dum docemus, quam circumspectione sit
 utendum in simulatione. Constat enim, suoque loco demon-
 strabitur, simulationem dari etiam licitam, quam in multis
 casibus necessariam deprehendimus non modo in negotiis
 publicis, quo spectat pervulgatum istud: Qui nescit simula-
 re, nescit regnare; verum etiam in privatis. Ex præsentem
 autem propositione intelligitur, quantæ utilitatis foret theoria,
 cujus superius meminimus (not. §. 856.).

Eeee 3

§. 871.

§. 871.

*Diligentia
in simulando
adhibenda.*

Quoniam adeo magna circumspectione opus est, in simulatione, ne incautus eam prodas (§. 870.); ubi simulare volueris, quod non est, ad actiones simulatas magnam attentionem afferre teneris, omnemque facias necesse est facultatum usum ad recte simulandum requisitum, & quid vi circumstantiarum presentium fieri consultum ad verum occultandum, probe perpendendum.

Videmus adeo, quanta diligentia opus sit, si in simulando satis circumspectum te præbere volueris, ne culpa tua eandem prodas. Novi homines, quibus simulatio admodum familiaris est, quoties cum aliis negotium ipsis est, & qui in ea magnam fiduciam collocant hoc tamen non obstante ab iis sibi minime cavent, a quibus, quod sibi cavere debeat simulator, in propositione antecedente ostendimus. Vultum inprimis ad simulationem rite componere non didicerunt, ut, dum eundem simulant, contrarietas simulationem prodens in oculos incurrat, etsi ab iis non animadvertatur, qui ad vultum aliorum animum advertere minime solent, aut non norunt, quænam in eodem insint signa diagnostica. Nec etiam vocem regere norunt, ut simulationis indicium ab eadem removeant, & ut verbis eandem attemperent prorsus solliciti non sunt. Homines incauti, præsertim juvenes, qui experientia destituuntur, facile sibi imponi patiuntur: inde autem nemo inferat, se eadem facilitate imponere posse omnibus. Diligentia autem in simulando tanto major adhibenda erit, quanto signa diagnostica ejus magis erunt explorata, ne quemvis lateat, nisi sua culpa, ad quæ animum attendere debeat, ut simulationem advertat.

§. 872.

*Quænam
culpa in*

Quoniam incogitans est, qui sufficientem ad actiones suas attentionem minime affert (§. 748. Part. I. Phil. præd.

pract. univ.); incuriosus, qui de rectitudine actionis suæ *simulando* prorsus non sollicitus est (§. 778. *Part. I. Phil. pract. univ.*), *inprimis* vi-præcipitanter vero agit, qui seposito omni facultatum usu *tanda*, ne cognoscendi ad rectitudinem actionis requisito ad agendum *prodatur*. sese determinat (§. 772. *Part. I. Phil. pract. univ.*), incogitantia vero, incuria & præcipitantia in agendo culpæ species sunt (§. 749. 780. 774. *Part. I. Phil. pract. univ.*); *Qui sua culpa simulationem intempestive prodere non vult, ab incogitantia, incuria & præcipitantia in agendo inprimis sibi cavere debet* (§. 871.).

Quemadmodum omnis actio suam habet rectitudinem; ita quoque simulatio in genere spectata, seposito omni respectu ad moralitatem. Unde culpa quoque admittitur in simulando, quemadmodum in omni actione alia. Nulla igitur datur culpæ species, quæ in simulando non admittatur. Inde est quod in simulatione illicita etiam modum simulandi reprehendamus culpæ cuidam obnoxium. Quamobrem nec opus videbatur moneri, quod a culpa in simulando sibi cavere debeat simulator, si eam prodere non vult. Enimvero quia culpæ quædam species inprimis obstant simulationi, ut eas, a quibus sibi præ ceteris cavere debeat simulator, hic commemoraremus non inconsultum duximus.

§. 873.

Si nulla adest ratio, cur a consuetudine agendi recedat Quando *ex* *agens*: actio insueta simulata est. Etenim cum nihil sit absque *actione* *irratione* sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*); *sueta* *colligatur* *simulatio* etiam aliqua adeste debet cur agens a consuetudine agendi recedat. Quamobrem ubi ratio nulla adest, *latio*. cur hoc faciat; non relinquitur alia, nisi quod actionem consuetam, quæ sincera est (§. 734.), eidem contraria occultare velit. Quoniam itaque simulata actio est, quæ editur alterius occultandæ gratia (§. 847.); si nulla adest

adeft ratio, cur a confuetudine agendi recedat agens, actio infueta simulata eft.

Nihil frequentius eft, quam ut plurimi ex eo, quod agens ab agendi confuetudine recedat, simulationem colligant, confequenter actionem infuetam pro simulata habeant. Enimvero non femper fatis circumfpectos feſe gerunt, dum hoc modo simulationem colligunt. Etenim ex eo ſolo, quod actio fit confuetæ contraria, simulationem inferunt: id quod tamen haud raro fallit, cum etiam aliæ poſſint eſſe rationes, cur a confueto agendi modo recedas, quam ut infueta actione aliam ſive externam, ſive internam occultes, quemadmodum requirit ſimulatio (§. 847.). Eſti vero acutiores videant, præter finem ſimulandi etiam alias eſſe poſſe rationes, cur quis a confueto agendi modo recedat; in eo tamen incauti ſunt, quod nullam adefſe rationem ſibi perſuadeant, ubi nullam perſpicere poſſunt. Si præſertim expenſis omnibus circumſtantiis nulla tibi apparet, utut acumine non deſtituaris, in ea inquirenda; ſuſpicio quidem ſimulationis naſcitur, quod ex alibi tradendis principiis patet, nihil tamen certi colligitur, niſi demonſtrare valeas nullam rationem adefſe: quod quam ſit difficile, inſimo proſus impoſſibile abunde experiri licet, modo concedatur facultatum uſus ad experimentum requiſitus,

§. 874.

Quando actio ſimulata confueta fiat.

Si ſimulatio in morem abit, actio ſimulata confueta eſt, adeoque ſincera equipollet. Etenim ſi ſimulatio in morem abit, in aliquo actionum genere, vel aliqua earundem ſpecie agens continuo ſimulat, niſi adſit ſingularis aliqua ratio, cur hic & nunc aliter agat (§. 687.), adeoque motiva, per quæ determinatur actio ſimulata, ordinaria ſunt (§. 726.). Enimvero confuetæ actiones per ordinaria motiva determinari ſolent (§. 731.). Confueta igitur eſt actio ſimulata. *Quod erat unum.*

Enimvero actiones confuetæ ſinceræ ſunt (§. 734.).
Quam-

Quamobrem etsi actio simulantis externa sinceræ contraria sit (§. 723.), quatenus tamen eadem consueta est, sinceræ æquipollet. *Quod erat alterum.*

Nimirum actio simulata, quæ a more simulandi pendet, constanti ac perpetuæ voluntati edendi actiones simulatas certi generis vel speciei convenit (§. 864.), atque adeo cum actione interna consentit, hincque speciem sinceræ mentitur (§. 714.): quatenus tamen malles contrarium facere, nisi e re tua esset contrariam appetitionem hoc modo occultare, actio externa ab interna dissentit, ac ideo non sincera, sed simulata est (§. 714. 716.). In se itaque spectata istiusmodi actio simulata est, utpote ad occultandum morem animi adhibita, quatenus tamen ab alio more pendet, nimirum a more simulandi, seu ex consuetudine agendi oritur, hoc pacto speciem sinceræ induit, quia mos in hoc genere actionum simulandi eodem modo tibi convenit, quo mores alii, & ab eo consuetudo agendi pendet, ex qua actio resultat. Actiones igitur simulatæ hujus generis sunt quasi intermediæ inter sinceras & simulatas ceteras, quia utriusque naturam participant. Unde ex iis quoque colligitur mos simulandi in hoc actionum genere, quemadmodum mores alii ex consuetis actionibus colliguntur.

§. 875.

Si quis morem mutavit, actiones, quas nunc committit, contrarie sunt actionibus consuetis anterioribus. Quales sint enim mos in constante ac perpetuo actionem determinans, qui di modo consistit (§. 687.), quamprimum quis morem mutavit, actionem aliter, quam antea determinat; quamobrem patet eas actionibus anterioribus consuetis contrarias esse debere (§. 729.).

Propositio hæc satis manifesta est, ut absque ulla probatione admittatur. Hic tamen non omittenda erat, quia usum habet in arte detegendi simulationem, Neque enim ex actionibus, quæ moribus contrariantur, vel consuetis aliis, etiamsi

(*Wolffii Philos. Pract. Univ. Part. H.*)

F f f f f

con-

constet, eas contrariari motivis specialibus ordinariis, colligi potest, quod sint simulatae, nisi constet, agentem interea mores suos non mutasse. Quamobrem cum moris mutati suspicio adsit, ubi per aliquod temporis intervallum nobis cum altero nullum intercessit negotium; in hoc casu caute procedendum, nec soli contrarietati actionis praesentis & actionum anteriorum fidendum. Dantur etiam morum mutatorum signa: sed ea suo rectius proferentur loco, ubi de mutatione morum ex instituto agemus. Horum usus elucescet in cautione, quam in praesenti commendamus.

§. 876.

*Indicium
quid sit.*

Indicium est ratio quaecunque probabilis veri latentis. Unde *Morum indicia* sunt rationes, quibus probabile nobis redditur, hos esse alteri mores.

Nimirum cum ex ratione sufficiente intelligatur, cur quid sit (§. 56. *Ontol.*); ex indicio intelligitur, verum esse posse, quod latet, veluti hos esse alteri mores, vel alterum simulare quod non est. Indiciorum multus usus est in foro, tum in inquisitione, tum in infligenda tortura. Doctores tamen in indicio definiendo non conveniunt. Nostram vero definitionem in Jure quoque satisfacere patebit, si quis ea uti voluerit in iis demonstrandis, quae de indiciis delictorum recte tradunt Autores. Theoria autem indiciorum generalis ad Logicam probabilium pertinet, adeoque nemo eandem hic a nobis expectet. Equidem *Carpzovius Criminalium* part. 3. quæst. 120. n. 6. indicium definit per argumentum delicti perpetrati (ipsi enim cum indiciis delictorum tantummodo negotium est) demonstrativum seu indicativum; sed hoc turbare nos minime debet, cum constet istos vocabulum demonstrationis non eodem sensu accipere, quo Philosophi idem sumunt, quin potius contrario. Unde & *Carpzovius* demonstrativum & indicativum pro synonymis habet, & a Doctoribus probatio opponitur demonstrationi.

§. 877.

§. 877.

Quoniam nemini ignotum est, dari gradus probabilitatis, indicia vero non sunt nisi rationes probabiles veri latentis (§. 876.); *Indicia quoque omnia non sunt ejusdem valoris, sed alia assensum fortius inclinant aliis, ut verum videatur, quod certo agnoscere non licet.*

Hinc & Jcti distinguunt indicia delictorum in verisimilia seu probabilia, & certa sive indubitata, quorum illa subinde rem veram esse arguunt, non semper; hæc autem maleficio inhærent. Ita fama, fallax haud raro & mendax; indicium probabile censetur: sed vestis alicujus reperta in loco perpetrati delicti indicium certum habetur. Esse tamen & hoc non nisi rationem probabilem historia Josephi docet: uxor enim Potipharis indicio hoc utebatur ad persuadendum marito adulterium attentatum, factum omnino falsum. Nostrium jam non est hanc divisionem ad examen revocare, quia indiciorum theoria tota ad Logicam probabilium spectat, ubi etiam eadem in suas species distinguenda veniunt. Ne tamen quid prætermisisse hic videamur, de quo silentium non esse forsitan nonnulli existimaturi sunt; indiciorum mentionem faciendam esse duximus, ut pateat quod eorum usum in conjectandis hominum moribus, ubi ad veritatem liquidam perveniri nequit, tradere non sit hujus loci.

§. 878.

Si simulatori motiva insinues confitendi veritatem; *simulatio detegitur.* Etenim si motiva confitendi veritatem simulatori suppedites, ponitur ratio sufficiens confitendi veri (§. 887. *Psych. empir.*), consequenter & veritatis confessio (§. 118. *Ontol.*). Quamobrem cum jam constet, quidnam simulator occultare voluerit; actionem, quam ejus occultandæ gratia committit, esse simulatam constat (§. 845.).

E F F F F 2

Fa.

Facile apparet, simulationis suspicionem adesse debere, ubi hoc modo simulationem detegere volueris. Quoniam motiva variant pro varietate subjectorum, nisi successum fortunæ totum relinquere volueris, mores simulatoris aliquos perspectos habere debes, ut detectio ex voto succedat.

§. 879.

*Quenam hic
observanda.*

Quoniam motiva in representatione boni vel mali consistunt (§. 890. *Psych. empir.*); si simulatorem per motiva ad veritatis confessionem adducere velis, representanda ipsi sunt bona ex veritatis confessione, vel mala ex hujus omissione in ipsum redundantia.

Clarius nunc elucescit, cur mores simulatoris aliquos perspectos habere debeas, ubi insinuando motiva eum ad confessionem veritatis adducere volueris (§. 705.). Pertinet huc, si præmiis vel minis ad confessionem veritatis alterum adducis. Huc etiam refertur solet tortura, qua ad confessionem delicti perpetrati adducere conantur inquisitum inquisitores: nemo enim est, qui in dubium revocare aufit, cruciatus esse malum corporis, adeoque præbere motivum non dissimulandi veri, consequenter veritatis confitendæ. Quoniam vero idem motivum quoque esse potest dicendi falsum; ideo tortura non tuto adhibetur, nisi aliunde probari possit, confessionem delicti habendam esse pro sincera: sed hæc disertius docere præsentis loci non est.

§. 880.

Modus alius

*detegendi si-
mulationem.* Si questionibus improvisis vel captiosis, vel alio quocunque modo elicitur confessionem veritatis, simulatio detegitur. Per se patet simulatorem sic prodere simulationem sermone, ut adeo probatione non sit opus.

Modus hic detegendi simulationem haud infrequens est. Subinde tamen artis est instituere quæstiones, ad quas respondendo alterum ad confessionem veritatis adducis. Lo-
cus

cus quoque subinde hic est simulationi, qua occultatur intentio detegendi simulationem, vel finis, cujus gratia eam detegere intendis. Pendet successus a circumstantiis singularibus, quas probe perpendere tenetur, qui hoc medio detegendi simulationem uti voluerit.

§. 881.

Physiognomia est Ars conjectandi hominum mores ex conformatione externarum præsertim partium corporis, aliisque in eodem observabilibus, quæ in diversis corporibus differunt. Quidam latius sumunt vocabulum, ita ut *Physiognomiam* definiant per artem conjectandi hominum morem ex constitutione corporis. Constitutio autem corporis complectitur conformationem partium corporis, temperamentum & motus in corpore conspicuos.

Physiognomia olim locum obtinuit inter disciplinas philosophicas, & magno habita fuit in pretio. Enimvero cum recentiori ævo artes divinatrices, quales sunt Astrologia, Chirromantia, Onirologia seu ars interpretandi somnia, rejicerentur, illarum vanitate animadversa, cum iisdem quoque *Physiognomia* in desuetudinem abiit. Quo jure hoc fuerit factum, ex mox dicendis elucescet.

§. 882.

Physiognomizare dicitur, qui ex conformatione partium corporis aliisque indicibus a corpore desumptis mores hominum conjectat.

Terminus hic ex *Aristotele* in *Physiognomiam* ab Autoribus receptus. Nimirum is *physiognomizat*, qui de moribus alterius ex principiis *Physiognomicis* judicat.

§. 883.

Quoniam adeo is *physiognomizat*, qui ex conformatione partium corporis aliisque indicibus a corpore desumptis mores hominum conjectat (§. 882.), modus vero

F f f f 3

con-

Quenam ad
physiognomizandum

requirantur. conjectandi hominum mores ex conformatione partium corporis aliisque indiciis a corpore desumptis in Physiognomia docetur (§. 881.); *Qui physiognomizare vult, Physiognomiam perspectam habere debet, adeoque physiognomizatio theoriam Physiognomia presupponit (§. 467. Psych. rat.), & in applicatione principiorum physiognomicorum consistit (§. 1212. Log.).*

Equidem *Aristoteles* &, quamdiu philosophia aristotelica communiter recepta erat, autores alii multa de Physiognomia tradidere; in eorum theoria tamen plurima desiderantur. Desunt notiones distinctæ, qui defectus applicationem haud raro difficilem, immo prorsus impossibilem reddit. Desideratur ut plurimum principiorum certitudo, ita ut animus sciendi cupidus in iis acquiescere minime possit, & vel nulla eorum, quæ affirmantur, appareat ratio, vel ratio, quæ redditur, non satisfaciat. Derivativa denique a primitivis non discernuntur, ut nullus perspiciatur veritatum nexus. Principia igitur physiognomica parum certa & ad usum, cui destinantur, parum accomodata deprehenduntur. Cui methodi leges perspectæ sunt, exemplo hoc animadverteret, ubi vel obiter scriptum aliquod physiognomicum perlustrat. Atque hanc rationem esse judico, cur physiognomia veteribus tantopere adamata, quemadmodum ex Autoribus antiquis apparet, cum aliis artibus divinatricibus in eundem censum fuerit relata, & in contemnum adducta, a quo non liberabitur, nisi juxta veræ methodi leges ad certitudinem fuerit perducta: quod num fieri possit, ex sequentibus dijudicandum.

§. 884.

Idem distinctius explicatur.

Quoniam qui physiognomizat, ex conformatione partium corporis aliisque indiciis a corpore desumptis mores alterius conjectat (§. 882.); *qui physiognomizare vult, ei perspecta esse debet differentia conformationis partium aliorumque in corpore humano observabilium, morumque hisce respondentium diversitatem.*

Nimi-

Nimirum physiognomizans ita argumentatur:

Hæc conformatio partium & hæc alia in corpore
Titii observantur.

In cujus corpore hæc conformatio partium obtinet
& hæc alia observantur, ei sunt hi mores ;

Ergo Titio hi sunt mores.

Major, quæ secundo loco ponitur, est principium physio-
gnomicum ex theoria Physiognomiæ desumendum, quod in
casu dato applicatur. Unde liquet, quænam in Physiogno-
mia doceri debeant: id quod in subsequente propositione
inculcandum esse duximus.

§. 885.

In Physiognomia doceri debet differentia conformationis partium in corporibus humanis aliorumque in eodem observabilium, & demonstrandum, quinam inde mores dependeant. *Quenam in Physiognomia demonstranda.* In Physiognomia enim doceri debet, quomodo ex conformatione partium & in aliis in eodem observabilibus, quæ in diversis corporibus humanis diversa sunt, hominum mores conjectare liceat (§. 881.). Enimvero qui exinde mores hominum conjectare, adeoque physiognomizare vult (§. 882.), ei perspecta esse debet differentia conformationis partium aliorumque in corporibus humanis observabilium, morumque hisce respondentium diversitas. Quamobrem in Physiognomia doceri debet differentia conformationis partium in corporibus humanis aliorumque in iisdem observabilium, & demonstrandum, quinam inde mores dependeant.

Videmus adeo, quænam in Physiognomia tradenda sint, si ea nomen suum tueri, & ad usum, cujus gratia inventa est, non sine successu adhiberi debeat. Quod si quæras, quænam sint alia observabilia a conformatione partium diversa; colorem faciei, pulsum, maciem & obesitatem corporis, lenitatem

tem & asperitatem vocis exempli loco nominasse sufficiat. Etsi enim inter ea sint, quæ a conformatione partium pendent, qualis est diversitas vocis; sufficit ea in sensus incurtere, ubi conformatio partium latet, vel num ab eadem pendeant, ignoratur. Quamdiu itaque theoria perfecta desideratur, in qua a priori demonstrantur, quæ a conformatione partium pendent, ea tantisper in numerum observabilium referenda sunt, quæ partium conformationi in sensum incurrenti contradistinguuntur.

§. 886.

Quomodo
conformatio
partium ac
cetera obser-
vabilia in-
notescant.

Conformatio partium & cetera in corpore observabilia experientia nobis innotescunt. Incurrunt enim ea in sensus, adeoque sensu eadem percipimus. Quamobrem cum experiamur, quæ ad perceptiones nostras attentè cognoscimus (§. 664. Log.); partium conformatio & cetera in corpore observabilia experientia nobis innotescunt.

Diximus quænam in Physiognomia sint docenda. Monuimus eam nondum satis excultam esse. Quamobrem necesse est, ut etiam ostendamus, quomodo ad certam eorum, quæ in eadem tradenda sunt, notitiam perveniatur. Quicquid cognoscimus, vel a priori cognoscimus, vel a posteriori (§. 435. Psych. empir.), adeoque vel experiundo (§. 434. Psych. empir.), vti beneficio rationis, seu ratiocinando (§. 491. 492. Psych. empir.). Quoniam facti est, quod partes hoc modo sint conformatae, quodque conformatio ista non sit eadem in omnibus subjectis, & tot modis variet in diversis subjectis; nemo non videt, hæc in eorum numero esse, quæ nonnisi a posteriori nobis innotescere possunt. Unde experientia debentur notiones conformationis partium & diversitatis ejusdem in diversis subjectis. Quod, quæ præter conformationem partium in corpore observantur, a posteriori itidem nobis innotescant, nemo est qui dubitat. Quamvis vero rationem habeant in aliis, nec inconsultum sit eandem in Physicis inquirere; non minus tamen consultum est, ut primum eorum notitiam a posteriori nobis comparemus, cum non modo

modo facilius hac via ad eandem perveniamus, verum etiam securiores simus, nos in iis definiendis a veritate non aberrasse. Hanc viam etiam ingressi sunt veteres, etsi in notionibus confusis acquiescentes non intelligantur nisi ab iis, qui easdem propria experientia sibi jam acquisiverunt.

§. 887.

Quoniam itaque in Physiognomia doceri debet differentia conformationis partium, & diversitas aliorum observabilium in corporibus humanis (§. 885.); *Qui Physiognomiam excolere voluerit, corpora humana sedulo contemplari, & quoad singulas partes aliaque, quæ in eadem observantur, inter se conferre debet.*

*Prima cura
ejus, qui
Physiognomiam excolere voluerit.*

Quoniam Autores, qui de Physiognomia commentati sunt, differentias conformationis partium aliorumque in corporibus humanis observabilium describunt; quæ ab ipsis traduntur, etsi non semper satis intellecta, inserviunt acuendæ attentioni, ne quid facile eandem effugere patiamur.

§. 888.

Conformationi partium respondere nequeunt mores animi nisi naturales. Etenim cum essentia corporis in structura ejusdem consistat (§. 276. *Cosmol.*), conformatio partium ad essentiam corporis pertinet. Quamobrem eidem respondere nequeunt mores, nisi quæ per essentiam animæ determinantur, quia scilicet posita conformatione partium ponuntur etiam hi mores, adeoque necessario animæ insunt (§. 279. *Onsol.*). Quoniam itaque mores animi naturales sunt, quæ per essentiam ac naturam animæ determinantur (§. 689.); conformationi partium respondere nequeunt mores animi nisi naturales.

Quales mores respondeant conformationi partium.

Qui Physiognomiam excolere voluerit, nosse debet, quinam mores conformationi partium respondeant. Secus enim
(*Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.*) Ggg gg ina-

inanem operam in multis sumet, ac in difficultates inextricabiles incidet.

§. 889.

Quales mores respondeant aliis observabilibus, quibus corpora humana differunt.

Aliis observabilibus, quibus corpora humana differunt, respondere nequeunt mores animi nisi naturales. Quoniam observabilia, quæ differentias corporum humanorum constituunt, hic intelliguntur constantia, quæ insunt, ea aut ad essentiam pertinent, aut in attributorum numero sunt (§. 152. *Ontol.*), consequenter cum in illa rationem habeant sufficientem (§. 157. *Ontol.*), cum eadem simul ponuntur (§. 118. *Ontol.*). Unde eodem, quo in propositione præcedente, modo porro conficitur, quod iisdem respondere nequeant mores animi nisi naturales.

Retulimus in horum numerum diversitatem vocis (*not. §. 885.*). Hanc dependere a conformatione organorum respirationis atque vocis, in Physica ostenditur. Conformationem istam pertinere ad essentiam corporis humani, ex demonstratione propositionis præcedentis liquet. Ad attributa igitur diversitates vocis, naturales scilicet, quæ necessario adeoque constanter insunt, referendæ sunt (*§. 851. 157. Ontol.*). In Physiognomia enim non sumuntur, nisi quæ per essentiam & naturam insunt: id quod ex eo intelligitur, quod insunt constanter (*§. 152. Ontol.*) & necessario (*§. 299. 304. 305. Ontol.*), adeoque immutabilia sunt (*§. 292. Ontol.*). In hisce igitur discernendis principiis ontologicis opus est. Quamvis enim non minus partium conformatio, quam alia, quæ hinc, vel quocunque alio modo ab essentia & natura corporis pendent, a posteriori cognoscantur (§. 886.); ne tamen sumas, quæ sumere non licet, perspicillis ontologicis opus est, quibus carere non possumus, si certa experientia desideratur, quæ omnem erroris formidinem excludit. Clarius hæc eluescunt ex Arte inveniendi, cujus est tradere usum principiorum ontologicorum in veritate a posteriori detegenda.

§. 890.

§. 890.

Appetitus sensitivus hominum generaliter determinatus est ad appetenda ea, ex quibus voluptatem percipiunt, & ad averfanda ea, quæ tædium sive moleftiam creant, generaliter determinata est averfatio sensitiva. Etenim si qua ex re voluptatem percipimus, in eam fertur appetitus, quamdiu in notione boni confusa acquiescimus (§. 590. *Psych. empir.*). Quoniam itaque appetitus sensitivus ex idea boni confusa oritur (§. 580. *Psych. empir.*); appetitus sensitivus generaliter determinatus est ad appetendum ea, ex quibus voluptatem percipimus (§. 112. *Ontol.*). *Quod erat primum.*

Similiter si qua ex re tædium sive moleftiam percipimus, eam averfamur, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus (§. 592. *Psych. empir.*). Quoniam itaque averfatio sensitiva est, quæ ex idea mali confusa oritur (§. 582. *Psych. empir.*); averfatio sensitiva generaliter determinata est ad averfanda ea, quæ tædium sive moleftiam nobis creant (§. 112. *Ontol.*). *Quod erat alterum.*

Confirmatur idem a posteriori, cumque brutis appetitus sensitivus & averfatio sensitiva competat (§. 757. *Psych. rat.*), eademque legem appetitus & averfationis eandem cum hominibus observent (§. 758. *Psych. rat.*), careant autem voluntate & voluntate libera (§. 763. *Psych. rat.*), adeoque appetitu & averfatione rationali (§. 880. 881. *Psych. empir.*), ita ut in actionibus eorundem appetitui sensitivo & averfationi sensitivæ nunquam sese immisceat rationalis, atque appetitum sensitivum & averfationem sensitivam alteret, in brutis omnium evidentissime hoc observare licet.

§. 891.

Quoniam mores tam hominum, quam brutorum a generali istiusmodi appetitus & averfationis determinatione dependent (§. 697. 698.); *mores omnes naturales a determinatione naturalium*

Ggg gg 2

mina generale.

minatione generali appetitus sensitivi ad appetenda ea, quæ voluptatem creant, & aversionis sensitivæ ad averfanda ea, quæ tædium sive moleftiam pariunt, non minus in brutis, quam hominibus dependent (§. 890. 689.).

Habemus adeo fundamentum commune omnium morum naturalium, sed generale. Videndum nunc porro, unde oriatur eorundem diverfitas, neque enim omnibus iidem sunt mores, etfi mores omnes in hoc convenient, quod voluptas atque tædium sint instar stimuli ad agendum & non agendum, nec sine sensu voluptatis aut tædii concipiatur aliqua actio sive positiva, sive privativa, fit ita quod ejusdem non semper satis nobis sumus conscii: cujus rationes sunt variz hic non exponendæ, perspicillis tamen psychologicis in dato casu facile detegendæ.

§. 892.

Voluptatis ac moleftiæ perceptio diverfa in diverfis subjectis.

Non omnes homines ex eodem voluptatem vel tædium percipiunt, nec voluptas vel tædium sive moleftia, quæ percipitur, ejusdem gradus est. Constat hoc a posteriori. Videmus enim alios voluptatem percipere ex honore, tædium maximum ex ignominia & honoris jactura: alios honor parum movet, nec ignominia eos tangit. Similiter alii voluptatem summam percipiunt ex divitiis, alios divitiæ parum delectant, aut saltem non tanto oblectamento sunt, quemadmodum aliis. Sunt qui ex scientia, sunt qui ex arte aliqua plurimum voluptatis percipiunt, quæ aliis nulla est. Alios omnium maxime juvant voluptates sensuales, quæ aliis exigui sunt momenti, immo prorsus exosæ.

Undenam sit ista diverfitas, in præfenti non inquirimus, propterea quod de moribus hominum naturalibus hic non ex instituto agimus. Pertinet enim hæc tractatio ad Philosophiam moralem. Cum nobis jam propositum non sit, nisi ostendere, Physiognomiam non destitui fundamento, consequenter eam per-

peram

peram cum artibus divinatricibus vanis in eundem censum referri atque contemni; ea attulisse sufficit, quæ huic instituto satisfaciunt. Nostrum jam non est docere Physiognomiam; sed ostendere, quod detur, & quænam in eadem sint tradenda.

§. 893.

Quoniam appetitus sensitivus hominum generaliter determinatus est ad appetendum ea, ex quibus voluptatem percipiunt; aversatio vero sensitiva generaliter determinata est ad averſandum ea, quæ tædium sive molestiam pariunt (§. 890.), non omnes vero homines ex eodem voluptatem vel molestiam percipiunt, nec voluptas vel molestia, quæ percipitur, ejusdem gradus est (§. 892.); *appetitus sensitivus hominum diversimode determinatus est ad quædam appetenda sub ratione voluptatis percipiendæ, & aversatio sensitiva diversimode determinata est ad quædam averſanda sub ratione molestiæ percipiendæ.*

Fundamentum varietatis morum naturalium.

Patet adeo ratio, cur homines non eadem appetant & averſentur, utut eorum appetitus sensitivus & aversatio sensitiva generaliter eodem modo determinetur (§. 890.), & ipsi in agendo & non agendo sequantur appetitum sensitivum & aversationem sensitivam. Trahit nimirum unumquemque sua voluptas, repellit molestia sua, non eadem omnibus (§. 892.).

§. 894.

Hominum mores naturales diversi sunt. Etenim mores naturales omnes a determinatione generali appetitus sensitivi ad appetendum ea, quæ voluptatem creant, & ab aversatione sensitiva ad averſandum ea, quæ molestiam pariunt, dependent (§. 891.). Sed appetitus sensitivus hominum diversimode determinatus est ad quædam appetenda sub ratione voluptatis percipiendæ, & aversatio sensitiva diversimode determinata est ad quædam averſanda sub

Diversitas morum naturalium.

Ggg gg 3

ratio-

ratione molestiæ percipiendæ (§. 893.). Hominum igitur mores naturales diversi sunt.

Atque adeo constat, cur diversi sint hominum mores naturales, etsi eadem sit natura humana, si eam in genere spectes.

§. 895.

Inclinatio naturalis quid sit.

Determinatio generalis appetitus ad aliquid appetendum dicitur *Inclinatio*, & in specie *naturalis*, si ea naturalis fuerit, seu si per naturam animæ is fuerit hoc modo determinatus.

Ita inclinatio naturalis est determinatio naturalis appetitus ad appetendum honorem, vel voluptates sensuales.

§. 896.

Reclinatio naturalis quid sit.

Ex adverso *Reclinationem* appellamus determinationem generalem averfationis ad aliquid averfandum, & in specie *naturalem*, si ea naturalis fuerit, seu si ea per naturam animæ fuerit hoc modo determinata. Dicitur etiam solet *Horror naturalis*.

Ita reclinatio naturalis, aut, si mavis, horror naturalis est determinatio averfationis sensitivæ ad averfandum dolorem, mortem, periculum. Vocabulum horrois naturalis usu receptum, etsi male intellectum in numerum terminorum inanum fuerit relatum. Unde consultius videtur, ut reclinatio naturalis appelletur, præsertim cum appellatio hæc sit convenientior.

§. 897.

Quomodo se habeant mores naturales ad facultatem cognoscitivam.

Singuli mores naturales supponunt notionem quandam boni, vel mali confusam. Etenim mores hominum singuli supponunt notionem quandam boni vel mali, aut confusam, aut distinctam (§. 699.). Sed mores naturales omnes a determinatione generali appetitus sensitivi & averfationis sensitivæ pendent (§. 891.), & appetitus sensitivus atque averfatio

fatio sensitiva ex idea boni atque mali confusa oriuntur (§. 580. 582. *Pfych. empir.*). Ergo singuli mores naturales supponunt notionem quandam boni vel mali confusam.

Propositio præsens a veteribus neglecta, cum determinationem generalem appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ sibi concepere tanquam primitivum quid, quod rationem in nullo alio homini per essentiam & naturam ipsius inexistentem agnoscit: id quod tamen notioni appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ, quam admiserunt, repugnat. Non alia de causa hoc accidit, quam quod nostra methodo non fuerint philosophati, ut dependentiam veritatum a se invicem & omnium inter se consensum non animadverterent, neque adeo notiones satis evolverent. Ceterum hic relegenda sunt, quæ superius annotavimus, cum demonstrarem, quomodo hominum atque brutorum mores sese habeant ad facultatem cognoscitivam (*not. §. 699. 700.*).

§. 898.

Hominum omnium mores naturales non eandem supponunt notionem boni, vel mali confusam. Non omnium hominum mores naturales iidem, sed diversi sunt (§. 894.). Sed singuli supponunt notionem quandam boni, vel mali confusam (§. 897.). Non omnium itaque hominum mores naturales eandem supponunt notionem boni, vel mali confusam.

Cur hic ad sit diversitas in diversis hominibus.

Indirecte etiam offenditur hoc modo. Ponamus in hominibus omnibus quoad mores naturales eandem supponi notionem boni vel mali confusam. Quoniam ex ea oritur appetitus sensitivus & aversatio sensitiva (§. 580. 582. *Pfych. empir.*); appetitus sensitivus & aversatio sensitiva generaliter in omnibus hominibus eodem modo determinantur ad quædam appetenda & averfanda: id quod absurdum (§. 893.).

Ecce

Ecce igitur tibi rationem, cur omnium hominum mores naturales non sint iidem per essentiam & naturam animæ, quos diversos esse debere paulo ante ostendimus ex principio propiori (§. 894.).

§. 899.

*Convenien-
tia morum
humanorum
naturalium
cum moribus
brutorum.*

Mores naturales hominum iidem sunt cum moribus brutorum. Mores enim naturales hominum supponunt notionem boni vel mali confusam (§. 897.). Sed si mores hominum supponunt notionem boni vel mali confusam, cum moribus brutorum conveniunt (§. 701.). Hominum igitur mores naturales conveniunt cum moribus brutorum, seu cum iisdem iisdem sunt.

Absit tamen, ut hinc inferas mores omnes naturales hominum in se spectatos esse malos. Falsum enim est, brutorum mores naturales in se spectatos esse malos. Sed hoc ostenditur suo loco, quando de moralitate morum agemus, quos vel bonos vel malos esse debere constat (§. 693.). Qui aliter sentiunt, iis notiones confusæ imponant, quibus respondent communes loquendi formulæ non satis explicatæ, ut appareret, quo in sensu salva veritate tolerari possint, veluti quod homines instar brutorum vivant, si vitam sceleratam agunt, aut quod ab omni ratione alienum faciunt. Sed alibi erit locus formulas istiusmodi verum a falso, quod eidem admixtum est, separando ad sensum tolerandum reducendi. Ceterum identitas morum naturalium humanorum cum moribus brutorum magni momenti est in Physiognomia, quemadmodum jam supra indicavimus (*not. §. 700. 701.*), & ex deinceps demonstrandis clarius elucescet. Hac morum identitate etiam lux affunditur juri naturali, quod hominibus cum brutis commune est, ac ideo Jus naturæ commune dici solet (§. 162. *Part. I. Phil. pract. univ.*). Immo latet in ea principium heuristico, quod in detegendis veritatibus moralibus usus est, & in Arte inveniendi distinctius explicandum.

§. 900.

§. 900.

Quoniam mores naturales hominum iidem sunt cum moribus brutorum (§. 899.), non tamen omnes omnium hominum mores naturales iidem sunt, sed diversi deprehenduntur (§. 894.), & experientia constat, mores naturales brutorum a se invicem differre, etsi aliqui sint communes; *mores etiam naturales hominum diversi cum diversorum brutorum moribus, & communes omnium cum communibus omnium brutorum, immo ejusdem hominis mores naturales cum diversis brutorum moribus conveniunt.*

Que ad istam convenientiam notanda.

Experientia hæc satis confirmat, modo mores brutorum tibi sint perspecti, & mores hominum naturales ab adventitiis discernere valeas. Brutorum mores in genere spectati communes sunt, sed pro diversa eorundem natura diversimode modificantur, ut in omnibus non maneat iidem specie, etsi genere conveniant. Sed hæc hic distinctius exponere nostri non est instituti: ubi jus naturæ hominum ac brutorum commune fuerit demonstratum, ea satis patebunt. Quodsi completa prostacket morum brutorum & hominum, qui naturales sunt, theoria, eorum invicem collatione veritas corollarü præsentis ipsi oculis manifesta foret.

§. 901.

Mores naturales communes sunt, qui omnibus hominibus conveniunt: *Mores autem naturales proprii* sunt, qui non omnibus conveniunt, sed pro diversitate subjectorum variant. Divisio eadem locum habet in moribus brutorum.

Morum naturalium distinctio.

Ita mores communes sunt appetere felicitatem, averfari infelicitatem, appetere sui conservationem, averfari quæ eidem contrariantur, sese defendere. Ast proprii sunt mores, quod ad iram sint proni, quod sint timidi, quod voluptuosi.

§. 902.

*Mores adventitii qui-
nam sint.*

Mores adventitii dicuntur, qui naturales non sunt; aut qui quacun- que de causa acquiruntur, cum per essen- tiam & naturam hominis non determinentur.

Dari mores adventitios experientia loquitur, quæ non minus docet varias esse eorundem causas, veluti educationem, exemplum, consuetudinem cum aliis, in quas suo loco accuratius inquiremus. Hos a naturalibus accurate distingui necesse est in Physiognomia. Mores adventitii in brutis rariores sunt, præsertim quæ extra commercium cum hominibus degunt. Dari tamen adventitios etiam mores, qui in bruta cadunt, ab experientia minime abhorret. Eos imprimis observare licet in brutis, qui cum hominibus agunt, & eorum dominio subsunt.

§. 903.

Generalis determinatio facultatis cognoscitivæ in moribus.

In moribus naturalibus facultas cognoscitiva generaliter determinata est ad repræsentandum sibi actiones tanquam bonas, ex quibus voluptas percipitur, & tanquam malas, quæ tedium sive molestiam creant. Etenim in moribus tam brutorum, quam hominum facultas cognoscitiva generaliter determinata est ad tales actiones repræsentandas tanquam bonas vel malas (§. 702.). Ergo etiam hoc modo determinata est in moribus naturalibus. Enimvero appetitus sensitivus generaliter determinatus est ad appetendum ea, quæ voluptatem pariunt, & averfatio sensitiva naturaliter determinata est ad averfandum ea, quæ tedium sive molestiam creant (§. 890.), & appetitus non oritur nisi ex perceptione boni (§. 579. Psych. empir.), nec averfatio nisi ex perceptione mali (§. 581. Psych. empir.). In moribus itaque naturalibus facultas cognoscitiva generaliter determinata est ad repræsentandum actiones sibi tanquam bonas, ex quibus

bus voluptas percipitur, & tanquam malas, quæ tædium five molestiam creant.

Relegenda hic sunt, quæ superius monuimus, cum de determinatione generali facultatis cognoscitivæ ageremus, quæ in moribus tam brutorum, quam hominum datur (*not. §. 702.*). Hic tantummodo addimus, appetitiones & averfiones sensitivas semper oriri ex prævia perceptione, qua quid tanquam bonum vel malum repræsentatur, repræsentari autem tanquam bonum per voluptatem percipiendam, tanquam malum per molestiam, ita ut nulla alia perceptione anteriori opus sit, ex qua hæc nascatur, nec opus sit alia, quæ ad determinationem appetitus vel averfationis una concurrat.

§. 904.

Generalem illam determinationem facultatis cognoscitivæ ad repræsentandas sibi actiones tanquam bonas, ex quibus voluptas percipitur, & tanquam malas, quæ tædium five molestiam pariunt, in moribus naturalibus, *Instinctum morale* appellare lubet. *Instinctus moralis quid sit.*

Veteres *instinctum* tribuunt brutis, & per eum intelligunt repræsentationem actionum brutis naturalem, qualis est extruendi nidum in avibus, quam ipsis innatam pronunciant, quia nemo eas nidos extruere docuit, quas tamen omnes ejusdem speciei extruunt eodem modo. Ejus utique species est repræsentatio voluptatis vel molestiæ ex actione percipiendæ, ad quam facultas cognoscitiva per essentiam & naturam suam determinata est.

§. 905.

Confusa boni & mali notio, quam supponunt mores naturales, est perceptio voluptatis ac tædii ex actione. Etenim in moribus naturalibus facultas cognoscitiva generaliter determinata est ad repræsentandum sibi actiones tanquam bonas, ex quibus voluptas percipitur, & tanquam malas, quæ *Confusa notio boni & mali in moribus naturalibus quænam sit.*

Hhh hh 2

quæ

quæ tædium five molestiam creant (§. 903). Quoniam itaque anima sibi actionem repræsentat tanquam bonam, dum sibi eam repræsentat tanquam talem, ex qua voluptatem percipit, & eandem sibi repræsentat tanquam malam, dum sibi eam repræsentat tanquam talem, quæ ipsi molestiam creat; ideo patet confusam boni & mali notionem, quam mores naturales supponunt, non aliam esse, quam perceptionem voluptatis ac tædii ex actione.

Hinc vides, quænam sit ratio, cur qui sensuum judicio stant, hoc est, qui in confusa boni & mali notionem acquiescunt, bonum quid judicent ex eo, quod voluptatem; malum ex eo, quod tædium pariat (§. 561. 572. *Pfych. empir.*). Et si autem hæc notio tanquam erronea a nobis fuerit rejecta (§. *cit.*); in se tamen nihil vitii habet, si quidem beneficio rationis voluptas apparens atque molestia a vera separetur (§. 559. 571. *Pfych. empir.*). Sed de hoc alibi distinctius.

§. 906.

*Origo inclinationum & reclinatio-
num naturalium.*

Inclinationes & reclinationes naturales ex instinctu morali nascuntur. Inclinatio enim naturalis est determinatio appetitus ad quædam appetenda naturalis (§. 895). Quamobrem cum per naturam appetitus generaliter determinatus sit ad ea appetenda, ex quibus voluptas percipitur (§. 890.), determinatio autem generalis facultatis cognoscitivæ generalis, quæ per naturam inest, ad repræsentandas sibi actiones tanquam bonas, ex quibus voluptas percipitur, instinctus moralis sit (§. 904.); inclinationes naturales ex instinctu morali nascuntur. *Quod erat primum.*

Similiter reclinatio seu horror naturalis est determinatio naturalis seu generalis averfationis ad aliquid averfandum (§. 896.). Quoniam itaque averfatio generaliter determinata est ad averfandum ea, quæ molestiam pariunt (§. 890.), generalis autem determinatio facultatis cognoscitivæ

scitivæ ad repræsentandas actiones tanquam malas, quæ molestiam creant, instinctus moralis sit (§. 904.); reclinatio seu horror naturalis ex instinctu morali nascitur.

Quod erat alterum.

Agnovere veteres instinctum (not. §. 904.), non tamen agnovere, quod ab eo originem suam deducant inclinatio & horror naturalis, quasi detur in anima determinatio aliqua appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ primitiva, quæ non sequatur legem appetitus & aversationis. Utile tamen est originem inclinationis & horrois naturalis cognoscere, ut mores naturales plenius percipiantur.

§. 907.

Quæ in corpore humano præter conformationem partium observantur differentiæ, aut a conformatione partium, aut a fluidis in eodem contentis dependent. Etenim quæcunque in corpore humano dantur differentiæ præter conformationem partium, rationem sufficientem in iis habere debent, quæ ad corpus spectant (§. 70. Ontol.). Enimvero corpus constat ex partibus solidis, quæ certo modo sunt conformatæ, & ex fluidis, quæ certo modo sese habent. Necessè igitur est, ut quæ in corpore humano præter conformationem partium observantur differentiæ, aut in conformatione partium, aut in fluidis rationem sufficientem habeant, consequenter inde dependeant (§. 851. Ontol.).

Undenam sint præter conformationem partium in corpore observabilia.

§. 908.

Conformatio partium corporis ac ceteræ differentia, quæ in corporibus humanis observantur, inclinationibus & reclinationibus naturalibus respondent. Etenim vultui insunt ac voci, quæ appetitionibus & aversationibus respondent (§. 850.), & actiones externæ, quæ hisce conveniunt, in motibus organorum corporis consistunt (§. 567. Part. I. Theol. nat.).

Conformationis partium & ceterarum differentiarum corporum humanorum

Hhh hh 3

Quam-

cum inclinationibus & reclinacionibus naturalibus convenientia.

Quamobrem cum vultus & vox a partium conformatione pendeat (§. 708. 712.), & propter fluidorum qualitates & quantitatem atque partium solidarum conformationem motus istiusmodi possibiles sint, quibus actiones externæ perficiuntur, quemadmodum in Physica ostendetur, differentiarum autem, quæ in corporibus humanis præter conformationem partium observantur, aut a conformatione partium, aut a fluidis partibus, quoad qualitates & quantitatem diversis in corporibus diversis, experientia teste, dependeant (§. 907.); conformatio partium aliæque differentiarum, quæ præter eam in corporibus humanis observantur, appetitionibus & averfionibus respondent. Enimvero inclinationes naturales sunt generales determinationes appetitus (§. 895.), & reclinaciones naturales generales determinationes averfationis (§. 896.). Quamobrem conformatio partium aliæque differentiarum, quæ præter eam in corporibus humanis observantur, inclinationibus & reclinacionibus respondent.

Nimirum quemadmodum per essentiam & naturam animæ ponuntur inclinationes & reclinaciones naturales; ita per essentiam & naturam corporis ponitur conformatio partium cum ceteris differentiis, quæ in corporibus humanis observantur. Atque hoc pacto corpus efficitur animæ harmonicum. Vidimus hanc harmoniam in Psychologia rationali. Plurimum tamen adhuc lucis eidem affundetur per Philosophiam moralem atque Physicam.

§. 909.

*An detur
Phyfiognomia.*

Phyfiognomia datur. Etenim conformatio partium corporis ac ceterarum differentiarum, quæ in corporibus humanis observantur, inclinationibus & reclinacionibus respondent (§. 908.), consequenter hæ ex illis colligi possunt. Enimvero inclinationes & reclinaciones naturales in generali

rali

rali quadam appetitus & averfationis determinatione confiftunt (§. 895. 896.). Patet itaque ex conformatione partium corporis ac ceteris differentiis, quæ in corporibus humanis observantur, determinationem generalem appetitus & averfationis colligi posse. Enimvero qui ex iis, quæ in sensus incurrunt, determinationem generalem appetitus & averfationis quoad actiones certi generis, vel certæ speciei colligit, mores conjectat (§. 704.), & qui mores hominum ex conformatione partium corporis aliisque indiciis a corpore desumptis conjectat, physiognomizat (§. 882.). Patet itaque physiognomizationem esse possibilem, adeoque Physiognomiam dari (§. 881.).

Male igitur Physiognomia cum ceteris artibus divinatricibus in eundem censum refertur, digna omnino, quæ excolatur, & ad communem usum aptetur.

§. 910.

Qui physiognomizat, ex conformatione partium corporis Usus Physiognomiae aliisque differentiis in eodem observabilibus inclinationes & reclinaciones naturales colligit. Qui physiognomizat, ex conformatione partium corporis aliisque indiciis a corpore desumptis mores hominum, adeoque determinationem generalem appetitus & averfationis quoad actiones certi generis vel speciei certæ (§. 704.) colligit (§. 882.). Sed determinationes istæ generales appetitus & averfationis inclinationes & reclinaciones naturales sunt (§. 895. 896.). Quamobrem qui physiognomizat, ex conformatione partium corporis aliisque differentiis in eodem observabilibus inclinationes & reclinaciones naturales colligit.

Atque adeo constat, intra quos terminos contineatur Physiognomia, ne ei plus tribuatur, quam debetur.

§. 911.

§. 911.

*Altera cura
ejus, qui
Physiognomiam excolere voluerit.*

Quoniam qui physiognomizat, ex conformatione partium corporis aliisque differentiis in eodem observabilibus inclinationes & reclinaciones naturales colligere debet (§. 910.); *Qui Physiognomiam excolere vult, inquirere tenetur, quænam inclinationes & reclinaciones naturales conformationi partium aliisque differentiis corporum humanorum observabilibus respondeant.*

Atque hoc alterum est, quod sibi propositum habere debet, qui Physiognomiam excolere voluerit. Quoniam vero omnis cognitio humana vel a priori vel a posteriori acquiritur (§. 435. *Psych. empir.*), investigatio autem, præiens propter defectum theoriæ, quam præsupponit (§. 460. *Psych. empir.*), admodum difficilis; quin a posteriori sit procedendum dubitandum non est. Eo fine addimus propositionem sequentem.

§. 912.

Morum naturalium cum inclinationibus & reclinacionibus naturalibus conformitas.

Inclinationes & reclinaciones naturales sequuntur mores naturales, seu hi illis conformes sunt. Etenim mores animi sunt constantes ac perpetui modi determinandi actus facultatum animæ, & his accedunt externi, quatenus actiones externæ iisdem respondentes cum ipsis simul ponuntur (§. 688.). Quamobrem cum mores naturales per essentiam & naturam animæ & corporis determinantur (§. 689.), adeoque sequantur generalem determinationem appetitus & aversionis, qualis per essentiam & naturam animæ obtinet, in hac vero inclinationes & reclinaciones naturales consistunt (§. 895. 896.); mores naturales sequuntur inclinationes & reclinaciones naturales, seu hi illi conformes sunt.

Qui mores pro determinatione generali appetitus ad actiones certi generis vel speciei committendas, & aversionis ad actiones certi generis vel speciei non committendas, seu

omit-

omittendas habent (§. 703.), ipsas inclinationes & averfationes naturales pro moribus naturalibus habent. Enimvero quoniam mos ex communi loquendi usu denotat modum constantem ac perpetuum determinandi actionem dati generis, vel datæ speciei, seu identitatem agendi in eodem casu (§. 687.), & hinc vulgo ex hac identitate mores colliguntur, identitas vero determinandi appetitionem & averfionem, consequenter actionem huic respondentem, generalem appetitus atque averfationis determinationem præsupponit; mores naturales ab inclinationibus & reclamationibus naturalibus distingui, & ab hisce illos derivari consultius est.

§. 913.

Quoniam mores naturales conformes inclinationibus & reclamationibus naturalibus (§. 912.), inclinationes autem & reclamationes naturales conformationi partium corporis, ac ceteris differentiis in corporibus humanis observabilibus (§. 908.); *mores naturales conformes sunt conformationi partium, & ceteris differentiis in corporibus humanis observabilibus.*

*Conformitas
morum naturalium,
cum conformatione partium, & ceteris differentiis corporum humanorum.*

Hanc conformitatem observarunt veteres, & ea animadvertenda de Physiognomia condenda cogitarunt, in qua docere intendebant, quomodo ex conformatione partium, aliisque indicibus in corpore humano obviis colligantur mores naturales. Veteres enim in observando fuere satis solertes, & in iis, quæ per observationes patebant, distinguendis satis acuti: sed in cognitione a priori parum profecere, defectu methodi. Quodsi nostro more fuissent philosophati, Philosophia dudum ad ætius fastigium fuisset evecta, ad majorem certitudinem perducta, & usibus vitæ humanæ magis accommodata. Physiognomiam quoque ad majorem perfectionis gradum evexissent, ut, cum hodie deserta & inculta jaceat, inter scientias utilissimas numeraretur. Insanire igitur jure dixeris eos, qui contra methodum tantopere declamant, eamque vel damnant, quasi periculum omni doctrinæ, immo interitus Ecclesiæ ac Republicæ inde immineat, vel

(Wolffii Phil. Pract. Univ. Pars II.)   l i i i i   tan-

tanquam inutilem rejiciunt, quasi absque ea omnia facilius & solidius comprehenduntur, vel denique deridendam propinant, quasi absurdum esset eadem uti.

§. 914.

*Identitas
morum naturalium
brutorum ac
hominum,
itemque inclinationum
ac reclinacionum naturalium
unde colligatur.*

Si conformatio partium corporis humani eadem fuerit, que corporis bruti cujusdam, & differentie alie, que in illo notantur, eadem fuerint, que corporis bruti cujusdam a corporibus brutorum aliorum; mores naturales hominis ac bruti illius iidem sunt, eadem etiam sunt utriusque inclinationes & reclinaciones naturales. Mores enim naturales conformes sunt conformationi partium corporis, ac ceteris differentiis in corpore observabilibus (§ 913.). Sed mores naturales hominum iidem sunt cum moribus brutorum (§. 899.). Ergo si conformatio partium corporis humani eadem fuerit, que corporis bruti cujusdam, & differentie alie, que in illo notantur, eadem fuerint, que corporis bruti cujusdam a corporibus brutorum aliorum; mores naturales hominis ac bruti illius iidem sunt. *Quod erat unum.*

Porro mores naturales conformes sunt inclinationibus & reclinacionibus naturalibus (§. 912.). Enimvero si conformatio partium corporis humani eadem fuerit, que corporis bruti cujusdam, & differentie alie, que in illo notantur, eadem fuerint, que corporis bruti cujusdam a corporibus brutorum aliorum, mores naturales hominis ac bruti illius iidem sunt (*vi num. 1.*). Quamobrem eadem quoque sunt inclinationes ac reclinaciones naturales, si conformatio partium corporis humani eadem fuerit, que partium corporis bruti cujusdam, & differentie alie, que in illo notantur, eadem fuerint, que corporis bruti cujusdam a corporibus brutorum aliorum. *Quod erat alterum.*

Hanc

Hanc morum identitatem similitudini corporis hominum & brutorum respondentem jam observarunt veteres. Viderunt nimirum esse hominibus mores, quales etiam in brutis observantur, & faciem imprimis humanam similitudinem quandam habere cum facie brutorum, quibus iidem sunt mores. Hoc cum in quibusdam moribus manifestissimum sit, attentionem eorundem excitavit; ut ad alios quoque mores animum adverterent, qui alias eorum attentioni se subduxissent. Elucet hoc ex scriptis physiognomicis, in quibus etiam conjectatio morum ex similitudine hominum cum brutis docetur.

§. 915.

Quoniam mores naturales hominis iidem sunt cum moribus brutorum, si conformatio partium corporis humani & corporis alicujus bruti eadem fuerit, & eadem fuerint differentia alia, quibus tam corpora humana, quam brutorum a se invicem differunt (§. 914.), qui vero Physiognomiam excolere voluerit, investigare debet, quomodo ex conformatione partium corporis, aliisque differentiis a corporibus aliis conjectentur mores (§. 881.); *Qui Physiognomiam excolere voluerit, mores brutorum observare, & conformationem partium, aliasque differentias in brutorum pariter atque humanis corporibus obvias investigare tenetur.*

Modus investigandi morum naturalium cum conformatione partium, aliisque indicis corporis convenientiam.

Elucet hinc usus historiae animalium, quae observationibus certis punitur. Et in usum physiognomicum in historia animalium perficienda utiliter operam suam collocarent, qui acumine, ingenio & industria praestant. Exemplo ipsis esse potest vir summus de Reaumur, in Commentariis de Insectis, nunquam pro merito depraedicandis. Quorumnam vero habenda potissimum sit ratio, ut hunc usum consequamur, ipsa praesens propositio satis superque docet. Quoniam in historiis animalium, quae nunc prostant, multa occurrunt fabulosa, & a veritate aliena; iisdem tuto fidere non licet. Quamobrem non sine ratione dixi,

nationibus naturalibus contrarios, ut a moribus naturalibus recedamus. Physiognomia itaque non sufficit ad mores hominum conjectandos.

Quemadmodum oppido falluntur, qui ex solis inclinationibus & reclamationibus naturalibus omnes omnino hominum actiones deducere volunt, quasi nulla esset homini ratio, aut ejus in moribus hominum immutandis nulla vis; ita non minus sibi imponunt, qui ex Physiognomia sola de moribus hominum judicium sibi sumunt.

§. 918.

Actio inclinationi naturali aut reclamationi contraria simulata non est, nisi quamdiu aliquis mores naturales non mutavit. Etenim mores naturales inclinationibus ac reclamationibus naturalibus conformes sunt (§. 912.), consequenter actiones ex iisdem profectæ (§. 687.) cum internis consentiunt (§. 895. 896.), adeoque sinceræ sunt (§. 714.), non simulatæ (§. 716.). Quamdiu itaque aliquis mores naturales non mutavit, actio inclinationi naturali aut reclamationi contraria simulata est (§. 716.). Enimvero si quis mores naturales mutavit, actiones inclinationi naturali aut reclamationi conformes amplius non sunt (§. 912.), adeoque nec sinceræ eidem contrariantur (§. 895. 896. 714.), consequenter ex eo, quod sunt inclinationi aut reclamationi contrariæ non colligitur, eas esse simulatas (§. 716.). Patet itaque, actionem inclinationi aut reclamationi contrariam simulatam non esse, nisi quamdiu quis mores naturales non mutavit.

Actio inclinationi ac reclamationi contraria num sit simulata.

Propositio hæc probe notanda est, ne in simulatione detegenda fallamur. Unde patet, in hominum moribus conjectandis nihil agere eos, qui mores hominum naturales immutabiles sumunt (not. §. 917.).

§. 919.

Vultus, gestus & vox quando naturalis, quando affectata.

*Vox, vultus & gestus dicuntur naturales, qui inclinationibus & reclamationibus naturalibus conformes sunt: affectati, qui difformes aut contrarii sunt. Illos appellamus sermone vernaculo *frene*, item *ungezwungene Stimme, Mienen und Geberden*; hos vero *gezwungene*.*

Hinc *Thümmig:us* in Institutionibus, quas ex operibus nostris philosophicis Germanico idiomate conscriptis confecit, naturales vocat *liberos*, affectatos autem *soaffos*.

§. 920.

Quales sint naturales & affectati.

Quoniam vox, vultus & gestus naturales inclinationibus & reclamationibus naturalibus conformes sunt, difformes autem seu contrarii sunt affectati (§. 919.), & inclinationes ac reclamationes naturales conformationi partium corporis ac ceteris differentiis, quæ in corporibus humanis observantur, respondent (§. 908.); *vox, vultus & gestus naturales conformationi partium corporis ac ceteris differentiis, quæ in corporibus humanis observantur, conformes sunt, affectati autem contrarii.*

Differentia hæc in oculos incurrit, si vel levi, immo subinde nulla attentione utaris. Inest quædam contrarietas vultui, quæ difformitatem istam manifestat, nec eam occultam esse sine. Idem deprehenditur in voce ac gestu, etsi non eadem facilitate, qua in vultu detegatur. Notatur præterea aliquid contrarietatis inter vultum ac vocem; inter vocem & gestum, inter vultum atque gestum, & inter vultum, vocem atque gestum simul pro diversa horum difformitate. Unde patet possibilem esse aliquam theoriam de consensu vultus, gestuum ac vocis atque inclinationum & reclamationum naturalium, quæ adhuc in desideratis est. Ad hanc theoriam etiam referenda reductio affectatorum gestuum, vultus ac vocis in concordiam cum naturalibus, ut tollatur, quod in hisce maxime displicet, eosque exosos reddit.

Quamvis

vis vero utilitate sua non careat hæc theoria, & vultus, gestus ac vox mirifice subinde influant in fortunam hominis, quemadmodum illustribus exemplis doceri poterat; alia tamen bene multa in Philosophia morali restant, de quibus ante cogitandum, quam animum ad talia appellere licet. Immo si cum laude in hisce versari volueris, Philosophia moralis & Physica suppeditare principia debet, quæ hæcenus desiderantur.

§. 921.

Actiones, quas per somnium nobis committere, vel non committere velle videmur, moribus nostris conformes sunt. *Fundamentum enim naturale, de quo jam nobis sermonem esse per se patet, per legem imaginationis continuatur (§. 327. Ppsych. rat.).* Sed per legem imaginationis non reprodu-
cuntur nisi perceptiones, quas antea habuimus (§. 117. Ppsych. empir.), ac inprimis, quæ sæpe nobis fuerunt (§. 107. Ppsych. empir.). Quamobrem nec reproduci possunt nisi *ideæ boni & mali, ex quibus de actionibus committendis vel omittendis statuere solemus, consequenter actio, quam per somnium nobis committere, vel committere nolle nobis videmur, per motiva ordinaria determinatur (§. 890. Ppsych. empir.), adeoque cum consueta convenit, aut saltem appetitionibus & aversionibus consuetis conformis, si talis fuerit actio, quam quidem vigilantes committere vellemus, sed a qua rationes quædam singulares nos abducunt (§. 731).* Quoniam itaque actiones consuetæ moribus conformes sunt (§. 747); actiones, quas per somnium nobis committere, vel committere nolle videmur moribus conformes sunt.

Equidem anima etiam in somnio operationes intellectus edere potest, veluti judicare & ratiocinari (§. 419. Ppsych. rat.): non tamen hinc inferre licet, quod actiones a consueto agendi more

more in somnio recedant, cum etiam, quando vigilamus, intellectus sese immisceat actionibus nostris.

§. 922.

*Conjectatio
morum ex
somnia.*

Quoniam actiones, quas per somnium committere velle, aut nolle nobis videmur, moribus nostris conformes sunt (§. 921.); *ex somniis mores conjectare licet.*

Dantur etiam aliæ adhuc rationes, cur somnia appetitionibus & averfionibus nostris consuetis, adeoque moribus nostris conformia sunt. Sed eas hic difertius exponere non est instituti nostri.

§. 923.

*Onirologia
moralis quid
fit.*

Onirologia moralis est ars conjectandi hominum mores ex somniis.

Dari istiusmodi artem liquet (§. 922.). Sed eam adhuc esse in desideratis, nemo est qui ignorat. Non confundenda est cum Oniromantia, seu divinatione ex somniis, arte antiquissima; sed parum certa.

F I N I S

PARTIS II.

PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ UNIVERSALIS.

CON.

92 (0) 58

CONSPECTUS

PARTIS II.

PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ UNIVERSALIS.

CAPUT I.

De generali Actionum humanarum directione, 1

CAPUT II.

De Modo consequendi summum Bonum & Felicitatem terrestrem, 193

CAPUT III.

De Custodia Conscientiæ & Culpa vitanda, 555

CAPUT IV.

De Conjectandis hominum Moribus, 629

(*Wolffii Philos. Pract. Univ.*)

Kkk kk

INDEX

INDEX

RERUM PRÆCIPUARUM,

IN QUO NUMERI PARAGRAPHOS
DENOTANT.

A.	
A bsentia animi. Definitio, 651.	<i>intrinseca</i> . Definitio, 94. quænam a circumstantiis pendeat, 95
remedium, 652	<i>Actionis distincta notio</i> quomodo acquiritur, 93
<i>Absurdum</i> . Definitio, 448. quando quid sit, 449	<i>Actionis notionem insinuando</i> quomodo concurratur ad actionem alterius, 115. 116
<i>Accendere ardorem</i> quid sit, 235	<i>Actionum consensus</i> quomodo obtineatur, 2. quidnam ad eum requiratur, 3. qualis requiratur, 1. quod ad virtutem, 6. ad vitam perfectam requiratur, 10
<i>Accusatio conscientia</i> in quem non cadat, 683. cui non metuenda, 612	<i>Actionum convenientia cum lege nature</i> ad consensum actionum requisita, 3
<i>Acumen</i> requisitum ad mentem acuedam, ut nexus actionum cum fine ultimo perspiciatur, 87	<i>Actionum directio sapiens</i> quando obtineat, 59. quando cum vita perfecta coincidat, 60
<i>Acumen alienum</i> quando nos juvat in judicando nexu actionum cum fine ultimo, 90	<i>Actionum examen</i> cur continuo abbrevietur, 438. quomodo ejus molestia evanescat, 439
<i>Acquiscentia in seipso</i> quale sit motivum, 354. quando ardorem accendat, 239. quando intendat, 240	<i>Actionum nexus cum fine ultimo</i> , 68. 71. in vita perfecta, 70. cum perfectione sui aliorumque unde dijudicetur, 78. 79
<i>Actio</i> quomodo impediatur, 188. quotuplici modo impediatur, 189. quando sit sincera, 724. quomodo prodat affectum, 801. quænam moribus conjectrandis inserviat, 827. quænam simulationem prodat, 853. quænam committendam amet, 228. quænam oderit, 228. quomodo quis committenda avocetur, 361. 362. & seqq. qualis sit ejus qui morem mutavit, 875	<i>Actionum nexus universalis</i> ad vitam perfectam requisitus, 72. ad sapientem directionem actionum necessarius, 73
<i>Actionis determinatio extrinseca</i> . Definitio, 94	<i>Actio consuetæ</i> . Definitio, 729. quomodo

Index Rerum Præcipuarum.

- modo determinetur, 729. 731. qualis sit, 734. cur moribus conjectandis inserviat, 827
- Actio* *consuetarum* cum moribus conformitas, 747. ad appetitum & averfationem relatio, 749
- Actio contraria actioni.* Definitio, 187
- Actio* *externa cum interna consensus.* Definitio, 714. quantus adesse debeat in sincera, 715
ab interna Dissensus. Definitio, 716
- Actio* *humanarum* finis ultimus, 28
- Actio inclinationi & reclamationi naturali* *conveniens* num possit esse similita, 918
- Actio indeliberata* qualis sit, 738. 739. 740. quomodo se habeat ad appetitum & averfationem, 751. quod cum moribus conveniat, 750. quod moribus conjectandis inserviat, 827
- Actio infueta.* Definitio, 729. quomodo determinetur, 730. 731. quando moribus contraria, 748. quando simulationi detegenda inserviat, 873
- Actio* *Legi naturæ conformium* committendum motivum 385
contrariarum omittendarum motivum, 385
- Actio simulata.* Definitio, 716. quomodo se habeat ad motiva, 737. quando consueta fiat, 874. quando ad mores conjectandos utilis, 836. quod a sincera in conjectandis moribus distinguenda, 837
- Actio sincera.* Definitio, 714. qualis esse debeat, 715. quomodo determinetur, 733
- Adfabulatio.* Definitio, 304
- Adhortatio.* Definitio, 125. qualis sit, quæ sit cum comminatione, 143
- Adhortantis concursus* ad actionem alterius, 144
- Admiratio.* Definitio, 294. causa, 294
- Admonendo* quomodo quis concurrat ad actionem alterius, 120
- Æmulatio.* Definitio, 287. quantum cum imitatione conveniat, 288. causa quando sit odium, 290. quando invidia, 291. quomodo excitetur, 296
- Æmulus* quinam sit, 287
- Æmuli invidi* qualis sit animus, 292. 293
- Affectus* quinam ardorem intendant, 243. quod attentionem impediunt, 531. 532. cur impediunt, quo minus propositi simus memores & legis naturæ recordemur, 533. quomodo impediunt legis naturæ applicationem, 534. quomodo impediunt, ne nexus actionis cum fine ultimo perspiciatur, 534. quomodo nos abripiant ad agendum & non agendum, 536. quomodo ad legem naturæ transgrediendam, 536. quomodo impediunt actionem legis naturæ convenientem, 538. cur impediunt vitam perfectam, 539. quod virtutem impediunt, 541. ad vitia abripiant, 541. quod impediunt vitam naturæ humanæ, voluntati divinæ, sapientiz conformem ac ordinatam, 540. quando nos seducant, 542. quænam prodant, 752. quod moribus investigandis inserviant, 790. qualia verba suggerant, 799. quomodo dissimulentur, 802. quinam in

Index Rerum Precipuarum.

conjectandis moribus eligendi,	818.	Amor actionis committendæ,	228. vi-
819. 820. quando ab imaginatione		te perfectæ,	222. virtutis quibus-
dependeant,	821. quando simulatio-	nam conveniat,	220
nem prodant,	855. quomodo ser-	Anima inexistentia cur ab altero ope	
monone prodantur,	800. 801. quomo-	definitionis non agnoscantur,	771.
do influant in attentionem,	530.	quando definitiones ad ea applicari	
quod ad agendum & non agendum		possint,	772
tendant,	535	Anima actus interni quomodo sufficien-	
Affectus dissimulatio cur sit difficilis.	805.	ter significantur,	109
quid requirat,	804. quando difficil-	Animus agendi. Definitio,	168
lima,	806	Animus ad agendum dispositus. Defi-	
Affectuum dominium. Definitio,	543. 554	nitio,	169
Affectus futuri simulatio quomodo sese		Apertum. Definitio,	782. cur signis
habeat,	815	non indigeat,	783. an signa den-
Affectus latens unde colligatur,	754	tur,	784
Affectus objectum quomodo innotescat,		Appetitus cur aversioni contrarius in	
792. quomodo ut tale representetur,	822	simulatione,	849. quomodo se ha-
Affectu perturbati animi status qualis sit,	789	beat in moribus simulatis,	865. quo-
Affectus prateritus quomodo dissimule-		modo generaliter determinatus sit,	890. 893. quomodo se habeat in
tur,	807. quomodo simuletur,	moribus,	697 698
812. cur facilius simuletur præsentem,	813.	Appetitus sensitivus cum rationali quan-	
quam circumspectionem in simulando		do prorsus consentiat,	572. quomo-
requirat,	814	do ad consentium cum rationali re-	
Affectus species quomodo detegatur,		ducatur,	581
	755. 756. 757	Appetitus felicitatis qualis sit,	324
Affectuum signa diagnostica quomodo		Appetibilitas boni qualis sit,	348
a posteriori detegantur,	788	summi boni qualis sit,	331
Affectus simulatio cur sit difficilis,	811.	Appropinquatio ad vitam perfectam,	11
quænam requirat,	809. qua theoria	Aptitudo ceremoniarum cur requira-	
indigeat,	810	tur,	488
Agendi animum quinam habeat,	174	Aptitudo representandi perfectionem Dei	
Allicere quid sit,	134	finis ultimus actionum humanarum,	29
Allicientis concursus ad actionem alte-		Ardor. Definitio,	218. quando eidem
rius,	148. 149	fit locus,	219. qualis ad summum bo-
Amantis quando intersit, ne amatus		num consequendum,	229. qualis ad
quid faciat,	127	vitam perfectam,	230. qualis ad vir-
			tutem

Index Rerum Præcipuarum.

tutem requiratur, 231. quibusnam intendatur, 234. 237. 240. 242. 243. quibusnam accendatur, 238. 239. 241. effectus, 228	<i>Attentionis impedimentum,</i> 531
<i>Ardore flagrans</i> qualem habeat appetitum, 223. quomodo sese habeat in agendo, 223. 224. 225. 229	<i>Attentio ad circumstantias omnes</i> ad culpam vitandam requisita, 647
<i>Ardor agendi</i> quomodo excitetur, 411 <i>non agendi</i> quomodo excitetur, 413	<i>Attentio deficiens</i> quomodo legis naturæ applicationem impediatur, 517
<i>colendi virtutem</i> quomodo excitetur, 415	<i>Attentionis deficiente</i> effectus, 514
<i>fugiendi vitia</i> quomodo excitetur, 418	<i>Aversabilitas</i> summi mali qualis, 333
<i>legem naturæ servandi, vitam perfectam, rationi conformem, homine dignam vivendi,</i> quomodo excitetur, 412	<i>Aversatio</i> quomodo se habeat in moribus. 697, 698. quomodo generaliter determinata sit, 890. 893
<i>legem naturæ non transgrediendi, vitam imperfectam, rationi contrariam, homine indignam vivendi</i> quomodo excitetur, 414	<i>Aversatio infelicitatis</i> qualis sit, 325
<i>summi boni prosequendi</i> quomodo excitetur, 417	<i>Aversatio sensitiva</i> quomodo ad consensum cum rationali reducatur, 581. quando cum rationali prorsus consentiat, 572
<i>summi mali fugiendi</i> quomodo excitetur, 418	B.
<i>Ars conjectandi hominum mores</i> ex actionibus possibilis, 826	<i>Beatitudo</i> cur in servitute morali locum non habeat, 553
<i>Ars inveniendi ad acuendam mentem, ut nexus actionum cum fine ultimo perspiciatur, requisita, 89. quomodo nos juvet in dijudicando nexu actionum cum fine ultimo,</i> 90	<i>Blandimenta</i> quid sint, 132. eorum effectus, 133
<i>Assensus</i> quomodo fabula eliciatur, 305. firmiter causa, 301	<i>Bonum</i> cur appetibile per se, 348. cur motivum sui ipsius, 348
<i>Attentio</i> quantum subiciatur domino sui ipsius, 505	<i>Boni notio confusa</i> quamnam sit in moribus naturalibus, 905 <i>confusa & distincta representatio</i> quando consentiant, 574
	<i>Bonorum verorum</i> appetendorum motivum, 349
	<i>Bonitas actionis</i> quale sit motivum, 369
	<i>Bonitas divina</i> cur sit motivum servandi legem naturæ eamque non transgrediendi, 409. cur sit motivum vitæ perfectæ, 410
	<i>Brutorum</i> more quando vivatur, 547
	C.
	<i>Casus</i> quinam similes & dissimiles, 209. quando similes videantur, 210. quomodo

Index Rerum Precipuarum.

- modo omnes posibles in executione actionis detegantur, 181
- Casus in moralibus* quid dicatur, 180
- Casus praesens* quomodo agnoscatur, 183. quando in eodem determinando aberretur, 184
- Casuum similitum expectatio* quidnam sit, 212. quid ad eam requiratur, 213
- Ceremonia.* Definitio, 442. num institutio rationi conformis, 443. quomodo dijudicandæ, 444. quando superflua, 445. quando non, 446. quando necessariæ, 447. quando absurdæ, 450. qualia sint signa, 451. quænam retinendæ, nec reprehendendæ, 453. quando a singulis in privatum usum instituendæ, 454. quodnam jus in eas competat singulis, 455. quando in actionibus humanis consistant, 458. quomodo actionis commissionem & omissionem juvent, 459. usus in promovendis exercitiis virtutis & fuga vitiorum, 460. quando ad virtutem trahant, a vitio retrahant, 461. quomodo se habeant ad actiones, 464. quando sint nullæ, 465. num nullo fine adhibitæ abrogandæ, 466. quando illicitæ, 468. 472. quænam recipi non possint, 473. quando placeant, 474. quænam pulchræ, 475. quarum usus facilior, 477. quando rejiciendæ, 480. 508. cur aptæ esse debeant, 484. quando injustæ, 505. quando iniquæ, 506. cur introducantur, 507. quomodo inveniantur, 609. quomodo inventæ li-
- mentur, 510
- Ceremonia apta.* Definitio, 483. cur apta esse debeat, 484
- conveniens.* Definitio, 485. quænam sit, 486. cur esse debeat, 488. quando simul apta, 487
- de futuro.* Definitio, 491. effectus, 492. quænam eidem interserviant, 493
- illicita* quando in licitam degeneret, 470
- inconveniens.* Definitio, 485
- inepta.* Definitio, 483
- licita* quando illicita fiat, 469
- indecora* cur rejicienda, 480. ex quo fonte fluat, 481. 482
- nuda.* Definitio, 462. usus, 489
- Ceremonia de presenti.* Definitio, 491. effectus, 492. quando simul ceremonia de futuro, 495
- pulchra* quænam sit, 475. cur aliis præferenda, 478
- vestita.* Definitio, 462. usus, 490. quando nudis præferenda, 463. 479
- Ceremoniarum institutio* quando legitur conformis, 501. quid ea intendatur, 456
- Ceremonias instituendi* jus undenam sit, 503
- Ceremoniarum scientia* quod detur, 511
- significatus* cur docendus, 457. num mutari possit, 452. cui eundem amplificare liceat, 504
- Circumspectio* in simulatione, 870. in simulando affectu præterito adhibenda, 814
- Cir-*

Index Rerum Præcipuarum.

- Circumstantia.* Definitio, 95. Divisio, 98. investigatio, 182. unde dependeat, 97. quomodo determinantur, 102. quomodo dignoscantur ex, ad quas agens attendit, 835
- Circumstantias aperiendo* quomodo quis ad actionem alterius concurrat, 117
- Circumstantia personarum* quomodo detegantur, 105. 108
- Circumstantiæ adversæ.* Definitio, 159
- favorabiles.* Definitio, 159
- minus favorabiles.* Definitio, 159
- Collisio motivorum.* Definitio, 741.
- quando obtineat, 742
- Cognitionis claritas* undenam sit, 253
- Cognitionis intuitivæ* objectum, 254.
- ad symbolicam reductio, 255. 256
- Cognitio per exempla* qualis sit, 297
- Cognitio mortua.* Definitio, 244. undenam sit, 246. quando sit, 245. 247
- Cognitio veritatis* quomodo ad intuitivam reducat, 307
- Cognitio viva.* Definitio, 244 undenam sit, 246. quando sit, 245. cui conveniat, 248. quomodo acquiratur, 274. 249. quando omnibus suis numeris absoluta, 323
- Cognitio universalis* quomodo illustretur, 262
- Comminatio.* Definitio, 131
- Comminantis concursus* ad actionem alterius 147
- Concursus ad actionem alterius* quando obtineat, 106. 107. quotuplici modo fiat, 110. & seqq. quando fiat actu intellectus, 111. voluntatis, 112. facultatis locomotivæ, 113.
- consilio, 114. comminatione, 147
- Conformatio partium* quomodo innote-scat, 886. quibus moribus respondeat, 888. 913. quibus inclinationibus & reclinationibus, 908
- Confirmatio veritatis.* Definitio, 251
- Confucius* laudatur, 264
- Conjectatio morum.* Definitio, 704. in quo consistat, 705
- ex affectu* quomodo fiat, 793.
- quando certior, 824. quam cautionem requirat, 817
- ex actionibus* num possibilis, 826.
- quomodo fiat, 838. quales actiones requirat, 827. 828
- ex simulatione* quomodo fiat, 869.
- quando actio simulata eidem inserviat, 836
- ex similitudine hominum cum brutis* quantum præstet, 916
- Conscientia* quomodo efficiatur libera, 606. quando sit libera. quando serva, 607. a quonam custodiat, 609. 634. quando a servitute liberetur, 605. quando sit tranquilla, 615. quando inquieta reddi nequeat 615. quando evigilet, 632
- Conscientiam custodiens* quomodo agat, 609. num sit conscientiosus, 611. a quibusnam sibi cavere debeat, 597. quænam facere debeat, 599. 600. 602
- Conscientiæ accusatio* cui non metueda, 612
- excusatio* cuiusnam sit, 682.
- cuiusnam præsto sit, 613
- Conscientia recta* quænam requirat, 598.
- quando non sit certa, 601
- Con-*

Index Rerum Praecipuarum.

- Conscientiosus* quid facere debeat, 616.
 num conscientiam custodiat, 616
- Consensus actionis externa cum interna.*
 Definitio, 714. quantus esse debeat
 in actionibus simulatis, 715
- Consensus actionum* qualis requiratur, 1.
 quomodo obtineatur, 2. quænam
 requirat, 3
- Consensus sensuum & imaginationis* in
 repræsentando bono & malo quando
 non sit perfectus, 583
- Consensus sensuum & imaginationis cum*
intellectu quando sit perpetuus, 577.
 quem usum habeat in assensu robo-
 rando, 301
- Considerate agendi cura prima,* 661
- Consilio* quomodo concurramus ad
 actionem alterius, 114
- Consuetudo agendi* quid faciat ad occa-
 sionem arripiendam, 173
- Convenientia ceremoniarum* cur requira-
 tur, 488
- Convenientia cum lege natura* quando
 motivum agendi, 372. 374. 397. 399.
 quando motivum actionem non omit-
 tendi, 377. quando motivum vitam
 homine dignam vivendi, 403. cur ad
 consensum actionum requiratur, 3
- Corporum humanorum & brutorum dif-*
ferentia præter conformationem par-
 tium undenam sint, 907. cur in-
 clinationibus & reclamationibus natu-
 ralibus, 908. cur moribus naturali-
 bus respondeant, 913
- Corporum humanorum differentiis* quales
 mores respondeant, 889
- Culpa* cur cum vita perfecta non consi-
 stat, 24. quænam in simulando vi-
 tanda, 872. quænam nullius sibi con-
 sciis, 680
- Culpa origo,* 641
vitanda medium generale, 642.
 studium in custodia conscien-
 tiæ quantum extendatur, 640.
 motivum, 686
- evitatio* cur ad custodiam conscien-
 tiæ requiratur, 637. a quibus er-
 roribus aliena esse debeat, 645. a
 qua ignorantia libera, 644. quid
 in ea observandum, 646. 647
- Culpa commissionis & omissionis* cur custo-
 diæ conscientia contraria, 639
- Culpa media* a vita perfecta removen-
 da, 25
- Culpa sensu carens animus* cur pars feli-
 citatis, 685
- Culpa sensus* a vita perfecta alienus, 681
- Custodia conscientia* quænam requirat.
 597. 599. 600. 602. 608. cur cum
 virtute indivulso nexu cohæreat, 605.
 quidnam eidem contrarietur, 639.
 ejus fructus, 612. 613. 614. 615.
 638. motivum, 625. cur omnem
 facultatum usum requirat, 643
- Custodia legis naturalis* motivum, 326.
 407. rigor, 4 extensio, 5. ardor
 quomodo excitetur, 412. usus in
 vita perfecta, 17
- D.
- Damnatio conscientia* quomodo vitan-
 da, 625
- Decorum* quod ad vitam perfectam re-
 quiratur, 23. quando motivum agen-
 di, 390. quando motivum actionem
 non

Index Rerum Præcipuarum.

non omittendi, 395. num sit moti- vum ejus, qui legem naturæ servare vult, 396	<i>Dissensus actionis externe ab interna.</i> Definitio, 716
<i>Decreti executio</i> quando sequatur, 426. quando suspendatur, 423	<i>Dissensus sensuum, imaginationis atque intellectus.</i> Definitio, 576. quan- do nullus detur, 577. quando ob- tineat, 578
<i>Defectus rectitudinis</i> quando motivum non agendi, 387. 389	<i>Dissimulans</i> intentionem quomodo se gerat, 722
<i>Definitiones</i> quomodo illustrentur, 258. 259. qualem habeant usum in re- bus agnoscendis, 773	<i>Dissimulatio.</i> Definitio, 717. qua- nam insit simulationi, 847. 744
<i>Definisionum illustratio.</i> Definitio, 252	<i>Dissimulatio præcedens.</i> Definitio, 745 <i>consistens.</i> Definitio, 745
<i>Deformitas</i> vitæ imperfectæ, 343. quod sit motivum vitæ imperfectæ vitan- dæ, 344	<i>consequens.</i> Definitio, 745. cur facilior consistente, 808
<i>Deformitas</i> motivum nolitionis, 339. quomodo eodem caute utendum, 540	<i>Dissimulatio affectus,</i> 802. quomodo voluntas ad eam determinetur, 803. quando præsentiam animi requirat, 804. cur sit difficilis, 805. quan- do difficillima, 806
<i>Dehortantis</i> concursus ad actionem al- terius, 145	<i>Dissimulatio finis</i> qualis sit, 720
<i>Dehortatio.</i> Definitio, 125	<i>Dissimulatio intentionis</i> cum dissimula- tione finis conjuncta, 720 in quo consistat, 719. qualis sit, 720
<i>Deo vivere</i> cur ad vitam perfectam spe- cret, 27	<i>Dissuadentis concursus</i> ad actionem alte- rius, 136
<i>Differentiæ corporum</i> præter conforma- tionem partium undenam sint, 907. cur inclinationibus & reclusionibus naturalibus, 908. cur moribus na- turalibus respondeant, 913	<i>Docendo media & remedia</i> quomodo quis concurrat ad actionem alte- rius, 122
<i>Dilatatio fabula</i> quo fundamento nita- tur, 319	<i>Docendo moralitatem actionis</i> quomodo quis concurrat ad actionem alterius, 118
<i>Diligentia</i> in simulando adhibenda, 871. improvidentiam evitandi, 671	<i>Docendo motiva & impedimenta</i> quo- modo quis concurrat ad actionem al- terius, 119. 121
<i>Directio sapiens actionum</i> quomodo ob- tineatur, 594	<i>Doctrinæ</i> quomodo rectius intelligen- tur, 260
<i>Disconvenientia cum lege nature</i> quando motivum agendi, 373. 374. 376. quando motivum nolitionis, 404	<i>Dolus</i> a vita perfecta removendus, 25
<i>Disconvenientia cum ratione</i> quando mo- tivum non agendi, 398. 400	Lill II Domi-
(<i>Wolfii Philof. Præf. Univ. Pars II.</i>)	

Index Rerum Præcipuarum.

- Dominium divinum* quando motivum servandi legem naturæ eamque non transgrediendi, 407
- Dominium perfectum in sensus, imaginationem & affectus.* Definitio, 571. quale sit, 572. 573. 574. 577. 592
- Dominium in sensus, imaginationem atque affectus.* Definitio, 543. effectus, 554. divisio, 569. & seqq. quid valeat in actionibus juxta legem naturæ exigendis, 566. quomodo acquiratur, 568. 584. quomodo conservetur, 585
- Dominium universale in sensus, imaginationem atque affectus,* 569
particulare, 569
plenum, 570
minus plenum, 570
imperfectum, 571
- Dominus sui ipsius.* Definitio, 555. quænam sollicitudo eum teneat, 556. quod vere liber sit, 559. quod se ipsum vincat, 564. quamnam potestatem in attentionem, 565. quamnam in sensus, imaginationem atque affectus habeat, 567
- Dormitatio conscientie* quomodo evitetur, 627. quando obtineat, 629
- E.
- Electionis* motivum generale, 335
- Empirici in agendo* quibus motivis utantur, 285
- Errores* quinam vitandi culpam evituro, 645
- Eventus negotii* quando dubius, 201. cur plerumque incertus, 202
- Examen actionum* cur continuo abbrevietur, 438. quomodo ejus molestia evanescat, 493
- Exceptionum regule* cur cognitæ esse debeant in culpa media vitanda, 679
- Exempla.* Definitio, 250. quando præbeant motivum tentandi, 282. quando corroborent motiva, 283. quibusnam præbeant motiva, 277. 279. 280. 281. 284. 285. quinam iis tanquam motivis utantur, 278. quomodo sint subsidium memoriæ, 298. quamnam aliis præferenda, 320
- Exemplorum* efficacia in iis, qui gloria ducuntur, 286. necessitas & utilitas in æmulatione excitanda, 296. usus in convictione veritatum moralium, 269. in doctrinis rectius intelligendis, 260. in notionum realitate percipienda, 265. in veritate confirmanda, 270. in cognitione viva, 273. in cognoscendo agendi modo, 275. in illustrandis definitionibus & propositionibus, 258. 259. in æmulando, 289. in compendiosa cognitione, 297. in reducendis sensibus & imaginatione ad consensum cum intellectu, 299
- Exhortatio.* Definitio, 129
- Exhortantis* concurtus ad actiones alterius, 144. intentio, 130
- Experientia* quamnam præstet altera, 320
- Experientia domestica* usus in intuentis universalibus in singularibus, 261. in illustranda cognitione universali, 262. in doctrinis rectius intelligendis, 263. in convictione de usu facultatum nostrarum, 267. in veritate confirmanda, 267.

Index Rerum Præcipuarum.

- da, 270. 271. in convictione veritatum moralium, 272. in cognitione viva, 273. in reducendis sensibus & imaginatione ad consensum cum intellectu, 300. necessitas ad veritates morales & psychologicas intelligendas, 264
- F.
- Fabula.* Definitio, 302. divisio, 303. effectus, 305. materia, 306. usus in veritate morali ad cognitionem intuitivam reducenda, 307. a quonam penitus intelligatur, 318. quomodo inveniatur, 309. 310. quibus exemplis æquipolleat, 321. quibus præferenda, 322
- Fabule dilatatio* quo fundamento nitatur, 319
- Fabule interpretatio.* Definitio, 304 unde pendeat, 319
- Fabularum inventores* quales esse debeant, 311. & seqq.
- significatus* fundamentum, 308
- vis* in persuadendo, 315
- Factum* quid sit, 153
- Facultas animæ* una quomodo vincat alteram, 562
- Facultas cognoscitiva* quomodo se habeat in moribus, 699. 700. 702
- Facultatum omnium usus* ad custodiam conscientiæ requisitus, 643
- Facultatum usu* quomodo vincamur, 267 quomodo is agnoscat, 268
- Facultatis cognoscitivæ* generalis determinatio in moribus, 903
- Facultatis locomotivæ* actus quomodo impediatur, 192. actu quomodo ad actionem alterius concurratur, 113
- Felicitas* cum perfectione sui necessario cohærens, 48. motivum custodiæ legis naturalis, 326. vitæ rationi, voluntati divinæ, naturæ humanæ convenientis, 345. verorum bonorum appetendorum, 349. vitæ perfectæ, 334. quomodo moveat ad bona vera appetenda eos, qui demonstrationes a priori non capiunt, 350. a servitute morali aliena, 552. quomodo acquiratur, 596
- Felicitatis* appetitus naturalis, 324. nexus cum summo bono, 217. pars quædam ejus non minima, 635. intentio quomodo sese habeat, 50. cur ad vitæ perfectæ studium requiratur, 51
- Felicitatem aliorum* quinam promovere intendat, 49
- Fine quæsito* potiundi media, 92. modus cur ad vitam perfectam cognitus requiratur, 91. cur exciderimus, quomodo investigetur, 203
- Finis* ad summum bonum adspirantis, 214. simulationis, 848
- Finis actionum* naturæ humanæ conveniens, 54
- Finis primarius* actionum quinam sit, 36
- ultimus* quinam sit, 28. 29
- Finium subordinatio* ad vitam perfectam requisita, 52
- Firmum propositum.* Definitio, 386
- G.
- Gestus.* Definitio, 709. num ab affectu pendentes impediri possint, 796. quod affectus prædant, 752.

Index Rerum Precipuarum.

- Gestus* num speciem affectus prodant, 753
Gestus naturalis. Definitio, 919
affectatus. Definitio, 919
Gloria quod ardorem intendat, 234.
 quando accendat, 235. quorum
 emulationem excitet, 295. quale
 motivum admittat, 351. 352
Gloria divina manifestatio inest perfe-
 ctioni nostræ, 29
Gradus appropinquationis ad vitam per-
 fectam, 11. remotiois a perfectio-
 ne vitæ, 12. imperfectionis vitæ
 moralis, 15
- H.
- Historia* quomodo in fabulas converta-
 tur, 314
Historia naturalis. Definitio, 896
- I.
- Ignorantia* quænam vitanda culpam evi-
 tatur, 644
Imaginatio quomodo ad consensum
 cum intellectu reducat, 299. 300.
 quando assensum efficiat firmiorem,
 301. quomodo ad assensum cum
 intellectu reducat, 317. quando
 nos seducat, 523. 524. quomodo
 impediat, quo minus propositi simus
 memores, & legis naturæ recordemur,
 525. quomodo impediat rectam
 legis naturæ applicationem, 527.
 quomodo impediat, quo minus nexus
 actionis cum fine ultimo perspiciatur,
 528. quando cum intellectu con-
 sentiat, 575. 578. quomodo in re-
 præsentando bono & malo ad con-
 sensum cum intellectu reducat, 582
 quando non perfecte consentiat, 583
- Imaginationis dominium.* Definitio,
 543. 554
concurfus ad representandum ob-
 jectum, quale requirit notio
 boni, vel mali, 839. quomodo
 detegatur, 841
Imitatio. Definitio, 204. quibusnam
 propria, 205
Imitatio empirica. Definitio, 208
rationalis. Definitio, 208
Imitatores quando sint empirici, 206.
 quando non sint, 207
Imitatores cæci quibus non utantur mo-
 tivis, 284
Impedimenta quomodo detegantur, 193.
 198. quomodo tollantur, 195
Impedimenta vitæ legi naturali conformis
 quando omnia removere valea-
 mus, 592
Impedimentum, quo minus nexus actio-
 nis cum fine ultimo perspiciatur, 519,
 applicationis legis naturalis, 516. 517.
 518. 528. 534. vitæ perfectæ, 520.
 529. 539. ordinatæ, 521. 529. rationi,
 legi naturæ, voluntati divinæ, sapientiæ
 conformis, 521. 529. virtutis, 522.
 529. 540. actionum ad legem na-
 turæ exigendarum, 526. attentio-
 nis, 531
Impedimentorum divisio, 179. ab ima-
 ginatione & intellectu objectorum re-
 medium, 825. 842. 843. vitæ legi
 naturalis conformis fons, 591
Imperfectio vitæ moralis in quo confi-
 stat, 13
Improvidentia remedium, 665. 666. 676
Improvidentiam evitaturus quomodo
 agere

Index Rerum Præcipuarum.

- agere teneatur*, 670. qua diligencia uti debeat 671
- Incessus*. Definitio, 711
- Inclinatio*. Definitio, 895
- Inclinatio naturalis*. Definitio, 895
- Inclinationes naturales* conformationi partium & differentiis corporum respondententes, 908
- Inclinationum naturalium* identitas in hominibus ac brutis unde colligatur, 914. 915. origo, 906
- Incogitantia* quid sit, 653. quomodo definiri possit, 654. ejus remedium, 655. -cur ab inconsiderantia distinguenda, 656
- Inconsiderantia* cur ab incogitantia distinguatur, 656. quod ab incogitantia dependeat, 657. quam primam curam ei evitandæ impendenda, 658. quomodo evitetur, 664
- Inconsiderantiam evitaturi* qualis esse debeat voluntas, 662. modum hanc acquirendi, 663
- Inconsiderate agere* cuiquam impossibile, 659. quando non considerate agere culpa sit, 660
- Incuria* remedium, 677
- Indecorum* quando motivum non agendi, 391. 394. num sit motivum ei, qui legem naturæ transgredi non vult, 396
- Indicium*. Definitio, 876. valor diversus, 877
- Infelicitas* in servitute morali detenti, 589
- Infelicitas* motivum non transgrediendi legem naturæ, 327. fugiendi vitam imperfectam, 346
- Infelicitatis* aversio naturalis 325
- Influxus in actionem* quid sit, 94. quomodo fiat, 99
- Influxus in moralitatem* actionum undenam sit, 100. 101, 103
in actualitatem actionum undenam sit, 103. 104
- Ingenium* ad acuendam mentem requisitum, ut nexus actionis cum fine ultimo perspicatur, 88
- Ingenio a lineo* quomodo juvemur in judicando nexu actionum cum fine ultimo, 90
- Insectorum historia* Dn. de Reaumur commendatur, 31
- Instigatio*. Definitio, 123. num sollicitationis species, 140
- Instigantis* concursus ad actionem alterius, 142. intentio, 124
- Instinctus naturalis*. Definitio, 904
- Instrumentum*. Definitio, 154, divisio, 154. concursus ad actionem, 155. quo referendus, 156
- Intellectus* actio quomodo impediatur, 190
concurfus ad actionem alterius, 111 114. & seqq. ad representandam actionem, qualem requirit notio boni vel mali, 840. quomodo hic detegatur, 841
- Intentio* hominis in omnibus actionibus qualis esse debeat, 30. 31. ceremoniam instituentis, 456. virtutem colentis, 45. simulantis, 743
- Intentio directa* ejus, qui vitam perfectam vivere studet, 34

Index Rerum Præcipuarum.

<i>Intentio immediata</i> quænam esse debeat,	39	<i>pedimentum</i> ,	§16. §17. §18. §27. §34.
<i>Intentionis dissimulatio</i> in quo consistat,	719	servandæ impedimentum,	§38.
<i>Intentionem dissimulans</i> quomodo se gerat,	722	applicatio quando male fiat,	§17. §18.
<i>Intentorum simul</i> regula generalis,	47	servandæ propositum cum custodia conscientia connexum,	633
<i>Interpretationis ulterioris</i> fabularum fundamentum,	319	<i>Legum naturalium</i> usus in nexu actionum cum perfectione sui aliorumque dijudicando,	79
<i>Inventores fabularum</i> quales esse debeant,	311. & seqq.	<i>Legum naturalium systema</i> quid sit,	81.
<i>Inutilitas</i> num sit motivum volitionis,	359	quomodo condatur,	282. 284.
<i>Irrita</i> quando fiat actio,	287	usus singularis,	851
<i>Iubentis Concurfus</i> ad actiones alterius,	137	<i>Lex natura</i> quam rigide observanda,	4.
<i>Judicia aliorum</i> qualia esse debeant, ut sint motiva,	353	cur tota observanda,	5
<i>Judicium benignum aliorum</i> quando motivum vivendi vitam hominæ dignam,	401.	<i>Liber vere</i> quando sit homo, quando non,	§58.
quosnam moveat,	351	quinam sit, qui non sit,	§59
<i>Judicium sinistrum aliorum</i> quosnam moveat,	352	<i>Libertas vera</i> ubi reperiatur,	§59
<i>Jus</i> singulorum in ceremonias,	455	<i>Libertatis</i> abusus in quo consistat,	§57
<i>Jus amplificandi significatum ceremoniarum</i> undenam sit,	504	ut in quo consistat,	§57
<i>Jus instituendi ceremonias</i> undenam sit,	503	<i>Licentia vivendi.</i> Definitio,	§60.
		a quonam cum libertate confundatur,	§61
		<i>Locus</i> quomodo influat in actionem hominum,	179
		<i>Logica probabilium</i> usus nondum satis cognitus,	281
		M.	
		<i>Malitia actionis</i> quale sit motivum,	369
		<i>Mali confusa & distincta representatio</i> quando consentiant,	§74
		<i>notio confusa</i> in moribus naturalibus quænam sit;	905
		<i>Malum</i> quomodo representetur tanquam eventu possibile,	667.
		quomodo tanquam certo futurum,	667.
		669. quo effectu hoc fiat,	668
		<i>Mathemata</i> quomodo tradantur ab Autore,	297
		<i>Media</i> quomodo investigentur,	185.
		quando	

Index Rerum Præcipuarum.

quando natura ad ea concurrat, 186	<i>Mores brutorum</i> qualem determinationem appetitus & averſationis præſupponant, 698. qualem facultatis cognofcitivæ, 700
<i>Mediis</i> uti quando illicitum, 467. illicitis num̄ uti liceat, 471	<i>boninum</i> qualem ſupponant determinationem in facultate cognofcitiva, 699. 712
<i>Mediorum ſubordinatio</i> qualis ſit, 42. cum ſubordinatione finium eadem, 42	<i>boneſti & inboneſti</i> quomodo differant, 694
<i>Medium præſentiæ animi</i> , 650. evitandi inconfiderantiam, 664. negligentiam in agendo, 673	<i>liberi</i> . Definitio, 689, cur imputentur, 690
<i>Medium medii</i> . Definitio, 41	<i>naturales</i> . Definitio, 689. cur non imputentur, 690. unde pendeant, 891. quomodo ſe habeant ad facultatem cognofcitivam, 897. 898
<i>Medium proximum</i> . Definitio, 40	<i>naturales communes</i> . Definitio, 901
<i>remotum</i> . Definitio, 40	<i>proprii</i> . Definitio, 901
<i>Memoria</i> ſubſidium, 298	<i>ſimulati</i> . Definitio, 864
<i>Mentis acies</i> ad vitam perfectam, 77. ad dijudicandum nexum actionis cum fine ultimo requiſita quomodo acquiratur, 80. 85	<i>veri</i> . Definitio, 864
<i>Metaphorica</i> cur videantur, quæ proprie dicta ſunt, 73	<i>Morum</i> ſigna quænam ſint, 706. differentia, 692. indicium, 876. varietas unde, 893. 894
<i>Methodus</i> ſyſtemati legum naturalium conveniens, 83	<i>dependentia a libertate poſitiva</i> . Definitio, 691
<i>Metus</i> quomodo ſimulationem prodar, 854	<i>privativa</i> . Definitio, 691
<i>Modus agendi</i> quomodo cognofcatur, 275. Definitio, 276	<i>Morum conjectatio</i> Definitio, 704.
<i>Moleſtia</i> non omnibus eadem, 892	in quo conſiſtat, 705. ex affectu, 817. 824. 793. ex actionibus, 826. 827. 828. 838. ex ſimulatione, 836. 869. ex omnibus 921. 922
<i>Mores animi</i> . Definitio, 688. quomodo vulgo definiantur, 708. qualem determinationem appetitus & averſationis præſupponant, 697. quinam reſpondeant conformationi partium, 888. quinam differentiis aliis corporum, 889. ex affectu, 790. 793. quomodo ex actionibus conſequentur, 831 & ſeqq.	<i>Morum decororum & indecororum</i> differentia, 596
<i>Mores adventitii</i> Definitio, 902	<i>hominis</i> cum moribus brutorum comparatio, 701
<i>boni & mali</i> quomodo differant, 693	<i>licitorum & illicitorum</i> differentia, 695
	<i>Mo-</i>

Index Rerum Præcipuarum.

- Morum naturalium* in hominibus ac brutis identitas, 899. 900. unde colligatur, 914. 915. cum inclinationibus & reclamationibus, 912. cum conformatione partium & differentiis corporum conformitas, 913
Simulatorum ad appetitum, 865.
 ad facultatem cognoscitivam relatio, 866. 867
Mos. Definitio, 687
Morsus conscientia cur non fovendi, 622.
 cur summa cura evitandi, 624. quem non angeant, 684
Morsuum conscientia remedium, 620
Morsibus conscientia quando non sit locus, 614. quomodo medeamur, 617.
 cur difficulter medeamur, 621
Morsus conscientia lenire quid sit, 618.
 quomodo leniantur, 619. 623
Motiva quando in promptu sint, 169.
 quando præbeant exempla, 277. 279. 280. 281. 284. 285. quomodo corroborent exempla, 283. quomodo detegantur, 371
Motiva extraordinaria. Definitio, 726.
 quando habeant locum, 731. quomodo detegantur, quæ alteri sunt, 858
generalia. Definitio, 727. qualia sint, 732. 735
generalissima. Definitio, 728.
 qualia sint, 735
legitima. Definitio, 369. quænam sint, 370. quomodo detegantur, 370
ordinaria. Definitio, 726. quando habeant locum, 731
specialia. Definitio, 727. qualia sint, 732. 735
- Motiva singularia.* Definitio, 727.
 qualia sint, 732. 736
Motiva simulationis num dentur, 860.
 quomodo reperiantur, 861. quid sint, 868
Motivorum cognitio a cognitione morum dependens, 857
Motivorum collisio. Definitio, 741.
 quando obtineat, 742
Motivum tentandi quomodo præbeant exempla, 282. colendi virtutem, 328.
 fugiendi vitia, 329. prosequendi summum bonum, 330. fugiendi summum malum, 332. fugiendi vitam imperfectam, 346. fugiendi vitam rationi, voluntati divinæ & naturæ humanæ contrariam, 347. appetendi bonum, 348. appetendi bona vera, 349. vivendi vitam homine dignam, 401. non vivendi vitam homine indignam, 403. 404. servandi legem naturæ eamque non transgrediendi, 407. 409 fugiendi servitutem moralem, 588. 590. vitandi culpam, 686
Motivum vitæ perfectæ, 334. 342. 374. 410. 387. 394. 399. vitæ conformis rationi, voluntati divinæ, naturæ humanæ, 345. rei appetendæ, 356. eorum qui gloria ducuntur, 351. 388. 389. 402. 403. virtutem colentis, 375. ejus, qui agere vult, quæ Deus vult, 378. 383. ejus, qui agere non vult, quæ Deus vult, 379. 384. ejus, qui agere non vult, nisi quod vult alter, 380. volentis vivere vitam homine dignam, 397. custodiæ conscientia, 625
Mo-

Index Rerum Præcipuarum.

- Motivum agendi* quando voluntas Dei, 405. 406. quale sit ei, cui serâ voluntas legem naturæ servandi, 372
- Motivum non agendi* quando noluntas Dei, 405. 406. quale sit iis, qui legem naturæ servare volunt, transgredi nolunt, 373. quale ei, qui vitam perfectam vivere vult, 394. quale ei, qui vitium averfatur, 376. quale ei, qui gloria ducitur, 352
- Motivum actionis non omittenda* quale sit ejus, qui vitia averfatur, 377
- Motivum generale* volitionis, 335. nolitionis, 338. persistendi in proposito, 354. desistendi a malo proposito, 355
- Motivum nolitionis* quando requiratur ad actionem omittendam, 360
- Motivum a voluntate Dei petitum* cur ad vitam perfectam necessarium, 27
- N.
- Natura* quando ad media concurrat, 186
- Negligentia* in agendo quomodo evitetur, 672. quale habeat remedium, 673
- Nexus actionum* qualis requiratur ad vitam legi naturæ, rationi, voluntati divinæ & naturæ humanæ conformem, 74. qualis sit in vita perfecta, 69
- Nexus actionum cum fine ultimo*, 68. 71
- felicitatis* cum summo bono, 217.
- cum perfectione sui, 48
- vite ordinatæ* cum virtute, 64
- perfectæ* cum virtute, 26
- sapientis directionis actionum* cum virtute, 64
- Nexus universalis* actionum omnium evictus, 76. ad vitam perfectam, 72.
- (Wolffii *Philos. Præf. Univ. Pars II.*)
- ad sapientem directionem actionum requisitus, 73
- Nolitionis* motivum, 339. motivum generale, 338. actus quando necessarius ad avocandum alterum ab actione committenda, 361, quando non, 362. & seqq.
- Nolitio committendi actionem.* Definitio, 392
- Noluntas alterius* quando sit motivum non agendi, 380. quando esse debeat, 381. 382
- Noluntas Dei* quando motivum non agendi, 379. 405. 406
- Notæ* definitionem ingredientibus quomodo agnoscantur, 776
- Notio boni vel mali* qualis in simulatione supponatur, 867
- Notio veritatis moralis* quomodo fabula alterius animo ingeneretur, 305
- Notionum ad exempla applicatio* quem habeat usum, 258
- Notionum realitas* quomodo percipiatur, 265. cur in philosophia practica a posteriori probanda, 266
- Notiones distinctas actionum formandi habitus* ad culpam vitandam requisitus, 645
- O.
- Objectum affectus* quomodo innotescat, 792. quomodo ut tale representetur, quale requirit affectus, 822
- Obligatio* ad conscientiam custodiendam, 610
- Obligationis divinæ* ad legem naturæ custodiendam fons, 488
- Occasio* quid sit, 158. 159. quando deficiat
- M m m m m

Index Rerum Præcipuarum.

- fiat, 161. quando adversa, 162.
 num sit in nostra potestate, 163. a
 quonam studio quærat, 164. quo-
 modo quærat, 165. a quonam ar-
 ripiatur, 166. 172. quomodo arri-
 piatur, 167. quando casu offeratur,
 170. quemnam ad agendum im-
 pellat, 171
Occasionem agendi quinam quærat, 175.
 176. quinam non arripiat, 177. 178
Odi quando æmulationis causa, 293
Odi actionis cuiusdam cui conve-
 niat, 228
     vita perfecta quibusnam conve-
     niat, 222
     vitii cui conveniat, 220
Onirologia moralis. Definitio, 923
Orare alterum ut faciat, quid sit, 126
     cujusnam sit, 128
Orantis concursus ad actionem alterius,
     146
Operarum collationi debitus concursus,
     151. qualis sit, 150
     P.
Perfectio sui aliorumque quomodo inten-
     di debeat, 37. 38. quænam cum ea
     simul intendantur, 46. num sit actio-
     num humanarum finis ultimus, 28.
     num primarius, 36. num finis hu-
     manæ naturæ conveniens, 54
Perfectio hominis. eius cognitio distincta
     cur ad vitam perfectam requiratur, 35
     vita moralis in quo consistat, 9
Philosophia ceremonialis, 511
Philosophiæ primæ usus in rimandis pro-
     fundioribus, 13
Physiognomia. Definitio, 881. quæ-
     nam in ea demonstranda, 885. quod
     detur, 909. usus, 910. in quænam
     inquirere debeat eam exculturus,
     911. cur non sufficiat ad mores
     conjectandos, 917
Physiognomiam exculturus in quid inqui-
     rere debeat, 887
Physiognomizare quid sit, 882. quid
     requirat, 883. 884
Pictas philosophica ad vitam perfectam
     requisita, 22
Penitentia quando ardorem non agendi
     accendat, 241. quando intendat, 242
Penitentia prævisa quale sit motivum,
     355
Positus corporis. Definitio, 710
Præceptum divinum quando motivum
     agendi, 383
Præipientis concursus ad actionem alte-
     rius, 137
Præcipitantia remedium, 674
Præcipitantiam evitaturus qualis esse
     debeat, 675
Præfabulatio. Definitio, 304
Præsentia animi. Definitio, 648.
     medium, 649. 650. ad affectus dis-
     simulandos requisita, 804
Prætextus. Definitio, 718. in quo
     consistat, 718
Prætextu utens quomodo se gerat, 722
Principium generale avocandi alterum ab
     actione committenda, 361
Principii reductionis usus in fabulis inve-
     niendis, 310
Professores inhabiles quinam ad philoso-
     phiam practicam docendam, 264
Prohibentis concursus ad actionum alte-
     rius, 138
     Pro-

Index Rerum Præcipuarum.

- Prohibitio divina* quando motivum non agendi, 384
- Propositionum illustratio* quid sit, 252. quomodo fiat, 258. 259
- Propositum* quando tenacissimum, 227. quando tuat, 427. quomodo quis ab eodem abducatur, 428. quando subsistat, 430. quomodo ab eo abducatur ardore agendi vel non agendi flagrans, 431
- Propositi* cur non simus memores, 514. 515. 525. 533. cur semper memores esse debeamus, 432. quomodo semper simus memores, 436. quomodo per totum diem simus memores, 441
- Propositum agendi* quomodo determinetur, 419. 420. quando non sequatur, 421. 422. 424. 425
- Propositum servandi legem naturæ* quomodo subsistat, 429. cum custodia conscientię connexum, 633
- Propositum non deferendi* motivum generale, 354
- Propositum malum abominandi* motivum, 355
- Propositi servandi legem naturæ* quomodo semper esse possimus memores, 433
- Propositi singularis* quomodo reddamur memores, 440
- Propositi virtutem colendi & vitii fugiendi* quando semper simus memores, 435
- Propositi vitam perfectam vivendi* quando simus memores, 434
- Pugna* inter partem superiorem ac inferiorem facultatis appetitivæ quando nulla detur, 573
- Pulchritudo* motivum vitæ perfectæ, 342
volitionis, 336. 387
- Pulchritudo* ceremoniarum, 475. quomodo vera ab apparente distinguatur, 476. vitæ perfectæ, 341
- Pudor* quemnam ardorem intendat, 237
quando accendat, 238
- R.
- Dn. de Reaumur* elogium, 31
- Reclinatio*. Definitio, 896
- Reclinatio naturalis*. Definitio, 896
- Reclinationes naturales* conformationi partium & differentiis corporum respondent, 908
- Reclinationum naturalium* origo, 906. identitas in hominibus ac brutis unde colligatur, 914. 915
- Rectitudo actionis* quando motivum agendi 387. 388
- Rectitudo omnimoda actionum* ad vitam perfectam requisita, 21
- Rectitudinis actionum cura* ad custodiam conscientię requisita, 636
- Rectitudinis defectus* quando motivum non agendi, 387. 389
- Reductio cognitionis* ad intuitivam, 307
- Reductio cognitionis symbolica* ad intuitivam, 255. 256
- Reductio sensuum & imaginationis* ad consensum cum intellectu, 299. 300. 317
- Regularum vitæ perfectæ*, rationi, voluntati divinæ, legi naturæ & rationi conformis identitas, 57
- Rei appetendæ* motivum, 356. 357
- Remedium*. Definitio, 194. quid sit, 199. quomodo investigetur, 196. 200. absentię animi, 652. culpæ me:

Index Rerum Præcipuarum.

- mediæ*, 678. *impedimentorum ab imaginatione objectorum*, 825. *objectorum ab imaginatione & intellectu in conjectandis moribus*, 842. 843. *improvidentiæ*, 665. 666. 676. *incogitantæ*, 656. *inconsiderantiæ*, 664. *incuriæ*, 677. *negligentiæ*, 673. *præcipitantæ*, 674. *somni conscientiæ*, 626
Remotio a perfectione vitæ, 12
Rerum quorumcumque concursus ad actiones hominum, 152. *quo referendus*, 157
Res latens. Definitio, 769
Rigor in custodia legis naturalis observandus, 4

S.

Sapiens directio actionum quando obtineat, 59. *quando cum vita perfecta coincidat*, 60. *qualem actionum nexum requirat*, 73. *nexus ejus cum virtute*, 64. *cum vita ordinata*, 65
Sapientia necessitas ad vitam recte agendam, 61
Sapientiam in dirigendis actionibus quomodo consequamur, 594
Scientia ceremoniarum quod detur, 511
Scrupuli conscientie cur eximendi, 602 *quomodo eximantur*, 603
Semiotica moralis. Definitio, 707
Sensu quomodo ad consensum cum intellectu reducantur, 299. 300. 317. *quando assensum efficiunt firmiorem*, 301. *quomodo nos seducant*, 512, 513. *quando impediunt legis naturæ applicationem*, 516. 518. *perspicientiam nexus actionis cum fine ultimo*, 519. *vitam perfectam*, 520. *virtutem*, 522. *quando cum intellectu consentiant*, 575. 577. 578. *quomodo in representando bono & malo ad consensum cum intellectu reducantur*, 582. *quando non perfecte consentiant*, 583
Sensus culpæ a vita perfecta alienus, 681
Sensuum dominium. Definitio, 543 *effectus*, 554
Sensuum & imaginationis atque intellectus dissensus. Definitio, 575 *quando obtineat*, 578
Sermo. Definitio, 713. *quomodo prodat affectum*, 752. 800. *num speciem affectus prodat*, 753. *cur simulationem prodat*, 853
Servus sui ipsius. Definitio, 544. *qualem degat vitam*, 547. 548. 549. 550. *vere liber non est*, 559. *licentiam vivendi cum libertate confundit*, 561
Servitus moralis. Definitio, 544. *gradus*, 545. *effectus*, 589. *cur virtuti adversa*, 551. *cur felicitas*, 552. *cur beatitudo cum ea non consistat*, 553. *quomodo in ea vivatur*, 547. & seqq. *quomodo ex ea in libertatem quis se vindicet*, 586
Servitutem moralem fugiendi motivum, 588. *vitandi motivum*, 590
Servitus moralis imperfecta. Definitio, 546
perfecta. Definitio, 546
Signa morum quænam sint, 706
Signa communia. Definitio, 758
Signa diagnostica. Definitio, 767. laten-

Index Rerum Præcipuarum.

- latentibus agnoscendis* intervniunt, 774. quomodo occultanda, 785. 786. quomodo a posteriori detegantur, 787. quandonam sint propria, 777. quando communia, 777. quando communia fiant propria, 778
- Signorum diagnosticorum communium* ratio unde petenda, 779
propriorum ratio unde petenda, 780
- Signa diagnostica affectuum.* Definitio, 767. cur definitionum vicem subeant, 768. quomodo a posteriori detegantur, 788. contrarietatis appetitionum & aversionum, 851. simulationis, 852. 853
- Signa communia affectuum.* Definitio, 759. quid inde concludatur, 760
propria affectuum. Definitio, 761. quænam inde concludantur, 763
- Signa plura* quando non constituentur, 781
- Signum coærvatam,* Definitio, 765
 quando proprium evadat, 766
proprium. Definitio, 761
simplex. Definitio, 764
- Significatus ceremoniarum* num mutari possit, 452. cur docendus, 457
- Simulandi* ratio sufficiens quando defit, 725
- Simulantis* actio qualis sit, 743. intentio, 743
- Simulatio.* Definitio, 716. cur fiat, 845. quando locum non habeat, 846. quomodo prodatur, 853. & seqq. quomodo per signa diagnostica detegatur, 856. quomodo detegatur, si alterius mores fuerint per-
 specti, 859. quomodo per theoriam motivorum detegatur, 862. quando mos sit, 863. quam circum-
 spectionem requirat, 870. quando ex actione infueta colligatur, 873. quomodo per motiva confitendi veri detegatur, 878. 879. quomodo detegatur quæstionibus, 880
- Simulationis* finis, 848. motivum quid sit, 868. signa diagnostica, 852. 853
- Simulationem detegendi* modus cur per-
 spectus esse debeat, 844
- Simulatio affectus* quænam requirat, 809. qua theoria indigeat, 810. cur difficilis, 811
affectus futuri quomodo sese habeat, 815. 816. quomodo fiat, 812. cur facilius simulatione præsentis, 813
affectus præteriti quam circum-
 spectionem requirat, 841
finis qualis sit, 721
intentionis qualis sit, 721. cum simulatione finis conjungatur, 720
- Simulatio consequens.* Definitio, 746
consistens. Definitio, 746
præcedens. Definitio, 746
- Sinistrum aliorum judicium* quando motivum non vivendi vitam homine indignam, 402
- Sollicitantis concursus* ad actionem alterius, 141
- Sollicitatio ad agendum.* Definitio, 139
 divisio, 139
- Somnia* conjectandis moribus intervniunt, 921. 922
- M m m m m 3 Somni

Index Rerum Praecipuarum.

<i>Somni conscientia</i> remedium, 626. cum servitute morali connexio, 629	<i>Theoria motivorum</i> utilitas in conjectandis moribus, 843
<i>Somno conscientia</i> quinam liber sit, 628	<i>Transgressio legis naturalis</i> cur ad imperfectionem vitæ ducat, 20
<i>Status animi</i> affectu perturbati, 789. actionem sinceram committentis, 828. 830. ardore agendi & non agendi flagrantis, 228	<i>Transgressionis legis naturalis vitandæ</i> motivum, 327. 407. ardor quomodo excitetur, 414
<i>Suadentis concursus</i> ad actionem alterius, 135	V.
<i>Summum bonum</i> quando sit suiipsius motivum, 331. cur per se appetibile, 331. quomodo consequamur, 215. 596. ipsum prosequendi ardor quomodo excitetur, 417. motivum, 330. consecuturi ardor qualis sit, 229. finis, 214. cura unica, 216	<i>Varietas morum naturalium</i> undenam sit, 893. 894
<i>Sumpum malum</i> cur per se averfabile, 333. quando motivum nolendi suiipsius, 333. ejus fugiendi motiva, 332. 333. ardor quomodo excitetur, 418	<i>Verba</i> qualia affectus suggerat, 799
<i>Syllogismi explicatoris status mentis</i> conclusio, 832. 791. minor quomodo innotescat, 833. 834. 823. 792	<i>Verba premeditata.</i> Definitio, 798
<i>Systema</i> quid sit, 81	<i>Veritatis confirmatio.</i> Definitio, 251. quomodo fiat, 270
<i>Systema doctrinae.</i> Definitio, 81. quomodo condatur, 82. 84	<i>concurfus</i> ad actionem alterius, 138
<i>Systema legum naturalium</i> quid sit, 81. quomodo, 84. qua methodo condatur, 82. quem habeat usum in acuenda mente ad perspiciendum nexum actionum cum fine ultimo, 85. 86	<i>Veritatum moralium</i> quomodo convincamur, 269. 270
T.	<i>Vincere seipsum</i> quid sit, 562. quinam seipsum vincat, 562
<i>Tempus</i> quomodo influat in actiones hominum, 179	<i>Vindicatio sui</i> ex servitute morali in libertatem quomodo fiat, 586. quo damno negligatur, 587. quodnam habeat initium, 631
<i>Theoria</i> ad dissimulandum affectus requisita, 810	<i>Virtus</i> quid requirat, 6. qualem nexum actionem requirat, 75. quomodo ad eam adducamur, 595. quinam eam ament & oderint, 220
	<i>Virtutis</i> impedimentum, 522. 529. 541. medium, 595. motivum, 328. cultura quemnam ardorem requirat, 231
	<i>Virtutem colendi ardor</i> quomodo excitetur, 415
	<i>Virtutem colendi propositi</i> quomodo semper simus memores, 435
	<i>Virtutem colentis intentio</i> , 45. motivum, 375
	<i>Vita</i>

Index Rerum Præcipuarum.

- Vita bona* quænam sit, 8
Vita homine digna quænam sit, 53.
 quando ejus convenientia cum lege naturæ eam vivendi motivum, 403.
 quædam sit eam vivendi motivum, 397. 401. quomodo eam vivendi ardor excitetur, 412
Vitam homine indignam non vivendi motivum, 403. non vivendi ardor quomodo excitetur, 414. quando ejus disconvenientia cum lege naturæ motivum nolitionis, 404
Vita honesta quænam, 8
Vita imperfecta qualis sit, 66. quomodo eam non vivendi ardor excitetur, 343 quodnam sit motivum non agendi eam vivere nolentis, 400
Vita imperfecta deformitas, 343. fugiendæ motivum, 346
Vita inhonesta quænam sit, 8
inordinata. Definitio, 62
Vita legi naturali conformis qualem nexum actionum requirat, 74. quando nondum degatur, 32. quando non vivatur, 549. 550. unde impediatur, 521. 529. 540. 591. quando omnia impedimenta removeare valeamus, 592. quomodo ad eam adducamur, 593
Vita mala quænam sit, 8
Vita moralis. Definitio, 7. quodnam sit imperfecta, 14. quando magis imperfecta, 20
Vita moralis perfectio in quonam consistat, 9
imperfectio in quo consistat, 13
 ejus gradus, 15
Vita naturæ humane conveniens quomodo acquiratur, 594. ejus motivum, 345. cur homines eam fugiant, 347
Vita ordinata. Definitio, 62. quænam sit, 63. quomodo ad eam adducamur, 594
Vita ordinata impedimentum, 521. 529. 540. nexus cum sapiente actionum directione, 65. cum virtute, 64
Vita perfecta quid requirat, 51. 52. 72. 77. 91. num rationi conformis, 55. num voluntati divinæ conformis, 56. qualem cognitionem perfectionis hominis requirat, 35. quemnam ardorem postulet, 230. quod voluntati divinæ conformanda, 27. a quonam vivatur, 9. quinam eam ament & oderint, 221. quando eam vivere studeamus, 33. quomodo ad eam adducamur, 594. quando ad eam propius accedamus, 18. quantum appropinquetur, 11. quando ab eadem longius recedamus, 19
Vita perfecta impedimenta, 520. 529. 539. 540. medium, 17. medium ad eam propius accedendi, 18. motiva, 334. 342. 410. pulchritudo, 341. regulæ, 58
Vitam perfectam vivendi ardor quomodo excitetur, 412. propositi quando sumus memores, 434
Vitam perfectam vivere volentis motivum non agendi, 394
Vita rationi conformis quænam sit, 55. quando non vivatur, 548. quomodo ad eam adducamur, 594. quomodo eam vivendi ardor excitetur, 412. quo-

Index Rerum Præcipuarum.

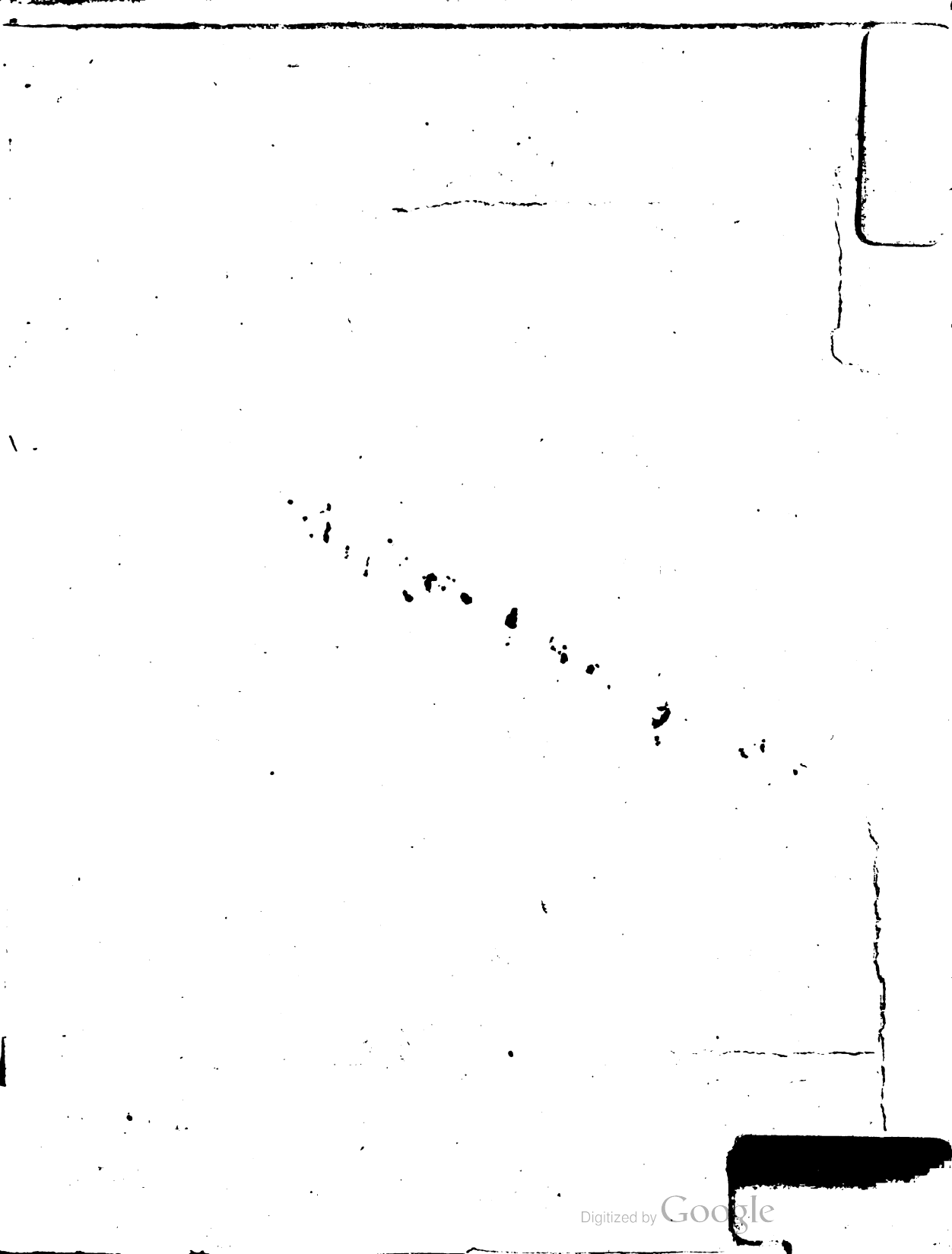
quomodo ardor non vivendi, 414.	<i>Voluntas alterius</i> quando motivum agen-
cur homines eam fugiant, 347	di, 380. quando esse debeat, 381, 382
<i>Vita rationi conformis</i> motivum, 345	<i>Voluntas constans & perpetua</i> quam ha-
<i>sapientia conformis</i> impedimenta,	beat rationem generalem, 233. ser-
521. 529. 540	vandi legem naturæ cuiam sit, 232
<i>Vita sapienter non instituta</i> qualis sit. 67	<i>Voluntas divina</i> quando motivum agen-
<i>Vita voluntati divina conformis</i> impedi-	di, 378. cuiam motivum agendi,
menta, 521. 529. 540. motiva, 345	405. 406. quando motivum com-
<i>Vitanda culpa studii</i> fructus, 682. 683.	mittendi actiones legi naturæ confor-
684	mes, omittendi contrarias, 385
<i>Vitium</i> quinam ament & oderint, 220	<i>Voluntas serâ.</i> Definitio, 386
<i>Vitiorum fugiendorum</i> ardor quomodo	<i>Voluptas</i> cur non omnibus eadem, 892
excitetur, 416. motivum, 329. pro-	<i>Vox.</i> Definitio, 712. prodit affe-
positum quomodo semper oculis ob-	ctus, 752. num speciem affectus
versetur, 435	prodat, 753
<i>Universalium in singularibus</i> intuitus.	<i>Vocis mutatio</i> appetitionibus & averfio-
Definitio, 257. causæ, 261	nibus respondens. 850. in affectu
<i>Volitionis</i> motivum, 336. motivum ge-	num impediri possit, 797
nerale, 335. omittendæ ratio, 359	<i>Vox affectata.</i> Definitio, 919
<i>Volitio committendi</i> actionem. Defi-	<i>naturalis.</i> Definitio, 919
nitio, 393	<i>Utile</i> cur iudicetur bonum, 358
<i>non committendi</i> actionem. De-	<i>Utilitas</i> motivum rei appetendæ, 356 357
finitio, 392	<i>Vultus.</i> Definitio, 708. affectus
<i>non omittendi</i> actionem. Defi-	prodit, 752. num speciem prodat,
nitio, 393	753. num mutatio ejus in affectu
<i>Voluntatis actus</i> quomodo impediatur,	impediri possit, 795. quod muta-
191. quomodo eodem concurrat	tio appetitionibus & averfionibus re-
ad actionem alterius, 112	spondeat, 850
<i>Voluntatis determinatio</i> ad affectum dif-	<i>Vultus affectatus.</i> Definitio, 919
simulandum, 803	<i>naturalis.</i> Definitio, 919

FINIS INDICIS.

X
D